

Azərbaycanın özü qədər əbədi

Yeni siyasət: inkişafa doğru

I cild

RAMİZ MEHDİYEV

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

5023

"Azərbaycan" qəzetinin
"Azərbaycanın özü qədər əbədi" silsiləsindən IV kitabı

Ön sözün müəllifi:

Rəbiyyət ASLANOVA,
professor, fəlsəfə elmləri doktoru,
Milli Məclisin komissiya sədri

Buraxılışa məsul və tərtibçi:

Bəxtiyar SADIQOV,
Milli Məclisin deputatı,
"Azərbaycan" qəzetinin baş redaktoru

"Yeni siyasət: inkişafa doğru" kitabı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, həqiqi dövlət müşaviri, akademik Ramiz Mehdiyevin 2006-2008-ci illərdə "Azərbaycan" qəzetində dərc edilən əsərlərinin və onlara həsr edilən rəylərin məcmusudur. Azərbaycanın müstəqillik dövrünün fundamental salnaməsi olan bu əsərlərdə ölkəmizdəki sosial-iqtisadi tərəqqi, baş verən mütərəqqi siyasi dəyişikliklər, aparılan hüquqi-demokratik islahatlar konseptual şərh edilmiş, Heydər Əliyev irsinin milli inkişaf strategiyasına çevrilməsi və bu siyasi xəttin Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə davam etdirilməsi əsaslandırılmışdır. Tanınmış elm xadimlərinin, ziyalıların, mütəxəssislərin rəylərində isə Azərbaycanın son 15 illik dövrünü əhatə edən intibah mərhələsi məhz bu araşdırmaların kontekstində təhlil olunmuşdur.

"Azərbaycan" qəzetinin "Azərbaycanın özü qədər əbədi" silsiləsindən nəşr etdiyi bu növbəti kitab elmi ictimaiyyət, geniş oxucu kütləsi və Heydər Əliyev irsinin tədqiqatçıları üçün dəyərli töhfədir.

Kitabdakı əsərlər:

- Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi
- İlham Əliyevin uğurlu Prezidentlik fəaliyyəti Heydər Əliyev siyasi kursunun uzunömürlüyünü təmin edir
- Demokratiya Azərbaycanın inkişafının əsas istiqamətidir
- Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı yeni milli strategiya xalqın rifahını yüksəldəcək
- Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət
- Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi

ISBN 5-86874-244-3

© Ramiz Mehdiyev
© "Azərbaycan" qəzeti

Ramiz Mehdiyev

Fəlsəfə elmləri doktoru, akademik Ramiz Ənvər oğlu Mehdiyev 1938-ci il aprelin 17-də Bakı şəhərində anadan olmuşdur.

1957-ci ildə Bakı Dənizçilik Məktəbini bitirdikdən sonra 1961-ci ilədək "Xəzərdənizneftqazsənaye" Ümumittifaq İstehsalat Birliyinin "Xəzərneft-donanma" İdarəsində çalışmışdır. 1961-ci ildə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsinə daxil olmuşdur.

1965-ci ildə V kurs tələbəsi olarkən Azərbaycan LKGİ MK-nın Tələbə şöbəsinin təlimatçısı vəzifəsinə irəli çəkilmiş, 1967-1968-ci illərdə Naxçıvan Vilayət Komsomol Komitəsinin ikinci katibi işləmişdir. 1968-ci ildə M.V.Lomonosov adına MDU-nun fəlsəfə fakültəsinin aspiranturasına daxil olmuşdur. 1972-ci ilin mayında Moskva Dövlət Universitetinin fəlsəfə fakültəsinin Elmi Şurasının iclasında fəlsəfə elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmişdir. 1972-ci ildən Azərbaycan Dövlət Universitetində müəllim, sonra baş müəllim işləmişdir. 1974-cü ilin may ayında Azərbaycan KP MK-nın Təbliğat və təşviqat şöbəsinin mühazirəçisi vəzifəsinə irəli çəkilmişdir. 1975-ci ildən 1976-cı ilin ortalarına qədər Azərbaycan KP MK katibinin köməkçisi işləmişdir. 1976-cı ilin iyununda Azərbaycan KP MK-nın Elm və təhsil şöbəsi müdirinin müavini vəzifəsinə təsdiq edilmişdir. 1978-ci ilin oktyabrında Azərbaycan KP 26 Bakı Komissarı adına Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi seçilmişdir. 1980-ci ilin iyununda Azərbaycan KP MK-nın Elm və təhsil şöbəsinin müdiri, 1981-ci ilin yanvarında isə Təşkilati-partiya işi şöbəsinin müdiri vəzifəsinə təsdiq olunmuşdur. 1983-cü ilin dekabr ayında Azərbaycan KP MK-nın ideoloji məsələlər üzrə katibi seçilmişdir. 1988-ci ilin mayında MK plenumunda Ə.Vəzirovun təkidi ilə Azərbaycan KP MK-nın katibi vəzifəsindən azad edilmişdir. 1988-ci ilin iyun ayında Azərbaycan Elmlər Akademiyasının İctimai-Siyasi Tədqiqatlar və İnformasiya İnstitutunun şöbə müdiri təyin olunmuşdur. 1993-cü ildə fəlsəfə elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmişdir. 1994-cü ilin fevral ayının 4-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Prezident Aparatının şöbə müdiri, 1995-ci ilin fevral ayının 7-də isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri təyin olunmuşdur.

1980-1990-cı illərdə iki çağırış Azərbaycan Ali Sovetinin deputatı olmuş, 1995-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatı seçilmişdir. İki dəfə (1980, 1986) "Qırmızı Əmək Bayrağı" ordeni ilə təltif edilmişdir. 2007-ci il aprel ayının 26-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü – akademik seçilmişdir. 17 aprel 2008-ci ildə "İntellektual inkişafın problemləri" Beynəlxalq Elmlər Akademiyasının fəxri elmlər doktoru dərəcəsini almışdır. 2008-ci ilin aprel ayının 17-də Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən "İstiqlal" ordeni ilə təltif edilmişdir.

100-dən artıq elmi məqalənin müəllifidir.

Kitabları: "Millətlərarası münasibətlər: problemlərin təhlili və həllinin axtarışı" (rus dilində), "XX əsrin sonlarında millətlərarası münasibətlər" (rus dilində), "Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı gerçəklikləri" (Azərbaycan, ingilis, rus dillərində), "Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi", "Azərbaycan: qloballaşmanın tələbləri" (Azərbaycan, rus, türk dillərində), "Fəlsəfə" (rus dilində), "2005-ci il parlament seçkiləri: ilkin təhlil" (Azərbaycan və rus dillərində), "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" (Azərbaycan, rus və türk dillərində), "Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti" (Azərbaycan, ingilis, rus dillərində) və digər kitabları çapdan çıxmışdır.

Kitab Azərbaycan xalqının
ümummilli lideri
Heydər Əliyevin
əbədiyaşar xatirəsinə
ithaf olunur

Ön söz

Azərbaycanın bugünü və gələcəyi naminə intellekt və siyasətin alyansı

*"Hər bir alim qiymətlidir. Ancaq nəzəriyyəni
təcrübə ilə birləşdirən, fikirlərini tətbiq edə bilən
və onlardan əməli nəticə götürə bilən, cəmiyyətə,
xalqa konkret fayda gətirən insanlar alimlərin
sırasında xüsusi yer tuturlar".*

Heydər ƏLİYEV

Hər bir dövlətin tarixində dünya inkişafının qanunlarından irəli gələn dönüş nöqtələri, mürəkkəb keçid mərhələləri, ziddiyyətlərlə müşayiət olunan çevriliş xarakterli dəyişikliklər dövrü olur.

XX əsrin sonlarında dünyanın, demək olar, əksər ölkələri bu qəbildən olan sistemli transformasiya proseslərinə qərq olmuşdur. Bu bir tərəfdən sürət və ritm əsri olan yüzilliyin, digər tərəfdən yaşanan tarixi məqamın spesifikasi ilə şərtlənmişdir. Xüsusilə də posttotalitar transformasiya dövrünə qədəm qoyan ölkələrdə proseslərin daha ağırlı problemlərlə paralel getdiyinə dair yekdil elmi qənaət mövcuddur.

Sivilizasiyanın tarixində vaxtaşırı baş verən bu dəyişikliklərin dinamikasını A.Toynbi "çağırış-cavab" formulu ilə ifadə etmişdir. Hər bir dövlətin taleyi bu dönüş nöqtəsindən sonrakı yolların seçimindən, tələblərə adekvat cavablardan, ən başlıcası isə cəmiyyətdə onları müəyyənləşdirən, irəli sürən və reallaşdıra bilən düşüncə insanların, A.Toynbinin "yaradıcı azlıq" adlandırdığı intellektual-siyasi elitanın əzmi və potensialından asılıdır. Çalxalanan zamanlarda inkişafın növbəti mərhələsinə keçid almaq, tutqun yolayrıclarında yeni oriyentirləri seçmək, vaxtı keçmiş

meyillərə qarşı yeniliyin müqavimət gücünü artırmaq, ideya və məslək uğrunda bütün qüvvələrin monolit birliyi- ni təmin etmək, sosial energetikası səfərbər etmək, A.Toynbinin fikrinə görə, məhz "yaradıcı azlığın" özəl mis- siyası, səlahiyyətidir.

Ötən yüzilliyin sonlarında Azərbaycan dövlətçiliyi də keçid və çevrilişlərin nəinki elmə məlum olan, həm də na- məlum olan dərin tipləri ilə üz-üzə qalmışdı. Proseslər həm mahiyyəti, həm də miqyasına görə o qədər çoxşaxə- li və mürəkkəb idi ki, onları birmənalı şəkildə "inqilab, tə- kamül, keçid" və s. sözlərlə ifadə etmək qeyri-mümkün idi. Cəmiyyət həyatının ən dərin qatlarına qədər sirayət edən, yalnız reallığın deyil, şüur və dünyagörüşünün, inkişaf vektorlarının, həyat tərzinin, dəyər oriyentasiyalarının köklü surətdə dəyişməsi, proseslərə prinsipial olaraq yeni münasibətin, yeni baxışın, ən başlıcası isə sonrakı inkişaf- ın yeni model və konsepsiyasının müəyyənləşdirilməsini qaçılmaz imperativ kimi qarşıya qoymuşdu.

Yetmiş il ərzində, sovetlər dönəmində dəyişikliklərin ideologiyasının, inkişafın proqramının, hazır "qəliblərlə" dikte edildiyi statik durğunluq dövründən, təsəvvüregəl- məz sürətlə tarixin "tektonik qütbəyişmələrə bənzər" di- namik çevrilişlər fazasına adlayan məmləkətimizdə ümummilli lider, zəka öndəri Heydər Əliyevin başçılıq et- diyi, onun məsləkdaşı olan milli elita bütün qüvvəsini "ca- vab" strategiyasını müəyyənləşdirməyə yönəltdi.

Ümummilli liderin ideyalarının möhtəşəm trayektoriya- sını, bütün Azərbaycanın həyat devzinə, obyektiv-elmi əsaslar üzərində qurulan inkişaf konsepsiyasına, ictimai elmin tədqiqat predmetinə cəlb etməklə, problem və möv- zular dairəsini müəyyənləşdirməklə, ictimai praktikaya tət- biqini quruculuq işlərinin ana xəttinə çevirməklə akademik Ramiz Mehdiyev milli elitamızın ön sıralarında gedən dünya şöhrətli alim, Heydər Əliyev komandasının sədaqətli və məsləkdaşı, qüdrətli Azərbaycan strategiyasının ardıcıl zəfərlərinin canlı şahidi və bilavasitə iştirakçısıdır.

Görkəmli alimin çoxşaxəli elmi fəaliyyəti XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində həm Azərbaycanın ictimai-siyasi, fəlsəfi fikrinin inkişafı, həm də dünya humanitarizmasının taleyüklü məsələləri və onların nəzəri-praktiki həlli sahəsində mövcud olan orijinal konsepsiyalar kontekstində hələ çoxsaylı tədqiqatların mövzunu təşkil edəcəkdir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin elmi yaradıcılığını, milli və global aspektlərin əhatəsini, konseptual peyzajını göz önündə canlandırmaq üçün biz onun şərti olaraq dörd istiqamətini səciyyələndirmək istədik. Bunlar:

1) Ümummillî lider Heydər Əliyevin ideya-siyasi irsinin obyektiv, elmi-fəlsəfi, siyasi təhlili, tədqiqi və təbliği istiqamətində Əliyevşünaslığın təməlinin qoyulması sahəsindəki xidmətləri;

2) milli dövlətçilik, inkişafın milli model və konsepsiyalarının təqdim edilməsi, siyasi universalilərin lokal-millî məkanlarda variasiyaları kimi problemlərin elmi həllindəki xidmətləri;

3) müasir dünyanın global inkişaf meyillərinin, başlıca istiqamətlərinin və mümkün perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi sahəsindəki xidmətləri;

4) ən müasir politoloji nəzəriyyələrin önündə yer alan tranzitologiya paradigmasının lokal, regional və global müstəvilərdə hərtərəfli, dolğun doktrinal panoramını yaratmağa nail olması kimi məsələlərdir.

Heydər Əliyev dühasının, siyasi uğur fenomeninin, möhtəşəm siyasi irsinin, Azərbaycan xalqının yaddaş və təfəkkürünə çatdırılması, ictimai elmin aktual problemləri müstəvisinə gətirilməsi, müzakirələrin ana xəttinə çevrilməsi müəllifin bir çox əsərlərinin məzmununu təşkil edir. Suveren Azərbaycan dövlətinin yaradıcısı olan ulu öndərin siyasi portretini, ideal lider obrazını, zaman çərçivəsinə sığmayan şəxsiyyətini, milyonlarla dünya azərbaycanlısının qürur ünvanı, cəmiyyət həyatının bütün sahələrində milli intibahın qarantı kimi sağlığında ikən əfsanəyə çevri-

lən, həyatının hər məqamı bizlər üçün örnək olan nadir dövlət xadimi kimi dərin elmi təhlilini verdiyi əsərlər, onun iki əsrin dahisi kimi əbədi zirvədə qalmasının sirlərini bizlərə açır.

Azərbaycanın ən yeni tarixində bütöv bir epoxanı özündə təcəssüm etdirən, müstəqil dövlətin siyasi, iqtisadi, hüquqi, sosial-mədəni, elmi əsaslarını yaradan, onların ardıcıl inkişafını təmin edən siyasi kursun və milli inkişaf strategiyasının əbədi aktuallığı, Azərbaycana həmişə yeni-yeni zəfərlər gətirəcəyinə əminlik, dərin elmi-nəzəri və fəlsəfi-siyasi rakursdan araşdırılaraq, milli dövlətçiliyin inkişafının bitkin nəzəri konsepsiyası, irəliləyişi Azərbaycan modeli kimi təqdim edilmişdir. Bu əsərlər Azərbaycan ictimai elmində Əliyevşünaslığı həm müasir, həm də gələcəkdə zənginləşdirəcək tədqiqatlar üçün həmişəlik dəyərli töhfə, əvəzsiz nəzəri mənbə statusu kəsb etmişdir.

Suveren dövlətçiliyin, müstəqil inkişafın milli modellərinə həsr olunan əsərlər akademik Ramiz Mehdiyevin elmi yaradıcılığında xüsusi yer tutur.

XX əsr utopik ideyalar, illüзор layihələr, sosial eksperimentlər əsri kimi yadda qalmışdır. Gerçəklikdən uzaq abstrakt nəzəri sxemlər, elmi prinsiplərlə gerçəklik arasındakı uçurum ötən yüzillikdə çoxsaylı ideya və konsepsiyaları iflasa uğratmışdır. Sosial praktika dəfələrlə nəzəri konstruksiyalara amansız korrektivlər etmişdir. Bunların dərin təhlilini aparan, konseptual ümumiləşdirmələrlə aşkara çıxaran mütəfəkkir alimlər isə həmişə azlıq təşkil etmişdir.

Əsrin sonlarında sivilizasiya qarşısında duran problemlər həm tarixi miqyası, həm də mürəkkəbliyi baxımından, demək olar ki, bütün dünya ölkələri üçün "yeni" problemlər idi. Onların başlıca spesifikasi isə bu sahədə birmənalı pozitiv beynəlxalq təcrübənin olmaması idi. Başqa ölkələrin təcrübəsi konkret məkanların siyasi, mədəni-tarixi spesifikasi ilə üz-üzə gəldikdə yeni-yeni problemlər spektrini şərtləndirirdi.

Görkəmli alim milli dövlət, onun müasir dünyada suveren statusu, inkişaf spesifikasi, mümkün modelləri, təkamül vektorları və perspektivlərinə dair bütöv bir silsilə əsərlər ortaya qoymuşdur.

Ümumiyyətlə, inkişafın milli strategiyası, suveren dövlətçiliyin fəlsəfəsi, yeni dünya düzenində milli dövlətin statusu, milli ideya və ideologiya, mədəni-mənəvi identiklik modellərinin axtarışı və s. ən aktual məsələlər müəllifin, demək olar, bütün əsərlərindən qırmızı xətt kimi keçir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin milli dövlət və inkişafın milli model və konsepsiyalarının obyektiv-elmi əsaslarının müəyyənləşdirilməsi sahəsində orijinal mövqe və nəzəriyyə müəllifi olduğu iki rəkursdan – XX əsrin əvvəli və əsrin sonlarının milli inkişafa dair politoloji təlimlər prizmasından baxdıqda başlıca məqamları, öz-özünə aşkar olur.

Məlumdur ki, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində də Azərbaycan dünyada bərqərar olan yeni ideyalara, dünyəvi dəyərlərə ən çox həssaslıq göstərən məkan olmuşdur. Bu mərhələdə ictimai-siyasi fikir tarixində hər hansı bitkin nəzəriyyə, milli inkişafın modeli deyil, bunlara dair müzakirələr, düşüncələrdə müəyyən şərtlər mövcud idi. Maarifin və ziyalıların müxtəlif subyektiv izahları, xoşməramlı ideyaları, bütün dünya praktikasında uğurlu prinsip kimi təhlil edilən tərəqqi konseptinin aktuallığını şərh edən mövqelər var idi.

XX əsrin əvvəllərində bəziləri sırf texniki tərəqqi yolunu, digərləri dini-etnik identiklik faktorunun üstünlüyünü, üçüncülər isə turançılıq və İslam ritorikasını, "böyük qardaş" axtarışlarını önəmli hesab edirdi. Lakin artıq məlumdur ki, əsrin əvvəllərində bunlar bütövlükdə bir şüar, xroniki olay səviyyəsindən o yana inkişaf edə bilməmişdi. Çünki həmin dövrdə bəşəri dəyərlərin, dünyəvi dövlətçilik prinsiplərinin sivilizasion, milli etnik, dini identiklik prinsipləri ilə necə uzlaşması kimi fəvqəlmürəkkəb məsələ uğurlu həllini nə nəzəri, nə də praktiki müstəvilərdə tapa bilirdi. Bu dövrdə xalqla elita arasındakı bağların çox zəif, mə-

safənin böyük olması nəticəsində yaranan uçurum – bu "uçurum-boşluq" optimal, obyektiv nəzəriyyə ilə zənginləşdirilə, dəf edilə bilinməməsi insanları nəinki birləşdirə bilmədi, hətta cəmiyyəti siyasi-mənəvi süqut aqibəti ilə üzləşdirdi.

Sovet dönməndə repressiya və mühacirət faktoru da milli inkişafa dair elmi modellərin formalaşmasını uzun zaman ləngitdi.

On illər keçdikdən sonra, dramatik olaylarla başlayan XX əsrin daha dramatik məzmunlu hadisələrlə sona çatan mərhələsində yollar seçimi, milli dövlət və inkişaf perspektivləri mövzusu yenidən bütün kəskinliyi ilə qarşıya çıxdı. Milli müstəqillik, özünüdərk və özünüdərsədiqin nəzəri əsaslarının konseptual təqdimatı sahəsində Ramiz Mehdiyevin əsərləri ictimai elm sahəsində mühüm hadisəyə çevrilmişdir.

Müəllif dövlətçiliyin inkişafında universal, mütləq modelin ola biləcəyinə dair fikirlərin elmi əsaslardan məhrum olmasını, hər bir siyasi məkanın orijinal spesifikasiyaya müvafiq olaraq, siyasi inkişaf modelinin unikal variasiyalarına malik olduğunu hərtərəfli əsaslandırmışdır.

Mövcud inkişaf nəzəriyyələrini, çoxsaylı ideya və cərəyanları sistemli şəkildə, müqayisəli, üstün və məhdud cəhətləri ilə birlikdə təhlil süzgecindən keçirən alimin həm bir siyasətçi kimi faktiki gerçəklikdən, bir filosof kimi ilk baxışda nəzərə çarpmayan həqiqətin təntənəsindən, peşəkar tədqiqatçı kimi elmi cəsarətdən çıxış etməsi milli dövlətçiliyin mükəmməl inkişaf modelinin ortaya qoyulmasını mümkün etmişdir. Təbii ki, bu istiqamətdə, möhtəşəm dövlət quruculuğu proseslərinin bilavasitə iştirakçısı olmaqdan irəli gələn tarixi fakt da öz nəticəsini göstərmişdir.

Çünki, məlum olduğu kimi, bəzi modellər sırf abstraksiyadan, quru sxematizmdən, "nəfəs çatışmazlığından", bəziləri isə görünən bəsit reallığın dərin qatlarına enməyə imkan verən nəzəri zəkanın qıtlığından əziyyət çəkir. Ulu

öndər Heydər Əliyevin ideya irsinə yaxından bələd olması, paradiqma və reallığın, intellekt və siyasətin unikal alyansı müqəddəm şərt kimi akademik Ramiz Mehdiyevin elmi baxışlarının, inkişafa dair milli konsepsiyasının uğuru nu təmin etmişdir.

Müəllifin qənaətinə görə, milli inkişafın nəzəri modelləri və strategiyası ilə paralel olaraq, ani dəyişən milli siyasi məkan, tamamilə yeni, orijinal situasiyalar, milli gerçəkliyin spesifikasi mövcuddur və hər bir konsepsiya bunu diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin milli inkişaf strategiyasının ardıcıl uğuru onu yaradıcı, novatorluq ruhunda davam etdirən Prezident İlham Əliyevin yeni zamana və reallığa lider ideyalarından körpü salmaq məharətində, paradiqma və reallığın fasiləsiz kəşşən nöqtələrində gözlənilən, təzahürləri öncədən görə bilmək qabiliyyətindədir. Zaman gedişində hər bir konkret milli məkanda yeni problemlər ortaya çıxır və onların həllində mövcud modellər, xarici təcrübə mükəmməl hesab edilərək mexaniki tətbiq oluna bilməz. Hər bir inkişaf konsepti milli spesifikasi nəzərə alınmaqla təkmilləşməyə möhtacdır.

Müəllifin "XXI əsrdə milli dövlətçilik", "Azərbaycan – qloballaşma dövrünün tələbləri" kimi fundamental tədqiqat əsərlərində milli dövlətin siyasi arxitekturası, regional və global geosiyasi oriyentirlərinə dair baxışları dünyaya politoloji fikrinin zəngin istiqamətləri kimi qəbul edilir. Bunun səbəbi akademik Ramiz Mehdiyevin nə bədbin, nə də nikbin mövqedən deyil, olanları, baş verənləri konstruktiv, yaradıcı tənqid süzgecindən keçirməklə qurmaq istədiyimiz cəmiyyətin nəzəri mənzərəsini formalaşdırma bilməsindədir.

Milli dövlət və milli ideologiya, müstəqillik fəlsəfəsi, dövlət-vətəndaş münasibətləri, mədəni-mənəvi identikliyin sivilizasion faktorları həm müəllifin araşdırdığı problemlər dairəsi, həm mövzu seçimi, həm də yanaşma tərzii və həll yollarının novatorluq nöqteyi-nəzərindən, ənənəvi

üslub və çərçivəyə sığmayan yeni baxış bucağı əsərdən-əsərə görkəmli alimin öz metodunun formalaşmasını şərtləndirmişdir.

Bu metoda xas olan əsas cəhət nəzəri düşüncə və praktiki fəaliyyətin, paradiqma və reallığın üzvi vəhdəti, sintezidir. Yalnız reallıq deyil, nəzəri modellər də dəyişməyə qabil olmalı, gerçəkliyin önündə getməlidir. Dünənə nəzərən bugünün, ötən əsrin təcrübəsinə əsasən yeni yüzilliyin, bir siyasi məkana nəzərən başqa məkanın nəzəri mənzərəsini formalaşdırmaq kifayət deyildir. İstənilən siyasi nəzəriyyə nə qədər universal məzmunla iddialı olsa da, onun lokal-milli məkanlarda tətbiqi variasiyaları çoxçalarlı keyfiyyətə malikdir. Buna görə də inkişafın nəzəri modeli yalnız milli məkanda formalaşdırılmalı, milli siyasi-intellektual elita tərəfindən təqdim edilməlidir. Müəllifin başlıca qənaəti məhz belə səslənir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin elmi yaradıcılığının əhəmiyyəti, onun yalnız milli humanitarizmdə deyil, dünya siyasi-fəlsəfi fikir cərəyanları sırasında özünəməxsus yer tutması, elmi maraqlarının daha bir istiqaməti – dünyanın global inkişaf meyillərinin təhlili sahəsində aydın nəzərə çarpır.

Qloballaşma prosesi, modernləşmə, post modern və postindustrial cəmiyyətin fəlsəfi, siyasi təhlili sahəsində ən nüfuzlu alim kimi tanınan Ramiz Mehdiyevin bu istiqamətdə yazdığı tədqiqatlar ən müasir elmi cərəyanların, nəzəriyyələrin dərin yaradıcı, tənqidi təhlili, problemlərə müəllifin öz münasibətinin nümunəsidir.

Məlumdur ki, son 50 ildə fəlsəfi-humanitar zəkanın formalaşan yeni reallığa münasibəti birmənalı olmamışdır. Qarşıya çıxan yeni-yeni problemlər fonunda sosial praktikanı pozitiv dəyərləndirən müəlliflərin sıraları seyrəlməmiş, "tənəzzül", "iflas" fəlsəfəsinin, "finalizm" nəzəriyyələrinin ümumi çəkisi xeyli artmışdır.

Ənənəvi cəmiyyətlərin modernləşməsi prosesində siyasi təsisat və strukturların, siyasi nəzəriyyələrin, inkişaf fəlsəfəsinin də mahiyyəti köklü dəyişikliyə uğramışdır. Modernləşmənin bütün vektorlarının – siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial, texnoloji və s. qatların dərin sistemli təhlili nəticəsində müəllif müasir dünyanın ənənəvi, modern və postmodern kosmoslarda mövcud olan təzadlı gerçəkliyinə diqqəti cəlb edir.

Modern paradigmasının alternativsizliyi, xüsusilə də liberal modernləşmə ideyasının "tarixin sonu", hüdudu olduğunu bəyan edən mövqelərə (F.Fukuyama) müəllifin münasibəti fərqli, orijinaldır. İstənilən nəzəri konsepsiyanın alternativsiz, mütləq model kimi təqdimatı, üstəlik də son, ideal nəzəriyyə kimi səciyyələndirilməsini müəllif qeyri-real mövqe hesab edir. Universallığa iddialı olmaq istənilən nəzəriyyəni gerçəklikdən ayırır, illüziyaya yaxınlaşdırır. Tarixin sonu, finalizm çağırışları kimi mövqelərə əvvəllər də rast gəlinmişdir.

Özünün "Demokratiya yolunda: irs barədə düşüncələr", "Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti", "Azərbaycan–qloballaşma dövrünün tələbləri" və s. əsərlərində akademik Ramiz Mehdiyev tarixin sonundan deyil, modernləşmənin, onun liberal və neoliberal başa düşülən anlamının ənənəvi şərhinə, reallaşdırılma metodlarına və imkanlarına dünyada baş verən radikal transformasiyalar fonunda yenidən nəzər salmağın zəruriliyindən danışmağın vacibliyini diqqətə çəkir.

Liberal paradigma qloballaşma prosesləri, sosialist sisteminin çökməsi nəticəsində alternativli olmayan layihə kimi geniş yayılması, əslində onun məzmun və mahiyyətə tamamilə dəyişməsinə şərtləndirir. Bütün səviyyə və parametrlərdə dəyişən dünyada liberal paradigmanın ənənəvi izahı dəyişir. Onun universal aspektləri lokal sistemlərdə siyasi versiyalarla üz-üzə durur. Siyasi sistemin fasiləsiz modernləşməsi hər bir dövlətin mövcudluğunu müşayiət edir.

Görkəmli alim hesab edir ki, tarixin sonu deyil, liberal paradigmanın yeniləşmə əzminin çoxçalarlı təzahürləri sezmək və onları təbii qəbul etmək mövqeyinin formalaşdırılmaması siyasətin sonu demək olardı. Siyasət ideya və məqsəddən başlayırsa, onun arzu etdiyi reallıq həmişə gerçəkləşə bilər. Liberal paradigma modernləşmə və demokratiyəşmə ilə vəhdətdə mənə kəsb edir. Əks təqdirdə o özünü tükəndirmiş bir vəziyyətə düşür. Siyasətin iqtisadi "nizamla" əvəzlənməsinə, "postsiyasət" mərhələsinin başladığına dair fikirlər elmi əsaslardan məhrumdur. İstər ənənəvi cəmiyyət, istərsə də müasir milli dövlət modernləşmənin passiv obyekt deyil, fəal, yaradıcı subyektdir və bu paradigmanın başqalarının sezmədiyini alternativ çalarlarını da görə bilir.

Proses ənənəvi cəmiyyətin siyasi strukturlarının dağıdılması və tamamilə yeni modernləşmiş strukturun yadılması kimi "diaxronik" məzmunlu deyil, "ənənə-modern və postmodern" strukturların hər üç tipinin müəyyən müddətdə yanaşı mövcud olduğu "sinxron" səciyyəli mahiyyət daşıyır. Görkəmli alim yeni çapdan çıxmış "Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti" əsərində yazır: "Demokratiya və onun ardınca gələn liberallaşma vətəndaşa maksimum azadlıqlar verməklə, azadlıq ideyasını və dövlətçilik konsepsiyasının mahiyyətini müəyyən edir. Bununla bərabər demokratiya dedikdə, hakimiyyət forması başa düşülür və bu baxımdan o, çoxluğun hakimiyyətinin legitimləşməsi haqqında təlimdir. Liberalizm isə hakimiyyətin hüdudlarını nəzərdə tutur. Ölkədə demokratikləşmə və liberallaşmanın ilkin şərtləri iqtisadi modernləşmə > ictimai həyatın demokratiyəşməsi > milli məkanın sistemli liberallaşması paradigması gerçəkləşdikcə formalaşacaqdır" (səh. 48-49).

Qeyd etmək lazımdır ki, müəllifin tədqiq etdiyi bütün problemlər dairəsi, inkişafın global meyilləri və milli modellərinin özünəməxsus şərh Azərbaycan ictimai elmi üçün tamamilə yeni olan tranzitoloji paradigmanın forma-

laşmasını şərtləndirmişdir. Bu da müasir dövrdə ən mürəkkəb politoloji nəzəriyyə olan "keçid dövrü konsepsiyası"nın, tranzitar məkan-fəlsəfəsinin Azərbaycana məxsus təqdimatıdır.

Məlumdur ki, siyasi, tarixi dinamikanın XX əsrin sonlarına təsadüf edən "keçid" mərhələsi qəfildən baş verdiyi üçün çıxış yollarını, problemlərin həllini, böhrandan yan keçmək mexanizmlərini ifadə edən nəzəriyyələrə çox böyük ehtiyac və sosial sifariş mövcud idi. Bu da, öz növbəsində, xüsusilə postavtoritar transformasiya mərhələsini yaşayan ölkələrdə "konseptual defisit"in yaranmasına səbəb olmuşdu. Dünya elmi dairələrinin də "siyasi, iqtisadi və s. tranzitologiya" anlayışları tez-tez gündəmə gəlirdi. Lakin indiyə qədər bu sahədə səmərəli metodologiya və nəzəriyyə irəli sürən alimlərə rast gəlmək çətindir.

Məhz bu məqam akademik Ramiz Mehdiyevin demokratikləşmə, modernləşmə, vətəndaş cəmiyyətinə keçid problemlərini ən müxtəlif elmlərin qovuşuğunda yerləşən metodlarla tədqiq etməsi, tranzitoloji paradigmanın Azərbaycan alimi tərəfindən əhatəli fəlsəfəsinin yaradılması barədə qürurla danışmağa əsas verir.

Müəllifin irihəcmli, taleyükiü mövzuya – demokratik milli tranzitə həsr olunmuş fundamental tədqiqatı dünyanın aparıcı politoloqları tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Azərbaycan reallığı nümunəsində demokratik tranzitin struktur və prosedur aspektlərinin ilk dəfə fərqləndirilməsi, suveren milli demokratiya ilə Qərb tipli demokratik modellərin spesifikasiyasının dərin təhlili müəllifin gerçəkdən bu problemin əhatəli, bitkin həllinə nail olmaq əzmini göstərir.

Akademik belə bir maraqlı məqama diqqəti cəlb edir ki, ikiqütblü dünyanın çökməsi nəticəsində dixotomik "sosializm-kapitalizm" qarşıdurması konsepsiyası, bəzi dairələrə sərfəli olan "qlobal demokratik tranzit" adlı doktrina gündəmə gətirildi. Burada əsas narahatlıq doğuran mə-

qam – demokratik tranzit konsepsiyasının bəsitləşdirilməsi, son dərəcə abstrakt, izah üçün asan olan sxem səviyyəsinə endirilməsi idi. Bu cür universalist, populyar təsvirə iddia edən şərhlər, ciddi elmi deyil, subyektiv utopiya-larla yaxınlıq təşkil edirdi.

Transformasiya gedişində ortaya çıxan ziddiyyətli proseslər məzmunu təhrif olunan demokratiyanın "demokratura, geodemokratiya, psevdodemokratiya" və s. anlayışlarla ifadə olunmasına səbəb oldu. Demokratikləşmə dalğalarının hər bir ölkənin "sahillərində" qabarma və çəkilmə ritminin fərqli olması, milli tranzitin dilemma-ları, demokratiya "ixracı" söyləri və s. mürəkkəb mövzu-ların təhlili dünya elminin ən yeni istiqamətlərindən olan tranzitoloji paradigmanın əsaslarının müəllif tərəfindən zənginləşməsi kimi dəyərləndirilir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin bu aspektdə tədqiqatları:

1) siyasi həyatın fasiləsiz dinamikada yeniləşən fenomen kimi şərhini; 2) siyasi dəyişikliklərin başlıca faktorlarının ayırd edilməsi və təhlilini; 3) qlobal inkişafın və lokal siyasi prosesləri əlaqələndirən meyillərin uzlaşmasını izah etməyə tranzitoloji paradigmanın bitkin mənzərəsini formalaşdırır.

Bir demokratik tranzit modelinin deyil, modellər mozai-kasının mövcudluğuna diqqəti cəlb edir.

Buna görədir ki, görkəmli alimin əsərləri siyasi inkişafın, milli, regional və qlobal transformasiyaların dərin təhlilini verən metakonsepsiya statusu kəsb edir. Bu əsərlərin məzmununa görə müasir humanitariyanın ən aktual problemlər dairəsi barədə tam təsəvvür əldə etmək olar.

Novator alim Ramiz Mehdiyevin elmi irsinin, böyük fəlsəfi fəhmin, narahat düşüncənin, gərgin alim ömrünün, filosof və siyasətçi baxışlarının nadir sintezinin məhsulu olan tədqiqatlarının həqiqi dəyəri hələ zamana mütənəssib olaraq öz qiymətini alacaqdır.

Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

Milli fəlsəfi düşüncəni dünya ictimai-siyasi fikrinin ən qabaqcıl ideya axınları ilə üzbəüz qoymaq, problemlərə ənənəvi baxış məhdudiyyətindən çıxaraq, dərk edilməsi həmişə çətin olan yeninin səlis anlamını vermək, dünya elminə alternativsiz ideyalar kimi təqdim olunan mövqelərə qarşı, milli, azərbaycanlı alimin fərqli, gerçək, obyektiv elmi fikir söyləmək qətiyyətini əzmlə nümayiş etdirməkdir.

Qələminin məhsulu olan əsərlər ictimai elmin dövlət qarşısında duran mürəkkəb məsələlərin həllində əməli dəstəyinə çevrilməsini təmin edən əsərlərdir. Elmlilik, obyektivlik, gerçəklik meyarlarının xas olduğu tədqiqatlar ideya və məzmununa, məqsədinə, nəzəri çəkisinə, elmi dəyərinə, fəlsəfi mühakimə və siyasi təhlil imkanlarının zənginliyinə görə fərqlənir. Görkəmli alimin elmi fəaliyyəti müasir dünyada və Azərbaycanda filosofun, siyasətçinin intellektual və siyasi elitada hansı statusa malik olduğunu, zamanın çağırışlarına necə cavab verməli olduğunu göstərən nümunədir. Azərbaycanda və dünyada ən yeni tarixin dərsləridir. O da məlumdur ki, dərs çoxsubyektli fenomenidir. Burada bir tərəfdə müəllim, ustad, filosof, siyasətçi məsuliyyəti, digər tərəfdə öyrənməyə, dərk etməyə əzmliliyi insanlar durur. Azərbaycanın inkişafa dair öz mövqeyini, dünya inkişafının global problemləri haqqında azərbaycanlı alimin düşüncələrini, dövlətçiliyimizin bugünkü və gələcəyi naminə intellektual pragmatizm, elmi cəsarət və siyasi qətiyyətlə yaradılan zəngin irs elmi ictimaiyyətin ən geniş müzakirəsinə cəlb olunmalıdır.

Rəbiyyət ASLANOVA,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor

fəsil

Yeni dövrün yeni lideri

Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının
rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Ramiz MEHDİYEVİN "Azərbaycan" qəzetinə müsahibəsi

– Ramiz müəllim, Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyinin 15-ci ildönümünü qeyd edir. Müstəqillik salnaməmizin elmi-nəzəri araşdırıcısı, eyni zamanda bu dövrdə yüksək dövlət vəzifəsi tutaraq prosesin bilavasitə əsas iştirakçılardan biri olmuş insan kimi Sizin bu tarixi mərhələni dəyərləndirmənizi bilmək maraqlı olardı...

– Hər bir xalq dövlət müstəqilliyini, milli suverenlik hüququnu, şübhəsiz ki, bu məqsədi reallaşdırmaq üçün apardığı mübarizənin və ən əsası isə tarixi şəraitin diktə etdiyi gerçəkliyin, geosiyasi durumun nəticəsində əldə edir. Həç bir digər dövlətin ərazi bütövlüyünü pozmadan azad yaşamaq, müstəqil ölkənin vətəndaşı olmaq fərdin beynəlxalq hüquqla təsbit edilən təbii haqqıdır. Və xalqların əldə etdiyi, eləcə də bəhrələndiyi müstəqillik də bu xalqların özləri kimi fərqli, özünəməxsus olur. Hər bir millətin müstəqillik salnaməsi də məhz onun malik olduğu dövlətçilik ənənələrinin, azadlıq düşüncəsinin, milli-mənəvi irsinin, tarixi keçmişinin, intellektual potensialının, dünyada gedən global proseslərdə iştiraka hazırlığının, vətəndaşlarının maarifçilik və təfəkkür səviyyəsinin əsas göstəricisinə çevrilir.

Ümummilli liderimiz, əsl müstəqilliyimizin banisi Heydər Əliyevin böyük müdriklik və tarixi dəqiqliklə söylədiyi "Azərbaycan xalqının dövlət müstəqilliyi Azərbaycan xalqının milli sərvətidir" fikri kontekstindən yanaşsaq, həqiqətən də xalqımız bu müstəqilliyə layiq təkamül yolu keçmiş, böyük qurbanlar bahasına azad ölkədə yaşamaq haqqı qazanmışdır. Düzdür, respublikamızın dövlət müstəqilliyi əldə etməsi, əslində, Sovetlər İttifaqının süqutu prosesinin sürətlə getməsi, eyni zamanda, mərkəzi hakimiyyətin intriqa və avantürələr nəticəsində ən kritik vəziyyətə düşərək özünü ölkəni idarəetmə imkanından məhrum etməsi nəticəsində yaranan tarixi şəraitin məntiqi yekunu idi. Bir ölkənin mövcud olmaq limitinin artıq ictimai-siyasi-iqtisadi-hüquqi cəhətdən tükənməsi və onun tarixə qovuşmasının labüdlüyü yeni 15 dövlətin dünyanın siyasi xəritəsində özünü əks etdirməsinə şərait yaratdı. Lakin elə əsas məsələ də bu idi ki, günlərin bir günü dövlət müstəqilliklərini elan etməkdən başqa çıxış yolu qalmayan bu respublikalar, əslində, müstəqil yaşamağa hazırdırlarmı? Bu dövlətlər yeni geosiyasi situasiyanın yaradacağı etnik və iqtisadi problemləri həll etməyi, dövlət quruculuğunun çətin yolunu peşəkarlıqla və itkisiz keçməyi, bir müstəmləkəçilikdən qurtulub yenidən vassal statusuna düşməməyi bacaracaqlarmı? Taleyin və tarixin şansına çevrilən dövlət müstəqilliyinin qədrini biləcəklərmi, azad ölkənin idarəçilik sükanını populizmdən uzaq qabiliyyətli, vətənpərvər, dövlət quruculuğunun kamil və mahir ustalarına etibar etməyə nail olacaqlarmı? Bu sualların konkret cavabları Azərbaycanın da aid olduğu postsovet məkanına mənsub respublikaların bugünkü durumunda, siyasi vəziyyətində, sosial yaşam tərzində, dünya arenasında tutduğu mövqedə, ən əsası isə həmin ölkələrin vətəndaşlarının "bu müstəqillik sayəsində daha çox qazandıq, yoxsa itirdik" sorğularının yekun qənaətində əks olunub.

Bu suallar Azərbaycan Respublikasının son 15 illik mövcudluğu dövründə vətəndaşlarımız tərəfindən dəfələrlə fərqli şəkildə cavablandırılıb, müstəqilliyimizin vəziyyəti və xalqın bu müstəqilliyə baxışı da çox müxtəlif yanaşmaların təzahürü olub. Artıq tarix Azərbaycanın müstəqillik salnaməsini obyektiv araşdırmaların və elmi tədqiqatların nəticəsi olaraq müəyyən mərhələlərlə təsnifatlaşdırır. Müstəqilliyimizin ilk dövrü – 1991-1993-cü illər "formal müstəqillik" mərhələsi təkcə tarixə, "xaosun, anarxiyanın, böhranın dərinləşdiyi, dövlətin parçalanma, millətin məhv olma ərəfəsində olduğu məşəqqətli dövr" kimi xalqın yaddaşına həkk edilib. SSRİ-nin dağılmasının qaçılmaz olması nəticəsində elan edilən müstəqillik Azərbaycan xalqına azad ölkənin vətəndaşı olaraq qürur duymaq hissindən əvvəl Dağlıq Qarabağ problemi kimi milli faciə və bu problemdən heç də geri qalmayan siyasi təlatümlər, hakimiyyət ambisiyaları nəticəsində meydana çıxan qovğalar, itkilər gətirdi. Obrazlı ifadə etsək, sanki müstəqillik ölkənin idarəçiliyinə cavabdeh olan qüvvələrə təmtəraqla sinidə təqdim edilir, onlar isə bu müstəqilliklə nə etmək lazım olduğunu, onu millətin ixtiyarına necə verməyi, azadlığın bəhrələrini hansı vasitələrlə gerçəkləşdirməyi dərk etmirdilər, yaxud da dərk etmək istəmirdilər. Kağız üzərində olan müstəqilliyi dövlətin mövcudluğu timsalında təsbit etmək, onu möhkəmləndirmək lazım idi, lakin cəmiyyətin aparıcı siyasi qüvvələri yalnız öz mövqelərini möhkəmləndirməklə məşğul idilər. Xalqın iqtisadi, sosial qayğılarını, ərəzi itkisi nəticəsində əmələ gələn problemləri həll etmək yerinə dövlətə yeni-yeni problemlər "bəxş" edilir, ordu qurmaq əvəzinə qanunsuz silahlı quldur dəstələri təşkil edilir, ictimai sabitlik yaratmaqdan əvvəl, bu sabitliyi təmin edəcək dövlət strukturlarını, daxili işlər orqanlarını kriminal elementlərə çevirir, iqtisadi islahatlar aparmaq yerinə sovet dövründən qalmış müəssisələr talan edilir, bank vəsaitləri mənimşənilir

və s. Nəticədə isə xalqın sosial güzəranı böhranın ən son həddinə qədəm qoyur, dövlət etnik separatçılığın tüğyan etməsi nəticəsində Qarabağ bölgəsindən əlavə, faktiki olaraq şimal və cənub ərazilərinə nəzarəti də itirir. Vətəndaş müharibəsinin ilkin atəş səsleri bütün ölkə boyu yayılır, bir-birini əvəz edən diletant, populist, qabiliyyətsiz, şəxsi mənafeyini Azərbaycanın maraqlarından üstün tutan iqtidarlara yaratdıqları müdhiş vəziyyət nəticəsində hakimiyyətin baş qaldıracaq istənilən 30-40 nəfərlik silahlı quldur dəstələrinə keçməsi təhlükəsi yaranır. Bir sözlə, Azərbaycan Respublikası süqut mərhələsinə qədəm qoyurdu. Bütün bunlar 1991-1993-cü illər Azərbaycanının real mənzərəsi, xalqın yaddaşına isə tarixin ən ağır dövrü kimi yazılan ağır dövr idi.

Bu dövrün ən acınacaqlı amillərindən biri də psevdodemokratların, "müstəqillik aşıqlarının" xalqın müstəqillik mücadiləsinə kölgə salmaları, bu mübarizəni öz cılız qrup maraqları səviyyəsinə qədər endirmələri, daxili ziddiyyətləri və hakimiyyət ambisiyaları ilə hələ formalaşmamış xalqın etiraz hərəkatını elə ilk həmlədənə məhvə məhkum etmələridir. İndi tez-tez belə bir sual ölkə vətəndaşları, həmçinin elmi ictimaiyyət tərəfindən səslənir: Azərbaycan xalqının 1988-1992-ci illərdə apardığı etiraz aksiyası müstəqillik mübarizəsi kimi qəbul edilə bilərmi və ümumiyyətlə, bu hərəkat ölkəmizin müstəqillik əldə etməsində hansı rol oynaya bildi?

Bu suala əksər vaxt obyektiv cavab verilmir. Kimlərsə xalqın müstəqillik mübarizəsi dedikdə, yalnız öz uğursuz siyasi fəaliyyətlərini, azadlıq hərəkatının ideoloji prinsipləri və siyasi xətti dedikdə isə, meydanlarda tribunallardan səsləndirdikləri primitiv və populist bəyanatlarını nəzərdə tuturlar. Yəni, bu prosesi ancaq öz inhisarları miqyasında dərk edir, xalqın etiraz aksiyalarının "müəlliflik" hüququnun yalnız özlərinə məxsus olduğunu çəkinmədən bəyan

edirlər. 1988-1990-cı illərin hadisələri xalq hərəkatı idi. Bu dövrdə baş verən mitinqlər də məhz etiraz aksiyaları idi. Soydaşlarımızın Ermənistandan vəhşicəsinə qovulmasına, Dağlıq Qarabağda erməni separatçılığının geniş miqyas alınmasına, Kreml rəhbərliyi tərəfindən bu vəziyyətin daha da kəskinləşməsinə, respublika başçılarından isə İttifaq rəhbərlərinin buyuruq quluna çevrilərək xalqın mənafeyini tapdamlalarına qarşı vətəndaşların etiraz aksiyaları mühüm əhəmiyyət kəsb edən hadisə idi. 90-cı ilin yanvar hadisələrindən sonra isə Azərbaycanda milli-azadlıq hərəkatı başladı.

Eyni zamanda, xalqın müstəqillik uğrunda apardığı tədbirləri təkzib etmək, onu birmənalı şəkildə uğursuz adlandırmaq da səhv yanaşmadır. Qarabağ bölgəsində başlamış etnik separatizm və həmvətənlərimizin Ermənistanda dədə-baba yurdlarından vəhşicəsinə qovulması nəticəsində meydana çıxan milli qəzəb və hiddət xalqın etiraz hərəkatına çevrilməyə məhkum idi. Lakin təəssüf ki, həmin dövrdə ölkədə baş verən proseslərin mahiyyətini dərinlən dərk edən, hadisələrin axarını düzgün müəyyənləşdirmək iqtidarında olan, müstəqillik və suverenlik prinsiplərinin yeni dünya düzenində hansı xüsusiyyətlərə malik olmasını bilən ziyalılar, ictimai xadimlər xalqın etiraz hərəkatında öncül mövqeyə çıxıb bilmədilər. Bunun yeganə səbəbi isə o idi ki, meydan avantürasının "baş qəhrəmanları" – uzun illər kiçik elmi işçi və laborantlıqdan yuxarı heç bir vəzifə tutmayan uğursuz mütəxəssislər, fəhlə hərəkatının nümayəndələri adı altında ortaya çıxan boşboğazlar talelərində ilk və son şans kimi qəbul etdikləri bu proseslərdə əsl ziyalıların, xalqın hörmətini qazanmış ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirakını həzm edə bilmir, sonuncuları hərəkata yaxın buraxmamaq üçün onlara qarşı mənəvi repressiya təbliğatı, gözdənsalma kampaniyasını böyük vüsətlə işə salırdılar.

Nəticə isə göz qabağında idi. Digər müttəfiq respublikalarda baş qaldırmış və konkret məramı, məqsədi, proqramı,

böhrandan çıxmaq üçün fəaliyyət istiqaməti, ən əsası isə xalq arasında nüfuz qazanmış və dövlət idarəçiliyi təcrübəsi olan liderlərə malik Xalq Cəbhəsi hərəkətlərindən fərqli olaraq, Azərbaycanda belə hərəkət formalaşsa bilmədi. Bu hərəkət xalqın müxtəlif təbəqələrini öz ətrafında birləşdirə bilən, fəhlədən ziyalıyadək müxtəlif zümrələrin təmsilçilərinin etimadını qazanan, respublika və İttifaq rəhbərliyi qarşısında millətin sözcüsü kimi çıxış etmək gücündə olan liderlər yetişdirə bilmədi. Bu qüvvələr, guya ki, ideoloji fərqlilik adı altında daxili ziddiyyətlərə rəvac verir və beləliklə də xalq hərəkəti formalaşmadan onu süquta uğradırdılar. Onlar anlamırdılar ki, müstəqillik amalı, xalqın azad yaşamaq hüququ bütün müxtəlif siyasi dairələri, qrupları, fərqli ideoloji təmayülləri məqsədə yetişənədək, yəni müstəqilliyi əldə edənədək birləşdirmək gücündədir. Şübhəsiz ki, buna səmimi qəlbədən çalışmaq, məqsəd kimi hansısa siyasi və maliyyə dividendləri qazanmağı yox, ölkənin müstəqillik əldə etməsini müəyyənləşdirmək vacib idi. Bu meyarların Azərbaycanda hansı səviyyədə təmin edilməsi isə ötən əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərinin əvvəllərində baş verən proseslərdən xəbərdar olan hər bir vətəndaşımıza tam aındır.

Həmin dövrdə respublikaya rəhbərlik edən Vəzirov və ətrafı da özlərini xalqdan tam təcrid edərək dünyada və bölgədə gedən proseslərin məntiqi sonluğunu düzgün anlamırdılar. Sovet İttifaqının artıq dağılma ərəfəsində olduğu hətta "obıvatel"lərə də məlum olduğu dövəndə Mütəllibov hakimiyyəti müstəqilliyin elan edilməsinin ilkin mərhələsinə hazırlaşmaq əvəzinə yeni İttifaq müqaviləsi imzalamaq üçün hətta Kreml rəhbərliyindən də çox canfəşanlıq edir, ya da ki, 1991-ci ilin avqust çevrilişinin təbliğatçısına və fəal dəstəkçisinə çevrilirdi. Azərbaycanın Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktını məcburiyyət qarşısında parlament müzakirəsinə çıxaran (özü də digər

müttəfiq respublikalardan çox sonra) iqtidar dövlət quruculuğu sahəsində heç bir iş görmür, təşəbbüs göstərmirdi.

– Ancaq Siz qeyd etdiniz ki, müstəqillik uğrunda aparılan tədbirləri təkzib etmək, onları birmənalı şəkildə uğursuz adlandırmaq da səhv yanaşmadır...

– Bəli, mən o fikrə qayıdaraq bir daha vurğulayıram ki, ümumiyyətlə, həmin dövrdə müstəqillik uğrunda mübarizənin xalqın mənafeyinə və Azərbaycanın gələcək maraqlarına uyğun aparılmamasını iddia etmək tarix qarşısında ədalətsizlik olardı. O vaxtlar əsl azadlıq mücadiləsini aparan və xalqın etirazını kortəbii məcradan konkret məramı olan milli hərəkəta keçirməyə çalışan Heydər Əliyevin düşünülmüş, əsaslandırılmış, ən vacibi isə uğurlu nəticəsi olacaq fəaliyyət proqramı həm İttifaq tərəfdarlarının, həm də "müstəqillik cəfakeşləri"nin ciddi müqaviməti ilə qarşılaşırdı. Ümummilli liderimizi bu proseslərdən təcrid etmək üçün DTK-nın zorakı təhdid üsullarından tutmuş mətbuatın mənafevi terroruna qədər bütün vasitələrdən istifadə olunurdu. Maraqlı məqam odur ki, az qala vətəndaş müharibəsi aparmağa hazır olan A.Mütəllibov hakimiyyəti ilə AXC-yə aid qruplar yalnız bir məsələdə birləşir, yekdil qüvvəyə çevrilirdilər: necə olursa-olsun, hansı yollardan istifadə edilirsə-edilsin, tək Heydər Əliyev zərərsizləşdirilsin. Bu antimilli birgə fəaliyyətin səbəbi o idi ki, bu qüvvələr Heydər Əliyev faktoru qarşısında aciz olduqlarını dərk edir və öz cılız şəxsi mənafeələrini təmin etmək üçün Azərbaycanın müqəddəratını qurban vermək məqsədlərinə əsas təhlükə kimi, haqlı olaraq, ulu öndərimizi görürdülər.

Hələ Moskvada, demək olar ki, ev dustağı vəziyyətində olduğu, xüsusi xidmət orqanları tərəfindən ictimaiyyətlə əlaqələri tamamilə məhdudlaşdırıldığı dövrdə – 1990-cı ilin 21 yanvarında Heydər Əliyev heç nədən qorxub çəkinmədən Azərbaycan Nümayəndəliyinə gələrək mərkəzi hakimiyyət tərəfindən qanunsuz olaraq Bakıya qoşun yeridilmə-

sini, bu qanlı və amansız aksiyanı pisləyən sərt bəyanat verdi. Bu təxribatı törədənlərin tarix qarşısında cavabdehlik daşıyacağını söyləyən Heydər Əliyev Kreml rəhbərliyinin Azərbaycanın əleyhinə yönəlmiş bu məkrli addımını tam dolğunluğu ilə ifşa etdi. Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələr barədə dəqiq məlumat verdi, xalqımızın müstəqil yaşamaq haqqını və bunun uğrunda mübarizə apardığını beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırdı. Əslində, bu kəskin bəyanat 1988-ci ildən etibarən başlamış proseslər barədə dünya birliyinə verilən ilk əsaslı məlumat və həmin dövrədək Azərbaycanın haqq səsinin beynəlxalq aləmə yayıldığı yeganə hadisə idi. Özünün təhlükə altında olmasına baxmayaraq, Heydər Əliyevin bu böyük cəsurluq və vətənpərvərlik addımını atması onun şəxsiyyət ucalığı baxımından təbii qarşılıansa da, həm də Azərbaycan xalqında əminlik yaratdı ki, 1969-1982-ci illərdə respublikada əsl milli intibah prosesinə rəhbərlik etmiş bu nüfuzlu lider yeni siyasi mərhələdə həm də onun xilaskarına çevrilə bilər.

Heydər Əliyev Azərbaycana qayıtdığı 1990-cı ilin iyul ayında "Mən heç bir siyasi prosesə qoşulmuram, heç bir vəzifə istəmirəm, dogma vətənə qayıtmaqda yeganə məqsədim bu ağır günlərdə xalqımla birlikdə olmaqdır", – deyərək bəyan etsə də, xalq onu zorən siyasətə, ölkəni üzləşdiyi ağır durumdan çıxarmaq üçün konkret fəaliyyətə doğru çəkirdi. Təsadüfi deyil ki, 1990-cı ilin yayında parlamentə keçirilən seçkilərdə Heydər Əliyevin razılığı olmadan onun həm Azərbaycanın, həm də Naxçıvanın ali sovetlərinə deputatlığa namizədliyi irəli sürüldü və o, böyük xalq etimadı qazandı.

1991-ci ilin əvvəllərində Heydər Əliyev Azərbaycan parlamentinin deputatı kimi gərgin fəaliyyətə başladı. Heydər Əliyevin həmin dövrlərdə parlament müzakirələrində səsləndirdiyi fikirlər, təkliflər, mülahizələr müstəqilliyə doğru uzanan yolda rastlaşdığımız yeganə rəşadətli, rasional,

pragmatik, uzaqgörən fəaliyyət nümunəsi idi. Məsələn, Milli Məclisin 1991-ci ilin fevral sessiyasında çıxış edərək o, Dağlıq Qarabağ probleminin kökünün çox dərinliklərdə olduğunu, bir sıra dövlətlərin əli ilə Azərbaycanın müstəqilliyinə imkan verməmək üçün məkrli planlar hazırladığını söyləyərək bu qəsdlərin qarşısının alınmasından ötrü vahid dövlət proqramı yaradılmasının vacibliyini vurğuladı. Sovet qoşunlarının erməni separatizminin hərbi dəstəçisinə çevrildiyini çəkinmədən deyən Heydər Əliyev təcili olaraq təcavüzün qarşısının alınması üçün tədbirlər görülməsini təklif etdi. Çıxışlarının əsas leytmotivi Dağlıq Qarabağ probleminin həlli ilə bağlı rəsmi Bakının daha cəsarətli mövqe tutması və əhəlinin müdafiəsinin təşkilini dövlətin öz üzərinə götürməsi idi. Lakin parlament qaragüruhu bu fikirləri, "böyük qardaş"a qarşı səslənən mülahizələri tənqid edir, onu Azərbaycanda "zərərli müstəqillik ideyalarını yaymaqda" günahlandırırırdı. Yeni İttifaq müqaviləsinə qoşulmaq üçün keçirilən referendumla qarşı çıxan Heydər Əliyev həmin zaman Azərbaycanın perspektiv müstəqilliyinin heç bir siyasi dividend güdməyən yeganə tərəfdarı kimi çıxış edirdi. 1991-ci ilin 30 avqust sessiyasında təcili olaraq Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsini təklif edən Heydər Əliyevin bu təşəbbüsü də cavabsız qaldı və Mütəllibov iqtidarı–AXC qaragüruhu tandemi yalnız iki aydan sonra bu təklifi gerçəkləşdirməyə özündə cəsarət tapdı.

1991-ci ilin 3 sentyabrında Naxçıvan sakinlərinin böyük təkidilə muxtar respublika Ali Məclisinə rəhbərlik etməyə razılıq verən Heydər Əliyev xalqın arzu və istəkləri ilə yenidən siyasi Olimpə doğru irəliləyirdi. Ərazicə bu kiçik məkanda böyük müstəqillik mübarizəsinin və genişmiqyaslı dövlət quruculuğunun təkmil modelini bərqərar edən Heydər Əliyev Naxçıvanı Azərbaycanın müstəqillik savaşının ideya və real fəaliyyət mərkəzinə çevirdi. Hələ

1990-cı ildə məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan ərazisində ilk dəfə Naxçıvanda dövlət atributları qəbul olunmuş, üçrəngli bayrağımız rəsmi formada dalğalanmış, "Sovet Sosialist" sözündən imtina edilmişdi. Sonrakı dövrdə Naxçıvanda daha böyük işlər həyata keçirildi. Sovet qoşunları ərazini tərk etdi, sərhəd məntəqələrində Azərbaycan bayrağı ucaldıldı, tarixi ədaləti və müstəqil dövlətçilik prinsiplərini bərqərar edən fərmanlar imzalandı, torpaq islahatı aparıldı, əhalinin sosial müdafiəsinin təşkili istiqamətində uğurlu tədbirlər həyata keçirildi. Heydər Əliyevin bu təşəbbüslərini sonradan Azərbaycan Milli Şurası da rəsmiləşdirməyə məcbur oldu. Ulu öndərimiz blokada olan bölgəni yaşatmağa müvəffəq oldu və əhalinin təhlükəsizliyini təmin etdi. Erməni separatizminin, hərbi istilasının qarşısını aldı, Azərbaycan Ordusunun ilk peşəkar hissələrini məhz Naxçıvanda formalaşdırdı. Heydər Əliyevin Azərbaycan məkanında əsl müstəqillik və layiqli dövlətçilik nümunəsini yaratması bütün ölkə boyu geniş əks-səda verir, artıq respublikanın hər bir guşəsində əliyevçilik hərəkəti vüsət alırdı. Həmin dövrdə ziyalılar, ictimaiyyət nümayəndələri də fəal şəkildə yalnız Heydər Əliyevin ətrafında birləşməklə Azərbaycanın xaosdan, böhrandan qurtulmasının mümkünlüyünü bəyan edirdilər.

O illərdə Elmlər Akademiyasının əməkdaşı işləyən və uzun illər dövlət idarəçiliyində, Heydər Əliyev komandasında yüksək vəzifələr tutmuş bir şəxs kimi mən özüm də ölkədə baş verən proseslərə seyrçi qala bilməzdim. Ölkəni yarımçıq alimlərin, qaragüruhçu "liderlər" in ambisiyalarından xilas etmək üçün əsl ziyalıların, xalqın nicatını məhz Heydər Əliyevdə gören ictimai xadimlərin həqiqəti əks etdirən çıxışları böyük rezonans yaradırdı. 1992-ci illin əvvəllərində "Bakinskiy raboçiy" qəzetində çap edilən "Keçmişimiz gələcəyin kontekstində" və "Demokratiyaya aparan çətin yol" məqalələrimdə Heydər Əliyevə olan

ümumxalq dəstəyinin perspektiv imkanları barədə mülahizələrimi bölüşürdüm: "Respublikada siyasi vəziyyəti böhran vəziyyəti kimi səciyyələndirmək lazımdır. Cəmiyyətdə siyasi qeyri-sabitlik, iqtisadiyyatın tənəzzülü, əhalinin kütləvi şəkildə yoxsullaşması, korrupsiya və alverin qanuniləşdirilməsi, kriminal özbaşınalıq – bu amillər mövcud vəziyyəti xarakterizə edir. Bütün bunların səbəbi isə, fikrimcə, hakim strukturların nüfuzunun olmamasında, səriştəsizlikdə, cəmiyyəti idarə edən təsisatların korrupsiyaya uğramasıdır. Mən "güclü əl" in əleyhinəyəm. Lakin güclü hakimiyyət və möhkəm intizam tərəfdarıyam. Məsələ avtoritarlıqda deyil, şəxsiyyətin nüfuzundadır. Beləliklə, öz şəxsi fikrimi ifadə edərək bildirirəm: Əliyevin respublikada nüfuzu var. Biz digər amili də etiraf etməliyik: Əliyevə münasibətdə ədalətsizliyə yol verilmişdir. Mərkəzin məqsədləri lap əvvəldən aydın idi: SSRİ-dəki siyasi və dövlət rəhbərliyi sferasında Azərbaycanın nümayəndəsinə elə bir vəzifə ayrılmışdır ki, onun bundan yüksəyə qalxmaq hüququ yox idi. Heydər Əliyev isə oyunun qaydalarını "pozmuşdur" – Kremldən Azərbaycana daha asan idarə etmək üçün onu kənarlaşdırdılar. Bundan əlavə, onun kənarlaşdırılmasında artıq "Qarabağ kartı"ndan istifadə etməyə başlayan güclü erməni lobbisi də çox maraqlı idi...

...Bu gün Azərbaycan ciddi sınaqlardan keçir. Xarici hücumlar və daxili qarşıdurma dalğası artmaqdadır. Yaratmaqdan daha çox dağıtmağı bacaran bəzi siyasətçilərin ambisiyaları insanların diqqətini, cəmiyyətin fiziki, mənəvi və intellektual gücünü gündəlik problemlərdən yayındırır. Lakin nə qədər çətin olsa da, Azərbaycanın tarixi inkişaf yolunun irəli sürdüyü dövlətçilik vəzifələri dərinlən təhlil edilməli və həll olunmalıdır. Hazırda insanlar yeni partiyalara deyil, şəxsiyyətlərə bel bağlayırlar – elə şəxsiyyətlərə ki, onlar xalqın milli-mənəvi dirçəlişinə, respublikanın hərtərə-

fli böhrandan çıxarılmasma görə məsuliyyəti öz üzərlərinə götürürlər. Bu gün insanlar belə siyasətçilərin arxasınca gedirlər. Güclü prezident əhalinin demokratik təbəqələrinin dəstəyinə və şəxsi nüfuzuna arxalanaraq cəmiyyətin demokratikləşməsi prosesini, iqtisadi və sosial islahatları sürətləndirəcək partiyaların və siyasi hərəkatların yaradıcı fəaliyyəti üçün şəraiti təmin edəcək. Bütün bunlar, əlbəttə ki, Azərbaycanın həyatı maraqlarına cavab verər, ölkənin Avropa demokratik sivilizasiyasının standartlarına yaxınlaşmasına imkan yaradardır".

Heydər Əliyevin Azərbaycanın yeganə qurtuluş ünvanı olması ilə bağlı mülahizələr xalq arasında böyük əks-səda yaradır, rəğbətlə qarşılanırdı. Həmin dövrdə aldığı oxucuların dəstək müraciətləri bir daha sübut edirdi ki, bu fikirlər yalnız Elmlər Akademiyasının əməkdaşı olan bir insanın mülahizələri deyil, həm də Azərbaycanın çoxmilyonlu vətəndaşlarının mənafeyini, istəyini əks etdirən çağırışıdır.

Lakin bu vaxt ölkə paytaxtında cərəyan edən proseslər xoş gələcəklə bağlı bütün ümidləri alt-üst edirdi. Ayaz Mütəllibov hakimiyyətinin səbatsız fəaliyyəti, vətənə xəyanətə köklənmiş idarəçilik prinsipləri, Azərbaycanın maraqları ilə uzlaşmayan siyasətləri, ölkəni yenidən vassallığa sürükləməyə yönələn məramları AXC–Müsavat cütlüyünün iqtidarı dövründə daha geniş miqyasda davam etdirildi. Dövlət idarəçiliyinin nə təcrübəsini, nə də ki nəzəriyyəsini anlayan, əvəzində ölkənin müqəddəratını saysız "eksperimentlər" in hədəfinə çevirən, bunaqədərki həyat, peşə fəaliyyətlərində daim uğursuzluqla qarşılaşan, intellektual potensialları, dünyagörüş səviyyələri çayxana miqyasından kənara çıxmayan, siyasətə macəraçılıq məşğuliyyəti, idarəçiliyə isə "istənilən savadsız, təhsilsiz, təcrübəsiz adamın baş çıxaracağı asan iş" kimi yanaşan "meydan qəhrəmanları"ndan, əslində, daha nə gözləmək olardı ki? Küçədən meydana, oradan isə birbaşa dövlət idarəçiliyinə keçidin

anormallığı məntiqi sonluqla bitdi. Lakin AXC–Müsavat cütlüyünün yaratdığı siyasi böhran yalnız bu avantürist qüvvələrin iflası ilə tamamlanmadı. Onlar hakimiyyətdən Azərbaycana ən böyük siyasi, iqtisadi, hərbi zərbələri vura-rəq ayrıldılar.

Birmənalı olaraq demək olar ki, iqtidarda olduqları dövrdə Ə.Vəzirovun, A.Mütəllibovun komandası və AXC–Müsavat cütlüyü həqiqətən də Azərbaycan dövlətinə və xalqına xidmət etsəydilər, şəxsi maraqlarını və ambisiyalarını kənara qoyub öz vəzifə səlahiyyətlərini düzgün yerinə yetirəydilər, müstəqilliyin ilk illərində rastlaşdığımız və fəsadlarını bu gün də yaşadığımız problemlər hələ geniş miqyas almamış, elə o zaman aradan qaldırılar, nəticələri ağırlı, faciəli olmazdı. Təəssüf ki, son 18 illik fəaliyyətimizi biz, əsasən, məhz həmin dövrdə buraxılan səhvlərin, Azərbaycana vurulan zərbələrin nəticələrinin aradan qaldırılmasına sərf etmişik. Əgər səbatsız rəhbərlərin sayəsində yaranan, genişlənən bu problemlər olmasaydı və fəaliyyətimizin əsas hissəsini bu çətinliklərin aradan qalxmasına yönəltməsəydik, bu gün ölkəmizin inkişafı, qazandığımız nailiyyətlər də indikindən daha böyük, möhtəşəm olardı. Təsədüfi deyil ki, 1988-1993-cü illərdə ən acı günlərini yaşamış Azərbaycan xalqı bu üzdənirəq siyasətçilərin əsarətindən xilas olmasını tarixə Qurtuluş kimi həkk edib və ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olan düzgün siyasi seçimi əsasında xaosdan tərəqqiyə keçid mərhələsinin bünövrəsini qoyub.

– Elmi əsərlərinizdə, tədqiqatlarınızda Qurtuluş salnaməmizi 1969-cu ildən başlamış milli intibah missiyasının ikinci mərhələsi kimi səciyyələndirirsiniz. Bu iki tarixi dövr arasında hansı əlaqə var?

– Qeyd etdiyiniz hər iki tarixi dövr zaman və ictimai-siyasi formasiya baxımından nə qədər fərqli olsa da, Heydər Əliyevin Azərbaycana fədakar xidməti və bu illərdə ölkə-

mizin indiyə qədər mümkün olmamış miqyasda nailiyyətlər qazanması yönündən oxşardır. Bu, daha doğrusu, eyni missiyanın, sadəcə, iki mərhələsidir.

Heydər Əliyev 2003-cü ilin 1 oktyabrında xalqa etdiyi son müraciətində öz fəaliyyətinin əsas prinsiplərini belə müəyyənləşdirirdi: "Mənim Azərbaycan Respublikasına bütövlükdə rəhbərliyimin 34, müstəqil Azərbaycan dövlətinə Prezident kimi rəhbərliyimin isə 10 ili tamam olur. Bu illərdə istər bir azərbaycanlı, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı, istərsə də onun rəhbəri, Prezidenti kimi mənim həyat amalı yalnız sizə – bütün varlığım qədər sevdiyim Azərbaycan xalqına, dövlətçiliyimizə, ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafına xidmət olmuşdur. Bu yolda bütün gücümü və iradəmi yalnız müdrik və qədərbilən xalqımdan almışam. Ən çətin anlarda, ən mürəkkəb vəziyyətlərdə yalnız və yalnız xalqıma arxalanmışam. Bu da mənə dözümlü iradə verib və bütün uğurlarımı təmin edib". 1969-1982 və 1993-2003-cü illərin tarixi xronologiyası kontekstində bu fikirlərə baxsaq, həqiqətən də millətə xidmətin ən bariz, parlaq nümunəsini əsaslandırırmış olarıq.

Heydər Əliyevin Sovet Azərbaycanına rəhbərliyini ölkəmizin perspektiv müstəqilliyinə hazırlıq mərhələsi və bir neçə onillik sonra qarşılaşacağımız labüd iqtisadi, siyasi, ictimai problemlərin əvvəlcədən həll edilməsi dövrü kimi səciyyələndirərdim. Sovet İttifaqının digər imperiyalardan fərqli özəlliyi onda idi ki, bu ölkəyə aid olan müttəfiq respublikalar iqtisadi cəhətdən bir-birləri ilə sıx bağlı idilər və heç biri, demək olar ki, ayrı-ayrılıqda vahid istehsal infrastrukturuna malik deyildi. Digər tərəfdən, beynəlmillətçilik təbliğatı altında əslində elə siyasət yeridilmişdi ki, bu respublikaların əksəriyyətində kiçik etnik qrupların süni surətdə "güc mərkəzləri"nə çevrilmələri vüsət almışdı. Həm də tarixi, milli-mədəni ənənələr, mədəni sərvətlər, xalqın inancı kimi dəyərlər köhnəliyin qalıq adı altında vətəndaş-

larımızın şüurlarından silinir, tarixi keçmişin unutturulmasına cəhd göstərilir, bununla razılaşmayanlar isə təqib edilir-dilər. Bu, 1969-cu ilin 14 iyul tarixinə qədər, yəni Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə gəlişinədək ölkəmizin və xalqımızın üzləşdiyi acı mənzərə idi.

Lakin Heydər Əliyevin idarəçilik fəlsəfəsi sələflərindən və digər müttəfiq respublikalardakı həmkarlarından tamamilə fərqli idi. O, Azərbaycanda hakimiyyətə Moskvanın canişini olmaq, respublikanı İttifaqın istismar obyektinə döndərmək, xalqı tarixi keçmişindən uzaqlaşdırıb vahid "sovet xalqı"nın bir zümrəsinə çevirmək üçün gəlməmişdi. Onun Azərbaycana xidmətlə bağlı konkret missiyası, fəaliyyət proqramı, respublikanın sabahı ilə bağlı aydın təsəvvürləri vardı. Unikal idarəçilik keyfiyyətlərinə, xarizmatik liderlik məziyyətlərinə, fitri istedadı, böyük vətənpərvərlik xüsusiyyətlərinə malik olan Heydər Əliyev hələ xüsusi xidmət orqanlarında işlədiyi dövrlərdə sovet idarəçilik maşınının və ümumiyyətlə, bu sistemin forma və məzmununu, bütün incəliyini dəqiqliklə öyrənmişdi. O, Azərbaycanı sovet bürokratik aparatının total nəzarəti altında inkişaf etdirməyi, öz ideyalarını reallaşdırmaq üçün mərkəzdən dəstək almağı, xalqın milli mahiyyətini üzə çıxarmağı yaxşı bacarırdı.

Rasional düşüncə tərzinə malik olan Heydər Əliyev fəaliyyətində ədalətə və şəffaflığa xüsusi önəm verirdi. Təsədüfi deyil ki, birinci katib seçildəndən cəmi üç həftə sonra, 1969-cu ilin 5 avqustunda Mərkəzi Komitənin plenumunda nəinki Azərbaycan miqyasında, heç İttifaq məkanında görünməmiş tərzdə, aşkarlıq şəraitində mövcud olan problemləri göstərdi və onların həlli ilə bağlı ilkin proqramı elan etdi: "Respublika iqtisadiyyatının inkişafında müəyyən çətinliklərlə qarşılaşırıq, xalq təsərrüfatının bəzi sahələri xeyli geri qalır. Bizim təxirəsalınmaz vəzifəmiz səhiyyədə, tikintidə və kənd təsərrüfatında yaranmış vəziyyəti dərin-

dən təhlil etmək əsasında bütün zəhmətkeşləri vəzifələrinin yerinə yetirilməsindən ötrü səfərbərliyə almaq üçün lazımi tədbirlər görməkdən ibarətdir. Azərbaycanın bütün İttifaq göstəricilərindən və digər respublikaların göstəricilərindən geri qalması ciddi təşviş hissi doğurur. Bunu nə ilə izah etmək olar? Aydındır ki, hər bir sahədəki çatışmazlıqların öz xüsusi səbəbləri vardır. Lakin təhlil göstərir ki, bir çox sahə üçün səciyyəvi olan ümumi səbəblər də az deyildir. Bu, hər şeydən əvvəl, etibar edilən iş sahəsi üçün bəzi rəhbərlərin məsuliyyət hissini itirməsindən ibarətdir. Odur ki, müəssisələrə rəhbərliyin səviyyəsi aşağıdır, lazımi tələbkərlilik və intizam yoxdur... Kadrları açıq-aşkar, kütlələrin gözü qabağında seçmək, onların haqqında kollektivin, adamların, iş yoldaşlarının rəyini nəzərə almaq lazımdır. Yalnız belə olduqda kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsindəki bir çox səhvin qarşısını almaq, həmin sahədə işimizin səviyyəsini keyli yüksəltmək olar".

Heydər Əliyev çatışmazlıqları necə cəsarətlə açıqlayırdısa, onların aradan qaldırılması istiqamətində də eyni əzmkarlıqla çalışırdı. 70-ci illərin əvvəllərində "Literaturnaya qazeta"ya verdiyi məşhur müsahibəsində "Qoy ədalət zəfər çalsın!" deyən Heydər Əliyev Azərbaycanda, sözün əsl mənasında, ədalətin zəfər çalmasına nail oldu. Respublikamız bütün sahələr üzrə milli intibah mərhələsinə qədəm qoymuşdu. Ötən əsrin 60-cı illərində istehsalı əsaslı şəkildə aşağı düşən neft-qaz sənayesi həmin dövrdən etibarən yeni yüksəliş mərhələsinə qədəm qoydu. Sənaye istehsalı artımı neftdə 3 dəfə, qaz sektorunda isə 2 dəfə çoxaldı. Azərbaycan rəhbərinin sayəsində SSRİ-də neft hasilatı, emalı, geologiyası, kəşfiyyatı ilə məşğul olan əsas respublikalardan idi. Ölkədə həmin illərdə 213 yeni sənaye müəssisəsi istismara verilmişdi. Sənayedə əmək məhsuldarlığı 2,1 dəfə artmış, 581 adda yeni tipli maşın, avadanlıq, aparat və cihaz nümunələri yaradılmışdı. 1056 adda mühüm sənaye

məhsulunun kütləvi buraxılışına başlanılmış, 310 avtomatlaşdırılmış xətt, 1300 kompleks mexanikləşdirilmiş xətt və avtomatlaşdırılmış məntəqə, sex və istehsal sahəsi yaradılmışdı. 1970-1982-ci illərdə kənd təsərrüfatının məcmu məhsulu 2,6 dəfə çoxalmış, əmək məhsuldarlığı 2,2 dəfə yüksəlmişdi. Əsaslı dövlət vəsaiti qoyuluşunun 1 manat artımı hesabına əlavə olaraq 3,5 manatlıq məhsul alınmışdı. Göstərilən dövrdə milli gəlir 2,6 dəfə çoxalmışdı. Qeyd edilən 13 il ərzində istehsal olunan sənaye məhsulları öz həcminə görə əvvəlki 50 ilə bərabər idi. Ən mühüm məqamlardan biri də o idi ki, Heydər Əliyev Azərbaycanın iqtisadi muxtariyyətini təmin etmiş, respublikamızın istehsal potensialının bir hissəsini İttifaq şəbəkəsindən ayıraraq əsaslı şəkildə müstəqilləşdirmişdi.

1969-1982-ci illər arasında ulu öndərin təşəbbüsü ilə Azərbaycanın ən müxtəlif bölgələrində 800-ə yaxın məktəb tikilərək istifadəyə verilmiş, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ali məktəblərin ümumi sayı 12-dən 17-yə, bu təhsil məkanlarında müxtəlif ixtisaslara yiyələnən tələbələrin sayı isə 70 mindən 100 minə qədər artmışdı. Bu illərdə Azərbaycanın əldə etdiyi mühüm tarixi nailiyyətlərdən biri də xalqın uzaq gələcəyini nəzərdə tutan milli kadr potensialının, o cümlədən nadir ixtisaslar üzrə mütəxəssis kontingentinin yaradılması idi. Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və qayğısı ilə respublikadan kənarda, SSRİ-nin 50-dən artıq böyük şəhərinin 170-dən çox ali məktəbində 80-ə yaxın ixtisas üzrə 15 min azərbaycanlı gənc ali təhsil almışdı. Ancaq 1969-cu ilə qədər bu rəqəm hər il üzrə cəmi 40-50 nəfər olurdu. Heydər Əliyev həm də bütün sahələrdə apardığı azərbaycanlılaşdırma prosesini respublikadan kənarda təhsil almağa göndərilən tələbələrin tərkibinə də şamil etdi. Məsələn, 1969-cu ilədək bu tələbələrin tərkibində azərbaycanlıların sayı cəmi 40 faiz təşkil edirdisə, 1980-ci ildə bu göstərici 97,6 faizə qədər yüksəldi. Heydər Əliyev buna SSRİ-nin ali hərbi

məktəblərinə oxumağa gedənlərin tərkibində xüsusi önəm verirdi. Təsadüfi deyil ki, o dövrdə SSRİ-nin Kosmik Uçuşlara Hazırlıq Mərkəzində azərbaycanlı gənclərin olmamasından ciddi narahatlıq keçirən Azərbaycan rəhbəri gənclərin ali təyyarəçilik məktəblərinə göndərilməsini şəxsi nəzarətinə götürmüş, Bakıda milli hərbi kadrlar hazırlayan C.Naxçıvanski adına məktəb fəaliyyətə başlamışdı.

Ölkə paytaxtı Bakı şəhəri də yeni mikrorayonlar, park və xiyabanlar, küçə və meydanlar hesabına böyüyərək gözəlləşdi. "Gülüstan" və Respublika sarayları, Prezident sarayı və Milli Məclisin binası, "Moskva", "Azərbaycan", "Abşeron" mehmanxanaları, Əl Oyunları sarayı və Olimpiya İdman Kompleksi, metro stansiyaları və digərləri həmin dövrdə tikilmiş, N.Nərimanova, C.Cabbarlıya, Nəsimiyə, H.Cavidə və digər görkəmli həmvətənlərimizə abidələr qoyulmuş, onlarla ədəbiyyat və incəsənət xadiminə, sənətkara fəxri adlar, dövlət mükafatları verilmişdi.

Heydər Əliyev tam aydınlığı ilə bildirdi ki, xalqına inillər-mənəvi dəyərlərini aşılamaq üçün ilk növbədə ona dilini qaytarmaq və sevdirmək lazımdır. Hələ birinci katib kimi fəaliyyətə başlamasından cəmi 3 ay sonra – 1969-cu ilin noyabr ayında Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illik yubiley mərasimində o vaxtadək qəbul olunmuş rəsmi qaydalara əsasən çıxışını rus dilində etmək əvəzinə məhz Azərbaycan dilində nitq söylədi və bu dilin statusunu yüksəltdi. 1978-ci ildə qəbul edilən Konstitusiyada rəsmi dövlət dili kimi Azərbaycan dili elan olundu. Həmin illərdə birinci katibin diqqət mərkəzində dayanan, himayəsində olan sahələrdən biri də tarix elmi idi. 1969-cu ilədək tam təhrif edilən, saxtalaşdırılan, müəmmalı erməni və rus mənbələri ilə "zənginləşdirilən" Azərbaycan tarixi məhz ulu öndərimizin sayəsində yenidən tədqiq olunmağa başladı, tarixçi alimlərə keçmişimizin tam dürüst araşdırılması üçün hər cür şərait yaradıldı. Milli mənsubiyyətimiz, xalqımızın formalaşma

aspektləri kimi mühüm məsələlər məhz Heydər Əliyevin nəzarəti altında yenidən tədqiq edildi. Bu haqda nəşr olunan cild-cild kitablardan xəbərdar olan Kreml rəhbərliyi Azərbaycan tarixinə sovet tərzində yanaşmanı inkar edən bu tarixçi alimlər barədə sərt tədbirlər görülməsini erməni millətçilərin köməyi ilə təşkil etsə də, Heydər Əliyev əksinə olaraq, onların hamısını yüksək dövlət mükafatları ilə təltif etdi.

Ümummilli liderimizin daha bir uzaqgörən siyasəti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində Azərbaycan üsuli-idarəsini bərpa etmək idi. Rəhbərimiz DQMV-də meydan sulayan erməni hikkəsini ustalıqla yatırdı, vilayətdə partiya, sovet, hüquq-mühafizə, o cümlədən dövlət təhlükəsizlik orqanlarında köklü dəyişikliklər etdi, yüksək vəzifələrə azərbaycanlı kadrlar təyin olundu. Vilayət 50 il ərzində ilk dəfə olaraq Azərbaycan təsirini, azərbaycanlının gücünü hiss etdi. Heydər Əliyevin 1969-1983-cü illərdə Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrün Dağlıq Qarabağla bağlı ən xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu müddətdə erməni millətçiləri bir dəfə də olsun torpaq iddiasını açıq şəkildə dilə gətirməyə cəsarət etmədilər və onların iki xalq arasında münasibətləri gərginləşdirmək cəhdlərinə imkan verilmədi. Təsadüfi deyil ki, akademik Aqanbekyanın M.Qorbaçovun Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsinə ilkin razılıq verməsi barədə bəyanatı və bununla da münaqişənin ilkin qığılcımının közərməsi məhz Heydər Əliyevin Siyasi Büro üzvlüyündən istefasından cəmi üç həftə sonra baş verdi.

Heydər Əliyevin Azərbaycan miqyasında nail olduğu böyük müvəffəqiyyətlər ona İttifaq miqyasında nüfuz qazandırır, qabiliyyətli və peşəkar kadr kimi əhəmiyyətini artırır. Məhz bu səbəbdən də mərkəzi rəhbərliyin etimadı ilə Heydər Əliyev Siyasi Büronun üzvü, Nazirlər Soveti Sədri birinci müavini, eləcə də SSRİ Ali Soveti Sədrinin

müavini kimi yüksək vəzifələrə qədər yüksəldi. Ona dünyanın altıda birini təşkil edən və onlarla ölkəni təsirində saxlayan nəhəng bir dövlətin iqtisadi-sosial sferasına rəhbərlik həvalə edilmişdi. Həmin illərdə İttifaqda həyata keçirilən bütün böyük layihələrin müəllifi və icraçısı da məhz ulu öndərimiz idi. Siyasi Büronun üzvü kimi İttifaqın ictimai-siyasi taleyini müəyyənləşdirən əsas simalardan biri olaraq ölkənin müsəlman-türk xalqlarının himayədarına, dəstəkçisinə çevrildi. Ən əsası isə, tutduğu yüksək vəzifələr Heydər Əliyevə bütün varlığını həsr etdiyi Azərbaycan dövlətinə və xalqına daha geniş xidmət etməsinə imkan yaradırdı. 1982-1987-ci illərdə Azərbaycanda gedən quruculuq proseslərinə, yeni müəssisələrin açılmasına, iqtisadi artımın təmininə İttifaqdan ayrılan vəsait ciddi surətdə artırılmışdı.

Heydər Əliyevin birinci hakimiyyət dövrü Azərbaycan tarixində ən şərəfli səhifələrdən biridir və bu gün beynəlxalq birlik tərəfindən ölkəmizin misilsiz uğurları kimi qəbul edilən sosial-iqtisadi inkişafın, əldə edilən nailiyyətlərin əsası da məhz o illərdə qoyulub.

– Azərbaycanın formal deyil, əsl müstəqillik tarixinin məhz Heydər Əliyev dühası ilə bağlı olduğunu, təməlinin isə hələ ötən əsrin 70-80-ci illərində qoyulduğunu əsaslandırdınız. Bəs 37 il öncə başlanan Qurtuluş missiyası son 13 il ərzində hansı mühüm nailiyyətlərlə əlamətdar oldu?

– Bu dövrün ən mühüm xüsusiyyəti, uğuru odur ki, Azərbaycan son 13 ildə özünün dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlaya bildi, onu möhkəmləndirdi və inkişaf etdirdi. Ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğu prosesi məqsədyönlü, müasir və beynəlxalq prinsiplərə uyğun şəkildə həyata keçirildi və artıq səmərəli nəticələrini verir. Vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, insan hüquq və azadlıqlarının təminatı sahəsində qazanılan nailiyyətlər ölkədə aparılan siyasi islahatların, demokratik dəyişikliklərin tərkib hissəsidir. Bu müddətdə keçirilən üç prezident, üç parlament, iki bələ-

diyyə seçkisi və iki referendum demokratik, şəffaf və ədalətli şəkildə baş tutmuşdu. Son üç il ərzindəki seçkilər isə beynəlxalq təsisatlar tərəfindən yüksək dəyərləndirilən Seçki Məcəlləsi əsasında keçirilmiş və xarici təşkilatlar, müşahidəçilər tərəfindən demokratiya yolunda qazanılan inamlı nailiyyət kimi qiymətləndirilmişdi. Ölkədə vətəndaş sülhünün, milli həmrəyliyin yaradılması istiqamətində ciddi uğurlar əldə edildi. İctimai-siyasi hərc-mərcliyə son qoyuldu, sabitlik dönməz xarakter aldı, bütün qanunsuz silahlı dəstələr zərərsizləşdirildi. Siyasi barışığın möhkəmləndirilməsi yönündə aparılan tədbirlər çərçivəsində həbsdə olan minlərlə insan əfv edilərək cəmiyyətdə özünü yenidən təsdiqləmək şansı qazandı.

Postsovet məkanında ilk dəfə olaraq Azərbaycanda effektiv aqrar islahatlar aparıldı və tariximiz ərzində ilk dəfə məhz Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə torpaqlar təmənnasız olaraq kəndliyə verildi. Kənd təsərrüfatı tənzimləyici qurum olaraq inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Böhran həddində olan iqtisadiyyatımızda, sənayedə uğurlu islahatlar nəticəsində tərəqqiyə doğru inamlı dönüş yarandı və bu gün respublikamız iqtisadi inkişafın dinamikasına və ümumi daxili məhsulun artım tempinə görə dünya ölkələri arasında öncül mövqeyini qoruyur. Şəffaf özəlləşdirmə prosesi nəticəsində ölkədə xüsusi mülkiyyətə keçidin sağlam təməli qoyuldu və özəl sektorun inkişafına hər cür şərait yaradıldı. Səfalət həddində yaşayan vətəndaşlarımızın sosial güzəranı son 13 il ərzində əsaslı şəkildə dəyişdi, onların yaşam tərzini yüksəldi, əhalinin maaşlarının, təqaüdlərinin, müavinətlərinin mərhələli artımı davamlı hal aldı. Dövlət büdcəsinin həcmi utandırıcı rəqəmlərdən bugünkü 6 milyard manatdan artıq vəsaitə qədər dəyişdi. Neft və qaz sektoru maraqlı qüvvələrin inhisarından çıxarılaraq xalqın sərvəti kimi millətin rifahının yüksəldilməsinə verildi. Həmin əsrin möcüzəsi kimi qəbul etdiyi "Əsrin müqavilə-

si"nin nailiyyətləri ötən illərədək əfsanə sayılan Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin istifadəyə verilməsi ilə əlamətdar oldu.

Azərbaycan indi beynəlxalq birliyə bərabərhüquqlu üzv kimi daxil olaraq yeni dünya düzenini müəyyənləşdirən fəvqəldövlətlərin fəal, etibarlı tərəfdaşı statusundadır. Düzgün, tarazlaşdırılmış xarici siyasət çevik diplomatiya, əlahiddə pragmatiklik və xüsusi uzaqgörənliklə aparıldı və bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan Cənubi Qafqaz kimi həssas bir bölgənin lider ölkəsinə çevrildi. Müxtəlif güc mərkəzlərinin geosiyasi maraqlarının çarpazlaşdığı məkanda əsas söz sahibi kimi çıxış edən Azərbaycanın iştirakı olmadan indi bölgədə hansısa qlobal sosial-iqtisadi, enerji layihəsi həyata keçirmək mümkünsüzdür.

Azərbaycanda elmin, təhsilin, mədəniyyətin, incəsənətin, ədəbiyyatın inkişafına bu müddətdə böyük önəm verildi, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasının prioritetliyi təmin olundu. Bu sahədə əldə edilən uğurlar ölkəmizin daha işıqlı sabahına əsaslı inam yaradır. Qeyd etdiyimiz müddətdə xalq–hakimiyyət münasibətləri, vətəndaş–dövlət əlaqələri daha da təkmilləşdirildi, qarşılıqlı etimad şəraitində bir-birinə yaxınlaşdı. Vətəndaşlar anladılar ki, bu iqtidarın əsas vəzifəsi, missiyası məhz ona xidmətdir, xalqın problemlərini həll etməkdir.

Son 13 ilin nailiyyətlər silsiləsində önəmli amillərdən biri də ordu quruculuğu sahəsindədir. 1993-cü ilədək hansısa mafioz qrupların, siyasi təşkilatların nəzarəti altında olan nizamsız silahlı dəstələrdən təşkil edilən Azərbaycan Ordusu sonrakı müddətdə yenidən quruldu, maddi-texniki bazası təkmilləşdirildi, modernləşdi, hərbi hazırlıq səviyyəsi yüksəldi və müasirləşdi, əsgər və zabıt heyəti Qarabağ cəbhəsində uğur qazanmağa layiq səviyyədə formalaşdırıldı. Bu uğurlar Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prosesində ölkəmizin mövqeyini daha da

möhkəmləndirdi. Problemin nizamlanması istiqamətində təbliğat və informasiya yönümündə həyata keçirilən tədbirlər gözlənilən nəticəni verdi. Əgər əvvəlki iqtidarların səhv və xəyanətkar fəaliyyətləri nəticəsində dünya ictimaiyyəti Azərbaycanı "varvar, vəhşi, istilacı dövlət" kimi qəbul edirdisə, indi beynəlxalq birlik haqq səsimizi daha yaxından eşidir və ölkəmizi işğala məruz qalmış, bir milyondan artıq sakini qaçqın və məcburi köçkün taleyi yaşayan dövlət kimi tanıyır. Təqdirəlayiq haldır ki, indi bütün dövlətlər və təşkilatlar münaqişənin yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipi çərçivəsində həlli modelini dəstəkləyirlər.

Heydər Əliyev bu millətin inkaredilməz qürur mənbəyi, qazandığımız bütün nailiyyətlərin səbəbkarı, uğurlu gələcəyimizin təməlini qoyan alternativsiz lider, millət atasıdır. Müstəqil Azərbaycan və onun əldə etdiyi uğurlar ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fəaliyyətinin şah əsərləridir. Ulu öndərimiz qeyd edirdi: "Yaratdığım hər bir şey mənim üçün əzizdir. Zavod da, fabrik də, elektrik stansiyaları da, yol da, körpü də, ev də, bina da, saray da – hər bir şey. Amma mənim üçün hər şeydən əziz mənim xalqımdır, mənim vətənimdir, mənim torpağımdır". Bu müqəddəs amala bütün həyatı boyu sadıq qalan Heydər Əliyev elə böyük vətənpərvər, müdrik dövlət xadimi idi ki, xalqının və dövlətinin müqəddəratını yalnız öz fəaliyyəti dövrü üçün düşünmürdü. Bütün parametrlərə görə haqlı olaraq dünyanın ən böyük azərbaycanlısı adını daşımağa layiq olan Heydər Əliyev Azərbaycanın nailiyyətlərinin, zəfərlərinin sonrakı onilliklərdə də davam etməsi, müəllifi olduğu milli inkişaf strategiyasının bəhrələrinin gələcək nəsillər üçün də daha əlamətdar olması naminə fədakarlıqla çalışmışdır. Heydər Əliyev Azərbaycanın hərtərəfli inkişafının uzunömürlüyünü təmin edən təkmil irs, dövlətçilik xətti, siyasi məktəb yaratmışdır. Bu irsin ən görkəmli nümayəndəsi, Heydər Əliyev siyasi məktəbinin layiqli təmsilçisi

cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan son üç ildə milli intibahının şərəfli mərhələsini yaşayır. Bu gün xalqımız Heydər Əliyevin qurduğu müstəqil Azərbaycanın etibarlı əllərdə olmasına tam əmindir və inanır ki, Prezident İlham Əliyev ölkəmizi Heydər Əliyev yolu ilə daha işıqlı sabahlara əzmlə aparır.

– Milli intibah dövrünün son üç ili Prezident İlham Əliyevin ölkəyə rəhbərlik etdiyi zamanı əhatə edir. Bu müddət dövlətimizin və xalqımızın taleyində hansı məqamlarla, Azərbaycanın inkişafı istiqamətində nə kimi proseslərlə yadda qaldı?

– Hələ üç il öncə, prezident seçkilərindən iki həftə əvvəl ümummilli liderimiz Azərbaycan xalqına müraciətində siyasi varisini elan etməklə yanaşı, həm də ölkəmizin perspektiv inkişafının, dövlət müstəqilliyinin möhkəmliyinin etibarlı əldə olacağına qəti inamını ifadə edirdi: "Üzümü sizə – həmvətənlərimə tutaraq qarşıdan gələn prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd, mənim siyasi varisim, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin birinci müavini İlham Əliyevi dəstəkləməyə çağırıram. O, yüksək intellektli, pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafında sıx birləşdirərək Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firavanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. İnanıram ki, mənim axıra çatdırı bilmədiyim tələpəli məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırı biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm".

Azərbaycan xalqı özünü daim borclu bildiyi rəhbərinin bu müraciətinə cavab olaraq, eyni zamanda, ölkə həyatının ən vacib sahələrində özünü peşəkar və qabiliyyətli insan kimi təsdiq etmiş cənab İlham Əliyevə böyük etimad göstər-

di, onu Prezident seçdi. İlham Əliyev ölkə və xarici ictimaiyyətə 2003-cü ilin 15 oktyabrından çox əvvəllər – hələ 1994-cü ildən tanış idi. Həmin il Dövlət Neft Şirkətinə vitse-prezident, daha sonra isə birinci vitse-prezident təyin edilən İlham Əliyev bugünkü nailiyyətlərimizin əsas rəhni sayılan yeni neft strategiyasının uğurla reallaşmasında Heydər Əliyevin ən yaxın yardımçısı olmuşdur. 1995-ci ildə Milli Məclisə deputat seçildikdən sonra ictimai fəaliyyətini daha da genişləndirərək seçicilərinin mənafeyini tam ödəməyə və Azərbaycanın haqq səsinə Avropa Şurası Parlament Assambleyasının yüksək tribunasından səsləndirməyə müvəffəq oldu, bu beynəlxalq təşkilatın sədr müavini, Büro üzvü seçildi. 1999-cu ildə Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin müavini, 2001-ci ildə isə sədrin birinci müavini seçilən, həmçinin 2000-ci ilin parlament seçkilərində hakim partiyanın proporsional seçki siyahısına uğurla rəhbərlik edən İlham Əliyev bu müddətdə yalnız partiya həyatında deyil, bütünlüklə siyasi proseslərdə fəal mövqeyi, təşkilatçılıq bacarığı, liderlik qabiliyyəti ilə özünü təsdiq etmişdi.

12 il əvvəl "Əsl siyasət konkret, real iş görməkdən ibarətdir" deyərək ictimai fəaliyyətə başlayan İlham Əliyev üç il öncə də "Mən hər bir Azərbaycan vətəndaşının Prezidenti olacağam, hər bir Azərbaycan vətəndaşının qayğı və problemlərinin həlli yolunda bütün bacarıq və qabiliyyətimi əsirgəməyəcəyəm" söyləyərək Azərbaycan tarixinə yeni missiya ilə qədəm qoydu. Cənab İlham Əliyevin prezident seçildiyi ölkə, özünün də qeyd etdiyi kimi, artıq böyük problemləri geridə qoyan, ziddiyyətli tarixi mərhələləri uğurla keçən, mühüm islahatların ilkin bəhrəsini görən, vətəndaş sülhünü və sosial rifahı təmin edən, demokratik dəyərləri mənimsəyən sivil dövlət idi. Yeni, respublikada nizamlanması problemlərin böyük əksəriyyəti həll olunmuş, dövlət quruculuğu prosesi bütün istiqamətlər üzrə nailiyyətlə davam etdirilmiş, daha böyük uğurların qazanılması üçün münbit

sosial-siyasi zəmin formalaşdırılmışdı. Prezidentin etiraf etdiyi kimi, onun dövlət başçısı seçilməsində xalqın böyük inamını təmin edən başlıca amil məhz Heydər Əliyevin başladığı yolu davam etdirmək idi. Andıçmə mərasimində etdiyi çıxışın əsas leytmotivi ilə də ölkə rəhbəri qarşıdakı beş ilin perspektiv xronologiyasını müəyyənləşdirirdi: "Heydər Əliyevin əsəri olan müasir Azərbaycan dövləti bundan sonra daha da güclənəcək, zənginləşəcək və hərtərəfli inkişaf edəcəkdir".

Prezidentin ötən üç illik fəaliyyəti bu bəyanatın tam doğrulduğunun əyani göstəricisidir. Ölkə rəhbəri kimi fəaliyyətə başladıqdan iki həftə sonra hökumət üzvləri ilə keçirdiyi müşavirədə cənab İlham Əliyev qarşıdakı beş il ərzində iqtidarın reallaşdıracağı ən vacib məqamları belə müəyyənləşdirmişdi: Azərbaycanda bir çadır şəhərciyi belə qalmayacaq, məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin təşkili əsas məsələ olacaq; yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün daha effektiv tədbirlər görülməli; 600 min yeni iş yerinin açılması istiqamətində qısa zamanda real nəticələr əldə olunacaq; regionların iqtisadi inkişafı və aqrar islahatların ikinci mərhələsi ilə bağlı dövlət proqramları hazırlanacaq; sahibkarlığa dövlət qayğısı artırılacaq; transmilli layihələr çərçivəsində ölkənin yeni infrastrukturunun yaradılmasına nail olunacaq və s.

Həqiqətən də qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin yüksəldilməsi Prezidentin fəaliyyətinin prioritet məqamına çevrilmişdir. Bu təbəqənin müavinətlərinin həcmi artırılmaqla yanaşı, həmçinin çadır şəhərciklərində və yük vaqonlarında məskunlaşmış məcburi köçkünlərin sosial, mənzil-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. 3860 ailənin yeni qəsəbələrə köçürülməsi, onların müvafiq yaşayış şəraiti və vasitələri, həmçinin iş yerləri ilə təmin edilməsini nəzərdə tutan prezident sərəncamı artıq

uğurla icra edilir və yüzlərlə ailə yeni mənzillərin sakininə çevrilib. Yoxsulluğun səviyyəsi son üç il ərzində 49 faizdən 29 faizə enmişdir. Yürüdülməli məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkədə əhəlinin məşğulluq problemi əsaslı şəkildə həll edilmiş, üç il müddətində 500 minə yaxın yeni iş yeri açılmışdır. İqtisadi inkişaf son üç il ərzində böyük dinamika ilə müşayiət edilmişdir. Təkcə cari ilin 8 ayı ərzində ÜDM 34,4 faiz artaraq 10,3 milyard manata, əhəlinin hər nəfərinə düşən həcmi isə 32,8 faiz artaraq 1233,5 manata (1363,6 ABŞ dolları) çatmışdır. Əsas karitəyə yönəldilən investisiyalar 11,7 faiz, sənaye məhsulunun həcmi 40,5 faiz, xarici ticarət dövriyyəsi 41 faiz, dövlət büdcəsinin gəlirləri 88,5 faiz, əhəlinin gəlirləri 20,6 faiz, adambaşına gəlirlər 19,2 faiz artmışdır. İlin sonuna ÜDM 18,1 mlrd. manata (AZN), onun adambaşına düşən həcmi isə ilk dəfə olaraq 2400 dollara çatacağı gözlənilir. Ölkənin valyuta ehtiyatları hazırda 2,5 mlrd. ABŞ dollarından çoxdur. 2006-cı ilin sonuna qədər ölkə iqtisadiyyatına 6 mlrd. AZN-dən çox sərmayə yatırılacaq. Əhəlinin maaşları, təqaüdləri dinamik sürətdə artır və 2006-cı ilin sonuna qədər orta aylıq əməkhaqqı 25% artaraq 155,5 AZN təşkil edəcək.

Son üç il ərzində Prezident İlham Əliyev regionların sosial-iqtisadi inkişafına xüsusi əhəmiyyət vermişdir. 2004-cü il 11 fevral tarixli Prezident fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)"nın həyata keçirilməsi regionların kompleks inkişafına, infrastruktur sahələrinin yenidən qurulmasına, yeni istehsal və emal müəssisələrinin, obyektlərin yaradılmasına, iş yerlərinin açılmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə təkan vermişdir. Bu müddətdə sahibkarlığa qayğı da dövlətin vacib məsələsi kimi gündəmdə olmuşdur. Cari ilin ilk 9 ayı ərzində respublikanın 57 şəhər və rayonu üzrə 1391 sahibkarlıq subyektinin investisiya layihəsinin maliyyələşdiril-

məsinə 74,8 mln. manat güzəştli kredit verilmişdir. Kreditlər sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı, kəndli-fermer təsərrüfatlarının, turizm infrastrukturunun, xidmət sahələrinin inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmişdir. Maliyyələşdirilmiş layihələrin 85%-dən çoxu respublikanın regionlarının payına düşür və bu layihələrin 87%-dən artığı istehsal və emal yönümlüdür.

Heydər Əliyevin adını daşıyan və tarixə məhz ümummilli liderimizin tək Azərbaycana deyil, həmçinin bölgənin digər dövlətlərinə və xalqlarına böyük töhfəsi kimi həkk edilən Bakı–Tbilisi–Ceyhan ixrac boru kəmərinin istismara verilməsi Prezident İlham Əliyevin mühüm nailiyyətlərindəndir. Yeni neft strategiyasının ən fəal icraçısı olmuş, son üç il ərzində isə onun həyata keçirilməsinə bilavasitə başçılıq edən ölkə rəhbərinin böyük siyasi məharəti, diplomatik bacarığı sayəsində işə düşən əsrin ən böyük mühəndis qurğularından sayılan bu neft kəməri Azərbaycanın inkişafında önəmli amil olacaq. Təkcə bir faktı xatırladım ki, qarşıdakı 20 il ərzində bu kəmərlə vasitəsilə nəql ediləcək Azərbaycan neftindən dövlət büdcəmizə 140 milyard ABŞ dollarından artıq əlavə maliyyə vəsaiti gələcək. Bu gün qeyri-neft sektorunun inkişafı məsələsi də hökumət qarşısında dayanan və artıq öz müsbət nəticəsini verən ən vacib məqamlardandır.

Ötən üç il ərzində Prezident İlham Əliyev ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasətini bütün sahələrdə olduğu kimi, elm, mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat sferalarında, həmçinin milli-mənəvi, dini dəyərlərin qorunması və möhkəmləndirilməsi istiqamətində də davam etdirmişdir. Bu yönümdə müvafiq fərmanlar, sərəncamlar imzalayan dövlət başçımız mühüm tədbirlərin və açılış mərasimlərinin iştirakçısı olmaqla bir daha nümayiş etdirdi ki, Heydər Əliyevin daim himayəsində, şəxsi nəzarətində və qayğısında olan sahələr bu kursun davamçısının da diqqət mərkəzində duracaq.

Prezident İlham Əliyev bu müddət ərzində Azərbaycanın bütün bölgələrinə səfərlər etmiş, yüzlərlə sənaye, istehsal müəssisəsinin, məktəbin və digər bu kimi obyektin açılışında iştirak etmiş, yerli əhali ilə birbaşa ünsiyyət yaratmışdır. Vətəndaşlar onları narahat edən, düşündürən qayğılar, problemlər barədə Prezidentə müraciətlər etmiş və qısa müddət ərzində onlar tam həllini tapmışdır. Belə fəaliyyət metodu ilə Prezident İlham Əliyev ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ənənələrini layiqincə davam etdirdiyini nümayiş etdirmiş, xalq-rəhbər münasibətlərinin daim yaxın və effektiv olacağına təminat yaratmışdır.

Ötən müddət ərzində dövlət başçımızın xarici siyasəti də xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Cənab İlham Əliyev Azərbaycan diplomatiyasının əsas istiqamətlərini belə müəyyənləşdirib: Azərbaycanın inkişafı, nailiyyətləri barədə dünya birliyini ətraflı məlumatlandırmaq və xaricdəki diasporumuzu, lobbimizi fəallaşdırmaq; Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizin maraqlarına uyğun nizamlanması üçün müasir təbliğat metodları ilə çevik diplomatik iş aparmaq; Avropanın şərq sərhədi olan ölkəmizin sivil dünyaya, Qərblə inteqrasiyasını daha sıx sürətdə reallaşdırmaq; bölgədə təhlükəsizliyin və regionun inkişafı naminə əməkdaşlıqda maraqlı olan bütün dövlətlərlə daha geniş münasibətlər qurmaq; Azərbaycana bəzən tətbiq edilən ikili standartları aradan qaldırmaq üçün qətiyyətli siyasəti davam etdirmək; beynəlxalq terrorizmə və digər bu kimi elementlərə qarşı mübarizədə həmişə ön cərgədə olmaq.

Azərbaycanda bərqərar olan ictimai-siyasi sabitlik, aparılan demokratik islahatların uğurlu nəticələri ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunu daha da möhkəmləndirir. Əhəmiyyətli odur ki, Azərbaycanı Cənubi Qafqaz regionunun ən azad dövləti kimi dəyərləndirən Prezident bölgədə marağı kəşşən ölkələrlə münasibətlərin yalnız respublikamızın maraq-

larını təmin edən siyasət əsasında qurulacağını birmənalı şəkildə bəyan edib: "Bu gün bizim ölkədə maraqları olan dövlətlər Azərbaycana yalnız ona görə gəlirlər ki, onların maraqları bizim maraqlarımızla üst-üstə düşür. Maraqlarımız üst-üstə düşməyəndə bizim ölkədə onlara yer tapılmaz. Hər şey qarşılıqlı əməkdaşlıq əsasında olmalıdır".

Ötən üç ili xalqın cənab İlham Əliyevdən gözlədiyi fəaliyyətin uğurla reallaşma mərhələsi, eləcə də Prezidentin verdiyi vədlərin böyük intensivliklə həyata keçməsi müddəti kimi səciyyələndirirəm. 3 illik zaman kəsiyində Prezident Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi nailiyyətlərin, sabitliyin, inkişafın davamlı olması üçün konkret qərarlar qəbul etdi və müvafiq prosesləri həyata keçirdi. Liderlik keyfiyyətlərinə heç kəsin şübhə etmədiyi cənab İlham Əliyevin qətiyyətli rəhbər, xalqına işləyən dövlət adamı, yeni idarəçilik tələblərinə əsaslanan pragmatik islahatçı xüsusiyyətlərini isə tək ölkə vətəndaşları deyil, həm də Prezidentimizi diqqətlə müşahidə edən xarici ekspertlər, analitiklər, həmçinin dövlət başçıları da etiraf etdilər. Son üç ilin ümumiləşdirilmiş məntiqi nəticəsi isə Heydər Əliyevin siyasi varisi, ondan sonra ümumxalq dəstəyi ilə prezidentlik missiyasını həyata keçirən İlham Əliyevin həm vətəndaşlarının, həm də ona özü qədər inanan sələfinin etimadını tam doğrultması, Azərbaycanın layiqli rəhbəri olduğunu təsdiq etməsidir.

– Ramiz müəllim, ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunun artmasını təmin edən əsas şərtlər sırasında ictimai-siyasi sabitliyin möhkəmliyini qeyd etdiniz. Bəs bu möhkəm ictimai-siyasi sabitliyin fonunda ölkədə siyasi münasibətləri, xüsusən də iqtidar-müxalifət münasibətlərini necə səciyyələndirərdiniz?

– Bu gün ölkədə yaradılan ictimai-siyasi sabitlik ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin uğurlu fəaliyyətinin əsas təzahürlərindən sayıla bilər. Lakin biz sabitlik dedikdə, ölkəmizdə kriminogen durumun tam nəzarətə götürülməsi, ci-

nayətkarlığa qarşı effektiv mübarizənin təşkili – qeyd edim ki, bu sahələr üzrə əldə edilmiş müsbət nəticələrə görə, Azərbaycan MDB və Şərqi Avropa məkanında ən yaxşı göstəriciyə malikdir – kimi vacib məqamlarla yanaşı, həm də ictimai mühitdə hökm sürən sağlam ab-havanı, siyasi məkanda cərəyan edən konstruktiv münasibətləri də nəzərdə tuturuq.

Azərbaycanda möhkəm vətəndaş sülhü, milli həmrəylik təmin olunub. 1988-ci ildən sonra ölkədə gedən siyasi ziddiyyətlərin nəticələrinin aradan qaldırılması, cəmiyyətdə qarşılıqlı etimadın yaranması üçün həm ümummilli liderimiz Heydər Əliyev, həm də Prezident İlham Əliyev tərəfindən mühüm tədbirlər həyata keçirilib. Buna əyani misal olacaq yüzlərlə hadisədən yalnız birini xatırladaq ki, cənab İlham Əliyev qısa müddətdə 8 əfv fərmanı imzalayaraq 1300-ə yaxın məhkumu əfv etmişdir. Bu fərmanların hətta ağır dövlət cinayətlərdə, dövlətin və xalqın maraqlarına zidd fəaliyyətdə, sui-qəsdlərdə iştirak etmiş məhkumlara da şamil edilməsi cənab İlham Əliyevin idarəçilik fəlsəfəsində humanizm və insanpərvərlik ideyalarının göstəricisidir. Prezident bu təşəbbüslərin məğzini belə izah edir: "Mənim üçün hər bir vətəndaş əzizdir. Mən keçmişlə bugünün arasında görünməyən bir xətti görürəm. Keçmişdə çox səhvlər olub, Azərbaycan vətəndaş müharibəsi həddində olub. Mən cinayət törətmiş şəxsləri də azad etmişəm. Ona görə yox ki, hesab edirəm onlar siyasi məhbusdur. Mən Azərbaycanda qarşıdurma əhvali-ruhiyyəsinin aradan götürülməsini istəyirəm. Bizim qarşımızda yeni vəzifələr durur, ölkəmizi inkişaf etdirməliyik, insanlarımızı səfərbər etməliyik. Biz milli barışığa nail olmuşuq və görərkən bunu gücləndirək. Keçmiş ədavət və ziddiyyətlər tarixdə qalsın. Bu, mənim niyyətimdir". Göründüyü kimi, iqtidarın bu sahədə gördüyü işlər gənişmiqyaslı, əhatəli və olduqca səmərəlidir.

İqtidar-müxalifət münasibətləri anlayışı isə, zənnimcə, yeni yanaşma tələb edir. Əgər biz indiyədək bu münasibətlərdən bəhs edərkən bu iki siyasi qüvvə arasında hökmən aparılmalı olduğu iddia edilən dialoqu, diskussiyaları, müzakirələri əsas götürürdüksə, indi artıq yeni dövrün tələbləri xüsusunda bu məsələni nəzərdən keçirməliyik. İqtidar-müxalifət münasibətləri, bu siyasi düşərgələrin hər birinin ayrı-ayrılıqda ölkədəki siyasi proseslərə təsiri, demokratik dəyişikliklərə töhfələri, siyasi institutların, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması prosesində fəallığı kontekstində əks etdirməlidir. Lakin bu proseslərdə iştirak birtərəfli olduqda, yəni iqtidarın zaman ilə ayaqlaşan siyasi fəaliyyət yürütməsi müqabilində müxalifətin missiyasının yalnız siyasi möhtəkirliklə, fəaliyyətdə qanunsuz metodlardan istifadə ilə, yeni siyasi situasiya ilə ayaqlaşa bilməməklə məhdudlaşması, şübhəsiz ki, bu münasibətlərin normal məcrasını mümkünəşür edir.

Son 13 ildə biz müxalifətin (dağıdıcı, radikal müxalifəti nəzərdə tuturam) hansısa bir ümummilli proses, yaxud da adi bir məsələ barədə konstruktiv təklifini, əsaslandırılmış təşəbbüsünü, problemlərdən çıxış yolu barədə layihəsini görməmişik. Müxalifət Azərbaycanda gedən hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə, demokratik islahatlara zərər qədər də olsun töhfə verməyib, əksinə, daim bu dəyişikliklərə mane olmağa cəhd göstərib, özünü ölkə həyatının müsbət gedişindən tam təcrid edib. Müxalifət düşərgəsi bu gün yeknəsəq deyil, müxtəlif qrupları, fərqli mənafeləri əks etdirir. Lakin bu qrupların əksəriyyəti, zərər özünü aparıcı qüvvə kimi sırayan hissəsi köhnə təfəkkürün, meydan illərinin düşüncə və mübarizə tərzinin daşıyıcılarıdır. Onlar təşkilatlarının daxilində yeniləşmə ilə bağlı təşəbbüslərə necə müqavimət göstərirlərsə, ölkə həyatında baş verən müasirləşmə, modernləşmə prosesinə qarşı çıxmağa da cəhd edirlər. Ümumiyyətlə, bu gün radikal müxalifət ciddi

uğursuzluq zolağında, böyük böhran məngənəsindədir. Son 13 ildə keçirilən bütün seçkilərdə məğlubiyyətə uğrayan radikal müxalifətin iflası göz önündədir.

Bu gün daxili hərəc-mərclik, qarşılıqlı ittihamlar və inamsızlıq müxalifətin əsas göstəricisidir. İndi müxalifət partiyaları yeni parçalanma mərhələsinə qədəm qoyublar. AXCP, ADP, AMİP və digər partiyaların hər birinin vaxtilə bir neçə qrupa parçalanması prosesi bu gün də təkrarlanır. Ən acınacaqlı əqibətlə isə Müsavat Partiyası üzləşib. Cidd-cəhdlə özünü "hakimiyyətə hazır partiya" kimi ictimai rəyə sırımağa cəhd edən bu təşkilatda həmişə cərəyan edən daxili ziddiyyətlər son vaxtlar rəhbər şəxslərin ictimai müzakirələrdə bir-birlərini xəyanətdə, satqınlıqda, regionçuluqda ittihamları ilə davam edir. Partiyanın yüksək funksionerləri artıq çəkinmədən öz rəhbərlərini qətiyyətsizlikdə, qrupların girovuna çevrilməkdə günahlandırır, istefa ilə təhdid edirlər. Bu partiyanın daxilində səslənən qarşılıqlı ittihamlar, funksionerlərin bir-birləri ilə kəskin diskussiyalarınm sərt tonu qarşıdakı dövrdə Müsavatı gözləyən məlum nəticəni indidən aydınlaşdırır.

Ümumiyyətlə, radikal müxalifət iqtidarla mübarizədə ideoloji baxımdan tam tərksilah olub elektoratını hər seçkidə əsaslı şəkildə itirir, üzvlərini artıq ümidli gələcəklə bağlı yalanlara inandıra bilmir, düşərgədaxili müttəfiqlik münasibətləri ən yaxşı halda cəmi 3-5 ay davam edir, cəmiyyətə isə yeni heç bir şey vəd etmək iqtidarında deyil. Son illərdə müxalifət partiyalarına yeni üzvlərin gəlməsi prosesi dayansa da, onların sıralarının tərk edilməsi kütləvi xarakter alıb. Əslində, bu gün ölkədə siyasi mübarizə iqtidarla müxalifət arasında yox, müxalifətin öz daxilində gedir. Bu qüvvələrin içində yeniləşmə tərəfdarı olan, keçmiş məğlubiyyətlərdən nəticə çıxarıb müasir mübarizə metodu seçməyə üstünlük verənlərə, iqtidarla münasibətləri sırf konstruktiv çərçivədə aparmaq niyyətində olanlara,

siyasi fəaliyyətə əxlaq və mənəviyyat meyarlarını gətirməyə çalışanlara da təsadüf edilir. Onların sayı az olsa da, təşkilatları daxilində sırası üzvlərin geniş dəstəyini qazana bilirlər və artıq rəhbərliyin köhnəlmiş mübarizə metodlarını dayandıрмаğı israrla tələb etməyə başlayıblar. Düzdür, bu yenilikçi qüvvələr qaragüruhun qarşısında məğlubiyyətə məhkumdurlar. Ancaq unutmayaq ki, ölkə müxalifətinin yeni, sivil dəyərlərə əsasən konstruktiv fəaliyyət göstərməsinin vacibliyi artıq ictimai-sosial sifariş çevrilib, eyni zamanda, bu, müxalifətin sırası üzvlərinin uğursuzluq zolağından çıxmaq üçün partiya rəhbərlərindən əsas tələbidir.

– Sizcə, radikal müxalifətin hələ də gündəmində saxladığı "rəngli inqilablar" ixracı avantürası nə zamansa reallaşa bilərmə?

– Bu mövzu Azərbaycanda son 13 il ərzində heç vaxt aktual olmayıb, indi isə "rəngli inqilab"dan danışmaq olduqca gülünc və qeyri-ciddi təsir bağışlayır. Qısaca onu qeyd edə bilərəm ki, siyasi səhnədə və partiya rəhbərliyində artıq bitməli olan fəaliyyətlərini süni formada uzatmağa cəhd edən "liderlər" bu arzu ilə sırası üzvlərini aldatmağa, qaranlıq və perspektivsiz siyasi gələcəklərini bu vasitə ilə uzatmağa çalışırlar. Azərbaycan xalqı "narıncı inqilab"ı son illərdə keçmiş postsovet ölkələrindən öncə, 13 il əvvəl yaşamış, xalqın inamını, etimadını itirən hakimiyyəti tarixin arxivinə göndərərək Heydər Əliyevi dövlət idarəçiliyinə dəvət etmişdir. Özü də Azərbaycanda baş verən "narıncı inqilab", digər ölkələrdəki belə inqilablardan fərqli olaraq, müsbət nəticə vermiş, yəni, xalq gözlədiyi dəyişiklikləri real həyatında təsbit etmişdir.

Bu gün Azərbaycanda "rəngli inqilab"a nə ehtiyac var? Bu "inqilab" ölkədə nəyi dəyişməlidir? Digər tərəfdən, hətta kiçik kənd bələdiyyəsinə seçkilərdə belə uzanan müxalifət bu "inqilabı" hansı qüvvə ilə həyata keçirməyə

hazırlaşır? – Bu ritorik suallara cavab verməyə heç lüzum da yoxdur. Həm də unutmayaq ki, region dövlətlərində "narıncı inqilab"ları hazırlayan, həyata keçirən xarici ekspertlər, analitiklər ölkə mediasına müsahibələrində bizim müxalifətə dəfələrlə mesaj veriblər ki, bu ssenariləri Azərbaycanda tətbiq etmək üçün heç bir ictimai zəmin, elektoral baza və siyasi güc yoxdur.

Ancaq hesab edirəm ki, Azərbaycanda daxilində "rəngli inqilab"a ehtiyac duyan bir qüvvə var ki, o da radikal "kvazipartiyalar"ın özləridir. Bu təşkilatlar daxilindəki totalitar üsuli-idarəni, "hamı rəhbərin fikrini və mövqeyini bölüşməyə məhkumdur" avtoritar prinsipini, "kiçik padşahlar"ın böyük ambisiyalarını aradan qaldırmağın yolu məhz müxalif partiyaların daxili "narıncı inqilab"larından keçir.

– İqtidar öz siyasi perspektivi və ictimai mənafeyi baxımından Yeni Azərbaycan Partiyasının fəaliyyətini necə əlaqələndirir? Ümumiyyətlə, kəmiyyət baxımından ölkədə lider olan Yeni Azərbaycan Partiyasının fəaliyyətində keyfiyyət göstəriciləri Sizi həm də təşkilatın Siyasi Şurasının üzvü kimi qane edirmi?

– Yeni Azərbaycan Partiyası cəmiyyətdə haqlı olaraq Heydər Əliyev partiyası kimi tanınır. Bu təşkilat Azərbaycanın ən böhranlı, çətin dövründə Heydər Əliyevi xilaskar kimi görən, onun hakimiyyətə qayıdacağı təqdirdə ölkənin xaosdan qurtulacağına inanan insanların təşəbbüsü ilə yarıdılıb və tarixi missiyasını uğurla həyata keçirib. Bu partiya yarandığı gündən düzgün siyasi fəaliyyət seçmiş, qurucusu olan liderin əsas prinsipi olan Azərbaycana layiqli xidməti özünün yeganə məramı kimi müəyyənləşdirmişdir. Tarixə ekskurs edərək xatırladım ki, 1992-ci ilin noyabr ayında ölkənin ən əsas müxalifət partiyası kimi fəaliyyətə başlayan YAP indiyədək siyasi mühitdə sivil, konstruktiv müxalifətçilik missiyasını həyata keçirən yeganə partiya olmuşdur.

Həmin dövrdə hakimiyyətə ölkəni böhrandan çıxarmaq üçün çoxsaylı təkliflər verən, konkret təşəbbüslərlə çıxış edən partiya sədri və üzvləri bunun əvəzində adekvat münasibət görmür, əksinə, iqtidarın ciddi təzyiqlərinə məruz qalırdılar. 1993-cü ilin məlum iyun hadisələri dövründə prosesi zorakılıqla həll etməyə çalışan qüvvələrin təbliğatçısına çevrilən əksər siyasi partiyalardan, yaxud da AXC–Müsavat cütliyünü ölkədə qan tökməyə təhrik edən təşkilatlardan fərqli olaraq, yalnız YAP baş verən hadisələrin mahiyyətini açan bəyanat verdi. Partiyamız heç bir siyasi qüvvəni müdafiə etmədən qarşıdurmanı sivil yolla, Kostitusiyanın tələbləri və qanunun aliliyi əsasında aradan qaldırmağı təklif etdi, mənafeyi hərraca çıxarılan Azərbaycan xalqının maraqlarını qoruyan yeganə partiya oldu.

Bu ali məram YAP-ın hakim təşkilat kimi fəaliyyətində də əsas istinadgaha çevrildi. Son 13 il ərzində keçirilən prezident, parlament və bələdiyyə seçkilərinin hamısında mütləq səs çoxluğu ilə qələbə qazanan partiya bu gün iqtidarın əsas siyasi dayağı, təbliğatçısı və ictimai maraqlarının ifadəçisidir. Partiya üzvlərinin sosial tərkibi deməyə əsas verir ki, YAP ümumxalq partiyasıdır və cəmiyyətin bütün təbəqələrini öz sıralarında birləşdirən siyasi-ideoloji güc mərkəzidir. Bu partiyanın qurucusunun Heydər Əliyev kimi bir dühanın olması YAP-ın ölkədə birinci partiya kimi mövqeyini daim qoruyacağını təmin edir. Bu gün cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında YAP öz inkişafının ən möhtəşəm mərhələsini yaşayır. Bu gün partiyanın tərkibində 400 mindən artıq üzv var. Sırası üzvlərin sayının dinamik artması ilə yanaşı, partiyada ciddi keyfiyyət dəyişiklikləri baş verir. Rayon təşkilatlarında yeni, modern tərzdə fəaliyyət qurulur, əhali ilə ünsiyyət formaları müasirləşdirilir, YAP xalqla iqtidar arasında siyasi ünsiyyət körpüsünə çevrilir. Bundan əlavə, dövlət siyasətini həyata keçirməkdə yerlərdə rayon təşkilatlarımız icra strukturlarına lazımi kömək göstərir

və s. Mərkəzi rəhbərliklə yerli strukturlar arasında çevik əlaqə tətbiq edilib və partiya üzvlərini narahat edən, qayğılandıran hər bir məsələ anında cavablandırılır, aydınlaşdırılır. Partiyanın bir nailiyyəti də odur ki, YAP-ın üzvləri arasında gənclərin çəkisi daim artır. Cənab İlham Əliyevə olan inam, onun fəaliyyətinə dəstək olmaq məramı gənclərimizin partiyaya axınını sürətləndirir. Bu isə YAP-ın gələcək perspektivinin də uğurlu olacağına təminat yaradır.

YAP ölkədə vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində, siyasi islahatların və demokratikləşmə prosesinin dərinləşməsində fəal mövqeyi ilə seçilir. Partiyadaxili demokratiya ölkənin bütün siyasi təşkilatları üçün nümunə, model rolunu oynaya bilər. Bu gün hökumət mənsuqlarının, icra strukturu nümayəndələrinin, qanunverici hakimiyyət təmsilçilərinin əksəriyyəti YAP-ın üzvləridir. Onların hər birinin fəaliyyətində əldə etdiyi müvəffəqiyyətlər, Azərbaycanın son 13 ildə qazandığı nailiyyətlər, eyni zamanda, Prezident İlham Əliyevin cəmiyyətdə alternativsiz lider kimi qəbul olunması nəticə etibarilə həm də YAP-ın uğuru sayılır.

Yeni Azərbaycan Partiyasının rəhbərliyi partiyanın daim yeniləşməsinə və güclənməsinə mühüm önəm verir. Çünki bu partiya eyni zamanda Heydər Əliyev siyasi irsinin ideoloji bazasını təşkil edən güc mərkəzidir. Hakimiyyət seçkilərdə xalqın qarşısına məhz bu partiyanın siyasi platformasında və namizədləri olaraq çıxdığından, partiyanın durumu, nüfuzu, fəaliyyət istiqamətləri iqtidarın siyasi komandası üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Partiyanın keyfiyyət göstəricilərini yüksək qiymətləndirirəm. Ancaq bununla yanaşı, dövrün tələblərinə uyğun olaraq müəyyən islahatların, dəyişikliklərin aparılmasını da labüd hesab edirəm.

– Bu gün hakimiyyət komandası siyasi mənsubiyyətdən əlavə, həm də məmurların peşəkarlığı və səhə üzrə

mütəxəssis olmaları tələbi ilə formalaşır, ictimai-siyasi mühitdə o qədər də tanınmayan insanlara etimad göstərilir. Yəni, ölkədə müəyyən mənada texnokrat inzibati aparatın yarandığını demək olar. Belə kadr seçimi istiqaməti öz bəhrəsini verirmi?

– Bəli, bəhrəsini verir. Ümumiyyətlə, kadr seçimi məsələsində Prezident İlham Əliyev ümummilli liderimizin ənənələrini uğurla davam etdirir. Heydər Əliyev kadr korpusunu peşekarlardan, dövlətinə və xalqına sədaqətli məmurlardan təşkil edirdi. Bir məqama nəzər salaq ki, məhz yüksək səviyyəli məmur kontingentinin mövcudluğu nəticəsində Heydər Əliyevin müəllifi olduğu islahatlar uğurla aparılmış və qazanılan nailiyyətlərdə kadrların müstəsna payı olmuşdur. Heydər Əliyev məmurun peşekar və hüquqi-mənəvi öhdəliklərə riayət edən kadr kimi formalaşması ilə yanaşı, onun mükəmməl bilik, təkmil təcrübə mənimsəməsinə xüsusi diqqət ayırıb. O, kadrların həm də milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığını və bu öhdəliklərə sadıqlıq göstərməsini "əsl məmur" formulunun ilkin tələbi sayıb. Heydər Əliyevin kadr siyasətində islahat amili daim prioritet məsələ sayılmışdır. Ümummilli liderimiz müasir idarəçiliyin "menecer" təsnifatını komanda daxilində təkmil şəkildə tətbiq edib, məmurlarının sivil, modern tərbiyəyə və rəhbərlik xüsusiyyətlərinə yiyələnmələrinə nail olmuşdu. Kadrların seçilməsi, əvəzlənməsi, yüksəldilməsi, işdən kənarlaşdırılması, yaxud cəzalandırılması kimi məqamlarda daim ədalət prinsipinə əsaslanan Heydər Əliyev son illərdə bu prosesə xüsusən əlahiddə yanaşırdı.

Heydər Əliyev siyasi kursu ilə yanaşı, həm də onun idarəçilik metodunun davamçısı olduğunu bəyan edən İlham Əliyev xalqın problemlərinə, arzu və istəklərinə həssaslıqla yanaşmağı bütün məmurların qarşısına zəruri tələb kimi qoymuşdur: "Tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq, hər bir rəhbərin başlıca vəzifəsi xalqa, millətə xidmət etməkdir.

Mən vəzifəli şəxslərə onların gördükləri işlərə, xalqın onlara olan münasibətinə görə qiymət verəcəyəm". Prezident hər bir məmurdan onun fəaliyyətinin keyfiyyət və məsuliyyət göstəricilərinin yüksək olmasını tələb edir, sadə vətəndaşlarla aralarında olan bürokratik maneələri dəf etməyə çağırır, eyni zamanda, idarəçilikdə, fəaliyyətdə, düşüncədə yenilik və sivil dəyərlərin tətbiqini və bunların iş prosesində effektiv nəticələr verməsini zəruri sayır. Prezident İlham Əliyevin "Biz Azərbaycan xalqı üçün işləyirik" mülahizəsi isə siyasi komandanın fəaliyyətində əsas prioritet kimi elan edilib.

Bu gün kadr təyinatında daha çox önəm verilən meyar namizədlərin sahə üzrə peşekar olması, onların idarəçilik qabiliyyəti, Prezidentin kursunu icra etmək bacarığı və digər mühüm keyfiyyətlərdir. İdarəçilikdə gənc kadrların irəli çəkilməsi prosesi də təkmil təcrübənin mənimsənilməsi, dövlət qulluğunun spesifik xüsusiyyətlərinin öyrədilməsi kimi kompleks tədbirlər çərçivəsində həyata keçirilir. Prezidentin etimadı ilə yüksək vəzifədə işləyən məmurların siyasi mənsubiyyətinə gəlincə isə, onların bir hissəsi partiyasız olsa da, cənab İlham Əliyevin siyasi komandasının üzvü və onun siyasətini gerçəkləşdirən kadrlar kimi belələrini bitərəf saymaq olmaz. Komandanın bütün üzvləri İlham Əliyev siyasi xətti ətrafında birləşib və Prezidentin həyata keçirdiyi tədbirləri birmənalı şəkildə dəstəkləyirlər.

– Hakimiyyətdaxili münasibətlər, guya ki, iqtidar komandasında hansısa qrupların, ziddiyyətlərin olması radikal müxalifət mətbuatının diqqətində olan əsas mövzudur. Şübhəsiz ki, bu cəfəng mövzuya şərh vermək də artıqdır. Lakin ictimaiyyət üçün maraqlıdır: Heydər Əliyev komandasının üzvləri özlərini yeni Prezidentin komandasında necə hiss edirlər və hakimiyyətdaxili ab-hava, məmurlar arasında münasibətlər necə tənzimlənir?

– Bu, xülyadır və heç bir əsas olmayan növbəti uydurmadır. Prezident İlham Əliyevin komandası Heydər Əliyevin

müqəddəs amalları ətrafında birləşib. Ümummilli liderimizin əsasını qoyduğu milli inkişaf strategiyası bu gün ölkə rəhbəri tərəfindən böyük uğurla, layiqincə davam etdirilir və komandanın hər bir üzvü Prezident İlham Əliyevin tapşırığı və göstərişlərini məsuliyyətlə icra edir. Bu komandanı hansısa qruplar, "köhnələr və yenilər" adı ilə təsnifatlaşdırmaq isə radikal müxalifətin apardığı qərəzli kampaniyanın tərkib hissəsidir. İqtidar daxilində hansısa fikir ayrılığından, ziddiyyətlərdən danışmaq mümkün deyil. Düzdür, ayrı-ayrı vaxtlarda komanda mənafeyinə qarşı çıxan, ümumi siyasi kursa xəyanət edən bir neçə məmura rast gəlinib və onlar ifşa edilərək idarəçilikdən kənarlaşdırılıblar. Lakin bu proses heç vaxt kütləvi xarakter almayıb.

Cənab İlham Əliyev Prezident səlahiyyətlərinin icrasına rəsmən başladıqdan sonra onun komandada hansı dəyişikliklər edəcəyi ilə bağlı ictimaiyyətdə geniş müzakirələr gedirdi. Lakin dövlət başçısı elə ilk günlərdə bəyan etdi ki, bəli, dəyişiklik, şübhəsiz ki, olacaq, ancaq bu, hansısa siyasi, yaxud da inzibati maraqlar baxımından, özündə kampaniya xarakteri ilə reallaşmayacaq. Dəyişikliyin əsas zəminini zaman və proseslərin inkişaf yönümü şərtləndirəcək. Prezident öz komandasında da hansısa bir dəyişikliyin edilməsinə ehtiyac duymadığını bəyan etmişdi. "Mən Heydər Əliyevin komandasının üzvüyəm və bu komanda ilə birlikdə işləyəcəyəm. Ümumiyyətlə, özünü fəaliyyətdə doğruldan və peşəkar olan komandadan niyə imtina etməliyəm?" deyən İlham Əliyev birmənalı surətdə bildirdi ki, hakim komandada məmurlar dövlət idarəçiliyi və quruculuğu siyasətində yekdil baxışa malikdirlər, həmçinin Heydər Əliyev ideallarına olan sədaqət komandanın mənəvi bütünlüyünü daim qoruyacaq. Son üç il ərzində Prezident İlham Əliyev dəfələrlə sübut etdi ki, kadr təyinatı məsələsində o, yalnız namizədin peşəkarlığına və siyasi kursa bağlılığına görə seçim edir.

Mən uzun illər Heydər Əliyevin komandasında çalışmışam, bu gün isə Prezidentin İcra Aparatına rəhbərlik edirəm. Bu illər ərzində daim müşahidə etmişəm ki, həm Heydər Əliyev, həm də İlham Əliyev kadrlarla işə böyük məsuliyyətlə yanaşır, onların vəzifə öhdəliklərini necə yerinə yetirdiklərini bir neçə instansiya vasitəsilə dəqiqləşdirirlər. Kadrları yetişdirmək, seçmək, onlara nəzarət etmək rəhbərdən xüsusi bacarıq tələb edir. Heydər Əliyevin bu fitri istedadı indi Prezident İlham Əliyevin şəxsində təcəssüm edib. Bu gün Prezident İlham Əliyevin vahid və qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gələn komandası mövcuddur. Bir sözlə, hakimiyyət daxilində sağlam ab-hava hökm sürür, məmurlar arasında münasibətlər normaldır və hamımız Prezident İlham Əliyevin ətrafında sıx birləşmişik.

– Ramiz müəllim, şəxsən Sizin özünüz də radikal müxalifətin nəzarətində olan mətbuatın qaragüruhçu kampaniyasının əsas hədəflərindəsiniz...

– Bu gün məlum mətbuat şəbəkəsi Prezident başda olmaqla, iqtidar mənsublarına qarşı total məkrli kampaniyanı davam etdirir. Şərəfdən, ləyaqətdən, peşə etikasından məhrum olan cızma-qaraçılar son 13 ildə qazanılan nailiyyətləri inkar etməklə, ağa qara deməklə əsl mahiyyətlərini, əslində, çoxdan ifşa ediblər. Sifariş əsasında yazılan hədyanların, böhtanların əsassızlığı elə ilk andan oxucuya məlum olur. Əslində, bu qəzetlərin tirajının azlığı onların böyük oxucu problemi ilə üzləşdiklərinə dəlalət edir. Lakin "çirkli" pulların yuyulma məkanına çevrilən belə KİV qarayaxma ənənələrindən əl çəkmir, azad sözə yaradılan şəraitdən sui-istifadə edərək mətbuatın imicini korlayır, jurnalist nüfuzuna kölgə salır. Azərbaycanda normal fəaliyyət göstərən, maarifləndirmə və dəqiq informasiya təminatı kimi təməl jurnalist prinsipinə əməl edən qəzetlər bu gün, təəssüf ki, azlıq təşkil edir. Hesab edirəm ki, mətbuatın sıralarının belə

ləkələrdən təmizlənməsi, jurnalist peşəsinin şərəfli adının qaytarılması naminə KİV öz daxilində konkret tədbirlər görməli, müvafiq addımlar atmalıdır.

Radikal müxalifətin nəzarətində olan qaragüruhçu mətbuatın uydurduğu yalanlara, böhtanlara əhəmiyyət verməyə, diqqət ayırmağa isə heç bir lüzum yoxdur. Məsələn, mənim gərgin iş qrafikimdə, gündəlik fəaliyyət rejimimdə bu səviyyəsiz və cəfəng fikirləri, əsassız şayiələri dərc edən KİV-ə vaxt ayırmağa ehtiyac görmürəm. Bunu vətəndaşlarımıza da tövsiyə edərdim.

– Müsahibənin əvvəlində ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əbədiyaşar irsinin layiqincə davam etdirildiyini göstərdiniz. Bu irsin sosial, ictimai, mədəni, humanitar istiqamətlərinin icrasında ulu öndərimizin ideoloji xəttinin istinad mənbəyinə çevrilən Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətini necə qiymətləndirərdiniz?

– Heydər Əliyev Fondunun əsas məqsədi Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin irsinin öyrənilməsinə xidmət edən irimiqyaslı proqramların həyata keçirilməsini himayə etmək, Azərbaycan xalqının rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmiş təşəbbüsləri dəstəkləmək, ölkədə elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və idmanın inkişafını təmin edən layihələrə yardımçı olmaq, respublikanın iqtisadi potensialını möhkəmləndirmək, milli-mənəvi dəyərlərə sadıq gənclərin yetişdirilməsinə nail olmaq, Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu artırmaq və bu kimi mühüm vəzifələrdən ibarətdir. Yarandığı iki ildən artıq müddət ərzində fondun gördüyü işlər həqiqətən də möhtəşəm olmuş, Heydər Əliyevin ideyalarının tətbiqi sahəsində böyük uğurlarla müşayiət edilmişdir.

Milli Məclisin deputatı, YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev Fondu qaçqın və məcburi köçkünlərin, uşaq evlərinin, internat məktəblərin, müxtəlif ağır xəstəliklərdən

əziyyət çəkən insanların problemlərini daim diqqətdə saxlayır. Fondun həyata keçirdiyi "Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı Proqramı" bilavasitə Heydər Əliyev Fondunun prezidentinin təşəbbüsü ilə hazırlanmışdır. Bakıda və ətraf qəsəbələrdə yerləşən uşaq evləri və internat məktəblərində mövcud problemlər öyrənilmiş, onların aradan qaldırılması üçün konkret işlər görülmüşdür. Fond tərəfindən səhiyyə sahəsində həyata keçirilən layihələr arasında talassemiya ilə bağlı tədbirlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Talassemiyanın müalicəsi və profilaktikası üçün milli proqramlar hazırlanır. Təkcə 2005-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyilə 500-dən çox soydaşımıza yardım göstərilmiş, Talassemiya Mərkəzinin inşasına başlanılmışdır. "Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı" layihəsi çərçivəsində 310 nəfər şəkərli diabetə düçar olmuş 14 yaşınadək uşaq himayəyə götürülmüşdür. Onlar daim insulinlə təmin edilirlər. Fondun prezidentinin təşəbbüsü ilə Diaqnostika Mərkəzinin də inşası nəzərdə tutulur.

Ölkəmizin inkişafında təhsilin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alan Heydər Əliyev Fondu bu sahədə də bir neçə irimiqyash layihə hazırlayaraq həyata keçirmişdir. Bunlardan ən mühümünü, heç şübhəsiz ki, ölkəmizdə çox böyük əks-səda doğurmuş "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb" proqramıdır. Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü əsasında hazırlanan bu proqram çərçivəsində ötən il, əsasən, ucqar bölgələrdə, dağlıq rayonlarda 132 məktəb tikilərək istifadəyə verilmişdir.

Heydər Əliyev Fondu tərəfindən həcminə və keyfiyyətinə görə ölkədə analoqu olmayan "Azərbaycan" informasiya portalı yaradılmışdır. Fond ingilis dilində "Qarabağ həqiqətləri" toplusunu da buraxıb. Bu nəşr fransız, alman, ərəb və rus dillərində hazırlanan və "Qarabağın tarixi haqqında məlumat", "Qarabağ münaqişəsinin başlanması", "Xocalı soyqırımı", "Azərbaycana qarşı

erməni təcavüzünün nəticələri", "Erməni terror təşkilatlarının Azərbaycanı qarşı fəaliyyəti" adları altında nəşr olunan bukletlərdən ibarətdir. Heydər Əliyev Fondunun Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnsan Hüquqları İnstitutunun mütəxəssisləri ilə birgə hazırladığı "Pirlər və müharibə" kitabında da Azərbaycanın Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş rayonlarında düşmənlə tapdağı altında qalan ziyarətəgahlar, dağıdılmış tarixi memarlıq abidələri, pirlər haqqında ətraflı məlumatlar öz əksini tapıb. 2005-ci ildən başlayaraq fond bir sıra xarici nəşrlərin Azərbaycan dilinə tərcüməsi üzərində də işlər aparır. Azərbaycan muğamının, Azərbaycan aşığı musiqisinin himayədarına çevrilən fond həmçinin dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovun 120, akademik Yusif Məmmədəliyevin 100 illik yubileylərini qeyd etmişdir.

Son illərdə əsas qoyulan irimiqyaslı layihələrdən biri də Heydər Əliyev Fondunda Azərbaycan Regional Muzeyinin yaradılmasından ibarətdir. Məqsəd Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinin özəlliklərini – tarixi keçmişini, sosial-iqtisadi vəziyyətini, flora və faunasını, mədəni-dini abidələrini, təsərrüfat həyatını, yerli adət-ənənələrini, etnik qruplarını əks etdirməklə yanaşı, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illər ərzində bu regionların inkişafı üçün görülmüş işlərin, nəsillərə miras qalmış zəngin irsin təbliğindən ibarətdir. Heydər Əliyev Fondu ölkəmizdə sosial infrastrukturun yaxşılaşdırılması istiqamətində də geniş tədbirlər həyata keçirir. Fondun təşəbbüsü ilə yeni avtomobil yolları çəkilib. Ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrində elektrik təchizatı yaxşılaşdırılıb, kanalizasiya sistemi yəni qurulub, su boruları təzələnilib.

Heydər Əliyev Fondu həm də problemlərinin həllinə nail ola bilməyən Azərbaycan vətəndaşlarının sonuncu pənahına, xeyirxahlığın və mərhəmətin ali ünvanına çevrilmişdir. Fond bu ictimai quruma üz tutan hər bir insanın müraci-

ətinə böyük diqqətlə yanaşır. Heydər Əliyev Fonduna ən müxtəlif məsələlərlə bağlı məktub göndərən insanlar minlərlədir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin respublikanın regionlarına ardıcıl səfərlərini müşayiət edən Mehriban xanım Əliyeva ayrı-ayrı ucqar əyalətlərdə məktəblərə, xəstəxanalara, uşaq təhsil-tərbiyə müəssisələrinə baş çəkir, yerli sakinlərlə görüşüb onların problemlərini dinləyir. Həmin görüşlər zamanı diqqətə çatdırılan sosial-mədəni problemlər az sonra Heydər Əliyev Fondunun həyata keçirdiyi hər hansı proqramın tərkib elementinə çevrilir.

Heydər Əliyev Fondu ümummilli liderimizin həyat fəlsəfəsinin, xalqa xidmət missiyasının əbədiyaşarlığını təmin edən mühüm ideoloji-humanitar mərkəzdir. Əminliklə söyləmək olar ki, bu fondun gələcək fəaliyyəti daha uğurlu və genişmiqyaslı olacaq.

– Qarşıdan ölkənin taleyi və xalqın müqəddəratı baxımından çox mühüm proses – 2008-ci ilin prezident seçkiləri gəlir. İqtidar namizədinin – cənab İlham Əliyevin cəmiyyətdə alternativsiz lider kimi qəbul edilməsi bu seçkilərin nəticələrini əvvəlcədən məlum edir. Bununla iqtidar komandası prezident seçkilərinə necə hazırlaşır?

– Bəli, artıq Yeni Azərbaycan Partiyası fəal seçki kampaniyasına başladığını elan etmiş və bununla da ölkədə digər siyasi qüvvələr də seçki hazırlığına start vermişlər. Düzdür, sonuncuların seçki kampaniyası yəni də yalnız mətbuat səhifələrində aparılır və "xalqın qarşısına hansı üzlə və hansı proqramla çıxacağıq" sualını cavablandırmaqda olsa, yəni iftira və böhtan kampaniyasına təkan veriblər. Onlar seçkilərə öz metodları, iqtidar isə böyük məsuliyyətlə gedir.

2008-ci il seçkilərinə cənab İlham Əliyevin fəaliyyətinin ilk 3 ili kontekstində yanaşsaq, tam əsasla demək olar ki, iki il sonra əldə edəcəyimiz uğurlar daha əlamətdar və əhəmiyyətli olacaq. Prezident ötən müddət ərzində bütün prinsipləri kimi, əsas fəaliyyət kredosuna – "Əsl siyasət real və konkret iş görməkdən ibarətdir" mülahizəsinə də sadıq qaldı. Populizmdən, sözçülükdən uzaq iş metodu ilə səla-

hiyyətlərini həyata keçirdi, xalqa və dövlətə içdiyi sədaqət andını real və konkret uğurları ilə doğrultdu. Prezident dövlət idarəçiliyində peşəkar olduğunu sübut etdi. O, bütün sahələr üzrə bilgilərə, hər sferanın spesifik problemlərindən qurtulmaq üçün ideyaya, təklifə malik olduğunu təsdiqlədi. Sadaladığımız faktlar və qeyd edilməyən digər həqiqətlər, ən mühümü isə hər bir vətəndaşın dövlətinə, iqtidarına, Prezidentinə olan inamının, etimadının dinamik artması göstərdi ki, cənab İlham Əliyev növbəti müddətdə də xalqın dəstəyini qazana bilmək iqtidarındadır. Əgər üç ilin uğurları belə genişmiqyaslıdırsa, demək, 2008-ci ilin seçki kampaniyasında veriləcək hesabat daha zəngin inkişaf və qələbələrə əlamətdar olacaq.

Əslində, cənab İlham Əliyevin qarşıdakı prezident seçkilərində qələbəsi indi heç müzakirə mövzusu da deyil. Yerli ekspertlərlə yanaşı, xarici müşahidəçilər, təhlilçilər respublikamızda aparılan sosioloji rəy sorğularına əsasən, ölkə rəhbərinin böyük səs fərqi ilə Prezident seçiləcəyinin indidən təkzibedilməz fakt olduğunu etiraf edirlər. Bu seçkilərlə bağlı sual doğuran məqam isə, məsələn, cənab İlham Əliyevdən sonra ikinci yeri hansı namizədin tutacağı kimi o qədər də vacib olmayan məsələlərdir. Bu bir həqiqətdir ki, ikinci yer tutacaq şəxsin qazandığı faiz dəfələrlə aşağı olacaqdır.

Azərbaycan vətəndaşları bu gün Prezident İlham Əliyevə böyük etimad bəsləyir, onun siyasi kursunu birmənalı şəkildə dəstəkləyirlər. Azərbaycanın siyasi mühitində İlham Əliyevlə rəqabət apara biləcək hər hansı bir siyasətçi yoxdur və belə görünür ki, yaxın illərdə heç olmayacaq da. Ölkə rəhbərinin nüfuzu artıq Azərbaycan hüdudlarını da aşmış, ona bölgənin əsas lideri, beynəlxalq birliyin qəbul etdiyi görkəmli siyasi və dövlət xadimi kimi əlavə dividendlər gətirmişdir. Bu gün Prezident İlham Əliyevə olan geniş beynəlxalq rəğbət həm də Azərbaycanın nüfuzunun yüksəlməsinə şərait yaradır. Bu nailiyyətlər isə tək İlham Əliyevə aid deyil, həm də ona özü qədər inanan və uğurlu fəaliyyə-

tinə böyük ümidlər bəsləyən Heydər Əliyevin əbədiyaşar ruhunun qələbəsi, ümummilli liderimizin siyasi kursunun uzunömürlüliyünün təminatçısıdır.

"AZƏRBAYCAN"

*Ramiz MEHDİYEV,
Azərbaycan Respublikası
Prezidenti İcra Aparatının rəhbəri,
həqiqi dövlət müşaviri,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor*

İlham Əliyevin uğurlu prezidentlik fəaliyyəti Heydər Əliyev siyasi kursunun uzunömürlüyünü təmin edir

*"Oktyabrın 15-də Azərbaycan xalqı seçki məntəqələrinə
gələrək Heydər Əliyev siyasətinə səs veribdir. Sülhə, əmin-
amanlığa, tərəqqiyə, inkişafa, quruculuğa, sabitliyə səs ve-
ribdir. Bu siyasətə Azərbaycanda alternativ yoxdur".*

İlham ƏLİYEV

Tarixin bütün dövrlərində dövlətin idarə olun-
masına, cəmiyyətdə insanlar arasında nizamın tə-
min edilməsinə, həm də bu proseslərin inkişaf və
yüksəliş məramına xidmət etməsinə obyektiv zərur-
ət mövcud olmuşdur. Hər bir ölkənin dirçəliş və
tərəqqi yoluna çıxması, tarix salnaməsindəki şanlı
səhifələr, zəfər və qələbələr onun qismətinə düşən
dahi şəxsiyyətlərin, siyasi liderlərin yaradıcı fəa-
liyyəti ilə mütənəsbib surətdə bağlı olmuşdur.

Dövlətin taleyində həlledici rol oynamış lider şəx-
siyyətlərin müxtəlif səbəblər üzündən öz missiyala-
rını başa vurmaları təbii narahatlıq, nigarançılıq hissləri
doğurmuş, onların layiqli davamçılarının olmadığı təqdirdə

isə hər hansı xalqın, millətin həyatında sonu görünməyən
faciələrin başlanğıcı qoyulmuşdur.

2003-cü ildə Azərbaycan xalqı bütövlükdə həm cə-
miyyətin və dövlətin taleyində kədər yükü və "ayrılıq"
sözünün ifadə etdiyi təsəvvüredilməz ağrı ilə, həm də real
həqiqətlə üz-üzə qaldı. Məhz elə buna görə də hər bir Azər-
baycan vətəndaşı hadisələrin gedişində zəka və əməl poten-
sialını səfərbər edərək qərarını verdi. Elə hər birimizi daxi-
lən göynədən bu ağrı və acı həqiqət də bizi ötüb keçənlərə,
yaşadığımız anlara bir daha yenidən baxmağa, bütün qüvvə-
lərimizi böyük öndərimizin ümidlərini doğrultmağa sövq
edən bir qüvvəyə çevrildi. Ulu öndərin yoxluğunu milli
faciə kimi qəbul etdiyi üçün hər bir vətənsəvər öz inamını,
sabahını milli firavanılığın təminatçısı olacaq Heydər
Əliyev kursunun davamçısına etibar etdi. 2003-cü il oktyab-
rın 15-də keçirilmiş prezident seçkilərində tarixdə, demək
olar ki, ilk dəfə dövlətçilik ənənəsi və siyasətdə varislik
prinsipinin qorunması ilə Azərbaycan tarixində ardıcıl inki-
şafı təmin edən tellərin qırılmasına yol verilmədi.

Azərbaycan adlı binanın özülü üzərində möhtəşəm qu-
ruculuq işlərinin davamı mümkün oldu. Regionda toqquşan
geosiyasi maraqların şiddətləndirdiyi küləklər müstəqillik
məşəlini söndürə bilmədi.

Azərbaycan dövlətçiliyi tarix boyu məhz belə dövrlərdə
təhlükə ilə üz-üzə qalmış, zamanın irəli sürdüyü strateji
çağırışlara vaxtında cavab verə bilmək tələbini reallaşdır-
mağa mane olan qüvvələr öz istəklərinə nail olmuşlar. Döv-
lətçiliyimizə qarşı yönələn qüvvələrin üstün gəlməsini
müxtəlif dövrlərdə müxtəlif amillər şərtləndirmişdir. Onla-
rın içərisində ən başlıcası, əlbəttə ki, qüdrətli siyasi lider,
rəhbər amili, daha doğrusu, bu amilin yoxluğu olmuşdur.

2003-cü ilin 15 oktyabr prezident seçkilərində Azər-
baycanda xalqın iradəsinə arxalanan, siyasətini milli maraq-
lar üzərində quran, real nüfuza və gücə malik, dünyada cə-

rəyan edən prosesləri diqqət mərkəzində saxlayan, müstəqil Azərbaycanın Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş inkişaf strategiyasını rəhbər tutan İlham Əliyevin Prezident seçilməsi ilə tariximizdə yeni mərhələnin başlanğıcı qoyuldu. Dövlətçiliyimizin inkişafında tarixi və strateji irsin davamlı məcraya yönəlməsi, inkişaf pillələrini əlaqələndirən həlqələrin, təcrübə və ənənənin varislik və yenilik aspektləri ilə zənginləşməsi prosesinə təkan verildi. Azərbaycan dövləti müstəqil inkişafın növbəti həlledici mərhələsinə qədəm qoydu.

Dövlətçilik ənənəsində, siyasətdə varisliyə dair tarixi reallıqdan çoxsaylı nümunələr, paralellər gətirmək olar. Hər bir xalqın tarixində onun dünya səhnəsindən yox olmaq təhlükəsi də, fenomen siyasi liderin əzmi nəticəsində bu təhlükəyə qalib gələrək öz varlığını qoruyub saxlaması məqamları da kifayət qədər olmuşdur. Azərbaycan da bu baxımdan istisna təşkil etmir.

2003-cü il Azərbaycanda inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsində yeni dönüş mərhələsi kimi qiymətləndirilir. Burada "yeni" sözünün ifadə etdiyi mənanın mahiyyəti hələ sonadək dərk edilməmişdir. Əlbəttə ki, "yeni" və yaxud "yenilik" yalnız söz deyil, arxasında əməli fəaliyyətin, möhtəşəm dəyişikliklərin durduğu strateji inkişaf mərhələsidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi milli inkişaf xətti çoxşaxəli, konkret tarixi dövrlərə uyğun olan mərhələli konseptual fəaliyyət proqramı kimi üzvi bağlılıq təşkil edir. Azərbaycanda müstəqil və hüquqi dövlətin, demokratik vətəndaş cəmiyyətinin təməlinin qoyulması ölkənin bütün sahələrində global sistemli transformasiyaların tələblərinə uyğun islahatların aparılması, dünya miqyasında beynəlxalq münasibətlərin bərabərhüquqlu subyekti kimi tanınması, regionun lider dövlətləri səviyyəsinə qalxması, milli dövlətçiliyin

inkişafında birinci strateji fəaliyyət mərhələsi kimi səciyyələndirilə bilər.

2003-cü ildə xalqın etimadı və dəstəyi ilə Prezident İlham Əliyevin dövlət rəhbərliyinə gəlməsindən etibarən ulu öndərin müəyyənləşdirdiyi milli strategiyanın növbəti konseptual mərhələsinin başlandığı gerçəklikdir.

Yaddan çıxarmayaq ki, zaman mərhələ anlayışının özünə də bu gün çox ciddi dəyişikliklər edibdir. Keçmişdə uzun tarixi dövr ərzində baş verən hadisələr bu gün 3-5 illik bir mərhələni əhatə edir. Cəmiyyət ən qısa zaman ərzində nə qədər möhtəşəm vəzifələr reallaşdırma bilirsə, yüksəliş o qədər də sürətlə baş verir.

Dar zaman çərçivəsində əhatəmizdə yeni maraqlar baxımından formalaşan yeni dünya nizamı, bəlkə də nizamsızlığı milli dövlətlərin öz suverenliyini qoruyub saxlamasını daha da mürəkkəbləşdirir. Bu gün beynəlxalq aləmdə milli dövlətlərin münasibətləri yeni mühitdə formalaşır. Böyük dövlət, kiçik dövlət, sərhəd anlayışlarının də məzmunu dəyişir, qüdrəti məkanla deyil, zamanla ölçülən dövlətlər sırasına daxilolma tarixi zərurətə çevrilir. Dövlətlərin qüdrəti onun zəka mühitinin formalaşması, yüksək texnologiyalardan istifadəsi, xalqın mənafeyinə uyğun siyasət yeridilməsi ilə ölçülür. Bu baxımdan, doğrudan da, yeni mərhələ olduqca çətindir və mürəkkəb inkişaf istiqamətlərinin toplusuna çevrilir.

"Yenilik" bəhs olunan mərhələdə ölkənin sonrakı varlığını, perspektivini təmin etmək üçün mütləq zamanın və konkret yaşanan dövrün tələblərinə adekvat tərzdə yeniləşə bilmək həqiqətdir. Bu, global inkişafın imperativ amilidir. Tarix boyu dəfələrlə ölkələrin təkamül təcrübəsində sınılanmış həqiqətdir. Həyatda lokal və global əhatədə gedən proseslər hər dəqiqə siyasi qərarlar verilməsini, dəyişikliklərin dinamik, çevik qərarlar üzərində qurulmasını diktə edir. Bu işə özlüyündə hansı

vasitə, taktiki gedişlərin və idarəçilik metodlarının tətbiq olunmasını problematik məsələyə çevirir.

Yeni strateji hədəflərin müəyyənləşməsi və adekvat qərarlar qəbul edilməsi hər kəsə müəssər olmayan, yalnız yeni dövrün tarixi missiyasını qəlbən duyan liderə nəsib olur. Yeni tipli lider perspektivi tam bəlli olmayan dünyada çoxsaylı mürəkkəb hadisələrin inkişaf dinamikasının sürətlənməsi şəraitində sosial, siyasi-iqtisadi, hüquqi və mədəni sahələrdə düzgün qərar qəbul etmə məsuliyyəti ilə seçilir.

Hakimiyyətə təsadüfən gələn, əvvəlkindən fərqli siyasi ab-havanı duymayan, strateji təfəkkürünün son dərəcə darlığı, məhdudluğu fonunda populist taktiki hərəkətlər "bolluğu" ilə fəallıq görüntüsünə ümid edənlər tarixdə heç vaxt zamanın nəbzini tuta bilən "yeni lider" səviyyəsinə qalxa bilməmişlər.

Müasir elitologiya elmi "ən yaxşı siyasi idarəetmə keyfiyyətlərinə" malik olan seçilmiş insanların – elitanın formalaşması və idarəetmədə uğurlara nail olmasını təmin edən şərtlərə yeni düzəlişlər etmişdir. Siyasi lider tiplərinin – rəasional, ənənəvi, xarizmatik sırasına daha biri – intellektual-texnokratik potensiala malik, yeniliklərə həssaslıq göstərən, inteqral keyfiyyətləri özündə cəmləyən siyasi lider tipi də əlavə olunmuş, daha doğrusu, bu qisim liderlər ön sıraya çıxmışdır. Buraya intellektual imkanlar və siyasi istedad, siyasi ideal və prinsiplərə sadıqlıq, cəmiyyətlə birgə olmaq, yüksək siyasi mədəniyyət, novatorluq fəhmi və s. aid edilir.

İlham Əliyevin yeni siyasi lider kimi ictimai rəydə yekdilliklə qəbul edilən imicinin obyektiv təməllərdən qaynaqlandığı, xalqla onun arasındakı qarşılıqlı inamın sarsılmaz tellərlə bağlı olduğu diqqəti cəlb edir. Prezidenti dəstəkləyən, ona dərin inam bəsləyənlər arasında coğrafi, milli, yaxud da yaş hədudları mövcud deyildir. Öz ətrafında

ölkənin bütün bölgələrindən, müxtəlif yaş qruplarından olan insanları birləşdirə bilən siyasi lider olmaq kimi nadir keyfiyyət İlham Əliyevi səciyyələndirən xüsusiyyətdir.

Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında yeni qələbələrin rəhni olan mərhələyə qədəm qoyması həm də Prezidentin hər cür stereotiplərdən uzaq, sadə və xeyirxah insan olmasında, səmimi həyat xəttinə sadıq qalmasında özünü göstərir.

Azərbaycanda demokratik, vətəndaş cəmiyyətinin qurulması istiqamətində səmərəli dövlət siyasətinin uğurla davam etdirilməsində Prezident İlham Əliyevin nailiyyətlərini təmin edən obyektiv amillərlə yanaşı, onun şəxsi-subyektiv liderlik keyfiyyətləri nəinki inkaredilməzdir, hətta mən deyərdim ki, əsas faktordur. O, milli ənənələrə, dövlətçilik prinsiplərinə sadıq olan, eyni zamanda, XXI yüzilin müasir siyasi məkanına uğurla köklənən, ən müxtəlif siyasi keyfiyyət və dəyərləri özündə sintez etməyi bacaran dövlət xadimidir.

2003-cü ildən etibarən cənab İlham Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin siması, atributu kimi qəbul edilir. Ulu öndərin zəngin və tükənməz siyasi irsinə, xalqımızın iradəsinə söykənən Prezident İlham Əliyev ötən 3 ildə peşəkar dövlət xadimi, görkəmli siyasətçi, nüfuzlu bir lider kimi ölkədə və xaricdə özünü təsdiq etdi.

Dövlətin inkişafında o qədər də böyük hesab edilməyən zaman ərzində, 2003-cü ildən bəri davam edən dövrdə Prezident İlham Əliyevin başçılığı ilə əldə edilən uğurlar nəticəsində Azərbaycan dünyanın siyasi məkanında sanballı yer tutub.

Azərbaycan dövləti artıq ikinci onillikdir ki, müasir cəmiyyətə, demokratik dəyər və prinsiplərə keçid kursunu ardıcıl yerinə yetirir. Bu baxımdan Azərbaycan dövlətinin əsas məqsədi demokratik cəmiyyətin qurulmasını təmin edən dinamik transformasiyaları mümkün qədər tez, qısa za-

man ərzində reallaşdırmaqdır. Azərbaycan üçün demokratiya, vətəndaş cəmiyyəti seçimi yalnız siyasi seçim deyil, həm də ümumbəşəri, fundamental dəyərlərin seçimi deməkdir və dövlətimizin milli maraqlarına xidmət edir.

Ölkə Prezidentinin dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi və qanunçuluğun bərqərar edilməsi istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlər, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin siyasi kursunu yeni dövrün tələblərinə uyğun davam etdirməsini göstərən amillər çoxdur. Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması kimi tarixi hadisənin təməli artıq qoyulmuşdur. Vətəndaş cəmiyyəti sadəcə müəyyən hüquqi mexanizmin, qeyri-hökumət və s. qurumların yaradılması deyil, hər şeydən əvvəl, vətəndaş-dövlət münasibətlərinin özəl, ahəngdar bir durumudur, dövlət-vətəndaş ünsiyyətinin baş verdiyi məkandır. Prezident İlham Əliyev hələ andiçmə mərasimində, 2003-cü il oktyabrın 31-də demişdir: "Mən bütün Azərbaycan xalqının, hər bir Azərbaycan vətəndaşının Prezidentiyəm. Mənim borcumdur ki, hər bir vətəndaş inkişafı, irəliləyişi görsün və onu hiss etsin".

İqtisadiyyat bütün dövrlərdə hər bir ölkənin yüksəlişini təmin edən dayaqlardan biri olmuşdur. Müasir qloballaşma dövründə iqtisadi maraqlar dünyanın simasını kökündən dəyişən ciddi amilə çevrilmişdir. Azərbaycanın gələcəyi iqtisadi amillərlə birbaşa bağlıdır.

2003-2006-cı illər ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi ilə səciyyələnir və Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün olduqca uğurlu olmuşdur. Əldə olunan bu uğurları isə ölkəmizdə ictimai-siyasi sabitliyin qorunması, islahatların ardıcıl həyata keçirilməsi, iqtisadi inkişafda yeni hədəflərin müəyyən edilməsi və cəmiyyətin real ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəldilmiş dövlət proqramlarının reallaşdırılması, sosial siyasətə vaxtında korrektivlər edilməsi, dövlətin maliyyə imkanlarının artması, regional və beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi təmin etmişdir.

Artıq prezident seçkilərindən keçən üç il ərzində Azərbaycan vətəndaşları ölkəmizin iqtisadi gücü və qüdrətinin getdikcə artmasının şahidi olmaqda və iqtisadi sahədə müşahidə edilən mütərəqqi dəyişiklikləri həm də özünün həyat səviyyəsində, rifahında hiss etməkdədirlər.

Yüksək və davamlı iqtisadi artım tempinin təmin edilməsi iqtisadi inkişafda yeni mərhələnin əsas xüsusiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir. 2003-2006-cı illərdə ÜDM-in həcmi 2,5 dəfə artmışdır. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar tərəfindən hazırlanan hesabatlarda Azərbaycanda iqtisadi artım tempinin dünyada rekord səviyyəyə çatdığı qeyd edilir. Belə ki, 2005-ci ildə ÜDM-in həcmi 26,4 faiz artdığı halda, 2006-cı ilin sonuna bu göstəricinin 32 faizə çatacağı gözlənilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının digər xarakterik xüsusiyyətlərindən biri investisiya fəallığının yüksək olması ilə bağlıdır. 2005-ci ildə bütün maliyyə mənbələri hesabına investisiya qoyuluşları 15,7 faiz artaraq 7,1 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2006-cı ildə isə onun 8,6 milyard ABŞ dollarına çatacağı proqnozlaşdırılır. Ümumilikdə, son 10 ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına 25 milyard ABŞ dollarından çox investisiya cəlb edilmişdir.

Azərbaycanda neft strategiyası da uğurla həyata keçirilməkdədir. Heydər Əliyevin adını daşıyan, onun təşəbbüsü ilə təməli qoyulmuş Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac kəməri artıq istifadəyə verilmişdir. Bu tarixi hadisə İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə diplomatiyamızın və iqtisadi siyasətimizin mühüm uğurlarından biri kimi qiymətləndirilməlidir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin reallaşması Azərbaycanı beynəlxalq əhəmiyyətə malik strateji iqtisadi layihələrin həyata keçirildiyi regional mərkəzə çevirməklə yanaşı, həm də onun regionda geostrateji mövqeyini daha da gücləndirməkdədir. Bir barel neftin qiyməti 35 ABŞ dolları olduğu təqdirdə, qarşıdakı 20

il ərzində Azərbaycanın əldə edəcəyi neft gəlirlərinin 140 milyard ABŞ dolları təşkil edəcəyi gözlənilir.

İlbəil artmaqda olan dövlət büdcəsi ölkə iqtisadiyyatında müşahidə olunan mütləq dəyişiklikləri çox aydın şəkildə özündə əks etdirir. 2006-cı ildə 3,9 milyard manat proqnozlaşdırılan büdcə gəlirləri 40 faiz artaraq 2007-ci ildə 5,4 milyard manata çatacaq. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2006-cı ildə büdcə gəlirləri təxminən 2 dəfə artmışdır. Ümumiyyətlə, 2003-2006-cı illərdə büdcə mədaxilinin orta illik artım tempi 46 faiz təşkil edir. Büdcə gəlirlərinin davamlı artımı bütün istiqamətlər üzrə, o cümlədən hərbi sahədə xərclərimizi artırmaq imkanı verir. Bununla belə, dövlət büdcəsi sosial və investisiyayönümlü olması ilə xarakterizə olunur.

Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları, 2006-cı il oktyabrın 1-nə olan məlumata görə, 3090 milyon ABŞ dolları təşkil edir. Bu ehtiyatların 1521 milyon ABŞ dolları Milli Bankın, 1569 milyon ABŞ dolları isə Dövlət Neft Fondunun payına düşür. Valyuta ehtiyatları 9 aylıq idxalın həcminə bərabərdir. Halbuki maliyyə təhlükəsizliyi üçün 3 aylıq idxal səviyyəsində valyuta ehtiyatı tamamilə kifayət edir.

Bir tərəfdən büdcə vəsaitlərinin, digər tərəfdən də valyuta ehtiyatlarımızın böyük həcmdə artması Azərbaycanın kredit qabiliyyətli ölkə kimi mövqeyini daha da möhkəmləndirir. Hazırda ölkəmizin xarici borcu 1806 milyon ABŞ dollarına bərabərdir ki, bu da ÜDM-in 9,6 faizini təşkil edir. Qeyd edək ki, iqtisadi təhlükəyə səbəb olan kritik hədd 40 faizdir.

Ölkə başçısı neft gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artdığı bir vaxtda makroiqtisadi sabitlik üçün müəyyən təhlükələrin, o cümlədən ciddi inflyasiya potensialının yarana biləcəyini nəzərə alaraq "Azərbaycan Respublikasında antiinflyasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi

haqqında" fərman imzalamışdır. Bu fərman, əslində Azərbaycan iqtisadiyyatının başlanmaqda olan "neft bumu" mərhələsinə hazırlanması məqsədini güdür. Artıq fərman çərçivəsində həyata keçirilən antiinflyasiya tədbirləri nəticəsində ölkədə inflyasiya səviyyəsinin ikirəqəmli həddə çatmasına imkan verilməmişdir.

İqtisadiyyatın liberallaşdırılması və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi nəticəsində özəl sektorun iqtisadi inkişafda rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu sektorun payı ÜDM-də 77 faizə, sənaye məhsulu istehsalında 69 faizə, məşğulluqda 70 faizə çatır. Özəl sektorun dövlət tərəfindən dəstəklənməsi məqsədilə sahibkarlıq, o cümlədən kənd təsərrüfatı üçün büdcədən ayrılan güzəştli kreditlər ilbəil artmaqdadır.

Ölkə iqtisadiyyatında neft sektoru həlledici rol oynasa da, son illər qeyri-neft sektorunun da fəaliyyətində canlanma hiss olunur. İqtisadiyyatın neft sektorundan asılılığının azaldılması və sənayenin hərtərəfli inkişafının təmin edilməsi iqtisadi siyasətin öncül istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edilib. Ölkə başçısının təşəbbüsü ilə Dövlət İnvestisiya Şirkətinin yaradılması da qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

Prezident səlahiyyətlərinin icrasına başladığı çox qısa bir müddətdə Prezident İlham Əliyev əvvəlcə ölkəmizin inkişaf prioritetlərini müəyyən edən "Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" fərmanı imzaladı, az sonra isə davamlı və tarazlı inkişafın təmin edilməsinə yönəldilmiş Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramını (2004-2008-ci illər) təsdiq etdi. Sosial-iqtisadi və institusional bloklar üzrə genişmiqyaslı konkret tədbirləri nəzərdə tutan regional inkişaf proqramı hazırda uğurla icra edilir.

Azərbaycanda iqtisadi inkişaf bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanırsa da, o, həm də sosial ədalət prinsipi ilə təmamlanır. Yeni pensiya sistemində keçid, ünvanlı sosial yardımların tətbiqi, ipoteka kreditlərinin verilməsi, sosial təyinatlı büdcə xərclərinin artırılması dövlətin sosial siyasətində yeni keyfiyyət dəyişikliklərini əks etdirir. Ümumiyyətlə, iqtisadi sahədə əldə edilən uğurlar, artmaqda olan maliyyə imkanları sosial inkişaf meyillərinin dərinləşməsinə, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə əlverişli şərait yaratmaqdadır. 2005-ci ildə əhalinin pul gəlirləri 27 faiz, orta aylıq əməkhaqqı 22 faiz artmışdır, 9,6 faizlik inflyasiya şəraitində real gəlirlərin artım tempi 17,4 faiz təşkil etmişdir. İqtisadi siyasətlə sosial siyasətin daha sıx əlaqələndirilməsi nəticəsində ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 2004-cü ildəki 40 faizdən 2005-ci ildə 29 faizə enmişdir. Bir çox ölkələr 2015-ci ilədək yoxsulluq səviyyəsini 2 dəfə azaltmağı hədəf kimi seçdiyi halda, Azərbaycan qarşıdakı 5 il ərzində dünyanın ən aşağı yoxsulluq səviyyəsinə malik ölkələrdən biri olacaq.

Məşğulluğun təmin olunması istiqamətində görülmə işlər də uğurla davam etdirilir. 2006-cı ilin 9 ayının nəticələrinə əsasən, ölkədə 500 min yeni iş yeri açılmışdır. Bu işə ölkə başçısının 5 il ərzində 600 min iş yerinin açılması ilə bağlı hökumət qarşısında qoyduğu vəzifənin tamamilə reallaşacağından xəbər verir.

Azərbaycanda sosial-iqtisadi sahədə görülmə genişmiqyaslı işlər həm də mövcud infrastrukturun bərpası və yeni obyektlərin tikintisi ilə tamamlanmaqdadır. Hazırda yol infrastrukturunun müasir səviyyəyə çatdırılması istiqamətində intensiv işlər görülməkdədir. Məktəb və xəstəxanaların, idman komplekslərinin tikintisi ardıcıl şəkildə həyata keçirilir və bütün bölgələri əhatə edir.

Bu gün İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi və siyasi sahədə həyata keçirilən genişmiqyaslı tədbirlər ölkə-

mizin hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli imkanlar və yeni-yeni perspektivlər açır. Heç şübhəsiz, Azərbaycanın bugünkü dinamik inkişaf tempi onu ortamüddətli perspektivdə yüksək həyat səviyyəsinə, güclü iqtisadiyyata malik ölkələr sıyahısına daxil edəcək.

Azərbaycanın əhəmiyyətli geostrateji mövqeyi, zəngin təbii sərvətləri global iqtisadiyyatın da diqqət mərkəzinə gəlmişdir. Dövlətimiz bu diqqət və əməkdaşlıq söylərini ciddi götür-qoy edir, beynəlxalq enerji layihələrinin reallaşmasında əlverişli mövqe tutmağa səy göstərir. Ulu öndərin imzaladığı "Əsrin müqaviləsi" bu il yeni mərhələyə qədəm qoydu. Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin istifadəyə verilməsi ilə əfsanə hesab olunan arzular gerçəkləşdi. Boru kəmərinin açılışı ərəfəsində Prezident İlham Əliyevin "Avrasiyada ilin siyasət adamı" elan edilməsi dərin mənaya malikdir. "Əsrin müqaviləsi"nin memarı Heydər Əliyev, onun global nəqliyyat arteriyası kimi reallığa çevrilməsinin, Azərbaycana regionda strateji tərəfdaş statusunun qazanmasının təminatçısı İlham Əliyev olmuşdur" – bu, dünya kütləvi informasiya vasitələrinin gəldiyi ümumi qənaət və etiraf idi. Həmçinin, 2005-ci ildə Azərbaycanın regionda və dünyada ən dinamik inkişaf edən ölkə olması da vurğulanmışdır.

Sosial-iqtisadi inkişaf, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, bu sahədə davamlı irəliləyiş meyillərinin yaranmasını mümkün edən fəaliyyətin məzmunu o qədər çoxşaxəli və zəngindir ki, buradakı tədbirlərin sadəcə sadalanması xeyli vaxt aparardı. Belə bir faktı vurğulamaq kifayətdir ki, Prezident seçildikdən sonra İlham Əliyevin üç il ərzində bilavasitə iqtisadiyyatla bağlı imzaladığı fərmanlar iqtisadi inkişafın strateji istiqamətlərini və əsas hədəflərini müəyyən edərək köklü iqtisadi dəyişikliklərə təkan verdi.

Azərbaycanın güclü dövlət kimi dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyası yolunda irimiqyaslı proqram və layihələr

rin həyata keçirilməsi, dinamik xarici iqtisadi, maliyyə, sosial, demoqrafik, ekoloji və s. siyasətin yürüdülməsi, neft və qeyri-neft sektoruna investisiyaların cəlb olunması irimiqyaslı vəzifələrin sırasına daxildir. "Bizim məqsədimiz iqtisadi cəhətdən güclü, siyasi cəhətdən müstəqil dövlət qurmaqdır" – Prezident İlham Əliyevin bu sözləri aparılan siyasətin ana xəttini çox gözəl ifadə edir. Bazar iqtisadiyyatının inkişafında "sosial ədalət prinsipinə əməl edilməsi" müddəası isə bütün proseslərin insanların rifahına yönəldiyini aşkar göstərir.

Azərbaycanda Milli Ordu quruculuğunun möhkəmləndirilməsi, dövlətin hərbi potensialının gücləndirilməsi də bəhs olunan dövr üçün prioritet hədəflərdən biri olmuşdur. Ali baş komandan Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinə ayrılan maliyyə vəsaitinin artırılması, Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin yaradılması, peşəkar hərbi kadrların yetişdirilməsi və s. barədə müstəsna qərarlar qəbul etmişdir. Xalqımızın ən ağırlı problemi olan Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli üçün ordunun daha da gücləndirilməsi, ölkənin müdafiə qüdrətinin təkmilləşdirilməsi, silahlı qüvvələrdə ardıcıl islahatların aparılması və s. qəbul edilməlidir.

Milli Ordunun qüvvətlənməsi naminə həyata keçirilən siyasət, bütün sahələrdə olduğu kimi, Prezident tərəfindən xüsusi diqqət və qayğı ilə davam etdirilir. Dağlıq Qarabağ probleminin beynəlxalq hüquq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və suverenliyi çərçivəsində öz həllini tapması, işğal olunmuş ərazilərdə terrorist təşkilatların ləğv edilməsi, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz torpaqlarına qaytarılması məsələləri Prezident İlham Əliyevin istisna olmadan bütün çıxış və nitqlərində birinci sırada yer alır. Son üç il ərzində istər xalqımız, istərsə də beynəlxalq ictimaiyyət Ermənistanın işğalçı simasının daha qətiyyətlə ifşa olunmasının, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə qəsd edənlərin hər

hansı başqa fikir və variantlara bəslədiyi ümidin alt-üst edildiyinin, dövlətimizin beynəlxalq tribunallarda işğalçının cəzalandırılması istiqamətində daha sərt və kəskin mövqe tutduğunun şahidi olmuşdur. Prezidentin: "Hamı başa düşməlidir ki, Ermənistan Azərbaycanın torpaqlarını işğal edib. Biz öz torpaqlarımızda ikinci erməni dövlətinin yaradılmasına yol verməyəcəyik" və s. kimi birmənalı bəyanatları, müasir dövrdə etnik separatizmin və terrorizmin qoşa addımladığını, bütün dünya üçün təhlükə mənbəyi olduğunu açıq göstərir və bu kimi hadisələrə münasibətin də son dərəcə aydın nümayiş etdirilməsi tələbini qətiyyətlə irəli sürür.

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair həqiqətin dünyaya çatdırılması, yalan və iftira üzərində qurulmuş informasiya blokadasının aradan qaldırılması prioritet vəzifələr sırasına daxil edilmişdir. İşğalçılıq siyasəti nəticəsində regionda baş verən bütün mühüm layihələrdən kənarda qalmış Ermənistan işğal altında olan torpaqların yandırılması, buradakı tarixi abidələrin yerlə yeksan edilməsi ilə öz acınacaqlı vəziyyətini daha da dərinləşdirir. Azərbaycan bu proseslərdə beynəlxalq ictimai rəyin pozitiv surətdə dəyişməsi və onun dəstəyinin qazanılması üçün üstünlük əldə edir. İslam Konfransı Təşkilatı xarici işlər nazirlərinin Bakıda keçirilən 33-cü sessiyasında (19-21 iyun 2006-cı il) Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi diqqət mərkəzində olmuş, sessiyanın yekun bəyannaməsində ayrıca maddədə əksini tapmışdır. İşğal olunmuş ərazilərdən Ermənistan qoşunlarının tez bir zamanda çıxarılması, Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyünün bərpa edilməsi İKT üzvü olan dövlətlər tərəfindən yekdilliklə dəstəklənmişdir.

Ermənistanın beynəlxalq hüquq normalarına tam etinasızlıq göstərən, təcavüzkar dövlət kimi terrorizmə və separatizmə rəvac verən, insan hüquqlarını kobud surətdə pozan dövlət kimi iç üzünün və həqiqi simasının tanınması prosesi intensiv davam edir.

Heç şübhə yoxdur ki, müasir qloballaşma dövründə Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti dünya inkişafının bu başlıca meylini nəzərə alaraq həyata keçirilməlidir. "Yeniliklərə həssaslıq, yeni dövrün lideri" anlayışlarının mənası məhz qloballıq kontekstində daha aşkar görünür. Müxtəlif dövlətlərin geosiyasi maraqlarının qovuşduğu məkanda yerləşən Azərbaycanda dövlət başçısı milli maraqlardan çıxış edərək öz siyasətini müasir tələblər səviyyəsində, çevik prinsiplər üzərində qurur.

Milli inkişaf xətti qloballaşma dövründə əvvəlki – ənənəvi mənadan daha geniş müstəviyə keçid alır, başqa sözlə, global kontekstli milli doktrina məzmunu kəsb edir; global və milli aspektlərin koordinasiyası, balanslaşdırılması, proseslərə fəal qoşulmaqla strateji təşəbbüsün əldə olunması, dünya birliyinə Azərbaycan üçün maksimal əlverişli şərtlərlə integrasiyanın təmin olunması üzvi bağlılıq təşkil edir. Prezident İlham Əliyev öz siyasətində dünyada global oyun qaydalarının dəyişməsi prosesində, dövlətçiliyin maraqları ilə dünyanın magistral inkişaf meyilləri arasında zəruri balansın əldə edilməsinə nail ola bilmişdir. Geosiyasi mövqedən irəli gələn əlverişli amil və üstünlükləri reallaşdırmaqla qloballaşmanın verdiyi nadir tarixi fərsəti əldən verməmək, dinamik realizm və siyasi pragmatizmin optimal sintezini təmin etmək, global layihələrdə Azərbaycanın statusunu möhkəmləndirmək yeni siyasi manevrlərin tam olmayan sırasıdır. Qloballaşan dünyada Azərbaycan öz siyasi dəst-xətti olan suveren milli dövlət və müstəqil subyekt qisminə çıxış edir. Qloballaşma və dünya birliyinə integrasiya milli inkişafın fəvqündə duran ayrıca məqsəd kimi qəbul edilmir.

Prezidentin fəaliyyətində Azərbaycan dövlətinin möhkəmlənməsini təmin edən obyektiv və subyektiv imkanlardan istifadə edilməsi, məhz bu mənada başa düşülən qloballaşma özü də strateji bir xətt və məqsəddir. Qloballaşma

prosesinə ya qoşulmaq, ya da kənarda qalmaq imkanları mövcuddur. Üçüncü yol mövcud deyil. Müasir dövrdə özünü-təcrid siyasətinin perspektivsizliyi birmənalıdır. Qloballaşmanın tələbləri, ilk növbədə, onlara düzgün cavablar verilməsini və əsaslandırılmış qərarlar qəbul edilməsini zəruri edir.

Son üç ildə qəbul olunmuş qərarların təhlili, onların gerçək nəticələri Azərbaycan Respublikası Prezidentinin mövcud reallığa öz düşünülmüş mövqe və münasibətinin olduğunu bir daha sübut edir. Azərbaycanı dünyaya bağlayan iqtisadi, siyasi, hüquqi və s. tellər daha da möhkəmlənir. "Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu, bizə qarşı hörmət artır, – bu, reallıqdır. Bu gün Azərbaycan regionda ən yüksək mövqelərə malik olan bir ölkədir" (*İlham Əliyev*).

Azərbaycan xalqı böyük, qədim bir mənəvi irsin, sərvətin sahibidir. Azərbaycanın müstəqillik tarixi onun öz milli-mənəvi dəyərlərinə qayıdışı, onların ümumbəşəri dəyərlərlə ahəngdar sintezi və inkişaf etdirilməsi tarixi olmuşdur. Əsrlərdən və nəsillərdən miras qalmış milli dəyərlərimizin əhəmiyyəti qloballaşan dünyada təsirəgəlməz dərəcədə artmışdır. Başqa sözlə, mənəvi dəyərlər hər bir ölkənin varlığı və simasını bəlli edən əvəzsiz atribut qismində çıxış edir. "İnsan mənəviyyat üçün yaşamalıdır" deyən ulu öndərimizin mənəvi dəyərlərlə bağlı verdiyi 2001-ci il 13 avqust tarixli bəyanatı bu istiqamətdə görülməli işlərin təməl proqramı kimi həmişə diqqət mərkəzindədir. Mənəvi dəyərlərə hörmətin, mənəviyyatın formalaşmasında əsas həlqələri təşkil edən təhsil, elm, mədəniyyət və s. kimi sahələrdə qloballaşmanın mənfi sayılan meyillərinə mənəvi müqavimətin təşkil edilməsi dövlətin siyasətində başlıca istiqamətlərdən biridir. Azərbaycan xalqının mənəvi dəyərlərinə qarşı yönəlmiş bütün cəhdlərin qarşısının qətiyyətlə alınması istiqamətində Prezident İlham Əliyevin mövqeyi bütün xalq tərəfindən rəğbətlə qarşılanır.

Qloballaşmanın bütün dünyada qarşısızalınmaz bir prosesə çevrildiyi müasir dövrdə kütləvi, yad mənəvi-mədəni stereotip və şablonların düşünülmüş şəkildə təbliği Azərbaycan xalqının əsrlərlə formalaşan milli varlığını, mənəvi irsini, milli düşüncə və dəyərlər sistemini, mədəni potensialını neqativ təzahürlərdən qorumaq kimi müqəddəs bir missiyanı gündəmə gətirmişdir. Mənəvi dəyərlərimizin qorunması və inkişaf etdirilməsi Prezident İlham Əliyevin bütün sahələrdə həyata keçirdiyi siyasətin ana xəttini, özəyini təşkil edir.

Son üç ildə Azərbaycanda görülmüş işlərə salınan ötəri nəzər belə göstərir ki, İlham Əliyev ağır prezidentlik yükünü çiyinlərinə götürən və onu uğurla daşıyan yetkin siyasətçi və dövlət xadimidir. Onun hakimiyyət və dövlətə, ölkənin inkişafına, Ermənistanın Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal etdiyi şəraitdə hüquqi dövlət və demokratiya quruculuğuna, ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılmasına öz baxışı var. Başqa sözlə, onun özünəməxsus, oponentlərinin təbliği etdiyi fikirlərdən fərqli dünyagörüşü mövcuddur. İlham Əliyev özünü vahid və bölünməz orqanizm olan cəmiyyətlə vəhdətdə görür, üzərində dövləti idarə etmək, mürəkkəb dünyada xalqın taleyini müəyyənləşdirmək yükünün məsuliyyətini dərk edir. O, ölkəni sürətli inkişaf yolu ilə irəli aparan kifayət qədər yekdil və mütəşəkkil komanda yaradıb.

Təsədüfi deyil ki, İlham Əliyevin Prezident kimi fəaliyyəti və əldə etdiyi uğurlar beynəlxalq aləmdə də böyük maraq doğurur və müxtəlif dairələr tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların, sorğu mərkəzlərinin, analitiklərin və siyasətçilərin Azərbaycanda həyata keçirilən siyasi və iqtisadi xətlə bağlı araşdırmaları və mülahizələri xarici ölkələrin mətbuatı tərəfindən müntəzəm olaraq işıqlandırılır.

2006-cı ildə Böyük Britaniyanın "Financial Times" qəzetinin təşəbbüsü ilə bir sıra Avropa ölkələri və ABŞ ekspertləri arasında keçirilən sorğunun nəticələrinə əsasən, dünyanın sabit ölkələri sırasında Azərbaycan da öz layiqli yerini tutmuşdur. Ölkənin sabitliyini müəyyən edən meyarlar kimi iqtisadiyyatın artan temple inkişafı, siyasi böhranın olmaması, siyasi hakimiyyətin davamlılığı, terrorizm təhlükəsinin yoxluğu və siyasi elitanın ölkədaxili prosesləri idarə etmək qabiliyyətinə malik olması götürülüb. Qərb ekspertlərinin qeyd olunan göstəricilər üzrə Azərbaycandakı vəziyyətə verdikləri qiymət ölkə rəhbərliyinin müstəqil dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirdiyi siyasətin səmərəli nəticəsinin təzahürü kimi qəbul olunmalıdır.

Rusiyanın "Politika" internet nəşri isə Azərbaycanda 2005-ci il noyabrın 6-da keçirilən parlament seçkilərində hakim partiyanın inamlı qələbəsini Prezident İlham Əliyevin ölkədəki nüfuzu ilə əlaqələndirib. Müəlliflər qeyd edirlər ki, "İlham Əliyevin postsovet məkanı üçün xarakterik olmayan iqtisadi islahatları Qərb dairələrinin marağını özünə cəlb edib".

Qərbin aparıcı qəzetlərindən olan "Daily Telegraph" qeyd edir ki, "...gənc və enerjili Prezident İlham Əliyev bu müsəlman Şərq ölkəsini Qərbə inteqrasiya və demokratiya yolu ilə aparır. Onun ilk nailiyyətləri artıq göz önündədir. Söhbət, ilk növbədə, diplomatik uğurlardan, iqtisadi yüksəlişdən və kadr sahəsindəki uğurlu addımlardan gedir".

ABŞ-ın "Washington news" agentliyi də İlham Əliyevin prezidentlik fəaliyyətini təhlil edərək göstərir ki, "...ölkənin islahatçı Prezidenti İlham Əliyev digər Şərq ölkələrinə nümunə olmaq niyyətini ortaya qoyub. Azərbaycan demokratikləşmə prosesində başqa neft ölkələri ilə müqayisədə heç də çətin yerimir".

Göründüyü kimi, Prezident İlham Əliyevin siyasi kursunun müxtəlif aspektləri, dövlət idarəetmə metodları beynəlxalq

xalq ekspertlər tərəfindən pozitiv qiymətləndirilir və dünyanın kütləvi informasiya vasitələrinin daimi maraq dairəsində qalır.

Vətəndaşı olduğumuz və durmadan inkişaf edən Azərbaycanın müasir tarixində İlham Əliyev mərhələsi real nailiyyət faktlarını özündə tam cəmləyən şanlı salnamədir. Azərbaycan xalqı bu mərhələnin müstəqil dövlətçiliyin sarsılmaz və əbədi olması baxımından hələ uzun müddət davam edəcəyinə əmindir.

Müstəqil Azərbaycanın inkişaf yolu

"Biz ölkəmizdə bütün imkanlardan istifadə etməliyik. İndi bizdə çox gözəl şərait var: iqtisadi artım, siyasi sabitlik, vətəndaş həmrəyliyi, iqtidarla xalq arasında vəhdət, birlik, vətəndaş cəmiyyətinin möhkəmlənməsi, demokratikləşmə prosesinin uğurla inkişaf etməsi, bölgədəki vəziyyətimizin möhkəmlənməsi, beynəlxalq təşkilatlarla səmərəli əməkdaşlığımız və regional müstəvidə lider mövqeyimiz. Budur bizim məramımız, budur bizim bugünkü həyatımız. Ən önəmlisi odur ki, biz gələcəyi də çox açıq-aydın görürük, bilirik ki, haraya gedirik, bizi nələr gözləyir. Bilirik ki, Azərbaycan qısa müddət ərzində dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələri sırasında olmalıdır. Buna imkan var, siyasi iradə var, xalqın birliyi var, istedadı var və biz buna nail olacağıq".

İlham ƏLİYEV

Azad, müstəqil yaşamaq hər bir xalqın, millətin əzəli və əbədi arzusu olub. Böyük, güclü dövlətlər isə daim özlərindən kiçikləri və zəifləri təsir altına almağa, onların təbii sərvətlərindən və imkanlarından bəhrələnməyə çalışıblar. Belə ziddiyyətlərin nəticəsində qanlı toqquşmalar və xalqların milli azadlıq hərəkətləri baş verib, gərgin çarpışmalar və qurbanlar hesabına dövlətlər suverenlik və azadlıq qazanıblar. Tarixi təcrübə göstərir ki, həmişə müstəqilliyi qoruyub saxlamaq onu qazanmaqdan qat-qat çətin olub. Ölkəmizin də həyatında belə hadisə baş verib. Ötən əsrin əvvəllərində – 1918-ci ilin mayında Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini bəyan edərək suveren dövlət quruculuğuna başladı. Lakin bir tərəfdən xarici müdaxilələr, digər tərəfdən isə daxildəki müxtəlif qruplar və siya-

si partiyalar arasında gedən aramsız və barışmaz mübarizə fəlakətlə nəticələndi. Cəmi 23 ay ömür sürən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta uğrayaraq SSRİ adlı qırmızı imperiyanın tərkibinə daxil edildi. Ötən əsrin əvvəllərində xalqın azadlıq arzusunun süquta uğramasının bir səbəbi də həmin dövrdə siyasət meydanında bu arzunu gerçəkləşdirən, Azərbaycan adlı nəhəng gəmini məharətlə idarə edib sualtı qayalardan qoruyaraq, fırtınalardan keçirməklə mənzil başma çatdıran əsl siyasi xadimin və xalq rəhbərinin yoxluğunda idi.

Deklarativ və real müstəqillik

Tarix həmişə müxtəlif formada təkrar olunur. Keçən əsrin 80-ci illərinin sonlarında SSRİ-nin dağılma prosesi reallaşmağa başladı. Nəhəng dövlətin iflası fəsadlar-sız ötüşmürdü. Azərbaycanı itaət boyunduruğunda saxlamaq-dan ötrü "Qarabağ problemi" yaradılaraq ölkə uzunmüddət-li və dağıdıcı müharibəyə cəlb olundu, ərazisinin 20 faizi işğala məruz qaldı. Müxtəlif dövlətlərin xüsusi xidmət or-qanları tərəfindən maliyyələşdirilərək həvəsləndirilən dəs-tələr arasında hakimiyyət uğrunda mübarizəyə rəvac veril-di. Beləliklə, nəinki Azərbaycanın müstəqilliyini, hətta bir dövlət kimi mövcudluğunu real təhlükə altına salan məkrli ssenari işə salındı. Belə bir vəziyyətdə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsinə dair 18 oktyabr 1991-ci il tarixli Konstitusiya Aktının qəbulu, əslində, arzusunun ifadə-sindən başqa bir şey deyildi. 1991-1993-cü illəri əhatə edən, başlıca əlamətləri kaos, anarxiya, qanunsuzluq, hakimiyyət uğrunda barışmaz mübarizə, ümummilli böhran sayılan bu dövr haqlı olaraq "formal müstəqillik" illəri adlandırılır. Kağız üzərində olan müstəqilliyi dövlətin real mövcudluğu-na çevirmək, zəruri islahatlar aparmaq, iqtisadiyyatı böhran-

dan qurtarmaq və dirçəltmək, torpaqların müdafiəsini təşkil edərək quruculuq işləri ilə məşğul olmaq zəruri idi. Əslin-də, 1988-1992-ci illərin xalq hərəkatı, xalqın kortəbii etira-zı, habelə mitinq və tətilərlə bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək mümkün deyildi. Həmin dövrdə respublikaya başçı-lıq edənlər Mərkəzə yarınmaq, vəzifələrini qorumaq hayın-daydılar. "Meydan qəhrəmanları" isə alim və ziyalıları, düşünən başları hərəkatdan uzaqlaşdıraraq nəyin bahasına olursa-olsun hakimiyyəti ələ keçirmək barədə düşü-nürdülər. Belə hərəkat həqiqi lider, yeni dövləti qurub möh-kəmləndirməyə qabil rəhbər-şəxsiyyət yetişdirməyə qadir deyildi. Bir qədər sonra "tankın belində" iqtidara gələn AXC-Müsavət cütlüyü qısa hakimiyyətləri dövründə heç bir islahat və quruculuqla məşğul olmadı, xalqın varidatını çapıb-talayaraq ölkəni məhvölma həddinə çatdırdı, vəzifə-lərini "dondurub" sonra aradan çıxdılar. Azərbaycana azad-lıq gətirdiklərini iddia edən "bəylər" bu gün də xalqı özləri-nə borclu sayır, özlərinin millətin əlləri üstündə saxlanmağa layiq olduqlarını güman edirlər. Həmin hadisələr milyonla-rın gözləri qarşısında baş verdiyindən xalq kimin kim ol-duğunu, müstəqilliyin necə qazanıldığını və hansı yollarla möhkəmləndirildiyini gözəl bilir.

Görkəmli siyasi və dövlət xadimi, keçmiş SSRİ miqya-sında böyük hörmət sahibi olan Heydər Əliyevin şəxsi nüfu-zundan çəkinən cəllad Qorbaçov onu Siyasi Bürodan kənar-laşdırdı. Hətta fiziki cəhətdən məhv etmək planı üzərində də düşünürdü. Lakin belə ağır və faciəli günlərdə də Heydər Əliyev xalqını tənha və arxasız qoymaq niyyətində deyildi. Qorbaçovun əmri ilə Bakıya qoşun yeridiləndə, si-lahsız insanların qanı axıdılaraq 20 Yanvar faciəsi törədilən-də bu qanlı aksiyanı pisləyərək kəskin bəyanat verən ilk siyasi xadim kimi yaddaşlarda qaldı. Vətənə qayıdıb Milli Məclisin 1991-ci ilin fevral sessiyasında çıxış edib xalqımı-zı gözləyən təhlükə barədə xəbərdarlıq etdi, Qarabağ prob-

ləminin həlli, ölkənin ərazi bütövlüyünün qorunması üçün dəyərli təkliflər söylədi. Amma bu ağıllı və müdrik sözləri dinləmək istəməyənlər də tapıldı. Hələ harasıdır, Heydər Əliyevə öz əli ilə tikib qurduğu Bakıda yaşamağa imkan vermədilər. Ulu öndər Naxçıvana getmək məcburiyyətində qaldı. Beləliklə, həm də ərazicə böyük Azərbaycandan ayrı düşmüş bu qədim məkanın xilaskarı funksiyasını da yerinə yetirdi. Ölkə parlamentinin 30 avqust 1991-ci il tarixli iclasında çıxış edən Heydər Əliyev daha bir qətiyyətli addım atılmasını – Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin elan edilməsini təklif etdi. Qanlı Yanvar hadisələrinin dalğasında hakimiyyətə gələn Ayaz Mütəllibov faciənin törədicisi Qorbaçovdan və Moskvadan asılı idi. Odur ki, Heydər Əliyevin SSR İttifaqının saxlanılması ilə bağlı referendumun keçirilməməsi barədə ısrarlı çağırışları eşidilmədi. O zamankı iqtidar Belovejsk sazişinin iflasına qədər gözləmə mövqeyi tutdu, milyonların iradəsini əks etdirməyən saxta referendum keçirdi. Xalqın təkidli tələbi ilə qəbul edilən Konstitusiya Aktı isə, özlərinin iddia etdikləri kimi, AXC–Müsavat cütlüyünün "xidməti" deyildi. Bu, tarixi inkişafın keçmiş müttəfiq respublikalara verdiyi qismət payı sayılmalıdır. Əsl gerçəklikdə nə Ayaz Mütəllibov iqtidarı, nə də ondan sonra hakimiyyətə gələn AXC–Müsavat cütlüyü xalqın mənafeyini və gələcəyini düşünürdü. Onları daha çox şəxsi iddia və maraqları hərəkətə sövq edirdi.

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev qəzetimizə verdiyi son müsahibəsində (*bax: "Azərbaycan" qəzeti, 14 oktyabr 2006-cı il*) bu məqamı ustalıqla xarakterizə etmişdir: "...Bu vaxt ölkə paytaxtında cərəyan edən proseslər xoş gələcəklə bağlı bütün ümidləri alt-üst edirdi. Ayaz Mütəllibov hakimiyyətinin səbatsız fəaliyyəti, vətənə xəyanətə köklənmiş idarəçilik prinsipləri, Azərbaycanın maraqları ilə uzlaşmayan siyasəti, ölkəni yenidən vassallığa

sürükləməyə yönələn məramları AXC–Müsavat cütlüyünün iqtidarı dövründə daha geniş miqyasda davam etdirildi. Dövlət idarəçiliyinin nə təcrübəsini, nə də ki nəzəriyyəsini anlayan, əvəzində ölkənin müqəddəratını saysız "eksperimentlərin" hədəfinə çevirən, bunaqədərki həyat, peşə fəaliyyətlərində daim uğursuzluqla qarşılaşan, intellektual potensialları, dünyagörüş səviyyələri çayxana miqyasından kənara çıxmayan, siyasətə macəraçılıq məşğuliyyəti, idarəçiliyə isə "istənilən savadsız, təhsilsiz, təcrübəsiz adamın baş çıxaracağı asan iş" kimi yanaşan "meydan qəhrəmanlarından", əslində, daha nə gözləmək olardı ki? Küçədən meydana, oradan isə birbaşa dövlət idarəçiliyinə keçidin anormallığı məntiqi sonluqla bitdi. Lakin AXC–Müsavat cütlüyünün yaratdığı siyasi böhran yalnız bu avantürist qüvvələrin iflası ilə tamamlanmırdı. Onlar hakimiyyətdən Azərbaycana ən böyük siyasi, iqtisadi, hərbi zərbələri vuraraq ayrıldılar".

Bu "ayrılma" ölkənin məhvolma, bir dövlət kimi dünya xəritəsindən silinmə təhlükəsinin gerçəkliyi fonunda baş verdi. Xalqın arzu və tələbi ilə yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıdan ulu öndər Heydər Əliyev çox qısa zaman kəsiyində bir çox problemləri həll etməli idi. Həyatı əhəmiyyət daşıyan həmin problemlər kompleksinin həlli isə nəticə etibarilə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin reallaşmasına və əbədiləşməsinə xidmət edəcəkdi.

Əsl rəhbər möcüzəsi

Xalqının çağırışına biganə qala bilməyən Heydər Əliyev yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıtdı: topsuz, tüfəngsiz, qoşunsuz və cəbbəxanasız! Amma çox böyük və bir-birindən mürekkəb problemləri həll etməli idi. Əvvəla, Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan qoşunları tərəfindən işğalının qarşısı alınmalı, kimlənsə hakimiyyətə gətirilmə-

sinə xidmət edən qeyri-qanuni silahlı dəstələr zərərsizləşdirilməli və ölkədə sabitlik yaradılmalı, həyatın bütün sahələrini bürümüş böhran aradan qaldırılmalı, islahatlar aparılmalı və bundan sonra bazar iqtisadiyyatı prinsipləri bərqərar olunmaqla geniş quruculuq işlərinə başlanmalı idi. Yalın əllə, dövlətin büdcəsinin və xəzinəsinin boş olduğu bir vaxtda bu qədər işi görmək qeyri-mümkün idi. Amma xalqına arxalanan, onun dəstəyinə güvənən Heydər Əliyev möcüzə yarada bildi! Üstəlik, dövlət çevrilişinə iki cəhdin – 1994-cü ilin oktyabr və 1995-ci ilin mart hadisələrinin qarşısını aldı, Azərbaycanda zorakılıqla hakimiyyətə gəlmək ənənəsinə birdəfəlik son qoydu. Beləliklə, çox qısa bir dövrdə müharibə cəbhəsində atəşkəsə nail olundu, qeyri-qanuni silahlı dəstələr zərərsizləşdirilərək əhalidəki külli miqdarda silah-sursat toplanıldı, ölkədə möhkəm və dönməz sabitlik yaradıldı, "Əsrin müqaviləsi" neft kontraktı imzalanaraq dünyanın aparıcı dövlətlərinin maraqları ilə ölkəmizin maraqları uzlaşdırıldı. Bu gün hamı səmimi qəlbədən etiraf edir ki, bu işləri yalnız Heydər Əliyev görə bilirdi!

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev yazır: "Bir şəxsiyyət kimi Heydər Əliyev nə qədər açıq olsa da, müasirləri üçün sirr olaraq qalır. Bu gün Heydər Əliyev fenomenindən çox yazırlar. Bu məqalə, kitabça və əsərlərin müəllifləri onun – ölkəmizin tarixində bütöv bir dövrü təcəssüm etdirən əsl Vətəndaşın, böyük Şəxsiyyətin və qüdrətli Liderin, İnsanın müxtəlif cəhətlərini açıqlayırlar. Lakin onların hamısının yekdil rəyi belədir ki, Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli sərvəti, onun bəxtinə düşmüş Tanrı payıdır.

Bununla belə, hesab edirəm ki, bu məqalə və kitablarda müəlliflər Heydər Əliyevin səciyyəvi keyfiyyətlərini tam açmağa, onun istedadım və parlaq şəxsiyyətini bütünlüklə göstərməyə müvəffəq olmamışlar. Ən əvvəl ona görə ki, bu, olduqca çətindir. Heydər Əliyevin siyasi portretini tam

dolğunluğu ilə yaratmaq müşkül işdir. Çünki bu, bütöv bir dövrü təsvir etməyə cəhd göstərmək demək olardı. Bütöv bir dövrü təsvir etmək isə son dərəcə çətin bir vəzifədir".

Professor Ramiz Mehdiyev bu çətinliyin öhdəsindən daim uğurla gəlir, ulu öndər Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətini elmi-nəzəri cəhətdən bacarıqla tədqiq edir, onun ideyalarının təbliğində və həyata keçirilməsində ardıcıl, səmərəli və məqsədyönlü iş aparır. "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabı da bu istiqamətdə irəliyə doğru atılmış çox uğurlu addımdır. "Azərbaycanın özü qədər əbədi" seriyasından nəşr edilən bu kitab geniş ictimaiyyətin böyük marağına və diqqətinə səbəb olmuşdur.

Böyük qurucu və yaradıcı

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev elmi-nəzəri-fəlsəfi əsərlər yazmayıb. Heç xatirələrini də memuar şəklində qələmə almayıb. Sadəcə olaraq, yazı masası arxasında oturmağa vaxtı və imkanı olmayıb. Heydər Əliyev bütün varlığı ilə əməli iş adamı, böyük qurucu və yaradıcı idi. Bu gün Azərbaycanın elə bir kəndi, şəhəri, yaşayış məntəqəsi və guşəsi tapılmaz ki, orada ulu öndərin yadigarı olmasın. Bu yadigarlar fabrik və zavodlar, emal müəssisələri, ictimai binalar və yaşayış evləri, mikrorayonlar, yollar və körpülər, abidələr, park və xiyabanlar, metro stansiyaları, saysız-hesabsız sənaye obyektləridir. Əbəs deməyiblər ki, Heydər Əliyevin Azərbaycanda etdiklərini götürsən, yerdə heç nə qalmaz! Ümummilli liderimiz xalqın elmi, mədəni və mənəvi inkişafı yolunda da çox böyük işlər görmüşdür. Vaxtilə Heydər Əliyevin respublikamızda təhsil almasına şərait yaratdığı və keçmiş SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərində oxutdurduğu yüzlərlə insan bu gün ölkə iqtisadiyyatının, elm və mədəniyyətin müxtəlif sahələrində uğurla çalışır, böyük rəhbərin ideyalarının həyata keçirilməsində fəallıq

göstərir. Bu gün Azərbaycan xalqı və dövləti baş müəllifi Heydər Əliyev olan Konstitusiyaya ilə yaşayır və işləyir, hüquqi demokratik cəmiyyət qurur. Şübhəsiz, ulu öndərin şah əsəri azad və müstəqil Azərbaycandır!

Heydər Əliyev qeyri-adi zəka və istedad sahibi, xarizmatik şəxsiyyət idi. Eyni zamanda, bir neçə çətin və mürəkkəb işi görməyi, cari işlərlə perspektivdəki problemləri məharətlə əlaqələndirməyi bacarırdı. Onun bilmədiyi fəaliyyət sahəsi, incəliyinə qədər bələd olmadığı məsələ və problem yox idi. Həm də hər bir müşkül məsələnin və problemin ən optimal həlli yolunu görür və göstərirdi. Ümummilli liderimiz eyni zamanda dinləyicisini ələ almağı, inandırmağı, hətta saatlarla ona qulaq asmağa vadar etməyi bacaran gözəl natiq idi. Nitq və çıxışlar adi söhbət, danışiq olmurdu. Qlobal məsələləri aydın və səlis şərh etməyi, elmi-nəzəri fikir və mülahizələrini ustalıqla dinləyicilərinə çatdırmağı, ideyalarını insanların şüuruna və qəlbinə yeritməyi bacarırdı. Heydər Əliyevin nitq və çıxışlarının həm də onun elmi və nəzəri yaradıcılığı olduğunu söyləsək, yəqin ki, səhv etmərik. Bu mənada ümummilli liderimizin saysız-hesabsız görüş, mərasim, rəsmi məclislərdəki nitq və çıxışlarının öyrənilməsi, tədqiq edilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev Heydər Əliyev nəzəri irsinin, müstəqil dövlət quruculuğu sahəsindəki ideya və fikirlərinin araşdırılıb ümumiləşdirilməsi, zəruri nəticələr çıxarılması, elmi ictimaiyyətə və xalqa çatdırılmasında nəcib və xeyirxah işlər görür. Onun sonuncu – "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabı da bu baxımdan dəyərli və sanballı tədqiqatlarındandır. Kitabda müəllifin müxtəlif vaxtlarda qələmindən çıxan ayrı-ayrı əsərləri cəmlənsə də, onlar bütövlükdə vahid ideyaya – Heydər Əliyev siyasi irsinin öyrənilməsinə, onun ümumiləşdirilərək bugünümə və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna əvəzsiz təsirinin göstərilməsinə xidmət edir.

Sosializmdən imtina edən Azərbaycan bəşəriyyətin ümumi inkişaf yoluna – bazar iqtisadiyyatı prinsiplərini özündə ehtiva edən cəmiyyət quruculuğuna qayıtmışdır. Bu yol hamının getdiyi, bir çoxlarının yüzilliklər boyu qət etdiyi yoldur. Amma Azərbaycan tapdalanmış yolla irəliləmir. Onun özünəməxsusluğu, özgünlüyü vardır. Bu özgünlük xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərindən, adət-ənənələrindən, mentalitetindən qaynaqlanır. Avropa ilə Asiyanın birləşmə nöqtəsində yerləşən qədim və zəngin tarixə malik xalqımız daim elmə və mədəniyyətə, müasirliyə can atmışdır. Bu gün Avropa dəyərlərinə yiyələnən, dünyaya inteqrasiya edən Azərbaycan öz mənəvi dəyərlərindən imtina etmək, tam avropalaşmaq niyyətində deyil! Xalqımız Avropaya ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən konturları məharətlə çəkilən azərbaycançılıq ideyaları ilə gedir. Azərbaycançılıq xalqımızın ürəyiaçıqlığını, tarixini və keçmişini, yüzillərin sınağından çıxaraq bugününe gəlib çatmış adət-ənənəsini sevməklə yanaşı, başqa xalqlara və millətlərə hörmətlə yanaşmağı, tolerantlığı da özündə ehtiva edir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bizə bəşəri inkişaf yolu ilə bir azərbaycanlı kimi addımlamağı da öyrətmişdir. Bu, ümumi dəyərlərə hörmətlə yanaşmaq, hamının haqqını tanımaq, torpağını, vətəninə təmənnasız sevmək, dar gündə bir-birinə arxa durmaq, qlobal miqyasda düşünməyi bacarmaqdır.

Kitabda konkret faktlar və misallar əsasında Azərbaycan xalqının Heydər Əliyev ideyaları ətrafında sıx birləşməsindən, müstəqil dövlət quruculuğu prosesinin gedişindən, ölkəmizin dünya dövlətləri sırasında özünəlayiq yer tutmasından maraqla söhbət açılır. Xalqımız məhz Heydər Əliyev ideyalarına sadıq qaldığı üçün müstəqilliyini və suverenliyini qoruyub saxlamış, uzun müddət davam edən dərin iqtisadi böhrandan çıxaraq sürətli və hərtərəfli inkişaf yoluna qədəm qoymuş, zəruri siyasi-hüquqi islahatlar

nəticəsində Avropa ailəsinə qovuşmuş, xoşbəxt və firavan gələcəyini təmin etmişdir. Antiazərbaycançı şəbəkənin, admı müxalifət qoyaraq xalqın və dövlətin ümumi maraqları ilə hesablaşmayanların, ölkəni yenidən geriye – kaos və anarxiya dövrünə, zorakılıq və qanunsuzluq müstəvisinə çəkmək istəyənlərin müqavimətini qətiyyətlə qırır. Azərbaycan xalqı geniş quruculuqla məşğuldur. Demokratik norma və prinsiplərin bərpasında, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri misilsizdir. Onun ideya və tövsiyələri bu gün də aktuallığını və yüksək dəyərini qoruyub saxlamaqdadır. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin alim-tədqiqatçı məharəti ondadır ki, Heydər Əliyevin daim aktuallığını qoruyub saxlayan fikir və ideyalarının dövlət quruculuğunda fayda və əhəmiyyətini dəyərləndirməyi, insanların qəlbinə və şüuruna çatdırmağı bacarır.

Daim müasir səslənən ideyalar

Müstəqilliyimizin xilaskarı, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti barədə say-sız-hesabsız kitabların yazılacağı, qələm və təfəkkür sahiblərinin zaman-zaman bu müqəddəs mövzuya müraciət edəcəkləri kimsədə şübhə doğurmur. Bunu ulu öndər haqqında indiyədək çap edilmiş yüzlərlə kitab və elmi məqalə də sübuta yetirir. Mübahisəsizdir ki, ümummilli liderimizin silahdaşları və müasirləri tərəfindən qələmə alınan əsərlər daha faydalı və maraqlıdır. Əslində, Heydər Əliyevin müasiri olmaq, onunla birlikdə çalışmaq hər kəsə qismət olmayan xoşbəxtlik sayılır. Ulu öndərin ideyalarını yaşatmaq və yaymaq isə hər bir azərbaycanlının mənəvi borcudur. Üzərinə düşən hər bir vəzifəni məsuliyyətlə yerinə yetirən professor Ramiz Mehdiyevin "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabının bir sıra mühüm tarixi əhəmiyyət

ti də var. Əvvəla, bu kitab, qeyd etdiyimiz kimi, ümummilli lider Heydər Əliyevin ideya irsinin öyrənilməsi və təbliğinə xidmətdir. İkincisi, müəllif belə bir kitabı ərəsəyə gətirməklə Heydər Əliyevin tariximizin doğru-düzgün, obyektiv şəkilə yazılması tövsiyəsinə sədaqətini göstərmişdir. Üçüncüsü, yeni kitabda toplanan və obyektiv qiymətini alan fikir və ideyalar müstəqil dövlət quruculuğuna xidmət edən siyasi-ideoloji fəaliyyətin səriştəli təşkilinə və müvəffəqiyyətlə aparılmasına da köməkdir. Dördüncüsü, kitab, eyni zamanda, müasir dövrü öyrənən və təhlil edən elmi araşdırıcıların, gənc alimlərin və qələm sahiblərinin düzgün istiqamət tutmalarında əvəzsiz vasitədir. Ən nəhayət, "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabı əliyevşünaslığa orijinal və dəyərli töhfədir. Müəllif bu əsəri ilə ulu öndər Heydər Əliyevin daim müasir və aktual səslənən ideyalarının əbədiyaşarlığını növbəti dəfə də diqqətə çəkmişdir.

Fikrimizi professor Ramiz Mehdiyevdən gətirdiyimiz iqtibasla bitirmək istəyirik: "Yaşadığımız dövr tarixə Heydər Əliyev epoxası kimi daxil olacaqdır. Gələcək nəsillər taleyin bizə bəxş etdiyi bu tarixi dövrü böyük qiblə hissi ilə xatırlayacaq, öyrənəcək, təhlil edəcəkdir. Bizim hər birimiz isə bir vətəndaş kimi taleyini bizə bəxş etdiyi bu nadir imkandan ölkənin tərəqqisi naminə istifadə etməyə hazır və qadir olmalıyıq".

Bəxtiyar SADIQOV

Heydər Əliyev irsinin dəyərli tədqiqatı və konseptual şərh

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının və
"Azərbaycan" qəzetinin birgə elmi konfransı

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin böyük dövlətçilik irsi və respublikamızı inkişafa aparan siyasi kursu barədə son illərdə yazılmış elmi-nəzəri tədqiqat əsərləri ulu öndərin şəxsiyyət ucalığını aşkar etməklə bərabər, 40 illik dövlətçilik tariximizin canlı salnaməsinə çevrilmişdir. Bu yöndə ərşəyə gələn fundamental əsərlər sırasında həqiqi dövlət müşaviri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları xüsusilə seçilir və əliyevşünaslıq elmində aparıcı istiqamət kimi qəbul olunur. Müəllifin "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabının nəşrindən qısa müddət keçməsinə baxmayaraq, artıq elmi ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilir və bəzi ali təhsil müəssisələrində dərs vəsaiti kimi istifadə olunur. Kitab 2002-2006-cı illərdə "Azərbaycan" qəzetində çap edilən əsərlərinin və onlara həsr edilən rəylərin məcmusudur. Azərbaycanın müstəqillik dövrünün mükəmməl araşdırması olan bu əsərlərdə ölkəmizdəki sosial-iqtisadi inkişaf, mütərəqqi siyasi dəyişikliklər, hüquqi, demokratik islahatlar obyektivliklə şərh edilmiş, Heydər Əliyev irsinin milli inkişaf strategiyasına çevrilməsi və bu siyasi xəttin Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə davam etdirilməsi əsaslandırılmışdır. Kitabdakı əsərlər və rəylər Azərbaycan cəmiyyətinin və demokratik, hüquqi dövlətin inkişafının aktual məsələlərinin fəlsəfi-politoloji təhlilinə həsr olunmuş dəyərli və sanballı bir mənbədir.

"Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabının elmi ictimaiyyət üçün böyük maraq kəsb etdiyini nəzərə alaraq bu günlərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və "Azərbaycan" qəzetinin təşəbbüsü ilə elmi konfrans keçirilmişdir.

Konfransı giriş sözü ilə açan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, əməkdar elm xadimi, professor Seyfəddin Qəndilov bildirdi ki, sürətli sosial-iqtisadi inkişaf yolunda olan Azərbaycanda dövlətin ümumi əsaslarının yaradılması üçün təkmil qanunverici baza formalaşmış, vətəndaş cəmiyyətinin əsas prinsipləri olan söz azadlığı, fikir plüralizmi, çoxpartiyalı sistem bərqərar olunub. Bütün bu nailiyyətlərimizə təkan verən, yolumuza işıq salan isə ulu öndərimiz, Azərbaycan dövlətçiliyinin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin əbədiyaşar ideyalarıdır.

Elmi konfransın Heydər Əliyevin ideyalarından bəhs edən "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabının müzakirəsinə həsr olunduğunu deyən Seyfəddin Qəndilovun sözlərinə görə, professor Ramiz Mehdiyevin son illərdə yazdığı bütün əsərlər ictimaiyyətçi alimlər üçün əlahiddə maraq kəsb edir. Çünki bu əsərlərdə hər şeydən əvvəl dövrün aktual məsələləri elmi-nəzəri cəhətdən tədqiq olunur, müstəqil Azərbaycanın bu gün qarşılaşdığı problemlərin dərin elmi təhlili verilir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı və cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinin tərəqqisi istiqamətində aparılan islahatlar və bu islahatlar nəticəsində respublikamızda baş verən dəyişikliklər, yeniliklər müəllifin əsərlərində elmi-nəzəri cəhətdən şərh edilir, dərin elmi ümumiləşmələr aparılır, hər bir prosesin başlıca müsbət nəticələri göstərilir. Şübhəsiz ki, müəllif bütün bu məsələlərə toxunarkən, təhlillər apararkən öncə ümummilli lider Heydər Əliyevin

inkışaf strategiyasına əsaslanır. Bütün əsərlərdə ulu öndərin inkışaf strategiyası istinad nöqtəsi kimi götürülür və Heydər Əliyev irsinin çox mühüm istiqamətlərindən biri olan bu strategiyanın artıq milli intibah konsepsiyasına çevrildiyi elmi əsaslarla göstərilir, təhlil edilir. Bu yanaşma professor Ramiz Mehdiyevin əsərlərinin ana xəttini təşkil edir.

Professor Seyfəddin Qəndilovun qənaətinə, müəllifin son üç ildə yazdığı əsərləri nəzərdən keçirsək, bu əsərlərdə Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış milli inkışaf strategiyasının Prezident İlham Əliyevin çoxcəhətli fəaliyyətində necə uğurla həyata keçirilməsinin göstərildiyini görürük. Müəllifin bütün bu məsələləri özündə ehtiva edən, elmi ictimaiyyətimizin marağına səbəb olan "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" adlı dəyərli və sanballı əsərlər məcmusu da Azərbaycanın son 13 ildə müxtəlif istiqamətlərdəki inkışaf tarixini öyrənənlər üçün çox qiymətli, faydalıdır. Bu kitab Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında təhsil alan tələbələrımız üçün əvəzsiz mənbədir. Kitabda çox maraqlı fikirlər irəli sürülüb, əsaslandırılıb, dolğun elmi nəticələr çıxarılıb. Ən başlıcası, buradakı əsərlərin həyatımızdan alınan zəngin faktiki materiallara söykənməsi onu çox oxunaqlı edir. Real həyatımızın göstəricisi olan faktlara istinad edən bu elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr oxucunu düşünməyə və obyektiv nəticə çıxarmağa vadar edir. Bu əsərlər məcmusu Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsinə də çox böyük köməkdir. Heydər Əliyevin irsi böyük bir xəzinədir. Bu xəzinədən biz hələ kifayət qədər faydalana bilməmişik. Gələcək nəsillər, yetişməkdə olan gənclər bu xəzinədən çox faydalanmalıdırlar, Heydər Əliyev irsini dərinlən öyrənməlidirlər. Məhz ona görə də təsadüfi deyildir ki, bu əsər Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professor-müəllim və tələbə kollektivinin böyük marağına səbəb olmuşdur. Bu marağı

əsas götürərək belə bir elmi konfransın keçirilməsini təşkil etmişik. Müzakirələr bir çox mühüm məsələlər ətrafında elmi cəhətdən düşünmək üçün yeni fikirlərə yol açacaq. Bunların hamısı isə nəticə etibarilə ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin elmi-nəzəri, əməli irsini, çoxcəhətli fəaliyyətini, böyük öndərin vətəndaş cəmiyyəti yaradılması sahəsindəki ideyalarının mahiyyətini açmaqda və təbliğ etməkdə çox faydalı olacaq.

İlk məruzəçi, Milli Məclisin deputatı, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru Bəxtiyar Sadiqov qeyd etdi ki, xalqımız məhz Heydər Əliyev ideyalarına sadıq qaldığı üçün müstəqilliyini və suverenliyini qoruyub saxlamış, uzun müddət davam edən dərin iqtisadi böhrandan çıxaraq sürətli və hərtərəfli inkışaf yoluna qədəm qoymuş, zəruri siyasi islahatlar nəticəsində Avropa ailəsinə qoşulmuş, xoşbəxt və firavan gələcəyini təmin etmişdir. Demokratik norma və prinsiplərin bərpasında, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunda Heydər Əliyevin tarixi xidmətləri misilsizdir. Bəxtiyar Sadiqov ulu öndərimizin əfsanəvi şəxsiyyətini, onun malik olduğu bilik və qabiliyyətləri fenomenal keyfiyyətlərin məcmusu ilə birlikdə tam xarakterizə etməyin o qədər də asan məsələ olmadığını qeyd etdi. Professor Ramiz Mehdiyev də elə bu münasibəti nəzərdə tutaraq yazmışdır ki, bir şəxsiyyət kimi Heydər Əliyev nə qədər açıq olsa da, müasirləri üçün yenə də sirr olaraq qalır. Bəli, Heydər Əliyevin siyasi portretini tam dolğunluğu ilə yaratmaq doğrudan da müşkül işdir. Çünki bu, bütöv bir dövrü təsvir etmək qədər çətin bir vəzifədir.

Kitabda ulu öndər Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyəti elmi-nəzəri cəhətdən bacarıqla tədqiq edilir. Burada müxtəlif vaxtlarda müəllifin qələmindən çıxan ayrı-ayrı əsərlər cəmlənsə də, onlar bütövlükdə vahid ideyaya – Heydər Əliyev siyasi irsinin öyrənilməsinə, onun ümumiləşdirilərək bugünümə və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna

əvəzsiz təsirinin göstərilməsinə xidmət edir. Əsərlərdə konkret faktlar və misallar əsasında Azərbaycan xalqının Heydər Əliyev ideyaları ətrafında sıx birləşməsindən, müstəqil dövlət quruculuğu prosesinin gedişindən, ölkəmizin dünya dövlətləri sırasında özünə layiq yer tutmasından maraqla söhbət açılır. Heydər Əliyevin ideya və tövsiyələri bu gün də öz aktuallığını saxlamaqdadır və kitabda da ulu öndərimizin fikir və ideyalarının dövlət quruculuğundakı fayda və əhəmiyyəti oxuculara çatdırılır. Natiq kitabın ulu öndər Heydər Əliyevin ideya irsinin öyrənilməsi və təbliğinə xidmətlə yanaşı, dövlət quruculuğuna kömək göstərən siyasi-ideoloji fəaliyyətin səriştəli təşkilinə və uğurla aparılmasına yardım edəcəyini diqqətə çatdırdı.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Fəlsəfə və sosial psixologiya" kafedrasının müdiri, fəlsəfə elmləri namizədi, professor Tofiq Rəsulov elmi ictimaiyyətin diqqətinə təqdim olunan bu kitabda ulu öndər Heydər Əliyevin nəzəri irsinə söykənməklə Azərbaycanın demokratiya yolu ilə inkişafının dönməz bir proses olduğunun əsaslandırıldığını dedi. Müəllif ümummilli lider Heydər Əliyevin həm suveren Azərbaycan dövlətinin, həm də Azərbaycanda demokratik dövlət yaratmaq elminin banisi kimi rolunu açıqlayır. Kitabda vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının Azərbaycan təcrübəsini öyrənirik, Azərbaycanın özünəməxsus inkişaf paradigması olduğunu görürük, "Demokratiya milli-mənəvi xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasını tələb edir" ideyasını izləyirik. Demokratik dövlət quruculuğu xəttinə varislik ideyaları kitabın mərkəzi ideyalarından biridir. Əsərdə XXI əsrdə milli dövlətçiliyin mövcudluğunun və möhkəmlənməsinin mühüm əlamətləri kimi milli mənafehlərin ifadə olunması, insan hüquqlarının qorunması və ümumbəşəri humanist dəyərlərə riayət olunmasının əhəmiyyəti göstərilir və həmin cəhətlərin müstəqil Azərbaycan dövlətinin təmsalında reallaşması açıqlanır. Qırmızı xətlə belə bir fikir

oxucuya çatdırılır ki, qloballaşma dövründə Azərbaycan dünyada gedən proseslərin passiv müşahidəçisi olmayıb, bu proseslərin fəal subyektləri sırasında olub. Tofiq Rəsulovun fikrincə, kitabın qiymətli və nikbinlik ovqatı yaradan məziyyətlərindən biri Azərbaycanda demokratik inkişaf prosesinin qarşısının alınmazlığının, ölkədə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən idarəetmə və digər islahatların, regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarının uğurla realizə olunmasının, əhalinin maddi rifahının yaxşılaşmasına diqqətin artmasının, ölkənin beynəlxalq mövqeyinin möhkəmlənməsinin tutarlı əsaslarla şərh olunmasıdır. Ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, ümumiyyətlə, demokratikləşmə prosesini işıqlandıran qiymətli ideyaların öz elmi-nəzəri əksini tapdığı bu kitab kütlələrdə demokratik şüurun formalaşmasına güclü təsir göstərəcək.

"Dövlət idarəçiliyinin hüquqi təminatı" kafedrasının müdiri, hüquq elmləri namizədi, dosent Sadıx Səlimov qeyd etdi ki, "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabında ümummilli lider Heydər Əliyev irsi fəlsəfi tarixi kontekstdə, elmi-nəzəri cəhətdən, hüquqi baxımdan dövrün, zamanın tələbləri əsasında məharətlə təhlil edilir. Kitabda yeni iqtisadi münasibətlərə keçmək, demokratiyanı inkişaf etdirmək, yeni quruluşun mahiyyətinə uyğun yeni hüquqi baza yaratmaq kimi ictimai-sosial məsələlərə diqqət xüsusi vurğulanır. Həmçinin, qloballaşma qovşağında dayanan Azərbaycanın ictimai-siyasi, mədəni-sosioloji durumunun elmi-nəzəri və hüquqi mənzərəsi ətraflı şərh edilir. Kitabda doğru olaraq göstərilir ki, qarşıda çox məsələlər – iqtisadi, sosial, mədəni, milli və bəşəri problemlər durur. Kitabda Azərbaycanda milli dövlətimizin demokratik yolla daha sürətlə inkişaf etdirilməsi zəruriliyi elmi cəhətdən sübut olunur və göstərilir ki, milli dövlətçilik vahid məqsəd uğrunda – dövləti möhkəmləndirmək, iqtisadiyyatı mo-

dernləşdirmək və gələcək nəsillər üçün daha mükəmməl şərait yaratmaq naminə bütün millətin, bütün cəmiyyətin birliyinə nail olmaq lazımdır. Məruzəçi kitabda müxalifət məsələsinə münasibət bildirildiyini də vurğuladı. Göstərilir ki, Azərbaycanda konkret təbəqəyə, yaxud elektorata istiqamətlənmiş ciddi müxalifət partiyası yoxdur. Müxalifət ölkədə ciddi sosial-siyasi və iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə və Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsinə maneə törədir. Müxalifət demokratik qüvvələrlə, iqtidarla dialoqa girmək, açıq təfəkkürlə müzakirələr aparmaq, əməli təklif və fikir söyləməkdən uzaqlaşır. Sadıx Səlimov çıxışının sonunda onu da əlavə etdi ki, kitabda gələcəyə nikbin əhval-rühiyyə ilə baxılır, son illərdə ölkədə gedən inkişafdan bəhs edilir, milli dövlətçiliyin qloballaşma şəraitində daha da möhkəmlənəcəyinə əminlik ifadə olunur.

Siyasi idarəetmə fakültəsinin dekanı, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent Sakit Əliyevin sözlərinə görə, hazırkı şəraitdə demokratiyanın nəzəri və praktiki problemlərinin elmi araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki Qərb demokratik dəyərləri əsasında formalaşan və inkişaf edən Azərbaycan dövlətçiliyinin özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətlərinin elmi-nəzəri tədqiqinə böyük ehtiyac var. Milli dövlətçiliyin başlıca inkişaf amilləri kimi kitabda göstərilir ki, milli dövlətçilik yalnız elə bir cəmiyyətdə sabit və möhkəm ola bilər ki, ona güclü və istedadlı lider rəhbərlik edə bilsin. Azərbaycanın ən yeni tarixində milli dövlətçiliyin bünövrəsinin 1993-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulduğunu qeyd edən müəllif elmi cəhətdən əsaslandırılmış argument və faktlarla sübut edir ki, Qərb demokratik dəyərləri ilə Azərbaycanın ənənələri və milli-mənəvi dəyərlərinin xüsusiyyətlərinin sintezi əsasında demokratik Azərbaycan modelinin təməli ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qurulmuşdur. Kitabı vərəqləyərkən görürük ki, liberalizm və mühafizəkarlığın sintezi olan neo-

konservatizm Azərbaycan üçün daha məqbul olan ideoloji konstruksiyadır. İdeya ilhamçısı və yaradıcısı ulu öndər Heydər Əliyev olan azərbaycançılıq ideologiyası neo-konservatizmin milli variantıdır. Tədqiqat əsərində göstərilir ki, Heydər Əliyev azərbaycançılığı bir ideologiya kimi irəli sürməklə ölkənin dağılması, ərazisinin etnik əlamətlərə görə parçalanması təhlükəsinin qarşısını almaq vəzifəsini həll etdi. Bu dəyərli tədqiqat əsərində hakimiyyətin və dövlətçiliyin varisliyi məsələsinin prioritetləri də verilmişdir. Qərb demokratiyası ölkələrinin təcrübəsi sübut edir ki, dövlətçiliyin yeni demokratiya dövlətləri üçün ən məqbul və səmərəli forması hakimiyyətin və dövlətin varisliyidir. Azərbaycanın tərəqqisini və davamlı inkişafını, səmərəli dövlətçilik quruluşunun müasir xəttini varislik təmin edə bilər. Bu varislik ümummilli lider Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla inkişaf etdirilir.

"Dövlət idarəçiliyinin hüquqi təminatı" kafedrasının dosenti, hüquq elmləri namizədi Fəxrəddin Nağıyev çıxışında dedi ki, kitab müxalifətçiliyin elmi əsaslarla tədqiqi sahəsində ölkəmizdə atılmış ilk sanballı addımdır. Müəllif konstruktiv müxalifətin mövcudluğunu müasir cəmiyyət üçün müsbət hal sayır. Bununla belə, ictimai elmin mühüm vəzifələrindən birinin müxalifətin anatomiyasının, hərəkətlərinin həqiqi səbəblərini açmaq, onun mahiyyətini, davranış tərzinin tarixi, siyasi, psixoloji və sosial köklərini təhlil etmək, siyasi və praktiki cəhətdən cəmiyyət, onun inkişafı üçün nə kimi nəticələr verə biləcəyini açıb göstərmək olduğunu qeyd edir. Kitabda göstərilir ki, müxalifət partiyaları demokratik vətəndaş cəmiyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olsalar da, daha çox ifrat radikal mövqe tuturlar. Siyasi həyatın təhlili göstərir ki, müxalifətin pozucu, dağıdıcı hissəsinin fəaliyyəti ölkənin

və cəmiyyətin demokratik inkişaf proseslərinə mənfi təsir göstərir. Halbuki Azərbaycan iqtidarı hüquqi, demokratik dövlət və vətəndaş quruculuğu prinsiplərinə sadıq qalaraq cəmiyyətin tərkib hissəsi kimi müxalifətin də inkişaf etməsi, onun potensialının Azərbaycanın dövlət quruculuğu proseslərinə cəlb edilməsi üçün kifayət qədər səylər göstərmişdir. Müxalifət isə, öz növbəsində, nəinki ölkənin və cəmiyyətin başlıca problemlərinin həlli naminə sivil əməkdaşlıq nümunəsi göstərmiş, əksinə, daha da radikallaşaraq dövlətçilik üçün aşkar təhlükəyə çevrilmişdir. İqtidar və müxalifətin müqayisəli təhlili onu göstərir ki, iqtidar müxalifəti daim öz səviyyəsinə çəkməyə çalışsa da, müxalifət sanki buna layiq olmadığını dərk edərək konstruktivlikdən uzaqlaşır. Həyatı boyu iştirak etmiş bütün seçkilərdən qalib çıxmış Heydər Əliyevlə siyasi mübarizədə öz məğlubiyyətini qabaqcadan görən müxalifət çıxış yolunu seçkiləri boykot etməkdə görmüşdür.

"Dövlət idarəçiliyinin hüquqi təminatı" kafedrasının dosenti, hüquq elmləri namizədi Mahir Tağıyevin çıxışı demokratik vətəndaş cəmiyyətində demokratik seçkilərlə bağlı oldu. Onun sözlərinə görə, kitabda müasir Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatının fəlsəfi-tarixi problemləri, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin demokratik vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasına dair ideya siyasi irsi, Heydər Əliyev fenomeninin xalqımız qarşısında xidmətləri hərtərəfli təhlil edilmişdir. Heydər Əliyev irsinin Azərbaycan xalqının milli inkişaf strategiyasına çevrilməsinin labüdlüyü, Heydər Əliyev siyasi xəttinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla və layiqincə davam etdirilməsi faktlar və dəlillərlə əsaslandırılmış, respublikada baş verən prezident və Milli Məclis seçkilərinin əhəmiyyəti, nəticələri və cəmiyyətin demokratik inkişafına təsiri dərin təhlil süzgəcindən keçirilmişdir. Kitabda dərc olunan müsahibədə 2003-cü ilin

tarixə Heydər Əliyev siyasi xəttinin, strateji kursunun təntənəsi ili kimi daxil olduğu qeyd edilmiş, 2003-cü ilin 15 oktyabrında keçirilmiş prezident seçkiləri isə ilin ən mühüm siyasi hadisəsi kimi dəyərləndirilmişdir. Cənab İlham Əliyevin şəxsiz qələbəsi həm vətəndaşlar, həm də seçkiləri müşahidə edən şəxslər tərəfindən təbii qarşılanmış və böyük ruh yüksəkliyi ilə qəbul edilmişdir.

İlham Əliyevin seçkilərdə həlledici səs çoxluğu ilə qələbə çalmasının başlıca səbəbi, professor Ramiz Mehdiyevin fikrincə, əhalinin mütləq əksəriyyətinin Heydər Əliyev siyasi kursunun alternativsizliyini qəbul etməsindən irəli gəlir. Müəllif seçkilərdə əldə olunmuş yüksək nəticələrin, həmçinin seçkiqabağı dövrdə cənab İlham Əliyevin həyata keçirdiyi quruculuq fəaliyyəti və təbliğat işinin düzgün qurulması ilə əlaqədar olduğunu nəzərə çatdırmışdır.

"Politologiya və siyasi idarəetmə kafedrası"nın professoru, fəlsəfə elmləri doktoru Nigar Ələkbərovanın fikrincə, həqiqətən də siyasət dahisi Heydər Əliyevin yaratdığı, qurduğu yeni dövlətlə yeni vətəndaş cəmiyyəti arasındakı münasibətlərin, onların spesifikasiyasının nəzəri cəhətdən işlənməsinə, alimlər tərəfindən tədqiq və təhlil edilməsinə çox böyük ehtiyac var. Məhz bu səbəbdən də müzakirə etdiyimiz əsərdə müəllif ulu öndərin rəhbərliyi altında vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü və formalaşmasını, onun özünə-məxsus milli modelinin yaradılmasını, dövlətçiliyin institutional əsaslarını səciyyələndirən struktur dəyişikliklərini və Azərbaycanda baş verən digər mürəkkəb prosesləri siyasi fəlsəfi təhlilə cəlb edir. Bu kitabı səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlər mövzuların son dərəcə aktuallığı, proseslərin dərin və sərrast elmi təhlili, düzgün arqumentlər sürülmüş proqnozların verilməsi, hadisələr arasında məntiqi əlaqələrin tapılmasıdır. Kitabda Heydər Əliyev irsi fəlsəfi tarixi kontekstdə şərh edilmişdir. Burada diqqəti ilk növbədə vətəndaş cəmiyyəti ilə bağlı məsələlər cəlb edir. Nigar Ələk-

bərovanın fikrincə, müasirliyin, modernin məhsulu olan vətəndaş cəmiyyəti hazırkı vəziyyətdə inkişafın nəhəng demokratik potensiala malik olan ali forması kimi qəbul edilir. Məhz buna görə də vətəndaş cəmiyyəti konsepsiyası yeni şəraitdə sistemli transformasiya dövrünü yaşayan postsovet respublikalarında, o cümlədən Azərbaycanda alimlərin diqqətini özünə çəkir. Bütövlükdə əliyevşünaslığa dəyərli bir töhfə olan bu kitabın əsas leytmotivi böyük Heydər Əliyevin siyasi kursuna sadıqlıq fikridir. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycanın müstəqillik dövrünün salnaməsi kimi qiymətləndirilmiş bu əsər səmimi və gözəl sözlərlə bitir: "Mübaligəsiz demək olar ki, Heydər Əliyevin zəngin irsi XXI əsrin müstəqil dövləti kimi Azərbaycanın gələcək inkişaf və tərəqqi yolunu müəyyən edən etibarlı səmt göstəricisidir və daim belə olacaqdır".

"Fəlsəfə və sosial psixologiya kafedrası"nın dosenti, fəlsəfə elmləri namizədi Zaur Bağirov müzakirəyə təqdim olunan kitabla bağlı fikirlərini bildirərək diqqəti qloballaşma, vəhdət və fəlsəfənin tədrisi məsələlərinə çəkdi. Onun sözlərinə görə, dünyada gedən qloballaşma prosesi obyektiv xarakter daşıyır. Bu məsələ əsərdə müəllif tərəfindən açıqlanarkən onun ümumdünya unifikasiya proseslərinin baş tutması tam əsaslandırılır. Bundan başqa, elmi əsərdə qloballaşmanın Azərbaycan dövlətinə təzahürü göstərilir. Dövlətimizin bu proses çərçivəsində nə etməli olduğu açıqlanır. Qloballaşmanın qaçılmaz olması və bizim öz milli mentalitetimizin saxlanma prosesində əsas yollar göstərilir. Z. Bağirov bildirdi ki, kitabda fəlsəfi vəhdətin əsasının plüralizm olması göstərilir. Beləliklə, göstərilən məsələlər cəmiyyətdə müxtəlif fikirlərin qarşılıqlı münasibəti tərəfindən mübarizə yox, birlik kimi açıqlanmışdır. Bu birlik deklarativ yox, maraqlar əsasında yaranan və beləliklə, konsolidativ birlikdir. Fəlsəfənin tədrisinə gəldikdə isə, kitabda fəlsəfə elminin bugünə olan səviyyəsini göstərməklə yanaşı, üç

əsas məsələ qaldırılır. Bunlar fəlsəfi müddəaların tam və əsaslı öyrənilməsi, Azərbaycan fəlsəfi fikrinin dünya fəlsəfəsinin təzahürü kimi göstərilməsi və dünyada gedən proseslərin həm klassik, həm də qeyri-klassik fəlsəfənin metodları tərəfindən öyrənilməsidir.

"Tarix kafedrası"nın dosenti, tarix elmləri namizədi Elman Nəsirov ktəblə bağlı fikirlərini "milli dövlət" və "demokratik dövlət" məsələləri kontekstində bölüşdü. Dövlətin milli dövlət olması üçün ona rəhbərlik edən şəxs və siyasi hakimiyyət xalqın iradəsini ifadə etməlidir. Əgər dövlətdə hakimiyyətin mənbəyi sayılan xalqın siyasi iradəsi ifadə olunmursa, demək, milli dövlətdən danışmaq olmaz. Bu baxımdan əsərdə belə bir ideya irəli sürülür ki, bugünkü Azərbaycan dövlətçiliyi məhz milli dövlətçilikdir. Kitabdakı əsərlərdən o ideya da hasil olur ki, demokratik dövlət olmaq üçün birinci növbədə milli dövlət olmaq lazımdır. Sovet illərində də Azərbaycan dövləti olub. Lakin buna milli dövlət və ya demokratik dövlət deyə bilməzdik. Çünki hakimiyyət xalqın siyasi iradəsini ifadə etmək imkanında deyildi. Kitabda aydın göstərilir ki, Azərbaycan həm milli, həm də demokratik dövlətdir. Bununla yanaşı qeyd edilir ki, milli dövləti etnik millətçiliklə səhv salmamalıyıq. Milli dövlətlə bağlı fikirlərin səsləndiyi yerdə Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasının şahidi oluruq. Kitabda Heydər Əliyev şəxsiyyətinin tarixdə Şarl de Qoll və Avraam Linkoln kimi şəxsiyyətlərlə müqayisə edildiyinin şahidi oluruq. Məlum olduğu kimi, A. Linkoln vətəndaş müharibəsi illərində ABŞ-ın bütövlüyünü saxladı. Heydər Əliyev də Azərbaycan dövlətçiliyini qoruyub saxlamaqla eyni missiyanın daşıyıcısı oldu. Lakin Heydər Əliyevin A. Linkolndan fərqi onda oldu ki, ulu öndərimiz qardaş qırğınının qarşısını tarixdə görünməmiş unikal yolla alıb. Bir müraciətlə dövlətçiliyin xilas edilməsi analoqu olmayan hadisədir. 1944-cü ildə Şarl de Qoll Parisə daxil

olarkən dağıdılmış şəhərə baxır və kədər içində deyir: "Bu gün Fransada dövlətçilikdən başqa hər şey var". Onun "hər şey var" ifadəsində də bir istehza vardı. Çünki dövlətçilik yoxdursa, qalan şeylərin də əhəmiyyəti yoxdur. Bu mənada müəllif Heydər Əliyevi Şarl de Qolla müqayisə etməklə qeyd edir ki, Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin təminatçısı oldu, onun qorunub saxlanılmasında olduqca mühüm rol oynadı.

"Politologiya və siyasi idarəetmə kafedrası"nın dosenti, fəlsəfə elmləri namizədi Sevil Məmmədova dedi ki, Heydər Əliyev irsinin daha dərinliyi ilə dərk olunması, Azərbaycan reallıqlarının sistemli şəkildə öyrənilməsi bir vəzifə kimi tədqiqatçıların qarşısında durur. Bu baxımdan fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin əsərləri böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün müzakirə etdiyimiz bu kitab Azərbaycan politologiyasına dəyərli töhfədir. Burada Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında 30 ildən artıq bir dövrü əhatə edən Heydər Əliyev mərhələsi tədqiq olunur, keçid tipli Azərbaycan cəmiyyətində demokratik tranzit, siyasi inkişaf və modernləşdirmə, sosial-iqtisadi, siyasi islahatlar, partiyalaşma, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, seçki prosesinin demokratikləşməsi, siyasi liderlik və bir sıra digər problemlər kompleks şəkildə siyasi analizə cəlb edilir. Bu proseslərin ümumi istiqamətlərini göstərmək üçün Qərb konsepsiyalarından istifadə edilməsi metodologiyası təklif olunur, qaldırılan məsələlərə müəllifin elmi konseptual baxışı prizmasından cavab verilir. Kitabda Heydər Əliyevin keçən əsrin 70-ci illərindən etibarən hələ respublikaya birinci dəfə rəhbərlik etdiyi dövrdə Azərbaycanın inkişafı və tərəqqisi yolunda gördüyü böyük işlərin ulu öndərin qeyri-adi enerjisi, işgüzarlıq qabiliyyəti, xalqı səfərbər etmək bacarığı, demokratik təfəkkürə malik olması, həmçinin, uzaqgörənliyi və hər bir işdə xalqın mənafeyini daim nəzərə almaq istəyindən irəli

gəldiyi göstərilir. Müəllif, həmçinin, Heydər Əliyevin 1993-cü ildən sonra ölkəni düşdüyü ağır vəziyyətdən çıxarmaq naminə apardığı mübarizəni bütün genişliyi ilə əhatə edərək onun rəhbərliyi altında respublikamızın son 30 ildən artıq keçdiyi tarixi yolun hər mərhələsinin elmi-fəlsəfi mahiyyətini açıqlayır. Bu fundamental kitab Heydər Əliyevin dövlətçilik irsinin, onun siyasi fəlsəfəsinin, Azərbaycan dövlətçiliyinin demokratiya, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolu ilə inkişafı proseslərinin öyrənilməsində tədqiqatçılar üçün töhfə olan dəyərli bir məcmudur.

"Politologiya və siyasi idarəetmə kafedrası"nın müdiri, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent Abbas Vəliyevin sözlərinə görə, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin sözügedən kitabında milli maraqlar problemi də öz əksini tapıb. Bu kitab Azərbaycan Respublikasının milli maraqları – xalqın fundamental dəyər və məqsədlərinin, habelə insanın, cəmiyyətin və dövlətin inkişaf və tərəqqisini təmin edən siyasi, iqtisadi, sosial və digər tələbatların məcmusudur. A.Vəliyev qeyd etdi ki, Azərbaycanın siyasi sahədə əsas milli maraqları, dövlət müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü, konstitusiya quruluşunun qorunması, demokratik-hüquqi dövlətin mövcudluğu, Azərbaycan xalqının vahidliyinin qorunub saxlanması, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması, hüquq və azadlıqların, ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunması, pozuculuq fəaliyyətlərinin qarşısının alınması və dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyidir. Bütün bu deyilənlər Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra real həyatda təsdiqini tapmışdır. Təqdirəlayiq haldır ki, Azərbaycan dövlətinin və xalqının siyasi sahədə qeyd olunan milli maraqları bu gün ulu öndərin siyasi kursunun layiqli davamçısı, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla həyata keçirilməkdədir. Abbas Vəliyev Azərbaycan Respublikasının iqtisadi, sosial, informasiya, ekoloji, elm, mə-

dəniyyət və mənəviyyat sahələrində əsas milli maraqları barədə danışaraq bu maraqların da yalnız və yalnız 1993-cü ildən sonra qorunduğunu və inkişaf etdirildiyini konfrans iştirakçılarının nəzərinə çatdırdı.

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru Seyfəddin Qəndilov elmi konfransda yekun nitqi söyləyərək dedi ki, professor Ramiz Mehdiyevin elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" adlı fundamental əsərlər məcmusu çox böyük zəhmətinin, araşdırmalarının, elmi-nəzəri biliyinin, fəlsəfi təfəkkürünün məhsuludur. Ona görə də əsər son dərəcə uğurlu alınmışdır. Əsərin belə uğurlu olmasının bir səbəbi də müəllifin Azərbaycanda gedən sosial-siyasi və ictimai proseslərin bilavasitə iştirakçısı olmasıdır. Əsərdən tam mənada məlum olur ki, müəllif Heydər Əliyev ideyalarını mükəmməl mənimsəmiş bir dövlət xadimidir. Çünki Heydər Əliyev ideyalarını özün üçün əxz etmədən, onun mahiyyətini dərinləndirərək dərk etmədən başqasına izah edə bilməzsən. Ona görə, əsərin uğurlu alınmasının əsas səbəblərindən biri də məhz Heydər Əliyev ideyalarının mahiyyətinin dərinləndirilməsidir. Professor Ramiz Mehdiyevin Heydər Əliyevin ideyalarını mükəmməl qavraması ilə bərabər, bu ideyalara dərin sədaqəti və inamı da əsərin uğurlu alınmasında böyük rol oynamışdır. Heydər Əliyevin nəzəri irsini, praktiki fəaliyyətini, elmi əsaslara söykənən strateji kursunu sistemli öyrənməyə böyük ehtiyac var. Bu kitab bu sahədə olan müəyyən boşluğu zənginləşdirən əvəzsiz vəsaitdir. Aradan illər keçdikcə Heydər Əliyevin şəxsiyyətinə, ideyalarına marağın daha da artdığını müşahidə edirik. Bu maraq yalnız Azərbaycanın hədəfləri daxilində deyil. İllər keçdikcə böyük şəxsiyyətin dövlət idarəçiliyi məharətinin və onun dövlətçiliyimizi əks etdirən və daha da möhkəmləndirən ideyalarının zəfər qazandığını, yeni-yeni dövlət, elm adamlarının bu böyük xəzinəyə müraciət etdiyini görürük. Heydər Əliyevin

zəngin dövlətçilik fəaliyyətindən bəhs edən çoxlu əsərlər yazılıb və yazılmaqdadır. Bu əsərlər yeni fikirlərə yol açır, Heydər Əliyev ideyalarının müxtəlif aspektlərini daha dərinləndirərək öyrənməyə maraq yaradır, alimlərimizi, gənc tədqiqatçılarımızı bu işə sövq edir. Əliyevşünaslıq elminin öyrənilməsində belə kitabların, əsərlərin əhəmiyyəti çox böyükdür. Auditoriyalarımızda, mühazirələrimizdə, hazırlayacağımız proqramlarda, dərsliklərdə "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabı ön planda dayanır.

"AZƏRBAYCAN"

Heydər Əliyev ideyalarına əsaslanan milli inkişaf strategiyası

Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin demokratik vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasına və müstəqil Azərbaycanın inkişaf strategiyasına dair ideya-siyasi irsini, o cümlədən ən yeni dövrdə Azərbaycan dövlətinin sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi həyatının fəlsəfi-tarixi problemlərini professor Ramiz Mehdiyev özünün konseptual məzmunlu, fundamental əsərlərində obyektiv şərh edərək hərtərəfli təhlillər aparmışdır. Ölkəmizin müasir inkişaf perspektivlərinin peşəkar tədqiqatçısı olan müəllifin son kitabı olan "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" əsəri də elmi ictimaiyyətin geniş diqqətinə səbəb olmuşdur.

Kitabda ölkənin ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatında baş verən hadisələr, dəyişikliklər, həyata keçirilmiş demokratik-hüquqi islahatlar, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və yeniləşməsi prosesi konseptual şəkildə şərh edilir. Heydər Əliyev ideyalarının Azərbaycan xalqının milli inkişaf strategiyasına çevrilməsinin labüdlüyü, ümummilli liderin siyasi xəttinin Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə və uğurla davam etdirilməsi faktlarla əsaslandırılır, Prezident və parlament seçkilərinin nəticələri, bunların cəmiyyətin demokratik inkişafına təsiri dərin təhlil süzgəcindən keçirilir.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin 2002-2006-cı illərdə "Azərbaycan" qəzetində çap edilən əsərlərinin və bu əsərlərə yazılan rəylərin məcmusundan ibarət olan "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" kitabı vətəndaş cəmiyyətinə

transformasiya olunan müasir Azərbaycan cəmiyyətinin, demokratik, hüquqi dövlətçiliyimizin inkişafının aktual məsələlərinin dolğun fəlsəfi-politoloji təhlilinə həsr olunmuşdur. Kitabda işıq üzü görən materiallarda ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda demokratik dövlət yaratmaq elminin banisi kimi rolu açıqlanır. Əsərdə Prezident İlham Əliyevin ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi varisliyini davam etdirməsi Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində və inkişafında əsas istiqamət olduğu vurğulanır. Həqiqətən də əhəmiyyətli cəhət ondan ibarətdir ki, cənab İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi kursunu həm davam etdirir, həm də onu daha da zənginləşdirir. Prezident İlham Əliyevin yeniliklərin təşəbbüskarı kimi çıxış etməsi, əslində, Heydər Əliyevin dövlətçilik ənənəsinin mahiyyətindən doğur. Başqa sözlə, professor Ramiz Mehdiyevin mülahizələrindən göründüyü kimi, Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi liderliyindən bəhrələnən və onu tamamlayan yeni tipli siyasi liderdir.

Müəllifin bu kitabda dərc olunan "XXI əsrdə milli dövlətçilik: demokratik inkişaf və müxalifət" adlı irihəcmli tədqiqatı cəmiyyətimizdə gedən ictimai proseslərin elmi tədqiqi sahəsində ictimai-siyasi fikrimizdə olan boşluqları doldurmaq və bir sıra önəmli məsələləri elmi tədqiqatın predmetinə çevirmək baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Əsərin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada inkişaf etmiş Qərb ölkələrindən fərqli olaraq, Azərbaycanda milli dövlətçiliyin demokratik yolla daha da inkişaf etdirilməsi zərurəti elmi cəhətdən sübut edilir, ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə dövlət quruculuğu sahəsində aparılmış siyasət ətraflı şərh olunur. Tədqiqat əsərində Azərbaycanda baş verən proseslər global hadisələr müstəvisində öyrənilir, milli dövlətçilik fəlsəfəsinin əsas inkişaf perspektivləri müəyyən edilir. Bu, milli dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinin inkişaf istiqamətlərinin və ümummilli lider Heydər Əliyevin de-

mokratik, milli dövlətçiliyin qurulmasına dair ideya-siyasi irsinin elmi-nəzəri təhlilinə həsr edilmiş fundamental tədqiqat əsəridir. Əsərdə dövlətçiliyin başlıca inkişaf istiqamətləri göstərilir və qeyd olunur ki, milli dövlətçilik yalnız elə bir cəmiyyətdə sabit və möhkəm ola bilər ki, ona güclü və istedadlı lider rəhbərlik etsin. Azərbaycanın ən yeni tarixində milli dövlətçiliyin bünövrəsinin 1993-cü ildə Heydər Əliyev tərəfindən qoyulduğunu qeyd edən müəllif elmi cəhətdən əsaslandırılmış arqument və faktlarla sübut edir ki, Qərb dəyərləri ilə Azərbaycanın ənənələri və milli-mənəvi xüsusiyyətlərinin sintezi əsasmda demokratik dövlət modelinin təməli ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur.

Belə bir əsərin ərsəyə gəlməsi mühüm tədqiqat mənbəyi kimi həm də milli dövlətçiliyin tərkib hissələrindən biri olan müxalifətçiliyin elmi əsaslarla tədqiqi sahəsində atılmış sanballı addım sayıla bilər. Müəllif normal, konstruktiv müxalifətçiliyin mövcudluğunu müasir cəmiyyət üçün müsbət hal sayır, bununla belə, ictimai elmin mühüm vəzifələrindən birinin müxalifətin anatomiyasını, hərəkətlərinin həqiqi səbəblərini açmaq olduğunu qeyd edir. Azərbaycan yeni minilliyə hüquqi, sivil dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quran bir ölkə kimi daxil olsa da, təəssüf ki, bu sözləri müxalifət haqqında demək olmur. Müxalifət partiyalarının hüquqi dövlətin və demokratik vətəndaş cəmiyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olduğunu qeyd edən müəllif müxalifətin daha çox ifrat radikal mövqe tutduğunu yazır. Siyasi həyatın təhlili göstərir ki, müxalifətin pozucu, dağıdıcı hissəsinin fəaliyyəti ölkənin və cəmiyyətin demokratik inkişaf proseslərinə mənfi təsir edir. Amma Azərbaycanın müstəqillik dövrünün təhlili onu deməyə əsas verir ki, Heydər Əliyev xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra iqtidar hüquqi, demokratik dövlət və vətəndaş cəmiyyəti prinsiplərinə sadıq qalaraq

cəmiyyətin tərkib hissəsi kimi müxalifətin də inkişaf etməsi, onun potensialının dövlət quruculuğu proseslərinə cəlb edilməsi üçün kifayət qədər səy göstərmişdir. Müxalifət isə nəinki ölkənin və cəmiyyətin başlıca problemlərinin həlli naminə sivil əməkdaşlıq nümunəsi göstərmiş, əksinə, daha da radikallaşaraq dövlətçilik üçün aşkar təhlükəyə çevrilmişdir. İqtidar və müxalifətin müqayisəli təhlili onu göstərir ki, iqtidar daim müxalifəti öz səviyyəsinə çəkməyə çalışırsa, müxalifət sanki buna layiq olmadığını dərk edir. Həyatı boyu iştirak etdiyi bütün seçkilərdə xalqın etimadını qazanan Heydər Əliyevlə və onun siyasi kursunun layiqli davamçısı İlham Əliyevlə siyasi mübarizədə öz məğlubiyyətini qabaqcadan gören müxalifət hər zaman çıxış yolunu seçkilərə ləkə vurmaqda görür. Müxalifətlə bağlı təhlil konkret faktlara, misallara əsaslanır və bu faktların əksəriyyəti elə müxalifətin əsas mətbu orqanlarında müxalifət liderlərinin dili ilə verilmişdir.

"Əsl vətəndaş, böyük şəxsiyyət və qüdrətli lider haqqında bəzi düşüncələr" adlı yazıda Azərbaycan tarixində ulu öndərimizin şəxsiyyət və lider kimi roluna nəzər yetirilmişdir. Müəllif qeyd edir ki, Heydər Əliyevin tarixi bir şəxsiyyət kimi öyrənilməsinə yanaşma müxtəlif aspektlərdə müxtəlif cür ola bilər. Çünki Heydər Əliyev zamanımızın nadir şəxsiyyəti kimi cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrində geniş fəaliyyət göstərərək mənsub olduğu xalq içərisində, öz ölkəsi daxilində və eləcə də dünya miqyasında görkəmli siyasətçi, böyük dövlət xadimi və eləcə də xalqın əvəzsiz lideri kimi şöhrət qazanmışdır.

Əsərdə Heydər Əliyevin sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycana rəhbərliyi və SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini kimi fəaliyyətinə nəzər salınır, ulu öndərin Azərbaycanın sosial-iqtisadi, mədəni inkişafı, milli kadrların yetişdirilməsi, ana dilimizin qorunması, qabaqcıl insan-

ların qiymətləndirilməsi istiqamətində fəaliyyətinin təhlili aparılır. Ulu öndərin hakimiyyətdə olduğu illəri dövrlərə bölən müəllif böyük vətənpərvər insanın hələ sovet dövrünün və ideologiyasının yaratdığı ciddi çətinliklər şəraitində ana dilimizin, ədəbiyyatımızın, incəsənət və musiqimizin inkişafı, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunub saxlanması, təbliği sahəsində, ölkənin abadlaşdırılması istiqamətində gördüyü işləri faktlar, misallarla təsvir və təhlil edir. Ümummilli liderin gördüyü işlər Azərbaycanın ən yeni tarixinə həmişəlik daxil olmuşdur. Əsərdə Heydər Əliyevin keçmiş İttifaq rəhbərliyində tutduğu posta nəzər salınaraq belə bir fikir əsaslandırılır ki, Heydər Əliyev bu yüksəkliyə qalxmaqla yeni tipli rəhbər kimi özünü təsdiq etmiş oldu.

Əsərdə Heydər Əliyevin ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışı ərəfəsində Azərbaycanda olan daxili vəziyyət ətrafı və əsaslı şəkildə şərh olunur, müstəqillik ərəfəsi və sonrakı illərdə baş vermiş siyasi proseslər təsvir edilir, Heydər Əliyevin bu proseslərə təsiri, iştirakı və bunların siyasi nəticələri xronoloji ardıcılıqla təhlil edilir, çox mühüm politoloji ümumiləşdirmələr aparılır. Müstəqillik illərinin ilkin mərhələsindəki uğursuzluqlara baxmayaraq, 1993-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtmasından sonra Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesi ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilməyə başladı. Dövlətçiliyimizin iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni tərəqqisi yolunda qazanılmış uğurlar bu böyük şəxsiyyətin titanik əməyinin nəticəsidir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev respublikamızda baş verən prosesləri təcrid olunmuş vəziyyətdə deyil, dünya siyasətinin tələbləri səviyyəsində görərək böyük müdrikliklə mövcud problemlərin həlli yollarını tapmış, Azərbaycan dövlətçiliyinin, müstəqilliyinin əbədi, dönməz olduğunu təmin edən möhkəm zəmin formalaşdırmışdır. Bu gün Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə

Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş prioritetlərə sadıq qalaraq ölkəmizdə demokratik, hüquqi dövlət, vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu istiqamətində məqsədyönlü siyasət həyata keçirilir.

Sonda "Yaşadığımız dövr tarixə Heydər Əliyev epoxası kimi daxil olacaqdır. Gələcək nəsillər taleyin bizə bəxş etdiyi bu tarixi dövrü böyük qibtə hissi ilə xatırlayacaq, öyrənəcək, təhlil edəcəklər. Bizim hər birimiz isə bir vətəndaş kimi taleyin bizə bəxş etdiyi bu nadir imkandan ölkənin tərəqqisi naminə istifadə etməyə hazır və qadir olmalıyıq" deyən professor Ramiz Mehdiyev Heydər Əliyevin ideyalarının zamanın sınağından çıxdığını, insanların şüurunda və qəlbində yaşadığını bildirir.

Müəllif "Heydər Əliyev irsi dünya siyasi elminin qiymətli nailiyyətinə çevriləcək" yazısında xalqımızın yetirdiyi ən qüdrətli tarixi şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixindəki rolunu göstərərək onun konkret nümunəsi əsasında vətəndaşın şəxsiyyətə, sonra isə liderə çevrilməsi prosesini tədqiq etmiş və elmi cəhətdən əsaslandırmışdır. 2003-cü ilin təqvimə Heydər Əliyev strateji xəttinin təntənəsi kimi daxil olduğunu qeyd edən professor Ramiz Mehdiyev diqqəti Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinin çəkilişinə, çoxşaxəli islahatların daha da dərinləşməsinə və bütün kateqoriyalardan olan vətəndaşların maaşlarının artırılmasına yönəldib.

Bununla belə, 2003-cü il Azərbaycan xalqının yaddaşında ağır bir itki ilə yadda qaldı. "Çox təəssüf ki, Heydər Əliyevin gördüyü böyük işlər, dünya miqyaslı layihələr tam reallaşmaqda olduğu, səmərəsini verməyə başladığı bir zamanda xalqımızın rəhbəri dünyasını dəyişdi" deyən müəllif ümummilli liderimizin vəfatının xalq üçün böyük itki olduğunu göstərir. Amma Azərbaycan dövlətçiliyinin yaşamasının yalnız Heydər Əliyev siyasi kursunun davam etdirilməsindən asılı olması cəmiyyətin

sosial sifarişi idi. Məhz buna görə də bu kursun ən layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin namizədliyi cəmiyyətin bütün təbəqələri tərəfindən ümumxalq seçiminin təzahürü kimi qiymətləndirildi.

2003-cü ilin prezident seçkiləri yazıda ilin ən mühüm siyasi hadisəsi kimi dəyərləndirilmişdir. Müəllif haqlı olaraq prezident seçkilərinin misli görünməmiş siyasi fəallıq, ruh yüksəkliyi şəraitində keçdiyini göstərir. Seçkidə iştirak etmiş vətəndaşların mütləq əksəriyyəti Azərbaycanda sabitliyi, firavanlığı, inkişafı təmin etmiş, dövlətçiliyimizi yaşatmış Heydər Əliyev siyasi kursuna və bu siyasi kursun layiqli davamçısı İlham Əliyevə böyük inamla səs verdi. Cənab İlham Əliyevin şəksiz qələbəsi həm vətəndaşlar, həm də seçkiləri müşahidə edən şəxslər tərəfindən təbii qarşılanmış və böyük ruh yüksəkliyi ilə qəbul edilmişdir. Müəllifin fikrincə, cənab İlham Əliyevin seçkilərdə mütləq səs çoxluğu ilə qələbə qazanmasının başlıca səbəbi əhalinin Heydər Əliyev siyasi kursunun alternativsizliyini və yeganəliyini qəbul etməsindən irəli gəlir. Əsərdə prezident seçkilərinin beynəlxalq standartlara müvafiq olaraq yenilənmiş qanunvericilik bazası əsasında, yeni qəbul edilmiş və bütün növ seçkiləri tənzimlənən vahid qanunverici akt – Seçki Məcəlləsinə əsasən keçirilməsi xüsusi qeyd olunaraq məcəllənin Avropa Şurasının və ATƏT-in ekspertləri, prezidentliyə digər namizədlər və müxtəlif partiya funksionerləri tərəfindən demokratik və ədalətli seçkilərin keçirilməsini təmin edən sənəd kimi dəyərləndirilməsi vurğulanmışdır.

Əsərdə Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strateji inkişaf yolunun bu gün bütün Azərbaycan vətəndaşları tərəfindən dövlətçiliyin qorunub saxlanması üçün əvəzsiz model olduğu qeyd edilmişdir: "Ümummilli liderimizin tarixi irsi, idarəçilik, dövlət quruculuğu təcrübəsi, konfliktləri həlletmə bacarığı, ölkədə və cəmiyyətdə sülhü

və harmoniyam təmin etmək tədbirləri və s. Azərbaycan və dünya siyasi elmi tərəfindən öyrəniləcək, tədqiq ediləcək, ümumiləşdiriləcək. Bu gün artıq cəsarətlə demək olar ki, Heydər Əliyev irsi dünya siyasi elminin, politoloji fikrinin qiymətli nailiyyətinə çevriləcək". Aradan bir neçə il keçdikdən sonra Heydər Əliyevin siyasi kursunun Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilməsinin dövlətçiliyimizin, xalqımızın ümumi mənafelərinə xidmət etməsinin şahidi oluruq.

Professor Ramiz Mehdiyevin bu kitabda verilmiş "Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi" əsəri də geniş oxucu kütləsinə yaxşı tanışdır. Müəllif bu əsərdə yer alan araşdırmalarında uzaq keçmişimizdə və müasir dövrümüzdə xalqımızın həyatında baş verən mühüm məsələlərə diqqət çəkmiş, fəlsəfi baxışları ilə hadisələrin səbəb və nəticə əlaqələrini açmışdır. Məsələn, "Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ictimai rəy kontekstində" yazısında professor Ramiz Mehdiyev bildirir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi hər şeydən əvvəl XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilən soyqırımı və deportasiya siyasətinin məntiqi nəticəsi və növbəti mərhələsi kimi götürülməlidir. "Tarixdə şəxsiyyətin rolu məsələsinə dair" yazısında isə Heydər Əliyev şəxsiyyəti fəlsəfi kontekstdə xarakterizə edilir.

Tarixi şəxsiyyət kimi Heydər Əliyevi Azərbaycanın dövlət quruculuğunun, müstəqil inkişafının fundamental bazası olan əzəli və əbədi dəyərlərin daşıyıcısı və yaradıcısı kimi xarakterizə edən müəllif bildirir ki, ulu öndərin çoxillik fəaliyyətinin təhlili və dərk edilməsi onun zəkasının və istedadının qüdrətli və geniş olduğunu göstərir.

Professor Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri" monoqrafiyası da Azərbaycanın müasir siyasi və sosial-iqtisadi inkişafının təhlili baxımından maraq

kəsb edir. Əsərdə XX əsrin axırlarında və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda baş verən siyasi proseslərin təhlil olunması, dünyanın ümumi inkişaf tendensiyaları ilə onların əlaqələndirilməsi və mühüm elmi nəticələrin əldə edilməsi diqqət mərkəzində saxlanılıb. İlk dəfə olaraq qloballaşmanın ziddiyyətli tendensiyalarının təşəkkülü dövründə Azərbaycan dövlətinin inkişaf yolunun araşdırıldığı, SSRİ-nin dağılmasından sonra cəmiyyətdə yaranan böhranlı vəziyyətin izah edildiyi, "Azərbaycan qloballaşan dünyada nə etməlidir" sualına düzgün cavabın verildiyi monoqrafiyada qloballaşma qovşağında dayanan Azərbaycanın ictimai-siyasi, mədəni-sosioloji durumunun elmi-nəzəri və hüquqi mənzərəsi şərh edilir. Müəllif qloballaşan dünyanın yeni reallıqlarını nəzərdən keçirir, qərbləşmənin və modernləşmənin Azərbaycan cəmiyyətinə təsirini nəzərdən keçirir.

"Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri" monoqrafiyası altı fəsildən ibarətdir. Bütün fəsilər bir-birini məntiqi ardıcılıqla tamamlayır. Müəllif çox doğru olaraq qloballaşmanın Azərbaycan həyatına daxil olması prosesini tədqiq etməzdən əvvəl bilavasitə Azərbaycan xalqı üçün çox böyük maraq doğuran SSRİ-nin dağılmasının siyasi, iqtisadi və mədəni əsaslarını tədqiq etməyi qarşısına məqsəd qoymuş və bu dövrün yeni reallıqlarına, yaratdığı yeni imkanlara filosof-alim kimi nəzər salmışdır. Əsərin birinci fəslində müəllif İttifaqın dağılması dövründə sovet cəmiyyətinin xarakterini tədqiq edərək göstərir ki, bu cəmiyyətin inkişafdan qalması təkcə iqtisadi yox, ciddi sosial səbəblərlə şərtlənmişdi.

Burada SSRİ-nin dağılmasından sonra yaranan böhranın sosial-iqtisadi kökləri ilə yanaşı, ideya, siyasi və mədəni kökləri də tədqiq olunur. İkinci fəsildə isə müasir mərhələdə Azərbaycanın inkişaf yollarının nəzəri və praktik aspektləri işıqlandırılmış, ictimai həyatımızda baş verən siyasi-iqtisadi və mədəni-mədəni proseslərin dərin elmi təhlili veril-

mişdir. Burada modernləşmə yoluna qədəm qoyan ölkələrin nə kimi problemlərlə üzləşdiyi göstərilir, Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra həyata keçirilməsinə başlanılan dövlət quruculuğunun ideoloji rakursu ön plana çəkilir. Üçüncü fəsildə dialektik vəhdət mövqeyindən çıxış edən müəllif qloballaşma ilə milli müəyyənlik arasında olan seçmə toxunur. Azərbaycanın siyasi və iqtisadi strategiyasının hazırlanmasına həsr olunmuş sonrakı fəsilərdə hakimiyyətin həyata keçirdiyi kursun həm də müxalifət üçün qaranlıq tərəfləri işıqlandırılır.

Dövlət hakimiyyəti orqanlarının seçkilər yolu ilə formalaşdırılmasının mühüm əhəmiyyəti onların vətəndaşların iradəsi əsasında təşkil edilməsində və cəmiyyətin əksər hissəsinin maraqlarını təmsil etməsindədir. Seçkilər xalqın iradəsinin düzgün olaraq müəyyən edilməsi əsasında demokratik hakimiyyət formalaşdırılmasının ən mütərəqqi üsuludur. Seçkilər zamanı vətəndaşların iradəsinin obyektiv, sui-istifadələrə yol verilmədən ifadə edilməsi üçün demokratik seçki prosesinin keçirilməsini təmin edən seçki qanunvericiliyinin mövcudluğu əsas şərtlərdən biridir. Kitabın son dövrün ən böyük siyasi hadisələrindən hesab olunan 2005-ci ilin parlament seçkilərinin öyrənilməsinə və tədqiqinə həsr olunmuş növbəti fəslində bu məsələlərə xüsusi toxunulur. Professor Ramiz Mehdiyevin "2005-ci ilin parlament seçkiləri: ilkin təhlil, nəticələr və proqnozlar" məqaləsində ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında mühüm hadisə olan 2005-ci ilin parlament seçkilərinin ayrı-ayrı mərhələləri, seçki prosesinə hazırlıq, seçkilərin nəticələrinin qiymətləndirilməsi, ötən seçkilərin təcrübəsi, beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri, Azərbaycan dövlətinin demokratik seçkilər keçirmək əzmi geniş tədqiq edilmişdir.

Professor Ramiz Mehdiyev seçki prosesini beş mərhələyə bölür: seçki kampaniyasının rəsmən başlanmasına qədər olan dövr və seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilmə-

si; Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı ilə seçki kampaniyasına start verilməsi, imza vərəqələrinin paylanması və qeydiyyat prosesinin başa çatması; seçkiqabağı təşviqat; səsvermə günü seçki prosesinin gedişatı və səsvermədən sonrakı mərhələ. Seçki prosesini qeyd olunan mərhələlər üzrə təhlil edərək müəllif demokratik seçkilərin keçirilməsi üçün ölkə rəhbərliyinin bu məqsədə yönəlmiş siyasi iradəsini və əzmkarlığını vurğulayır. Professor seçkinin demokratikliyini təmin edən şərtlər sırasında siyasi iradə amili ilə yanaşı, təkmil seçki qanunvericiliyinin mövcudluğunun mühüm əhəmiyyət daşıdığını qeyd edir.

Məqalədə ölkəmizin demokratik imicinin daha da yüksəldilməsi istiqamətində Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən görülmən ardıcıl tədbirlər geniş şərh edilmişdir. Müəllif seçkilərin beynəlxalq standartlara və demokratik meyarlara uyğun keçirilməsinin təmin edilməsində Prezident İlham Əliyevin 11 may 2005-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasında seçki praktikasının təkmilləşdirilməsinə dair" və 25 oktyabr 2005-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında" sərəncamlarının həm ölkə daxilində, həm beynəlxalq səviyyədə böyük rəğbətlə qarşılandığını, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun, şəffaf və demokratik seçkilərin keçirilməsində önəmli əhəmiyyətə malik olduqlarını göstərir.

Kitabda 2005-ci ilin parlament seçkilərinin bütövlükdə demokratik, şəffaf keçdiyi, Azərbaycanın demokratik və-təndəş cəmiyyəti quruculuğu istiqamətində uğurla irəliləməsində əhəmiyyətli bir addım olduğu, nəticə etibarilə xalqın siyasi iradəsini əks etdirdiyi, həmçinin bu seçkilərin dövlətimizin Avropa strukturlarına integrasiya prosesində mühüm mərhələyə çevrildiyi qeyd olunur. Müəllif ümum-milli lider Heydər Əliyevin ölkəni dinamik inkişaf yoluna çıxaran siyasi kursunun alternativsizliyini, bu strateji kursun

Prezident İlham Əliyevin təcrübəsində zənginləşdirilərək davam etdirilməsinin vacibliyini arqumentlərə söykənən siyasi təhlil vasitəsilə tarixi-politoloji aspektdən tam sübuta yetirir. Parlament seçkilərinin nəticələri bütün dünyaya birmənalı şəkildə nümayiş etdirdi ki, Azərbaycan cəmiyyəti ulu öndərimiz Heydər Əliyevin layiqli siyasi varisi Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla davam etdirilən siyasi kursa alternativ görmür. Professor Ramiz Mehdiyev 2005-ci ilin parlament seçkilərini təhlil edərkən çox düzgün olaraq belə bir nəticəyə gəlir ki, Azərbaycanda sivil, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesi dönməz xarakter alıb və bu prosesi əngəlləməyə qadir olan qüvvə yoxdur.

Kitabın son fəslində professor Ramiz Mehdiyevin nəzəri tədqiqatları yer alıb. Müasir Azərbaycan fəlsəfi fikrinin aktual problemlərini araşdıran müəllif Heydər Əliyev siyasi portretinin cizgilərini tam dolğunluğu ilə oxuculara təqdim edir. Müasir Azərbaycan fəlsəfi fikrinin aktual problemlərinə peşəkar filosof mövqeyindən nəzər yetirən professor Ramiz Mehdiyev Azərbaycanın fəlsəfi fikrinin öyrənilməsində qazanılmış uğurları göstərməklə bərabər bu sahəyə yə-nidən nəzər salmaq zərurətini vurğulayır. Azərbaycan fəlsəfi fikrinin əsas mərhələlərinin tədqiqində ehkamçı metodologiya ilə əlaqədar ortaya çıxmış çatışmayan cəhətlərin aradan qaldırılmasına diqqət yetirir. Belə bir cəhəti qeyd edir ki, keçmiş filosoflarımız az qala ateist filosoflar kimi təqdim olunmuşlar. Fəlsəfi birləşimin plüralist xarakteri, müxtəlif məktəb və cərəyanların mövcudluğuna az əhəmiyyət verilmişdir. Beləliklə, müəllifin kitabda irəli sürdüyü fikirlər fəlsəfənin bir fənn kimi öyrənilməsinin zəruriliyini əsaslandırmağa yönəlmişdir.

Heydər Əliyevin siyasi portretinin cizgilərinə nəzər yetirən müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, hər dəfə ulu öndərin siyasi və mənəvi irsinə müraciət edəndə bu irsdə Azər-

baycan xalqının mənəvi-əxlaqi dəyərlərinin necə dərin problemlərinin öz əksini tapdığının şahidi olursan. Bu bir həqiqətdir ki, ulu öndərimiz bütün fəaliyyəti boyu, hətta sovet ideologiyasının cəmiyyətdə hakim kəsildiyi bir zamanda milli-mənəvi və milli-əxlaqi dəyərlərinizə üstünlük vermiş, insanlarda milli mənlik şüurunun inkişaf etdirilməsinə çalışmışdır. Heydər Əliyevin sovet dövründəki fəaliyyətini təhlil edərkən ulu öndərin tez-tez birbaşa milli dəyərlərimizin qorunmasına və inkişafına xidmət edən cəsarətli addımlarının şahidi oluruq. Xüsusən ana dilinə diqqət məsələsi Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətində xüsusi yer tutur. Rus dilinin İttifaq səviyyəsində əsas dil olmasına baxmayaraq, Heydər Əliyev hər zaman yüksək səviyyələrdə keçirilən tədbirlərdə ana dilinə üstünlük verib, dilimizdə danışmayanları qınayıb. Müəllif yazır ki, xalqın ümummilli mənəvi birliyinin Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış konsepsiyasında Azərbaycan dili çox mühüm yer tutur. Dilimizin parlaq bilicilərindən olan Heydər Əliyevin nitqləri, çıxışları yeni siyasi üslubu formalaşdırmış və Azərbaycan dilini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişdir. "1960-cı illərin axırlarından respublikaya rəhbərliyə başlayan Heydər Əliyev özünün zəngin siyasi təcrübəsi, yüksək intellektual qabiliyyəti, milli mədəniyyətimizə, mənəvi meyarlarımıza dərin bələdliyi sayəsində uzunmüddətli siyasət – milli dilin inkişafına və tətbiqinə təkan vermiş siyasət hazırlamış və bütün əngəllərə baxmayaraq onu dönmədən həyata keçirmişdir", – deyə məqalədə bildirilir. Müasir dövrdə ana dili əmilindən Heydər Əliyev qədər məharətlə istifadə edən ikinci bir dövlət başçısının, siyasi xadimin olmadığını vurğulayan müəllif bunu ilk növbədə Heydər Əliyevin ana dilinə, öz xalqının istək və arzularına dərin bələd olması ilə əlaqələndirir.

Professor Ramiz Mehdiyevin bir sıra dəyərli əsərlərini özündə birləşdirən "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideya-

lar" kitabında Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında 30 ildən artıq bir dövrü əhatə edən Heydər Əliyev mərhələsi tədqiq olunur, keçid tipli Azərbaycan cəmiyyətində demokratik tranzit, siyasi inkişaf və modernləşdirmə, sosial-iqtisadi, siyasi islahatlar, partiyalaşma, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, seçki prosesinin demokratikləşməsi, siyasi liderlik və bir sıra digər problemlər kompleks şəkildə siyasi analizə cəlb edilir. Bu proseslərin ümumi istiqamətini göstərmək üçün isə Qərb konsepsiyalarından istifadə edilməsi metodologiyası təklif olunur, qaldırılan məsələlərə elmi-konseptual prizmadan cavab verilir. Orijinallığı ilə seçilən əsərlərdə indiyədək politoloqlar tərəfindən işlənilməyən metodoloji yanaşmanın ölkədə baş verən ictimai-siyasi proseslərin öyrənilməsində tətbiqi siyasi analizin prinsipləri və tətbiqinə tam cavab verir.

*Aliş QASIMOV,
Bakı Dövlət Universitetinin "Mülki proses, əmək və
ekologiya hüququ kafedrası"nın müdiri,
hüquq elmləri doktoru, professor*

Dövlətsünaslıq məsələləri fəlsəfi fikir müstəvisində

Bu gün Azərbaycanda Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə aparılan genişmiqyaslı iqtisadi islahatların və quruculuq işlərinin ideya-siyasi təməllərinin elmi-fəlsəfi tədqiqinə böyük ehtiyac var. Heç bir uğur təsadüfi qazanılmaz. İndiki müvəffəqiyyətlərimiz məhz Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətinin bəhrələridir. Ona görə Azərbaycanda müasir dövlət quruculuğunun fəlsəfi əsaslarının öyrənilməsi vətəndaş cəmiyyətinə keçidin başlıca tendensiyaqlarını müəyyənləşdirmək üçün çox vacibdir.

Azərbaycanın görkəmli siyasətşünas alimi və filosofu, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin bu yaxınlarda işıq üzü görmüş "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" adlı monumental kitabı ölkəmizdə dövlət quruculuğunun müasir mərhələsindəki aktual problemlərin araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Kitab Azərbaycanda ictimai-siyasi quruculuq sahəsində görülən işlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən bəhs edir. Professor Ramiz Mehdiyevin 2002-2006-cı illərdə "Azərbaycan" qəzetində çap edilmiş əsərlərinin və onlara həsr olunan rəylərin və müzakirələrin toplusu olan bu kitab müəllifin ideyalarına mütəxəssislər tərəfindən göstərilən diqqəti, peşəkar marağı və adekvat ictimai rezonansı da əks etdirir.

Kitabda köhnə ideologiyadan imtina edərək yeni iqtisadi münasibətlərə və demokratik dəyərlər sisteminə keçən Azərbaycanın dövlət quruculuğu praktikası, sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi inkişaf yolu nəzərdən keçirilir. Göstərilir ki, vətəndaş cəmiyyətinə keçidin uğurlu təminatı üçün

əsas vəzifələrdən biri keçid dövründə ortaya çıxan daxili və xarici amilləri vaxtında və düzgün nəzərə almaqdan ibarətdir. Əvvəllər quruluşların və ideologiyaların əvəzlənməsi ilə sonuclanan belə bir keçidin praktik nümunəsi olmadığından onun elmi-fəlsəfi araşdırılması istiqamətində də hər hansı tədqiqat aparılmamışdır. Buna görə də keçid mərhələsində yaşayan ölkələrdə quruculuq praktikası ilə yanaşı, nəzəri tədqiqatlara, yaranmış yeni ictimai-siyasi situasiyanın elmi əsaslarla dəyərləndirilməsinə böyük ehtiyac var.

Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesinin yeni fazası ictimai gerçəkliyin dərin elmi təhlili ilə yanaşı, planetar miqyasda özünü göstərməkdə olan bir sıra tendensiyaqların da üzə çıxarılmasını tələb edir. Heç bir ölkədə ictimai-siyasi proseslər başqalarını eyni ilə təkrar edə bilməz. Müxtəlif tarixi mərhələlərin də hərəsinin öz xüsusiyyəti var.

Professor Ramiz Mehdiyev bu məqsədlə qədim yunan fəlsəfəsindən başlayaraq çağdaş ideoloji təlimlərdəki demokratiya və liberalizmin ideya qaynaqlarını sistemli şəkildə nəzərdən keçirir. Kitabda məhz bu elmi-fəlsəfi baza üzərində müasir dövrdə dünyada gedən proseslərin köklərini üzə çıxarmaq və Azərbaycanın gələcək inkişafını ümumi meyillərə, alt qatdakı axınlara qarşı uyğun sürətdə qurmaq, həmahəng və davamlı təmin etmək məqsədi güdülür.

Kitabda irəli sürülən konsepsiya Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin ideyalarına əsaslanır. Təsadüfi deyildir ki, müəllif kitabı Heydər Əliyevin əbədiyaşar xatirəsinə həsr etmişdir. Kitaba ön söz yazan professor Rəbiyyə Aslanova da məhz bu cəhəti önə çəkir: "Azərbaycanın müasir tarixinin fəlsəfi-siyasi problemlərinin peşəkar tədqiqatçısı olan Ramiz Mehdiyevin Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində, təbliğində, yazılı nümunələr kimi gələcək nəsillərə çatdırılmasında rolu çox böyükdür. Ömrünün 30 ildən artıq dövrünü Heydər Əliyevin idarəçilik komandasının üzvü kimi keçirən Ramiz Mehdiyev şəxsi

həyat təcrübəsi və müşahidələrini elmi-metodiki prinsiplərlə uzlaşdıraraq Heydər Əliyev haqqında son illərin ən mükəmməl əsərlərini ərsəyə gətirmişdir. Bu fundamental əsərlər Azərbaycanın az qala yarım əsrlik tarixinin obyektiv, canlı salnaməsidir".

Kitabın "Canlı həyatdan nəzəriyyəyə" adlanan birinci fəslə Ramiz Mehdiyevin "XXI əsrdə milli dövlətçilik: demokratik inkişaf və müxalifət" adlı giriş məqaləsi ilə başlanır. Bu fəsildə müəllif demokratik dövlət quruculuğunun əsas prinsipləri və Azərbaycan şəraitində onların həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri ilə yanaşı, mövcud siyasi mühitin təkamülünü izləyir, siyasi plüralizmin gerçəkləşməsi ilə bağlı məsələlərin elmi təhlilini verir. Müəllif burada demokratiyanın gerçək təcəssümünə xidmət edən, ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına müsbət təsir göstərən, ölkənin siyasi həyatında mütərəqqi hadisə kimi çıxış edən konstruktiv müxalifətə ehtiyac olduğunu göstərir. Professor Ramiz Mehdiyev müxalifətçiliyin mahiyyətini, ideoloji, siyasi, sosial, mənəvi, psixoloji aspektlərini tədqiq etməklə yanaşı, Azərbaycan ictimai-siyasi gerçəkliyində onun konkret yerini və destruktiv rolunu da diqqətə çatdırır.

Kitabın sonrakı fəsilləri də Heydər Əliyev irsinin dünya siyasi elminin inkişafında roluna və onun rəhbərliyi ilə həyata keçirilmiş demokratik dövlət quruculuğunun mühüm aspektlərinə həsr edilmişdir. "Yeni dövr, yeni lider" adlanan beşinci fəsildə professor Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri" kitabından xülasə verilmiş və bu haqda peşəkar mütəxəssislərin fikirləri dərc edilmişdir.

Bu fəsildə müasir mərhələdə Azərbaycanın inkişaf yollarının nəzəri və praktik aspektləri işıqlandırılmış, ictimai həyatımızda baş verən siyasi-iqtisadi və mədəni-mənəvi proseslərin dərin elmi təhlili verilmişdir. Burada

tədqiqat obyektə, bir tərəfdən, Azərbaycanın real ictimai gerçəkliyi olsa da, digər tərəfdən, lokal hadisələri düzgün qiymətləndirə bilmək üçün dünya siyasətşünaslığının əsas prinsipləri, əsas ideoloji sistemlər və bu sahədə mövcud olan elmi-nəzəri təlimlər müqayisəli surətdə tədqiq olunmuşdur.

Kitabın bu bölməsində modernləşmə yoluna qədəm qoyan ölkələrin nə kimi problemlərlə üzləşdiyi açıqlıq göstərilir. Yaponiya, Türkiyə, Hindistan, Malayziya və digər ölkələrin praktikasına nəzərdən keçirilir. Azərbaycanda modernləşmə prosesinin sovet və postsovet dövrləri müqayisə olunur. Klassik ənənəvi cəmiyyətin, habelə qərarlaşmış ideoloji sistemin tədricən dağılması və yeni sosial-iqtisadi münasibətlər sisteminə keçidin qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi müəllifin əsas məqsədlərindən biridir. Burada müəllif ümumi qanunauyğunluqların təhlilindən konkret bir ölkədə – Azərbaycanda onların təzahür xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə keçir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə gerçəkləşmiş müstəqil dövlət quruculuğunun ideoloji rakursu ön plana çəkilir. Xüsusi təzahürə ümumi tendensiya kontekstində baxılır və praktikada həyata keçirilənlərin hansı nəzəri modelə uyğun olduğu müəyyənləşdirilir: "Azərbaycanda inkişaf ideologiyası – sintetik, yeniliklərə açıq, konstruktiv vəzifələri yerinə yetirən ideologiya formalaşmağa başladı. Bu ideologiyamı hansısa ideoloji konstruksiyaya, ideya-siyasi sistemə aid etməkdən söhbət gədirsə, çox ehtimal ki, onu neokonservatizm kimi səciyyələndirmək olar".

Daha sonra müəllif müasir ideoloji sistemlərin müqayisəli təhlilini verərək hansısa bir modelin xalis şəkildə gerçəkləşməsinin qeyri-mümkün olduğunu göstərir. O, liberalizmin də sosial-fəlsəfi köklərini açaraq iqtisadi münasibətlərdə onun rəhbər tutulmasını qanunauyğun hesab edir. Liberalizm şəxsiyyətin müstəqilliyini, cəmiyyətə və dövlətə

münasibətdə onun ilkinliyi ideyasını ön plana çəkir ki, bu da Azərbaycanda dövlət quruculuğu praktikasında istifadə olunan məqamlardan biridir. Müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, liberalizmlə konservatizmin sintezi olan, sosialist və demokratik ideyalarla tamamlanan neokonservatizm indi ölkəmiz üçün daha məqbul bir ideoloji konstruksiyadır. Heydər Əliyev ideyaları ilə zənginləşən, Azərbaycan gerçəkliyinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla konkretləşən bu təlim azərbaycançılıq konsepsiyası kimi ortaya çıxmışdır: "İdeya-nəzəri və siyasi baxımdan azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-biri ilə sıx bağlıdır. Zənnimizcə, azərbaycançılıq coğrafi məkan baxımından neokonservatizmin milli variantı, onun prinsip və ideyalarının Azərbaycanın konkret şəraitdə təcəssümüdür. Onları təşkil edən başlıca prinsiplərin təhlili əsasında yəqin edirik ki, bu ideoloji sistem daxilən vəhdətdədir".

Müəllifin fikrinə görə, qloballaşma heç də bəzilərinin məhdud miqyasda təqdim etdikləri kimi, ancaq ekoloji problemlər, energetik və demoqrafik böhran konteksti ilə məhdudlaşdırılmayıb, həm də planetar təfəkkürün formalaşması və ictimai-siyasi proseslərin ümumbəşəri idealla uzlaşdırılması zərurəti kimi nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, müasir qloballaşma üç yöndə – beynəlxalq birliyin obyektiv inkişaf meyli, beynəlxalq idarəetmə layihəsi və nəzəri konsepsiya kimi daha aydın şəkildə təzahür edir.

İctimai-siyasi təşkilatlanmanın alternativ ideoloji aspektləri kimi konservatizm, liberalizm, sosializm, neokonservatizmin ideya əsasları üzə çıxarılmadan, çağdaş Azərbaycanda hansı dəyərlər sisteminə üstünlük verilməsi məsələsini optimal şəkildə həll etmək mümkün deyil. Professor Ramiz Mehdiyev bəşəriyyət qarşısında duran problemləri və milli dövlətlərin qarşısında duran vəzifələri araşdırmaqla yanaşı, hər bir ölkənin xüsusiyyətlərinin də nəzərə alınmasını zəruri hesab edir və Azərbaycan üçün belə bir optimal ictimai-siyasi inkişaf modelinin elmi konseptual şərhini verir.

Əsərdə qloballaşma adı altında sanki "vahid", "ümumbəşəri", əslində isə Qərb dəyərlərini və ənənəvi-əxlaqi prinsiplərini ifadə edən dəyişikliklərin timsalında qərbəşmə ideologiyasının həyata keçirildiyi qeyd olunur. Qərbəşmə meylinə, bir növ, reaksiya kimi milli ideologiyada mədəni-mənəvi aspektlərin gücləndiyini göstərən müəllif milli özünüdərk proseslərinin modernləşmə ilə yanaşı inkişaf etdiyini vurğulayır və onları bir prosesin iki fərqli tərəfi kimi təqdim edir. "Modernləşmə" və "qərbəşmə"nin fərqləndirilməsi özlüyündə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda Qərb bu iki anlayışın kütləvi şüurda eyniləşməsinə çalışır. Yəni inkişafın, yeniləşmənin əsas hərəkətverici qüvvəsi Qərbdir.

Kitabın altıncı fəslə 2005-ci il parlament seçkilərinə, habelə müstəqil Azərbaycanın siyasi və iqtisadi strategiyasının hazırlanmasında və hakimiyyətlə müxalifət arasındakı fikir ayrılıqlarının təhlilinə həsr olunmuşdur. Daha doğrusu, müəllif hakimiyyətin həyata keçirdiyi kursun müxalifət üçün, görünür, qaranlıq qalan tərəflərini işıqlandırır və geniş şərh edir.

Əsərdə Azərbaycanın xarici siyasəti tarixi aspektdə deyil, fəlsəfi-politoloji aspektdə nəzərdən keçirilir. Daha doğrusu, bu siyasətin təməl prinsipləri, strateji məqamları ön plana çəkilir. Müxtəlif siyasi situasiyalarda həmişə milli mənafeədən çıxış edə bilmək, Azərbaycanın maraqlarını üstün tutmaqla bilmək üçün vahid strateji xətt tələb olunur. Müəllif göstərir ki, milli xarici siyasət dövlətin ümumi siyasətinin davamı, milli təhlükəsizliyin mühüm vasitəsi olmalı, Azərbaycanın bütün dövlətlərlə hər iki tərəf üçün faydalı əməkdaşlığını təmin etməlidir. Daha sonra müəllif Azərbaycan dövlətçiliyinin təşəkkülü və inkişaf xüsusiyyətləri, daxili və xarici siyasət sahəsində aparılan islahatlar nəzərə alınmaqla milli xarici siyasətin əsas mərhələlərini qeyd edir.

Uğurlu xarici siyasət səmərəli iqtisadi siyasətlə tamamlanır. Liberallaşma və bazar iqtisadiyyatına əsaslanan keçid prosesi müxtəlif ölkələr üçün müxtəlif formalarda həyata keçir. Azərbaycanda bu prosesə ləngidici təsir göstərən əsas amil Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Məhz bu amilə görə Azərbaycan öz xarici siyasətində iqtisadi maraqlarla yanaşı, böyük dövlətlərin bölgədə maraqlarını da nəzərə almağa, beynəlxalq proseslərə müstəqillik əldə etmiş digər dövlətlərə nisbətən daha çox diqqət yetirməyə, iqtisadiyyatın siyasi aspektlərini ön plana çəkməyə məcburdur. Amma buna baxmayaraq, Azərbaycanın iqtisadi sahədəki uğurları da günbəgün artır. Professor Ramiz Mehdiyev Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişafının bu sahədə yeridilən düzgün siyasətlə əlaqədar olduğunu göstərir, bazar rəqabətini, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin – valyuta bazarı, ticarət əlaqələri, bank-maliyyə sistemi və sairənin liberallaşdırılmasını, mülkiyyət plüralizmini iqtisadi inkişafı şərtləndirən əsas amillər hesab edir.

Hakimiyyət və müxalifətin münasibətləri məsələsində müəllif dialoq tərəfdarı kimi çıxış edir, bir şərtlə ki, müxalifət də konstruktiv mövqedə dayansın. Bu fəsildə, həmçinin, indiki müxalifətin hakimiyyətdə olduğu dövrdə göstərdiyi səriştəsiz və dağıdıcı fəaliyyət konkret faktlarla açılib göstərilir. Müxalifətin, əslində, demokratik ənənələrdən çox uzaq olduğu, bir çox yüksək dəyərləri – azadlıq və demokratiya ideallarını ancaq mitinqlərdə, çıxışlarda dilə gətirdikləri, özlərinin isə hətta partiyadaxili münasibətlərdə də avtoritar mövqedə durduqları qeyd olunur. Konkret faktlardan çıxış etməklə yanaşı, müəllif müxalifətin fəaliyyətini də elmi ümumiləşdirmələr əsasında şərh edir, onun uğursuzluqlarının köklərini açıb göstərir: "Müxalifətin milli siyasi məkanda mövqe tutmaq cəhdinə

məruz qaldığı uğursuzluqların köklərini nəinki keçmişdə, həm də yuxarıda sadalanan səbəblərə görə fəaliyyət qabiliyyəti olmamasında axtarmaq lazımdır. Ölkə iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə, əhəlinin həyat səviyyəsi və sosial vəziyyəti yaxşılaşdıqca insanların müxalifət düşərgəsindən qanunauyğun axını baş verir, partiyaları onsuz da kasad olan intellektual və insan resursları tamamilə tükənir".

Kitabda müəllif demokratik dövlət quruculuğunun böyük üstünlüklərini təsbit etməklə yanaşı, demokratiyanın kor-koranə surətdə deyil, elmi-nəzəri səviyyədə dərk edilməklə tətbiq olunmasının zəruriliyini göstərir. Bunun üçün ictimai şüurun da tədricən inkişaf etməsinə nail olmaq lazımdır. "Xalqın demokratik dəyərlərin ucuzlaşması, təhrif edilməsinin qarşısını almağa imkan verən yüksək mənəvi və mədəni səviyyəsi olmadan demokratiya mümkün deyildir". Daha sonra müəllif Azərbaycanda demokratiyanın mümkün olan, məqbul sayılan və məqbul olmayan, gözlənilməyən modelləri barədə söhbət açır, Azərbaycan üçün ən optimal demokratiya modelinin elmi-nəzəri şərhini verir. Bu fəsildə professor Ramiz Mehdiyev "azadlıq", "demokratiya", "xalq idarəçiliyi", "özünüidarə", "vətəndaş cəmiyyəti" anlayışlarının da ideya mənbələrini araşdırır və Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinə keçid prosesinin qanunauyğunluqlarını təhlil edir.

Əlbəttə, konkret bir ölkədə gedən çox mürəkkəb, spesifik prosesləri təhlil edərək ümumi meyilləri aşkara çıxarmaq və onu mövcud elmi-nəzəri konsepsiyaların işığında nəzərdən keçirərək elmi dəyərləndirmə aparmaq böyük məsuliyyət tələb edir. Bu missiyanın sırası bir tədqiqatçı tərəfindən deyil, çağdaş Azərbaycanda dövlət quruculuğunun fəal iştirakçısı, ulu öndər Heydər Əliyevin ən yaxın silahdaşlarından biri, digər tərəfdən də yüksək nəzəri hazırlığa,

Ramiz
Mehdiyev

elmi-fəlsəfi bilik səviyyəsinə malik olan bir şəxs tərəfindən həyata keçirilməsi də əsla təsadüfi deyil. Görünür, məhz ona görə də professor Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları Azərbaycan fəlsəfi fikrində nəzəri və praktik biliyin vəhdət nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

*Səlahəddin XƏLİLOV,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor*

Müasir tariximizə mükəmməl elmi-fəlsəfi yanaşma

Bəşəriyyətin çoxmillilik tarixində hər hansı millətin və dövlətin dünya səhnəsindən tamamilə silinmək həddinə çatmasına dair çox misallar mövcuddur. Fəqət hansısa həlledici mərhələdə millətin iradə və qətiyyətini, dövlətin diplomatiya və strategiyasını, cəmiyyətin həmrəylik və konsensus istəklərini öz parlaq şəxsiyyətində bir araya gətirməyə qabil şəxsiyyətlərin əzəməti sayəsində millətlər qəddini düzəltmiş, dövlətlər varlıqlarını qorumuşlar. Bütöv bir dövlətin xilaskarına çevrilərək fədakar əməlləri ilə tarix yaradan belə şəxsiyyətlər həm də progressiv inkişaf modelinin siyasi və iqtisadi əsaslarını formalaşdırmaq kimi ağır missiyanı çiyinlərinə götürərək mənsub olduqları xalqların gələcək yaşam fəlsəfəsini müəyyən edirlər.

Məşhur alman filosofu Fridrix Nitsşenin tarixin şəxsiyyətləri deyil, şəxsiyyətlərin tarixi yaratması ilə bağlı məşhur kəlamı tranzitar proseslərin geniş vüsət aldığı müasir qloballaşma dövründə belə qətiyyət konservativ yanaşma kimi nəzərə çarpmır. Müasir siyasi nəzəriyyələr də təsdiqləyir ki, ictimai-iqtisadi formasiyanın xarakterindən asılı olmayaraq, cəmiyyət və dövlət idarəçiliyi üçün şəxsiyyət-lider amili aktuallığını qoruyub saxlayır. Hər bir xalqın milli azadlığa və dövlət müstəqilliyinə qovuşması üçün tarixi şans və milli iradə ilə yanaşı, güclü, xarizmatik liderə malik olması da son dərəcə mühüm şərtlərdən sayılır. Bu nöqtəyi-nəzərdən, dünyanın ən qədim etnoslarından biri olaraq bəşər sivilizasiyasına əvəzsiz töhfələr vermiş Azər-

I fəsil

Yeni
dövrün
yeni
lideri

baycan xalqının müstəqil dövlətdə yaşamaq idealının real, dayanıqlı əsaslar üzərində gerçəkləşərək əbədiləşməsi çağdaş tariximizin unudulmaz dühası – ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

XX əsrin sonlarına yaxın dövlət müstəqilliyini əldə etmiş Azərbaycan xalqı məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında üzləşdiyi bir sıra faciələri aradan qaldırmış, milli varlıq və idrakının, özünüdərkinin ali təzahür forması olan müstəqil dövlət ideyasını gerçəkləşdirmişdir. İkinci minilliyin son yüzilinə aid Azərbaycan tarixinin ən parlaq siması, ən böyük şəxsiyyəti olan Heydər Əliyevin siyasi obrazı Azərbaycan xalqının dövlətçilik şüurunun, tarixin sınağından şərəflə çıxmış unikal idarəçilik məktəbinin, müasir ictimai-siyasi, fəlsəfi fikrin ən davamlı keyfiyyətlərinin canlı mənzərəsidir. Ulu öndərimiz respublikaya birinci və ikinci rəhbərliyi dövründə fundamental dövlətçilik ənənələri formalaşdırmış, milli müstəqillik, azadlıq, dövlətçilik məfhumlarını illüziya və şüarçılıq səviyyəsindən milli ideologiya fəlsəfəsinə çevirməyi bacarmışdır. Xalqımızın milli kimliyinin və özünəməxsusluğunun bariz təəcəssümünə çevrilmiş mütərəqqi ənənələrin təkmil ideoloji konsepsiya halına gətirilməsi və konkret dövlət modelində reallaşması məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Azərbaycan xalqını həqiqi müstəqilliyə qovuşduran və milli qurtuluşun əsasını qoyan Heydər Əliyev dühasının zəngin dövlətçilik irsinin, unikal idarəçilik məktəbinin öyrənilməsi bu gün tarix və politologiya elmi üçün xüsusi aktualıq kəsb edir. Xalqın taleyində müstəsna rol oynamış bu fenomen şəxsiyyətin fəaliyyətinin hər bir səhifəsi dərinləndirilir, təhlil olunur, gələcək nəsillər üçün tarixə köçürülür.

Tarixin axarını dəyişən böyük simaların ideya və prinsipləri, idarəçilik ənənələri bəzən zaman və məkanın

fövqündə olur. Belə xarizmatik liderlərlə eyni dövrdə yaşayanlar bəzən onların dünyagörüşünü və çoxqatlı siyasi gedişlərinin mahiyyətini dərinləndirərək dərk etməkdə çətinlik çəkirlər. Bu baxımdan, əksər filosoflar yaşadığı dövrün fəlsəfi problemlərinə yanaşmada ya çətinlik çəkir, ya da ümumiyyətlə, bu mövzulardan yayınırlar. Fəqət ulu öndərimiz Heydər Əliyevin özünəməxsus liderlik institutunun, onun milli mənafeələrə hesablanmış məqsədyönlü siyasi gedişlərinin mahiyyətini açmaqda çətinlik çəkən müəllifləri buna görə çox qınamaq olmur. Nədən ki, ulu öndərin parlaq şəxsiyyətini sözün qüdrəti ilə canlandırmaq üçün Heydər Əliyevin şərəfli həyat yoluna, unikal dövlətçilik və idarəçilik fəlsəfəsinə, zəngin dünyagörüşünə, hadisələrə yanaşma üslubuna dərinləndirən bələd olmaq, böyük hakimiyyət ustasının yaxın silahdaşı kimi onunla uzun illər çiyin-çiyinə çalışmaq, mübarizə aparmaq, sevincli-kədərli günləri bölüşmək son dərəcə vacibdir. Bugünədək Heydər Əliyevin nurlu xatirəsinə həsr olunmuş yüzlərlə kitab və monoqrafiya işıq üzü görsə də, bunların heç biri elmi-nəzəri siqlətinə, praktik məzmun yükünə, faktoloji əhəmiyyətinə, aktuallığına və sanbalına görə Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin böyük erudisiya, siyasi fəhm və peşəkarlıqla qələmə aldığı dərin fəlsəfi-siyasi ruhlu əsərlərlə müqayisəyə gələ bilməz. Uzun illər ərzində əxz etdiyi zəngin dövlətçilik sərəhsini, siyasi müşahidələrini, konseptual elmi-fəlsəfi yanaşmalarını ulu öndər Heydər Əliyevin unikal idarəçilik məktəbində daha da zənginləşdirən akademik Ramiz Mehdiyev bu əsərlərində zəmanəmizin ziddiyyətli hadisələrinin mahiyyətini açmağa nail olmuşdur. Ulu öndərimizin yaxın və etibarlı məsləkdaşı olan tanınmış dövlət xadimi onun zəngin siyasi kombinasiyalarının, azərbaycançılıq ideologiyasının əsaslarını, təməl prinsiplərini canlandırma bilmişdir. Filosof bilavasitə içində olduğu siyasi hadisə və

proseslərin, idarəetmə norma və metodlarının peşəkar fəlsəfi təsvirini verməklə həm də böyük cəsarət nümayiş etdirmişdir.

"Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" adlanan və nəfis şəkildə çap olunmuş kitaba daxil edilmiş əsərlərində müəllif Qərb nəzəriyyələrinə əsaslanmaqla müasir qloballaşma dövründə dövlət, şəxsiyyət və lider anlayışlarının uğurlu təsnifatını aparmış, bu kontekstdə Azərbaycan dövlətçiliyinin təşəkkülü və inkişafı, gələcək perspektivləri ilə bağlı mülahizələrini açıqlamışdır. Qloballaşma dövrünün paradigmaları, şəxsiyyət-lider-cəmiyyət münasibətləri, ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında respublikamızda vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü və formalaşması prosesi, sivil dünyaya açılan "inteqrasiya magistralları", dövlətçiliyin institusional əsaslarını səciyyələndirən struktur və keyfiyyət dəyişiklikləri, demokratik təkamül prosesləri, dünya iqtisadiyyatının transmilliləşməsi və digər aktual məsələlər akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərinin mövzu rəngarəngliyini təmin edir.

"Əsl vətəndaş, böyük şəxsiyyət və qüdrətli lider haqqında bəzi düşüncələr" sərlövhəli məqaləsində siyasi memuar janrına istinad edən müəllif ulu öndərimiz Heydər Əliyevin zəngin ideya və baxışları, idarəçilik üslubu ilə bağlı maraqlı fəlsəfi-siyasi qənaətlərini açıqlamış, ulu öndərin hakimiyyətdə olduğu illərin mühüm hadisə və proseslərini özünəməxsus şəkildə şərh etmiş, onun bütöv siyasi portretini yaratmağa nail olmuşdur. Akademik Ramiz Mehdiyev ictimai rezonans doğuran bu əsərində haqlı olaraq qeyd edir ki, ümummilli liderimizin şəxsiyyətinin və fəaliyyətinin mahiyyətinin dərk olunması onillərlə Azərbaycan ətrafında cərəyan etmiş hadisələrin təbiətinə, son dərəcə mürəkkəb problemlərin həlli yollarına işıq salır. Müəllifin qənaətinə, dövlətçiliyin mükəmməl təməl prinsiplərini yaradan Heydər Əliyev idarəçilikdə səriştəsizliyə, qətiyyətsizliyə, bəsit-

liyə birdəfəlik son qoyaraq dünyanın fəvqəlgüç dövlətlərini Azərbaycanla hesablaşmaq məcburiyyətində qoymuş, xalqımızın zəngin milli potensialını öz parlaq şəxsiyyətində bütün dünyaya nümayiş etdirmişdir.

Ulu öndərimizi öz xalqının psixologiyasını və mentalitetini çox gözəl bilən xarizmatik lider kimi səciyyələndirən müəllif xüsusi qeyd edir ki, Azərbaycan vətəndaşları gələcək inkişafın üfüqlərini məhz Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi sistemli fundamental dəyişikliklər çərçivəsində görür. "...Heydər Əliyev iki əsrin ayrıcında öz ölkəsinin dövlət adlı gəmisini global sarsıntılar dövrünün fırtınalarından sağ-salamat və uğurla keçirərək ölkənin milli dəyərlərinin, insanların mənəvi sağlamlığının, özlərinə inamının qorunub saxlanılmasına müvəffəq olmuşdur. Siyasətin ön səhnəsində olduğu otuz dörd il ərzində o, XX və XXI əsrlərin görkəmli siyasətçilərindən biri kimi, müasir dövrün böyük siyasi lideri kimi bütün dünyada tanınmışdır... Öz tənqidçilərindən və siyasi opponentlərindən fərqli olaraq, Heydər Əliyev ölkənin bir çox problemlərinin – siyasətin, iqtisadiyyatın və ictimai həyatın nəbzini və mahiyyətini müəyyənləşdirən problemlərin həllinin açarını tapmışdır. Yalnız həmin problemlərin həllindən sonra Azərbaycan üçün gələcək inkişafın perspektivləri açılmış və bu perspektivlər bizdən ötrü nikbinlik və daha yaxşı gələcək üçün ümidlər mənbəyi olmuşdur".

Əsərdə qeyd olunur ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin formalaşdırdığı və inkişaf etdirdiyi dövlətçilik fəlsəfəsi milli dövlətçiliyimizin bünövrəsini təşkil edərək, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi üçün də möhkəm ideoloji zəmin yaratmışdır. Heydər Əliyev demokratik-hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində davamlı siyasət yeridərək ölkədə insan hüquq və azadlıqlarının başlıca prinsiplərinin bərqərar olması üçün əsaslı təməl formalaşdırmışdır. Onun rəhbərliyi altında Azərbaycan dövlətinin xarici siyasəti, dünyanın apa-

rıncı dövlətləri və beynəlxalq təşkilatları ilə əlaqələri milli maraqlara, habelə siyasi perspektivlərə əsaslanan xətlə inkişaf etmişdir.

Müəllif Azərbaycanda dövlət quruculuğunun, iqtisadi dirçəlişin, ictimai-siyasi və sosial həyatda tərəqqinin otuz ildən artıq dövrünü əhatə edən zəngin bir epoxanı ulu öndərimizin adı ilə bağlamaqda da tam haqlıdır. Akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, ötən əsrin ortalarında – 1969-cu ilin 14 iyulunda ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycanda siyasi hakimiyyətə irəli çəkilməsi ölkə həyatında uğurlu bir yolun başlanğıcına çevrilmişdir. 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan bütün strateji əhəmiyyətli sahələrdə inkişaf etmiş, sosial-iqtisadi və intellektual resurslarına görə SSRİ-də öncül yerlərdən birini tutmuşdur. Böyük öndər Azərbaycana birinci rəhbərliyi dövründə böyük təzyiqlərlə, təqiblərlə üzləşsə də, heç bir riskdən çəkinməyərək əzmkar fəaliyyəti ilə xalqda tarixi keçmiş, milli kimliyi, dili, mədəniyyəti, milli adət-ənənələri və düşüncə sistemi barədə dolğun təsəvvürlər formalaşdırma bilmişdir. Heydər Əliyev fenomeninin Azərbaycana uzunmüddətli rəhbərliyinin ən sanballı göstəricisi də məhz azərbaycançılıq məfkurəsinin, milli ruhun hədsiz yüksəlməsi, milli özünüdərk inkişafı, xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılması kimi fundamental prinsiplər əsasında milli dövlətçilik arzularının və hisslərinin güclənməsi, real siyasi amilə çevrilməsidir.

"Əsl vətəndaş, böyük şəxsiyyət və qüdrətli lider haqqında bəzi düşüncələr" əsərində akademik Ramiz Mehdiyev ulu öndərimiz Heydər Əliyevin çoxlarının duya, seçə bilmədiyi bir çox liderlik məziyyətlərini, şəxsiyyətinin kamilliyini, özünəməxsus insani keyfiyyətlərini elmi-publisistik boyalarla əks etdirə bilmişdir. Əsərdə ümummilli liderimizin lider cazibəsi, fenomen yaddaşı, iti məntiqi, gərgin siyasi vəziyyətlərdən ustalıqla çıxmaq bacarığı, müəkkəb siyasi situasiyalarda qərar vermək qabiliyyəti, uzaqgörənliyi, in-

tellektual gücü, sabaha analitik baxışı, sərt və həm də qayğıkeş rəhbərlik xüsusiyyəti, cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və mədəni tarazlığını saxlamaq səriştəsi onun siyasi portretinin parlaq cizgiləri kimi təcəssüm olunmuşdur.

Əsərdə qeyd olunur ki, həyatda sınaqlara tab gətirməyənlər iflasa uğrayır, onu dəf edənlər isə xalqın rəğbətini qazanırlar. Heydər Əliyev də istər fiziki, istərsə də ictimai baxımdan ciddi sınaqlardan keçmiş, bu sınaqlar ona cəsarət və səbirlə yanaşı, dəyişiklikləri həssaslıqla hiss etmək, iti tarixi duyum kimi məziyyətlər aşılamişdir. Təbiət Heydər Əliyevə nadir keyfiyyətlər – yüksək iş qabiliyyəti, qətiyyət, özünün haqlı olduğuna əminlik, ətrafındakı adamların məziyyətlərini və imkanlarını müəyyənləşdirmək kimi mühüm keyfiyyətlər bəxş etmişdir: "Bir şəxsiyyət kimi Heydər Əliyev nə qədər açıq olsa da, müasirləri üçün sırr olaraq qalır. Bu gün Heydər Əliyev fenomenindən çox yazırlar. Bu məqalə, kitabça və əsərlərin müəllifləri onun – ölkəmizin tarixində bütöv bir dövrü təcəssüm etdirən əsl Vətəndaşın, böyük Şəxsiyyətin və qüdrətli Liderin, İnsanın müxtəlif cəhətlərini açıqlayırlar. Lakin onların hamısının yekdil rəyi belədir ki, Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının milli sərvəti, onun bəxtinə düşmüş Tanrı payıdır".

Müəllifin təhlillərindən doğan ən ümumi nəticələrdən biri də məhz budur ki, posttransformasiya dövrünün yeni cəmiyyətinin – dövlətin əsasını vətəndaşın siyasi və iqtisadi təşəbbüslərinin təşkil etdiyi cəmiyyətin və formalaşmaqda olan ictimai şüurun ilkin şərtlərinin bünövrəsi müstəqil Azərbaycanın memarı və qurucusu – ulu öndərimiz Heydər Əliyev tərəfindən qurulmuşdur. Qloballaşan dünyanın inkişaf meyilləri və bu prosesdə lider fenomeninin rolu, ümumilikdə, Azərbaycanın getdikcə daha çox transmilli səciyyə daşımağa başlayan dünya iqtisadi və siyasi sisteminə nüfuz imkanları və digər aktual məsələlər isə akademik Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan: qloballaşma

dövrünün tələbləri" əsərində yüksək elmi-nəzəri və praktik əsasda təhlil olunmuşdur. Son illər qloballaşma prosesinin mahiyyətini açmağa yönəlmiş yüzrlə kitab və monoqrafiya yazılsa da, bunların heç biri adıçəkilən əsərin elmi səviyyəsinə çatmır. Filosofun gərgin elmi tədqiqatlarının, konseptual ümumiləşdirmə və dərin məntiqi mühakimələrinin nəticəsi kimi ərsəyə gəlmiş tədqiqat əsəri Azərbaycanın müasir sosial-iqtisadi, siyasi inkişafının dərin təhlilinə əsaslanmaqla, qlobal transformasiyalar, yeni dünya nizamının yaranması, XX əsrin sonları – XXI əsrin əvvəllərində baş vermiş siyasi proseslərin tranzitar cəmiyyətlərə intensiv təsiri dövründə dövlətin və cəmiyyətin mümkün inkişaf yollarını aşkara çıxarmağa yönəlmiş futuroloji cəhddir. Əsərdə ulu öndərimiz Heydər Əliyevin təməlini qoyduğu uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının məntiqi nəticəsi olaraq öz inkişafının yüksək mərhələsinə qədəm qoymuş müstəqil Azərbaycan dövlətinin və cəmiyyətinin iqtisadi, siyasi və sosial problemlərinin hərtərəfli təhlilinə geniş yer ayrılmışdır. Qloballaşan dünyanın yeni siyasi reallıqları fikir sücgəcindən keçirilərək yenidən mənalandırılmış, qərblişmənin və modernləşmənin Azərbaycan cəmiyyətinə təsiri təhlil olunmuşdur. Müəllif postsovet məkanının demokratikləşməsi prosesini geniş tədqiq etmiş, Azərbaycanda gedən sosial-iqtisadi, siyasi islahatlar və proseslər vektorunun ümumi istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi üçün Qərb konsepsiyalarından istifadənin yolları və bunun məqbulluq səviyyəsini öyrənməyə çalışmışdır.

"SSRİ-nin dağılması: yeni reallıqlar və yeni imkanlar" adlanan ilk fəsildə müəllif keçmiş imperiyanın süquta uğramasının ideoloji-siyasi və iqtisadi səbəblərini elmi şəkildə şərh edərək bildirir ki, bolşevizmin hələ ilk mərhələdən öl-kənin iqtisadi inkişaf yolunu dəqiq müəyyən edən konsepsiyası olmamışdır. Müəllif dərin politoloji arqumentlər əsa-

sında göstərir ki, sovet cəmiyyətinin inkişafdan qalması təkcə iqtisadi səbəblərlə deyil, həm də ciddi sosial səbəblərlə şərtlənmişdir. Sovet dövləti mövcudluğunun ilk illərindən nəinki ümumi siyasi-ideoloji fikri, eləcə də sosial eyniliyi zorla ictimai şüura yeritməyə cəhd göstərmişdir. Sözdə "hər şey insan üçün" şüarını irəli sürmüş bu cəmiyyətdə şəxsiyyət və insan azadlığı formal səciyyə daşımış, postindustrial təsərrüfat tipinin ən mühüm ehtiyatlarından olan intellektual kapitalı formalaşdırmaq və ondan istifadə etmək mümkün olmamışdır.

"Azərbaycanın modernləşdirilməsi: inkişaf yolları" sərlövhəli fəsildə müəllif daha çox modernizm anlayışının mahiyyətini açır, bu prosesin mənfi və müsbət məqamlarına toxunur, bir sıra nəzəri-fəlsəfi məsələlərin təhlilinə geniş diqqət yetirir. Müəllif göstərir ki, ümumiləşdirilmiş şəkildə keçid dövrü cəmiyyətlərində modernləşmənin funksionallığını, birincisi, siyasi mədəniyyətin və inzibati idarəetmə şüurunun dəyişməsi və təkmilləşdirilməsi, ikincisi, kütləvi şüurun korreksiyası, yeni cəmiyyətin lider qrupunun modernləşdirmə potensialının reallaşdırılmasına mane olan ideya və davranış stereotiplərini tədricən aradan çıxarmaq məqsədilə liberal-demokratik dəyərləri kütləvi şüura yeritməsi, üçüncüsü, müəyyən ideoloji konstruksiyalara və milli ideyalara uyğun olaraq modernləşdirmə siyasətinin həyata keçirilməsi kimi səciyyələndirmək olar. Müəllif xüsusi vurğulayır ki, müasir dünyanın inkişafının əsas faktoru olan modernləşdirmə dövlət, cəmiyyət və şəxsiyyət arasında qarşılıqlı münasibətləri keyfiyyətcə yeni səviyyəyə qaldırır.

Əsərin qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət adlanan üçüncü fəslində isə müəllif vurğulayır ki, tarixi nöqteyi-nəzərdən qloballaşma heç də yeni proses deyildir – bəşəriyyət daim integrasiyaya, vahid siyasi, iqtisadi, mədəni və ya sosiomədəni mühitin tərkibi olmağa can atmışdır. Müəllif təhlillərində qloballaşmanın problematik tərəflərinə də

toxunmuş, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fenomenal idarəçilik keyfiyyətlərini məhz bu kontekstdə dəyərləndirmişdir. O yazır ki, qloballaşma dünya siyasi məkanının bütün subyektlərini hərəkətə gətirmişdir. Siyasi, milli, iqtisadi və mədəni fəallığın bu planetar səviyyəsində həmin hərəkət axınından qıraqda qalmaq mümkün deyildir. Azərbaycan da keçmiş sovetlər məkanına daxil olan, eyni zamanda, prosesə qoşulmaq üçün heç bir zəruri hazırlıq mərhələsi keçməyən dövlət kimi qloballaşma dalğasına düşmüşdür. Yalnız Heydər Əliyev fenomeni, onun şəxsiyyətinin yenilməz iradəsi, düşüncəsinin dinamizmi, dünyada gedən prosesləri anlamaq, təhlil edib modelləşdirmək və siyasi davranışın ən əlverişli sxemlərini reallaşdırmaq qabiliyyəti Azərbaycanı belə bir mərhələdə sabit inkişaf yoluna çıxarmışdır. Akademik Ramiz Mehdiyev Heydər Əliyev fenomenini məhz qloballaşmanın problemləri kontekstində göstərməklə, ulu öndərimizin milli dövlətçilik yaddaşındakı yerinin əzəli və əbədiyiini ortaya qoymuşdur.

Əsərdə vurğulanır ki, qloballaşma dövrünün kəskin təsirlərinə rəğmən, Azərbaycan xalqının ictimai şüurunda dövlət, dövlətçilik və tarixi şəxsiyyət stereotiplərinin öz fəlsəfi-ideoloji məzmun yükünü hər zaman qoruyub saxlayacağı, belə demək mümkünə, siyasi assimilyasiyaya uğramayacağı da əminliklə vurğulanır: "...İdeallar nə qədər dəyişsə də, Azərbaycan dövlətinin müstəqilliyinin təmin edilməsi Azərbaycan xalqının ali ideali olaraq qalacaqdır. Dövlətçiliyimizin təşəkkülü isə yalnız Heydər Əliyevin dahi şəxsiyyəti sayəsində mümkün olmuşdur. Onun liderlik təcrübəsi və intellektual potensialı nəinki çox mürəkkəb və keşməkeşli şəraitdə dövlətçiliyimizi yaratdı, həm də bizim hamımıza özümüzü dünya birliyinin bərabərhüquqlu üzvləri kimi hiss etməyə imkan verdi".

Müəllif daha sonra vurğulayır ki, qloballaşma heç də təkcə iqtisadi fenomen, fərdin həyat şəraitini yaxşılaşdır-

maq və informasiyadan istifadənin, onun ötürülməsinin yeni yollarını yaratmaq demək deyil. Qloballaşma cəmiyyət həyatının bütün sahələrini, o cümlədən sosial-siyasi, mədəni aspektini əhatə edən çoxsəpkili prosesdir. O, milli sosial-iqtisadi qurumları vahid dünya iqtisadi və ictimai sistemi ilə qarşılıqlı surətdə bağlayan ümumdünya hadisəsidir. Qloballaşma bəşəriyyətin onilliklər ərzində qarşılaşdığı bir çox problemləri üzə çıxarmışdır. Lakin ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətini bu problemlərdən uğurla sığortalaya bilmişdir.

Əsərin "İqtidar və müxalifət" sərlövhəli fəslində müəllif Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti institutlarının mühüm həlqələrindən olan müxalifət amilinə toxunur və Azərbaycanda bu "çətir" altında maskalanan partiyaların fəaliyyətini geniş şərh edir. Yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə vahid ideya-siyasi xəttə malik, məqsədyönlü, fəaliyyətində ardıcıl müxalifətin mövcudluğu demokratiyanın ən vacib şərtlərindən sayılır. Onların fəaliyyətinə nəzər saldıqda, aydın görünür ki, hər bir siyasi qüvvənin elmi şəkildə əsaslandırılmış prinsipial mövqeyi, sabit elektoratı, müxalifət qurumlarına rəhbərlik edən şəxslərin isə nəzəri baxışları, ölkənin inkişafı və problemlərin həlli ilə bağlı konseptual proqram və platformaları mövcuddur. Bu partiyalar çəkisindən və vacibliyindən asılı olmayaraq bütün məsələlərin iqtidar nümayəndələri ilə bir masa arxasında səmərəli müzakirə edilməsi və çıxış yollarının axtarılması vasitəsilə həllinə üstünlük verirlər. Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, ABŞ, Türkiyə və digər ölkələrdə siyasi partiyaların fəaliyyəti ilə tanış olan hər kəsin bu reallığı müşahidə etmək imkanları var. Bu məqamlar üzərində xüsusi dayanan akademik Ramiz Mehdiyev hesab edir ki, Azərbaycanda vəziyyət tamamilə fərqlidir. Müəllifin fikrincə, ölkəmizdəki radikal düşərgənin öz fəaliyyətini tamam başqa istiqamət üzrə qurması ondan xəbər verir ki,

Azərbaycanda müxalifət, sözün əsl mənasında, partiya kimi formalaşmamışdır və onun demokratik mahiyyətindən danışmaq mümkün deyildir. Müəllifin qənaətinə, Azərbaycan hazırda elə bir yüksək inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur ki, hazırda iqtidar-müxalifət münasibətləri, hakimiyyət uğrunda mübarizə yalnız sivilizasiyalı, demokratik forma və metodlarla aparıla bilər. Bu isə dialoq, real şüarların və daha cəlbədicə sosial-iqtisadi proqramların irəli sürülməsi yoludur. Dövlətin uzunmüddətli inkişaf məqsədlərinə etinasızlıq göstərən məsuliyyətsiz, ifrat radikalizm və "inqilabi" ritorika yeniləşən ictimai prioritetlərə yad olmaqla, onlarla uyuşmur. Fəqət radikal müxalifət bu gerçəkliyi dərk etmək istəmir ki, xalq və xüsusən yüksək təhsilli indiki nəsil küçə siyasətini, mitinq hay-küyünü, köhnəlmiş şüarları qəbul etmir.

Mövcud hakimiyyətin alternativsizliyi məsələsinə toxunarkən akademik Ramiz Mehdiyev bunu şərtləndirən sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi, mədəni, tarixi və elmi-politoloji aspektlərini "2005-ci ilin parlament seçkiləri: ilkin təhlil (Müləhizələr, nəticələr, proqnozlar)" adlı əsərində bir qədər də geniş şəkildə izah etmişdir. Müəllif göstərir ki, Azərbaycan cəmiyyətini uzun illər narahat edən məsələlərdən biri də hakimiyyət sükanının yenidən təsadüfi şəxslərin, meydan eyforiyasından ayıla bilməyən diletantların əlinə düşməsi qorxusu olmuşdur. Bu narahatlıq xalqın mövcud siyasi kursun davamlılığının təmin edilməsi naminə ortaya möhkəm siyasi iradə qoymasın zərurətə çevirmişdir. Bu, belə də olmuş, xalqımızın nəzər nöqtəsi birmənaş olaraq İlham Əliyev fenomeni üzərində dayanmışdır. Heydər Əliyev siyasi kursunun alternativsizliyi qənaətini özü üçün tam yəqinləşdirmiş müdrik xalqımızın cənab İlham Əliyevi strateji islahatlar kursunun layiqli davamçısı görməsi, əslində, bir sıra reallıqlarla şərtlənmişdir. Heydər Əliyevin zəngin idarəçilik keyfiyyətlərini

dərindən əxz etməsi, bu və ya digər problem ətrafında müzakirələrin fəal iştirakçısı kimi yetişməsi, çağdaş Qərb liderlərinə xas imici, ən başlıcası, təmiz keçmişi İlham Əliyev fenomeninin cəmiyyət üçün cəlbədiciliyini artıran ən əsas amillərdəndir.

2003-cü ilin 15 oktyabrında xalqın yüksək etimadı ilə müstəqil Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilmiş cənab İlham Əliyev cəmiyyətin ona bəslədiyi böyük etimad və rəğbəti doğrultmuş, verdiyi bütün vədlərə sadıqlıq nümayiş etdirməklə hər bir azərbaycanlının Prezidenti olduğunu sübuta yetirmişdir. Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik fəlsəfəsindən bəhrələnən cənab İlham Əliyev ulu öndərimizin möhkəm təməllər üzərində formalaşdırdığı idarəçilik ənənələrini davam etdirmək üçün zəruri liderlik keyfiyyətlərinə malikdir. Cənab İlham Əliyev ölkəyə rəhbərlik etdiyi qısa dövr ərzində imzaladığı məqsədyönlü fərman və sərəncamlarla, qəbul etdiyi pragmatik qərarlarla, habelə obyektiv reallığa adekvat addımları ilə ölkəmizin dinamik yüksəlişini təmin etmiş, yeni dövrün tələbi kimi qarşıda duran vəzifələri düzgün müəyyənləşdirmiş, həyata keçirdiyi islahatlarla inkişaf mexanizminin daha da çevikliyinə, işləkliyinə nail olmuşdur.

Əsərdə əksini tapmış konseptual təhlillərə siyasi kontekstdən yanaşdıqda, 6 noyabr 2005-ci il parlament seçkilərinin çağdaş tariximizdə çox mühüm bir proses, hadisə olduğuna, seçkilərin nəticələrinin Avropa strukturlarına inteqrasiya siyasətinin tərkib hissəsinə çevrildiyinə, parlament seçkilərinin azad, demokratik, beynəlxalq normalara uyğun keçirilməsi üçün bütün mexanizmlərin yaradıldığına, demokratik siyasi mübarizə üçün zəruri olan bütün faktorların – sivil seçki qanunları və praktikası, sərbəst təbliğat-təşviqat mühiti və s. təmin edildiyinə əminlik daha da artır. Məqalədə düzgün olaraq vurğulamır ki, seçkilər kimi mühüm məsələlərdə hər bir siyasi qüvvə mövcud reallığı dərindən təhlil

etməli, əhatəli proqram hazırlamalı və seçkilərdə əsaslandırılmış planla getməlidir.

Akademik Ramiz Mehdiyev bildirir ki, son parlament seçkisinin nəticələri Azərbaycan ictimai rəyinin gözləntilərini ifadə etmiş, milli maraqların təmin olunmasına yönəlmiş, ölkəyə böyük dividendlər gətirmiş siyasi kurs cəmiyyətin həlledici çoxluğu tərəfindən dəstəklənmişdir. Bu reallıqlar fonunda isə seçkidən əvvəl və sonra radikal müxalifətin "rəngli inqilab" illüziyasının abstrakt mahiyyəti tam çılpalıqlığı ilə ortaya çıxmışdır.

"...Seçki prosesi göstərdi ki, Azərbaycanda xalqın iradəsinə arxalanan, siyasətini milli maraqlar üzərində quran, real gücə və nüfuza malik, sivil, dünyada cərəyan edən prosesləri diqqət mərkəzində saxlayan, müstəqil Azərbaycanın dövlət quruculuğu prosesində böyük əməyi olan, ölkənin inkişafı ilə bağlı real və fundamental konsepsiyaya malik iqtidar mövcuddur. Heydər Əliyev ideologiyasını rəhbər tutan hakimiyyət komandası Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanı yeni, möhtəşəm uğurlara aparmaq iqtidarındadır" deyən akademik Ramiz Mehdiyev hakim komandanın parlament seçkilərindəki möhtəşəm qələbəsini ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ölməz dühası ilə qurulan Azərbaycan dövlətinin yeni siyasi mərhələyə inamla qədəm qoyması kimi şərh edir.

6 noyabr parlament seçkilərinin nəticələri məhz mühüm amilin – demokratiya və dövlətçiliyin xalq tərəfindən eyni anlamda müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyini, cəmiyyətin bunlardan birini digərindən fərqləndirmədiyi reallığını növbəti dəfə ortaya qoymuşdur. Cəmiyyət yüksək demokratik inkişafa hər hansı dağıdıcı inqilabla deyil, məhz təkamül yolu ilə nail olmağın zəruriliyini parlament seçkilərinin rəsmi nəticələrində bir daha təzahür etdirmişdir. Akademik Ramiz

Mehdiyev bu məqamları önə çəkərək 2005-ci ilin parlament seçkilərinin Azərbaycanın demokratik inkişafındakı rolunu, ölkənin siyasi sisteminin modernləşməsində bu amilin aktuallığını, seçkinin nəticələrinin siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni-intellektual sferada aparılan islahatlara yeni ruh və müasirlik gətirəcəyi barədə əminliyini konkret arqumentlərlə əsaslandırmışdır.

Müəllif hesab edir ki, hakimiyyətin alternativsizliyinin obyektiv xarakter daşması cənab İlham Əliyevin uğurlu fəaliyyətindən irəli gəlir. O, hakim komandanın 6 noyabr parlament seçkilərindəki qələbəsini şərtləndirən amillər üzərində də xüsusi dayanmışdır. Prezident İlham Əliyevin milli birliyin möhkəmləndirilməsi, azərbaycançılıq ideologiyasının milli həmrəyliyin aparıcı faktoruna çevrilməsi istiqamətində gördüyü işlər, fundamental mahiyyət kəsb edən sosial-iqtisadi islahatlar, yeni iş yerlərinin açılması, müxtəlif investisiya proqramlarının həyata keçirilməsi, kadr islahatları, siyasi sabitliyin qorunub saxlanması, xarici siyasətdə əldə olunan uğurlar hakimiyyətin 6 noyabr qələbəsini təmin edən ən mühüm elementlərdir.

Bəşəriyyətin çoxminillik təcrübəsi sübut edir ki, siyasi liderlərin ideyalarının geniş xalq kütlələrinə düzgün təlqin olunmasında, həyata keçirilən islahatların mahiyyətinin obyektiv şərhində, mütərəqqi ideyaların təbliğində onun yaxın silahdaşları da mühüm rol oynayır, beləliklə, cəmiyyət həyatında özünəməxsus yer tuturlar. Bu nöqteyi-nəzərdən yanaşdıqda, bir daha təsdiqlənir ki, istər çağdaş tariximizin olduğu kimi yazılmasında, istərsə də ulu öndərimiz Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində, təbliğində və gələcək nəsillərə ötürülməsində akademik Ramiz Mehdiyevin xidmətləri böyükdür. Ömrünün 30 ilini ulu öndərimizlə birgə addımlayan cənab Ramiz Mehdiyev

Ramiz
Mehdiyev

Heydər Əliyevin və onun layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin milli mənafeələrə əsaslanan fəaliyyətinin ayrı-ayrı məqamlarını qələmə almaqla, zamanəmizin ən yaxşı elmi və siyasi-fəlsəfi əsərlərini yaratmışdır.

Xalid NİYAZOV

Azərbaycanda demokratik, ədalətli və şəffaf seçkilər tam təmin olunub

2005-ci ilin parlament seçkiləri sübut etdi ki, Azərbaycanda sivil, demokratik-hüquqi dövlət quruculuğu prosesi artıq dönməz xarakter alıb və bu prosesi əngəlləməyə qadir olan qüvvə yoxdur. Hakimiyyət cəmiyyətin liberallaşması, demokratik dəyərlərin bərqərar olması, vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, Azərbaycanın Qərbbə, Avratlantik məkana integrasiyası vasitəsilə sivil dünyanın bir hissəsinə çevrilməsi istiqamətində müstəqil və məqsədyönlü siyasət aparır.

Hakimiyyət həm daxili, həm də xarici siyasətdə impulsiv, ölçülüb-biçilməmiş qərarların tərəfdarı deyildir. Bütün məsələlər üzrə prinsipial qərarlar təhlildən sonra qəbul olunur və ölkənin, regionun davamlı inkişafına xidmət edir. Seçki prosesi göstərdi ki, Azərbaycan hakimiyyəti beynəlxalq standartlara uyğun, eyni zamanda, ölkənin hazırkı inkişaf mərhələsini və özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə alan seçki keçirmək iqtidarındadır və bunun üçün qəti iradəsi var. Eyni zamanda, seçki prosesi göstərdi ki, Azərbaycanda xalqın iradəsinə arxalanan, siyasətini milli maraqlar üzərində quran, real gücə və nüfuza malik, sivil dünyada cərəyan edən prosesləri diqqət mərkəzində saxlayan, müstəqil Azərbaycan dövləti quruculuğu prosesində böyük əməyi olan, ölkənin inkişafı ilə bağlı real və fundamental konsepsiyaya malik iqtidar mövcuddur. Heydər Əliyev ideologiyasını rəhbər tutan hakimiyyət komandası Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycanı yeni, möhtəşəm uğurlara aparmaq iqtidarındadır.

I fəsil

Yeni
dövrün
yeni
lideri

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin "2005-ci il parlament seçkiləri: ilkin təhlil (Mülahizələr, nəticələr və proqnozlar)" adlı kitabı tariximizin bu çox mühüm dönüş mərhələsinin elmi-fəlsəfi mahiyyətini açmaq və seçki prosesinin bütöv mənzərəsini aydınlaşdırmaq, baxımından olduqca qiymətli elmi-siyasi tədqiqat əsəridir. Bu kitabı müasir tariximizin siyasi yaddaşı adlandırsaq, səhv etmərik. Çünki əsər ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında çox mühüm bir hadisəyə – bütün dünya ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində olan parlament seçkilərinin keçirilməsi prosesinin təhlilinə həsr edilmişdir. Məlum olduğu kimi, keçmiş sovet respublikalarında – Ukrayna, Gürcüstan və Qırğızıstanda baş vermiş məlum hadisələrdən sonra 2005-ci il noyabrın 6-da Azərbaycan Milli Məclisinə seçkilər bütün dünyada böyük maraqla izlənilirdi. Bütövlükdə demokratik, açıq, şəffaf keçən seçkilər nəticə etibarilə Azərbaycan xalqının iradəsini əks etdirirdi. İfrat radikal müxalifət qüvvələrinin və onların xaricdəki havadarlarının arzusunda olduqları rəngli inqilab baş tutmadı. Səbəbi də məlumdur: Azərbaycanda nə seçkilərdən əvvəl, nə də seçkilər ərəfəsində hər hansı inqilabın baş verməsi üçün heç bir ilkin şərt yox idi.

Seçkilərin həm yerli, həm də beynəlxalq siyasi dairələrin və müşahidəçilərin tam nəzarəti altında normal, azad, ədalətli keçməsi ölkəmizin və dövlətimizin beynəlxalq demokratik imicinə böyük töhfə idi. Respublika Prezidenti İlham Əliyev Milli Məclisə seçkilərin nəticələri ilə bağlı Azərbaycan televiziyasına müsahibəsində demişdir: "Seçkilərin demokratik şəkildə keçirilməsi Azərbaycanın qarşısında yeni imkanlar açır. Biz bundan sonra da demokratikləşmə prosesinə böyük diqqət göstərəcəyik. Azərbaycanda siyasi proseslərin sürətlənməsi, demokratik inkişafın möhkəmlənməsi ölkəmizin hərtərəfli inkişafı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir... Bizim gözəl iqtisadi perspektivlərimiz bilavasitə Azərbaycanda demokratiyanın inkişafı ilə bağlıdır. Azər-

baycanda vətəndaş cəmiyyətinin yaranması, azad cəmiyyətin yaranması bizim başlıca vəzifəmizdir".

Müəllif bu fikirdədir ki, Azərbaycan xalqı seçkilərdə öz sözünü dedi. Normal, azad və ədalətli seçkilərdən sonra Azərbaycan yeni demokratik inkişaf mərhələsinə, müxalifət isə 2005-ci ilin 6 noyabr parlament seçkilərini udurmaqla öz fəaliyyətinin növbəti böhran dövrünə qədəm qoydu. Eyni məkan və zaman müstəvisində mövcud olan və eyni siyasi sistemin komponentlərini təşkil edən iqtidar və müxalifət komandasını yanaşı nəzərdən keçirib təhlil edən müəllif müasir siyasi tariximizə yanaşma tərzinə və digər cəhətlərinə görə olduqca maraqlı və düşündürücü nəticələr əldə etmişdir. Müəllifin fikrincə, Azərbaycanın siyasi səhnəsində irəliyə baxan Prezident və keçmişə baxan müxalifət vardır. 1993-cü ildən bəri heç bir yeni siyasi proqram irəli sürməyən müxalifət liderləri istefaya getməli və öz yerlərini yeni, əsl müxalifətə verməlidirlər. 2003-cü ildə keçirilmiş prezident seçkiləri Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında irəliyə doğru dönüş nöqtəsi olmuşdur.

2005-ci il parlament seçkilərini udurmaqla öz fəaliyyətinin növbəti böhran dövrünü yaşayan radikal müxalifət alternativ fikir və yeni siyasi düşüncə tərzini aşılamaq, tranzitar cəmiyyətlərdə yeni siyasi faktorları təqdim etmək, qurulmaqda olan plüralistik vətəndaş cəmiyyətində sivil hakimiyyət-müxalifət münasibətlərinin yaradılması və dövlətin inkişafı naminə strateji layihələrin həyata keçirilməsində necə iştirak edir? Özünü "ana müxalifət" adlandıranlar son illər ərzində bu vəzifələrin öhdəsindən gələ bildilərmə? Bu sual sağlam fikirli və mütərəqqi düşüncəli vətəndaşları ölkənin siyasi səhnəsində baş verən transformasiyalar üzərində düşünməyə vadar edir. Müəllif bu suallara baş verən siyasi proseslər çərçivəsində və 2005-ci il parlament seçkilərinin nümunəsi əsasında cavab verməyə çalışmışdır.

Professor Ramiz Mehdiyevin fikrincə, Azərbaycanda və ölkə hüduqlarından kənarda böyük maraqla izlənilən seçki kampaniyası ümumilikdə demokratikləşmə proseslərini sürətləndirən bir çox müsbət yeniliklərlə yadda qalan olmuşdur. Müəllif nəticə etibarilə xalqın iradəsini əks etdirmiş 6 noyabr parlament seçkiləri prosesini 5 mərhələyə bölmüş və onların hər birinin ayrı-ayrılıqda geniş təhlilini vermişdir. Birinci mərhələni "Seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi mərhələsi" adlandırmış və hər bir seçkinin demokratikliyini təmin edən şərtlər sırasında siyasi iradə amili ilə yanaşı, təkmil seçki qanunvericiliyinin vacibliyini xüsusi qeyd etmişdir. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyası ölkədə demokratik standartlara cavab verən azad, ədalətli, obyektiv seçkilərin keçirilməsi üçün mühüm prioritetləri müəyyənləşdirmişdir. Əsas Qanunda təsbit olunmuş müddəalara istinadən Azərbaycanda ümumi, bərabər və birbaşa seçki hüququ əsasında gizli və şəxsi səsvermə yolu ilə seçkilərin hüquqi bazası formalaşdırılmışdır. Lakin dünyanın ən demokratik ölkələrində belə seçkilərin gedişində müəyyən qüsurlar və nöqsanların üzə çıxması təbii haldır. Bu, bir sıra Qərb politoloqlarının elmi mülahizələrində də ağırlı məqam kimi vurğulanır. Hər dəfə keçirilən seçkilər seçki qanunvericiliyindəki boşluqların və qüsurların üzə çıxarılmasında və onların aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Bu baxımdan hakimiyyət ötən seçkilərdə qeydə alınmış bir sıra qanun pozuntularının və texniki xətlərin aradan qaldırılması üçün Seçki Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi barədə səslənən təşəbbüslərə həssaslıqla yanaşmışdır. 2005-ci ilin fevral və mart aylarında hakimiyyətin, ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun, habelə Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası ekspertlərinin görüşləri keçirilmiş, bu istiqamətdə geniş müzakirələr aparılmışdır. Bu müzakirələ-

rin yekunu kimi 2005-ci ilin may ayında Seçki Məcəlləsi Milli Məclisin müzakirəsinə çıxarılmış, sənədin 43 maddəsində əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Bu dəyişikliklər nəticəsində Azərbaycanın seçki praktikasında ilk dəfə olaraq təkrar səsvermənin qarşısını almağa yönəlmiş bir müddəa – vətəndaşlara seçki vəsiqələrinin verilməsi, habelə seçici siyahılarının Mərkəzi Seçki Komissiyasının internet saytında yerləşdirilməsi məsələsi də qanunda yeni müddəa kimi öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda, Seçki Məcəlləsində namizədlərin qeydiyyat proseduru sadələşdirilmişdir. Əgər əvvəllər deputatlığa namizədi qeydiyyatata almaq üçün 2000 imza toplanması tələb olunurdusa, Seçki Məcəlləsinə edilmiş dəyişiklik nəticəsində bu rəqəm 450-yə endirilmişdir. Bundan başqa, namizədin depozitlə qeydə alınması üçün tələb olunan maliyyə vəsaiti bir neçə dəfə azaldılaraq 2250 ABŞ dolları təşkil etmişdir. Deputatlığa namizədlərin seçki fondlarına toplana biləcək maliyyə vəsaitinin maksimum həddi isə 82 min ABŞ dolları civarında müəyyənləşdirilmişdir.

2005-ci ilin 6 noyabr parlament seçkilərinə hazırlıq dövründə və həmin seçkilərin keçirilməsi zamanı bu sahədə baş verə biləcək əyintilərin və qanun pozuntularının qarşısını almaq, Milli Məclisə seçkiləri Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinin müddəalarına tam uyğun keçirmək, bu sahədə icra hakimiyyəti orqanlarının üzərlərinə düşən vəzifələrin lazımınca yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2005-ci il mayın 11-də "Azərbaycan Respublikasında seçki praktikasının təkmilləşdirilməsinə dair" sərəncam imzaladı. Ölkənin demokratik imicinin daha da yüksəldilməsi istiqamətində mühüm addım olan bu sənəd ilk gündən həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə yüksək dəyərləndirildi.

Sərəncamda diqqəti çəkən ən mühüm məsələlərdən biri Azərbaycanda keçiriləcək parlament seçkilərində ilk dəfə olaraq "exit-poll"un tətbiqi ilə bağlı müddəa olmuşdur. Se-

çicilərin səsvermədən sonra məntəqələrdən çıxışı zamanı aparılan sorğuya razılıq verməklə hakimiyyət demokratik seçkilərin keçirilməsində maraqlı olduğunu bir daha nümayiş etdirmişdir. Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarına tapşırılmışdır ki, Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə uyğun olaraq, öz səlahiyyətləri çərçivəsində ixtisaslaşmış ictimai rəyçilər tərəfindən "exit-poll" prosesinin aparılmasına lazımı şərait yaratsınlar, həmin prosesin gedişinə qanunazidd olaraq müdaxilə etməsinlər.

Seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi mərhələsində görülmüş genişmiqyaslı işlər faktiki cəmiyyətdə demokratik ruhun güclənməsinə layiqli tökan verdi. Bu, qeydə alınmış namizədlərin sayının rekord həddə (125 yerə qarşı 2063 nəfərə) çatmasında özünü göstərdi. Beş il əvvəl – 2000-ci ilin parlament seçkilərində qeydiyyatdan keçən deputatlığa namizədlərin sayı isə təxminən 400 nəfər idi. 6 noyabr seçkilərində iştirak etmək üçün 48 siyasi partiya və seçki bloku qeydiyyatdan keçmişdir. Mərkəzi Seçki Komissiyasının məlumatına görə, 21 siyasi partiyayı birləşdirən 8 blok qeydə alınmışdır. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, 2005-ci il avqustun 15-də Ədliyyə Nazirliyi kollegiyasının qərarı ilə 8 siyasi partiya qeydiyyatdan alınmışdır.

Azərbaycanda seçkiqabağı mühitin demokratikləşdirilməsi istiqamətində atılan çoxsaylı addımlar, ümumiyyətlə 6 noyabr seçkilərinə hazırlıqla bağlı ayrı-ayrı mərhələlər aparıcı dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan Prezidentinin 2005-ci il 11 may tarixli sərəncamı ilk gündən təqdir olunmuşdur.

Müəllifin "Seçkiqabağı təbliğat mərhələsi" adlandırdığı dövr sentyabrın 7-dən noyabrın 5-dək davam edən bütöv iki ayı əhatə edir. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə müvafiq olaraq, 2005-ci il sentyabrın 7-dən etibarən Azərbaycanda seçkiqabağı təşviqata start verilmiş və bu kampaniya seçkilərə 24 saat qalmışa qədər – noyabrın 5-i

saat 8.00-dək davam etdirilmişdir. Bu dövrdə Azərbaycanda indiyə qədər rast gəlinməmiş dərəcədə genişmiqyaslı, əhatəli və azad təşviqat kampaniyası aparılmış, müəyyən çatışmazlıqlara, nöqsanlara baxmayaraq, proses ümumən müsbət məcrada keçmişdir.

60-dan artıq dairədə namizədi olan partiya və bloklara həftədə 3 saatdan az olmayaraq AzTV-1-də, İctimai Televiziya və bu şirkətlərə aid radiolarda pulsuz efir vaxtı verilmişdir. Həmin partiya və blokların namizədlərinin təşviqat materialları mərkəzi dövlət qəzetlərində də ("Azərbaycan", "Xalq qəzeti", "Respublika") ödənişsiz əsaslarla yerləşdirilmişdir. Digər namizədlər isə seçki prosesinə qatıldıkları ərazilərə aid yazılı və elektron kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından bəhrələnməmişlər. Konkret regionlar çərçivəsində fəaliyyət göstərən teleradio təşkilatlarının namizədlər üçün ayırdığı efir vaxtının həcmi isə həftədə 1 saat 30 dəqiqədən az olmamışdır.

Mərkəzi Seçki Komissiyasının 2005-ci il 10 sentyabr tarixli qərarı ilə 60-dan artıq deputatlığa namizədləri qeydə alınmış siyasi partiya və bloklara dövlət hesabına pulsuz efir vaxtı ayrılması qaydaları təsdiqlənmişdir.

Bir qayda olaraq seçkiqabağı təşviqat bütün ölkələrdə siyasi ehtirasların qızıışması, siyasi fəallığın artması ilə müşayiət edilir. Namizədlərin sayca çoxluğu Azərbaycanda da təşviqat prosesinin nisbətən fəal şəraitdə keçməsi ilə müşayiət olunmuşdur. Təşviqat prosesinin müsbət və mənfi məqamları daha çox kütləvi informasiya vasitələrində özünü qabarıq göstərmişdir. Təşviqat mərhələsində bütün deputatlığa namizədlər ödənişli əsaslarla istədikləri kütləvi informasiya vasitələrində öz təşviqat materiallarını yerləşdirmək imkanı qazanmışlar. Təşviqat mərhələsində deputatlığa namizədlərin seçkilərlə sərbəst görüşlərinin təşkili məqsədilə dairə seçki komissiyaları şəhər və rayon icra hakimiyyətləri ilə birgə qapalı və açıq yerlər müəy-

yənləşdirmişdilər. Təkcə Bakı şəhərində 5 böyük meydan, 200-dək digər yerlər ayrılmışdı. Bu dövrdə bütün deputatlığa namizədlərin seçiciləri ilə 22704 görüşü olmuşdur. Onların 5566-nı müxalifətin nümayəndələri, 8223-nü hakim partiyanın nümayəndələri, 8815-ni müstəqil namizədlər keçirmişlər. Təşviqat məqsədilə çoxlu sayda mitinq, yığıncaq və yürüşlər də keçirilmişdir. Bu məqsədlə Bakı şəhərinin icra hakimiyyəti orqanlarına daxil olmuş 64 müraciətin 47-si müxalifətdən alınmış, onların 38-nə icazə verilmişdir. "Azadlıq" blokunun təmsilçiləri oktyabr ayından başlayaraq Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə çoxsaylı səfərlər etmiş, seçiciləri ilə sərbəst şəkildə görüşlər keçirmiş, bu zaman heç bir məhdudiyyətlə üzləşməmişlər. "Azadlıq" blokuna daxil olan partiyaların "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında" qanunun tələbləri ilə məhdudlaşdırılan yerlərdə – strateji dövlət obyektlərinin yerləşdiyi mərkəzi meydan və küçələrdə mitinq-yürüş keçirmək barədə müraciətlərinə Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti tərəfindən müsbət cavab verilməmişdir. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti bu qadağanı qanunun müvafiq müddəaları ilə əsaslandırılmış və əvəzində 4 marşrut üzrə yürüş-mitinq keçirməyi təklif etmişdir. Bununla razılaşmayan "Azadlıq" bloku eyni vaxtda şəhərin müxtəlif meydanlarında icazəsiz aksiyalar keçirməyə cəhd göstərmiş, nəticədə polis ictimai asayişin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlər görməyə məcbur olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev oktyabrın 25-də seçkiabağı təşviqat kampaniyasının həlledici mərhələsində icra strukturlarının rəhbərləri ilə görüşərək o vaxta qədər yol verilmiş bəzi nöqsanların aradan qaldırılması üçün konkret tapşırıqlar vermiş və müşavirənin yekunu kimi "Milli Məclisə seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında" sərəncam imzalamışdır. Bu sənəd seçki mühitinin daha da liberallaşdırılması, seçki qanun-

vericiliyinin təkmilləşdirilməsi baxımından beynəlxalq təşkilatlar və aparıcı demokratik dövlətlər tərəfindən müsbət qarşılanmışdır.

Səsvermə günü seçki prosesinin gedişinə ayrıca bir bölmə həsr etmiş müəllif yazır ki, seçki günü respublikada 125 seçki dairəsində səsvermə keçirilmiş və ölkə üzrə 5137 məntəqədə seçicilərin öz iradəsini təmin etməsi üçün lazımı şərait yaradılmışdır. Seçkilərin keçirilməsinə 15 nəfərdən ibarət Mərkəzi Seçki Komissiyası nəzarət etmişdir. Seçki günü 125 dairə seçki komissiyasının tərkibinə 1116 adam daxil olmuş, 5137 məntəqə seçki komissiyasında 30822 nəfər işləmişdir.

Seçkilərin nəticələrinə görə, Yeni Azərbaycan Partiyası böyük üstünlük əldə etmişdir. Mərkəzi Seçki Komissiyasının məlumatına görə, 125 deputat mandatından 56-nı Yeni Azərbaycan Partiyası tərəfindən irəli sürülən namizədlər qazanmışlar. 41 yerə isə müstəqil namizədlər sahib olmuşlar. Yerdə qalan mandatları müxalifət partiyalarının namizədləri əldə ediblər.

Beləliklə, üçüncü çağırış Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə 115 nəfər deputat seçilmiş, 4 dairə üzrə seçkilərin nəticəsi MSK tərəfindən, Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən isə 6 dairədə seçkilərin nəticələri ləğv olunmuşdur.

Bu seçkilərdə Azərbaycan tarixində ilk dəfə "exit-poll" keçirilmişdir. "Exit-poll"un keçirilməsini və şəffaflığı təmin etmək üçün hökumət tərəfindən hər bir şərait yaradılmışdır.

Seçkilərin monitorinqində namizədlərdən, siyasi partiyalardan, siyasi partiyaların bloklarından, vətəndaşlardan və qeyri-hökumət təşkilatlarından 17014 yerli müşahidəçi iştirak etmişdir.

Seçkiləri, həmçinin, 45 ölkədən olan 1586 beynəlxalq müşahidəçi izləmişdir. Onlar bölgələrdə, hətta ucqar kəndlərdəki məntəqələrdə seçkilərin gedişini müşahidə edə bilmişlər.

Seçki prosesini beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrindən əlavə, xarici ölkələrin çoxsaylı KİV təmsilçiləri də işıqlandırmışdır. Xarici jurnalistlərə normal iş şəraiti yaratmaq məqsədilə xüsusi mərkəz fəaliyyət göstərirdi. Mərkəz kifayət qədər nəqliyyat və kompüterlə təmin olunmuşdu. Son məlumatlara görə, seçkinin gedişini 80 ölkədən olan 310 jurnalist izləmişdir.

Professor Ramiz Mehdiyevin "2005-ci il parlament seçkiləri: ilkin təhlil (Mülahizələr, nəticələr və proqnozlar)" əsəri bir çox məziyyətlərinə görə müasir Azərbaycan müxalifəti üçün əsl siyasi yaddaşdır. Bu, ciddi və təcrübəli bir müşahidəçinin, qərəzsiz siyasi tənqidçinin, dərin təhlili olan tədqiqatçının və hər şeydən əvvəl Azərbaycanda demokratik seçki praktikasının formalaşmasında xüsusi xidməti və marağı olan, ölkədə bütün sağlam demokratik qüvvələrin arzu və ehtiraslarına şərik çıxan bir alimin əsəridir. Azərbaycanda demokratik hərəkatın əməli və nəzəri məsələlərinə, qloballaşma və modernləşmə problemlərinə, Azərbaycanın müstəqillik fəlsəfəsinə, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf dialektikasına həm praktiki, həm də nəzəri aspektdə yaxşı bələd olan müəllif tədqiq etdiyi bu mövzuya da peşəkar filosof və sosioloq kimi yanaşmış və mövzu ilə alim-politoloq kimi rəftar etmişdir. Odur ki, çağdaş tariximizin bu dövrünə müraciət edən hər kəs əsərin elmi-nəzəri dəyərinə tam arxayınlıqla ona istinad edə bilər. Çünki 2005-ci ilin parlament seçkilərinin gedişinə və nəticələrinə həsr edilmiş kitabın hər üç fəslə Azərbaycanda siyasi qüvvələrin güc nisbətini, fəaliyyət prinsipləri və istiqamətlərini, ayrı-ayrı siyasi partiyaların, siyasi partiya bloklarının, eləcə də müstəqil namizədlərin qələbəsinin və məğlubiyyətinin səbəblərini müəyyən etmək üçün kifayət qədər geniş material verir. Seçki prosesinin bütün mərhələlərində – deputatlığa namizədlərin irəli sürülməsi, təşviqat kampaniyası və bilavasitə seçki günü siyasi partiya və siyasi partiya bloklarının nüfuz

dairəsinin, ictimai rəyə təsir əmsalının, təşviqat kampaniyasını necə qurmalarının, hansı texnologiyalardan istifadə etmələrinin və digər vacib məsələlərin təhlili hər hansı siyasi qüvvənin şansını tam aydın təsvir etmək imkanı yaratmışdır. Seçki prosesinin təhlili deməyə əsas verir ki, radikal müxalifətin məğlubiyyətini və hakim partiyanın qələbəsini şərtləndirən mühüm obyektiv və subyektiv səbəblər mövcuddur.

Məlum olduğu kimi, hakim partiyanın, ümumiyyətlə hakimiyyətin reytinginə müsbət təsir edən ən mühüm amillərdən biri ölkədə aparılan sosial-iqtisadi siyasətdir. Bu məsələ insanların, seçicilərin sosial durumuna, həyat səviyyəsinə birbaşa təsir etdiyi üçün hər bir seçici bu və ya digər siyasi qüvvə arasında seçim edəndə sosial-iqtisadi amili əsas şərtlərdən biri və bəlkə də birincisi kimi görür. Bu da təbiidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın 15 illik müstəqillik tarixi göstərir ki, sosial-iqtisadi məsələlər insanların seçiminə ən çox təsir edən amillərdir.

Son 13 ildə iqtisadi vəziyyətin təhlili Azərbaycanın iqtisadi böhran dövründən iqtisadi intibah dövrünə qədəm qoyduğunu və əksər sahələr üzrə ciddi irəliləyişlərə nail olduğunu göstərir. Bütün bunlarla yanaşı, əksər ekspertlər, iqtisadçılar hesab edirlər ki, 2003-cü ildə cənab İlham Əliyev Azərbaycan Prezidenti seçildikdən sonra ölkənin sürətli sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi məsələsi bir nömrəli vəzifəyə çevrilmişdir. Azərbaycan Prezidentinin regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramını, yoxsulluğun azaldılmasına dair dövlət proqramını və digər bu kimi vacib sənədləri təsdiqləməsi hakimiyyətin sosial-iqtisadi sahədə daha ciddi irəliləyişlərə nail olmaq marağını açıq şəkildə göstərmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ardıcıl şəkildə regionlara səfəri, ictimaiyyətlə görüşləri, müxtəlif təyinatlı müəssisələrin açılışında iştirakı, bütün rayonlarda aparılan quruculuq və abadlıq

işləri xüsusi qeyd edilməlidir. İnsanlar dövlətin, Prezidentin onlara qayğısını bilavasitə hiss edir, qarşıda duran problemlərin həlli istiqamətində real addımlar atıldığını görürlər.

Müəllif seçkilərdə müxalifətin məğlubiyyətinin səbəblərini açıqlamazdan əvvəl onları xarici ölkələrin müxalifət partiyaları ilə müqayisə etmiş və göstərmişdir: inkişaf etmiş ölkələrin müxalifət partiyalarına nəzər saldıqda aydın görünür: hər bir siyasi qüvvənin elmi şəkildə əsaslandırılmış prinsipial mövqeyi, sabit elektoratı, müxalifət qurumlarına rəhbərlik edən şəxslərin isə nəzəri baxışları, ölkənin inkişafı və problemlərin həlli ilə bağlı konseptual proqram və platformaları mövcuddur. Bu partiyalar çəkisindən və vacibliyindən asılı olmayaraq, bütün məsələlərin iqtidar nümayəndələri ilə masa arxasında səmərəli müzakirə edilməsi və çıxış yolunun axtarılması vasitəsilə həll etməyə üstünlük verirlər. Televiziya və mətbuat vasitəsilə verilən açıqlamalarda iqtidara qarşı əsassız ittihamlar, qərəzli fikirlər səsləndirilmir, ictimaiyyətə mövcud problem barədə məlumat verilir, bu problemin həllinə dair siyasi qüvvənin təklifləri çatdırılır, yeni mövqeyi ictimaiyyətin müzakirəsinə təqdim olunur. Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, ABŞ, Türkiyə və digər ölkələrdə siyasi partiyaların fəaliyyəti ilə tanış olan hər kəsin bu reallığı müşahidə etmək imkanı var.

Azərbaycanda isə tam fərqli mənzərə müşahidə olunur. Bu da ondan irəli gəlir ki, ümumiyyətlə, Azərbaycanda müxalifət sözün əsl mənasında partiya kimi formalaşmayıb və demokratik müxalifət yoxdur. Söhbət dağınıq qruplardan və dəstələrdən gedə bilər. Ölkəmizdə belə bir ənənə yaranıb ki, müxalifətdə olan partiyayı adına, mövqeyinə, siyasi xəttinə görə deyil, ona rəhbərlik edən şəxsə görə tanıyırlar. Bu partiyalarda avtoritar idarə üsulu hökm sürür, demokratik partiya quruculuğu, fikir plüralizmi, söz azadlığı

yoxdur, bütün proseslər partiya rəhbərinin iradəsinə və istəyinə uyğunlaşdırılmışdır. Özəl şirkət anlayışı bu partiyalara daha uyğundur. Odur ki, ölkəmizdə radikal müxalifətçilik bir ideya və siyasi cərəyan kimi artıq arxivə təhvil verilir, onun sosial bazası ərimiş və daralmaqdadır. 2003-cü il 15-16 oktyabr hadisələrindən sonra dağıdıcı müxalifət sarsıdıcı zərbə aldı, onun sosial bazası sürətlə dağılmağa başladı. 2005-ci il parlament seçkilərindən sonra radikallar daha bir ağır zərbə aldılar. Partiyaların rəhbərliyində və rayon təşkilatlarında istefalar, bütöv yerli təşkilatların özünü buraxması bu dağılma prosesinin qarşısını almaz xarakter aldığını göstərir. Radikal müxalifətçiliyin dağılması və konstruktiv, sivil, vətənpərvər müxalifətin formalaşması 2005-ci ilin parlament seçkilərindən sonra artıq sosial tələbata çevrilmişdir.

Qalib ƏHMƏDOV

İqtisadi yüksəliş və tərəqqi mərhələsi

"Mənim məqsədim budur ki, Azərbaycan xalqı daha yaxşı yaşasın, daha rahat yaşasın, əmin-amanlıq olsun, ölkəmiz daha da inkişaf etsin, güclənsin və Azərbaycan dünyada daha da möhkəm dövlətə çevrilsin".

İlham ƏLİYEV

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilmiş ardıcıl və səmərəli islahatlar hesabına formalaşmış inkişaf potensialının cənab İlham Əliyev tərəfindən ötən üç illik prezidentliyi dövründə tam reallığa çevrilməsi danılmaz həqiqətdir. 2003-cü ilin 15 oktyabr seçkilərində xalqın mütləq əksəriyyətinin etimadını qazanaraq Azərbaycan Prezidenti seçilmiş cənab İlham Əliyev ulu öndərimizin müəyyənləşdirdiyi strateji inkişaf kursunu böyük əzmlə davam etdirmiş, Azərbaycan sosial-iqtisadi yüksəlişinə, demokratik nailiyyətlərinə görə dünyada ön sıralara çıxmışdır. Bu üç ildə əldə edilən uğurlar Heydər Əliyev kursunun müəyyənləşdirdiyi sülh, sabitlik, inkişaf və tərəqqi yolunun alternativsizliyini bir daha sübuta yetirmişdir.

Nazirlər Kabinetinin 2006-cı ilin 9 ayının yekunlarının təhlilinə nəzərən xalqa layiqli xidmət prinsipi-nin Prezident İlham Əliyevin yürütdüyü siyasətin ana xətti-nə çevrildiyini əminliklə söyləmək olar. Dövlət başçısı res-publikada sürətli sosial-iqtisadi inkişaf və tərəqqiyə, siyasi

sabitliyə, vətəndaş sülhünə ciddi təminat yaratmış strateji siyasi kursu cari ildə də uğurla davam etdirərək hər bir azər-baycanlının Prezidenti olduğunu sübuta yetirmiş, verdiyi bir çox vədləri gerçəkləşdirmişdir. Sən 9 aylıq fəaliyyəti dövlət başçısının qəbul etdiyi bütün qərarların ümumxalq mənafeyi ilə uzlaşdığını və obyektiv zərurətdən irəli gəldiyini göstərir. "Biz nəyi necə edəcəyimizi çox yaxşı bilirik" deyən Prezident İlham Əliyev hər bir mərhələ üçün hökumət qarşısında hansı əsas problemlərin, başlıca vəzifələrin dayandığını aydın təsəvvür edir və ölkənin bütün problemlərinin həlli üçün konkret planlara, proqramlara, yüksək iş qabiliyyətli çevik komandaya malikdir.

Yeni neft strategiyasının əzmlə davam etdirilməsi, Azərbaycanın xarici sərmayələr üçün cəlbəediciliyinin artırılması, iqtisadiyyatın müxtəlif sferalarına yönələn investisiyaların qeyri-neft sektoruna, regionların inkişafına doğru istiqamətləndirilməsi, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha münbit şəraitin formalaşdırılması, vətəndaşların sosial müdafiəsi tədbirləri 2006-cı ilin 9 ayında da cənab İlham Əliyevin iqtisadi siyasətinin əsas məğzini təşkil etmişdir. Dövlət başçısı bölgələrə xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşmaqla xalqın mə-nafeyinin daim qorunmasını öz fəaliyyətinin başlıca prinsipi kimi götürdüyünü bir daha göstərmişdir. Azərbaycan Prezi-dentinin hələ 11 fevral 2004-cü ildə təsdiqlədiyi "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər) Dövlət Proqramı" cari ilin ötən dövründə də bölgələrin davamlı inkişafı, sosial infrastrukturu-n yenidən qurulması, özəl sektorun yüksəlişi, ölkə iqtisadiyyatının neft amilindən asılılığının qeyri-neft sektorunun inkişafı hesabına aradan qaldırılması üçün kompleks tədbirlər müəyyənləşdirmiş, uğurlu nəticələrlə yadda qalmışdır. Azərbaycan həyatının bütün əhəmiyyətli sahələrində sürətli inkişafa rəvac verən dövlət proqramı ölkəmizdə tarazlı və davamlı inkişafın ilkin mərhələsinin əsasını qoymuş, əya-

lətlərdə canlanma yaranmış, iş adamlarının normal fəaliyyəti üçün əlverişli biznes mühiti formalaşmış, yeni müəssisələrin yaradılması yolu ilə Azərbaycanda işsizliyin, yoxsulluğun səviyyəsi xeyli dərəcədə azalmışdır. Regionlarda nəqliyyat-kommunikasiya sisteminin bərpası, elektrik enerjisi, qaz, su, rabitə təminatı kimi sosial problemlərin həlli, müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi mədəni-intellektual yüksəlişə yol açmışdır. Azərbaycan regionları öz simasını dəyişmiş, vətəndaşlarımızın maddi rifah halı yaxşılaşmış, əhalinin mərkəzə doğru axını səngiməşdir.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan" qəzetinin 14 oktyabr 2006-cı il tarixli sayında dərc olunmuş "Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında son üç il ərzində daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi" sərlövhəli müsahibədə vurğuladığı kimi, regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramı bölgələrin inkişafına ciddi təkan vermiş, uğurlu nəticələrə səbəb olmuşdur: "...Son üç il ərzində Prezident İlham Əliyev regionların sosial-iqtisadi inkişafına xüsusi əhəmiyyət vermişdir. 2004-cü il 11 fevral tarixli "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı (2004-2008-ci illər) Dövlət Proqramı"nın həyata keçirilməsi regionların kompleks inkişafına, infrastruktur sahələrinin yenidən qurulmasına, yeni istehsal və emal müəssisələrinin, obyektlərinin yaradılmasına, iş yerlərinin açılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlişinə təkan vermişdir".

Ötən 9 ayda sahibkarlığın inkişafına xidmət edən kompleks tədbirlər uğurla davam etdirilmiş, özəl sektorun stimullaşdırılması, investisiyaların təşviqi istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Bazar mexanizminin hərəkətverici qüvvəsi sayılan sahibkarlığın keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin sosial-iqtisadi sisteminin yenidən

qurulmasında mühüm rol oynadığını nəzərə alan Prezident İlham Əliyev bu təbəqəyə xüsusi qayğı ilə yanaşmışdır. Özəl sektorun inkişafı üçün dövlət səviyyəsində bir sıra təşkilati, hüquqi və iqtisadi tədbirlərin görülməsi, biznes fəaliyyəti üçün daha əlverişli mühitin yaradılması məqsədilə əsaslı islahatların aparılması da dövlət başçısının həyata keçirdiyi iqtisadi inkişaf strategiyasının mahiyyətindən irəli gəlir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramında iş adamlarının fəaliyyətinə daha geniş imkanların yaradılmasını nəzərdə tutan çoxşaxəli tədbirlər aparılacaqdır. Dövlət proqramının icrasının bir illiyinə həsr olunmuş konfrans Azərbaycan Prezidentinin sahibkarların ən yaxın himayədarı olduğunu təsdiqləmişdir. Bunun əyani göstəricisi kimi sahibkarlığın inkişafı üçün hər il dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin nəzərəcarpacaq dərəcədə artırılmasını qeyd etmək lazımdır. Bunda məqsəd, şübhəsiz, qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün dövlətin maliyyə təminatını daha yüksək səviyyədə qurmaq, iş adamlarına verilən güzəştli kreditlərin həcmi ildən-ilə artırmaqdır.

Azərbaycan Prezidentinin 2004-cü il 4 may tarixli "Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitinin istifadəsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında" sərəncamı iş adamlarına kreditlərin əldə edilməsi sahəsində böyük imkanlar açmışdır. Bu fərman fondun fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsinə, sahibkarlıq subyektlərinin dövlətin güzəştli kreditlərindən istifadəsinin sadələşdirilməsinə səbəb olmuş, fondun vəsaitinin yerləşdirilməsini həyata keçirən kommersiya banklarının sırasına bank olmayan kredit təşkilatlarının, o cümlədən kredit ittifaqlarının cəlb olunmasına şərait yaratmışdır. Nəticədə ölkədə yoxsulluğun azaldılması, məşğulluğun artırılması və kiçik biznesin inkişaf etdirilməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyan mikrokreditlərin verilməsi reallaşmışdır. Dövlət başçısının 1 mart 2005-ci il tarixli "Sahibkarlığa dövlət maliyyə dəstəyinin

göstərilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" fərmanı isə bilavasitə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadə qaydalarının təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu fərmanla sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərin maksimum məbləği 1 milyon ABŞ dollarına yüksəldilmişdir. Bu, iş adamlarına daha böyük layihələri reallaşdırmaq, dövlətin maliyyə təminatından istifadə etmək imkanı yaratmışdır.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev müsahibəsində ölkəmizdə azad sahibkarlığın inkişafı naminə görülmən tədbirlərdən də geniş söz açmışdır: "...Cari ilin ilk 9 ayı ərzində respublikanın 57 şəhər və rayonu üzrə 1391 sahibkarlıq subyektinin investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 74,8 mln. manat güzəştli kredit verilmişdir. Kreditlər sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı, kəndli-fermer təsərrüfatlarının, turizm infrastrukturunun, xidmət sahələrinin inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəlmişdir. Maliyyələşdirilmiş layihələrin 87 faizdən artığı istehsal və emal yönümlüdür".

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin iqtisadi inkişaf baxımından vacib olan bu məsələyə xüsusi toxunması heç də təsadüfi deyildir – müasir qloballaşma dövründə hər bir dövlətin iqtisadiyyatın davamlı inkişafının ən mühüm və həlledici şərtlərindən biri də investisiya qoyuluşunun həcmi və keyfiyyətidir. Qürur doğuran haldır ki, bu gün Azərbaycan xarici investisiya cəlbəciliyinə görə dünya ölkələri arasında ön sıralardadır. Son 9 ayda Azərbaycan iqtisadiyyatına 5 milyard dollara yaxın xarici sərmayənin qoyulması respublikamızda əlverişli biznes və investisiya mühitinin formalaşdığını bir daha təsdiqləyir. 2006-cı ilin dövlət büdcəsində investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə 600 milyon manatın (AZN) ayrılması həm də özəl sektorun dəstəklənməsi istiqamətində atılan mühüm addımlardandır. 2007-ci ilin dövlət büdcəsinin də,

əsasən, investisiyayönümlü olması ölkəmizə xarici sərmayələrin cəlbi baxımından vacib əhəmiyyət daşıyır. Adətən, dövlətin payı və birbaşa sərmayəsi olan qlobal biznes layihələri iş adamları, xüsusilə xarici sərmayədarlar üçün daha cəlbedici görünür. Hökumətin investisiya layihələrinə, o cümlədən infrastrukturun yeniləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirməsi, bu sahədə əməli tədbirlərin həyata keçirilməsi sahibkarların normal fəaliyyətinə şərait yaradır. Şübhəsiz, yerlərdə lazımi infrastruktur yaratmadan, qaz, su, işıq və digər problemlərin həllinə nail olmadan sahibkarlığı inkişaf etdirmək mümkün deyildir və dövlət başçısı bunu dəfələrlə bəyan etmişdir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bu sahədə həyata keçirilən dövlət siyasətini vahid mərkəzdən tənzimləmək, respublikanın investisiya cəlbəciliyinin daha da artırılmasını təmin etmək məqsədilə Dövlət İnvestisiya Şirkətinin yaradılmasına qərar vermişdir. Şirkətin başlıca vəzifəsi ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların təşviqini təmin etmək, bu sahədə mövcud problemlərin aradan qaldırılmasına çalışmaqdır. Şirkət, eyni zamanda, xarici sərmayədarlarla birgə layihələr həyata keçirməklə, onlarda inam və etimadın güclənməsini təmin etməlidir. Nazirlər Kabinetinin son iclasında "...Dövlət İnvestisiya Şirkətinin vəzifəsi məhz ondadır ki, investisiyanı Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına lazım olan sahələrə yönəldək. Tutaq ki, əgər bir layihə 100 milyon dollar dəyərindədirsə, Dövlət İnvestisiya Şirkəti ona 20 milyon dollar vəsait qoyarsa, investorun da inamını artırır və o da pulu oraya inamla qoyar. Ondən sonra bizim yerli banklar da iştirak edə bilərlər. Beləliklə, Azərbaycanın iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi üçün yeni sənaye sahəsi yaranar" deyən cənab İlham Əliyev yeni şirkətin fəaliyyətinin hələlik qənaətbəxş olmadığını bildirmiş, bu sahədə səmərəli təkliflərin irəli sürülməsi barədə ciddi tapşırıq vermişdir.

Nazirlər Kabinetinin 2006-cı ilin ötən 9 ayının yekunlarına həsr olunmuş iclasında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev həyata keçirilən tədbirlərə baxmayaraq, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneə yaradan bəzi tədbirlərdən də ətraflı söz açmış, onların tez bir zamanda aradan qaldırılmasının vacibliyini vurğulamışdır. Dövlət başçısı hüquq-mühafizə orqanlarının iş adamlarının fəaliyyətinə əsassız müdaxilə cəhdlərinə hələ də rast gəldiyini, əsassız tələblərin irəli sürüldüyünü bildirmiş, belə hallara yol verənlər barəsində ciddi ölçülər götürüləcəyini qeyd etmişdir: "...Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı daha da sürətlə getməlidir. Burada da süni müdaxilələr olmamalıdır. Baxmayaraq ki, onlar azalıb, amma yenə də faktlar var. Məlumatlar gəlir ki, hüquq-mühafizə orqanları biznes strukturlarına müdaxilə edirlər, incidirlər, əsassız tələblər irəli sürürlər. Bunu yığışdırın. Düzdür, indi azalıbdır, amma var... 470 min iş yeri yaradılıbdır, onların tam əksəriyyəti özəl sektorda yaradılıbdır. İndi dövlət müəssisəsi tikmirik ki, orada iş yeri yaradılsın. Yaxud da dövlət aparatını artırıraq ki, orada iş yeri açılsın. Bu, özəl sektorda yaradılır. Yaxşı, belə olan halda biz görək özəl sektora bütün şəraiti yaradaq. Mənim siyasətim bundan ibarətdir. Maksimum dərəcədə kreditlər veririk. "Aqrolizing" yaratmışıq, infrastruktur yaradılır, qaz xətləri çəkilir, elektrik stansiyaları tikilir, yollar salınır. Nə üçün? İnsanlar rahat yaşasınlar, biznes inkişaf etsin. Ona görə dövlət, hökumət orqanları tərəfindən bizneslə məşğul olanlara böyük diqqət olmalıdır. Unutmayın ki, mən bu sahəyə ciddi yanaşıram və iş adamlarını dəstəkləyirəm".

Ümumilikdə Nazirlər Kabinetinin 9 ayın yekunlarına həsr olunmuş iclasında səslənən fakt və göstəricilər respublikamızın bütün sahələrdə uğurla inkişaf etdiyini əminliklə söyləməyə ciddi əsaslar verir. Azərbaycan ümumi daxili məhsulun 34 faizlik artım tempi ilə dünya

dövlətləri sırasındakı lider mövqeyini saxlamış, ötən üç ildə ÜDM 1,8 dəfə artmış, nəzərdə tutulmuş bütün proqnozlar praktik surətdə gerçəkləşmişdir. Sənaye istehsalının həcmi 40 faiz təşkil etmiş, 2003-cü ilin oktyabrından yeni açılmış iş yerlərinin sayı 470 mini ötmüşdür.

Bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş bütün postsosialist dövlətlərində ictimaiyyətin baş verən köklü dəyişikliklərə, kardinal islahatlara mənəvi-psixoloji baxımdan adaptasiyası özünü ciddi problem kimi göstərir. Sərt bazar qanunlarının diktə etdiyi şərtlərin vətəndaşların mənafeyinə toxunmaması, aztəminatlı təbəqənin maraqlarının qorunması bütün dünyada eyni inkişaf kursu seçmiş dövlətləri düşündürən mühüm məsələlərdəndir. Azərbaycanın son illərdə bu sahədə əldə etdiyi zəngin təcrübə isə analoji inkişaf yoluna yeni qədəm qoymuş digər ölkələr üçün model rolunu oynaya bilər. Bu modelin unikallığı məhz ondan ibarətdir ki, yeni mülkiyyət formalarının yaranmasına, sahibkarlığın daha sürətli inkişafına yönəlmiş kompleks tədbirlər sistemi əhəlinin sosial baxımdan nisbətən zəif təbəqəsinin maraqlarını inkar etmir. Prezident İlham Əliyev sosial məsələlərə xüsusi diqqətlə yanaşır və daim xalqın maraqlarından çıxış edir. Ötən üç ildə əhəlinin sosial müdafiəsi, xüsusilə aztəminatlı təbəqənin maddi təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində atılan addımlar da bunu bir daha sübut edir. Bu müddətdə ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 49 faizdən 29 faizə enmiş, yaşa görə əmək pensiyalarının minimum məbləği 1,8 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı 2 dəfə, minimum aylıq əməkhaqqı 3,3 dəfə artırılmışdır. Prezident İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi, cari ilin sonunadək minimum əməkhaqqının həddi 40 manata çatdırılacaqdır.

2006-cı ilin iyul ayının 13-də Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tam istismara verilməsi bu mənada layihənin bilavasitə iştirakçısı olan dövlətlərin iqtisadi maraq və mənafeələrinin təminatı, habelə ak-

tual məsələ kimi gündəmə gələn enerji təhlükəsizliyi probleminin həlli baxımından geniş imkanlar əldə etməsi deməkdir. Hazırda dünyada əsas enerji mənbələrinə nəzarət uğrunda rəqabətin kəskinləşməsi BTC-nin səmərəli əməkdaşlıq mexanizminə çevrilməsinə olan marağın gerçək miqyası barədə kifayət qədər aydın təsəvvür yaradır. Bu layihə Azərbaycanın yeni neft strategiyasının məntiqi nəticəsi olmaqla respublikamızın davamlı yüksəlişinə geniş imkanlar açır.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev sözügedən müsahibədə BTC-nin respublikamızın iqtisadi inkişafına mühüm töhfələr verəcəyini qeyd etmişdir: "Heydər Əliyevin adını daşıyan və tarixə məhz ümummilli liderimizin tək Azərbaycana deyil, həmçinin bölgənin digər dövlətlərinə və xalqlarına böyük töhfəsi kimi həkk edilən Bakı-Tbilisi-Ceyhan ixrac boru kəmərinin istismara verilməsi Prezident İlham Əliyevin mühüm nailiyyətlərindəndir. Yeni neft strategiyasının ən fəal icraçısı olmuş, son üç il ərzində isə onun həyata keçirilməsinə bilavasitə başçılıq edən ölkə rəhbərinin böyük siyasi məharəti, diplomatik bacarığı sayəsində işə düşən əsrin ən böyük mühəndis qurğularından sayılan bu neft kəməri Azərbaycanın inkişafında önəmli amil olacaq. Təkcə bir faktı xatırladım ki, qarşıdakı 20 il ərzində bu kəmərlə vasitəsilə nəql ediləcək Azərbaycan neftindən dövlət büdcəmizə 140 milyard ABŞ dollarından artıq maliyyə vəsaiti gələcək".

Azərbaycanın regionda hansısa ölkədən enerji asılılığı olmayan yeganə respublika olması məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin başladığı, cənab İlham Əliyevin isə uğurla başa çatdırdığı yeni neft strategiyasının məntiqi nəticəsidir və bu, hamıda böyük qürur hissi doğurur. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri respublikamızın müstəqilliyini daha da möhkəmləndirir, regionda müstəqil siyasət aparmasını təmin edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev respublikamızın enerji təhlükəsizliyinin yüksək səviyyədə təminatı üçün geniş imkanların olduğunu böyük inam və qətiyyətlə bildirir: "...Təbii sərvətlər imkan verir ki, biz enerji təhlükəsizliyi baxımından heç kimdən asılı olmayaq. Qış aylarında bəzi ölkələrdə yaşanan enerji böhranı göstərdi ki, bu, çox ağır sosial və bəzi hallarda siyasi məsələyə çevrilir. Azərbaycan bu baxımdan sığortalıdır. Şübhəsiz ki, bizim enerji təhlükəsizliyimiz çox yüksək səviyyədə təmin olunacaq və Azərbaycan gələcək illərdə bölgə üçün, region üçün, Avropa istehlakçıları üçün çox önəmli enerji mənbəyi olan ölkəyə çevriləcəkdir".

Son 10 ildə Ermənistanın işğalçılıq siyasəti nəticəsində tarixi torpaqlarından didərgin düşmüş qaçqın və məcburi köçkünlərin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, sosial problemlərinin həlli, faydalı məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən kompleks tədbirlər ötən üç ildə də ardıcılıqla davam etdirilmiş, yeni qəsəbələrin tikintisi geniş vüsət almışdır. Dövlət başçısı İlham Əliyev ulu öndərimizin siyasətinə sadıq qalaraq neftdən əldə olunan gəlirlərin bir qisminin ilk növbədə qaçqın və məcburi köçkünlərin yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması məqsədinə yönəldilməsini vacib sayır. Qaçqın və məcburi köçkünlərlə aparılan işi təkmilləşdirmək, bu sahə üzrə beynəlxalq standartlara cavab verən qanunvericilik bazası formalaşdırmaq, mövcud prosesin idarə olunma mexanizmini hüquqi çərçivəyə salmaq və bir sıra təşkilati tədbirləri gerçəkləşdirmək məqsədilə xüsusi dövlət proqramı hazırlanaraq qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 iyul 2004-cü il tarixli "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında" sərəncamı çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlər artıq praktiki nəticələr verir.

Nazirlər Kabinetinin 2006-cı ilin 9 ayının yekunlarına həsr olunmuş iclası hələ son prezident seçkiləri ərəfəsində "Azərbaycanda bir dənə də olsun çadır şəhərciyi qalmayacaq" deyən cənab İlham Əliyevin bu vədini də əməli işi ilə doğrultduğunu deməyə əsas verir. Cari ildə Dövlət Neft Fondundan ayrılan vəsait hesabına Ağdam və Ağcabədi rayonları ərazisində ümumi sahəsi 197 min kvadratmetr olan 3860 yaşayış evindən ibarət, bütün sosial-texniki infraquruculuq malik 13 qəsəbənin tikintisi başa çatdırılmışdır. Məcburi köçkünlərin həmin qəsəbələrə köçürülməsi və daha 4 çadır düşərgəsinin ləğv edilməsi təmin olunmuşdur. Qaçqınların və məcburi köçkünlərin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması üçün yeni qəsəbələrin salınması məqsədilə Dövlət Neft Fondundan ayrılmış vəsait hesabına bugünə qədər cəmi 11 min ev tikilmiş, ümumi yaşayış sahəsi 616 min kvadratmetr olan 45 qəsəbə salınmışdır. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan" qəzetinə müsahibəsində bəyan etdiyi kimi: "...Həqiqətən də qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin yüksəldilməsi Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətinin prioritet məqamına çevrilmişdir. Bu təbəqənin müavinətlərinin həcmi artırılmaqla yanaşı, həmçinin çadır şəhərciklərində və yük vaqonlarında məskunlaşmış məcburi köçkünlərin sosial, mənzil-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində tədbirlər görülmüşdür. 3860 ailənin yeni qəsəbələrə köçürülməsi, onların müvafiq yaşayış şəraiti və vasitələri, həmçinin iş yerləri ilə təmin edilməsini nəzərdə tutan prezident sərəncamı artıq uğurla icra edilir və yüzlərlə ailə yeni mənzillərin sakininə çevrilmişdir".

Prezident seçildikdən sonra Nazirlər Kabinetinin 17 noyabr 2003-cü ildə keçirilən ilk iclasında "Biz xalqın xidmətçiləriyik" deyən cənab İlham Əliyev sonrakı mərhələdə də məmurların fəaliyyətini məhz onların işinə görə qiymətlən-

dirmişdir. Dövlət başçısı regionlara mütəmadi səfərləri zamanı bir tərəfdən imzaladığı dövlət proqramlarının icra vəziyyətilə tanış olur, digər tərəfdən, yerlərdə aparılan çoxşaxəli abadlıq-quruculuq işləri ilə yaxından maraqlanır, yeni istehsal və emal müəssisələrinin açılış mərasimində iştirak edir. Azərbaycan Prezidentinin regionlara hər səfəri yeni infrastruktur layihələrinin gerçəkləşməsi, insanları illərdən bəri narahat edən problemlərin öz həllini tapması kimi əlamətdar hadisələrlə yadda qalır. Dövlət başçısı insanlarla birbaşa görüşlərə üstünlük verməklə onların üzləşdiyi problemləri yerindəcə öyrənməyə, həllinə nail olmağa çalışır. Vətəndaşlarla birbaşa təmaslara üstünlük verən, özünəməxsus təmkin və həssaslıqla onların problemlərini dinləyən, bu problemlərin həlli üçün qəti tapşırıqlar verən cənab İlham Əliyevin bu addımları ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilir, xalqın öz Prezidentinə olan inamını, etimadını daha da artırır.

Hələ keçmiş Sovetlər birliyi dövründən abad yolu olmayan Qubanın Xınalıq kəndinə müasir standartlar səviyyəsində yol çəkdirən, mavi yanacaqqla heç zaman təmin olunmayan Yardımlı və Lerik rayonlarına qaz kəmərinin çəkilməsi iqtisadi tərəqqi yoluna yeni qədəm qoymuş Azərbaycan üçün böyük göstəricidir. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyev haqlı olaraq qeyd edir ki, inkişaf etmiş bir çox ölkələrdə dövlət bu cür layihələrin maliyyələşdirilməsinə vəsait ayırmır. Azərbaycan hökuməti isə böyük maliyyə vəsaiti tələb edən bu layihələri yalnız bir sosial məqsədlə – əhəlinin sağlamlığı, rahatlığı, firavanlığı nəminə həyata keçirir.

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev yuxarıda qeyd olunan müsahibədə cənab İlham Əliyevin regionlara müntəzəm səfərlər etməsini də yüksək qiymətləndirmişdir: "...Prezident İlham Əliyev bu müddət ərzində Azərbaycanın bütün bölgələrinə səfər etmiş,

yüzlərlə sənaye, istehsal müəssisəsinin, məktəbin və digər bu kimi obyektin açılışında iştirak etmiş, yerli əhali ilə birbaşa ünsiyyət yaratmışdır. Vətəndaşlar onları narahat edən, düşündürən qayğılar, problemlər barədə Prezidentə müraciətlər etmiş və qısa müddət ərzində onlar öz həllini tapmışdır. Belə fəaliyyət metodu ilə Prezident İlham Əliyev ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin ənənələrini layiqincə davam etdirmiş, xalq-rəhbər münasibətlərinin daim yaxın və effektiv olacağına təminat yaratmışdır".

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin "Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında son üç il ərzində daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi" sərlövhəli müsahibəsində Azərbaycanın son üç ildə qazandığı bütün uğur və nailiyyətlər elmi-konseptual əsasda şərh olunmuş, inkişaf strategiyasının işləkliyini, çevikliyini təmin edən amillərdən geniş söz açılmışdır. Cənab Ramiz Mehdiyevin konseptual səciyyə daşıyan fikir və mülahizələrindən doğan ən ümumi qənaət isə məhz bundan ibarətdir ki, cənab İlham Əliyev müasir idarəçilik prinsiplərindən və Qərb iqtisadi sisteminin nailiyyətlərindən maksimum yararlanaraq Azərbaycanın regionda güclü və qüdrətli dövlətə çevrilməsini təmin etmiş alternativsiz liderdir.

Ölkədə demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində davamlı siyasətin yeridilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsinin təşkili, dövlətçilik ənənələrinin zənginləşdirilməsi, müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, ölkəmizin dinamik iqtisadi inkişaf magistralına çıxması, onun beynəlxalq nüfuzunun sürətlə artması məhz cənab İlham Əliyevin şəxsi liderlik keyfiyyətləri sayəsində mümkün olmuşdur. Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi strateji istiqamətlər hələ uzun illər Azərbaycanın möhkəmləndirilməsi və gücləndirilməsinə, iqtisadi qüdrə-

tinin artırılmasına, xalqın layiq olduğu xoşbəxtliyə qovuşmasına xidmət edəcəkdir. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin bəyan etdiyi kimi, Azərbaycan vətəndaşları bu gün Prezident İlham Əliyevə böyük etimad bəsləyir, onun siyasi kursunu birmənalı şəkildə dəstəkləyirlər.

*Müfəqq ATAKİŞİYEV,
iqtisad elmləri doktoru, professor*

Vətəndaş cəmiyyətinə dair dəyərli elmi əsər

Tanınmış alim, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar" (Bakı, 2006) adlı əsəri vətəndaş cəmiyyətinə transformasiya olunan müasir Azərbaycanın demokratik hüquqi dövlətin inkişafının aktual məsələlərinin fəlsəfi-politoloji təhlilinə həsr olunmuşdur. Kitabda müəllif çoxsaylı digər əsərlərində olduğu kimi, Azərbaycanın demokratiya yolu ilə inkişafının dönməz bir proses olduğunu elmi cəhətdən əsaslandırır və ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin nəzəri irsinə söykənir.

Müəllif kitaba uğurlu ad seçmişdir. Doğrudan da Azərbaycanı baş verən demokratik proseslər, dövlət və cəmiyyət, dövlət və vətəndaş münasibətləri və digər sosial-siyasi dəyişikliklər kortəbii surətdə baş vermir. Bütün bu transformasiya prosesləri, yeni cəmiyyət həyatının bütün sferalarını əhatə edən dəyişikliklər elmi biliklərə, dəyərli ideyalara əsaslanır. Bu ideyalar isə özünün ifadəsini təqdim olunan əsərdə hərtərəfli şəkildə tapmışdır. Professor Ramiz Mehdiyevin digər əsərlərində olduğu kimi, bu əsərində də anlayışların, kateqoriyaların dəqiq işlədilməsi, ümumi anlayışların məzmununun Azərbaycanın yerli, milli xüsusiyyətləri, özünəməxsusluğu ilə zənginləşdirilməsi tədqiq olunan predmetin mahiyyətinin düzgün dərk olunmasına kömək edir.

Kitabda biz vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının Azərbaycan təcrübəsini öyrənir, Azərbaycanın özünəməxsus inkişaf paradigması olduğunu görürük. "Real demokratiya milli-mənəvi xüsusiyyətlərin nəzərə alınmasını tələb

edir" ideyasını izləyirik. Demokratik dövlət quruculuğu xəttinə varislik ideyaları kitabın mərkəzi ideyalarından biridir. Müəllif yazır ki, "Azərbaycan şəraitində demokratiya özünün universal dəyərləri və ümumi prinsiplərilə yanaşı, vətənpərvərlik, sabitlik, nüfuzlu rəhbərlik və s. bu kimi mühüm tələyüklü cəhətlərlə də zənginləşdirilməlidir". Professor belə hesab edir ki, Konstitusiyamızın prinsipləri ilə müəyyən olunmuş hüquqi dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin demokratik mahiyyətinə uyğun olaraq demokratik müxalifət məkanı yaranmalıdır. Müxalifət partiyaları demokratik cəmiyyətin həyatında dialoq mədəniyyətinə yiyələnməli, daxilən yeniləşməlidir. Bilmək lazımdır ki, bu, birinci növbədə Azərbaycan cəmiyyətinin, dövlətinin inkişafı üçün lazımdır.

Kitabda Azərbaycanın transformasiya prosesində liberalizm, konservatizm, sosial-demokratiya ideologiyalarının siyasi proseslərdəki rolunun açıqlanması, onların qarşılıqlı əlaqə və münasibətlərinin təhlili, Azərbaycanın modernləşdirilməsinin müxtəlif mərhələlərində həmin ideologiyalardan səmərəli istifadə olunmasının zəruriliyinin əsaslandırılması xüsusilə qiymətlidir. Modernləşdirmənin müəyyən mərhələsində yeni konservatizm rolunun açıqlanması buna misal ola bilər. Müəllifin fikrincə, "Azərbaycanın modernləşdirilməsinin dördüncü mərhələsi neokonservatizm ideologiyasına uyğun gəlir, liberalizm və mühafizəkarlığın sintezi olan neokonservatizm Azərbaycan üçün daha müqabil ideoloji konstruksiya".

Professor Ramiz Mehdiyev müstəqil Azərbaycanın demokratik inkişafı prosesində milli ideya, milli ideologiya, dövlətçilik ideologiyası kimi çox mühüm anlayışların əhəmiyyətini nəzərə alaraq onların məzmununu elmi cəhətdən açıq və həcmi müəyyənləşdirməyə diqqət yetirir, xalqımızın milli mənlilik şüurunun formalaşmasında və inkişafında bu anlayışların düzgün işlədilməsinin əhəmiyyətini nəzərə

çarpdırır. Bu istiqamətdə azərbaycançılıq milli ideologiyasının cəmiyyətimizin yüksələn inkişafında birləşdirici amil olması xüsusilə qeyd olunur.

Professor Ramiz Mehdiyevin əsərində XXI əsrdə milli dövlətçiliyin mövcudluğunun və möhkəmlənməsinin mühüm əlamətləri kimi milli mənafehlərin ifadə olunması, insan hüquqlarının gözlənilməsi və ümumbəşəri humanist dəyərlərə riayət olunmasının əhəmiyyəti göstərilir və həmin cəhətlərin müstəqil Azərbaycan dövləti təmsalında reallaşması inandırıcı şəkildə açıqlanır. Qırmızı xətlə belə bir fikir oxucuya çatdırılır ki, qloballaşma dövründə Azərbaycan dünyada gedən proseslərin passiv müşahidəçisi olmayıb, bu proseslərin fəal subyektləri sırasındadır.

Kitabın qiymətli və nikbinlik şüuru yaradan məziyyətlərindən biri Azərbaycanda demokratik inkişaf prosesinin qarşısının alınmazlığının, ölkədə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında həyata keçirilən idarəetmə və digər islahatların, regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair dövlət proqramının uğurla icra olunmasının, əhalinin maddi rifahının yaxşılaşmasına diqqətin artmasının, ölkənin beynəlxalq mövqeyinin möhkəmlənməsinin inandırıcı şəkildə şərh olunmasıdır. Bu, ölkəmizdə siyasi və iqtisadi inkişafın varisliyi kimi qiymətləndirilməlidir.

Kitabın sonuncu – VII fəslində müasir Azərbaycan fəlsəfi fikrinin aktual problemləri araşdırılır. Müəllif peşəkar filosof mövqeyindən Azərbaycan fəlsəfi fikrinin öyrənilməsində qazanılmış uğurları göstərməklə bərabər, bu sahəyə yenidən nəzər salmaq zərurətini vurğulayır. Professor Azərbaycan fəlsəfi fikrinin əsas mərhələlərinin tədqiqində əhəmiyyətli metodologiya ilə əlaqədar ortaya çıxmış çatışmayan cəhətlərin aradan qaldırılmasına diqqət yetirir. Belə bir cəhəti qeyd edir ki, keçmiş filosoflarımız az qala ateist filosoflar kimi təqdim olunmuşlar. Fəlsəfi biliyin plüralist xarakterinə, müxtəlif məktəb və cərəyanların

mövcudluğuna əvvəllər az əhəmiyyət verilmişdir. Müəllif haqlı olaraq yaşadığımız dövrün fəlsəfi problemlərinin tədqiq olunmasının aktuallığını nəzərə çarpdırır. Qeyd edir ki, "Keçid dövrünü seçiyyələndirən cəhətlərdən biri də məhz ictimai şüurla ictimai varlıq arasındakı uyğunsuzluqdur". Şüur, mədəniyyət, milli ideya, milli ideologiya, milli mənilik şüurunun formalaşması problemləri müəllifin tədqiqat obyektləri sırasında mühüm yer tutur. Müəllif belə bir prinsipə üstünlük verir ki, "fəlsəfi tədqiqatlar, siyasətşünaslığın aktual problemləri, konfliktlərin təhlili qərarlaşmış nəzəriyyələrin kontekstində aparılacağı tələb edir". Fəlsəfənin ənənəvi problemlərinin əhəmiyyətini qiymətləndirməklə yanaşı, müəllif diqqəti müasir elmi-fəlsəfi fikrə istinad etməyin vacibliyinə çəkir. Belə yanaşmanı professor Ramiz Mehdiyev özünün 2003-cü ildə çap olunmuş "Fəlsəfə" (rus dilində) dərsliyində realizə etmişdir. Doğrudan da bu gün fəlsəfənin tədrisində qeyri-klassik fəlsəfənin əldə etdiyi nəticələrdən də geniş istifadə olunmalıdır.

Beləliklə, müəllifin kitabda irəli sürdüyü fikirlər fəlsəfənin bir fənn kimi öyrənilməsinin zəruriliyini əsaslandırmağa yönəlmişdir.

Kitabda ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, ümumiyyətlə demokratikləşmə prosesini işıqlandıran qiymətli ideyalar öz elmi-nəzəri əksini tapmışdır. Kitab kütlələrdə demokratik şüurun formalaşmasına və inkişafına güclü təsir göstərəcəkdir.

*Tofiq RƏSULOV,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor*

Azərbaycanın demokratik inkişafında yeni mərhələ

Son dövrdə Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında ən mühüm hadisələrdən biri, şübhəsiz ki, 2005-ci ilin parlament seçkiləri olmuşdur. Seçki kampaniyası dövrü, səsvərmənin gedişi və onun nəticələri uzun müddət həm ölkə daxilində, həm də xaricdə müzakirə mövzusu olmuş, seçkilərlə bağlı müxtəlif rəylər, fikirlər səslənmişdir.

Coxsaylı xarici müşahidəçilərin, müxtəlif ölkələrdən olan tanınmış ekspertlərin, politoloqların Milli Məclisə seçkilərin yekunları barədə rəylərini ümumiləşdirilmiş şəkildə belə ifadə etmək olar ki, nəticələrə bilavasitə təsir göstərməyən pozuntu və nöqsanlara baxmayaraq, Azərbaycanda parlament seçkiləri əsasən demokratik, azad, şəffaf və ədalətli keçmişdir və ölkədəki mövcud siyasi qüvvələrin nisbətini əks etdirir. Yəni seçkilərin yekunu gözənləndiyi kimi oldu, radikal müxalifət düşərgəsinin həyatiyyətli bəyanatlarının əksinə olaraq seçkiqabağı rəy sorğularının nəticələri öz təsdiqini tapdı. Başqa sözlə, Prezident İlham Əliyevin seçkilərin ertəsi günü televiziya müsaibəsində dediyi kimi, daha şanslı olan Yeni Azərbaycan Partiyasının təmsilçiləri, habelə iqtidarı dəstəkləyən digər nümayəndələr daha çox deputat mandatı qazandılar.

Azərbaycanda 2005-ci il parlament seçkilərinin əvvəlki seçkilərdən fərqi, iqtidarın və müxalifətin seçkilərə münasibəti, Yeni Azərbaycan Partiyasının qələbəsinin, eyni zamanda, radikal müxalifətin növbəti məğlubiyyətinin obyektiv və subyektiv səbəbləri, xarici ölkələrin və beynəlxalq qurumların seçkilərə münasibəti və nəhayət, bu seçkilərin Azərbaycanın qarşısında yeni imkanlar açması – bütün bun-

lar Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin bir müddət əvvəl rus dilində çapdan çıxmış "2005-ci il parlament seçkiləri: ilkin təhlil (yekunlar və nəticələr)" kitabında ətraflı, elmi-məntiqi baxımdan yüksək peşəkarlıqla araşdırılmışdır.

Kitabın nəşri ictimaiyyət tərəfindən mühüm hadisə kimi qarşılanmış, mətbuatda bir sıra rəylər dərc olunmuşdur. Bu da tamamilə təbii. Çünki seçkilərdən keçən az vaxt ərzində bu mürəkkəb siyasi kampaniyanın bütün mərhələlərini, onun iştirakçılarının taktika və strategiyasını hərtərəfli araşdırmaq, elmi ümumiləşdirmələr aparmaq və seçkilərin yekunlarını məhz bu baxımdan əsaslandırmaq sanballı tədqiqat tələb edən işdir. Həqiqətən də, deyə bilərik ki, professor Ramiz Mehdiyevin kitabı bu baxımdan hələlik yeganə və çox uğurlu təşəbbüsdür, gələcəkdə həmin mövzuya müraciət edəcək müəlliflər, şübhəsiz, görkəmli filosof-alimin istiqamətverici, obyektiv elmi-nəzəri fikirlərindən faydalanacaqlar.

Professor Ramiz Mehdiyev əsərdə seçki prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərinin obyektiv və qərəzsiz təhlilinə geniş yer ayırmışdır. Çünki müəllifin vurğuladığı kimi, Azərbaycanda demokratikləşmə proseslərini sürətləndirən, bir çox müsbət yeniliklərlə yadda qalan, 2005-ci il parlament seçkilərinə verilən yekun qiymət məhz belə təhlilə əsaslanmalıdır.

Azərbaycanda müasir demokratik standartlara cavab verən seçkilərin hüquqi bazası ölkə Konstitusiyasında təsbit olunmuş müddəalara və Seçki Məcəlləsinə əsaslanır. Bununla belə, dünya praktikası da göstərir ki, hər bir növbəti seçki seçki qanunvericiliyində müəyyən boşluqlar və qüsurlar olduğunu üzə çıxarır. Azərbaycan hakimiyyəti də bunu nəzərə alaraq, ATƏT-in və Avropa Şurasının müvafiq qurumlarının siyasi ekspertləri ilə geniş müzakirələrdən sonra Milli Məclis Seçki Məcəlləsinin 43 maddəsinə əlavə və dəyişikliklər etmişdir.

Seçkilərə hazırlıq və səsvermə zamanı baş verə biləcək qanun pozuntularının qarşısını almaq baxımından Prezident İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikasında seçki praktikasının təkmilləşdirilməsinə dair" 2005-ci il 11 may tarixli sərəncamı xüsusi yer tutur. Həmin sənəd beynəlxalq təşkilatların təmsilçiləri, ABŞ-ın dövlət katibi, ölkəmizə səfər edən Amerika konqresmenləri tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmiş, onun seçkilərin demokratikliyinə tam təminat verdiyi vurğulanmışdır.

Seçki prosesinin ən mühüm mərhələlərindən olan seçkiqabağı təşviqat kampaniyası Azərbaycanda indiyədək görünməmiş dərəcədə genişmiqyaslı, azad aparılmış və professor Ramiz Mehdiyevin vurğuladığı kimi, bəzi çatışmazlıqlara və nöqsanlara baxmayaraq, ümumən müsbət məcrada keçmişdir. Ölkədə seçki mühitinin daha da liberallaşdırılması, seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi baxımından dövlət başçısının "Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə seçkilərin keçirilməsi ilə bağlı təxirəsalınmaz tədbirlər haqqında" 2005-ci il 25 oktyabr tarixli sərəncamının böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Təşviqat kampaniyasının həlledici mərhələsində imzalanmış, seçkilərin azad, ədalətli və şəffaf keçirilməsi istiqamətində mühüm addım olmuş bu sənəd beynəlxalq təşkilatlar və aparıcı demokratik dövlətlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Seçki kampaniyasının ən mühüm mərhələsi, təbii ki, səsvermə günüdür. MSK-nın məlumatına görə, noyabrın 6-da səsvermənin gedişini 17 mindən çox yerli və 1586 beynəlxalq müşahidəçi, 80 ölkədən 310 jurnalist izləmişdi. Azərbaycanda ilk dəfə keçirilən "exit-poll"-un nəticələri əksər dairələrdə MSK-nın elan etdiyi nəticələrlə, demək olar ki, üst-üstə düşmüşdür. ABŞ-ın "PA Consulting Group" şirkətinin keçirdiyi sorğunun yekunları isə rəsmi nəticələrlə 85-87 faiz uyğun gəlmişdir.

Kitabın müəllifi səsvermənin gedişi, seçicilər və müşahidəçilər, KİV nümayəndələri üçün yaradılmış şərait barədə ətraflı söhbət açır və vurğulayır ki, müəyyən qüsurlara, çatışmazlıqlara baxmayaraq, 6 noyabr parlament seçkiləri ümumilikdə demokratik və azad şəraitdə keçmiş, xalqın mütləq əksəriyyətinin iradəsini əks etdirmişdir. Professor Ramiz Mehdiyev bu fikrini kitabın "Beynəlxalq müşahidəçilər" bölməsində çox geniş və konkret faktlar əsasında şərh edir. Müəllif belə bir məqama diqqəti cəlb edir ki, son illər seçkiləri izləyən beynəlxalq müşahidəçilərin qənaətinə geosiyasi amilin təsiri böyükdür və bu, postsovet məkanında özünü xüsusilə göstərir. Məsələn, Gürcüstan, Ukrayna və Qırğızıstanda keçirilmiş seçkilər və onların müşahidəsi əsl geosiyasi mübarizə predmetinə, rəylərin kəskin toqquşmasına çevrilmişdi. Azərbaycanın çox nadir ölkə olması, ərazisinin geosiyasi qarşıdurma deyil, əməkdaşlıq və maraqların uzlaşması məkanına çevrilməsi "seçki geosiyasəti"ndə də özünü göstərmişdir və ötən parlament seçkiləri bunu bir daha təsdiqlədi. Belə ki, həm Qərbi ölkələrindən, həm də MDB-dən olan müşahidəçilərin məzmunca yaxın bəyanatlarla çıxış etmələri parlament seçkilərinin ədalətli keçdiyinə işarədir. Hərçənd, radikal müxalifət beynəlxalq qurumların seçkilərin nəticələrini tanımadığını iddia edir. Lakin bunu konkret faktlarla təsdiqləyə bilmir. Səbəbi də məlumdur, çünki beynəlxalq qurumların seçkilərin nəticələrini tanımamaq barədə rəyi yoxdur. Radikal müxalifətin eşitmək istəmədiyi rəylər barədə misallar isə kitabda kifayət qədərdir.

Professor Ramiz Mehdiyev seçkilərdə Yeni Azərbaycan Partiyasının və iqtidarı dəstəkləyən müstəqil namizədlərin şəxsiz qələbəsini və radikal müxalifətin sarsıdıcı məğlubiyyətini şərtləndirən mühüm obyektiv və subyektiv səbəbləri kitabın "Qələbə kampaniyası" bölməsində çox

geniş şəkildə, konkret faktlarla təhlil edir, eyni zamanda, gəldiyi nəticələri nəzəri cəhətdən ümumiləşdirərək oxucuların mühakiməsinə verir. İlk növbədə vurğulanır ki, seçki qanunvericiliyinin demokratikləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, seçkilərin ədalətli, şəffaf və obyektiv keçirilməsi üçün yaradılmış şərait baxımından 2005-ci ilin parlament seçkiləri ölkəmizin tarixində bənzəri olmayan hadisə kimi səciyyələndirilməlidir. Bu isə seçkilərin demokratik keçirilməsində ən çox Azərbaycan iqtidarının marağının olması ilə bağlıdır. Beləliklə də əvvəlkilərdən fərqli olaraq, budəfəki seçkilər ərəfəsində müxalifət düşərgəsi və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən elə bir ciddi iradlar müşahidə edilmədi.

Deputat mandatları uğrunda azad, heç bir maneəsiz mübarizə aparmaq üçün yaradılmış imkanlardan kimin necə istifadə edə bilməsinə gəldikdə isə, müəllif bu barədə də ətraflı və inandırıcı təhlil aparır. Xüsusi vurğulanır ki, əsas ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin formalaşması və möhkəmlənməsində, ölkənin bugünkü inkişaf səviyyəsinə yüksəlməsində mühüm rol oynamış, xalqın bütün təbəqələrini təmsil edən, intellektual və siyasi potensialına, idarəçilik təcrübəsinə və cəmiyyətdəki nüfuzuna görə alternativ olmayan YAP özünün seçki strategiyası və taktikasını düzgün müəyyənləşdirərək seçki prosesində qarşıda duran vəzifələrin öhdəsindən uğurla gəldi. Seçkilərə pragmatik, rəşional proqramla gedən YAP təşviqat kampaniyasını elmi şəkildə əsaslandırılmış, Azərbaycanın gələcək inkişaf perspektivlərini özündə əks etdirən konsepsiya üzərində qurmuşdu.

Müəllif YAP-ın seçkilərdə qələbəsini şərtləndirən səbəblərdən danışarkən ölkənin son 13 ildəki sosial-iqtisadi inkişafına da xüsusi diqqət yetirir. Bu da təsadüfi deyildir. Ötən parlament seçkiləri ərəfəsində keçirilmiş rəy

sorğularının da göstərdiyi kimi, insanlar gündəlik problemlərinin həllinə digər məsələlərdən daha çox üstünlük verirlər. Ona görə də sosial-iqtisadi məsələlər seçkilərdə insanların seçiminə ən çox təsir edən amillərdəndir. Azərbaycan seçicisinin isə AXC–Müsavat hakimiyyəti dövründə tüğyan edən xaos, siyasi-iqtisadi böhranla bugünkü ictimai-siyasi sabitliyi, dinamik iqtisadi inkişafı müqayisə etmək imkanı var idi. Professor Ramiz Mehdiyev məhz bu amilin, habelə parlament seçkilərində vətəndaşların düzgün seçim etmələrinə təsir göstərən digər amillərin – Azərbaycan hakimiyyətinin uğurlu xarici siyasət fəaliyyətinin, korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində görülən tədbirlərin konkret faktlar əsasında şərhinə geniş yer ayırır.

Kitabın oxucuda həqiqətən böyük maraq doğuran cəhətlərindən biri də Azərbaycanın radikal müxalifətinin 2005-ci il parlament seçkilərindəki sarsıdıcı məğlubiyyətinin səbəblərinin təhlilidir. Müəllif özünə xas olan səriştəli, dərin elmi-məntiqi araşdırmalar apararaq "Azadlıq" blokunun timsalında radikalların uğursuzluğunu şərtləndirən amillərlə yanaşı, bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətini artıq bezikdirmiş pozucu müxalifət düşərgəsinin bugünkü simasını, vəziyyətini və sabahkı aqibətini açıb göstərir.

Seçkilərə "ciddi" hazırlaşan "Azadlıq" bloku, daha doğrusu, ona daxil olan radikal partiyaların liderləri azı 70-75 deputat mandatı qazanaraq əvvəlcə parlamentdə hakimiyyəti ələ almağı, sonra isə ölkənin qanuni Prezidentini devirməyi planlaşdırırdılar. Bunun üçün xaricdən konkret tələblər də almışdılar: "Azadlıq" blokunun timsalında müxalifətin siyasi birliyi qorunub saxlanılmalı, mitinqlərdə kütləvilik təmin olunmalı və parlament seçkilərində yalnız dinc metodlardan istifadə edilməlidir. Amma xaricdən onları siyasi və maliyyə cəhətdən dəstəkləyən bəzi binəvalar hələ də anlamırdılar ki, professor Ramiz Mehdiyevin vur-

ğuladığı kimi, Azərbaycanın müxalifət düşərgəsində uzun illərdir kəskin qarşıdurmalar, ziddiyyətlər, prinsipsiz birləşmə və parçalanmalar, ideyasızlıq hökm sürür. Azərbaycanda formalaşmış demokratik müxalifət yox, özəl şirkətləri xatırladan, rəhbərləri tərəfindən avtoritar qaydada idarə olunan qurumlar mövcuddur. Onların heç vaxt nə ayrılıqda, nə də birlikdə dəqiq, aydın siyasi proqramı, platforması olmayıb və indi də yoxdur.

İndiyədək keçirilmiş bütün seçkilərdə olduğu kimi, 2005-ci il parlament seçkilərində də radikalların əsas iddiası iqtidarın seçkinin nəticələrini saxtalaşdıracağı barədə idi. Onlar hesab edirdilər ki, Azərbaycanda hakimiyyət kifayət qədər seçki saxtakarlığına yol verib, lakin dünyanın fəvqəldövləti olan Birləşmiş Ştatlar indiki seçkilərdə buna imkan verməyəcəkdir. Ona görə paytaxtda, xüsusən bölgələrdə kütləvi mitinqlər təşkil etməklə əhalinin hər yerdə iqtidardan narazı olduğunu ABŞ-a göstərmək istəyirdilər. Lakin sabit elektoratı olmayan radikal müxalifət paytaxtda pul paylamaqla mitinqlərə beş-altı min adam toplaya bilirdisə, bölgələrdə bu, mümkün deyildi. Bu səbəbdən də onların mitinqləri YAP-ın keçirdiyi 50-70 min nəfərlik mitinqlərlə müqayisədə çox miskin görünürdü.

Müxalifətin köhnə bayatılar sırasından olan başqa şüarı bu idi ki, "Azərbaycanın indiki hakimiyyəti pisdir və o, getməlidir, biz hakimiyyətə gələcəyik və hər şey yaxşı olacaqdır". Kitabda vurğulandığı kimi, ancaq müxalifət namizədlərindən heç biri əsaslandırma bilmədi ki, bu iqtidar nəyə görə pisdir və o, niyə getməlidir. Heç bir müxalifət nümayəndəsi düz-əməlli izah edə bilmədi ki, onlar hakimiyyətə necə gələcəklər və real olaraq nə etmək fikrindədirlər. Müxalifətin funksionerlərindən olan Hikmət Hacızadənin etirafını xatırlatsaq, bu, "Azadlıq" bloku liderinin xalqa danışdığı nağıldan başqa bir şey deyildi. Ona görə də professor Ramiz Mehdiyev çox düzgün və yerində vurğulayır ki, hakimiyyət

mübarizəsinə qoşulan siyasi qüvvənin müasir həyatın reallığına cavab verən və qələbəyə aparan ideologiyası olmalıdır. Azərbaycanın radikal müxalifətinin məğlubiyyətinin əsas səbəblərindən biri də onun belə ideologiyasının olmamasıdır.

Müəllif müxalifətin seçki strategiyasını təhlil edərək belə bir qənaətə gəlir ki, radikalların fəaliyyəti, birincisi, seçkilərə hazırlaşmağa və qalib gəlməyə deyil, seçkilərdən sonrakı dövrə hazırlaşmağa yönəlmişdi. İqtidara təzyiq göstərmək üçün qüvvələr səfərbər olunurdu. Bundan da məqsəd, real nəticələrdən asılı olmayaraq, müxalifətin qələbəsini etiraf etməyə məcbur etmək, parlamentdə mümkün qədər çoxluğa nail olmaq və onun köməyi ilə hakimiyyətə gəlmək idi. İkincisi isə, həmin variant baş tutmasa, radikal vasitələrə əl atmaq, yəni "inqilabi" şərait yaradaraq iqtidarın bilavasitə devrilməsini təmin etmək idi.

Lakin hadisələrin gedişi bunun reallıqdan tamamilə uzaq, ağlısız plan olduğunu sübut etdi. Kitabda vurğulandığı kimi, müxalifət düşərgəsinin məğlubiyyətini şərtləndirən əsas səbəblərdən biri də radikalların seçkilərə "narıncı inqilab" ideyasına köklənmiş həmin planla getməsi idi. Ancaq onlar anlaya bilmirdilər ki, xaricdən narıncı rəngli köynəklər, qalstuklar sifariş edib gətirməklə inqilab etmək niyyəti donkixotluqdan başqa bir şey deyildir. Bu, bir yana, heç olmasa, "inqilabları" üçün simvol seçəndə düşünmədilər ki, Azərbaycanın adına ləkə gətirməsinlər. Əksinə, onlar Azərbaycan tarixinin ən ağır-acılı səhifələrindən biri olan 1990-cı ilin 20 Yanvar faciəsindən sonra Bakının küçə və meydanlarına döşənmiş, şəhid qanının rəmzinə çevrilmiş qərənfil özlərinə simvol seçdilər. Azərbaycanın radikal müxalifətinin simasızlığının, xalqdan, mənəvi dəyərlərdən nə qədər uzaq olmasının təsdiqi üçün bu fakt çox səciyyəvidir. Kitabda deyildiyi kimi, radikalların liderlərinin sağlam düşüncədən və mənəviyyatdan uzaq

olan bu hərəkəti müxalifət düşərgəsinin özündə də sərt ittihamlarla qarşılanmışdı.

Professor Ramiz Mehdiyev yazır ki, Ukrayna və Gürcüstanda hakimiyyət dəyişikliklərindən vəcdə gələn radikal müxalifət dərk etmirdi ki, həmin ssenarilərin Azərbaycanda həyata keçirilməsi üçün heç bir obyektiv şərait yoxdur. Əksinə, Azərbaycanda xalqla iqtidar arasında birlik var, rəy sorğularının da göstərdiyi kimi, ölkə Prezidentinin nüfuzu çox yüksəkdir, Azərbaycan dinamik iqtisadi inkişaf yolundadır. Cəmiyyət qarşıdurmaya, zorakılığa, ictimai-siyasi sabitliyi pozmağa meyilli olan radikalları qəbul etmir. Hər cəhətdən zəif olan Azərbaycan müxalifəti güclü sosial dayaqlara malik siyasi qüvvə yox, əslində, ölkənin siyasi səhnəsində görüntüdən başqa bir şey deyildir. Ən nəhayət, radikallardan fərqli olaraq, bütün bunları aydın görən Qərb mühüm geosiyasi və strateji əhəmiyyəti olan, müxtəlif regional və beynəlxalq layihələrin mərkəzində yerləşən Azərbaycanda hansısa "rəngli" inqilabın baş verməsində, böhran və qarşıdurma yaranmasında, ictimai-siyasi sabitliyin pozulmasında maraqlı deyildir. Bütün dünya görür ki, Azərbaycanda demokratik islahatlar həyata keçirilir və demokratiyanın təkamül yolu ilə inkişafı bu ölkə üçün ən optimal variantdır.

Müəllif yazır ki, müxalifətin seçki kampaniyası dövründə aldığı ən sarsıdıcı zərbələrdən biri ADP-nin sədri Rəsul Quliyevin Azərbaycana qayıtması ilə bağlı şounun rüsvayçılıqla iflasa uğraması idi və bu, radikalların seçkilərdə məğlubiyyətinə xeyli dərəcədə təsir göstərən amillərdən biri oldu. Radikal müxalifətin iflasından danışarkən belə bir cəhətə də diqqət yetirilir ki, bu düşərgənin ən böyük bələblərindən biri liderlik uğrunda illərdən bəri davam edən barışmaz mübarizədir. Həmin partiyaların liderlərinin siyasi ambisiyaları, "ana müxalifət"də birincilik uğrunda barışmaz mübarizəsi

səngimək bilmir və bu səbəbdən də onlar heç vaxt həqiqi birliyə nail olmayacaqlar. Qərribə də olsa, hətta ən adi məsələlərdə – mitinqlərdə kimin birinci çıxış etməsi, bəyanatlarda hansı partiyanın adının birinci yazılması və sair – çəkişməsiz ötüşə bilməyən radikallar uzun illər cəmiyyətin şahidi olduğu bu həqiqəti dərk etmək istəmirlər.

Əbədi "müttəfiq-rəqiblərin" mübarizəsi 2005-ci ilin parlament seçkilərindəki sarsıdıcı məğlubiyyətdən sonra daha da kəskinləşir. İndi 2008-ci ilin prezident seçkilərində radikal müxalifətdən vahid namizədlik uğrunda mübarizə başlayır və bu yolda, həmişəki kimi, yenə də bir-birlərini zəiflətmək üçün adət etdikləri bütün vasitələri işə salırlar.

2006-cı il mayın 13-də 10 seçki dairəsində Milli Məclisə təkrar seçkilər keçirildi. Noyabr seçkilərində iflasa uğrayan radikal müxalifət partiyaları daha bir məğlubiyyətdən xilas olmağın yolunu təkrar seçkiləri boykot etməkdə gördülər. Ancaq bu dəfə də özlərinə "sadiq" qalaraq təkrar seçkilərin də saxtalaşdırıldığı, onun nəticələrini tanımadıqları barədə "ənənəvi" ittihamlarını səsləndirmək fərsətini əldən buraxmadılar. Lakin təkrar seçkiləri izləyən beynəlxalq müşahidəçilərin müsbət rəyləri bu iddialara ən tutarlı cavab oldu.

Professor Ramiz Mehdiyev Azərbaycanın radikal müxalifətinin simasını səciyyələndirən cəhətlərdən danışarkən belə bir məqamı da xatırladır ki, bu düşərgənin nümayəndələri parlament seçkilərindəki məğlubiyyətlərinin səbəblərini araşdırmaq, özlərinin siyasi bəsirətsizliyinin nəticəsi olan səhvlərindən ibrət götürmək əvəzinə, kənarda "günahkarlar" axtarmaqla məşğuldurlar. Müxalifətin daim göz dikdiyi, ümidlə baxdığı ABŞ, onun prezidenti, yüksək vəzifəli siyasi xadimləri indi həmin "günahkarlar" sırasında birinci yerdədir. "Narıncı inqilab" arzuları boşa çıxan radikal müxalifət düşərgəsində indi yaşıl rəngə meyil hiss olunur, "İslam inqilabı" barədə səslər eşidilir.

Professor Ramiz Mehdiyevin kitabında qoyulan məsələlər və onların yüksək peşəkarlıqla araşdırılması, analitik təhlilə əsaslanan elmi ümumiləşdirmələr haqqında qəzet məqaləsində tam əhatəli məlumat vermək mümkün deyildir. Şübhə etmirik ki, bu sanballı əsərə hələ çox müraciət olunacaqdır. Biz isə fikrimizi kitabdan bir-iki sitatla tamamlamaq istərdik: "2005-ci il parlament seçkiləri göstərdi ki, Azərbaycanda sivil, demokratik-hüquqi dövlət quruculuğu prosesi artıq dönməz xarakter alıb və bu prosesi əngəlləməyə qadir olan qüvvə yoxdur... Azərbaycanda xalqın iradəsinə arxalanan, siyasətini milli maraqlar üzərində quran, real gücə və nüfuza malik, sivilizasiyalı dünyada cərəyan edən prosesləri diqqət mərkəzində saxlayan, hüquqi, demokratik dövlət quruculuğu problemlərini dönmədən həll edən, ölkənin inkişafı ilə bağlı fundamental konsepsiyanı həyata keçirən iqtidar mövcuddur. Təxminən son üç il göstərdi ki, mərhum Heydər Əliyevin xəttinə sadıq olan Prezident İlham Əliyevin komandası Azərbaycanı yeni böyük uğurlara aparmağa qadirdir.

Eyni zamanda, 2005-ci ilin parlament seçkiləri Azərbaycanda radikal, iddialı müxalifətin nə dərəcədə pozucu olduğunu açıq şəkildə nümayiş etdirdi. İctimai rəyə hakim kəsilmiş və beynəlxalq birliyin də şərik çıxdığı rəy bir daha öz təsdiqini tapdı: Azərbaycanda radikal müxalifət adına iddialı olan qüvvələr xalq içərisində möhkəm dayaqlardan məhrumdur, ölkədə demokratik müxalifət hələ formalaşmayıbdır. Müxalifətin radikal qanadının əsas məqsədi Azərbaycanı inkişaf etdirmək, problemlərinin həllinə nail olmaq deyil, müstəqilliyinin 15-ci ilini yaşayan ölkəmizi yeni siyasi təlatümlərə, qarşıdurmalara, iğtişaslara sürükləməkdir".

Başqa sözlə, ABŞ ekspertlərindən birinin vurğuladığı kimi, Azərbaycanda gələcəyə istiqamət götürmüş Prezident və keçmişə nəzər salmaqla hərəkət edən, dəqiq siyasi proqramı olmayan müxalifət var.

Müəllif ötən parlament seçkiləri barədə təhlillərini ümumiləşdirərək həmin kampaniyanın qarşıdakı dövrdə ölkənin həyatındakı əhəmiyyətini haqlı olaraq belə səciyyələndirir: "Birmənalı deyə bilərik ki, başa çatan parlament seçkiləri ölkədə ictimai-siyasi vəziyyətin sabitləşməsinin, demokratik cəmiyyətin formalaşması prosesinin fəallaşmasının, əhəlinin rifahının artmasının, Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq strukturlara daha da inteqrasiya etməsinin təsirli amili olacaqdır".

*Aslan ASLANOV,
Vaqif MUSAYEV*

Radikal müxalifət iqtidarla mübarizədə ideoloji baxımdan tam tərksilah olub

Azərbaycanda möhkəm ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması, iqtisadiyyatımızda dinamizmin təmin edilməsi və dünya iqtisadi sisteminə sıx integrasiya, vətəndaşlarımızın sosial durumunun günü-gündən yaxşılaşması ulu öndər Heydər Əliyev siyasətinin məntiqi nəticəsidir. Ölkəmizin dərin siyasi-iqtisadi böhran içərisində olduğu dövrdə xalqın istəyi ilə ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə gələn ümummilli lider böyük dövlətçilik təcrübəsi, qətiyyətli və müdrik addımları sayəsində məmləkətimizi düşdüğü ağır situasiyadan çıxarmağa müvəffəq oldu.

Iqtisadiyyatı dərin uçuruma düşən Azərbaycana böyük xarici investisiyaların cəlb edilməsi və həmin dövrdə çoxlarına əfsanə kimi görünən "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması ilə ölkəmiz yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Yeni neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi sayəsində ölkəmiz Cənubi Qafqazın lider dövlətinə çevrildi. Möhkəm ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması dünyanın aparıcı şirkətlərinin iqtisadiyyatımıza daha böyük həcmdə investisiyalar yatırmağa marağını artırdı. Azərbaycan xalqı 2003-cü il 15 oktyabrda keçirilən prezident seçkilərində cənab İlham Əliyevə etimad göstərməklə Heydər Əliyev siyasətinə alternativ görmədiyini sübuta yetirdi. Təəssüf doğuran haldır ki, 13 il ərzində ölkədə qeyri-konstruktiv, dağıdıcı fəaliyyət göstərən radikal düşərgə təmsilçiləri əldə edilən dinamik iqtisadi inkişafa, əhəlinin sosial vəziyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində görülən işlərə kölgə salmağa

çalışırlar. Bu çirkin kampaniyanı nəzarət altında saxladıqları mətbuat vasitəsilə həyata keçirməkdədirlər.

Çağdaş tariximizə nəzər salsaq, hazırda qaragüruhçu mövqedə duran destruktiv dairelərin bir çoxunun vaxtilə AXC–Müsavat hakimiyyətinin bu və ya digər qolunda təmsilçilikləri yada düşür. Həmin vaxt xalqı çıxılmaz vəziyyətə salan və çöhrəklə sınağa çəkən bu radikal qüvvələr ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin möhkəmləndiyini, iqtisadiyyatımızın yüksələn xətt üzrə inkişaf etdiyini sadəcə görmək istəmirlər. Yenə də köhnə təfəkkürlə siyasi texnologiyalarda arxaikləşmiş metodlara üstünlük verməklə "bulanıq suda balıq tutmaq" sevdası ilə yaşayırlar. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev "Azərbaycan" qəzetinə müsaibəsində radikal müxalifətin uğursuzluq zolağından çıxma bilməməsinin səbəbini göstərər: "Son 13 ildə biz müxalifətin (dağıdıcı, radikal müxalifəti nəzərdə tutaram) hansısa bir ümummilli proses, yaxud da adi bir məsələ barədə konstruktiv təklifini, əsaslandırılmış təşəbbüsünü, problemlərdən çıxış yolu barədə layihəsini görməmişik. Müxalifət Azərbaycanda gedən hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə, demokratik islahatlara zərər qədər də olsun töhfə verməyib, əksinə, daim bu dəyişikliklərə mane olmağa cəhd göstərər, özünü ölkə həyatının müsbət gedişindən tam təcrid edib. Müxalifət düşərgəsi bu gün yeknəsəq deyil. Müxtəlif qrupları, fərqli mənafeləri əks etdirir. Lakin bu qrupların əksəriyyəti, zərər özünü aparıcı qüvvə kimi sınayan hissəsi köhnə təfəkkürlü, meydan illərinin düşüncə və mübarizə tərzinin daşıyıcılarıdır. Onlar təşkilatlarının daxilində yeniləşmə ilə bağlı təşəbbüslərə necə müqavimət göstərirlərsə, ölkə həyatında baş verən müasirləşmə, modernləşmə prosesinə qarşı çıxmağa da cəhd edirlər. Ümumiyyətlə, bu gün radikal müxalifət ciddi uğursuzluq zolağında, böyük böhran məngənəsindədir. Son 13 ildə keçirilən bütün seçkilərdə məğlubiyyətə uğrayan radikal müxalifətin iflası göz önündədir".

Radikal müxalifət daxilində qarşılıqlı ittihamların və ziddiyyətlərin son vaxtlar daha da dərinləşməsi düşərgədə ciddi parçalanmalara gətirib çıxarıb. Partiya sədrlərinin yarıtmaz siyasətinə etiraz əlaməti olaraq təşkilat sıralarını tərk edən sırası üzvlər verdikləri bəyanatlarda normal siyasi fəaliyyət göstərə bilmədiklərini, rəhbərliyin antidemokratik mühit yaratdıqlarını bildirirlər. AXCP, ADP, AMİP və Müsavat daxilində yaranan gərginlik bu baxımdan diqqəti daha çox cəlb edir. Cəmiyyətdə dağıdıcı, radikal müxalifət kimi qəbul edilən bu partiyalar vaxtilə bir neçə qanada bölünsələr də, hazırda dağılma prosesi davam edir. Adları çəkilən partiyaların rəhbərləri təşkilata nəzarəti tamamilə itiriblər və qruplaşmaların əlində oyuncağa çevriliblər. Partiyanın parçalanmasından öz məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışan qruplar nəticədə antaqonist ziddiyyətlər yaradaraq vəziyyəti dərinləşdirirlər. Faktiki olaraq özlərini "partiya sədri" elan etmiş qrup rəhbərləri ayrılıqda fəaliyyət göstərməyə qərar verərək onsuz da cüzi elektoratla qalan "hüquqi" sədrlərini çətin duruma salıblar. Ən gərgin vəziyyət hazırda Müsavatda yaşanmaqdadır. Özünü cəmiyyətə ən "demokratik" müxalifət partiyası kimi təqdim edən Müsavatda daxili ziddiyyətlər o həddə gəlib çatıb ki, rəhbərlikdə təmsil olunan şəxslər bir-birinin keçmişlərini gündəmə gətirərək ən ağır ittihamlar səsləndirirlər. Partiya Məclisinə keçirilən son toplantı rəhbərlikdə təmsil olunan şəxslərin münasibətlərinə birdəfəlik aydınlıq gətirmək üçün əsl amfiteatrı xatırlatdı. Qarşı duran tərəflər bir-birini xəyanətkarlıqda, regionçuluqda günahlandıraraq vaxtilə bir qabda xörək yediklərini yaddan çıxararaq simasızlıqlarını göstərdilər. Radikal müxalifət təmsilçiləri bununla da prinsipsizliklərini bir daha nümayiş etdirdilər.

Ölkədə siyasi mübarizə iqtidar-müxalifət arasında deyil, müxalifətin öz daxilində baş verir. Hər bir demokratik cəmiyyətdə müxalifətin olması labüddür. Lakin müxalifət

konstruktiv olmalı, partiya və şəxsi maraqları ümummilliyet maraqlardan üstün tutmamalı, iqtidarla sivil mübarizə metodları əsasında fəaliyyətini davam etdirməlidir. Təəssüf ki, Azərbaycanın radikal müxalifəti barədə bunları demək olmur. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyev müsahibəsində radikal müxalifətin iqtidarla mübarizədə ideoloji baxımdan tam tərsiləh olduğunu da bildirib: "Bu gün ölkədə siyasi mübarizə iqtidarla müxalifət arasında yox, müxalifətin öz daxilində gedir. Bu qüvvələrin içində yeniləşmə tərəfdarı olan, keçmiş məğlubiyyətlərindən nəticə çıxarıb müasir mübarizə metodu seçməyə üstünlük verənlərə, iqtidarla münasibətləri sırf konstruktiv çərçivədə aparmaq niyyətində olanlara, siyasi fəaliyyətə əxlaq və məənəviyyət meyarlarını gətirməyə çalışanlara da təsadüf olunur. Onların sayı az da olsa, təşkilatları daxilində sırası üzvlərin geniş dəstəyini qazana bilirlər və artıq rəhbərliyin köhnəlmiş mübarizə metodlarını dayandırmağı israrla tələb etməyə başlayıblar. Düzdür, bu yenilikçi qüvvələr qaragüruhun qarşısında məğlubiyyətə məhkumdurlar. Ancaq unutmayaq ki, ölkə müxalifətinin yeni, sivil dəyərlərə əsaslanan konstruktiv fəaliyyət göstərməsinin vacibliyi artıq ictimai-sosial sifarişə çevrilib, eyni zamanda, bu, müxalifətin sırası üzvlərinin uğursuzluq zolağından çıxmaq üçün partiya rəhbərlərindən əsas tələbdir".

Azərbaycanda "rəngli inqilab" yaratmaq xülyasında olan radikal müxalifət təmsilçiləri başqa ölkələrdən diletantcasına mənimsədikləri ideyanı süni şəkildə transformasiya etməyə uğursuz cəhdlər etdilər. Cüzi elektorat və partiya daxilində belə nüfuzu olmayan təşkilat rəhbərləri gülünc ideyalarını, təbii ki, həyata keçirə bilməzdilər. Ölkədə keçirilən bütün seçkilərdə ağır məğlubiyyətə uğrayan radikal müxalifət yeniləşmə yolunu tutmayınca ardıcıl məğlubiyyətlər seriyası davam edəcək. Bu barədə obyektiv qənaətini bölüşən professor Ramiz

Mehdiyev haqlı olaraq qeyd edir ki, "Azərbaycan daxilində "rəngli inqilab"a ehtiyac duyan bir qüvvə var ki, o da radikal "kvazipartiyalar"ın özləridir. Bu təşkilatlar daxilindəki totalitar üsuli-idarəni, "hamı rəhbərin fikrini və mövqeyini bölüşməyə məhkumdur" avtoritar prinsipini, "kiçik padşahlar"ın böyük ambisiyalarını aradan qaldırmağın yolu məhz müxalif partiyaların daxili "narıncı inqilab"larından keçir".

Elnur HACIALIYEV

Xalqı üçün işləyən lider

I fəsil

Yeni
dövrün
yeni
lideri

Bu günlərdə Ermənistanda "Gallup" institutu ilə yerli sosioloji assosiasiya tərəfindən keçirilən rəy sorğusunun nəticələrinə əsasən, əhalinin 40 faizdən çoxu ən vacib problemlər sırasında işsizliyi birinci sayır. Nəticələrə görə, ermənilərin cəmi 13 faizi Dağlıq Qarabağ probleminin həll olunmamış qalmasından narahatdır, "erməni soyqırımı"nın tanınması, xarici siyasət kimi məsələlərlə maraqlananlar isə əhalinin cəmi 1-3 faizini təşkil edir. Rəyi soruşulanların 78 faizi ölkədəki böhrana etiraz metodu kimi kütləvi aksiyalara üstünlük verirlər, 9 faiz isə hətta qeyri-konstitusion metodlara əl atmağın vaxtının çatdığına işarə vurur.

Sirr deyil ki, bu gün Azərbaycanda dövlət başçısından başlayaraq sırayı vətəndaşadək hər birimizin ən vacib və ağırlı problemi Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, torpaqlarımızın işğal altında qalmasıdır. Bu realıq ondan irəli gəlir ki, Dağlıq Qarabağ tarixən Azərbaycana məxsus olub və bizim o torpaqlara bağlılığımız, gen yaddaşımız özgə ərazilərə göz dikmiş ermənilərdən qat-qat güclüdür və əslində, belə də olmalıdır. Ancaq başqa bir gerçəklik də var ki, hər bir ölkənin hətta ərazi bütövlüyünün bərpası kimi problemi belə sosial-iqtisadi rifah, vətəndaşların həyat şəraitinin, dövlətin müharibə aparmaq qüdrəti tələblərinə cavab verməsindən asılıdır. Əsgərin cəbhədəki rəşadəti onun təminatı və arxa cəbhədəki doğmalarının yaşayış vəziyyətilə, dövlətin ona münasibətilə sıx bağlıdır. Sosial vəziyyəti normal olan, dövlətin ona xidmət etdiyini gören vətəndaş ölkəsinin müstəqilliyi uğrunda canından keçməyə hazır olmalıdır. Eyni zamanda, müharibə aparan və qələbə çalmağı qarşısına məqsəd

qoyan dövlətin də ciddi maliyyə dayaqlarına, sıxıntı çəkməyən, inkişaf etmiş sosial-iqtisadi vəziyyətə, təminatlı cəmiyyətə ehtiyacı var. Son üç ildə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ölkədə məhz belə bir model dövlət və cəmiyyətin qurulmasına çalışdığı nümayiş etdirilir. Azərbaycan Prezidenti hələ seçkiabağı təbliğat kampaniyasında, daha sonra isə andıcmə mərasimindəki nitqində ölkənin ən vacib problemi – Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli yollarının sırası Azərbaycanlının sosial rifahından keçdiyini bildirdi. Ədalətli həll isə, aydındır ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpa olunması deməkdir. Bu xətt ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülmüşdü. Cənab İlham Əliyev isə bu kursu iqtisadiyyatın dinamik inkişafı mərhələsinin nəticələri ilə çulğalaşdıraraq daha da inkişaf etdirir.

"Azərbaycanın itirilmiş torpaqların qaytarılması hər bir vətəndaşın rifah halından asılıdır", – deyə düşünərkən Prezident başda olmaqla hökumətin bu gün həyata keçirdiyi sosialyönlü siyasət başa düşülməlidir. Ölkədə yüzlərlə məktəb açılır və təmir olunur, yollar çəkilir, sosial-iqtisadi infrastruktur yaradılır, yaxud bərpa edilir, əmək haqları artırılır, bir sözlə, Azərbaycan işğalçını torpaqlarından çıxarmaq üçün iqtisadi "əzələ"lərini möhkəmlədir. Bütöv dövlət büdcəsi Azərbaycanın hərbi büdcəsi qədər olan Ermənistanda isə sovet dövrünün sonlarından miras qalan böhranlı vəziyyət davam edir. Kim ki qabağa getmir, deməli, arxaya gedir – dayanıqlı vəziyyət yoxdur. Məhz bu səbəbdən də bu gün Ermənistan əhalisinin yalnız 13 faizi Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən, 1-3 faizi isə xarici siyasət kimi fundamental problemdən "narahatlığını" bildirir. Ermənistanda hər kəsi ac mədəsi maraqlandırır.

"3 il öncə Azərbaycan xalqı özünü daim borclu bildiyi rəhbərinin müraciətinə cavab olaraq, eyni zamanda, ölkə həyatının ən vacib sahələrində özünü peşəkar və qabiliyyətli insan kimi təsdiq etmiş cənab İlham Əliyevə böyük etimad göstərdi və onu Prezident seçdi". Bu fikrin müəllifi olan Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev hesab edir ki, dövlət başçısının xalqın etimadına sahib olmasının ən başlıca şərti hər bir azərbaycanlının Prezidenti olacağına verdiyi vədi gerçək həyatda reallaşdırması ilə əlaqədardır. Professor Ramiz Mehdiyevin fikrincə, Azərbaycan xalqının cənab İlham Əliyevə məhəbbəti 2003-cü ilin 15 oktyabrından çox əvvəl – hələ 1994-cü ildən başlayıb. Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın bugünkü uğurlarının əsas rəhni sayılan yeni neft strategiyasının uğurla reallaşmasında ümummilli lider Heydər Əliyevin ən yaxın yardımçısı olub. Bu strategiyanın ən çətin anlarının gerçəkləşməsində cənab İlham Əliyevin birbaşa iştirakı olub. Milli Məclisin deputatı seçildikdən sonra cənab İlham Əliyev ölkənin ictimai-siyasi həyatında da yaxından iştirak etməyə başlayıb. Məhz indi Prezident olan İlham Əliyev o vaxt Azərbaycanın haqq səsi ni Avropa Şurası Parlament Assambleyasının tribunasından dünyaya çatdırıb. AŞ PA-dakı nümayəndə heyətimizin səyləri nəticəsində beynəlxalq münasibətlər sistemində Azərbaycan indiyədək əldə etmədiyimiz uğuru qazanıb: Avropa Şurası kimi mötəbər beynəlxalq təşkilat Ermənistanı işğalçı dövlət qismində tanıyıb. İndiyədək müxtəlif beynəlxalq instansiyalarda qəbul olunmuş sənədlərdə Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən işğalçı qüvvələrin çıxarılması məsələsi qoyulsa da, həmin işğalçının məhz Ermənistan olmasının üzərinə gəlinmirdi.

Mətbuata müsahibəsində Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri Prezident İlham Əliyevin 12 il əvvəl "Əsl siyasət konkret, real iş görməkdən ibarətdir" devizi ilə ictimai fəaliyyətə başladığı, 3 il əvvəl isə "Mən hər bir Azərbaycan vətəndaşının Prezidenti olacağam, hər bir Azərbaycan vətəndaşının qayğı və problemlərinin həlli yolunda bütün bacarıq və qabiliyyətimi əsirgəməyəcəyəm" söyləyərək Azərbaycan tarixinə yeni missiya ilə qədəm qoyduğunu vurğulayır. Müəllif professor Ramiz Mehdiyev cənab İlham Əliyevin Prezident seçildikdən 2 həftə sonra hökumət üzvləri ilə keçirdiyi müşavirəni xatırladaraq həmin toplantıda qarşıya qoyulan vəzifələri də sadalayır. Həmin müşavirədə Prezident Azərbaycanda bütün çadır şəhərciklərinin ləğv edilməsi, yoxsulluğun aradan qaldırılması üçün daha effektiv tədbirlərin görülməsi, 600 min yeni iş yerinin açılması, regionların sosial-iqtisadi inkişafı və aqrar islahatların ikinci mərhələsi ilə bağlı dövlət proqramlarının hazırlanması, sahibkarlığa dövlət qayğısının artırılması, transmilli layihələr çərçivəsində ölkənin yeni infrastrukturunun yaradılması kimi vəzifələr müəyyənləşdirib. Ötən üç ildə bu vəzifələrin hər birinin icrası istiqamətində konkret iş görüldü. Tək onun üzərinə gəlmək olar ki, beş ildə 600 min iş yerinin açılmasına dair vədin böyük bir hissəsi gerçəklikdir: o vaxtdan indiyədək 470 mindən çox yeni iş yeri açılıb. Halbuki torpaqlarımızı işğal altında saxlayan və bu vəziyyətdən danışıqlarda yararlanmağa çalışan Ermənistan əhalisinin az qala yarısı işsizlikdən şikayətlənir. Qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi Prezident İlham Əliyevin fəaliyyətinin əsas prioritetinə çevrilib. Bu təbəqənin sosial müavinətlərinin həcmi artırılmaqla yanaşı, çadır şəhərciklərində və yük vaqonlarında məskunlaşmış məcburi köçkünlərin mənzil-məişət şəraitinin yaxşılaşdırıl-

ması və məşğulluğunun təmin edilməsi istiqamətində tədbirlər görüldü. 3860 ailənin yeni qəsəbələrə köçürülməsi, onların müvafiq yaşayış şəraiti və vasitələri, həmçinin iş yeri ilə təmin edilməsini nəzərdə tutan prezident sərəncamı uğurla icra olunmaqdadır. Bunun nəticəsində yüzlərlə qaçqın ailəsi yeni mənzillərin sakininə çevrilib.

Varlanan Azərbaycanın Prezidenti

Prezidentin apardığı islahatlar nəticəsində ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi son 3 ildə 49 faizdən 29 faizə enib. Aparılan məqsədyönlü siyasət nəticəsində ölkədə əhalinin məşğulluq problemi əsaslı şəkildə həll edilib. 3 il ərzində 500 minə yaxın yeni iş yeri açılıb. Son 3 ildə iqtisadi inkişafda da böyük dinamika müşahidə olunub. Əhalinin hər nəfərə düşən gəlirinin həcmi 32,8 faiz artaraq 1363,6 ABŞ dollarına çatıb. Ölkənin valyuta ehtiyatları hazırda 2,5 milyard ABŞ dollarından çoxdur. 2006-cı ilin sonuna qədər Azərbaycan iqtisadiyyatına 6 milyard AZN-dən çox sərmayə yatırılacaq. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyev müsahibədə son 3 ildə əhalinin maaşlarının, təqaüdlərinin də davamlı şəkildə artırıldığını vurğulayır, qeyd edir ki, 2006-cı ilin sonuna qədər Azərbaycanda orta aylıq əməkhaqqı 25 faiz artaraq 155,5 AZN-ə çatacaq.

Müsahibədə ölkə Prezidentinin regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı vədlərinin də uğurla reallaşdırdığı qeyd olunur. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri qeyd edir ki, bu istiqamətdə görülən işlər regionların kompleks inkişafına, infrastruktur sahələrinin yenidən qurulmasına, yeni istehsal və emal müəssisələrinin, obyektlərin yaradılmasına, iş yerlərinin açılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəlməsinə təkan verib. Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri hesab edir ki, dövlət başçısının sahibkarlığın inkişaf-

fını diqqət mərkəzində saxlaması ölkədə vətəndaş cəmiyyətinin qurulması istiqamətində olduqca vacib addımdır. Belə ki, azad və inkişaf etmiş sahibkarlıq tək güclü iqtisadiyyat deyil, həm də demokratiya göstəricisidir – azad iqtisadiyyat olmayan yerdə demokratiyadan danışmaq mümkün deyil. Bu vacib amilə cənab İlham Əliyev, demək olar ki, bütün niqtlərində toxunur. Azərbaycanın zəngin təbii resursları bugünümüzün və yaxın gələcəyin rifah açarıdır, demokratiya isə uzaq perspektivin.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri müsahibəsində cari ilin 9 ayında respublikanın 57 şəhər və rayonu üzrə 1391 sahibkarlıq subyektinin investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 74,8 milyon manat güzəştli kreditin verildiyini bildirir. Kreditlər sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı, kəndli-fermer təsərrüfatlarının, turizm infrastrukturunun, xidmət sahələrinin inkişafı layihələrinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilib. Maliyyələşdirilmiş layihələrin 85 faizdən çoxu respublikanın regionlarının payına düşür. Həmin layihələrin 87 faizdən artığı istehsal və emal yönümlüdür.

Ötən 3 ildə Prezident İlham Əliyev ümummilli lider Heydər Əliyevin elm, mədəniyyət, incəsənət sahələrində, həmçinin milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və möhkəmləndirilməsi istiqamətində gördüyü işləri də uğurla davam etdirib.

Bu müddətdə dövlət başçısının xarici siyasət kursunun daha ciddi diqqət mərkəzində olduğu qeyd edilir. "Azərbaycanda bərqərar olan ictimai-siyasi sabitlik, aparılan demokratik islahatların uğurlu nəticələri ölkəmizin beynəlxalq nüfuzunu daha da möhkəmləndirir. Əhəmiyyətli odur ki, Azərbaycanı Cənubi Qafqaz regionunun ən azad dövləti kimi dəyərləndirən Prezident bölgədə marağı kəşşən ölkələrlə münasibətlərin yalnız respublikamızın maraqlarını təmin edən siyasət əsasında qurulacağını birmənalı şəkildə bəyan edib", – deyər professor Ramiz Mehdiyev vurğulayır.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri ötən 3 ili xalqın cənab İlham Əliyevdən gözlədiyi fəaliyyətin uğurla reallaşma mərhələsi, eləcə də Prezidentin verdiyi vədlərin həyata keçirilməsi müddəti kimi də səciyyələndirir. "3 illik zaman kəsiyində Prezident Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlərin, sabitliyin, inkişafın davamlı olması üçün konkret qərarlar qəbul etdi və müvafiq prosesləri həyata keçirdi. Liderlik keyfiyyətlərinə heç kəs şübhə etmədiyi cənab İlham Əliyevin qətiyyətli rəhbər, xalqına işləyən dövlət adamı, yeni idarəçilik tələblərinə əsaslanan pragmatik islahatçı xüsusiyyətlərini isə tək ölkə vətəndaşları deyil, həm də Prezidentimizi diqqətlə müşahidə edən xarici ekspertlər, analitiklər, həmçinin dövlət başçıları da etiraf etdilər. Son 3 ilin ümumiləşdirilmiş məntiqi nəticəsi isə Heydər Əliyevin siyasi varisi, ondan sonra ümumxalq dəstəyi ilə prezidentlik missiyasını həyata keçirən İlham Əliyevin həm vətəndaşların, həm də ona özü qədər inanan sələfinin etimadını tam doğrultması, Azərbaycanın layiqli rəhbəri olduğunu təsdiq etməsidir", – deyər müsahibəsində fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev qeyd edir.

Rüstəm QARAXANLI

fəsil

Demokratikləşmə prosesinin təməl prinsipləri

Demokratiya Azərbaycanın hərtərəfli inkişafının başlıca şərtidir

II fəsil

Demokra-
tikləşmə
prosesinin
təməl
prinsipləri

Demokratiya dünya üçün yeni bir hadisə olmasa da, müasir həyatımızda "demokratiya" anlayışına daha tez-tez rast gəlinir. Demokratiya sivilizasiyanın ən böyük nailiyyətidir. Demokratiya nədir, qloballaşma və yeni dünya nizamı şəraitində ictimai quruluşun bu idealmin mahiyyətini nə müəyyənləşdirir, bu prosesdə müstəqil Azərbaycan dövləti üçün onun rolu və yeri nədən ibarətdir? Azərbaycan Prezidenti İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru professor Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" adlı yeni kitabında cəmiyyəti narahat edən bu və digər aktual problemlərə yetərincə inandırıcı və aydın cavab tapmaq olar. "Şərq-Qərb" nəşriyyatında çapdan çıxmış bu sanballı əsər respublikanın elmi və ictimai siyasi həyatında əlamətdar hadisədir.

Kitabda çoxşaxəli tədqiqatın əsas məqsədləri belə açıqlanır:

- bəşəriyyətin tarixi inkişafında demokratiyanın rolunu və yerini təhlil etmək imkanı;
- sivilizasiyalı dünyanın daim "xalq hakimiyyəti"nə doğru irəliləməsini göstərmək istəyi;
- demokratik tranzitin elmi tədqiqinə cəhd etmək;
- Azərbaycanın ictimai-siyasi perspektivlərinə qısa futuroloji baxış.

Yeni əsərdə siyasi vəziyyətin təhlili metodu əsasında "hakimiyyət və siyasət nədir", "ictimai həyat fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsində onların rolu və əhəmiyyəti nə-

dən ibarətdir" suallarına da cavab verilir. Xüsusən keçid dövründə müasir demokratiyanın çoxlu nəzəri əsaslarının və siyasət–hakimiyyət münasibətlərinin şərhı Azərbaycanın siyasi reallıqları prizmasından nəzərdən keçirilir.

Müəllif yazır ki, 2003-cü il prezident seçkilərindən sonra Azərbaycan həyatının bütün sahələrində nəzərəcarpacaq irəliləyiş baş vermiş, müterəqqi meyillər daha da inkişaf etmiş, demokratikləşmə prosesi isə daha intensiv xarakter almışdır. Aydın olmuşdur ki, ölkə demokratik transformasiya və sivilizasiyalı dünyaya inteqrasiya yoluna möhkəm və əbədi qədəm qoymuşdur, yeni dünya nizamı sistemində özünü inamlı hiss edir, qloballaşan dünyada təhdidlərə cavab verməkdən ötrü özünə yeni imkanlar açmışdır.

Əlbəttə, bu şəraitdə demokratiya uğrunda, ictimai və siyasi quruluşun, texnoloji və iqtisadi inkişafın mükəmməl səviyyəsi uğrunda, informasiya cəmiyyətinin yaradılması uğrunda dünyada gedən yarışda Azərbaycanın hansı yeri tutacağı bizim hamımızı çox maraqlandırır. Azərbaycanda baş verən köklü dəyişikliklərin dərin mənası məhz respublikamızı sivilizasiyanın inkişafının magistr al yoluna çıxaracaq və əsası ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş islahatların strategiyasındadır.

Tədqiqatın müəllifinin fikrincə, ölkəmizin daxili və xarici inkişaf problemlərinin global ümumbəşəri problemlərlə vəhdətdə dərk olunması üçün bu dəyişikliklər konstruktiv müzakirə və mübahisələr aparılmasını tələb edir. Buna görə də kitabda respublikada baş verən ictimai-siyasi proseslərin bütün tərəfləri çox uğurlu şəkildə təhlil olunur. Bu niyyət kitabda qarşıya qoyulan problemləri və araşdırılan mövzunun xarakterindən asılı olaraq dəyişən şərh formasını da müəyyən edir.

Müəllif demokratiya ilə yanaşı, bu taleyüklü istiqamətlər arasında gənc, iradəli liderin başçılığı ilə inkişaf etmiş qüdrətli Azərbaycan dövlətinin qurulması məsələsini xüsu-

si diqqətə çatdırır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin kitaba epigraf kimi verilmiş "Vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması və möhkəmlənməsi, demokratikləşmə prosesinin möhkəmlənməsi, hüquqi dövlətin qurulması sadəcə olaraq bir şüar, yaxud da bir niyyət deyil, bu, Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı üçün başlıca şərtidir. Bizim təcrübəmiz onu göstərir ki, Azərbaycanın seçdiyi yol düzgün yoldur" sözləri bu tezisi inandırıcı şəkildə əsaslandırır.

Demokratiya və cəmiyyətin yenidən qurulması problemləri haqqındakı bu kitab bir də ona görə xüsusilə qiymətlidir ki, onun müəllifi dövlət idarəçiliyi sistemində bir qərindən artıq fəaliyyət göstərən, iki əsrin qovuşuğunda bir çox tarixi hadisələrin şahidi və iştirakçısı olmuş həqiqi dövlət müşaviridir. Şübhəsiz ki, bilavasitə dövlət idarəçiliyi strukturunda fəaliyyət göstərən tədqiqatçının mövqeyi təkcə müasirləri üçün deyil, gələcək nəsillər üçün də son dərəcə maraqlıdır. Müasir inkişafın hakimiyyət və cəmiyyət arasında yeni münasibətlərlə bağlı başlıca cəhətlərindən birini araşdıran müəllif vurğulayır ki, bu kitabı yazmaqla o, tam haqlı olduğunu iddia etmir, bu təşəbbüsün ölkənin elmi ictimaiyyətini bu mövzuda ciddi araşdırmalar aparmağa sövq edəcəyini düşünür. Müəllif yazır ki, təəssüflər olsun, elmi elitamızın əksəriyyəti ötən əsrin 1980-ci illərinin sonları – 1990-cı illərin əvvəllərində düşdüyü süstlükəndən hələ ayılmamışdır.

Əsrin cəlbədiciliyi həm də bundadır ki, çox irihəcmli nəşrdə ən müxtəlif mənbələrdən götürülmüş faktiki materiallar, habelə sivilizasiyanın siyasi tarixini müəyyən-ləşdirən konsepsiyalar və təlimlər, dahi filosofların təlimləri və dünyabaxışları, müasir siyasətçilərin və dövlət xadimlərinin rəyləri sistemləşdirilmiş və ümumiləşdirilmişdir, ən yeni siyasi proseslərin məzmunu və mahiyyəti dərinəndən təhlil edilir, ilk baxışdan təsadüfi görünən

hadisələrin gözəgörünməz səbəbləri açılır, müəyyən siyasi hərəkətlərin arxasında dayanan iqtisadi və ictimai qüvvələr aşkara çıxarılır. Siyasi şəraitlərin qanunlarının hadisələrin gedişini əvvəlcədən necə müəyyənləşdirdiyini göstərən görkəmli alim müasir mərhələdə demokratiyanın inkişafını dərinlən təhlil etməzdən əvvəl sabit və demokratik məkan yaratmağa, ədalətli idarəçilik modeli işləyib hazırlamağa söz göstərən bəşəriyyətin bir əsrlik tarixinə müraciət edir.

XXI əsrdə demokratiya başlıca ideoloji silaha çevrilmişdir və o, demokratiyanın əsas anlayışını xalq hakimiyyəti nəzəriyyəsi müstəvisindən yeni dünya nizamı yaradılmasının geosiyasi nəzəriyyəsi müstəvisinə keçirmişdir. Tez-tez eşidirik ki, bu və ya digər dövlət "ümumi demokratik standartlara", yaxud "demokratiya səviyyəsinə" uyğun gəlmir. Dünya məkanını "azad, qismən azad və azad olmayan" dövlətlərə ayıran yeni bölgü prinsipləri yaranmışdır. Müəllifin fikrincə, formalaşmaqda olan yeni dünya nizamında xalqların ixtiyarı var özləri müəyyən etsinlər ki, demokratiya nədir və onu bəşəriyyəti əsrlər boyu cəlb edən ictimai-siyasi quruluşun mötəbər praktikasına çevirən məhz nədir.

Kitabda islahatlar prosesinin nəbzini tutmaq və hər bir halda özünəməxsus xüsusiyyətləri müəyyənləşdirmək məqsədilə digər ölkələrdəki dəyişikliklər kontekstində postkommunist məkanındakı islahatlardan ətraflı danışılır. Təbii olaraq belə bir qanunauyğun nəticə çıxarılır ki, demokratikləşmə demokratik inkişaf təcrübəsi olan ölkələrdə daha uğurla həyata keçirilir. Keçid cəmiyyəti şəraitində isə ehtiyatlı, ölçülüb-biçilmiş və düşünülmüş yanaşma tələb edilir, ideya və baxışlar ixracı xalqın mentalitetinə uyğun gəlmirsə, onların səmərəsi olmaz. Buna görə də demokratiya təkamül yolu ilə və suveren olmalıdır ki, bu da vətəndaş cəmiyyətinin kompleks şəkildə və sabit inkişafını, səmərəli siyasi strukturun təsis, bazar

iqtisadiyyatının və regional proseslərə təsir göstərən səmərəli mexanizmlərin formalaşdırılmasını təmin etməyə imkan verir. Məhz bu cür yanaşma yeni əsrdə Azərbaycanın milli inkişaf strategiyasının əsas istiqamətidir.

Kitabı vərəqlədikcə müəllifin müasir cəmiyyətin inkişafının ən müxtəlif problemlərinə, demokratik rejimlərin tipologiyasına, hakimiyyətin inqilabi yolla dəyişməsi mexanizmlərinə və s. dair baxışları ilə tanış oluruq. Bu baxımdan "rəngli inqilablar"ın ilkin səbəblərinin və onların hərəkətverici qüvvələrinin tədqiqi xüsusi maraq doğurur, çünki müəllif özü heç də sadə olmayan bu hadisələrin içində olmuşdur. Məlumdur ki, Azərbaycan 2005-ci ilin parlament seçkilərinin gedişində ölkəmizdə "rəngli inqilab" arzusunda olanların xülyalarının puça çıxdığı və xaricdən süni sürətdə ixrac edilən hakimiyyət dəyişikliyi modelinin səmərəsizliyinin sübuta yetirildiyi məkan oldu. Növbəti avantüranın sarsıdıcı iflası əcnəbi ssenariçilərin və onların korafəhm ardıcılarının niyyətlərini alt-üst etdi. Bununla da postsovet məkanında "rəngli inqilablar" eyforiyasına son qoyuldu, sabitliyin növbəti sınağından şəərəflə çıxmış müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq imici yeni, əlavə potensial qazandı.

Müstəqil Azərbaycanın formalaşmaqda olan yeni siyasi məkanının cizgilərini çəkərkən, milli inkişaf fəlsəfəsini açarkən müəllif daxili siyasi həyatın müxtəlif cəhətlərindən və gözlənilməyən dəyişikliklərindən ətraflı bəhs edir və radikal müxalifətin, cəmiyyətimizin tərəqqiyə doğru irəliləyişini ləngidənlərin fəaliyyətinin qərəzsiz qiymətini verir. Kitabda ilk dəfə olaraq Sovet İttifaqının süqutundan sonra demokratiyaya keçidin milli modelini müəyyənləşdirməyə və dünyada mövcud olan bir sıra müvafiq tezis və yanaşmalar əsasında Azərbaycanın müasir demokratik inkişafını səciyyələndirməyə cəhd edilir.

Şübhəsiz, həm alimlərin, politoloqların, həm də geniş ictimaiyyətin böyük maraqla qarşılayacaqları yeni sanballı

tədqiqat əsəri inandırıcı şəkildə təsdiq edir ki, bir çox sınaqlardan keçərək həddi-buluğa çatmış Azərbaycan demokratiyası özünün təşəkkülündə böyük uğurlar qazanmışdır. Bütün bunları görməyən, yaxud görmək istəməyənlər isə, sadəcə, səmimiyyətdən uzaq adamlardır. Əlbəttə, ictimai quruluşumuz hələ kamillikdən uzaqdır: biz yolun lap başlanğıcındayıq və o, heç də asan olmayacaqdır.

Vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi, demokratikləşmə prosesinin genişləndirilməsi, hüquqi dövlət quruculuğu dövlətimizin hərtərəfli inkişafı üçün əsas şərtlərdir. Azərbaycanın inkişaf etmiş dövlətlərin səviyyəsinə çatması üçün hələ çox iş görmək lazımdır, ancaq müəllif əmindir və bunu oxuculara da çatdırmağa çalışır ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin seçdiyi və Prezident İlham Əliyevin uğurla davam etdirdiyi strategiya Azərbaycan xalqının mənafeyinə və ümdə arzularına cavab verir.

Demokratiya Azərbaycanın ictimai-siyasi inkişafının əsas istiqamətidir

"Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda
beynəlxalq elmi-praktik konfrans

Mayın 23-də (2007) "Gülüstən" sarayında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının dəstəyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının təşkilatçılığı ilə "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans keçirilmişdir.

Azərbaycanın, ABŞ-ın, Türkiyənin, Almaniyanın, Ukraynanın, Gürcüstanın, Rusiyanın hökumət nümayəndələrinin, elm adamlarının və müstəqil politoloqların, habelə beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin iştirak etdikləri tədbirdən məqsəd yeni müstəqil dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda müasir demokratiyanın inkişaf nəzəriyyəsinin və təcrübəsinin öyrənilməsi və müzakirəsi idi.

Konfrans kütləvi informasiya vasitələrində də böyük maraq doğurmuşdu. Bu da təsadüfi deyildi, çünki cəmiyyətin demokratikləşməsi məsələləri həmişə söz azadlığı və siyasi plüralizmlə sıx bağlı olmuşdur. Ona görə indiki konfrans keçid dövrü cəmiyyətlərində demokratiyanın inkişafında kütləvi informasiya vasitələrinin yeri və rolu məsələsinin əməli müzakirəsi baxımından da vacib idi. Bir sıra yerli və xarici KİV konfransa informasiya dəstəyi vermişdir.

Konfransda bir sıra xarici ölkələrin nümayəndələri iştirak etdiyinə görə məruzə və çıxışların əksəriyyəti rus və ingilis dillərində oldu.

Konfransın açılışında sədrlik edən AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik Akif Əlizadə iştirakçıları salamlayaraq dedi ki, Rusiya, ABŞ, Türkiyə, Almaniya, Gürcüstan, Ukrayna, Polşa nümayəndələrinin burada olması keçid cəmiyyətlərində demokratikləşmə problemlərinə geniş maraq göstərildiyini sübut edir. Bu onunla bağlıdır ki, müasir dünya nizamı həm "üçüncü demokratik dalğa", həm də dövrlərin artan qarşılıqlı asılılığı ilə getdikcə daha çox assosiasiya edilir. İndiki qlobal integrasiyalar dünyasında demokratikləşmə son dərəcə mühüm amil rolunu oynayır. Biz bu konfransı təşkil edərkən aktual məsələlərin geniş dairəsini müzakirəyə çıxarmağa çalışmışıq. Bu gün burada səslənəcək çıxışlar həm problemin ölkədə və xaricdə tanınmış bir sıra alim və tədqiqatçılar tərəfindən necə təsəvvür edildiyini göstərəcək, həm də, ümumən, müasir demokratik yürüşün çatışmazlıqlarını və nailiyyətlərini qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir. Əminəm ki, müzakirələrimiz konstruktiv dialoq ruhunda keçəcəkdir.

Sonra Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, professor Ramiz Mehdiyev "Azərbaycanda demokratiya: nəzəriyyə və praktika" mövzusunda geniş məruzə etdi.

Azərbaycan Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin məruzəsi

– Hörmətli xanımlar və cənablar!
Konfransımızın hörmətli qonaqları!

Müasir dünya köklü transformasiya dövrünü yaşayır. Bu, təkcə yeni dünya nizamının hərbi-siyasi aspektləri ilə deyil, həm də XXI əsrdə dünya inkişafının əsas istiqamətinə çevrilən qloballaşmanın sürətinin artması ilə bağlıdır. Bununla bərabər, istəsək də, istəməsək də, biz hamımız sivilizasiya-

nın insan həyatının və fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edən sürətli inkişafının birbaşa iştirakçısıyıq.

Dəyişikliklərin məhz sürətli vüsəti ətrafımızda baş verən proseslərə xas olan mənfi və müsbət cəhətləri çox vaxt bəri başdan müəyyən edir. Bütün bunlar keçid cəmiyyətlərində demokratiyanın mahiyyətinin yeni anlamının formalaşmasına təsir göstərir. Hərçənd, aydındır ki, demokratiyanın banilərindən "demosun hakimiyyəti" haqqında ideyaları hətta yüzillər keçəndən sonra da öz aktuallığını itirməmişdir.

Buna baxmayaraq, demokratiya nəzəriyyəsi quru əhkam deyildir. İnsan şüurunun məhsulu kimi o, cəmiyyətin inkişafının və təkmilləşməsinin gedişində yeni ideyalarla, müddəalarla və təcrübə ilə zənginləşir. Demokratiyaya gedən yol nə qədər mürəkkəb olsa da, dünya təcrübəsi göstərmişdir ki, o, millətlərin mənafeələrinə cavab verir. Əgər biz Azərbaycanın tarixinə nəzər salsaq, demokratik intibahın parlaq nümunələrini də, vahid totalitar məkan çərçivəsində birgə yaşamağın uzun dövrünü də görürük.

XX yüzilliyin milli tarixini dərk etməyin keyfiyyətə yeni səviyyəsinə çıxmağın vaxtı gəlib çatmışdır. 1920-ci ildə ikinci Azərbaycan Respublikası öz sələflərinin mütərəqqi xəttini davam etdirmişdir. Bütün sonrakı tarix, ilk növbədə, iyirminci yüzilliyin bütünlükdə 70-80-ci illəri dövləti siyasi və iqtisadi cəhətdən modernləşdirmək niyyətinin inikası olmuşdur. Hər üç respublika Azərbaycan dövlətinin müasirləşdirici funksiyasının və ümumi arxetipik, mental strukturlarla birlikdə milli mənlilik şüurunun iki əsas tipinin təəcəssümü olmuşdur. Bu, birləşdirici təməl kiini çıxış edən milli birlik və mədəni-tarixi həmrəylik hissidir. Bu, fəlsəfi-tarixi mənada bünövrəsi 1991-ci ildən başlayan dördüncü Azərbaycan Respublikası özlüyündə həmin təməllərin sintezidir. Bu respublika Azərbaycan xalqının bütün XX yüzillik ərzindəki müstəqil və demokratik dövlət qurmaq niyyətini təəcəssüm etdirən dövlətyaratma təcrübəsini irsən əxz etmişdir.

Dünyanın inkişaf vektorunun dəyişməsi kontekstində tamamilə haqlı olaraq belə bir sual doğur: demokratiya nədir? Zənnimcə, bu terminin müasir insanın və cəmiyyətin həyatında mənasını dərk etmək üçün Platondan tutmuş Monteskyö və de Tokvilədək mütəfəkkirlərin baxışlarının məhiyyətini ətraflı açıqlamağa lüzum yoxdur. Odur ki, demokratiyanın yalnız fəlsəfə lüğətində verilmiş tərifini misal gətirəcəyəm.

Demokratiya "dövlətin elə bir formasıdır ki, xalqın əksəriyyəti idarəetmə hakimiyyətinin xalqın müəyyən nümayəndələrinə verməyə razı olduğunu aydın şəkildə bəyan edir, lakin nəzarət hüququnu özündə saxlamaq şərtini qoyur. "Demokratiya" anlayışının mənasının dəyişdirilməsi ona gətirib çıxarır ki, bu anlayışı artıq tək cədvəl formasına aid etmərlər, o, həm də sosial və siyasi qüvvələri, habelə onların demokratikləşdirilməsinə səy göstərilməsini əhatə edir ki, bundan da müvafiq şəraitdə demokratiya təcrübəsi yaranır".

Tamamilə aydındır ki, müasir demokratiya, sadəcə, qlobal transformasiyalar epoxasında dəbdə olan termin deyildir. Bu, politoloji anlayışın həddlarından kənara çıxan yeni dünya nizamını formalaşdırmaq tərzidir. Daha da dəqiq desək, XXI əsrdə demokratiya homogen dünya sisteminin formalaşdırılması strategiyasıdır. Lakin bu dünya sisteminin beynəlxalq münasibətlərin bütün subyektlərinin məqsəd və niyyətlərinə nə dərəcədə uyğun gəlməsi tamamilə başqa məsələdir.

Dünya məkanı məqsədyönlü şəkildə liberal dəyərlərə, insan hüquqları və azadlıqlarının, vətəndaş cəmiyyətinin və demokratik özünüdərk prioritetliyinə əsaslanan sivilizasiyalı modelin formalaşmasına doğru gedir. Lakin hazırda yaradılan dünya nizamı çoxmərkəzçiliyi qətiyyənlə istisna etməməli və bununla da, bütövlükdə, demokratik romantika ideyalarını şübhə altına almamalıdır. Didronun sözləri ilə

desək, demokratiya "asanlıqla anarxiyaya keçir". Deməli, yeni minilliyin başlanğıcında formalaşan dünya nizamı, qlobal inkişafdakı fərqlər nəzərə alınmaqla, müasir dövrün geosiyasi reallıqlarını əks etdirməli, özgülüyü dağıtmamalı, əksinə, bütün aktorlara özgünlüyünü inkişaf etdirməkdə kömək etməlidir.

Azərbaycanda gələcək dəyişikliklərin əsası 1993-1996-cı illərdə qoyulmuşdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 7-ci maddəsində deyilir: "Azərbaycan dövləti demokratik, hüquqi, dünyəvi, unitar respublikadır". 12-ci maddədə isə bəyan edilmişdir: "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir".

Yeni hakimiyyət siyasi və sosial-iqtisadi problemlərin dolaşmaq dişünlərini açaraq, Avratlantik məkana inteqrasiya xətti götürərək tamamilə ayrı bir ictimai-siyasi və iqtisadi struktur yaratmağa başlamış, ölkənin təcrid vəziyyətindən çıxarılması və vətəndaş cəmiyyəti qurulması prioritetə çevrilmişdir. 1996-cı ildən, dövlət çevrilişləri təhlükələri aradan qaldırıldıqdan sonra ölkədə vəziyyət köklü surətdə dəyişməyə başlamışdır. 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda hökm sürmüş siyasi və iqtisadi hərc-mərcliyə son qoyulmuş, ictimai-siyasi sabitlik bərqərar edilmişdir, vətəndaş cəmiyyətinin bünövrəsi qoyulur. Daha heç kim şübhə etmir ki, Azərbaycan mərhələ-mərhələ dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya edir. İqtisadiyyatın liberallaşdırılması ölkənin qlobal iqtisadi sistemə inteqrasiyası üçün əlverişli imkanlar yaratmışdır.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu kimi layihələrin gerçəkləşdirilməsi qloballaşma layihələrində ölkənin önəmini əhəmiyyətli dərəcədə artırır, eyni zamanda, panavropa məkanının enerji təhlükəsizliyi məsələlərini həll edir.

Bununla yanaşı, bir tərəfdən, ölkəmizdə yerli sahibkarlığın investisiya imkanları artır, yeni investisiya proqramlarının gerçəkləşdirilməsi və neft satışından gələn gəlirlərdən bu layihələrdə istifadə edilməsi üçün geniş perspektivlər yaranır, digər tərəfdən isə, əcnəbi sərmayədarlar fəal surətdə cəlb olunur.

Ekspertlərin proqnozlarına görə, ixrac edilən neftin həcmi 2008-ci ildə 50 milyon tona çatacaq, 1 barel neftin qiyməti 35 dollardan götürülərsə, dövlət xəzinəsinə əlavə 140 milyard ABŞ dolları gətirəcəkdir. "Qara qızıl"ın cari bazar qiymətinə əsaslanaraq isə demək olar ki, bu məbləğ, yəqin ki, 200 milyard dollar təşkil edəcəkdir.

Lakin güclü iqtisadiyyat təkcə karbohidrogen ehtiyatlarının ixracı hesabına yaradıla bilməz. Rabitə və informasiyanın yüksək texnologiyalarına yiyələnmək, enerjiyə qənaət, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını artırmaq uğrunda mübarizə aparılmadan, habelə təhsil və elm sistemini yenidən təşkil edib rəqabətə davamlılıq mənbəyinə çevirmədən səmərəli inkişafdan danışmaq çətin olacaqdır. Ona görə də son illər səylər yalnız "qara qızıl"ın ixracından asılılığın azaldılmasına və milli iqtisadiyyatın digər sahələrinin gücləndirilməsinə yönəldilmişdir.

Ümumilikdə götürdükdə, Azərbaycanda gerçəkləşdirilən milli layihələr insana, onun həyatının keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş sərmayələrdir. Milli layihələrin xüsusiyyəti onların innovasiya yönümlü olmasıdır. Dövlət inkişafın elə istiqamətlərini dəstəkləyir ki, onlar qabaqcıl texnologiyalardan istifadə və bu texnologiyaların sənayedə tətbiqi ilə bağlıdır. Məsələ təkcə bununla bitmir. Müəssisə və məktəblərin kompüterləşdirilməsi, məktəblərin və tibb mərkəzlərinin, mədəniyyət obyektlərinin fəal tikintisi və təmiri, onların ən yüksək standartlara cavab verən avadanlıqla təchiz edilməsi və sair də diqqət mərkəzindədir.

Ölkədə yoxsulluğun səviyyəsinin aşağı salınması, əhalinin yüksəkmaaşlı qrupları ilə daha sadə həyat sürən vətəndaşlar arasında fərqi azaldılması indiki iqtidarın iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətidir.

BMT Baş Məclisinin qəbul etdiyi "Minilliyin inkişaf məqsədləri" Proqramı 2015-ci ilədək yoxsulluğun səviyyəsini yarıbayarı azaltmağı qarşıya məqsəd qoymuşdur. Azərbaycan bu istiqamətdə bir sıra mühüm layihələr həyata keçirərək cari ildə yoxsulluğun səviyyəsini 20 faizə endirmiş və bununla da həmin problemin ümumiyyətlə aradan qaldırılması üçün zəmin yaratmışdır.

Aşkar faktdır ki, İlham Əliyevin prezidentliyinin ilk beş ili sabit iqtisadi və siyasi sistem yaradılmasına, sosial vəzifələrin həllinə, əhalinin ödəmə qabiliyyətinin və rifahının yüksəldilməsinə, cəmiyyətin birləşməsinin təməlinin möhkəmlənməsinə yönəlmişdir. Bütün bunlar Azərbaycanı inamla davamlı demokratiya məcrasına yönəltməyə imkan verir ki, bu da qarşıdakı beş ildə ölkənin ictimai-siyasi inkişafının əsas səmtini təşkil edəcəkdir.

Əslində, hər bir müasir dövlət müəyyən şəraitdə idarəçiliyin demokratik formasına nail ola bilər. Ancaq məsələ daha çox demokratiyanı saxlamaqdan, idarəçiliyin demokratik formasını sabit etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə çatmaqdan ötrü isə müvafiq iqtisadi baza olmalıdır.

Ona görə də indi Azərbaycanın siyasi elitasının prioritet vəzifələrindən biri iqtisadi nailiyyətləri yeni demokratik şəüur formalaşdırılması amilinə transformasiya etməkdir.

Tamamilə aydındır ki, yeni davranış normaları və stereotiplərini qəbul etmək keçid cəmiyyəti üçün son dərəcə çətinidir. Belə ki, onlar sosiomədəni mühit, siyasi prioritetlər və əhalinin rifah halı dəyişdikcə formalaşır. Başqa sözlə desək, demokratikləşmə Azərbaycan cəmiyyətinin sosial-mədəni həyatına yeni seqmentlər gətirir, onu dəyişdirməyə və yeni davranış normaları tətbiq etməyə çalışır.

Demokratiya sivilizasiyalı siyasi rəqabətin elə formasıdır ki, burada opponentlər kimi cəmiyyətin elitalarının ən hazırlıqlı və güclü nümayəndələri çıxış edir. Bu, demokratiyanın xalq hakimiyyətinin ən yaxşı forması olduğunu qətiyyənlə şübhə altına almır, çünki bəşəriyyət bundan daha mükəmməl formanı hələ axtarıb tapmamışdır. Lakin bu mübarizə liderlər və perspektiv üçün inkişaf strategiyasını formalaşdırırlar arasında gedir. Ona görə də demokratiyaya bu və ya digər solumun sırf daxili inkişafının məhsulu kimi baxmaq lazımdır. Üstəlik, demokratiya quruculuğunun əsasını sülh, sabillik və cəmiyyətin konstant (sabit) inkişafı strategiyası təşkil edir.

Bu baxımdan, transformasiya cəmiyyətləri inkişafın düzgün və perspektivli strategiyasının mürəkkəb seçimi qarşısındadır, çünki hazırda onlar bir sistemdən digərinə keçir və özü də təkcə "üçüncü demokratik dalğa"nın deyil, həm də "modernləşmə", "qərbləşmə", "multikulturalizm" və s. kimi anlayışların bütöv bir kompleksinin təsirinə məruz qalmışlar. Bununla yanaşı, əsrin başlanğıcında fərdi azadlıq "sabit və təhlükəsiz dünya nizamı" qurmağa yönəlmiş geostrategiya söylərinin bir hissəsi kimi getdikcə daha aydın şəkildə nəzərdən keçirildiyi halda, de-fakto, bu gün biz mondializmin daxili və xarici yadfikirliyi rədd edən məkana yuvarlanmasının tez-tez şahidi oluruq.

Başqa sözlə desək, indi dünya əvvəlkindən daha təhlükəsiz olmayıb və bəlkə də əksinədir. Beynəlxalq münasibətlərin bəzi subyektləri hələ də sərt blok intizamı və ideoloji intizam tərəfdarı olaraq qalır. Qlobal planda təkbəşinə liderliyə tələbatın, əslində, olmamasına baxmayaraq, yeni vəziyyətin hamılıqla dərk edilməsi hələ baş verməmişdir və biz hamımız çoxtərəfli təsisatlar çərçivəsində çoxmərkəzli tarazlığın pozulmasının hələ də şahidiyik. Bu, qərəzli geosiyasi və coğrafi-iqtisadi mənafeələr naminə kənardan "məxməri" ssenarilərin həyata keçirildiyi transformasiya

cəmiyyətlərinə münasibətdə siyasətin formalaşmasına da mühüm təsir göstərir.

"Demokratiyanın müdafiəsi" bayrağı altında ölkələrin daxili işlərinə kobudcasına qarışmaq, onlara siyasi təzyiq göstərmək, seçki proseslərinin, vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının vəziyyətinin qiymətləndirilməsində ikili standartları zorla qəbul etdirmək cəhdləri demokratik dəyərləri universallaşdırmaq işinə ziyan vurur. Beləliklə, sual doğur: indən belə sivilizasiyalılıq və barbarlıq, təqsirin dərəcəsini və cəzanın həddini müəyyən etmək hüququ kimə və hansı prinsiplər əsasında verilmişdir?

Tanınmış Rusiya politoloqu və iqtisadçısı Vladislav İnozemtsev haqlı olaraq yazır ki, "hər bir mədəni fenomen kimi, hər bir intellektual məhsul kimi, demokratiya da bəsitləşdirməyə dözmür – demokratiyanın zor gücünə tətbiq edilməsinin isə nəticəsi yalnız bu ola bilər".

Görünür, qeyri-Qərb cəmiyyətləri tərəfindən Qərb cəmiyyətlərinə qarşı irəli sürüləcək çağırış ondan ibarətdir ki, Qərb demokratiyasının qeyri-Qərb cəmiyyətlərinin daxili institusional dayaqqları ilə bir araya sığmaması yeni qlobal qarşıdurmanın əsasını təşkil edəcəkdir.

Əsrlər boyu təşəkkül tapmış milli ənənələri bir anda məhv etmək mümkün deyil, əgər ölkənin həyatına kənardan müdaxilənin nəyə gətirib çıxara biləcəyi barədə ümumi təsəvvür yoxdursa, dövlətin tarixi inkişafının xüsusiyyətlərinə və xalqın mentalitetinə, habelə dövlətdə formalaşmış qaydaya məhəl qoymamaq ağılsızlıqdır. Çünki dövlətdə demokratiyanın suverenliyi dövlət suverenliyi ilə şərtlənmişdir. Hələ vaxtilə Hegel yazırdı: "Dövlət olaraq xalq öz substansional şüurluluğu və bilavasitə gerçəkliyi baxımından ruhdur, buna görə də o, Yer üzündə mütləq hakimiyyətdir, deməli, hər bir dövlət digərlərinə nəzərən suveren müstəqilliyə malikdir". Lakin Jak Bodenin suverenliyi "dövlətin daimi və mütləq hakimiyyəti" hesab

etməsinə baxmayaraq, müasir reallıqlar göstərir ki, dövlət öz suverenliyinə əsla xələl gətirmədən, funksiyalarının bir hissəsini cəmiyyətə verə bilər və verməlidir.

Bu baxımdan, "həlim" suverenlik konsepsiyasının özünü aktuallaşır. Bu konsepsiya ondan ibarətdir ki, suveren dövlət prinsipinin meydana gəlməsi keçmişdəki tarixi vəziyyətlərlə şərtlənmişdir və bu, özünü doğrultmuşdur. Lakin indi dövlətin suverenliyinin mütləqləşdirilməsi yolverilməzdir, çünki onun dünya birliyinə inteqrasiyasına ziyan vurur. Son onilliklərin siyasi hadisələri, qloballaşmanın sürətinin artması göstərir ki, bu prinsip müasir dövrün tələblərinə getdikcə daha az cavab verir.

Bəşəriyyət demokratiya yolu ilə gedir. Dünya sisteminin inkişafının bu vektoru birmənalı şəkildə daha sabit indini və çiçəklənən gələcəyi qurmaq səylərinin yekunudur. Lakin demokratiyaya "gəlib çıxmağın" sürəti obyektiv surətdə müxtəlif olur. Demokratiyanın hazırlanması, bərqərar olması və möhkəmlənməsi üçün təcrübə, vaxt lazımdır, başlıcası isə, ictimai şüurda dəyişikliklər olmalı, demokratik ənənələr mühitində böyümüş iki, bəlkə də üç nəsil dəyişməlidir.

Vaxtilə Mişel Fuko yazmışdır: "İstənilən cəmiyyətin özünün həqiqət qaydası, özünün "nəzərdə tutulan" həqiqət siyasəti var".

Ayrıca götürülmüş cəmiyyətlərin inkişafına gəldikdə, bu və ya digər cəmiyyətlərdə yaradılmış demokratiya modellərinə də diqqəti cəlb etmək vacibdir. Azərbaycanın siyasi məkanının bəzi nümayəndələri arasında belə fikir var ki, demokratiyanın milli modeli özlüyündə yoxdur, çünki demokratiyanın mahiyyəti universaldır. Onların ağına da gəlmir ki, universal olan sosial, siyasi və iqtisadi təzahür kimi cəmiyyətin demokratikləşməsi prosesinin özü deyil, demokratiyanın elementləri, tərkib hissələridir. Bizim müxalifətin "nəzəriyyəbaz" liderlərinin bu baxışının nə

qədər səhv olduğunu yəqin etmək üçün demokratik dövlətlərin xəritəsinə öləri nəzər salmaq kifayətdir.

ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, İsveç və digər dövlətlər özlərinin yüksəlişinə görə demokratik quruluşa və demokratiyanın konkret modelinə borcludur. Ancaq hansı modelə? Heç bir ciddi tədqiqatçı iddia etməz ki, bu dövlətlərin hamısı özlərində formaca vahid demokratiya qurmuşdur. Bu dövlətlərdə demokratiyanın universal dəyərlərindən bəhrələnməklə demokratik inkişafı hər bir ölkənin mədəni-tarixi inkişafının xüsusiyyətləri ilə uzlaşdırırlar.

Azərbaycan yeni eraya, təsirli və dinamik tədbirlər dövrünə qədəm qoyur, elə bir dövrə ki, cəmiyyət sabahkı günün perspektivini haqlı olaraq iqtidara etibar edə bilər. Ona görə də demokratik transformasiyanın müvəffəqiyyəti məhz iqtidarın fəallığından və bürokratik aparatın keyfiyyətli işindən asılıdır. Bu cəhəti vurğulamaq lazımdır.

Dövlət həyatında və ictimai həyatda demokratik dəyişikliklər dini həyatın da demokratikləşdirilməsini təşviq etməlidir. Müxtəlif etiqadların təbliğ etdikləri dini doktrinalarla insan hüquqları ideyasının eyniləşdirilməsi müəyyən dərəcədə bununla bağlıdır. Demokratiya insana və ya sossiuma zorla dini dünyagörüşün qəbul etdirilməsini, habelə bu və ya digər dinə sitayiş olunmasını qəbul etmir. Tarixin subyekt kimi hər bir insanın daxili hissiyyəti və əqidəsi ona deyir ki, inansın, yoxsa inanmasın, inanarsa, məhz nəyə inansın. Dinin vətəndaş azadlıqlarının mənəvi mühafizəsinə çevrilmək və ictimai-siyasi dəyişikliklərin təkcə dini kontekstdə deyil, həm də demokratik kontekstdə başa düşülən mənəviyyata və ədalətliyə uyğunluğu baxımından bu dəyişikliklərin qərəzsiz tənqidçisinə çevrilmək imkanı vardır.

Adətən bir neçə "kvazi"qrupun mövcudluğu istisna edilməklə, keçid demokratiyalarında konstruktiv müxalifət problemi ən aktual problemlərdən biridir. Məsələnin bu şə-

kildə qoyulması Azərbaycan şəraitində də aktualdır. Bu problemin həm obyektiv, həm də subyektiv cəhətləri var. Lakin fakt faktlığında qalır – təəssüf ki, biz hələ parlamentdə təmsilçiliyin proporsional sistemi zamanı real demokratik müxalifətin yoxluğunun fəlakətli nəticələrinin şahidi olmuşuq. Milli siyasi məkanın rəqabətə davamlılığını təkmilləşdirmək və seçki prosesində vətəndaşların bəhsləşməsinə köklü surətdə yüksəltmək söylərimizi də xeyli dərəcədə bu, şərtləndirmişdir.

Misal üçün, demokratik dövlətlərdə olan seçki sistemini götürək. Bu sistem müxtəlif ölkələrdə müxtəlifdir: bəzilərinə qarışıqdır, digərlərində üstünlük majoritar, yaxud da proporsional sistemə verilir. Doğrudur, proporsional sistem daha geniş yayılmışdır. İstənilən halda bu, bir aksiomdur ki, heç bir hökumət xalqın dəstəyi olmadan fəaliyyət göstərə bilməz və əgər hakimiyyət kommunikasiyadırsa, onda hakimiyyət uğrunda mübarizə kommunikasiya vasitələri uğrunda mübarizə deməkdir.

Milli demokratik keçid qarışıq seçki sistemindən yalnız majoritar sistemə keçidi şərtləndirmişdir. Belə yanaşma demokratiyanın üstünlüklərini, bəhsləşməni və hakimiyyət bölgüsünü itirmədən cəmiyyəti sağlamlaşdırmaq məqsədimizə kömək etmişdir. Əgər cəmiyyətimizin demokratik şəkilə qurulmasını, demokratik təsisatlarının olmasını istəyırıksə, biz buna hazır olmalıyıq ki, seçkili hakimiyyət xalqın iradəsinin təcəssümü deməkdir. Azərbaycanda majoritar sistemə keçid siyasi rəqabətin inkişafına, yerlərdə müxalifətin güclənməsinə doğru atılan addım idi. Hərçənd, sirr deyil ki, Azərbaycan ərazisinin 20 faizindən çoxunun Ermənistan tərəfindən işğalı nəticəsində bir milyondan artıq qaçqın və məcburi köçkünün olması və həyatını qura bilməməsi də öz rolunu oynamışdır. Partiya cümləpərdazlığı ilə pərdələnən bəzi klientalist qruplar da buna öz "töhfə"lərini vermişlər. Biz qəti şəkildə bu fikirdəyik ki, dağıdıcı radikalizm deyil,

lazımi səviyyədə müxalifət, güclü rəqabət, səriştəli və dəqiq, amma konstruktiv tənqid olmadan demokratiya heç də həmişə səmərəli olmur.

Zaman göstərmişdir ki, ölkədə hər bir seçki kampaniyası seçkilərin demokratikləşdirilməsində müsbət təcrübəni artırır. Biz gələcəkdə, ərazi bütövlüyümüz bərpa olunduqdan və ölkədə Avropa tipli partiya sistemi formalaşdıqdan sonra qarışıq sistemə yenidən qayıdılmasının mümkünlüyünü istisna etmirik. Başlıcası bunu dərk etmək lazımdır ki, demokratiyanın əsas əlaməti seçkilərin və ya referendumların, sadəcə, müntəzəm keçirilməsi deyil, onların nəticələrinin praktik siyasətdə real surətdə nəzərə alınmasıdır.

Təmsilçiliyin majoritar sistemə keçid vəziyyəti bir qədər dəyişdirdi, partiyaların ayrıca götürülmüş bölgələrdə işləmək imkanlarını üzə çıxartdı. Bu, eyni zamanda, partiya rəqabətinin səmərəli sistemini yaratmağa kömək edir. Məsələ ondadır ki, keçid cəmiyyətlərinin əsas problemlərindən biri iddiahlıq mərəzinə tutulmuş bir qrup şəxsin deyil, məhz cəmiyyətin real tələblərinə cavab verən partiya qurumlarının yaradılmasıdır.

Son illər biz bir sıra layihələr həyata keçirmiş, məhkəmə sistemində, iqtisadiyyatda, ölkənin siyasi həyatında demokratik islahatlar aparmışıq. Bütün bunlar siyasi sabitliyin daim möhkəmləndirilməsi ilə paralel şəkildə getmişdir ki, bu da Azərbaycana son illər regional liderlər sırasına çıxmaq imkanı vermişdir.

Azərbaycan xeyli dərəcədə özünün sanballı uğurlarını güclü hakimiyyət və səmərəli dövlətçilik qurmaq söyləri sayəsində qazanmışdır. Azərbaycan rəhbərliyi modernləşdirmənin, demokratiyaya keçidin başlıca şərtini dövlətçiliyin və dövlət intizamının möhkəmləndirilməsində görmüşdür. SSRİ-nin süqutundan sonra müstəqil dövlət qurulması və onun əsaslarının möhkəmləndirilməsi Prezident Heydər

Əliyevin qarşısında duran birinci dərəcəli vəzifə idi. Əsas diqqət hadisələri dövlət mənafeləri mövqeyindən qiymətləndirməyin zəruriliyinə yönəldilmişdi, dövlətçilik şüuru formalaşırdı. Lakin bu siyasət demokratiyaya doğru ehtiyatlı, təkamül yolu ilə irəliləyişlə korrelyasiya edirdi (əlaqələndirilirdi). Üstəlik, səlahiyyətlərin Prezidentlə parlament arasında tarazlı şəkildə bölgüsü məsələsini də həll etmək lazımdır. Bizə elə gəlir ki, keçid dövründə güclü icra hakimiyyəti və sabitliyin qorunub saxlanması və müvafiq olaraq, demokratik qərarlar qəbul edilməsi üçün yaxşı zəmin yaradan güclü parlament inkişafın ən məqbul vektorudur. Azərbaycanın təcrübəsi bu tezisə əyani misaldır. Bu, uğurlu demokratik keçidin əsasıdır, hazırda dövlət quruculuğunun mühüm vəzifələrini onsuz həll etmək çətindir.

Lakin güclü hakimiyyət ideyası heç də milləti basıb əzən hakimi-mütləq bürokratik aparat ideyası deyildir. Əksinə, güclü hakimiyyət ideyası milli mövqelərdən düşünən, məmur aparatını özünə tabe etməyə qadir olan, dövlət quruculuğu və ictimai quruluş sahəsində millətin ideallarını bərqərar edən dövlət xadimlərindən millətin formalaşdırdığı siyasi sinfin hökmranlığıdır.

Azərbaycanda məhz hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi sayəsində müstəqillik prinsiplərinə əsaslanan milli dövlətçilik yaratmaq mümkün olmuşdur. Dövlət müstəqilliyi, öz növbəsində, institusional demokratiyanı formalaşdırmağın başlanğıc nöqtəsi idi. Prezident Heydər Əliyev hesab edirdi ki, demokratiyaya transformasiya prosesi həm də dövlətçiliyin inkişafının mühüm mərhələsidir. Məhz onun söyləri sayəsində bu siyasət səmərəli dövlətçiliyə yönəldilmiş xətt oldu.

Biz demokratik rejimin bərqərar edilməsinin üç fazasını uğurla keçmişik: milli konsensusa (1991-1993-cü illər) nail olduq ki, gələcəyimiz hökmən demokratik quruluşla bağlıdır; hazırlıq fazasını keçdik və nəhayət, demokratik rejimi

bərqərar etdik (1995-ci ildə Konstitusiyanın qəbul olunması və sonrakı illər). Biz demokratiyanı Azərbaycanın ictimai-siyasi inkişafının əsas istiqaməti kimi müəyyən etmişik. İndiki mərhələdə demokratiya bərqərar olmaq fazasıdır, lakin biz daha uzağa baxırıq və ona görə də istisna etmirik ki, məqsədimiz konsolidasiyalı demokratiyadır.

2003-cü ildən bəriki dövrü cəmiyyətin və dövlətin sabit inkişafı mərhələsi kimi göstərmək olar. Bu baxımdan mən "demokratiya qıtlığına görə kim göz yaşları tökürsə, o, baş verən hadisələrə Ümumavropa demokratiyası inkişafının ortamüddətli layihəsinin həyata keçirilməsinin labüd mərhələsi kimi baxmalıdır" deyən müəlliflərlə həmrəyəm.

Azərbaycan cəmiyyətinin xüsusiyyəti onun təkcə Şərq dəyərlərinin deyil, həm də Qərb dəyərlərinin təsiri altında olmasıdır. Bu iki başlanğıc, bir növ, vəhdət halında birləşərək uzun tarixi dövr ərzində Azərbaycan xalqının həyatını istiqamətləndirmişdir. Şərqlə Qərbin qovuşuğunda yerləşən, daim mənafehlərin toqquşma meydanı olmuş Azərbaycana əzəldən tarixin özü tərəfindən müxtəlif sivilizasiyaların körpüsü rolu ayrılmışdır.

Yəqin ki, məhz Azərbaycanın Avropaya sosiomədəni və coğrafi yaxınlığı neokonservatizm və liberalizmin konvergenziya halında yanaşı mövcud olduğu siyasi məkanın tərkib hissəsinin təşəkkülü vektorunu irəlicədən müəyyənləşdirmişdir. Axı sirr deyil ki, konservatizmdə başlıcası bu gün malik olduğumuz nailiyyətləri kobud təhdidlərdən qorumağa, əsassız sosial eksperimentlər aparılmasına yol verməməyə çalışmaqdır. Nahaq yerə demirlər ki, mühafizəkar – nəvələri olan inqilabçıdır. Bencamin Dizraeli əbəs deməmişdir ki, 16 yaşında ikən liberal olmayanın ürəyi yoxdur; 60 yaşa çatanda mühafizəkar olmayanın başı yoxdur.

Konservatizm rəşional dəyişikliklərin önündə dayanır, buna görə də onun dəyərləri mahiyyət etibarilə demokratik

və liberaldır. Cəmiyyətimizdə həyatın bütün sahələrində azad şəxsiyyətin səmərəli fəaliyyətinin nümunələrini verən liberalizm təcrübəsi ilə Azərbaycan xalqının sosiomədəni irsinin sintezi gedir. Ənənəvi sivilizasiyanı qoruyub saxlamaq cəhdləri milli inkişafda konservativ meyillərin güclənməsini şərtləndirir. Azərbaycanda konservativ-liberal sistem tamamilə tarazlıdır, bir tərəfdən, güclü dövlət hakimiyyətini və hüquq qaydasını, digər tərəfdən isə söz azadlığını və iqtisadi fəaliyyət azadlığını dəstəkləyir. Bu sistemdə dövlət əsaslarının və siyasi əsasların, millətçi və universal elementlərin simbiozuna nail olunmuşdur. Liberalizm hansısa bir dinamik ruh gətirmiş, neokonservatizm isə bu ruhu radikal dəyişikliklərdən qorumuşdur. Bütün bunlar demokratik keçidin ağrısız və səmərəli olmasına kömək etmişdir.

Ötən illər ərzində biz demokratiyanı dövlət və cəmiyyətin dinamik inkişafının prioriteti kimi göstərə bilmişdik. Bu inkişaf milli siyasi və iqtisadi məkanı modernləşdirməyin mümkünlüyünü ehtiva edir. Milli modernləşdirmə dedikdə isə biz üç məsələnin həllini başa düşürük:

◆ Vətəndaş həmrəyliyi təmin edilməsi və demokratik təsisatların və ənənələrin təkmilləşdirilməsi, habelə müvafiq sosial sistemlərin formalaşdırılması;

◆ Səmərəli və möhkəm iqtisadi sistem yaradılması və onun Ümumavropa strukturuna daxil edilməsi, habelə milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi;

Nəhayət, üçüncüsü:

◆ Azərbaycançılığın və milli "Mən"-in mahiyyətinin başa düşülməsinin üstünlük təşkil etdiyi möhkəm sosiomədəni mühitin qurulması.

Bu üç məsələ milli inkişaf strategiyasında birinci dərəcəlidir və yaxın gələcəkdə Azərbaycanın intensiv inkişafına və innovasiya mədəniyyəti bazisinin formalaşmasına təkan verməlidir.

Biz kreativ millətlər birliyinə yol açmaq üçün xammal iqtisadiyyatını intellektual iqtisadiyyata çevirməyə başlamışıq. Perspektiv üçün milli vəzifə məhz azadlığın intellektual, mənəvi, siyasi və iqtisadi resurslarının artırılmasının səmərəli praktikasını hazırlamaqdan ibarətdir.

Biz müvafiq sosial sistemlər formalaşdırılarkən millətin intellektual bazasının oynadığı mühüm rol dərk edirik. Azərbaycan intellektual resursların səviyyəsini bundan sonra da təkmilləşdirməli və innovasiya texnologiyaları sahəsində regionun təmdəyərli lideri olmalıdır. Mövcud təhsil potensialı və elmi potensial bizə rəqabət qabiliyyətli, intellektə və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat yaratmağa imkan verir. Belə transformasiyanın əsası artıq qoyulmuşdur, indi növbə sağlam ambisiyalı, ölkəyə regional liderliyi özündə saxlamağa imkan verəcək real və ağıllı tədbirlərindir.

Millətin yüksək intellektual bazisi nəinki cəmiyyətimizin daxili vəzifələrini həll etməyə qadirdir, həm də dövlətin xarici problemlərinin həllinə təsir göstərməyin zəminini yaradacaqdır. Dağlıq Qarabağ probleminin həllinə də bu mövqedən yanaşmaq lazımdır. Son illər bu problem təcavüzkar qarşı getdikcə daha çox hiss olunan intellektual və informasiya hücumları müstəvisinə keçir.

Dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi demokratikləşmənin zəruri şərtidir. Demokratikləşməyə dövlətin ləğvi və vətəndaşlar arasında kortəbii şəkildə yaranan saziş əldə edilməsi kimi baxmaq olmaz. Dövlət və vətəndaş cəmiyyəti bir medalın iki üzüdür. Onlar bir-biri üçün demokratikləşmənin şərtidir. Dövlət hakimiyyəti təsisatlarına qanunların həyata keçirilməsinə, yeni siyasətin elan olunmasına, ayrı-ayrı mənafeələr arasındakı qaçılmaz münaqişələrin dəqiq müəyyənləşdirilmiş hüquqi çərçivədə saxlanılmasına və vətəndaş cəmiyyətini qeyri-bərabərliyin yeni formalarına qurban verməyin qarşısının alınmasına kömək edən vasitələr kimi baxmaq lazımdır. Con Kinin "Demokra-

tiya və vətəndaş cəmiyyəti" kitabında deyilir: "Demokratiya institusional baxımdan müxtəlif, lakin həmişə bir-biri ilə bağlı olan vətəndaş cəmiyyəti və dövlət sferalarının mövcudluğu ilə müəyyənləşdirilən siyasət çərçivəsində hakimiyyət bölgüsünün və ona açıq nəzarətin həmişə çətin, daim genişlənən prosesidir". Onların "dinc" yanaşı yaşaması yaradıcı demokratik təfəkkürü canlandırır. Yetkin vətəndaş cəmiyyəti olmadan insanların ümdə problemlərinin səmərəli həlli mümkün deyildir. Onların gündəlik həyatının keyfiyyəti ictimai-siyasi sistemin keyfiyyətindən bilavasitə asılıdır. Əlbəttə, burada biz yolun hələ başlanğıcındayıq, hələ çox məsələləri həll etməliyik.

Azərbaycan iqtidarı çox gözəl başa düşür ki, qeyri-hökumət birliklərinin iştirakı olmadan, onların fikir və mövqeləri nəzərə alınmadan demokratiya şəraitində siyasi prosesləri təşəvvür etmək mümkün deyildir. Onlar qanunçuluğa əməl edilməsinə və insan hüquqlarının qorunmasına əhəmiyyətli töhfə verirlər. Ölkədə minlərlə qeyri-hökumət təşkilatı və birliyi var və onlar konstruktiv işləyir. Lakin onların heç də hamısının fəaliyyəti insanların real mənafehlərinin qorunmasına yönəlməyibdir. Bu təşkilatların bir qismi üçün nüfuzlu xarici fondlar tərəfindən maliyyələşdirilmək və onların tapşırıqlarını yerinə yetirmək, digərləri üçün şübhəli qrup və kommersion maraqlarına xidmət etmək prioritet vəzifəyə çevrilmişdir, ölkənin və onun vətəndaşlarının ən kəskin problemləri isə diqqətdən kənarda qalır.

Lakin bu nöqsanları azaltmaq və vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının daha da artmasını stimullaşdırmaq üçün heç nə icad etmək lazım deyildir. Bizim öz təcrübəmiz və dünya təcrübəsi tam bir sıra yanaşmaların səmərəliliyini artıq sübut etmişdir. Dövlətin yerinə yetirməli olmadığı və ya səmərəli şəkildə həyata keçirə bilmədiyi funksiyaları iqtidar tədricən qeyri-dövlət sektoruna verir. ...Prezident İlham Əliyev əmindir ki, "ciddi ictimai nəzarət olmasa,

müəyyən etdiyimiz proqramların həyata keçirilməsi çətinliklərlə qarşılaşacaqdır". Odur ki, indiki disputda çox mühüm rol ictimai palatalar və ya digər ictimai şuralar və birliklər kimi qurumlara məxsusdur. Elə qurumlar ki, onlar cari vəziyyətin faydalı, real və ağıllı qiymət və təhlilini verir, onun inkişaf perspektivini araşdırır, dövləti və cəmiyyəti labüd surətdə sosial narazılığın güclənməsinə doğru aparan hər cür gizli niyyətlərdən və meyillərdən çəkindirir.

Ümumi siyasi nəzakət olmadan və bütün siyasi və ictimai qruplar qarşısında duran milli vəzifələri başa düşmədən real demokratik məkan qurmaq bizim üçün son dərəcə çətin olacaqdır. Cəmiyyətimiz inkişafın elə pilləsinə yaxınlaşmışdır ki, indi partiyalar siyasi mədəniyyət səviyyəsini yüksəltməli, partiyalararası dialoq və koalisiyalı fəaliyyət vərdişlərinə yiyələnməli, pisi yaxşıdan seçməyi bacarmalı, hakimiyyətə gəlməyi və xalqın iradəsi ilə hakimiyyətdən getməyi öyrənməlidir.

Demokratiya müasir industrial cəmiyyət üçün hər şeydən daha funksionaldır. Lakin Azərbaycan kimi transformasiya cəmiyyətlərində demokratiya yeni davranış normalarının və təfəkkür formalarının nizamsız, xaotik və ya intensiv tətbiqi obyekt kimi başa düşülməməlidir. Buna uyğun olaraq milli demokratik keçid aşağıda göstərilən kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir:

1) milli "Mən"-in daxili potensialının tədricən tranziti və Azərbaycan cəmiyyətində təşəkkül tapmış institusional ənənələr kontekstində;

2) intensiv iqtisadi inkişaf kontekstində; iqtisadi inkişaf kütləvi şüurun və ümumən ictimai inkişafın tədricən demokratikləşdirilməsinə kömək edir, çünki dövlətin maliyyə müstəqilliyinin təmin olunması onun vətəndaşlarının rifahının yüksəlməsinə və davranış əhvali-ruhiyyəsinin dəyişməsinə zəmin yaradır.

3) ictimai şüurun postindustrial dəyərlər məcrasına keçməsi və Azərbaycanın "yeni industrializm"ə transformasiyası kontekstində; burada siyasi və sosial arxetiplərin modifikasiyası baş verəcəkdir;

4) ölkənin regional səviyyədə mövqeyinin və ölkə vətəndaşlarına məqsədyönlü investisiyanın gücləndirilməsi kontekstində;

vətəndaşların yaradıcılıq və mənəvi potensialı dövlətin sabahkı gündə dünyada rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsinin əsas resursu olacaqdır;

5) cəmiyyətdə yeni davranış normalarının tədricən formalaşdırılması və demokratik şüurda yeni aksentlərin üzə çıxarılması kontekstində.

Bu kontekst tranzitar Azərbaycanda mərhələlərlə demokratikləşmə və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması üçün əsas olacaqdır.

Tamamilə aydındır ki, demokratiyanın fundamental dəyərləri universal xarakter daşıyır, lakin onlar hər bir ölkədə özünəməxsus şəkildə, ənənələr, mədəniyyət və milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Bu, hər bir dövlətin rəhbərliyinin daxili və xarici aləmdə davranış üçün seçdiyi taktikada da təzahür edir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, ... "biz özünü təmin edən ölkəyik" və belə olduğumuza görə qarşılıqlı münasibətləri "ikili standartlırsız" və kənardan hər hansı təzyiq olmadan qurmağa borcluyuq. Demokratiya suveren olmalıdır və milli inkişaf strategiyasının müvəffəqiyyətinin əsası demokratiyanın məhz suverenliyindədir. Demokratiya suveren olduğuna görə, universal dəyərlərlə yanaşı, milli inkişafın daxili kontekstini, milli "Mən"-in fəlsəfəsini və azərbaycançılığın sosiomədəni segmentini də əks etdirməlidir. Bu amillər milli inkişaf strategiyasının perspektivini irəlicədən müəyyənləşdirir. Bu strategiya yaxın gələcəkdə Azərbaycanı təşəkkül tapmış demokratik dəyərləri, ənənələri və

formalaşmış vətəndaş cəmiyyəti olan inkişaf etmiş dövlət kimi görməyə imkan verəcəkdir.

Bir ildən sonra bizi prezident seçkiləri gözləyir. İlham Əliyev, əslində, prezidentliyin birinci müddətində dövlətin inkişaf strategiyasını dəqiq müəyyənləşdirmişdir. Biz iqtisadi inkişafı mərhələ-mərhələ sabit demokratiyanın – yəni, səmərəli dövlətçilik sisteminin formalaşmasına və kütləvi şüurun istiqamətinin mərhələlərlə dəyişməsinə yönəldilmiş demokratiyanın təşəkkülünə konversiya edirik. Təcrübənin göstərdiyi kimi, belə yanaşma daha sabit və təsirlidir. Əminəm ki, bu yanaşma daha səmərəli demokratik təsisatlar formalaşdırmağa imkan verəcəkdir.

Son illər müasir Azərbaycan iqtisadi potensialı intensiv surətdə artan məkana çevrilmişdir, dövlət öz imkanlarını, habelə rəqabətdə üstünlüklərini dərk edərək inkişafın keyfiyyətə yeni səviyyəsinə çıxmağa çalışır. Lakin biz yalnız mənəvi-əxlaqi dəyərlərə söykənərək, bütün yenilikləri yaradaraq, qarşımızda duran vəzifələri yerinə yetirərək və ən müasir nə varsa, hamısından istifadə edərək tədricən inkişafın yeni vektoruna keçirik. Qarşıdakı onillikdə ölkənin yerini məhz bu inkişaf vektoru müəyyənləşdirəcəkdir. Azərbaycan xalqının gələn il edəcəyi seçim dövlətin demokratik təsisatların təkmilləşdirilməsi müstəvisinə keçməsindən xəbər verəcəkdir.

Vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması və möhkəmləndirilməsi, demokratikləşmə prosesinin möhkəmləndirilməsi, hüquqi dövlət quruculuğu – bütün bunlar, sadəcə, şüarlar və ya niyyətlər deyil, Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı üçün başlıca şərtədir. Prezident İlham Əliyev üçüncü çağırış Milli Məclisin payız sessiyasının açılışındakı nitqində demişdir: "Bizim təcrübəmiz onu göstərir ki, Azərbaycanın seçdiyi yol düzgün yoldur. İqtisadi, siyasi və sosial islahatların paralel şəkildə aparılması Azərbaycanı hərtərəfli inkişaf etdirir, ölkəmiz üçün çox lazım olan sabitliyi möhkəmləndirir,

ictimai-siyasi vəziyyətə də müsbət təsir göstərir. Ona görə də siyasi və iqtisadi islahatların davam etdirilməsi zamanın tələbidir. Əgər biz doğrudan da müasir, güclü ölkə yaratmaq istəyiriksə, bunu etməliyik. Bu işdə dövlətin üzərinə böyük vəzifələr düşür... Biz buna birlikdə nail olmalıyıq".

Azərbaycan xalqının öz gələcəyi barədə düşünməyə haqqı var. İnsanlar hansı tarixi şəraitdə yaşasalar da, dəyişikliklər olmasını istəmək onlara xas xüsusiyyətdir. Bununla belə, nəyi dəyişdirmək və yeni nə əldə etmək barədə hələ öz təsəvvürü var. Keçmiş, bugün və gələcək barədə hərə öz baxışlarına malikdir.

Azərbaycan regionda və dünyada layiqli mövqe tutmaq əzmindədir. Biz dövlətçiliyimizi və müstəqilliyimizi, öz identikliyimizi yalnız o halda qoruyub saxlaya bilərik ki, vətəndaşlarımız dövlətin siyasətinin onların ümdə mənafeələrinin müdafiəsinə – hüquq və azadlıqlarının qorunmasına, fəxrə və təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəldiləsinə əmin olsunlar. Gərək hər bir Azərbaycan vətəndaşı dövlətin taleyində iştirakını hiss etsin və öz vətəninə tərəqqisi üçün səylər göstərsin. Gərək cəmiyyətin hər bir üzvü özünə sual versin ki, o, Azərbaycanın dünya əmək bölgüsündə, dünya nizamının yeni arxitekturasında layiqli yer tutması üçün daha nə etməlidir?

Demokratiya bəşəriyyətin işıqlı zəkasının kəşf etdiyi nadir dəyərdir. Demokratiya Azərbaycana çox böyük fayda – dövlət müstəqilliyinin saxlanılmasını və hərtərəfli inkişaf vəd edir.

Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı yeni milli strategiya xalqın rifahını yüksəldəcək

Mayın 31-də (2007) "Gülüstan" sarayında "Transparency International" təşkilatının, Azərbaycan hökumətinin və ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAID) təşkilatçılığı ilə "Transparency International" təşkilatının Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələri üzrə illik regional görüşü başlanmışdır.

Görüş "Korrupsiyaya qarşı mübarizə və keçid dövrü ölkələrində islahatlar" mövzusunda həsr olunmuş açılış konfransı ilə başlanmışdır.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Komissiyanın sədri, akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycan Prezidentinin görüş və konfrans iştirakçılarına təbriki oxumuş və çıxış etmişdir.

**Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri,
Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Komissiyanın
sədri Ramiz Mehdiyevin çıxışı**

– Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Bütün dünya ictimaiyyətini narahat edən problemlərdən biri olan korrupsiyaya qarşı mübarizəyə həsr olunmuş belə əhəmiyyətli tədbirin Bakıda keçirilməsindən çox məmnunam və fürsətdən istifadə edərək, bütün konfrans iştirakçılarını salamlayıram. Bu konfransda iştirak edən "Transparency International" təşkilatının sədri xanım Hüget Labelin Azərbaycana ilk səfərini və əməkdaşlığımızı yüksək qiymətləndirirəm.

Ümumi inkişafa və təhlükəsizliyə birbaşa təsir göstərən korrupsiya təcə hamımızın bölüşdüyü ümumbəşəri demo-

kratik dəyərləri deyil, mədəni, dini, etik, mənəvi dəyərləri də sarsıdır. Bizim hər birimiz korrupsiyanın insanların həyatında doğurduğu acı təzahürlərdən, demokratik təsisatların, iqtisadiyyatın, sosial tərəqqinin inkişafına yaratdığı əngəllərdən və mənfi nəticələrdən xəbərdarıq. Korrupsiya tarix boyu cəmiyyətlərin üzləşdiyi problemlərdən olmuşdur və bu gün də korrupsiyaya qarşı mübarizə dövlətlər qarşısında mürəkkəb öhdəliklərdən biri kimi qalmaqdadır.

Demokratik təsisatları və iqtisadiyyatı inkişaf prosesində olan keçid dövrü ölkələri bu problemlərlə daha çox qarşılaşır. Keçid dövrü heç bir ölkə üçün hamar və ağrısız olmur. Bu da təbiidir. Çünki totalitar rejimdən çıxan ölkələrdə korrupsiya ilə səmərəli mübarizə üçün zəruri qanunvericilik bazası olmamış, səmərəli institusional mexanizmlər formalaşmamışdır. Bunun əsas səbəbi korrupsiyanın sosialist ölkələrinin ideologiyasında "yad məfhum" kimi qiymətləndirilməsi ilə bağlı idi.

Sovet İttifaqının süqutundan sonra, müstəqilliyin ilk illərində gənc respublikamız Ermənistan tərəfindən hərbi təcavüzə məruz qalmış, ərazilərimizin 20 faizi işgal edilmiş, 1 milyona qədər insan doğma yurdlarından qaçqın və köçkün düşmüş, ölkə qeyri-sabitlik, iqtisadi böhran, ümumi tənəzzül, ciddi sosial problemlər və digər çətinliklərlə qarşılaşmışdır.

Yalnız dövlətçiliyi möhkəmləndirdikdən, ictimai-siyasi sabitliyə nail olduqdan sonra ölkəmiz demokratik dəyərlərə və bazar iqtisadiyyatına əsaslanan demokratik-hüquqi dövlətin qurulmasını özündə ehtiva edən strateji inkişaf yolunu seçmişdir.

Hazırda Azərbaycan iqtisadi-siyasi baxımdan dinamik inkişaf edən müasir ölkəyə çevrilməkdədir. Belə ki, Avratalantik məkana inteqrasiyanı, tarazlaşdırılmış xarici siyasətin çoxşaxəliyini rəhbər tutan Azərbaycan Cənubi Qafqazda regional əməkdaşlıq üçün olduqca mühüm və lider dövlət ki-

mi qiymətləndirilir. Coğrafi mövqeyi baxımından Avropa və Asiyanın, Qərb və Şərq dünyalarının qovuşuğunda yerləşən Azərbaycan bir çox sivilizasiyaların müsbət məqamlarını özündə cəmləşdirmişdir. Avropanın mütərəqqi dəyərlərini paylaşan və Avratalantik təhlükəsizlik arxitekturasının ayrılmaz bir komponenti olan Azərbaycan regional təhlükəsizliyə öz töhfəsini verməkdədir. Eyni zamanda, islam dünyasının bir hissəsi kimi ölkəmiz bu mədəniyyətin irsini və təfəkkürünü bölüşür.

Azərbaycan Bakı-Supsa, Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixrac boru kəmərləri, Cənubi Qafqaz qaz boru kəməri (Bakı-Tbilisi-Ərzurum), Avropa və Asiyayı birləşdirən TRACECA, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu bağlantısı kimi enerji və nəqliyyat layihələrinin həyata keçirilməsində əvəzsiz rol oynayır, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin və regional inkişafın təmin olunmasında iştirak edir.

Uğurlardan danışarkən bu proseslərə mane olan təhdidləri də unutmamalıyıq. Belə ki, Ermənistanın yürütdüyü təcavüzkar siyasət Cənubi Qafqaz regionunun hərtərəfli inkişafında əsas maneəyə çevrilmiş, son nəticədə bu ölkənin özünün Avropa və Asiya üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən layihələrdən kənarda qalmasına gətirib çıxarmışdır.

Yaşadığımız bölgənin mürəkkəb region olması Ermənistanın təcavüzündən əlavə, digər xarici təhdidlərlə də izah edilə bilər. Regional münaqişələr, terrorçuluq, kütləvi qırğın silahlarının yayılması, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, separatçılıq, etnik, siyasi və dini ekstremizm və sair belə təhdidlərdəndir. Azərbaycan həmişə müxtəlif millətlərin və dinlərin sülh şəraitində birgə yaşadığı bir ölkə olmuşdur. Ona görə də biz bu tolerantlıq mühitinin qorunub saxlanılmasında maraqlıyıq.

Keçid dövrü yaşayan digər dövlətlər kimi, Azərbaycan da xarici təhlükələrlə yanaşı, siyasi-iqtisadi sabitliyə, dövlət

orqanlarının öz funksiyalarını normal şəkildə həyata keçirməsinə, qanunun aliliyinin təmin edilməsinə, ictimai asayişin qorunmasına, insan hüquqlarının müdafiəsinə qarşı yönəlmiş fəaliyyətlər və sair bu kimi təhdidlərlə üzləşir.

Ermənistan tərəfindən davam edən işğalın mənfi təsirlərinə baxmayaraq, ölkəmizdə demokratik dövlət quruculuğu istiqamətində islahatlar prosesi gedir. Belə ki, insan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi üçün bir sıra səmərəli mexanizmlər yaradılmış, qanunun aliliyi təmin olunmuş, məhkəmələrin müstəqilliyi gücləndirilmişdir. Eyni zamanda, qanunların icra mexanizmləri təkmilləşdirilmiş, dövlət idarəetməsində şəffaflığın, vəzifəli şəxslərin məsuliyyətinin daha da artırılması məqsədilə ciddi işlər görülmüşdür.

Konfransımızda haqqında söhbət gedən korrupsiya da daxili təhdidlər sırasındadır. Korrupsiya mahiyyət etibarilə qeyri-demokratikdir. O, demokratik prosesləri zəiflədir, iqtisadi, siyasi, sosial modernləşməyə və islahatlara zərər gətirir. Bu səbəbdən korrupsiyaya qarşı mübarizə demokratik dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, onun daha da uğurla həyata keçirilməsinə xidmət edir. Demokratiyanın dərinləşməsi, demokratik təsisatların və idarəçiliyin gücləndirilməsi korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas vasitəsi ola bilər. Bu isə şəffaflığı, hökumətin cəmiyyət qarşısında hesabat verməsini, sosial ədalətin və insan hüquqlarının təmin olunmasını tələb edir.

Korrupsiya qar topası kimidir, dığırlandıqca böyüyür və sonda dağıdıcı qüvvəyə çevrilir. Bir qədər də metaforik demiş olsaq, korrupsiya dövlətlərin yoluxduğu xərcəng xəstəliyinə bənzəyir. Əgər bu gün dünyanın başqa yerlərində həkimlər həmin xəstəliyi sağaltmaq üçün baş sındırırlarsa, biz də eyni qaydada dövlətlərin qarşısında duran bu problemin həlli üçün yollar axtarıq. Biz cəmiyyətlərimizin və hüquq sistemlərimizin bütün ağır

artilleriyasını məhz bu ümumbəşəri bəlaya qarşı, korrupsiyaya qarşı mübarizəyə yönəltməliyik.

Korrupsiyaya qarşı səmərəli mübarizə məqsədilə ölkəmizdə beynəlxalq standartlara uyğun zəruri qanunvericilik bazası yaradılmış və institusional islahatlar həyata keçirilmişdir. Dövlət proqramı qəbul edilmiş, Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Komissiya və Baş prokuror yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsi kimi ixtisaslaşmış qurumlar yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası bu sahədə bütün beynəlxalq konvensiyalara qoşulmuşdur və beynəlxalq təşəbbüslərdə fəal iştirak edir. Azərbaycan hökuməti konstruktiv yanaşma irəli sürən beynəlxalq təşkilatlarla uğurlu əməkdaşlıqda həmişə maraqlıdır və irəliləyişə nail olmuşdur. "Transparency International" təşkilatı ilə əməkdaşlıq buna uğurlu misal ola bilər.

Respublika hökuməti "Transparency International" təşkilatının Azərbaycandakı nümayəndəliyinin ölkəmizin regionlarında keçirdiyi layihələri dəstəkləyir, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsində, əməli tədbirlərin həyata keçirilməsində əməkdaşlıq edir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində indiyə qədər görülmüş tədbirlərlə işlərimizi bitmiş hesab edə bilmərik. Bu mübarizə hər bir dövlət qarşısında uzunmüddətli kompleks yanaşma, cəmiyyətin bütün üzvlərinin, o cümlədən özəl sektorun, kütləvi informasiya vasitələrinin fəal iştirakını, dövlət və qeyri-dövlət qurumlarının səylərinin birləşdirilməsini tələb edir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə hər bir dövlətin ictimai həyatının barometridir. Eyni zamanda, bu barometr korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində qanunların təcürbədə nə dərəcədə tətbiq edilib-edilmədiyini və ya ondan necə sui-istifadə olunmasını müəyyən edən ictimai göstəricidir.

Vətəndaş cəmiyyətindən kənarda korrupsiyaya qarşı mübarizənin səmərəliliyinə nail olmaq mümkün deyildir. Başqa sözlə, korrupsiya ilə mübarizə cəmiyyətin nəzarətinin tərkib hissəsi olmalıdır.

Rəhbərlik etdiyim Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə Komissiya fəaliyyət göstərdiyi üç il ərzində dövlət orqanlarında şəffaflığın artırılması, sosial, iqtisadi, təhsil, səhiyyə, ekologiya sahələrində korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi üçün sorğular aparmış, monitorinqlər keçirmiş, dövlət orqanları rəhbərlərinin hesabatlarını dinləmiş, müvafiq tövsiyələr vermişdir. Komissiya korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair dövlət proqramının həyata keçirilməsinə nəzarət etmiş, beynəlxalq və yerli qeyri-hökumət təşkilatları ilə birlikdə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində maarifləndirmə və tədqiqat işləri aparmışdır. Görülmüş tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə komissiya korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış qeyri-hökumət təşkilatlarının "İnformasiya və əməkdaşlıq şəbəkəsi"nə qoşulmuşdur. Komissiya 2007-2010-cu illər üçün şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı yeni milli strategiyanın hazırlanmasını yekunlaşdırmaqdadır. Yalnız onu demək istərdim ki, yeni strategiya gələcəyə yönəlib və Azərbaycanın inkişafına mane olan amillərin aradan qaldırılmasına və xalqımızın rifahının yüksəldilməsinə xidmət edəcəkdir.

Zənnimcə, bugünkü tədbirin Azərbaycanda keçirilməsi məhz həmin zərurətdən irəli gəlmişdir. Əminəm ki, bir çox ölkələrin nümayəndələrinin iştirak etdiyi bu konfrans korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi yolunda mühüm addım olacaqdır.

Demokratik inkişaf prosesinin mükəmməl elmi-nəzəri tədqiqatı

"Demokratiya yolunda: irs haqqında
düşünərkən" kitabının təqdimat mərasimi

Aprelin 18-də (2007) "Gülüstan" sarayında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabının təqdimat mərasimi olmuşdur.

Bu dəyərli kitabda müəllif demokratiyanın mahiyyətini və bəşəriyyətin xalq hakimiyyəti qurmağa daim göstərdiyi cəhdləri təhlil edir, global transformasiyalarla əlaqədar Azərbaycanın inkişafının ictimai-siyasi perspektivlərinin futuroloji xülasəsini verir.

Demokratikləşmənin kökləri, "demokratik dalğalar", "narıncı" tranzitlər, postsovet dövlətlərinin inkişaf perspektivləri, habelə müxtəlif klientalist-sifarişli ssenarilərin həyata keçirilməsi vasitəsilə təkamül yolu ilə inkişafın trayektoriyasını dəyişdirmək cəhdləri əsas diqqət yetirilən mövzulardır.

Geniş oxucu dairəsi və tədqiqatçılar üçün böyük maraq doğuran kitabda müasir dünya nizamı araşdırılır, monomərkəzçiliyin mənfi nəticələri üzə çıxarılır, habelə Yeni Dünya Qaydasında Azərbaycanın yeri və rolu təhlil edilir.

Dövlət və hökumət nümayəndələrinin, parlamentin deputatlarının, alimlərin, ziyalıların iştirak etdiyi mərasimi Milli Məclisin İqtisadi siyasət daimi komissiyasının sədri, akademik Ziyad Səmədzadə açdı.

Milli Məclisin İqtisadi siyasət daimi komissiyasının sədri, akademik Ziyad Səmədzadənin çıxışı

– Fəlsəfə elmləri doktoru, professor, uzun illər Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında böyük fəallıq göstərən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" kitabının təqdimat mərasimini keçiririk.

Kitabla tanış olan ziyahlarımız, alimlərimiz, siyasi-ictimai xadimlərimiz yəqin birmənalı şəkildə bu fikirdədirlər ki, belə kitabın nəşri Azərbaycanın elmi, ictimai-siyasi həyatında çox böyük hadisədir.

Bu gün Azərbaycan qloballaşan dünyanın bir hissəsidir və Azərbaycanda uğurla həyata keçirilən islahatlar, iqtisadi inkişaf strategiyası ölkəmizi regionda lider dövlətə çevirmişdir. Təbii ki, bu, heç də asan başa gəlməmişdir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin qurduğu müstəqil Azərbaycan dövləti bu gün dinamik inkişaf edir. Sosial-iqtisadi, ictimai həyatın bütün sahələrində böyük nailiyyətlər əldə olunur. Eyni zamanda, Azərbaycan qloballaşan dünyanın çox ağırlı proseslərində iştirak edərək öz milli mənafelərini, milli təhlükəsizliyini, iqtisadi təhlükəsizliyini qoruyub saxlayır.

Demokratiya bəşər cəmiyyətinin ən aktual, ən mürekkəb və bu gün də ciddi mübahisələrə səbəb olan, maraq doğuran problemlərindən biridir. Tarix boyu, qədim dövrlərdən başlayaraq insanlar demokratiya haqqında düşünmüş, azadlığa can atmış, lakin bu, heç də həmişə bütün ölkələrə, bütün xalqlara nəsib olmamışdır. Ramiz Mehdiyevin kitabında demokratiyanın keçdiyi inkişaf yolu, tarixi inkişafın ayrı-ayrı mərhələlərində demokratiyaya münasibət, demokratiyaya maneçilik törədən qüvvələr, bu qüvvələrlə demokratiyaya can atan insanlar, qüvvələr arasında mübahisələr, mübarizələr araşdırılır.

Kitabda qaldırılan məsələlərin miqyası çox genişdir, mən bayaq hörmətli alimlərimizə dedim ki, bu kitabın təkcə

strukturu, burada qaldırılan məsələlər barədə çoxsaylı elmi konfranslar keçirilə bilər. Mən əminəm ki, belə konfranslar keçiriləcəkdir.

Mən istərdim ki, burada qaldırılan məsələlərin bəzilərinin adlarını çəkim: "Demokratiya dalğaları", demokratiyanın geosiyasəti, demokratik tranzitlər və rejimlər, maraqlar və inqilablar, global transformasiyaların rəngli qammaları – Serbiya–2000, Gürcüstan–2003, Ukrayna–2004, Qırğızıstan–2005. Bu dövrlərdə o ölkələrdə baş verən "rəngli" inqilablar, onların sosial-iqtisadi, siyasi nəticələri bir filosof-alim tərəfindən çox dərin araşdırılmışdır. Birmənalı şəkildə belə bir nəticə çıxarılır ki, Azərbaycanda heç vaxt – nə yaxın, nə də uzaq gələcəkdə belə inqilablar olmayacaqdır. Çünki ulu öndər tərəfindən aparılan uğurlu iqtisadi siyasət, qurulmuş müstəqil Azərbaycan dövləti və bu gün də cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla aparılan Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası ölkəmizdə belə "rəngli" inqilablara imkan verməyəcəkdir. Çünki xalq ayılıb, xalq bilir demokratiya nədir, xalq bilir ki, əsl azadlıq nədir.

Mən istərdim ki, bu sanballı monoqrafiyada qaldırılan məsələlər barədə fikirlərimizi bölüşək.

Demokratiya həmişə inkişafı ilə bağlıdır. Demokratiya iqtisadi inkişaf, azadlıq və konsensusla bağlıdır. Tarix boyu kasıb ölkələrdə demokratiya olmayıb. Kasıb ölkələr həmişə demokratiyaya can atsalar da, onlar nail olmurlar. Çünki demokratik təsisatların təmin edilməsi üçün ölkənin özü inkişaf etməlidir.

Hörmətli Ramiz Mehdiyevin kitabında böyük bir filosofun adı çəkilir. O filosofun tədqiqatlarına görə, varlı ölkələrlə kasıb ölkələr arasında olan ziddiyyət, uçurumlar uzun illərdir davam edir. Ölkə inkişaf etdikcə orada demokratik təsisatlar yaranır. Ölkə iqtisadi cəhətdən güdrətləndikcə, heç şübhəsiz ki, demokratik təsisatların yaranması, ən başlıcası isə, cəmiyyətdə konsensusun əldə

olunması iqtisadi inkişafın, sosial tərəqqinin mühüm amilinə çevrilir.

1980-ci illərin axırında həmin alimin apardığı tədqiqatlara görə, 25 ölkədən 22-si demokratik ölkə sayılırdı. Orada adambaşına düşən ümumi məhsulun həcmi həddən artıq yüksək idi. 42 inkişaf etməkdə olan ölkədə isə adambaşına düşən məhsulun həcmi 150-200 dollardan artıq deyildi. Təbii ki, bu ölkələrdə demokratiyadan söhbət gedə bilməzdi.

1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda adambaşına düşən məhsulun həcmi 300-400 dollar arasında idi. Təbii ki, müstəqil Azərbaycan demokratik proseslərin əsaslarını qoysa belə, demokratik ölkə sayıla bilməzdi. Son 10 il ərzində Azərbaycanda adambaşına ümumi daxili məhsulun həcmi artmış və 2500 dollara yaxınlaşıbdır. Yaxın illərdə isə bu, 5 min dolları keçəcəkdir. Milli gəlir artdıqca, adambaşına düşən məhsul istehsalı artdıqca, təbii ki, təhsilə, elmə, səhiyyəyə, informasiya vasitələrinə, informasiya texnologiyalarına ayrılan vəsaitlər də artır və bu da insanların bir-birinə yaxınlaşması, demokratik proseslərin inkişafı üçün böyük təməl yaradır. Biz əminik ki, Azərbaycan artıq həmin yoldadır və bu yolla uğurla gedir.

Kitabda çıxarılan nəticələrdən biri ondan ibarətdir ki, Azərbaycan demokratik cəmiyyət qurur, aparılan iqtisadi islahatlar demokratik proseslərin inkişafı ilə paralel getdiyinə görə, təbii ki, uğurlarımız daha da çox olacaqdır.

Kitabda dünyanın ən böyük filosof-alimlərinin, siyasətçilərinin, ən böyük liderlərinin demokratiya haqqında baxışları verilibdir. Ramiz Mehdiyevin bu əsərində diqqəti cəlb edən ən mühüm məsələlərdən biri ondan ibarətdir ki, müəllif bu problemlərə, qloballaşan dünyanın çox ağırlı, mən deyərdim ki, ziddiyyətli problemlərinə ilk növbədə milli maraqlar baxımından yanaşır. Belə yanaşma isə bu kitabın

əhəmiyyətini daha da artırır. Ona görə ki, Azərbaycan ərazi cəhətdən o qədər böyük olmasa da, dünyanın ən strateji nöqtələrindən birində yerləşir. Böyük dövlətlərin Azərbaycana olan maraqları, transmilli şirkətlərin maraqları, təbii ki, ölkənin inkişafı üçün həm əlverişli şərait yaradır, eyni zamanda, ziddiyyətli məqamlar da doğurur. Ramiz Mehdiyev kitabda bu məsələləri məhz milli maraqlar baxımından təhill edir və konkret nəticələrə gəlir. Yəqin ki, çıxış edəcək hörmətli ziyalılarımız, alimlərimiz, ictimai xadimlərimiz bu barədə daha konkret fikirlər söyləyəcəklər.

Azərbaycan qloballaşan dünyanın ən mühüm nöqtələrində yerləşir. Ulu Tanrı da Azərbaycana çoxlu təbii sərvətlər bəxş etmişdir. Lakin bu təbii sərvətlərdən məhz xalqın mənafeyi nəminə istifadə yalnız Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra mümkün oldu.

Kitabda neft hasil edən ölkələrin inkişaf təcrübəsindən bəhs olunur. XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq qloballaşan dünyada neft siyasəti dünya siyasətinin tərkib hissəsinə çevrildi. Bəs neftlə zəngin olan ölkələr bu siyasətdən, bu təbii sərvətdən necə istifadə etdilər? Tarixi təcrübə göstərir ki, mərhum Heydər Əliyev neft strategiyasını hazırlayarkən dünya təcrübəsinə istinad etdi. Müxtəlif ölkələrin təcrübəsini öyrəndi və çıxarılan nəticə ondan ibarət oldu ki, Azərbaycanda neft heç vaxt başağrısı olmayacaqdır.

Çünki neftlə zəngin ölkələrin əksəriyyəti – Venesuela, Nigeriya və başqaları siyasi, iqtisadi islahatlar aparmadan, daxildəki etnik toqquşmaları, siyasi münaqişələri aradan qaldırmadan, cəmiyyətdə konsensusa nail olmadan nefti istehsal etdilər, dünya bazarlarına çıxardılar. Lakin həmin ölkələrin bu gün milyardlarla dollar borcu var və inanmıram, belə bir hesablama da yoxdur ki, yaxın 5-10 il ərzində həmin ağır vəziyyətdən çıxacaqlar.

Demokratik prosesləri əsas tutan və bunları iqtisadi islahatlarla uğurlu şəkildə uzlaşdıran Azərbaycan dövləti isə

başqa nəticələr əldə edib və kitabda bu barədə çox dəyərli, konkret faktlar vardır. Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarının artması, Neft Fondunun yaradılması, onun vəsaitindən istifadə ilə əlaqədar cənab Prezidentin gördüyü tədbirlər, Britaniya təşəbbüsünə qoşulmaq, Neft Fondunda toplanan gəlirlərdən cəmiyyətin inkişafı, ən vacib problemlərin həlli naminə istifadə edilməsi və onun bir qisminin də gələcək nəsillər üçün saxlanması, təbii ki, Azərbaycanda demokratik proseslərin inkişafı, sosial konsensusun əldə edilməsi üçün çox əlverişli şərait yaradır.

Bu gün Azərbaycan irimiqyaslı qlobal layihələrdə iştirak edir. 1993-cü ildə imzalanmış TRACECA proqramı, 1998-ci ildə Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakıda onunla əlaqədar keçirilən böyük konfransdan sonra artıq dünya miqyasında qiymətləndirilən qlobal layihə, uğurla inkişaf edən nəqliyyat kompleksində baş verən proseslər Azərbaycanın qloballaşan dünyada rolunu daha da artırır. Nəqliyyat nə deməkdir? Nəqliyyat mədəniyyətdir, xalqların bir-birinə yaxınlaşması deməkdir. Nəqliyyat qloballaşan dünyada irimiqyaslı layihələrin milli mənafeələr baxımından həyata keçirilməsi üçün çox güclü vasitədir. Ramiz Mehdiyevin kitabında qloballaşma, Azərbaycanın irimiqyaslı layihələrdə iştirakı və demokratik proseslərin inkişafı ilə əlaqəsi çox yığcam və konkret şəkildə verilmişdir.

Eyni zamanda, müəllif açıq-aşkar bildirir ki, bəzi ölkələr, transmilli şirkətlər, beynəlxalq qurumlar Azərbaycanın atdığı addımlara, demokratikləşməyə aparan addımlara da bəzən birmənalı münasibət bəsləmir. Lakin Azərbaycan dövlətinin iqtisadi gücünün nəticəsidir ki, bu gün artıq Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsini özü maliyyələşdirir və heç şübhəsiz ki, üç qardaş dövlətin iştirakı ilə bu layihə həyata keçiriləcəkdir.

Mən deyərdim ki, Ramiz Mehdiyev bizim ictimai elmlər sahəsində çalışan ən cəsarətli filosof alimlərimizdən biridir ki, beynəlxalq qurumlarla əlaqədar məsələyə birmənalı yanaşmır. Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı, digər qurumlarla münasibətlərin inkişafı istiqamətində Azərbaycan dövləti böyük addımlar atır. Kitabda verilən materiallar göstərir ki, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu ayrı-ayrı ölkələrdə necə fəaliyyət göstərir, bu fəaliyyətin nəticələri nədən ibarətdir. Eyni zamanda, bildirilir ki, biz Qərbin dediyi bütün tövsiyələri heç də olduğu kimi qəbul etmirik. Çünki Azərbaycan müstəqil dövlətdir və bu istiqamətdə onun atdığı addımları dəstəkləmək lazımdır.

İstərdim ki, kitabdan qısa bir sitatın tərcüməsini diqqətinizə çatdırım: "Artıq qarşıdurma sürətlə qloballaşan dünyada baş verən ziddiyyətli proseslərin dialektik inkişafıdır, təzahürüdür. Onun səbəbləri sırasında Qərb strateqlərinin səhvlərini də göstərmək lazımdır. Bu səhvlərdən başlıcası ondan ibarətdir ki, onlar mənəvi dəyərlərin universal əhəmiyyətli və bütün dünya xalqları üçün yararlı olduğunu iddia edirlər. Həqiqət isə ondadır ki, dünya müxtəlif dəyərlər sisteminə malik xalqlar və sivilizasiyalardan ibarətdir. Dünya yarımşivilizasiyalı olmuş və qalmaqdadır. Şübhəsiz ki, Qərb digər xalqların mədəni özgünlüyünə hörmət etməyi öyrənsəydi, həm keçmişdə, həm də indi Yer üzündə zorakılıq daha az olardı. Yaxud da modernləşmə və qərbləşmə anlayışlarının fərqləndirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Qərb hər şeyi edir ki, bunların hər ikisi kütləvi şüurlarda sinonim çevrilsin. Bu məntiqə yanaşsaq, belə çıxır ki, bütün dəyişikliklər və hər hansı islahatlar yalnız o halda mümkündür ki, Qərbə yönəlmiş olsun və Qərb nümunələrini təbliğ etsin".

Daha sonra alim yazır: "Alternativ kimi durğunluq, arxayın, mühafizəkarlıq, səmərəsizlik, dinamikanın olmaması anlayışları irəli sürülür. Malayziyanın Baş nazirinin qeyd et-

diyi kimi: "Bizə izah etmişlər ki, biz beynəlxalq maliyyə bazarının əhəmiyyətini qiymətləndirməyi bacarmadan mövcud ola bilmərik. Böyük ölkələr deyir ki, biz yoxsulluğa həssas olmalıyıq, çünki bu, beynəlxalq maliyyə qurumları üçün vacibdir".

Kitabda Yaponiyanın, "kiçik pələng" ölkələrinin keçdiyi yol təhlil edilir və Azərbaycanın milli maraqlarına uyğun gələn dəyərli müddəalar söylənilir və bu zaman cənab Prezidentin fikirləri əsas götürülür. Bilirsiniz ki, cənab Prezident bu yaxınlarda çıxışında belə bir fikir söylədi ki, bizə ağır şərtlərlə kreditlər təklif olunan vaxt arxada qalmışdır. Vaxt olurdu ki, biz ağır şərtlərlə kredit alırdıq və bu kreditlərin də səmərəsi oldu, lakin bu gün Azərbaycanın imkanları o qədər böyükdür ki, biz artıq özümüz başqa ölkələrə kreditlər verə bilərik. Bu istiqamətdə cənab Prezidentin müəyyən etdiyi strategiya artıq reallaşır və siz bu yaxınlarda Nazirlər Kabinetinin geniş iclasındakı çıxışlarda bunu bir daha gördünüz.

Professor Ramiz Mehdiyevin yeni kitabında demokratik proseslərin inkişafına xidmət edən çox böyük bir amildən də söhbət açılır. Qloballaşan dünyada informasiya texnologiyaları, internet şəbəkəsinin genişlənməsi, bu sahədə ayrı-ayrı ölkələrdə görülən işlər barədə verilən məlumatdan görürük ki, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edənlərin sayı ildən-ilə nə dərəcədə artır, ayrı-ayrı qitələr, ölkələr üzrə nisbət necədir. Bu, çox mühüm məsələdir və Azərbaycan üçün də çox əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, Azərbaycan qloballaşan dünyanın, informasiya cəmiyyətinin bir hissəsidir. Kitabda Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı sərəncamlarla təsdiq olunmuş proqramlardan da söhbət gedir, son illərdə Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı istiqamətində görülmüş işlər barədə məlumat verilir.

Demək istəyirəm ki, kitabda Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafını xarakterizə edən göstəricilər təsadüfi verilməmişdir. Valyuta ehtiyatları, adambaşına düşən məhsul, sosial proqramların həyata keçirilməsinə ayrılan vəsaitlər, ölkənin xarici borcunun səviyyəsi ÜDM-in həcmnin cəmi 9 faizini təşkil edir ki, bu da dünya ölkələri içərisində ən aşağı göstəricilərdən biridir – bütün bu göstəricilər, professor Ramiz Mehdiyevin fikrincə, aparılan islahatların, demokratik proseslərin məntiqi nəticəsidir.

Mən cənab Prezidentin bu yaxınlarda Nazirlər Kabinetinin iclasında dediyi sözlərlə çıxışımı yekunlaşdırmaq istəyirəm. Yəni, bu kitab bir müddət əvvəl cənab Prezidentin dediyi sözlərə bənzər fikirlə bitir: "Azərbaycanda bütün iqtisadi islahatları aparmaq üçün gözəl ictimai-siyasi mühit var, sabitlik var, xalqla iqtidar arasında birlik var. Bizim siyasətimiz dəstəklənir və əlbəttə ki, ilk növbədə, həm daxili və xarici siyasəti müstəqil şəkildə aparmaq üçün, digər tərəfdən, ölkəmizə lazım olan bütün işlərin görülməsi üçün bizə əlavə güc verir. O ölkələrdə ki sabitlik pozulur, orada əbədi böhran yaşanır. Qonşuluqda yerləşən ölkələrin vəziyyətini televiziya vasitəsilə görürük. O ölkələrdə ki qanunsuz hərəkətlər mövcuddur, daxili qarşıdurma var, orada iqtisadiyyat da dağılıb gedir. İqtisadiyyat, ölkənin inkişafı qalır bir tərəfdə, siyasi mübarizə, siyasi ambisiyalar və hakimiyyət uğrunda mübarizə keçir ön plana. Azərbaycan da 1990-cı illərin əvvəllərində bu acı tarixi yaşayıbdır. O kitab bağlandı və ona dönüş heç vaxt olmayacaqdır. Biz ancaq və ancaq irəliyə gedəcək, ölkəmizi gücləndirəcəyik. Elə edəcəyik ki, Azərbaycan xalqı xoşbəxt və firavanlıq içində yaşasın".

Bax, bu nəticələr Azərbaycanın minillik tarixində keçdiyi çox ziddiyyətli mərhələlərin, əldə etdiyi uğurların, haradasa uğursuzluqlarımızın, lakin müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında baş verən müsbət dəyişikliklərin məntiqi yekunudur.

Heç şübhəsiz ki, professor Ramiz Mehdiyevin təqdimatına yığışdığımız bu kitabı ziyalılarımız, ictimai xadimlərimiz, ali məktəblərimiz üçün çox faydalıdır. Bayaq bizim hörmətli ziyalımız söhbətində dedi ki, bu kitab, eyni zamanda, Azərbaycanda görülən işlərin beynəlxalq aləmə çıxarılmasıdır. Kitabın rus dilində buraxılması, heç şübhəsiz ki, Azərbaycan haqqında obyektiv təsəvvürlərin daha da genişlənməsinə, Azərbaycanı istəməyənlərin baxışlarında dəyişikliklər edilməsinə, bütövlükdə Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə bir sivilizasiyalı, demokratik dövlət kimi tanınmasına xidmət edəcəkdir.

İndi isə sözü Milli Məclisin İnsan hüquqları daimi komissiyasının sədri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Rəbiyyət Aslanovaya verirəm.

**Milli Məclisin İnsan hüquqları daimi komissiyasının
sədri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Rəbiyyət Aslanovanın çıxışı**

– Bu gün təqdimatına topladığımız bu kitab Azərbaycanın ictimai-siyasi, fəlsəfi fikir tarixində mühüm bir addım kimi qiymətləndirilə bilər. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin bizə təqdim etdiyi, gözəl tərtibatda buraxılmış bu kitab yeni məsələləri gündəliyə gətirir. Bəşəri zəkanı daim düşündürən və universal bir dəyər sayılan demokratiyanın Azərbaycanın tarixi təcrübəsi və inkişaf yolu kontekstində nadir təzahürlərini təhlil etmək o qədər də asan məsələ deyildir. Məhz bu əsərdə öz əksini tapan bu məsələlər müəllifin tədqiqata ciddi münasibətinin bir daha təzahürüdür. Bu əsər demokratik tranzit yolunu yaşayan müstəqil dövlətlərdə baş verən hadisələrə adekvat paradigmalar baxımından yanaşmaq istəyidir, bu gün elm aləmində mövcud olan ənənəvi baxışlar məhdudiyyətindən çıxmaq bacarığıdır. Dünyada mövcud olan ayrı-ayrı modellərin təh-

lili və bu demokratik modellərin gələcək perspektivlərini görmək cəsarətidir və inkarı artıq mümkün olmayan və qəbul edilməsi tarixi zərurətə çevrilən bu böyük yeniliyin səlis anlamını vermək bacarığıdır.

Bu, həmçinin, yeni bir dünya nizamı və yaxud da nizam-sızlığı şəraitində öz iddiasını dünyaya qəbul etdirməyə çalışan, milli məxsusluğa arxa çevirib dünyaya yeni mövcudluq üsulu vermək istəyən ayrı-ayrı siyasi mərkəzlərə, alimlərə, ayrı-ayrı fikir sahiblərinə verilən cavabdır. Bu bir polemikadır, fərqli bir mövqedir.

Məlumdur ki, uzun illər boyu Qərbdə formalaşan bu və ya digər fikir alternativsiz fikir kimi insanlara təqdim olunub, şüurlara hakim kəsilib, bəzən bu fikirlərin cazibəsinə düşən alimlər şablondan çıxmaq imkanmdan məhrum olublar. Buna görə də indi dünyada mövcud olan ayrı-ayrı nəzəriyyələrin hakim bir mövqedə olması təkzibedilməz həqiqətdir. Bu səbəbdən də istər regional, istərsə də qlobal müstəvidə demokratiya, demokratik dövlət, milli müstəqillik, regionalizm, qloballaşma və suverenlik kimi məfhumlar haqqında elmi fikirlərin ortaya qoyulmasına, yeni-yeni fikirlərin səslənməsinə böyük ehtiyac var. Bu kitab da həmin ehtiyacın ödənilməsi yolunda bir addımdır.

Bir cəhəti də qeyd edək. Dialoq fəlsəfəsinin təsir gücünün həddindən artıq artdığı indiki şəraitdə ayrı-ayrı ölkələrdə mövcud olan modellərin inkişaf sürəti, onların özünəməxsusluğu, bir-birinə yardımçı olması və yaxud həmin modellər arasındakı ziddiyyətlərin öyrənilməsi bizə gələcəkdə bu müxtəlifliyin vəhdət şəkli alması ehtimalını izləməyə imkan verir.

Demokratiya haqqında paradoksal bir məqam da var.

Bəşəriyyətin əldə etdiyi çox böyük uğurlara, demokratiya haqqında yazılan cild-cild kitablara baxmayaraq, bu gün demokratiyanın ümumi, ideal bir modeli formalaşmamışdır. Yəni, demokratiyanın özünün yardımı ehtiyacının olduğu

göz önündədir. Demokratiya haqqında 25 əsrdir yazırlar. Demokratiyanı həm tənqid ediblər, həm tərifləyiblər. Amma bütün bunlara baxmayaraq, bəşəriyyət son nəticədə bundan daha yaxşısını icad edə bilmədiyindən, yenə bu demokratiyaya üz tutubdur.

"Demokratik dalğalar" bir-birini əvəzləməkdədir. Təsadüfi deyil ki, Ramiz müəllimin kitabında "birinci dalğa", "ikinci dalğa", "üçüncü dalğa" adlanan o böyük hərəkətin özünəməxsusluğu göstərilir. "Demokratik dalğalar"ın hər dəfə dəyişməsi cəmiyyətin bir ictimai, iqtisadi, sosial, mədəni durumdan digərinə keçməsi ilə müşayiət olunubdur. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, yenə də cəmiyyətdə həmin modelə bir ehtiyac qalmağa davam edir. Ancaq indi digər bir məsələ də var. Bu da ondan ibarətdir ki, demokratiyanın və insan hüquqlarının qorunması pərdəsi altında öz iradəsini dünyaya qəbul etdirməyə çalışan ayrı-ayrı qüvvələrin təhdidləri, fəaliyyəti insanlarda demokratiyaya qarşı bir ümitsizlik hissi yaradıb və beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələr bunun bariz nümunəsidir.

Beynəlxalq münasibətlərin etikasında demokratik dəyərlər və meyarlar öz təsdiqini tapmır. İkili standartlar fəlsəfəsinin üstünlüyü günümüzün reallığıdır və məlum olur ki, doğrudan da, demokratiyanın özünün güclü müdafiəyə ehtiyacı var.

1919-cu ildə Vudro Vilson qərribə bir söz demişdir ki, demokratiyaya heç bir təhlükə yoxdur. O vaxtdan keçən dövr ərzində iki dünya savaşının alovları bu fikri yandırıb getdi və indi dünyanın yenidənqurulması prosesi başlayıb. Bu proses isə heç bir ölkədən yan keçmir, bütün ölkələri əhatə edir. Ölkələri, cəmiyyətləri, ictimai hərəkətləri əhatə edərək bütün hadisələri bir məcraya yönəltməyə çalışır. Burada yenə bir təhlükə yaranır. Bəlkə bu, doğrudan da, dünyanın planetar bir hökumət

yaratmasına, planetar bir hakimiyyətin formalaşmasına gedən bir yoldur? Bu baxımdan, dünyanın klassik modelinin dəyişdiyi və dünyada sistemin çoxsaylı transformasiyalara uğradığı bir şəraitdə məhz belə əsərlərə son dərəcə ehtiyac var. Hər şey Qərbdən gəlməyəcək, bu gün bir Şərq aliminin, bir azərbaycanlı aliminin öz fikirlərini, təhlillərini ortaya qoyması elmdə olan böyük tarazlığı bir daha təsdiq edir.

Bu gün bəşəriyyət axtarışdadır, özünə yeni modellər axtarır və hesab edin ki, artıq qarşıdan gələn 20-30 il ərzində dünya ölkələri öz seçimlərini etməli olacaqdır. Bu, Amerika alimlərinin proqnozlarıdır və onlar hesab edirlər ki, bu seçim avtoritar-totalitar rejimlə demokratik rejim arasında olacaqdır. Ancaq bütün bunların, bütün bu inkişafın, dinamikanın demokratik prinsiplərə əsaslanan bir dövlətdə birləşəcəyini ümid etmək, əlbəttə ki, ifrat nikbinlik olardı. Bu gün müstəqil dövlətlərin ayrı-ayrı modelləri arasındakı fərq göz qabağındadır.

Azərbaycan isə öz seçimini etmişdir. Bu seçim 1993-cü ildə ulu öndərimizin hakimiyyətə gəlməsi, Azərbaycanın sabahı üçün güclü strateji bir proqramın hazırlanması və strategiyanın gerçəkləşməsi ilə başladı. Azərbaycanda yaranmış bu model olduqca maraqlı, fərqli bir modeldir. Bu model qlobal integrasiya ilə milli-mədəni özünəməxsusluğun bir-birilə çulğışmasıdır. Bu gün qloballaşma ilə suverenlik arasında yüksək fərqlin olmasını, qloballaşma ilə milli-mədəni müstəqillik arasında ziddiyyətlərin olmasını elan edən insanlara, alimlərə cavab olaraq hörmətli Ramiz müəllim öz kitabında göstərir ki, belə bir modelin formalaşması mümkündür və bu, dünyada olan həmin o suallara verilən konkret cavabdır.

Qlobal dünyanın ayrılmaz hissəsi olan Azərbaycan fasiləsiz tranzitar bir məkana çevrilmişdir. Məhz indi Azərbaycanda yaranmış bu model heç bir ekzogen təsirlərə

deyil, endogen amillərə əsaslanır. Azərbaycan modelinə süni demokratiya, Azərbaycan modelinə hər hansı inqilabların ixracı və digər məqamlar yaddır və mümkün deyildir. Böyük öndərimiz zamanın tələbinə uyğun siyasi indini və siyasi gələcəyi görərək böyük perspektivlər üçün proqram hazırladı və "Müstəqilliyi qazanmaq nə qədər çətindir, onu qorumaq ondan da çətindir" ifadəsi ilə bizlərə, Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətinə gələcək günlərə hazır olmağı arzuladı. Sözsüz ki, qarşıdakı perspektivi görən ulu öndər Azərbaycana qoyub getdiyi bu irsin daha dəqiq qorunması üçün öz tövsiyələrini verdi.

Qarşıdan isə XXI əsr gəlirdi. XXI əsr tarix səhnəsinə çox ciddi tələblərlə daxil oldu. Bu tələblər, müstəqil dövlətlərə ünvanlanmış çağırışlar yeni sınaq mərhələsinin başlanğıcından xəbər verirdi. Hər birimiz yaşadığımız XXI əsrin əvvəllərində müstəqil dövlətlərin tarixində baş vermiş hadisələrin şahidiyik. Bu, "rəngli" inqilablar, siyasi gərginliklər, toqquşmalar, müxtəlif çevrilişlər və bəzən korporativ çevrilişlər kimi qiymətləndirilən məqamlar idi. Azərbaycan bunlardan kənarda qaldı. XXI əsrin bir vacib məqamı, böyük çağırışı da var idi. Bu da ondan ibarət idi ki, indi müstəqil dövlətlərin ayrı-ayrı modelləri arasında bir yaxınlaşma başlayır. Risklər, təhlükələr qarşısında onların maraqlarının cəmləşməsi başlayır. Bu cəmləşmə nəticəsində isə regionalizm adlanan böyük bir qüvvə yaranır. Qloballaşma və regionalizm arasındakı ziddiyyət də dövrün özünəməxsusluğudur. Bütün digər çətinliklər, müqavimətlərlə yanaşı, Azərbaycan dövlətinin bu böyük qüvvəyə də cavab vermək istedadı, qabiliyyəti, bacarığı lazım idi.

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev çıxışlarının birində çox gözəl ifadə işlətdi: "Biz öz taleyimizi özümüz həll edəcəyik". Bu ifadə həm beynəlxalq aləmə bir çağırış, onlara verilən cavab idi, həm də dövlət, ölkə daxilində hər bir azərbaycanlıya ünvanlanmışdı.

Prezidentimiz bunu deyərək Azərbaycanın milli müstəqilliyinin əbədi olmasını, onun iqtisadi inkişafının, siyasi nüfuzunun güclənməsini və dünyada liderlər sırasına çıxmasını bəyan edirdi. Azərbaycan vətəndaşına ünvanlanan mənada isə, onun əmin-amanlıq içərisində yaşamasını, maraqlarının qorunmasını, varlığını təmin etmək üçün böyük dövlətçilik siyasəti yeritdiyini bəyan edirdi. Bu ifadə dövlətin sabahı üçün böyük bir məsuliyyətin bariz təəcəssümüdür. Sözsüz ki, xalq üçün, dövlət üçün bu məsuliyyəti yaşayan Prezidentin nümunəsi hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün nümunədir.

Bu dinamik integrasiya mərhələsinin özünəməxsusluğunu hörmətli professor Ramiz Mehdiyev çox gözəl əks etdirmişdir. Bu mərhələnin özünəməxsusluğu nədir, əvvəlki mərhələlərdən fərqi nədən ibarətdir? Sözsüz ki, bunlar istər demokratiyanın hazırlığı, istərsə də özünü təsdiqi mərhələlərindən bəhs olunarkən öz əksini çox gözəl tapmışdır. Bu, ilk növbədə, iqtisadi inkişaf, siyasi nüfuz, millətlə dövlətin, yəni, milliliklə dövlətçiliyin ayrılmazlığı, milli dəyərlərə verilən yüksək qiymət və haradan gəldiyini, harada olduğunu və hara getdiyini gözəl bilən bir azərbaycanlı obrazının dünyaya təqdim olunmasıdır.

Qarşıdan yeni mərhələlər gəlir. Biz bu mərhələlərin çətinliyini görürük, anlarıq. Ancaq onu da bilirik ki, möhtərəm Prezidentimizin qətiyyəti, cəsarəti, böyük peşəkarlığı, uzaqgörənliyi nəticəsində Azərbaycan xalqı bu mərhələlərin də çətinliklərinə tab gətirmək iqtidarında olacaq, bu mərhələləri də adlayacaq və demokratik dəyər adlanan bu gözəl modeli gələcəyə ötürə biləcəkdir.

Sonda bir cəhəti də qeyd etmək istədim. Akademik Vernadski öz yazılarının birində deyirdi: "Biz bu gün zəif hüquqlu insanların yaşadığı dövrü deyil, minillikdə bir dəfə olan elmi çətinliklərin dəyişikliyi yaşayırıq". Doğrudan da, yaşadığımız dövr bizdən, bax, belə çətinlikləri – elmdə,

elmi, ictimai fikirdə olan çətinlikləri dəf etmək bacarığını tələb edir. Bu çətinliklərə sinə gərən müəllifə Azərbaycanın gələcək inkişaf mərhələlərinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini yazmaq qisməti arzulayır, ona bu sahədə uğurlar diləyirəm.

**İqtisad Universitetinin rektoru,
Milli Məclisin Elm və təhsil komissiyasının sədri,
professor Şəmsəddin Hacıyevin çıxışı**

– Doğrudan da bu gün təqdimatına yığışdığımız "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabının nəşri nəinki Azərbaycanın elmi həyatında, eləcə də Avrasiya məkanında çox ciddi bir hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Əlbəttə, bu, heç də təsadüfi olmayaraq, artıq deyildiyi kimi, qloballaşan dünyada, integrasiya proseslərinin gücləndiyi, dünya ölkələrinin gündən-günə bir-birinə daha artıq yaxınlaşdığı bir şəraitdə demokratiyanın çox böyük əhəmiyyət kəsb etməsi ilə bağlıdır. Digər tərəfdən isə, həmin proseslərin Azərbaycan reallığı şəraitində elmi təhlilinə əsaslanaraq, ölkəmizdə demokratiyanın, demokratik dövlət quruculuğunun əsas məziyyətləri, cəhətləri haqqında nəinki yerli elmi ictimaiyyətə, ümumiyyətlə, dünya ictimaiyyətinə tam obyektiv fikirlərin çatdırılması olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada, mən deyərdim ki, əsərin əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Çox böyük zəhmət tələb edən, həm həcmcə, həm də elmi düşüncə baxımından ensiklopedik xarakter daşıyan bir əsərdir.

Kitabda qədim yunan filosoflarından başlamış bugünə qədər demokratiya və sivilizasiya haqqında, demək olar ki, bütün elmi fikirlərin, müddəaların ümumiləşdirilməsi verilmişdir. Zəngin faktlara əsaslanan geniş elmi təhlilin nəticələri verilmişdir. Bu mənada kitab yeni tədqiqatlar, yeni düşüncələr üçün çox geniş bir meydan açır. Əminliklə deyə

bilərəm ki, bu əsərdə qaldırılan ayrı-ayrı müddəalar gələcəkdə çox ciddi elmi araşdırmaların obyektinə olacaqdır.

Sözsüz ki, belə sanballı bir əsər haqqında rəqlamentin məhdudluğu çərçivəsində hərtərəfli fikir, rəy söyləmək olduqca çətinidir. Ona görə də çalışacağam ki, əsərin bu gün elmi fikirdə yenilik kimi qəbul oluna biləcək bəzi məqamları haqqında mülahizələrimi sizinlə bölüşüm.

Birinci növbədə müəllif müstəqillik dövründə Azərbaycanda baş verən transformasiya proseslərini geniş araşdırır. Onların elmi-nəzəri aspektləri haqqında çox düzgün fikirlər irəli sürülməklə Azərbaycanda transformasiya proseslərinin, eləcə də demokratik cəmiyyət quruculuğunun bir neçə fazası, mərhələsi təsdiq olunur. Yəni, indiyədək bu barədə mövcud olan fikir ayrılığına, müxtəlifliyinə nöqtə qoyulur.

Birmənalı olaraq ümummilli inkişaf strategiyasının, yəni, bu gün artıq öz bəhrələrini verən və müəllifi ulu öndər Heydər Əliyev olan, cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edən ümummilli inkişaf strategiyasının Azərbaycanda alternativinin olmadığı sübut edilir. Onun bu gün uğurla davam etdirilməsi, tamamilə yeni bir mərhələyə qaldırılması, yeni bir xəttin başlanması bu kitabda elmi dəlillərlə sübut olunmuşdur. Bu xətt Azərbaycan cəmiyyətinin bütün sahələrinin modernləşdirilməsi, iqtisadi yüksəliş, demokratik cəmiyyət quruculuğunda tamamilə yeni bir fazanın başlanmasıdır. Müəllif tamamilə doğru olaraq bu xəttin ölkə Prezidenti İlham Əliyevin adı, onun apardığı siyasətlə bilavasitə bağlı olduğunu sübut edir.

Mənim fikrimcə, çıxarılan ikinci ən böyük nəticə hazırda Azərbaycanda dünya ölkələrinin heç birinə bənzəməyən, özünəməxsus, alternativsiz inkişaf modelinin formalaşmasının təsdiq olunmasıdır. Doğrudan da, demokratik quruculuq yolu ilə gedən Azərbaycan dünya proseslərinə çox həssas olan bir bölgədə yerləşməsinə baxmayaraq, onun

həm iqtisadi, həm siyasi, həm də digər sahələrdə özünəməxsus inkişaf modeli formalaşmışdır. Bunun elmi ictimaiyyətdə, elmi fikirdə birmənalı şəkildə qəbul edilməsi olduqca vacibdir.

Mənə belə gəlir ki, ilk dəfə olaraq nəinki Azərbaycan elmi fikrində, ümumiyyətlə, tranzit ölkələrin elmi fikrində demokratik tranzit problemləri məsələsi bu kitabda öz əksini tapmışdır. Bu, kitabın ən böyük yeniliklərindən biri kimi qeyd oluna bilər. Müəllif çox geniş materiallara və təcrübəsinə əsaslanaraq, Azərbaycanın təmsalında baş verən prosesləri dünyada gedən proseslərlə dialektik vəhdətdə götürərək demokratik tranzit probleminin anatomiyasını açmışdır. Onun əsas milli xüsusiyyətlərini üzə çıxarmışdır və doğru olaraq göstərir ki, demokratik tranzit keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin həyatında yaşanacaq labüd bir mərhələdir. Yəni, demokratiyanı hər hansı bir inqilabi yolla cəmiyyət həyatına daxil etmək mümkün deyildir. Demokratiyanın formalaşması, qərarlaşması üçün labüd olaraq onun müəyyən təkamül prosesindən keçməsi olduqca vacibdir.

Demokratiyanın ölçüsü yoxdur, demokratiyanın sərhədi də yoxdur. Belə ifadələr və həmin ifadələrin izahı kitabda çox düzgün qeyd edilmişdir. Amma bir məsələni xüsusi vurğulamağa ehtiyac vardır ki, demokratiyanın, əgər belə demək mümkündürsə, – bu, əsərdə də xüsusi qeyd edilir, – "limiti" və bu "limitin" gözlənilməsi olduqca vacibdir. Demokratiya limitinin həddindən çox aşılması "demokratiya çayı"nın daşmasına bərabərdir. Bu zaman nəinki yaradılmış demokratik təsisatların, eləcə də cəmiyyətin özünün dağılmaq təhlükəsi vardır. Ona görə də kitabda tamamilə doğru olaraq demokratik inkişafda demokratik təsisatların, ümumiyyətlə, demokratik cəmiyyətin yaradılmasında təkamül yoluna üstünlük verilməsi ideyası əvvəldən-axıra qədər təsdiq olunur. Mənə belə gəlir ki, bu, çox ciddi bir məsələ kimi bu gün də bizim qarşımızda dayanır.

Kitabda yeni terminlər ortaya qoyulubdur. Məsələn, "demokratik qayə", yəni, demokratiyanın özündə də milli xüsusiyyətlərin prioritetliyinin təmin olunması. İndi dünyada elə bir ölkə yoxdur ki, demokratik cəmiyyət baxımından onu ideal ölkə adlandırmaq mümkün olsun. Xüsusilə keçid dövrünü yaşayan ölkələr bu gün çox ciddi bir dilemma qarşısındadırlar: ya Qərb demokratiyasını olduğu kimi qəbul etməli, yaxud da dediyimiz həmin qayəyə əsaslanaraq özünəməxsus demokratik cəmiyyət qurmalıdır. Bu problem əsərdə çox ciddi şəkildə qoyulur və belə fikirlə yekunlaşır ki, demokratik proseslərin sürətləndirilməsi inqilabi yolla mümkün deyil, demokratik dəyərlərin transferi mümkün deyildir. Bu proseslərin getməsi və inkişafı üçün mütləq ölkə daxilində real zəmin yaradılmalıdır. Müəllif tamamilə doğru olaraq burada ağırlıq mərkəzini iki həlledici amilin üzərinə salır. Bunlardan birincisi siyasi transformasiya, ikincisi isə ümummilli iqtisadi inkişafdır. Bayaq iqtisadi inkişaf haqqında danışıldı. Yəni, bütün cəmiyyətin inkişafının bazis rolunu oynaya biləcək iqtisadi inkişaf olmadan real demokratiyadan danışmağa dəyməz.

Nəhayət, kitabın ən mühüm məziyyətlərindən birini təşkil edən bir məsələni də nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. O da iqtisadi demokratiyadır. Müəllif tamamilə düzgün olaraq, geniş materiallara əsaslanaraq sübut edir ki, bazar subyektlərinin, yaxud da ayrı-ayrı şəxslərin iqtisadi azadlığı olmayan bir cəmiyyətdə həqiqi demokratiyadan danışmaq olmaz. Kitabda iqtisadi demokratiya bizim nəzərimizə bütün iqtisadi dəyişikliklərin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi çatdırılır.

Hörmətli təqdimat iştirakçıları!

Doğrudan da əsər olduqca əhatəli, geniş, çox problemləri özündə ehtiva edən sanballı bir tədqiqat işidir. O, yalnız

fəlsəfi, politoloji anlamda qavranılmamalıdır. Onun çox güclü iqtisadi, sosioloji, hətta ilahiyyatla bağlı olan konseptual müddəaları var, bu məsələlər barədə saatlarla danışmaq mümkündür.

Mən belə bir fikirlə sözümlü yekunlaşdırmaq istərdim ki, bu əsər hörmətli Ramiz müəllimin 1995-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda transformasiya proseslərinin geniş təhlilinə əsaslanan sanballı, silsilə əsərlərinin, bir növ, məntiqi nəticəsi, məntiqi yekunu kimi qiymətləndirilə bilər. Əgər bu, hörmətli Ramiz müəllimin ilk kitabı olsaydı belə, yenə də deyərdim ki, elmi çəkisinə, əhatə dairəsinə görə milli çərçivədən çox-çox kənara çıxır, qloballaşan dünyada sivilizasiyalı cəmiyyətin yaradılmasının, qərarlaşmasının bütün aspektlərini özündə əks etdirir. Həmin əsərə görə Ramiz müəllimə bu gün mövcud olan ən yüksək elmi adları da vermək mümkün idi.

Çox sağ olun. Təşəkkür edirəm və müəllifə yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

**Bakı Slavyan Universitetinin rektoru, professor
Kamal Abdullanın çıxışı**

– Hamımızı düşündürdüüyü kimi, məni də uzun müddət belə bir sual düşündürmüşdür: "Görəsən, demokratiya prinsip etibarilə ölkəni doğur, yoxsa ölkə demokratiyanı doğur? Hansı hansının içindən çıxır?" Bunu başqa bir müstəviyə keçirsək, belə də demək olar ki, demokratiyanın başqa inkişaf eləmiş ölkələrdən hər hansı digər ölkəyə gətirilməsi vacibdir, yaxud ayrıca götürülmüş bir ölkənin içərisində onun adət-ənənəsini, tarixi təcrübəsini, epik-mifoloji təsəvvürlərini özündə cəmləşdirən demokratiya obrazı sonda o ölkəni xarakterizə etməlidir? Mənə həmişə elə gəlirdi ki, ölkə demokratiyanı doğmalıdır. Çünki hər ölkənin daxilində, onun daxili enerjiyində, onun kodlarında uzaqdan-yaxından gələn demokratik cığırın izlərini görmək mümkündür.

Məsələn, Azərbaycanla bağlı "Dədə Qorqud" dastanlarını yada salmaq olar. Xatırlatmaq istərdim ki, orada Təpəgöz gəlib çayın qarşısını kəsəndə, Oğuzu çaysız, susuz qoyanda və gündə xərac kimi yeməyə iki adam tələb edəndə əsl demokratik ədalət prinsipi işə düşürdü. Yəni, 4 oğlu olan birini verirdi, 3-ü qalırdı, 3 oğlu olanın 2-si qalırdı, birini verirdi, 2 oğlu olan birini verirdi və çevrə fırlanıb yenidən, təzədən işə düşürdü. Bu mənada prinsip etibarilə ədalətə əsaslanan bu seçim bizim genimizdə, enerjiyamızda, daxilimizdə həmişə yaşaya-yasaya gəlib bu günə çıxmalı idi. Nə cür çıxırdı? Bu sualları düşünəndə başqa ölkənin demokratiyanı özündən verməsi adama həmişə, doğrudan da, maraqlı və cəlbədicə gəlirdi. Bu kitabla tanışlıqdan sonra mən həqiqətən başa düşdüm ki, demokratiya da ölkəni doğa bilər. Yəni, demokratiya ayrıca bir ölkənin əlahiddə, müstəsna malı deyil, onun birdən-birə özündən icad və ixrac etdiyi dəyər deyil, demokratiya bəşəri dəyərdir. Yəni, bütün dünya xalqları ən qədim zamanlardan, Aristotellərdən tutmuş Russo-lardan, Volterlərdən, bizim böyük mütəfəkkirlərimizdən – Füzulidən, Nizamidən üzü bu yana cır-cirə, addım-addım bizim həyatımıza yaxınlaşdırıblar və bu iki amilin ikisi də olduqca qiymətli dir.

Bu kitab son dərəcə cəlbədicidir, son dərəcə maraqla oxunur. Mən onu hətta demokratiyaşünaslığın nəzəriyyəsi və praktikasını da adlandırırdım. Əslində, mənim ağıma belə bir bənzətmə gəlir, bu, dünya demokratiya xəritəsinin cızılmasıdır. Dünyanın demokratiya xəritəsinin ölçüləridir. Dağ çayı arana çatanda özünü necə aparırsa, dünya ölkələri də inqilablardan demokratiyaya keçidlərində özlərini təxminən o cür aparırlar.

Bu kitabda dünyanın ən böyük mütəfəkkirlərinin fikirlərini səliqə-səhmanla, böyük hörmət və böyük diqqətlə araşdıran müəllif, eyni zamanda, bizim öz tariximizdən, keçmişimizdən və bugünümüzdən ürək ağrısı ilə və əsla hissiyyə-

ta qapılmadan, çox ciddi, məsuliyyətli təhlil aparır. Biz "demokratiya", "azadlıq" deyə-deyə çox zaman onun hansısa bir nöqtədə özbaşınalığa keçidini sezmirik. Amma, əslində, demokratiyanın bəlkə də ilkin əlifbası vətən, ölkə qarşısında məsuliyyət deməkdir.

Ölkənin daxili demokratik ab-havasını mən bir-iki kəlmə ilə qeyd etmək istəyirəm. Mənim təsəvvürümcə, biz bu gün Qarabağla bağlı ən böyük problemimizi həll etmək iqtidarındayıq. Bunu bizim hörmətli Prezidentimiz dəfələrlə deyib ki, ehtiyac olarsa, əgər bütün sülh limitləri bitərsə, biz Qarabağı hərbi yolla almağa həmişə hazırıq. Bəs nəyə görə almırıq? Ona görə ki, biz dünya xalqlarına, dünya ictimaiyyətinə, dünya nizamına olan ehtiramımızı nəzərə alaraq bu addımı atmırıq. Bu nədir? Bu, əslində, bizim daxili demokratiyamızın təzahürüdür.

Mənə elə gəlir ki, doğrudan da titanik bir zəhmətin hesabına başa gəlmiş bu sanballı əsər bizim ali məktəblərdə ciddi şəkildə öyrənilməlidir. Ondan tələbələrin də, magistrlərin də, müəllimlərin də götürəcəyi çox şey var. Demokratiyanın tarixini izləmək istəyən də ondan kifayət qədər ciddi material toplaya bilər, demokratiya modellərini bir-birindən fərqləndirmək və müəyyən qarşılaşdırmalar aparmaq istəyən də öz istədiyini tapa biləcəkdir. Bu kitab indiki halında yazılma üslubuna görə dərs vəsaitini xatırladır, ancaq mənə elə gəlir ki, əslində o, çox ciddi bir dərslikdir. Ali məktəblərdə demokratiyaşünaslıq elminin tədrisinin vaxtı çoxdan çatıb, onu müxtəlif universitetlər tətbiq edirlər və elə bilirəm ki, bu, bizim alimlərimizə, tələbələrimizə indi hava-su kimi lazım olan bir əsərdir.

Biz Ramiz Mehdiyev Heydər Əliyev ideyalarının sədaqətli və yorulmaz qoruyucusu kimi tanıyıq. Bu gün demokratiyamıza hamı öz bildiyi kimi, bacardığı qədər verə biləcəyini verir. Bu kitab da hörmətli Ramiz müəllimin ən böyük töhfələrindən biridir.

Milli Məclisin İqtisadi siyasət daimi komissiyasının sədr müavini Azər Əmiraslanovun çıxışı

– Bu gün Azərbaycan Respublikası müstəqil dövlət kimi yeni bir inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Bu mərhələ bütün sahələrdə yeniləşmə prosesinin başlanması, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun daha da yüksəlməsi, sosial-iqtisadi inkişafın sürətlənməsi ilə xarakterizə olunur. Xatırlatmaq istədim ki, cənab İlham Əliyev dövlət başçısı kimi jurnalistlərə verdiyi ilk müsahibəsində bildirmişdir: "Artıq Azərbaycanda ölkəmizi inkişaf etdirmək üçün gözəl zəmin yaranıb. On il ərzində Heydər Əliyevin siyasəti Azərbaycanda çox güclü bir təməl yaradıb. Bu təməlin üzərində gözəl binanın inşa edilməsi asan görünə bilər. Amma, eyni zamanda həyat yerində dayanmır. Qarşımıza yeni tələblər, yeni vəzifələr çıxır".

Hazırda müasirləşən və səmərəli dövlətçilik xəttini uğurla həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının dünəni və bugünü, bugünü və sabahı arasında qırılmaz bir körpünün yaranması olduqca vacibdir. Azərbaycan Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor, hörmətli Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" adlı yeni kitabı dövrümüzün ən aktual problemlərinə həsr edilməklə yanaşı, həm də müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin müxtəlif inkişaf mərhələləri və dövrləri arasında belə bir körpü yaradır. Oxuculara təqdim olunan bu dəyərli kitabda ölkəmizin keçdiyi sosial-iqtisadi və siyasi inkişaf trayektoriyası çox aydın və müqayisəli bir şəkildə əks etdirilir.

Müəllif iqtisadiyyat və siyasət arasında qarşılıqlı əlaqəni çox uğurlu bir şəkildə təhlil etmişdir. Tarixi inkişafın yeni mərhələsində iqtisadiyyat və siyasətin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi və tədqiqi səmərəli dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi baxımından çox böyük əhəmiyyət

kəsb edir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi: "Həm siyasi, həm də iqtisadi islahatlar Azərbaycanda paralel şəkildə aparılır. Bizim uğurlu siyasətimiz onu göstərir ki, bu, yeganə, düzgün yanaşmadır". İndi ölkəmizdə iqtisadiyyat və siyasət bir-birindən ayrılmazdır və bir-birini çox uğurlu şəkildə tamamlayır.

Azərbaycanda transformasiya prosesinin dönməz xarakter almasında siyasi hakimiyyətin gücü və iradəsi həlledici rol oynayır. Kitabda aparılan geniş təhlildən bu nəticəni çıxarmaq mümkündür ki, "güclü iqtisadiyyat – güclü dövlət" prinsipini uğurla reallaşdıran Azərbaycan Respublikasında rəngindən asılı olmayaraq, hər hansı bir inqilabın baş verməsi nəinki mümkünsüzdür, hətta siyasi mövzu olaraq müzakirə predmeti deyildir.

Keçmiş İttifaq respublikalarının bir çoxundan fərqli olaraq, Azərbaycanın siyasi hakimiyyət sistemi sabit və çox uğurlu bir şəkildə idarə edilməkdədir. Digər ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda hakimiyyətin icra və qanunverici orqanları arasında nəinki qarşıdurma meyilləri olmamışdır, əksinə, onlar arasında konstruktiv əməkdaşlıq müşahidə edilməkdədir. Bütün bunlar güclü və səmərəli dövlətin əsas göstəriciləri olmaqla, ölkədə vahid dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin mühüm amili kimi qiymətləndirilməlidir.

Bu gün Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasət nə bazar fundamentalizminə, nə də inzibati amirlik metodlarına əsaslanır. Dövlətin iqtisadi siyasəti bir tərəfdən sosial ədalət, digər tərəfdən də səmərəli iqtisadiyyat prinsipləri ilə uzlaşdırılır. Mən Türkiyənin səkkizinci Prezidenti Turqut Özalın vaxtilə verdiyi müsahibəni xatırlatmaq istərdim. Prezidentə sual verilir ki, Türkiyənin iqtisadi möcüzəsində Cümhurbaşqanı olaraq Sizin əsas xidmətiniz nədən ibarət olub? O, cavab verir ki, mən, sadəcə olaraq, dövlətin iqtisadiyyata genişmiqyaslı müdaxiləsinin qarşısını aldım. Buna baxmayaraq, Prezident

kimi mən vaxtımın üçdə iki hissəsini ölkənin iqtisadi inkişafı ilə bağlı məsələlərə, yalnız üçdə birini yerdə qalan problemlərə, o cümlədən xarici siyasətə həsr edirəm.

Mən bu müsahibəni heç də təsadüfən xatırlatmadım. Məsələ bundadır ki, bu gün bir dövlət kimi Azərbaycanın iqtisadi strategiyası iqtisadi sistemin liberallaşdırılmasına, özəl bölmənin inkişaf etdirilməsinə, iqtisadiyyatda ədalətli oyun qaydalarının müəyyənəlməsinə yönəldilibdir. Bununla belə, iqtisadi məsələlər dövlət siyasətinin çox mühüm istiqaməti kimi ölkə başçısının daim diqqət mərkəzindədir. Prezident İlham Əliyevin ölkə iqtisadiyyatının inkişafına, iqtisadi məsələlərə önəm verməsi heç də təsadüfi deyildir. Cənab Prezident müsahibələrinin birində bildirmişdir: "Hər şey iqtisadiyyat üzərində qurulur. Azərbaycanın iqtisadiyyatı güclü olarsa, bütün məsələləri həll etmək imkanımız olacaqdır". Bu baxımdan həyata keçirilən dövlət siyasətində iqtisadi məsələlərin prioritet təşkil etməsi təbii hesab olunmalıdır.

Kitabda Qarabağ münaqişəsinin ədalətli həlli qarşısındakı illər üçün əsas məqsəd kimi göstərilir və bu məqsədin reallaşması üçün ölkəmizin siyasi və iqtisadi mövqeyinin daha da möhkəmləndirilməsinin vacibliyi qeyd olunur. Ümumiyyətlə, ölkə rəhbərliyi Azərbaycanın yüksələn siyasi nüfuzunu və artan iqtisadi gücünü Dağlıq Qarabağ probleminin həllində ön təsirli vasitə kimi dəyərləndirir. Prezident İlham Əliyev öz çıxışlarında Ermənistanla Azərbaycanın müqayisəsini heç də təsadüfən aparmır. Hazırda Ermənistanın ağır sosial-iqtisadi və demografik vəziyyəti işğalçılıq siyasətinin bu ölkə üçün bumeranq effekti verdiyini çox açıq-aydın göstərməkdədir.

Əgər müqayisə etsək, ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə Ermənistanı xeyli qabaqladığını təsdiq edə bilərik. Azərbaycan Ermənistanı iqtisadi artım sürətinə görə 2,6 dəfə, hərbi xərclərin məbləğinə görə 4 dəfə,

büdcənin həcminə görə 5 dəfə, ixracın həcminə görə 6 dəfə qabaqlayır. Ermənistan isə işsizliyin və yoxsulluğun səviyyəsinə, xarici ticarət kəsinin həcminə, xarici borcun böhranlı həddinə, xaricdən alınan humanitar yardımın məbləğinə görə "lider" mövqedədir. 2006-cı ilin statistik məlumatlarına əsasən, Azərbaycanda əhalinin təbii artım səviyyəsi 1,13 faiz təşkil edir. Bu, sosial-iqtisadi inkişafın nəticəsi olmaqla yanaşı, həm də ölkənin sosial potensialının göstəricisidir. Halbuki işğalçı Ermənistanda ciddi demoqrafik böhran müşahidə edilməkdədir. BMT-nin Əhali Fondunun proqnozlarına görə, 2050-ci ildə Ermənistanın əhalisi azalaraq 2,3 milyon nəfər təşkil edəcəyi halda, Azərbaycan əhalisinin sayı 11 milyona çatacaqdır.

Azərbaycanla hərbi münaqişənin yenidən başlanacağı təqdirdə demoqrafik böhranı ciddi təhlükə mənbəyi olacağı Ermənistanda bütün səviyyələrdə artıq təşvişlə qeyd edilir.

Müəllif kitabda gələcəyin strategiyası, transformasiya məsələləri, milli inkişaf modeli ilə bağlı fikirlərində qloballaşmanın reallıqlarını xüsusi olaraq oxucuların nəzərinə çatdırır. Qloballaşma və onun nəticəsi kimi dünyada vahid oyun qaydalarının bərqərar olması dünya iqtisadiyyatında rəqabəti daha da kəskinləşdirir. Ona görə də bu prosesin iştirakçısı olan hər bir ölkə özünün milli iqtisadi maraqlarını qorumağı bacarmalı və bu məqsədlə çevik iqtisadi diplomatiyaya malik olmalıdır. İqtisadi diplomatiyanın təsir gücünü peşəkar bir səviyyədə dəyərləndirən Azərbaycan Prezidenti strateji xarakterli bir çox məsələnin həllində bu diplomatiyanın imkanlarından məharətlə və maksimum dərəcədə istifadə etməkdədir.

Transformasiya dövründə demokratiya və onun rolu barədə kitabda əksini tapan fikirlər də xüsusi maraq doğurur. Azad cəmiyyət iqtisadiyyatın, xüsusilə də özəl bölmənin və sahibkarlığın inkişafına şərait yaratdığı kimi,

azad iqtisadiyyat da cəmiyyətdə demokratik dəyişikliklərin sürətlənməsinə xidmət edir. Xatırlatmaq istərdim ki, ümummilli lider Heydər Əliyev vaxtilə Beynəlxalq Valyuta Fondunun nümayəndə heyəti ilə görüşündə iqtisadiyyat və demokratiyanın qarşılıqlı əlaqəsinin mahiyyətini açan belə bir fikir söyləmişdi: "İqtisadi əsas olmasa, demokratiyanı yaratmaq mümkün deyil..." Bu gün ölkəmizdə həqiqi demokratiyanın əsasları yaradılmaqla yanaşı, onun iqtisadi bazası da getdikcə möhkəmlənməkdədir. Dinamik xarakter daşıyan sosial-iqtisadi göstəricilərimiz bunu bir daha təsdiq edir.

Kitabda elektron hökumət demokratik transformasiyanın yeni mərhələsi kimi nəzərdən keçirilir. Prezident İlham Əliyevin informasiya cəmiyyətinin formalaşması prosesinə davamlı dəstəyi və onun informasiya texnologiyaları sektorunu neft sənayesindən sonra ikinci prioritet sahə elan etməsi gələcəkdə belə bir institusional layihənin uğurla həyata keçiriləcəyindən və bu sektorun inkişaf perspektivlərindən xəbər verir.

Dünya İqtisadi Forumunun 2006-cı il üzrə Qlobal İnformasiya Texnologiyaları Hesabatında informasiya-texnologiyası sahəsində ölkənin hazırlıq səviyyəsini əks etdirən reyting cədvəlində Azərbaycan 122 ölkə arasında 71-ci yeri tutmuşdur ki, bu da 2005-ci ilə müqayisədə 2 pillə irəliləyiş deməkdir. Azərbaycan bu göstəriciyə görə MDB ölkələri arasında yalnız Rusiyadan, özü də cəmi bir pillə geri qalır.

Hesab edirik ki, bu gün təqdim olunan kitabın digər bir özelliyi gənc nəsil üçün onun istiqamətverici rol oynamasıdır. Bu sanballı əsəri Prezident İlham Əliyevin müxtəlif sahələrdə həyata keçirdiyi dövlət siyasətinin mahiyyətinin çox aydın və uğurlu bir şəkildə izah olunması, siyasi və sosial iqtisadi həyatın bugünkü reallıqlarının düzgün dərk edil-

məsi, gənc nəsilə dövlətçilik təfəkkürünün formalaşması baxımından olduqca əhəmiyyətli hesab edirik.

Çox hörmətli müəllifə və kitabın oxucularına uğurlar arzulayıram!

**Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Səlahəddin Xəlilovun çıxışı**

– Həcmcə də böyük olan bu kitabın ən böyük dəyəri onun geniş mənə, ideya tutumuna malik olmasıdır. Əlbəttə, qısa bir çıxışda kitabda irəli sürülən bütün ideyaları işıqlandırmaq mümkün deyildir. Ona görə mən ən əlamətdar saydığım bir neçə cəhəti xüsusi vurğulamaq istəyirəm.

Bu, ilk növbədə, kitabın nəzəriyyə ilə praktikanın vəhdətindən hasil olması faktıdır. Hər hansı bir dövlət qurumunda çalışan, böyük dövlətçilik təcrübəsi olan adam praktik-əməli fəaliyyətinin nəticələrini nəzərə alaraq belə bir əsər yazma bilməzdi. Hər hansı bir böyük nəzəriyyəçi, böyük filosof belə bir kitabı ərsəyə gətirə bilməzdi. Azərbaycan ictimai-siyasi reallığında baş verən hadisələrin bütün təfərrüatına, detallarına bələd olan, bilikləri ümumiləşdirən və eyni zamanda, dünya fəlsəfi fikrinin bütün incəliklərinə bələd olan, yüksək səviyyədə fəlsəfi ümumiləşdirmələr apara bilən bir filosof nəticədə Azərbaycanda gedən dövlət quruculuğu proseslərinin böyük nəzəri baza əsasında həyata keçdiyini vurğulamışdır.

Mən keçmiş SSRİ-nin çox görkəmli alimlərindən biri, Nobel mükafatı laureatı, akademik Pyotr Leonidoviç Kapitanın fikrini xatırlayıram. O deyirdi ki, SSRİ-də fundamental elmlər bütün dünya ölkələri içərisində ən çox inkişaf edib, eyni zamanda, sənaye, iqtisadiyyat da ayrılıqda inkişaf edib, amma təəssüflər olsun ki, biz bu böyük elmi baza ilə praktik iqtisadi proseslər arasında körpü sala bilmirik. Ən çətin məsələlərdən biri məhz nəzəriyyə ilə praktika arasın-

da körpünün salınmasıdır. Ən çətin və ən vacib məsələlərdən biri gedən quruculuq proseslərinin elmi-nəzəri əsaslara söykənməsi və digər tərəfdən, elmi-fəlsəfi fikrin vaxtında və düzgün tətbiq oluna bilməsidir.

Professor Ramiz Mehdiyevin bu əsəri göstərir ki, Azərbaycanda gedən dövlət quruculuğu prosesləri, demokratiya yollarında atılan inamlı addımlar ciddi elmi-nəzəri və fəlsəfi əsaslara malikdir. Bu prosesin təməlini qoyan, ona rəhbərlik edən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev özünəməxsus fitri istedadla, böyük fəhmlə məhz Azərbaycan üçün ən məqbul olan variantları həmişə seçə bilmişdir. Onun seçdiyi bu xəttin arxasında, təməlində, bazasında nə kimi elmi-nəzəri müddəaların dayandığını bu kitabdan daha dəqiq öyrənmə bilirik.

Məndən əvvəl çıxış edən natiqlər demokratiya haqqında danışdılar, demokratik inkişaf yolunun məqamları, mərhələləri, Azərbaycanda onun özünəməxsus xüsusiyyətləri haqqında fikir söylədilər. Mən diqqəti kitabın adındakı ikinci bir məqama yönəltmək istəyirəm. Çünki kitab belə adlanır: "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən". Hansı irsdən söhbət gedir? Dünən "Azərbaycan" qəzetində bu kitab haqqında geniş publisistik yazı çap olunubdur. Orada söhbətin birmənalı şəkildə Heydər Əliyev irsindən getdiyi vurğulanır. Digər tərəfdən, əsəri diqqətlə oxuyarkən burada çox qədimdən başlayaraq böyük filosofların, böyük siyasi xadimlərin, dövlət başçıların fikirlərinin öz əksini tapdığı da açıq-aşkar məlum olur. Məhz Heydər Əliyev irsindənmi söhbət etməsinin, yoxsa dünya elmi-fəlsəfi fikrinin bir irs kimi nəzərə çatdırılmasının önə çəkilməsi sual olaraq qarşıya çıxır.

Mən bir daha hər iki fikrin düzgünlüyünü və onların bir ortaq məxrəcə gəldiyini vurğulamaq istəyirəm. Çünki Heydər Əliyev özü bilavasitə fəlsəfi əsərlər yazmasa da, dövlət quruculuğu xəttinin, strategiyasının elmi-nəzəri

əsaslarını traktatlar şəklində ifadə etməsə də, onun bütün fəaliyyəti böyük elmi-fəlsəfi irsə əsaslanırdı. O, intuitiv şəkildə, bəzən də özünəməxsus dahiyənə ustalıqla əvvəlki nəsillərin əldə etdiyi həm praktiki, həm də elmi-fəlsəfi nailiyyətləri həmişə nəzərə almışdır. Məhz bu böyük bazaya söykəndiyinə görə onun xətti həmişə davamlı olacaqdır. İndi biz onun uğurlarının bəhrələrinin şahidiyik.

Professor Ramiz Mehdiyevin bu əsəri, sadəcə olaraq, bir dahinin, böyük bir mütəfəkkirin uzaqgörənliyi, siyasi şəristəsi, intuisiyası ilə başa gələn, bu proseslərin arxasında duran məntiqi-idraki proseslərin açılması baxımından əhəmiyyətliyə. Çünki dövlət quruculuğuna qoşulan hər bir gənc insan böyük fitri istedad sahibi, dahi ola bilməz. Bizim bu proseslərin elmi-nəzəri, məntiqi analizini öyrənməyimiz çox vacibdir. Ancaq bu halda biz quruculuq prosesinə geniş kütlələrin özünün cəlb olunmasına nail ola bilərik. Vətəndaş cəmiyyətinin qurulması da dövlət idarəçiliyində daha çox insanların və bütövlükdə cəmiyyətin iştirak etməsini nəzərdə tutur.

Mən bu cəhətləri xüsusi olaraq vurğuladım və sonda müəllifin ön sözdə yazdığı bir fikrə diqqəti yönəltmək istəyirəm. O deyir: "Mənim yazdıqlarım heç də həqiqətin son instansiyası, son məntəqəsi kimi qəbul oluna bilməz. Əksinə, mən belə hesab edirəm ki, bu sahədəki tədqiqatlar hələ bundan sonra başlanacaqdır". Həqiqətən də professor Ramiz Mehdiyevin dövrümüzün aktual problemləri ilə bağlı hər bir əsəri sonrakı tədqiqatlar üçün bir başlanğıc olub müzakirələr, elmi araşdırmalar üçün yeni təkan verir. Mən qəti əminəm ki, bu əsər Azərbaycanda ictimai-siyasi fikrin, fəlsəfi fikrin inkişafına böyük təkan verəcəkdir.

Milli Məclisin deputatı, professor Bəxtiyar Əliyevin çıxışı

– Müstəqil Azərbaycanda açıq vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi-demokratik dövlət quruculuğu uğurla davam etdirilir. Sürətli iqtisadi inkişaf, ölkədəki sabitlik artıq bütün bölgənin sabitliyini və iqtisadi yüksəlişini müəyyənləşdirən əsas amilə çevrilmişdir. Nüfuzlu beynəlxalq qurumların və ekspertlərin fikri birmənalıdır: Azərbaycan nəinki Cənubi Qafqazda, bütövlükdə bölgədə sabitliyin və tərəqqinin daşıyıcısı və təminatçısıdır.

Bütün bunlar qısa bir zaman çərçivəsində baş vermişdir. Ona görə də bəzən insanlar elə düşünürlər ki, həmişə belə olmuşdur, bugünkü rahat həyat, demokratik cəmiyyət də elə mövcud idi və heç nədən asılı olmayaraq, belə də olmalı idi. Doğrudanmı belə düşünməyə əsas var? Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bir fikrini xatırlatmaq istədim: "Azərbaycanın bugünü haqqında, ölkənin gələcəkdə nə əldə edəcəyi haqqında danışarkən, elə bilərəm ki, keçmişə nəzər salmaq, Azərbaycanın demokratik inkişaf, tərəqqi, müstəqillik yolunun haradan başlanmasına bir daha qayıtmaq yerinə düşərdi". Doğrudan da, keçmiş, bugünü və gələcəyi dialektik vəhdətdə nəzərdən keçirmədən ölkənin tərəqqisinə həlledici təsir edən amillərin müəyyənləşdirilməsi, düzgün və uğurlu siyasətin həyata keçirilməsi mümkün deyildir.

Bu gün təqdimatına topladığımız, gərgin elmi araşdırmaların nəticəsi olan "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabını da elə məhz bu zərurətin nəticəsi kimi qiymətləndirmək düzgün olardı. Əsər ictimai-siyasi xadim, görkəmli alim və əsl vətəndaş mövqeyini ifadə edir.

Professor Ramiz Mehdiyevin geniş oxucu auditoriyasının diqqətinə təqdim etdiyi "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" fundamental əsərində müasir dövrün demokra-

tik cəmiyyətinin fəlsəfəsi açıqlanır. Azərbaycanın müstəqilliyi yoluna nəzər salaraq baş verən prosesləri obyektiv elmi təhlil süzgəcindən keçirən müəllif qurulan demokratik cəmiyyətin yeni modelini təqdim edir. Bu model indiyə kimi mövcud olmuş modellərdən öz tamlığı və açıq bir sistem olması ilə seçilir. Həmin modeli müqayisəli təhlil əsasında səciyyələndirərək müəllif haqlı olaraq yazır: "İdxal edilən modellər transformasiyalı cəmiyyətlərdə şəraitə uyğunlaşmağa heç də həmişə hazır olmur, çünki gələcək transformasiyanın müvəffəqiyyətini xeyli dərəcədə bəri başdan cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və sosial-mədəni hazırlığı müəyyənləşdirir. Buna görə də hansı məkanda qurulduğundan asılı olmayaraq, demokratiya təkamüllü və suveren olmalıdır ki, bu da vətəndaş cəmiyyətinin kompleks şəkildə və sabit inkişafını, səmərəli siyasi strukturun təsis olunmasını, rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyat formalaşdırılmasını və regional proseslərə təsirin fəal mexanizmlərini tətbiq etməyə imkan verir. XXI əsrdə Azərbaycanın inkişafının milli strategiyasının əsas istiqaməti məhz bundan ibarətdir".

Bu, Heydər Əliyev irsinə verilən qiymətdir. Müəllif dahi şəxsiyyət, ümummilli lider Heydər Əliyevin aşağıdakı nəzəri fikrinin real gerçəklikdə təzahürünün qanunauyğunluğunu ifadə edir. Heydər Əliyev demişdir: "Demokratiya daim inkişafda olan bir prosesdir. Bu, bir mərhələdən o birisinə qədər təkmilləşmə yolu ilə getməlidir. Bu təkmilləşmə təkamül yolu ilə olmalıdır. Çünki hər bir şeyə tezliklə nail olmaq çətindir". Müdrikliklə deyilmiş bu sözlərin illər keçdikcə Azərbaycan reallığının hansı istiqamətdə inkişafını şərtləndirməsi bir qanunauyğunluq kimi əsərdə xüsusi orijinalılıqla təhlil edilir.

Professor Ramiz Mehdiyev göstərir ki, 1970-ci illərdə yaradılmış böyük iqtisadi potensial qısa bir müddət ərzində, 1988-1992-ci illərdə insafsızcasına dağıdılmış, talan edilmiş, ölkə viran qoyulmuşdu. Bu, bəs deyilmiş kimi,

Azərbaycanın bir neçə yerə parçalanması, vətəndaş müharibəsi və nəticədə Azərbaycan dövlətinin birdəfəlik tarixdən silinməsi təhlükəsi yarandı. Lakin xalqın təkidli müraciəti ilə ölkənin siyasi rəhbərliyinə qayıdan möhtərəm Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına müstəqil, demokratik Azərbaycan dövlətini bəxş etdi.

Müəllif yazır ki, 2003-cü ildə xalqımız ümummilli liderimiz möhtərəm Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının xoşbəxt gələcəyini təmin edəcək siyasətini davam və inkişaf etdirəcək görkəmli siyasətçi cənab İlham Əliyevə sonsuz inamını və etimadını ifadə edərək onu ölkənin Prezidenti seçdi. Kimin necə düşünməsindən asılı olmayaraq, bu, xalqın iradəsinin təntənəsi idi.

Əsəri oxuyarkən real faktlara söykənən təhlil əsasında İlham Əliyev islahatlarının yeni bir fenomen olduğu nəticəsinə gəlicən. Ümumi daxili məhsulun həcmnin qısa müddət ərzində 34 faizi keçməsi və onun artan sürəti həqiqətən də elmi araşdırması zəruri olan yeni bir fenomendir. Cənab İlham Əliyev hələ 2004-cü ilin aprelində Avropa Şurası Parlament Assambleyasında çıxış edərkən demişdir: "İqtisadiyyat və demokratiya paralel sürətdə inkişaf edərək demokratiyanı təmin edə bilər".

Professor Ramiz Mehdiyev dünyada baş verən transformasiyaların təhlilini verərkən qeyd edir ki, neft ölkələrinin heç də hamısında nə iqtisadi yüksəliş baş verib, nə də demokratik proseslər inkişaf edibdir. Çünki qloballaşmanın dərinləşməsi iqtisadi maraqların toqquşaraq demokratiyanın deformasiyasına və ya yalançı demokratiyaya gətirib çıxarır və bunun kifayət qədər nümunələri var. Azərbaycanın inkişaf modeli isə bütün bu təhlükələrdən yan keçməyə imkan verir.

Cənab İlham Əliyevin bu yaxınlarda Fransaya dövlət səfəri zamanı dediyi sözləri xatırlatmaq yerinə düşərdi: "Azərbaycan regionda sabitliyin və təhlükəsizliyin

möhkəmlənməsinə, iqtisadi inkişafa və integrasiyaya təkan verəcək beynəlxalq layihələr həyata keçirir. Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri, Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri, Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu layihələri bütün regionun inkişafında və Azərbaycanın Avropaya integrasiyasında mühüm rol oynayacaq, ölkələrimizi birləşdirən möhkəm əməkdaşlıq körpüsü olacaqdır".

Bu, sözün əsl mənasında, tarixi bir hadisədir və zaman keçdikcə onun mahiyyətini dərk edəcək, real nəticələrini görəcəyik. Azərbaycan artıq özü iri layihələrə investisiya qoyuluşunu təmin edə biləcək qüdrətli ölkəyə çevrilibdir. Ölkənin iqtisadi yüksəlişinə, beynəlxalq aləmdə tutduğu mövqeyinə qiymət verərək möhtərəm Prezident İlham Əliyev deyir ki, bu gün Azərbaycansız bölgədə heç bir layihə həyata keçirilə bilməz. Bu, bugünkü Azərbaycanın reallığıdır. Bu, bizim hər birimizin qəlbində iftixar hissi doğurur.

Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev ölkənin 1993-2006-cı illərdə keçdiyi dövrün fəlsəfi-politoloji təhlili əsasında müstəqil Azərbaycan dövlətinin bugünkü inkişafının prinsipləri və qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirir. O, 1990-cı ildən ölkənin keçdiyi üç əsas mərhələni ayırd edir və üçüncü mərhələnin, haqlı olaraq, 2004-cü ildən başladığı qənaətinə gəlir. Bu təsnifat elmi əsaslara söykənir və ölkə həyatının bütün sahələrində baş verən sürətli kəmiyyət dəyişikliklərinin keyfiyyət dəyişikliklərinə ardıcıl olaraq keçidini səciyyələndirir və həyata keçirilən siyasətin doğruluğu nəticəsinə gəlməyə imkan verir.

Əsərdə siyasi müxalifətin inkişaf dinamikasının təhlili göstərir ki, 1993-cü ildə təşəkkül tapan müxalifət 2003-cü ildə siyasi həyatda yaşamaq qabiliyyətinə malik olmadığını ortaya qoydusa, 2005-ci ilin parlament seçkilərində tam iflasa uğradı. Müəllif yazır: "Radikal müxalifətin böhranı,

əslində isə onun iflası yalnız Prezident İlham Əliyevin şəxsi populyarlığı ilə deyil, həm də ölkədə iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması ilə izah edilir".

Daha sonra professor Ramiz Mehdiyev qeyd edir: "Demokratik transformasiyanın mürəkkəbliyinə baxmayaraq, Azərbaycanda yeni paradigma formalaşır – cəmiyyət daha da açıq olur, fərdin imkanları isə daha da genişlənir". Demokratiyaya doğru inkişaf yolunda ən mühüm məsələlərdən biri kimi əsas insan hüquq və azadlıqlarını nəzərdən keçirən müəllif dövlət başçısının bu sahədə gördüyü titanik işləri qiymətləndirərək yazır ki, bu sahə ahəngdar vətəndaş cəmiyyətinin, demokratik-hüquqi dövlətin qurulmasının və möhkəmləndirilməsinin əsasını təşkil edir.

Əsərdə 2005-ci ilin oktyabrında cənab İlham Əliyevin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müəyyənləşdirilən reytinginin 81,2 faiz olduğunu oxuyuruq. Təbii ki, bu artan reyting təkcə ölkə daxilindəki deyil, həm də beynəlxalq sahədəki fəaliyyətin göstəricisi kimi qiymətləndirilməlidir. Ona görə də 2005-ci ilin parlament seçkilərində Prezident partiyasının qələbəsi xalqın Prezidentə və onun siyasətinə dəstəyi idi. Bununla barışmağı bacarmayan siyasi müxalifətin mahiyyətini fəlsəfi-siyasi cəhətdən təhlil edən müəllif onların iflasının fəlsəfəsini açıqlayır.

Bu əsərdə qırmızı xətlə keçən daha bir fikrə diqqəti çəkmək istərdim: Azərbaycan dövlətinin və xalqının yüksək siyasi nüfuza malik müdrik Prezidenti və lideri var. Onun siyasəti Heydər Əliyev siyasətinin yeni mərhələdə inamlı inkişafıdır və bu siyasət yaxın gələcəkdə Azərbaycanı dünya düzümünə təsir edən siyasi qüvvəyə çevirəcəkdir.

Buna işarə edən müəllif "Biz hansı istiqamətdə hərəkət etməliyik" fikri ətrafında düşüncələrini ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlir: "Qlobal transformasiyalar

baxımından Azərbaycanın milli siyasəti, fikrimizcə, zamanın sınağından çıxmış və ölkələrin dünya birliyində nüfuzunun artmasına xidmət edən prinsiplər əsasında qurulmalıdır".

Fikrimizcə, müəllifin təşəbbüsü uğurlu alınıbdir. Nəfis şəkildə tərtib edilmiş bu elmi kitab Azərbaycanda ilk dəfə olaraq fəlsəfə və siyasi elmlər sahəsində yeni elmi istiqaməti müəyyənləşdirən dəyərli əsərdir. Kitab məzmunu və formanın, yeniliklə köhnənin mübarizəsinin vəhdətinin bariz nümunəsidir. Müasir Azərbaycan dövlətinin ictimai-siyasi inkişaf perspektivlərinin təhlilinə həsr edilmiş bu orijinal dəyərli əsərə görə müəllifə dərin təşəkkürümüzü bildirərək onu və elmi ictimaiyyəti bu münasibətlə təbrik edirik.

Mən sonda hörmətli akademik Ziyad Səmədzadənin təklifinə tərəfdar çıxıram və arzu edirəm ki, bu kitab Azərbaycan həqiqətlərinin geniş yayılması üçün Qərbi Avropa və Şərqi dillərinə tərcümə edilib bütün dünyaya çatdırılsın.

**Milli Məclisin Mədəniyyət komissiyasının sədri,
Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü
Nizami Cəfərovun çıxışı**

– Demokratiya haqqında fundamental söz o zaman deyilir və mükəmməl əsər o zaman yazılır ki, o mühitdə, o ölkədə demokratiya olsun. Yəni, bu əsərin ən mühüm cəhəti məhz demokratik bir düşüncənin məhsulu olmasıdır, burada demokratik bir dövlətçilik düşüncəsinin iştirak etməsidir. Bu kitab həm də onu göstərir ki, belə bir əsəri yarada bilən xalq, millət, dövlətçilik şüuru heç zaman hansısa "rəngli" inqilabların təsiri altına düşə bilməz. Yəni bu, artıq sadəcə bir müəllifin, tədqiqatçının əsəri deyil, eyni zamanda, bizim ümumi ictimai fikrimizin bir əsəri kimi də əhəmiyyətlidir.

"Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabı hər şeydən əvvəl, çox böyük bir analitikin, çox böyük bir akademik düşüncə sahibinin əsəridir. Niyə? Ona görə ki, burada hətta emosionallığın özü də modelləşdirilibdir. Bu kitabda olan emosionallığın özü də çox aydın və dəqiq konturlarla, strukturlarla, modellərlə təqdim olunur. Yəni, bu kitab sözlərlə yox, fikirlərlə, konstruksiyalarla, düşüncə modelləri ilə yazılıbdır. Bu mənada kitab akademik bir düşüncənin əsəridir.

İkinci tərəfdən, bu kitab bir siyasət generalının, təcrübəli siyasətçinin əsəridir. Həm də o, normativliyi çox dərinliyi ilə bilən, norma ilə anomaliya arasındakı münasibətlərin sistemini tapa bilən və bu sahədə çox böyük təcrübə qazanmış bir insanın əsəridir. Əlbəttə, bir də buna görə bu əsərin çox böyük dəyəri var.

Akademik düşüncə bəzən, – xüsusilə ictimai elmlər sahəsində, – praktikanı, təcrübəni dərinlən qavraya bilmədiyinə, ona yaxın ola bilmədiyinə görə çox gözəl modellər verə bilir. Amma təcrübəni modelləşdirə bilmir. Bu problem cəmiyyətşünaslıqdan başlamış dilçiliyə və ədəbiyyatşünaslığa qədər bizim ictimai elmlərimizdə var. Bəzən deyilən elmi fikirlər o hadisələrin özü qədər dərin və zəngin olur. Bu əsərin üstünlüyü bir də ondan ibarətdir ki, böyük bir təcrübə ümumiləşdirilibdir.

Nəhayət, bu əsərin üçüncü mühüm keyfiyyəti ondan ibarətdir ki, bu əsər ideyalı bir əsərdir. Bu əsər öz iddiası ilə və bu iddiaya uyğun imkanları ilə özünü təqdim edə biləcək böyük bir düşüncənin, iradənin əsəridir. Yəni, bunu xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Yenə də bütün bunların hamısını bugünkü Azərbaycan şəraiti, Azərbaycan ictimai düşüncəsi verir. Buna görə də biz, ümumiyyətlə, bu əsəri millətin son illərdə yazılmış ən böyük əsərlərindən biri kimi qəbul edə bilərik.

Fəlsəfənin və filosofun uğuru həmişə onunla ölçülür ki, o, ən müxtəlif spektrləri nə qədər əhatə edə bilər. Yəni, cəmiyyətdə hər hansı hadisə baş verirsə, bu hadisələr bütün mürəkkəbliyi və bütün analitizmi ilə fəlsəfi düşüncədə dəyərləndirilsə, bu, fəlsəfi düşüncədir. Əks halda bizim hər hansı fikrimiz mülahizələrdən ibarət ola bilər. Azərbaycan da 1990-cı illərdə, 2000-ci illərdə baş vermiş hadisələr hətta ən xırda anomaliyalara qədər bu kitabın mövzusuna çevrilməsəydi, təbii ki, biz onu lazımi böyük fəlsəfi düşüncənin əsəri kimi qəbul edə bilməzdik. Ən kiçik məsələlər, ən xırda paradigmlər nəzərə alınmışdır. Onu deyək ki, Azərbaycan cəmiyyətində son illərdə çox böyük hadisələr baş verdi və bunların heç də hamısı əsaslı hadisələr deyildi. Heç də hamısı bu millətin istedadından törəməmişdi. Son həddinə qədər tam bir analitizmlə verilən izah bu kitabın janrının məhz fəlsəfi kitab olduğunu təsdiqləyir. Yəni, hər şey əhatə olunur. Heç nədən kənara çəkinilmir, ən konyunktur prosesin özünə də izah verilir və bu, ümumi kontekstdə gedir.

Burada irs, təbii ki, yalnız Azərbaycanın irsi deyildir. Demokratiyanın ümumi, universal dəyərləri ilə yanaşı, çox ciddi milli paradigmləri var. Amma Azərbaycanın bir millət, dövlət olaraq xarakteri, bugünkü iddialarımızın mahiyyəti elədir ki, biz beynəlxalq təcrübəni qəbul edirik. Biz dünyaya, sadəcə, integrasiya olunmur, həm də dünyanı özümüzdə integrasiya etməyi bacarıırıq. Ona görə də professor Ramiz Mehdiyevin demokratiyanın bütün tarixinə belə çox yer ayırması, Platondan, Aristoteldən maarifçiliyə qədər, XX əsrin əvvəllərindəki demokratik düşüncəyə qədər və hətta postmodern demokratiyaya qədər təhlilləri verməsi, ümumiləşdirməsi onu göstərir ki, Azərbaycan bu dünyanın həyatını yaşayır. Yəni, Azərbaycan, sadəcə, hansısa bir milli məhdudiyyət içərisində demokratiya axtaran ölkə deyildir. Amma bir şey

də var ki, hər halda, demokratiya həm də bu millətin istedadıdır. Millət demokratiyaya nə dərəcədə bağlıdırsa, bu sahədəki qabiliyyəti o həddə qədər gedə bilər. Əgər o həddən o tərəfə milləti demokrat olmağa məcbur edəcəksənsə, istər-istəməz problemlər yaranacaqdır.

Bu kitab rus dilindədir, hamımız deyirik ki, ingilis dilinə, alman dilinə də tərcümə olunmalıdır. Amma mən düşünürəm ki, bu kitab mütləq və mütləq Azərbaycan dilinə də tərcümə olunmalıdır. Niyə? Ona görə tərcümə olunmalıdır ki, bu kitabdakı məntiq, mülahizələr, üslub, ifadə mədəniyyəti Azərbaycan dilinə çox şey verə bilər. Biz bəzən böyük düşüncəni Azərbaycan dilinə gətirməyə çətinlik çəkdiyimizə görə bəzən integrasiyanın arxasınca həddindən artıq getdiyimizə görə istər-istəməz dilimiz də zəifləyir. Belə olanda, öz dilimizdə daha çox zəif əsərlər təqdim olunur. Mən heç şübhə etmirəm ki, bu əsər Azərbaycan dilinə lazımi səviyyədə çevrilsə, Azərbaycan dili bundan qazanacaqdır.

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun rektoru, professor Aqiyə Naxçıvanlının çıxışı

– Həyatının müəyyən mərhələsində irs haqqında düşünmək hər bir insana xas olan xüsusiyyətdir. Lakin ideya irsinin mahiyyətini dərk etmək, onun dərinliyinə varmaq hər kəsə nəsis olmur. Professor Ramiz Mehdiyevin bu gün təqdimatına topladığımız "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" adlı kitabı dərin rəmzi xarakter daşıyır. Sivilizasiyalı dünyanın daim "vətəndaş cəmiyyətinə" doğru hərəkətini dərinlən və hərtərəfli təhlil edərək müəllif əsərdə milli demokratik inkişafın əsas parametrlərini tədqiq edir. Məhz bu ideyalar "Biz kimik? Hara gedirik? Bizim milli eyniyyətimiz necə aktuallaşır? Biz hansı istiqamətdə hərəkət etməliyik?" kimi əbədi fəlsəfi suallar müəllifi düşündürür.

Sovet ideologiyası ilə məhkum edilmiş konseptual paradigmaları rədd edərkən Ramiz Mehdiyev müxtəlif metodoloji yanaşma vasitələri ilə təkamüllü inkişafın hərəkət izlərini araşdıraraq birliklərin tədqiqində Qərb nəzəri yanaşmalarına doğru irəliləyir. Lakin bu, heç də o demək deyildir ki, müəllif bu yanaşmalarla məhdudlaşır. Kitabın başlıca məziyyətlərindən biri də məhz ondan ibarətdir ki, müəllif bizim milli və tarixi təcrübəmizin nadirliyini, özünəməxsus xüsusiyyətlərini daim diqqət mərkəzində saxlayır.

Qanunauyğun bir haldır ki, professor Ramiz Mehdiyevin bu monoqrafiyası ilk cəhd olmaqla yanaşı, eyni zamanda, postsovet məkanı ölkələrinin siyasi fəlsəfəsində demokratik inkişafın milli modelinin müəyyənləşdirilməsi, bunun əsasında Azərbaycanın müasir demokratik inkişafının səciyyəvləndirilməsi və ictimai-siyasi inkişaf perspektivlərinin proqnozlaşdırılması sahəsində ən uğurlu addımdır.

Təqdim olunan monoqrafiya yalnız Azərbaycanın demokratik inkişafının problemlərinin deyil, habelə milli birliyin möhkəmlənməsi prosesini dövlət rəhbərliyinin dərinəndərk etməsinin məntiqi tamamlanması kimi qiymətləndirilə bilər. Kitabda ümummilli liderimiz Heydər Əliyev siyasətinin fəlsəfəsini açan yeni, daha doğrusu, gözlənilməz bir rəqəms təqdim olunur. Yenidən hakimiyyətə qayıdan ümummilli liderimiz dövlətin imkanlarını və xalqın intellektual potensialını konseptual problemlərin həllinə səfərbər edə bilmişdir.

Görkəmli bir siyasətçi və təcrübəli dövlət xadimi olan Heydər Əliyev bütün siyasi hadisələrin və sosial hərəkətlərin səbəblərini doğuran iqtisadi problemləri həll etmək məqsədilə bu işlərin təkmilləşdirilməsi məsələlərini ön plana çəkdi. Kitabda düzgün olaraq deyilir ki, Heydər Əliyev milli inkişafa xüsusi özünəməxsusluq önəmi verməyə nail ola bilmişdir. Bu məqsədlə o, ilk növbədə, daxili problemlərin həllini əsas götürmüşdür.

Heydər Əliyevin kitabda geniş və dərin təhlilini tapan ən böyük xidmətlərindən biri cəmiyyət üzvlərini bir-birinə yaxınlaşdıran və birləşdirən İslamın dirçəlməsinə "yaşıl işıq" yandırması idi. Ümummilli lider tərəfindən irəli sürülən azərbaycançılıq ideyası milli birlik arzularını özündə təcəssüm etdirdi. Bununla belə, kitabda çox gözəl işıqlandırılan bu məsələdə Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi nəticəsində İslam dini çərçivələrdə qalaraq heç bir ictimai-siyasi hərəkətə çevrilmədi. Belə ölçülüb-biçilmiş siyasət qloballaşma dövründə sivilizasiyaların yaxınlaşması prosesinə yalnız müsbət təsir göstərə bilərdi.

Müəllifin fikrincə, sivilizasiya və mədəniyyətlərin dialoqunda nisbətən qısamüddətli Qərbin iqtisadi təcrübəsi deyil, habelə müddətli Şərq təcrübəsi də istər uğurlu Şimal, istərsə də uğursuz Cənub üçün dəyərli ola bilərdi. Qərb və Şərq mədəniyyət tiplərinin baza istiqamətlərinin, o cümlədən siyasi mədəniyyətlərin bir-birinə əks olması sabit xarakter daşıdığına görə onları hətta ən ciddi islahatlar sarsıda bilməzdi. Siyasi xəttin varisliyini təmin edərkən ölkə Prezidenti İlham Əliyev hesab edir ki, Şərq və Qərb mədəniyyətlərini birləşdirən körpü rolunu məhz Azərbaycan oynaya bilər və bununla da sivilizasiyalararası dialoqda yeni bir səhifə açılar.

Əsərdə siyasətin fəlsəfəsinin kateqorial aparatının inkişaf etdirilməsində də müəllifin rolu böyükdür. Bu kontekstdə müəllif ilk dəfə olaraq elmi dövriyyəyə yeni terminin – "geomokratikləşmə" anlayışını tətbiq edərək dünyəvi demokratikləşmənin coğrafi-siyasi mahiyyətini açıqlayır.

Məlumdur ki, sivilizasiyaların dialoqunun səmərəliliyi məsələlərində ən ağır yük təhsil sisteminin üzərinə düşür. Biz təhsil işçiləri professor Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycanın dünyada rəqabət aparmaq qabiliyyəti təhsil sistemindən asılıdır" kimi gəldiyi nəticələri yaxşı başa

düşürük. Bununla əlaqədar ölkədə təhsilin səviyyəsinin qaldırılması sahəsində onun narahatlığını da dərk edirik.

Kitabda qeyd olunur ki, hər bir dövlət özü müəyyən etməlidir ki, o, ya qloballaşmanın tam-hüquqlu subyektidir, yaxud da bu prosesin passiv müşahidəçisidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir dünyada obyekt vəziyyətində olmaq da az təhlükə doğurmur. Tarixin ötən mərhələlərində, xalqların nisbətən bir-birindən təcrid edilmiş halda yaşadıkları dövrlərdə obyektə subyekt arasındakı fərqlər belə faciəvi xarakter daşıyırdı. Lakin qloballaşma dövründə hər bir xalq seçim etməlidir: ya öz gələcək səmərəli strategiyasını təqdim etməlisən, yaxud da başqaları bu strategiyanı öz maraqlarına uyğun hazırlayıb sənə tətbiq edəcəkdir. Bəzi ölkələr üçün gələcək təsadüfdən, bəziləri üçün isə zərurətdən doğur. Bəli, Azərbaycan öz gələcəyini özü müəyyənləşdirmişdir.

Mən çıxışımı professor Ramiz Mehdiyevin öz sözləri ilə bitirmək istəyirəm: "Azərbaycanın siyasi gələcəyi Heydər Əliyevin fəal tərəfdarları və ardıcılıarı ilə bağlıdır". Bu xətti inamla irəli aparan Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevdir.

Akademik **Ziyad Səmədzadə** mərasimə yekun vuraraq dedi:

– Çox sağ olun. Bizim hamımıza bir daha aydın oldu ki, çıxış edən hörmətli ziyalılarımız, ictimai xadimlərimiz professor Ramiz Mehdiyevin kitabım yüksək qiymətləndirdilər. Bir daha təkrar etmək istəyirəm ki, doğrudan da bu kitabı Azərbaycan elminin ən yüksək nailiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirmək olar. Mərhum Heydər Əliyev hələ 1997-ci ildə akademiyanın üzvləri ilə görüşərkən Azərbaycanın XX əsrdə keçdiyi yolun tarixini yazmağı tövsiyə etmişdi. Bu istiqamətdə xeyli iş görülmüşdür. Lakin çox təəssüf ki, hələ biz, Azərbaycan elmi bu istiqamətdə aparı-

lacaq tədqiqatların genişlənməsi baxımından Azərbaycan xalqına borcluyuq.

"Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabı, heç şübhəsiz ki, ictimai elmlərə, bütünlükdə Azərbaycan elminə fundamental bir töhfədir. İstərdim ki, kitabdan bir-iki fikri nəzərinizə çatdırım. Professor Ramiz Mehdiyev çox dərin araşdırmalardan sonra dünya təcrübəsini, ayrı-ayrı ölkələrin həyatında baş verən prosesləri dərinləndirən təhlil edərək aşağıdakı nəticələri qeyd edir:

– vəzifəmiz ondan ibarət deyil ki, inkişaf etmiş ölkələrin ənənələrini və həyat tərzini iqtibas etmək sayəsində qısa müddət ərzində onlara çatmaq. Biz irəliyə tullanmaqla deyil, milli gerçəklikləri, adət-ənənələri, azərbaycançılığın tarixini və ideologiyasını nəzərə almaqla, suveren demokratiyanı bərqərar etməyə imkan verən möhkəm və dəqiq addımlarla hərəkət etmək istəyirik;

– gələcək yalnız elə cəmiyyətdir ki, o öz tarixinə hörmət edir, indini dərk edir və gələcək inkişaf yollarını görür. Hər bir nəslin sarsıntısız, keçmişin üstündən xətt çəkməməklə, indidən qaçmadan öz gələcəyini seçmək hüququ vardır. Bu imkan biz bu gün əldən verməməliyik. Yadda saxlamaq lazımdır ki, sivilizasiyanın ümumi inkişaf yolu ilə gedərkən hər bir ölkə, hər bir xalq özünəməxsus yol keçir. Dövlətin demokratik quruluşu bunun üçün geniş imkanlar açır. Bütün bunların dərk edilməsi kimlənsə xaricdə belə arzu etməsinə görə deyil, demokratiya uğrunda mübarizə cəhdlərimizə daxili inam və əsas verir.

Bu dəyərli fikirlər, sözün əsl mənasında, hər gün bizim həyatımızda əsas götürülməlidir. Prezident İlham Əliyev də dəfələrlə vurğulayıb, Azərbaycanın inkişaf modeli elədir ki, o, xalqın milli mənafeələrinə, Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinə, iqtisadi təhlükəsizliyinə cavab verməlidir.

Mən son illərdə Azərbaycan elminin, o cümlədən fəlsəfə elminin inkişafında bu sahədə sözün əsl mənasında cəsa-

rətli addımlar atan professor Ramiz Mehdiyevə bu çox dəyərli kitaba görə hamımızın adından bir daha təşəkkürümü bildirirəm. Mən əminəm ki, bu kitab ilk növbədə Azərbaycan dilinə və sonra digər dillərə çevriləcək və bütün dünyaya bəyan edəcəkdir ki, Azərbaycan həm keçmiş irsi təhlil edərək qoruyur, həm Heydər Əliyev irsinə sadıq qalaraq inkişaf edir və həm də bundan sonra da qloballaşan dünyanın inkişaf etmiş, demokratik ənənələrə sadıq olan bir dövlətinə çevriləcəkdir.

Müstəqilliyin yolu demokratiyadan keçir

Müasir cəmiyyətdə gedən proseslərin öyrənilməsi, əldə edilmiş nəticələrin ümumiləşdirilməsi, inkişafın əsas hədəflərinin dəqiqliklə müəyyənləşdirilməsi yaşanmış dövrə və gələcəyə fəlsəfi baxışı, yanaşmanı zəruri edir. Hadisələrin inkişafı, əlaqə, asılılıq və qanunauyğunluqları haqqında elmi-fəlsəfi təsəvvürə malik olmadan gözlənilən nəticənin əldə edilməsi mümkün deyil. Xüsusilə də tarixin, zamanın böhranlı anında onun istiqamətinə nüfuz edə biləcək şəxsiyyətlərin fəaliyyətlərini baş verən proseslərlə qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçirmədən fikir aydınlığına və məqsədyönlülüyə nail olmaq çətindir. Qeyri-müəyyənlik isə istər cəmiyyətin, istərsə də şəxsiyyətin tənəzzülünə gətirib çıxarır.

Görkəmli ictimai-siyasi xadim, akademik Ramiz Mehdiyevin bir fikri deyilənləri təsdiq edir: "XXI əsrdə Azərbaycanın milli dövlətçiliyi elə bir insanın həyat fəaliyyətinin bəhrəsidir ki, onun amalları azərbaycançılıq ideyasının zəfər çaldığı, fərdin hüquq və azadlıqlarının təmin edildiyi, iqtisadiyyatın ardıcıl surətdə yüksəldiyi və ictimai inkişafa nail olunduğu məkan qurulmasına yönəlmişdir" (*Ramiz Mehdiyev. "XXI əsrdə milli dövlətçilik: demokratik inkişaf və müxalifət", "Azərbaycan" qəzeti, 18 fevral 2003-cü il*). Burada dövlətin təşəkkülünün, ardıcıl və sabit inkişafının əsasları çox dəqiq ayırd edilmişdir. Həmin əsasların müəyyənləşdirilməsi və ardıcıl surətdə həyata keçirilməsi onillər tələb etsə də, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bunu ən qısa bir müddətdə – on il ərzində gerçəkləşdirdi.

Doğrudan da dünya şöhrətli siyasətçi, zəmanəmizin ən böyük mütəfəkkiri Heydər Əliyevin "həyat fəaliyyətinin bəhrəsi" olan müstəqil Azərbaycanda açıq vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi-demokratik dövlət quruculuğu uğurla davam etdirilir. Sürətli iqtisadi inkişaf, ölkədəki sabitlik artıq bütün bölgənin stabilliyini və iqtisadi yüksəlişini müəyyənləşdirən əsas amilə çevrilmişdir. Nüfuzlu beynəlxalq qurumların və ekspertlərin fikri birmənalıdır: Azərbaycan nəinki Cənubi Qafqazda, bütövlükdə bölgədə sabitliyin və tərəqqinin daşıyıcısı və qarantıdır.

Bütün bunlar qısa bir zaman çərçivəsində baş vermişdir. Ona görə də bəzən insanlar elə düşünürlər ki, həmişə belə olmuşdur, bugünkü rahat həyat, demokratik cəmiyyət də elə mövcud idi və heç nədən asılı olmayaraq belə də olmalı idi. Əslində belə düşünməyə əsas var?

Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bir fikrini xatırlatmaq istərdik: "Azərbaycanın bugünü haqqında, ölkənin gələcəkdə nə əldə edəcəyi haqqında danışarkən, elə bilirəm ki, keçmişə nəzər salmaq, Azərbaycanın demokratik inkişaf, tərəqqi, müstəqillik yolunun haradan başlanmasına bir daha qayıtmaq yerinə düşərdi". Doğrudan da keçmiş, bugünü və gələcəyi dialektik vəhdətdə nəzərdən keçirmədən ölkənin tərəqqisinə həll edici təsir edən amillərin müəyyənləşdirilməsi, düzgün və uğurlu siyasətin həyata keçirilməsi mümkün deyil.

Bu günlərdə akademik Ramiz Mehdiyevin Azərbaycanın elm ictimaiyyətinə təqdim edilmiş "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabını da bu zərurətin nəticəsi kimi qiymətləndirmək olar. Əsər ictimai-siyasi xadim, görkəmli alim və əsl vətəndaş mövqeyini ifadə edir. Müəllif yazır ki, əlbəttə, bütün vətəndaşlarımız kimi, mənim üçün də maraqlıdır, görəsən, müasir şəraitdə demokratiya uğrunda yarışda Azərbaycan hansı yeri tutacaqdır. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, cəmiyyətin elmi elitasının heç də hamısı

bu vətəndaş mövqeyini bölüşmək üçün ətəldən ayrılmayıb. Halbuki demokratik ölkələrdə cəmiyyətin inkişafının fəlsəfi-politoloji tədqiqi gündəlikdə olan ən mühüm elmi araşdırmalardandır. Həmin araşdırmalar ölkənin əldə etdiyi nailiyyətləri inkişafın təkanverici qüvvəsi kimi qiymətləndirərək bu prosesə mane olan əsas amilləri və destruktiv qüvvələrin yanlış mövqelərini tənqid etməkdən çəkinmir.

Bu baxımdan akademik Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" fundamental əsəri xüsusi əhəmiyyətə malik olan, müasir dövrün demokratik cəmiyyətinin inkişaf fəlsəfəsinin tədqiqinə həsr edilmiş çox cəsarətli elmi araşdırmaadır. Azərbaycanın müstəqilliyi yoluna nəzər salaraq baş verən prosesləri obyektiv elmi təhlil süzgəcindən keçirən müəllif qurulan demokratik cəmiyyətin yeni modelini təqdim edir. Bu model indiye kimi mövcud olmuş modellərdən öz tamlığı və açıq bir sistem olması ilə seçilir. Həmin modeli müqayisəli təhlil əsasında səciyyələndirərək müəllif haqlı olaraq yazır: "İdخال edilən modellər transformasiyalı cəmiyyətlərdə şəraitə uyğunlaşmağa heç də həmişə hazır olmur, çünki gələcək transformasiyanın müvəffəqiyyətini xeyli dərəcədə bəri başdan cəmiyyətin siyasi, iqtisadi və sosiomədəni hazırlığı müəyyənləşdirir. Buna görə də hansı məkanda qurulduğundan asılı olmayaraq, demokratiya təkamüllü və suveren olmalıdır ki, bu da vətəndaş cəmiyyətinin kompleks şəkildə və sabit inkişafını, səmərəli siyasi strukturun təsis olunmasını, rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat formalaşdırılmasını və regional proseslərə təsirin fəal mexanizmlərini tətbiq etməyə imkan verir. XXI əsrdə Azərbaycanın inkişafının milli strategiyasının əsas istiqaməti məhz bundan ibarətdir".

Bu, Heydər Əliyev irsinə verilən qiymətdir. Müəllif ümummilli lider Heydər Əliyevin aşağıdakı nəzəri fikrinin real gerçəklikdə təzahürünün qanunauyğunluğunu ifadə

edir. Heydər Əliyev demişdir: "Demokratiya daim inkişafda olan bir prosesdir. Bu, bir mərhələdən o birsinə qədər təkmilləşmə yolu ilə getməlidir... Bu təkmilləşmə təkamül yolu ilə olmalıdır. Çünki hər bir şeyə tezliklə nail olmaq çətinidir". Müdrikliklə deyilmiş bu sözlərin illər keçdikcə Azərbaycan reallığının hansı istiqamətdə inkişafını şərtləndirməsi bir qanunauyğunluq kimi əsərdə xüsusi orijinalılıqla təhlil edilir.

Əsərdə qeyd edilir ki, müasir Azərbaycan cəmiyyəti 70 ildə, xüsusilə də 1970-1980-ci illərdə yaradılmış güclü iqtisadi və elmi potensiala söykənərək müstəqil dövlətçilik mərhələsinə itkilərsiz qədəm qoya bilirdi. Lakin bir tərəfdən səriştəsizlik, digər tərəfdən isə hakimiyyət uğrunda qızıqışan ehtiraslar dövlət və milli mənafeələrə tamamilə zidd olan siyasətin həyata keçirilməsini şərtləndirirdi. Heydər Əliyev Ali Sovetin tribunasından 29 avqust 1991-ci ildə milli dövlətçiliyin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün görülməsi zəruri olan işlərlə bağlı deyirdi: "İndi biz respublikanın həyatında ən çətin dövrdə çıxış yolu tapmalıyıq. Çıxış yolunun tapılmasına hamımız səy göstərməliyik. Ancaq biz ayırd etməliyik: bu çıxış yolunu biz necə tapa bilərik?.. Ancaq biz bu günlərdə nəyin bahasına olursa-olsun milli birlik yaratmağa çalışmalıyıq. Bunun üçün isə tam aydın olmalıdır: biz bu milli birliyə hansı platforma əsasında nail ola bilərik? Bu birliyi təmin etmək üçün bir neçə şərt təcili olaraq yerinə yetirilməlidir". Bu müdrik vətəndaş çağırışına qoşulmaq əvəzinə tarixin bütün təbəddülatlı dövrlərində olduğu kimi, yenə də şəxsi ambisiyalar üstün gəldi. İqtisadiyyatı, ümumiyyətlə, hər nə varsa, onu dağıtmağa çalışdılar və bu vərdiş onları "dağıdıcı müxalifətə" çevirdi.

Akademik Ramiz Mehdiyevin bu fikrinə tam şəriklik ki, qısa bir müddət ərzində 1970-ci illərdə yaradılmış iqtisadi potensial 1988-1992-ci illərdə insafsızcasına talan edilir,

ölkə viran qoyulurdu. Bu, bəs deyilmiş kimi, Azərbaycanın bir neçə yerə parçalanması, vətəndaş müharibəsi və nəticədə Azərbaycan dövlətinin birdəfəlik tarixdən silinməsi təhlükəsi yarandı. Olmazın müsibətlə sovetlər dövründə dövlət dili kimi qorunub saxlanmış Azərbaycan dilinə də təcavüz edildi. Dil xalqın mədəniyyəti, xarakteri, mənavi dəyərlərinin daşıyıcısıdır. Dili məhv etməklə xalqı məhv etməyə, dövləti məhv etməyə çalışanlar kimə və nəyə xidmət edirdilər?! Ancaq xalqın təkidli müraciətilə ölkənin siyasi rəhbərliyinə qayıdan Heydər Əliyev Azərbaycan xalqına müstəqil, demokratik Azərbaycan dövlətini bəxş etdi.

Müəllif haqlı olaraq yazır ki, ölkədə fəaliyyət göstərən siyasi və iqtisadi sistem əsl vətəndaşın, böyük şəxsiyyətin, qüdrətli liderin əməyinin bəhrəsidir. Akademik Ramiz Mehdiyevin elmi araşdırması ulu öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasının hərtərəfli elmi təhlilini əhatə edir. Əsəri oxuduqca ötən illərin hər anı gözümüzün önündə canlanır, yaşadığın dövrün əzəmətini, mənasını daha aydın dərk edirsən. Görkəmli filosof-siyasətçinin həmin hadisələrin oxşar və fərqli cəhətlərini, sadə və mürekkəb məsələlərini müqayisəli təhlil edərək bugünümüz və sabahımız haqqında aydın təsəvvür yaradan ümumiləşdirmələri insanın işıqlı sabaha, xoşbəxt gələcəyə inamını artırır. İstər-istəməz bu böyük insanın zəkasına, iradəsinə, vətən, dövlət, millət sevgisinə qibtə edirsən. Sonra isə düşünürsən ki, başqa cürə də ola bilməzdi. Çünki Heydər Əliyev ideyalarına, deməli, xalqa, dövlətə bütün çətin məqamlarda sadıq qalan və bu ideyaların gələcək nəslin xoşbəxtliyinin əsası olduğunu elmi əsərlərində sübut edən alim-vətəndaş elə bu cür də yaşamalı, millətinə, dövlətinə xidmət etməlidir. Bu, Heydər Əliyevin azərbaycançılıq ideyasının parlaq təzahürüdür.

Müəllif prezident seçkilərinin nəticələrinin elmi təhlili əsasında belə qənaətə gəlir ki, artıq ölkədə və beynəlxalq

aləmdə böyük siyasi nüfuz qazanmış cənab İlham Əliyevin qəti qələbəsi heç bir şübhə doğurmurdu və 2003-cü ildə xalqımız ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqının xoşbəxt gələcəyini təmin edəcək siyasətini davam və inkişaf etdirəcək görkəmli siyasətçi cənab İlham Əliyevə sonsuz inamını və etimadını ifadə edərək onu ölkənin Prezidenti seçdi. Kimin necə düşünməsindən asılı olmayaraq, bu, xalqın iradəsinin təntənəsi idi.

Əsəri oxuyarkən real faktlara söykənən təhlil əsasında İlham Əliyev islahatlarının yeni bir fenomen olduğu nəticəsinə gəlicən. ÜDM-in həcmnin qısa müddət ərzində 34 %-ə çatması və onun artan tempi həqiqətən də elmi araşdırması zəruri olan yeni bir fenomendir. Təsadüfi deyil ki, cənab İlham Əliyev hələ 2004-cü ilin aprelində AŞ PA-da belə bir tezislə çıxış etmişdi: iqtisadi inkişaf demokratik inkişaf bir-birini şərtləndirərək paralel getməlidir.

Akademik Ramiz Mehdiyev dünyada baş verən transformasiyaların təhlilini verərkən qeyd edir ki, neft ölkələrinin heç də hamısında nə iqtisadi yüksəliş baş verib, nə də demokratik proseslər inkişaf edib. Çünki qloballaşmanın dərinləşməsi iqtisadi maraqların toqquşaraq demokratiyanın deformasiyasına və ya psevdodemokratiyaya gətirib çıxarır və bunun kifayət qədər nümunələri var. Azərbaycanın inkişaf modeli isə bütün bu təhlükələrdən yan keçməyə imkan verir.

Bu fikri əsaslandırmaq üçün cənab İlham Əliyevin bu yaxınlarda Fransaya dövlət səfəri zamanı dediyi sözləri xatırlamaq yerinə düşərdi: "Azərbaycan regionda sabitliyin və təhlükəsizliyin möhkəmlənməsinə, iqtisadi inkişafa və inteqrasiyaya təkən verəcək beynəlxalq layihələr həyata keçirir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihələri bütün regionun inkişafında və Azərbaycanın Avropaya inteqrasiyasında mühüm rol oynayacaq, ölkələrimizi birləşdirən möhkəm əməkdaşlıq körpüsü olacaqdır".

Bu, sözün əsl mənasında, tarixi bir hadisədir və zaman keçdikcə onun mahiyyətini dərk edəcək, real nəticələrini görəcəyik. Azərbaycan artıq özü iri layihələrə investisiya qoyulmasını təmin edə biləcək qüdrətli ölkəyə çevrilib. Ölkənin iqtisadi yüksəlişinə, beynəlxalq aləmdə tutduğu mövqeyə qiymət verərək Prezident İlham Əliyev deyir ki, bu gün Azərbaycansız bölgədə heç bir layihə həyata keçirilə bilməz. Bu, hazırkı Azərbaycan reallığıdır və bizim hər birimizin qəlbində iftixar hissi doğurur.

Akademik Ramiz Mehdiyev ölkənin 1993-2006-cı illərdə keçdiyi dövrün fəlsəfi-politoloji təhlili əsasında müstəqil Azərbaycan dövlətinin sürətli inkişafının prinsip və qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirir. O, 1990-cı ildən ölkənin keçdiyi üç əsas mərhələni ayırd edir və üçüncü mərhələnin 2004-cü ildən başladığı qənaətinə gəlir. Bu təsnifat elmi əsaslara söykənir və ölkə həyatının bütün sahələrində baş verən sürətli kəmiyyət dəyişikliklərinin keyfiyyət dəyişikliklərinə ardıcıl olaraq keçidini səciyyələndirir və həyata keçirilən siyasətin doğruluğu nəticəsinə gəlməyə imkan verir. Bu fikrin inkişaf etdirilməsi və xüsusi araşdırmaların aparılması xüsusi elmi əhəmiyyət daşıyır.

Milli inkişafın fəlsəfəsini təhlil edən müəllif demokratiyanın üç ilkin şərtini qeyd edir: 1) milli birliyin və müvafiq eyniyyətin əldə edilməsi; 2) iqtisadi inkişafın yüksək səviyyəsi; 3) demokratik prinsiplərin tanınmasını nəzərdə tutan mədəni norma və dəyərlərin kütləvi yayılması. Hələ 1991-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyev milli birliyin yaranmış vəziyyətdən çıxış yolunun ilkin şərt olduğunu bəyan edərək bütün qüvvələri milli birliyə çağırırdı. Təsadüfi deyil ki, cənab İlham Əliyev də istər 2003-cü ilin prezident seçkiləri öncəsi, istərsə də ondan sonra bütün siyasi qüvvələri həmrəyliyə və əməkdaşlığa dəvət edərək azərbaycançılıq ideyası ətrafında

sıx birləşməyə, milli identikliyə çağırırmışdı. Ziddiyyətlərin dərin olduğu cəmiyyətdə demokratiya müxtəlif elitaların münaqişəsi əsasında deyil, onların əməkdaşlığı nəticəsində bərqərar ola bilər. Demokratiyanın möhkəmləndirilməsində iqtisadi inkişafın əhəmiyyətini təhlil edən müəllif göstərir ki, bu, konkret şərtlər daxilində həlledici amil olur. Müəllif iqtisadi inkişafın demokratikləşdirilmənin ilkin mühüm şərti kimi beş əsas xüsusiyyətini qeyd edir. Bu, cənab İlham Əliyevin söylədiyi və artıq dediyimiz demokratikləşmə ilə iqtisadi yüksəlişin çulğashması fikrinin elmi sübutudur.

Demokratiyanın yaranmasının ilkin şərti kimi müəyyən mədəni dəyərlərin olmasının vacibliyini vurğulayaraq müəllif yazır ki, Azərbaycanda demokratiyanın möhkəmlənməsi dörd əsas amillə şərtlənmişdir. Həmin dörd amili təhlil edən müəllif belə bir nəticəyə gəlir ki, Azərbaycanda demokratiyanın təsis edilməsi praktiki olaraq on il çəkdi və onun birinci mərhələsi 2003-cü ilin prezident seçkilərilə başa çatdı (*səh.511*). Demokratikləşmə "yuxarıdan-aşağıya" doğru inkişaf etmək əvəzinə 1991-1993-cü illərdə AXC tərəfindən onu "aşağıdan-yuxarıya" aparmaq cəhdi dramatik kolliziyalara və cəmiyyəti daxili parçalanmaya gətirib çıxartdı. Çox doğru nəticədir.

Bu gün demokratiyaya etimad artdıqca kütləvi şüurun forması da dəyişir və o, daha çox yeni demokratik vərdislərə, əqidəyə, fundamental siyasi dəyərlərə yönəlişlik kəsb edir.

Əsərdə siyasi müxalifətin inkişaf dinamikasının təhlili göstərir ki, 1993-cü ildə təşəkkül tapan müxalifət 2003-cü ildə siyasi həyatda yaşamaq qabiliyyətinə malik olmadığını ortaya qoydusa, 2005-ci ilin parlament seçkilərində tam iflasa uğradı. "Radikal müxalifətin böhranı, əslində isə onun iflası yalnız Prezident İlham Əliyevin şəxsi populyarlığı ilə deyil, həm də ölkədə iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşması ilə izah edilir" (*səh.416*).

Ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərin önündə deyil, onların ardınca sürünməyə çalışan siyasi müxalifətin cəmiyyətdəki yeri və rolu əsərdə obyektiv surətdə təhlil edilir. Qeyd edilir ki, seçki kampaniyaları dövründə dövlət idarəetməsinin heç bir sahəsini özünün seçki strategiyasının prioritet istiqamətinə çevirməyi bacarmayan siyasi müxalifət mübarizə meydanında seçicilər tərəfindən autsayderlərə çevrilmələrinə şərait yaratdılar. Radikal müxalifət nə xarici, nə də daxili siyasət sahəsində dövlətin və cəmiyyətin inkişaf modeli ilə əlaqədar hər hansı bir real təkliflə çıxış edə bildi. Mənəmlik psixologiyası hətta prezidentliyə vahid namizədin müəyyənləşdirilməsilə bağlı müxalifət liderlərinin "London dördtərəfli danışıqları"nda da özünü açıq göstərdi. 2005-ci ilin parlament seçkiləri ərəfəsində müxalif siyasi partiyaların bəzi üzvləri öz namizədliklərini müstəqil şəkildə irəli sürdülər və dərhal da partiyadan xaric edildilər. Bu, bir daha onu göstərdi ki, radikal müxalifət heç bir demokratik dəyəərə qiymət vermir, əksinə, demokratik dəyərlərə üz tutan partiyadaşlarına qarşı yolverilməz və antidemokratik üsullarla mübarizə aparır. Hələ 2003-cü ilin əvvəlində AŞ PA-nın Azərbaycan üzrə həmməruzəçiləri hazırladıqları qətnamə layihəsinə belə bir bənd təklif edirdilər ki, Azərbaycanda siyasi müxalifətin səviyyəsi o qədər aşağıdır ki, o, yox dərəcəsidir. Ona görə də Azərbaycan hökuməti yeni siyasi müxalifət formalaşdırmağı üzərinə öhdəlik götürməlidir. Çox paradoksal təklifdir, deyilmi? Fikrimizcə, müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, Azərbaycanda elitar, demokratik, sivil siyasi opponentə (müxalifətə) tələbat həmişə var. Çünki inkişaf ziddiyyətlərin əsasında mümkündür. Ziddiyyət əksliklərin vəhdəti kimi bir keyfiyyətin daha yüksək keyfiyyətə keçididir. Amma bunu antaqonizm kimi başa düşən radikal müxalifət cəmiyyəti yalnız dağıdıcılığa doğru sürükləməyə cəhd edir. Məsələ burasındadır ki,

"müxalifətin xalqdan və vətəndaşların əksər hissəsindən fərqli ideyaları və dəyərlər sistemi yaranıb". Müəllifin bu fikrini inkişaf etdirərək qeyd etmək istədik ki, o dəyərlər sistemi təşəkkül tapıb ki, bunun cəmiyyətin inkişafına, demokratiyaya, vətəndaşların firavan yaşamasına, təhlükəsizliyinə və Qarabağın azad edilməsinə heç bir aidiyyəti yoxdur. Bütün bunlar ictimai şüurda baş verən dəyişikliklərlə müşahidə edilir. Nəticədə müəllifin yazdığı kimi: "Dostların daima düşmənlərlə əvəzlənməsi nəticəsində elektoratın etimad səviyyəsinin aşağı düşməsi, cəmiyyətdə hörmətlərinin olmaması və şəxsi keyfiyyətləri – bütün bunlar radikal kontrelitanın vəziyyətini daha da ağırlaşdırdı" (səh.434). Nəticədə 2005-ci ilin prezident seçkilərində, müxalifət liderləri hamısı birlikdə ictimaiyyətin 15 faizdən artıq etimadını qazana bilmədi.

Akademik Ramiz Mehdiyev yazır: "Demokratik transformasiyanın mürəkkəbliyinə baxmayaraq, Azərbaycanda yeni paradigma formalaşır – cəmiyyət daha da açıq olur, fərdin imkanları isə daha da genişlənir" (səh. 711). Demokratiyaya doğru inkişaf yolunda ən mühüm məsələlərdən biri kimi əsas insan hüquq və azadlıqları nəzərdən keçirilir.

Dövlət başçısının bu sahədə gördüyü titanik işləri qiymətləndirərək müəllif yazır ki, bu sahə ahəngdar vətəndaş cəmiyyətinin, demokratik, hüquqi dövlətin qurulmasının və möhkəmləndirilməsinin əsasını təşkil edir. Bu prinsiplər 1993-cü ildə Heydər Əliyev şəxsiyyətinə etimad və inamın əsasında qazanılmış milli birlik nəticəsində əldə edilmiş müstəqil dövlətin 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasında təsbit edildi. Yeni Konstitusiyanın qəbul edilməsi demokratik cəmiyyət quruculuğunun möhkəm bazasını yaratdı.

Əsərdə cənab İlham Əliyevin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən 2005-ci ilin oktyabrında reytinginin 81,2 % olduğu qeyd edilir. Təbii ki, bu artan reyting təkcə ölkədaxili sahənin deyil, həm də beynəlxalq arenadakı fəaliyyətin göstə-

ricisi kimi qiymətləndirilməlidir. Ona görə də 2005-ci ilin parlament seçkilərində Prezident partiyasının qələbəsi xalqın Prezidentə və onun siyasətinə dəstəyi idi. Bununla barışmağı bacarmayan siyasi müxalifətin mahiyyətini fəlsəfi-siyasi cəhətdən təhlil edən müəllif onların iflasının fəlsəfəsini açıqlayır. Bu əsərdən qırmızı xətlə keçən daha bir həqiqət elmi surətdə əsaslandırılmışdır: Azərbaycan dövlətinin və xalqının yüksək siyasi nüfuza malik müdrik Prezidenti və lideri var. Onun siyasəti Heydər Əliyev siyasətinin yeni mərhələdə inamlı inkişafıdır və bu siyasət yaxın gələcəkdə Azərbaycanı dünya düzümünə təsir edən əsas qüvvəyə çevirəcəkdir. Müəllif kitabın ön sözündə bu məsələnin zəruriliyini qeyd edərək bütün əsər boyu həmin məsələnin müxtəlif cəhətlərini araşdırır. Akademik Ramiz Mehdiyev yazır ki, demokratik dövlət quruculuğu məsələlərində, demokratikləşdirmə ilə yanaşı, işgüzar iradəli liderin başçılığı altında güclü Azərbaycan dövlətinin qurulmasını görərim (səh.10). Müəllifin bu fikri ilə də tam şərikik. Ona görə ki, 1988-1992-ci illərin hadisələri göstərdi ki, lider ümummilli lider səviyyəsinə yüksələrək tarixi şəxsiyyətə çevrilir. O şəxsiyyətə ki, o, tarixin axarını dəyişmək, milli varlığı hifz etmək, bəşəri dəyərləri yaşatmaq və cəmiyyətin keyfiyyətə yeni mərhələyə sıçrayışlı keçidini təmin etmək missiyasını yerinə yetirir. Bu, keçidi maksimum ağrısız, itkisiz və qısa – təkamüllü edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Heydər Əliyev irsinin təkamüllü inkişafını təmin edərək ölkənin iki il ərzində onilliyə bərabər məsafəni qət edərək dünya birliyinə demokratik cəmiyyət kimi inteqrasiyasını daha da dərinləşdirdi.

Daha sonra müəllif "Biz hansı istiqamətdə hərəkət etməliyik" fikri ətrafında düşüncələrini ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gəlir: "Yuxarıda qeyd edilən qlobal transformasiyalar baxımından Azərbaycanın milli siyasəti, fikrimizcə, zamanın sınağından çıxmış və ölkələrin dünya birliyində

avtoritetinin artmasına xidmət edən prinsiplər əsasında qurulmalıdır" (səh.631).

Fikrimizcə, müəllifin təşəbbüsü uğurlu alınıb. Nəfis şəkildə tərtib edilmiş bu elmi əsər Azərbaycanda ilk dəfə olaraq fəlsəfə və siyasi elmlər sahəsində yeni elmi istiqaməti müəyyənləşdirən dəyərli əsərdir. Kitab məzmun və formanın, yeniliklə köhnənin mübarizəsinin vəhdətinin bariz nümunəsidir. Müasir Azərbaycan dövlətinin ictimai-siyasi inkişaf perspektivlərinin təhlilinə həsr edilmiş bu orijinal və dəyərli əsərə görə müəllifə dərin təşəkkürümüzü bildirərək onu və elm ictimaiyyətini təbrik edirik.

*Bəxtiyar ƏLİYEV,
AMEA-nın müxbir üzvü,
Milli Məclisin deputatı*

Prezident İlham Əliyevin demokratik dəyərlərə sıx bağlılığı Azərbaycanın hərtərəfli tərəqqisinin əsas zəminidir

Dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycanda insan hüquq və azadlıqlarının bərqərar olunması istiqamətində böyük nailiyyətlər qazanılmışdır. Bu prinsiplərin onilliklər boyu demokratik inkişaf yolunu seçmiş dövlətlərdə olduğu kimi, o cümlədən beynəlxalq təşkilatların arzu etdiyi şəkildə təsbit olunması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Söz, vicdan, sərbəst toplaşmaq və digər bu kimi azadlıqlar müasir dövrümüzdə Azərbaycanda demokratik cəmiyyətin mühüm və ayrılmaz tərkib hissələri kimi qəbul edilməkdədir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra böyük demokratikləşmə prosesi keçən Azərbaycan beynəlxalq miqyasda təsdiq olunan ali dəyərlərə ciddi önəm verir. Ölkəmizin demokratik dəyərlərə böyük əhəmiyyət verməsini 1995-ci ildə ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanan və ümumxalq səsverməsi ilə qəbul edilən Konstitusiya da nümayiş etdirir.

Azərbaycan demokratiya sınağından layiqincə çıxdı

Demokratik dəyərlərə və prinsiplərə uyğun hazırlanmış Konstitusiyanın müddəalarının üçdə biri insan hüquq və azadlıqlarına həsr edilmişdir. Beynəlxalq ekspertlər tərəfindən dünyanın demokratik konstitusiyalarından biri kimi qiymətləndirilən bu Əsas Qanun Azərbaycanda demokratik quruluşun və hüquqi dövlətin möhkəm təməlini

qoymuş, insan hüquq və azadlıqlarının tam bərqərar olmasına zəmin yaratmışdır. Müstəqilliyə qovuşandan sonra Azərbaycanda demokratiyanın uğurla inkişaf etdiyini və dərinləşdiyini, ölkəmizin bu yolla irəliləməkdə qərarlı olduğunu həyata keçirilən işlər də təsdiq edir. 1993-cü il sentyabrın 29-da növbədənəkənar prezident seçkiləri ərəfəsində Milli Məclisin Sədri kimi həm də Azərbaycan Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirən Heydər Əliyev öz proqramını belə bəyan etmişdi: "Azərbaycan Respublikasında demokratik-hüquqi dövlət qurulmalıdır. Azərbaycan Respublikası demokratiya yolu ilə getməlidir, heç vaxt totalitar sistemə, kommunist rejiminə qayıtmamalıdır. Azərbaycan Respublikasında siyasi plüralizm hökm sürməlidir. İnsan, söz, din, dil azadlığı – bunların hamısı bərqərar edilməlidir. İnsan hüquqlarının qorunması bizim əsas məqsədlərimizdən biri, dövlət orqanlarının, hüquq-mühafizə orqanlarının əsas vəzifələrindən biri olmalıdır. Dövlətin hüquqları da qorunmalıdır. Biz iqtisadiyyatda köklü islahatlar aparıb, bazar iqtisadiyyatına keçməliyik. Bizim borcumuz bütün Azərbaycanın simasını dəyişdirməkdir, Azərbaycanı inkişaf etmiş, sivilizasiyalı, demokratik prinsiplərlə yaşayan bir dövlətə, cəmiyyətə çevirməkdir, Azərbaycan vətəndaşlarının gələcək həyatını azadlıq, demokratiya yolu ilə təmin etməkdir. Biz bu yolun yolçusuyuq, bu yolla da gedəcəyik. Bu yol xalq yoludur".

Heydər Əliyev öz müdrik rəhbərliyi ilə xalqın ümidlərini doğrultduğunu, ölkəni bütün dünyada tanıtdığını, müstəqil Azərbaycan dövlətini beynəlxalq birliyin nüfuzlu, sözükeçən subyektlərindən birinə çevirdiyini göstərdi. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının illərlə can atdığı azadlıq, demokratiya yolunu gerçəkləşdirməsinə, ölkədə sosial-iqtisadi böhranı aradan qaldırmağa, doğma vətəninin bütün dünyada layiqli yeri tutmasına imkan yaratmağa qadir lider olduğunu nümayiş etdirdi. 1993-cü ildən ötən müddətdə

Azərbaycanda demokratik dəyərlərin bərqərar edilməsi, vətəndaşın cəmiyyətdə özünü azad hiss etməsi, hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməsi üçün bütün zəruri addımlar atıldı və bundan sonra da atılacaqdır. Bu gün Azərbaycan hüquqi dövlət ideyasının reallaşdığı, şəxsiyyət, vətəndaş və cəmiyyət münasibətlərinin demokratik prinsiplərə əsaslandığı, müxtəlif milli-dini sivilizasiyaların qovuşduğu tolerant ölkə kimi tanınır. Hər ötən illə müqayisədə ölkəmizdə demokratik dəyişikliklərin həyatımıza tətbiq olunma tempi yüksələn xətt üzrə inkişaf edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ümummilli liderin bu istiqamətdə həyata keçirdiyi strateji siyasi kursu layiqincə davam etdirir. Dövlətimizin başçısının demokratik cəmiyyət barədə fikirləri bugününümüzə səsləşməsi baxımından çox maraqlıdır: "Əsl açıq demokratik cəmiyyəti ancaq maddi rifah əsasında qurmaq mümkündür. İqtisadi cəhətdən geridə qalmış ölkələrdə demokratik proseslər də geridə qalır. O ölkələr ki, onlar iqtisadi cəhətdən güclüdürlər, orada sahibkarlıq inkişaf edibdir və azad sahibkarlıq böyük uğurlar qazanıbdir, – o ölkələrdə demokratiyanın inkişafı da çox yüksək zirvədədir. Ona görə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi xalqın maddi rifahının yaxşılaşması, demokratik cəmiyyətin qurulması və formalaşması üçün başlıca şərtidir".

Beynəlxalq ictimaiyyət Azərbaycanın demokratik nailiyyətlərini təqdir edir

Azərbaycan Respublikası ötən 15 ildən artıq müstəqillik dövründə bir çox sahələrlə yanaşı, demokratik inkişafda da həm regionda, həm də keçmiş postsovet məkanında nümunə ola biləcək işlərə imza atmışdır. Amma keçid cəmiyyətlərində demokratik inkişaf prosesinin bir sıra özünəməxsus cəhətləri, öz yolları var. Bütün bu məsələlər mayın 23-də

"Gülüstan" sarayında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının dəstəyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının təşkilatçılığı ilə keçirilən "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransda müzakirə edilib. Azərbaycanın, ABŞ-ın, Türkiyənin, Almanyanın, Ukraynanın, Gürcüstanın, Rusiyanın hökumət nümayəndələrinin, elm adamlarının və müstəqil politoloqların, habelə beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin iştirak etdikləri tədbirdə məqsəd yeni müstəqil dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda müasir demokratiyanın inkişaf nəzəriyyəsinin və təcrübəsinin öyrənilməsi və müzakirəsi idi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev mayın 23-də "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda Bakıda keçirilən beynəlxalq elmi-praktik konfrans iştirakçılarının bir qrupunu qəbul etdi. Qonaqlar Azərbaycanda belə bir konfransın keçirilməsinə görə təşəkkürlərini bildirərək gələcəkdə də bunun davam etdirilməsinin vacibliyini vurğuladılar. Görüşdə Prezident İlham Əliyev dedi: "Demokratiya adambaşına düşən ÜDM-in ən çox olduğu yerlərdə inkişaf etmişdir. Bu məsələdə çox təsadüfi hallarda istisnalar olur. Ona görə də biz buna səy göstəririk. Lakin bu, demokratik və siyasi prosesləri ləngitmək üçün səbəb ola bilməz. Əksinə, onları paralel həyata keçirməklə yaxşı nəticələrə nail olacağıq, biz iqtisadi cəhətdən güclü, regional baxımdan əhəmiyyətli, tolerant, açıq, azad dövlət quracağıq ki, orada yaşamaq yaxşı olsun. Əsas budur ki, insanlar özlərini müdafiə olunmuş, varlı, azad hiss etsinlər və üzlərində təbəssüm olsun".

Demokratikləşmə mövzusunun postsovet məkanının bütün ölkələri üçün çox aktual olduğunu bildiren Prezident İlham Əliyev 15 il ərzində müəyyən nailiyyətlərin əldə olunduğunu, eyni zamanda, çoxlu həll olunmamış problem-

lərin mövcudluğunu qeyd etdi. Azərbaycanla bağlı işə dövlətimizin başçısı dedi ki, başlıcası demokratiya yolu ilə inamla inkişaf etmək və demokratik proseslərə sadıq qalmaqdır: "Əgər 15 il əvvəl tamamilə başqa şəraitdə, başqa ictimai-siyasi formasiyada yaşadığımızı nəzərə alsaq, 15 illik dövrdə mühüm nailiyyətlər qazanılmışdır. Azərbaycan dünyanın siyasi xəritəsinin bir hissəsi olmuşdur, fəal əməkdaşlıq edir və bir çox mühüm regional, beynəlxalq təşkilatların üzvüdür, siyasi islahatların həyata keçirilməsinə dair üzərinə götürdüyü vəzifələri həyata keçirir. Bütün bunlar ölkəmizin inkişafına kömək edir. Ölkəmizdə iqtisadi və siyasi islahatlar paralel şəkildə həyata keçirilir. Düşünürəm ki, bu, uğurun mühüm şərtidir. Keçid dövrü şəraitində davamlı yüksəlişi məhz bu, təmin edir. Siyasi islahatları iqtisadi islahatlara qurban vermək yalnız məhdud zaman kəsiyində uğur gətirə bilər. Eyni zamanda, ciddi iqtisadi baza olmadan heç bir siyasi islahatın uğur qazanmaq imkanı yoxdur".

Dövlətimizin başçısı demokratiyanın inkişafında xalqın meyarlarının, baxışlarının həlledici əhəmiyyət daşıdığını vurğulayıb: "Rəyin başlıca meyarı xalqdır. O, müəyyən edir. Əgər xalq ölkədəki vəziyyətdən razıdırsa, o, həyata keçirilən siyasəti dəstəkləyirsə, deməli, bu siyasət düzgündür. Bəlkə də bir qədər sadə yanaşmadır, ancaq hesab edirəm ki, bu, bütün mövcud və mümkün olan meyarlardan ən düzgünüdür. Şübhəsiz ki, xaricdən verilən hansısa qiymət vacibdir və biz Azərbaycanda həm dünya ictimai rəyinə, həm də, əlbəttə ki, mövcud qiymətləndirmələrə çox həssaslıqla yanaşıırıq. Lakin Prezident kimi mənim üçün məhz xalqın nə düşündüyü daha vacibdir. Demokratiyaya gəldikdə isə, bu sözün kökü də xalqın hakimiyyəti deməkdir, o xalqın hakimiyyəti ki, sən onun qarşısında hesabat verirsən".

Doğrudan da demokratik cəmiyyətə gedən yol o zaman hamar olur ki, ölkə sosial-iqtisadi cəhətdən qüdrətlənmiş ol-

sun. Əgər belə olmasa, demokratik inkişafa istənilən səviyyədə nail olmaq, cəmiyyətdə demokratik dəyərləri tam dolğunluğu ilə tətbiq etmək qeyri-mümkündür. Beynəlxalq təcrübədən də məlum olduğu kimi, məhz iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş cəmiyyətlər demokratik dəyərləri tam miqyası ilə əxz etmək əzmindədir. Burada demokratik proseslər sistemli şəkildə qanunauyğunluqla cərəyan edir. Ona görə iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi, əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması demokratik cəmiyyətin qurulması üçün başlıca şərtidir. İqtisadi cəhətdən geridə qalmış ölkələrdə demokratik proseslər də geridə qalır. Bu baxımdan Azərbaycanadakı sosial-iqtisadi inkişaf prosesləri ölkəmizin yaxın vaxtlarda demokratik inkişaf göstəricilərinə görə dünyanın öndə gedən dövlətlərindən birinə çevriləcəyini söyləməyə tam əsas verir.

Ümumiyyətlə, keçid cəmiyyətlərində demokratiya müxtəlif beynəlxalq təşkilatların diqqətlə izlədikləri bir məsələdir. Bu cəmiyyətlərin bəzilərində demokratiyaya keçid daha intensiv və davamlı olmuş, bəzilərinə isə bir qədər gecikmişdir. Bunun bəzi səbəbləri var. Məsələn, Azərbaycan, Gürcüstan kimi ölkələrdə ərazilərin hərbi təcavüzə məruz qalması səbəbindən proses bir qədər ləng getmişdir. Yüz minlərlə qaçqın və məcburi köçkünün olduğu, ərazilərin işğal altında qaldığı bir vaxtda demokratik inkişafın bir qədər geri qalması ləndür. Ələlxüsus, demokratiyadan danışan dövlətlərin və təşkilatların təcavüzə göz yumduqları mövcud dönmə. Demokratiyadan danışanların ikili standartlardan çıxış etməsi Azərbaycan kimi işğala məruz qalmış digər ölkələrdə də demokratik inkişafa əngəl olan əsas maneələrdən hesab olunmalıdır. Amma bütün bunlara rəğmən, Azərbaycan sürətli demokratik inkişafın müəyyən mərhələsini keçib və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı sürətləndikcə cəmiyyətdə demokratik dəyərlər də bərqərar olunur.

Regionda və dünyada özünün xüsusi yeri olan Azərbaycan müsəlman Şərqi ilk demokratik ölkəsi sayılır. Məhz Azərbaycanda hələ 1918-1920-ci illərdə bugünün özündə hələ bir çox dövlətlərdə olmayan və ya ən demokratik ölkələrin son 30-40 ildə əldə etdikləri demokratik dəyərlər mövcud idi, insanların hüquq və azadlıqları təmin olunmuşdu. Buna misal olaraq qadınlara seçmək və seçilmək hüququnun verilməsini göstərmək olar. Məhz bu amil konfrans iştirakçılarının diqqətindən yayınmamış, çıxışlarda Azərbaycanın fəxr edəcəyi istinad nöqtəsi kimi plüralizm və demokratik təfəkkür tarixinin olduğu vurğulanmışdır. Bunun özü də göstərir ki, Azərbaycanın demokratiya istiqamətində irəliləmək və demokratik təsisatların işini təkmilləşdirmək, onları hərtərəfli inkişaf etdirmək üçün böyük potensialı var və bu potensialdan səmərəli şəkildə istifadə olunmaqdadır. Demokratik inkişaf üçün çox böyük rəmzi dəyərlərə malik olan Azərbaycan mötədil müsəlman dövləti olmaqla yanaşı, həm də demokratiyaya, hüquqi dövlətə, dini dayaqlardan azad, müsəlman aləminə nümunə ola biləcək cəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan Azərbaycan digər ölkələrin demokratik inkişaf yoluna cəlb edilməsində mühüm rol oynaya bilər.

Azərbaycandakı dini və milli tolerantlıq da nəinki müsəlman və digər keçid cəmiyyətlərinə, demokratiyanın ən yüksək pillələrində olan dövlətlərə belə nümunə ola bilər. İndiyə qədər ölkəmizdə bu istiqamətdə hər hansı problemin yaşandığını söyləmək mümkünsüzdür. Azərbaycan hakimiyyətinin etnik və dini azlıqlara münasibətdə yeritdiyi ardıcıl siyasət tolerantlığı şərtləndirən başlıca amillərdəndir. Bu tolerantlığın əsasında birinci növbədə Azərbaycan xalqının monolit birliyi dayanır. Keçid dövrünü yaşayan bir çox ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda müşahidə olunan tolerantlıq müxtəlif beynəlxalq təşkilatların da hesabatlarında dəfələrlə vurğulanıb. Təbii ki, ölkə daxilində və xaricində

bu tolerantlıqla razılaşmayan bəzi üzdənirə qüvvələrin mövcudluğu da heç kimə sır deyil. Amma bu qüvvələrin Azərbaycanın milli maraqlarına zidd hərəkətləri hər zaman xalqın birliyi və Azərbaycan hakimiyyətinin uğurlu siyasi xətti qarşısında aciz qalmış və qalacaqdır.

Azərbaycan demokratiyasının təkmil şərhı

Konfransda demokratiya məsələləri, o cümlədən keçid cəmiyyətlərində demokratiya və ölkənin demokratik inkişafı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycanda demokratiya: nəzəriyyə və praktika" mövzusunda etdiyi geniş məruzəsində ətraflı təhlil olundu. Demokratiya nəzəriyyəsinin quru əhkam olmadığını diqqətə çatdıran natiq bildirir ki, o, insan şüurunun məhsulu kimi cəmiyyətin inkişafının və təkmilləşməsinin gedişində yeni ideyalarla, müddəalarla və təcrübə ilə zənginləşir. Azərbaycanın tarixinə nəzər salmaqla diqqəti demokratik intibahın parlaq nümunələrinə yönəldən akademik Ramiz Mehdiyevin qənaətinə, demokratiyaya gedən yol nə qədər mürəkkəb olsa da, dünya təcrübəsi göstərmişdir ki, o, millətlərin mənafeələrinə cavab verir. Akademik Ramiz Mehdiyevin sözlərinə görə, XX əsrdə həm Xalq Cümhuriyyəti, həm Sovet Azərbaycanı, həm müstəqil respublikamız Azərbaycan dövlətinin müasirləşdirici funksiyasının və ümumi arxetipik, mental strukturlarla birlikdə milli mənlilik şüurunun iki əsas tipinin təcəssümü olmuşdur. Bu, birləşdirici təməl kimi çıxış edən milli birlik və mədəni-tarixi həmrəylik hissidir. Fəlsəfi-tarixi mənada bünövrəsi 1991-ci ildən başlayan müstəqil Azərbaycan Respublikası özlüyündə həmin təməllərin sintezidir. Bu respublika Azərbaycan xalqının bütün XX yüzillik ərzindəki müstəqil və demokratik dövlət qurmaq niyyətini təcəssüm etdirən dövlətyaratma təcrübəsini irsən əxz etmişdir.

Akademik Ramiz Mehdiyev qeyd edir ki, Azərbaycanda məhz hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi sayəsində müstəqillik prinsiplərinə əsaslanan milli dövlətçilik yaratmaq mümkün olmuşdur. Dövlət müstəqilliyi, öz növbəsində, institusional demokratiyanı formalaşdırmağın başlanğıc nöqtəsi idi. "Prezident Heydər Əliyev hesab edirdi ki, demokratiyaya transformasiya prosesi həm də dövlətçiliyin inkişafının mühüm mərhələsidir. Məhz onun sözləri sayəsində bu siyasət səmərəli dövlətçiliyə yönəldilmiş xətt oldu", – deyə natiq vurğulayır.

Akademik Ramiz Mehdiyevin sözlərinə görə, demokratiya Azərbaycanın ictimai-siyasi inkişafının əsas istiqaməti kimi müəyyən edilib. Azərbaycanın siyasi elitasının prioritet vəzifələrindən biri iqtisadi nailiyyətləri yeni demokratik şüur formalaşdırılması amilinə transformasiya etməkdir. İndiki mərhələdə demokratiya bərqərar olmaq fazasındadır, lakin daha uzağa baxırıq və ona görə də istisna etmirik ki, məqsədimiz konsolidasiyalı demokratiyadır. "Azərbaycan kimi transformasiya cəmiyyətlərində demokratiya yeni davranış normalarının və təfəkkür formalarının nizamsız, xaoslu və ya intensiv tətbiqi obyektini kimi başa düşülməməlidir" deyən akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, milli demokratik keçid, "Mən" in daxili potensialının tədricən tranziti və Azərbaycan cəmiyyətində təşəkkül tapmış institusional ənənələr, intensiv iqtisadi inkişaf, ictimai şüurun postindustrial dəyərlər məcrasına keçməsi və Azərbaycanın "yeni industrializm"ə transformasiyası, ölkənin regional səviyyədə mövqeyinin və ölkə vətəndaşlarına məqsədyönlü investisiyanın gücləndirilməsi, cəmiyyətdə yeni davranış normalarının tədricən formalaşdırılması və demokratik şüurda yeni akseptlərin üzə çıxarılması kontekstlərində nəzərdən keçirilməlidir. Akademik Ramiz Mehdiyevin çıxışı Azərbaycanın keçdiyi demokratik yolun təkcə təhlili deyil, ölkəmizin demokratik inkişaf konsepsiyasının dərin izahı idi.

Demokratik inkişafa dair müxtəlif fikirlərin, tezislərin vurğulandığı konfransda demokratik inkişafın xüsusiyyətlərinə və qloballaşma proseslərinin ona təsirinə, keçid dövründə olan cəmiyyətlərin iqtisadi inkişafının demokratik quruluşun yaradılması ilə qarşılıqlı əlaqəsinə dair çox maraqlı müzakirələr aparıldı. Belə bir fikir də vurğulandı ki, demokratikləşmə prosesi çox müəkkəb qlobal rəqabət, dünyanın inkişaf etmiş və az inkişaf etmiş dövlətlərə bölündüyü, ehtiyatlar, iqtisadi üstünlük uğrunda mübarizə şəraitində gedir. Konkret olaraq Azərbaycanla bağlı çıxışlarda bildirildi ki, Azərbaycan dövlətinin bugünkü inkişaf mərhələsi demokratiyanın vəziyyəti barədə də müzakirələr aparmağa imkan verir. Çünki Azərbaycan artıq demokratiyanın müəyyən mərhələsinə gəlib çatmışdır və bu yolla irəliləməyi qarşıya məqsəd qoymuşdur. Bununla belə, Azərbaycan bu yolu təqlidçiliklə deyil, öz maraqlarını, xalqın milli-mənəvi xüsusiyyətlərini əsas tutmaqla keçmək əzmindədir. Demokratiya çətin və uzun prosesdir və hər bir ölkə bu yolu daha az itkilərlə keçməyə çalışır. Belə bir fikir də vurğulandı ki, Azərbaycan postsovet məkanında ən sürətlə inkişaf edən ölkədir və qonşuları ilə müqayisədə daha yaxşı vəziyyətdədir.

Konfransda səslənən çıxışlar həm problemin ölkədə və xaricdə tanınmış bir sıra alim və tədqiqatçılar tərəfindən necə təsəvvür edildiyini göstərəcək, həm də ümumən müasir demokratik yürüşün çatışmazlıqlarını və nailiyyətlərini qiymətləndirməyə imkan verəcəkdir. Konfrans kütləvi informasiya vasitələrində də böyük maraq doğurmuşdu. Bu da təsadüfi deyildi, çünki cəmiyyətin demokratikləşməsi məsələləri həmişə söz azadlığı və siyasi plüralizmlə sıx bağlı olmuşdur. Ona görə indiki konfrans keçid dövrü cəmiyyətlərində demokratiyanın inkişafında kütləvi informasiya vasitələrinin yeri və rolu məsələsinin əməli müzakirəsi baxımından da vacib idi. Bir sıra yerli və xarici KİV konfransa informasiya dəstəyi vermişdir.

Demokratik dəyərlərin keçid cəmiyyətlərində bərqərar olması istiqamətində böyük töhfələri olacaq konfransın nəticələri həm də nümayəndələri bu tədbirdə iştirak edən ölkələrin gələcək sıx qarşılıqlı əlaqəsində daha çox anlaşmaya, regional əməkdaşlığın inkişafına kömək edəcəkdir.

Demokratiya fəlsəfəsinin konseptual təhlili

Açıq vətəndaş cəmiyyəti, hüquqi-demokratik dövlət quruculuğunun uğurla davam etdirilməsi və sürətli sosial-iqtisadi yüksəlişin, sabitliyin bütün bunları müəyyənləşdirən əsas amilə çevrilməsi müasir Azərbaycanın gerçək reallığıdır. Akademik Ramiz Mehdiyev özünün bir sıra konseptual məzmunlu, fundamental əsərlərini məhz bu mövzuya həsr etmiş, ölkəmizin demokratik inkişafını, hüquqi dövlət quruculuğunu, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılmasını obyektiv şərh edərək hərtərəfli təhlillər aparmışdır. Onun elmi ictimaiyyətin geniş diqqətinə səbəb olan kitablarında ölkənin ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatında baş verən hadisələr, dəyişikliklər, həyata keçirilmiş demokratik hüquqi-islahatlar, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və yeniləşməsi prosesi konseptual şəkildə şərh edilərək, Heydər Əliyev ideyalarının Azərbaycan xalqının milli inkişaf strategiyasına çevrilməsinin labüdlüyü, ümummilli liderin siyasi kursunun Prezident İlham Əliyev tərəfindən layiqincə və uğurla davam etdirilməsi faktlar və dəlillərlə əsaslandırılmış, prezident və parlament seçkilərinin nəticələri və bunların cəmiyyətin demokratik inkişafına təsiri dərin təhlil süzgecindən keçirilmişdir. Akademik Ramiz Mehdiyevin vətəndaş cəmiyyətinə transformasiya olunan müasir Azərbaycan cəmiyyətinin, demokratik-hüquqi dövlətçiliyimizin inkişafının aktual məsələlərinin dolğun fəlsəfi-politoloji təhlilinə həsr olunmuş əsərlərində ümummilli lider Heydər Əliyevin

nəzəri irsinə söykənməklə Azərbaycanda demokratiyanın inkişafının dönməz bir proses olduğu müxtəlif cəhətlərdən əsaslandırılır. Bu əsərlərdə Heydər Əliyevin həm suveren Azərbaycan dövlətinin, həm də Azərbaycanda demokratik dövlət yaratmaq elminin banisi kimi rolu açıqlanır.

Akademik Ramiz Mehdiyevin bu yaxınlarda işıq üzü görən "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" əsəri də demokratik cəmiyyətin inkişaf fəlsəfəsinin tədqiqinə həsr olunmuş fundamental elmi araşdırmaadır. Azərbaycanın ictimai-siyasi, fəlsəfi fikir tarixində mühüm bir addım kimi qiymətləndirilən kitabda müəllif demokratiyanın mahiyyətini və bəşəriyyətin xalq hakimiyyəti qurmağa daim göstərdiyi cəhdləri təhlil edilir, qlobal transformasiyalarla əlaqədar Azərbaycanın inkişafının ictimai-siyasi perspektivlərinin futuroloji xülasəsi verilir. Geniş oxucu dairəsi və tədqiqatçılar üçün böyük maraq doğuran kitabda araşdırılan müasir dünya nizamında Azərbaycanın yeri və rolu təhlil edilir.

Kitabda demokratiyanın keçdiyi inkişaf yolu, tarixin ayrı-ayrı mərhələlərində demokratiyaya münasibət, demokratiyaya maneçilik törədən qüvvələr, bu qüvvələrlə demokratiyaya can atan insanlar arasında mübarizələr araşdırılır. Müəllif Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdəki transformasiya proseslərini təhlil edərək bu proseslər barədə elmi-nəzəri fikirlər irəli sürərək demokratik cəmiyyət quruculuğunun mərhələlərindən söz açır. Akademik Ramiz Mehdiyev əsərdə Azərbaycanda demokratikləşmə məsələsinə toxunarkən qeyd edir: "Azərbaycan demokratiyanı xalqın öz istəyi ilə seçdiyi ölkədir. Bu yola o özü çıxıb və azadlıq, demokratiya prinsiplərinin gerçəkləşməsini təmin edəcək vasitəni də tarixi, geosiyasi və fərqli özünəməxsusluğu nəzərə almaqla məhz özü seçəcək. Azərbaycan suveren ölkə olaraq bu yolla hərəkətinin müddətini və şərtlərini müstəqil müəyyənləşdirməyə qadirdir. Son onillik ərzində Azərbaycan xalqının müqəddəratı məsuliyyətini üzərinə

götürmüş Heydər Əliyev üçün suveren demokratiyaya, hər bir vətəndaşın maddi rifahının yaranmasına, Azərbaycanın tərkib hissəsi olan xalqların, qrupların, zümrələrin hüquq və azadlıqlarının təminatına əsaslanan milli inkişafın yeni strategiyasını yaratmaq fəvqəladə səylər və zəhmət hesabına başa gəldi".

Əsərdə həyatın bütün sahələrini əhatə edən və müəllifi ulu öndər Heydər Əliyev olan ümummilli inkişaf strategiyasının Azərbaycanda alternativinin olmadığı sübut edilir. Bu inkişaf strategiyasının uğurla davam etdirilməsi, tamamilə yeni bir mərhələyə qaldırılması kitabda elmi-nəzəri dəlillərlə təsdiq edilir. Bu mərhələ Azərbaycan cəmiyyətinin bütün sahələrinin modernləşdirilməsi, iqtisadi yüksəliş, demokratik cəmiyyət quruculuğunda tamamilə yeni bir fazaya keçiddir. Akademik Ramiz Mehdiyev yeni fazanın Prezident İlham Əliyevin adı ilə, onun apardığı siyasətlə bilavasitə bağlı olduğunu sübut edir. Bu əsər göstərir ki, Azərbaycanda gedən dövlət quruculuğu prosesləri, demokratiya yollarında atılan inamlı addımlar ciddi elmi-nəzəri və fəlsəfi əsaslara malikdir. Bu prosesin təməlini qoyan, ona rəhbərlik edən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev özünəməxsus fitri istedadla, böyük fəhmlə məhz Azərbaycan üçün ən məqbul olan variantları həmişə seçə bilmişdir.

Təqdim olunan kitab yalnız Azərbaycanın demokratik inkişafının problemlərinin deyil, habelə milli birliyin möhkəmlənməsi prosesini dövlət rəhbərliyinin dərinəndərk etməsinin məntiqi tamamlanması kimi qiymətləndirilə bilər.

"Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabında demokratik proseslərin inkişafına xidmət edən çox böyük bir amildən də söhbət açılır. Qloballaşan dünyada informasiya texnologiyaları, internet şəbəkəsinin genişlənməsi, bu sahədə ayrı-ayrı ölkələrdə görülən işlər barədə veri-

lən məlumatdan aydın olur ki, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edənlərin sayı ildən-ilə nə dərəcədə artır, ayrı-ayrı qitələr, ölkələr üzrə nisbət necədir. Bu, çox mühüm məsələdir və Azərbaycan üçün də çox əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, Azərbaycan qloballaşan dünyanın, informasiya cəmiyyətinin bir hissəsidir. Kitabda Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı sərəncamlarla təsdiq olunmuş proqramlardan da söhbət gedir, son illərdə Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı istiqamətində görülmüş işlər barədə məlumat verilir.

Əsərdə Azərbaycanın siyasi müxalifəti barədə də söz açılır. Müəllif Azərbaycan müxalifətinin keçdiyi yolu təhlil edərək göstərir ki, müxalifət 2003-cü ildə siyasi həyatda yaşamaq qabiliyyətinə malik olmadığını ortaya qoydusa, 2005-ci ilin parlament seçkilərindən sonra siyasi səhnədəki yerini də itirdi.

"Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" əsəri yeni tədqiqatlar, yeni düşüncələr üçün çox geniş bir meydan açır. Əsərdə qaldırılan ayrı-ayrı müddəalar gələcəkdə çox ciddi elmi araşdırmaların obyektinə olacaqdır.

Seyfəddin QƏNDİLOV,
*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru,
professor, əməkdar elm xadimi*

Demokratiya Azərbaycanın seçdiyi yoldur

Çox əhatəli və geniş mənalı fenomen olan demokratiya bütün cəmiyyətlərin əxz etmək arzusunda olduğu bəşəri dəyərlər sistemidir. Amma demokratiyanın şüurlarda kök salaraq adi həyat tərzini kimi formalaşması, cəmiyyətdə buna alternativ yolun mümkünsüzlüyünün dərk olunması uzun mərhələli bir prosesdir. Bu mərhələlərin sayı ölkələrin müxtəlif inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Bu gün dünyada elə ölkələr var ki, onilliklərdir, hətta yüzilliklərdir ki, demokratiya yolu ilə getməkdədirlər. Həmin ölkələrin keçdiyi demokratik yol demokratiyaya dair müxtəlif nəzəriyyələrə, modellərə yol açıb.

**İqtisadi və siyasi islahatların paralelliyi
demokratik inkişafın əsas şərtidir**

Ötən əsrin sonlarından başlayaraq demokratiya məsələləri dünya nizamında daha da aktualıq kəsb etməyə başlayıb. Bunun səbəbi totalitar rejimlərin süquta uğraması və postsovet dövlətlərin demokratiyanı özlərinin inkişafı üçün başlıca meyar seçmələri idi. Bu zaman demokratiya modelləri, nəzəriyyələr daha diqqətlə nəzərdən keçirilməyə başladı. Lakin təcrübə göstərdi ki, müxtəlif ölkələrin təcrübəsində hətta uğurla sınaqdan çıxmış modellərin belə postsovet cəmiyyətlərində birdən-birə tətbiqi gözlənilən nəticəni verməyəcək. Həqiqətən də ABŞ və Avropanın təklif etdikləri modellər müəyyən mərhələlərdə özünü doğrultsa da, ixrac demokratiyasının lazımi effekt verməməsi keçmiş sovet dövlətlərinin praktikasından artıq təsdiqini ta-

pıb. Bununla belə, keçid cəmiyyətlərində də demokratikləşmə prosesi bərabər getmədi. Məsələn, Şərqi Avropa dövlətlərinin bu prosesi bir qədər tez adlamalarının nəticəsidir ki, indi onlar Avropa Birliyi kimi mötəbər beynəlxalq təşkilatın tamhüquqlu üzvləridir.

Keçid dövrünün əsas mərhələsini artıq arxada qoyan Azərbaycan da müstəqillik qazandıqdan sonra demokratiya yolunu seçib. Amma müstəqilliyin ilk illərində ölkədə baş verən siyasi proseslər, hakimiyyət uğrunda çəkişmələr, iqtidarda olan qüvvələrin dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi və cəmiyyətin kompleks inkişaf etdirilməsi deyil, korporativ maraqlardan çıxış etmələri demokratik dəyərlərin cəmiyyətdə öz yerini tutmasını əngəlləyən başlıca amillər idi. Demokratiyadan dəm vursalar da, 1993-cü ilə qədər hakimiyyətdə olan dairələr cəmiyyətdə bu istiqamətdə yeniliyin baş qaldırmasına qətiyyətlə nail ola bilmədilər.

Ölkəmizin demokratiya yolu ilə inkişafı, demokratik dəyərlərin sözdə deyil, əməldə, praktikada öz yerini tutması yalnız Heydər Əliyevin xalqın tələbi ilə hakimiyyətə qayıdışından sonra mümkün oldu. 1993-cü ildə keçirilən prezident seçkiləri ərəfəsində ulu öndər Heydər Əliyev öz proqramını açıqlayarkən Azərbaycanın yalnız demokratiya yolu ilə gedəcəyini bəyan etdi. Bundan sonra açıq vətəndaş cəmiyyətinin qurulması istiqamətində görülən işlər göstərdi ki, ölkəmiz demokratik proseslərdən kənarda qalmayacaq. 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsi ilə qəbul edilən Konstitusiyanın üçdə bir hissəsinin insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə həsr olunması Azərbaycanın demokratiya yolu ilə inamla irəliləyəcəyindən xəbər verirdi.

Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə – 1993-2003-cü illər ərzində dövlətçiliyimiz qurularaq möhkəmləndirildi, ölkəmizin inkişaf strategiyası düzgün müəyyən olundu. Respublikamız özünü dünyaya etibarlı tərəfdaş kimi təqdim edə bildi. Azərbaycanda 1993-cü ildən başlanmış və bugü-

nə qədər davam edən iqtisadi və siyasi islahatlar ölkəmizin dünya birliyinə layiqli üzv kimi daxil edilməsində çox mühüm rol oynadı. Məhz o illərdə Azərbaycanın indiki iqtisadi potensialı formalaşdı. Təqdirəlayiq haldır ki, ölkənin demokratik inkişafı da o illərdən etibarən iqtisadi inkişafı ilə paralel getməyə başladı. İqtisadiyyatımız inkişaf etdikcə demokratik dəyərlər də cəmiyyətdə möhkəmlənməyə başladı. Ona görə ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycan xalqı qarşısında tarixi əhəmiyyət kəsb edən xidmətləri həm unudulmaz, həm də əvəzolunmazdır.

Azərbaycanın qarşısında duran əsas məqsədin demokratik cəmiyyətin və hüquqi-dünyəvi dövlətin qurulmasından ibarət olduğunu deyən Heydər Əliyev ölkəmizin dünya, ilk növbədə Avropanın iqtisadi, mədəni və digər strukturlarına inteqrasiya olunmasının tərəfdarı idi. Lakin Heydər Əliyev həmişə qeyd edirdi ki, Qərb demokratiyasına istiqamət götürdüyümüzə baxmayaraq, onu mexaniki şəkildə yerli zəminə keçirməməli, ən müsbət və bizə yararlı olan xüsusiyyətlərini qəbul etməliyik. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, totalitar idarəçilik sistemindən demokratik idarəçilik sistemə keçid prosesi tarixi təcrübədə eyni olmamış, fərqli dövrlərdə, müxtəlif ölkələrdə özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətlərə malik olmuşdur. Hər bir ölkə, hər bir xalq özünün milli-tarixi adət-ənənələrini, siyasi-mədəni köklərini, milli-mənəvi dəyərlərini nəzərə alaraq özünə xas olan milli demokratiyanı reallaşdırmağa meyilli olmuşdur. Azərbaycanın da, xüsusən müsəlman ölkəsi olduğundan, özünəməxsus xüsusiyyətləri var və bunlar təbii qanunauyğunluq olaraq nəzərə alınmalıdır. Əgər tarixin dərinliklərindən gələn mental mənəvi dəyərlər, bu kimi digər özünəməxsusluqlar nəzərə alınmazsa, ən ümumbəşəri yük daşıyan dəyərlər belə cəmiyyətdə özünə çətinliklə yol açar.

Cəmiyyətin demokratik yolla irəliləməsi üçün ictimai və sosial sifarişin olması son dərəcə vacibdir. Bunlar olmadan demokratikləşmə istiqamətində radikal addımların atılması heç vaxt bəhrəsini verməyəcək. Bəzi keçmiş sovet respublikalarının təcrübəsindən məlum olduğu kimi, bu addımın atılması, daha konkret desək, "rəngli" inqilablar sadəcə mənəvi və ictimai böhrana gətirib çıxarır. Odur ki demokratiya təkamül yolu ilə getməlidir və birdən-birə hansısa radikal dəyişiklik ümidləri heç vaxt doğrultmaya-
caq. Demokratiya cəmiyyətə kor-koranə qəbul etdirilmə-
məli, zorla tətbiq olunmamalıdır. Çünki heç də bütün cəmiyyətlər Qərb və ya Amerika tipli demokratiyaya, şübhəsiz, hazır deyildir. Bu yerdə ümummilli lider Heydər Əliyevin çox uzaqgörənliklə dediyi və təcrübədə özünü doğruldan fikri yada düşür: "Demokratiya daim inkişafda olan bir prosesdir. Bu, bir mərhələdən o birisinə qədər təkmilləşmə yolu ilə getməlidir... Bu təkmilləşmə təkamül yolu ilə olmalıdır. Çünki hər şeyə tezliklə nail olmaq çətinidir".

Demokratiya yolu səhvlərdən, problemlərdən və uğursuzluqlardan xali deyildir. Bütün bunlara rəğmən demokratik dəyərlərin ölkəmizdə tam bərqərar olmasına müəyyən problemlər maneə törədir. Bu səbəblərdən ən əsası və başlıcası ölkəmizin Ermənistanın hərbi təcavüzünə məruz qalması, torpaqlarımızın işğal olunması, 1 milyondan artıq soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsidir. Sözsüz ki, bu vəziyyətdə, xüsusən yurd-yuvasından didərgin salınmaqla insanların hüquqlarının pozulduğu bir şəraitdə tammiqyaslı demokratikləşmədən danışmaq da yerinə düşmür. Təəssüflər olsun ki, Azərbaycandan demokratiya uman beynəlxalq ictimaiyyət çox vaxt ikili standartlardan çıxış edərək demokratik inkişafı ləngidən münaqişəyə, qaçqın və məcburi köçkün soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının pozulmasına göz yumur. Amma buna baxmayaraq,

Azərbaycan 2003-cü ilə qədər demokratik inkişafın mühüm bir mərhələsini uğurla keçib və ölkəmizdə bu proses iqtisadi islahatlarla paralel baş verib.

2003-cü ildən sonrakı dövr isə akademik Ramiz Mehdiyevin apardığı elmi araşdırmalara əsasən qeyd etdiyi kimi, cəmiyyətin və dövlətin sabit inkişaf mərhələsidir. Elmi araşdırmalar və tədqiqatlar da sübut edir ki, əgər Azərbaycan iqtisadiyyatında dirçəliş baş verməsəydi, demokratik proseslər də ləng gedərdi. 28 May Respublika Günü münasibətilə rəsmi qəbulda bu barədə Prezident İlham Əliyev deyib: "Mən tam əminəm ki, əsl açıq demokratik cəmiyyəti ancaq maddi rifah əsasında qurmaq mümkündür. İqtisadi cəhətdən geridə qalmış ölkələrdə demokratik proseslər də geridə qalır. O ölkələr ki, onlar iqtisadi cəhətdən güclüdür-
lər, orada sahibkarlıq inkişaf edibdir və azad sahibkarlıq böyük uğurlar qazanıbdır, – o ölkələrdə demokratiyanın inkişafı da çox yüksək zirvədədir. Ona görə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi xalqın maddi rifahının yaxşılaşması, demokratik cəmiyyətin qurulması və formalaşması üçün başlıca şərtidir".

Demokratiya iqtisadi inkişaf, azadlıq və konsensusla bağlıdır. Tarix boyu kasıb ölkələrdə demokratiya olmayıb. Kasıb ölkələr demokratiyaya can atsalar da, buna istədikləri kimi nail ola bilmirlər. Çünki demokratik təsisatların təmin edilməsi üçün ölkənin özü inkişaf etməlidir. Ölkə iqtisadi cəhətdən qüdrətləndikcə, heç şübhəsiz ki, demokratik təsisatların yaranması, ən başlıcası isə cəmiyyətdə konsensusun əldə olunması iqtisadi inkişafın, sosial tərəqqinin mühüm amilinə çevrilir. Doğrudan da demokratik cəmiyyətə gedən yol o zaman hamar olur ki, ölkə sosial-iqtisadi cəhətdən qüdrətlənmiş olsun. Əgər belə olmasa, demokratik inkişafa nail olmaq, cəmiyyətdə demokratik dəyərləri tam dolğunluğu ilə tətbiq etmək qeyri-mümkündür.

Bununla belə, bütün diqqətin təkcə iqtisadi islahatlara yönəldilməsi ölkənin demokratik yolla inkişafını təmin edə bilməz. Təqdirəlayiq haldır ki, iqtisadi islahatları ilbəlil sürətləndirən və bunun nəticəsi olaraq xalqa daha firavan güzəran bəxş edən Azərbaycan hakimiyyəti siyasi islahatları da nəzərdən qaçırmır. Bu iki proses bir-birinə paralel gedir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi: "Ancaq bununla bərabər, əgər sadəcə olaraq iqtisadi məsələlərə öz diqqətimizi yönəltsek və siyasi islahatlarda hansısa bir yubanma olarsa, bu da Azərbaycanın qarşısında duran vəzifələrin həlli üçün bizə imkan yaratmayacaqdır. Siyasi islahatlar mütləq aparılmalıdır. Azərbaycan müasir ölkəyə çevrilməlidir. Dünyanın ən inkişaf etmiş ölkələrinin kriteriyaları, bizim xalqımıza, bizim xalqın mentalitetinə xas olan kriteriyalar Azərbaycanda mütləq və mütləq tətbiq olunmalıdır. Bizim siyasətimiz təkcə bizim niyyətlərimiz, yaxud da bəyanatlarımız deyil, bizim praktiki əməli işlərimizdir".

**Demokratiya hər bir xalqın özünəməxsus
xüsusiyyətləri ilə uzlaşdırdığı
bəşəri dəyərlər sistemidir**

Müstəqilliyini yeni qazanmış, totalitar idarəçilikdən uzaqlaşmış dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda müasir demokratiyanın inkişafı, bu ölkələrdə demokratikləşmə ilə bağlı yaranan nəzəriyyələr, milli xüsusiyyətlərin demokratikləşmə prosesindəki rolu və digər məsələlər mayın 23-də "Gülüstan" sarayında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının dəstəyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının təşkilatçılığı ilə keçirilən "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransda müzakirə edilib. Kon-

frans iştirakçılarının bir qrupunu qəbul edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev demokratiyanın inkişafında xalqın meyarlarının, baxışlarının həlledici əhəmiyyət daşıdığını vurğulayıb: "Rəyin başlıca meyarı xalqdır. O, müəyyən edir. Əgər xalq ölkədəki vəziyyətdən razıdırsa, o, həyata keçirilən siyasəti dəstəkləyirsə, deməli, bu siyasət düzgündür. Bəlkə də bir qədər sadə yanaşmadır, ancaq hesab edirəm ki, bu, bütün mövcud və mümkün olan meyarlardan ən düzgünüdür. Şübhəsiz ki, xaricdən verilən hansısa qiymət vacibdir və biz Azərbaycanda həm dünya ictimai rəyinə, həm də, əlbəttə ki, mövcud qiymətləndirmələrə çox həssaslıqla yanaşıırıq. Lakin Prezident kimi mənim üçün məhz xalqın nə düşündüyü daha vacibdir. Demokratiyaya gəldikdə isə, bu sözün kökü də xalqın hakimiyyəti deməkdir, o xalqın hakimiyyəti ki, sən onun qarşısında hesabat verirsən".

Beynəlxalq əhəmiyyətli belə bir konfransın Bakıda keçirilməsi və onun işində dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrindən mötəbər nümayəndələrin iştirak etməsi demokratikləşmə prosesinin daha geniş intişar tapmasına olan marağın səngimədiyini göstərir. Eyni zamanda, bu konfrans ölkəmizin demokratik inkişaf modelinin beynəlxalq aləmdə tanınmasından xəbər verir.

Konfransda demokratiya məsələləri, keçid cəmiyyətlərində demokratiya və o cümlədən Azərbaycanın demokratik inkişaf modeli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycanda demokratiya: nəzəriyyə və praktika" mövzusunda etdiyi geniş məruzəsində ətraflı təhlil olundu. Mövzunun hərtərəfli əhatə olunması baxımından çox zəngin olan məruzədə keçid cəmiyyətlərində demokratiya məsələsinin bir çox aspektlərinə toxunuldu, olduqca dəyərli, düşündürücü elmi mülahizələr irəli sürüldü. Məruzənin ideya qayəsində ümumən bu fikir parlaq xətt kimi özünü göstərdi ki, hazırda Azərbaycanda demokratik transformasiya milli inkişaf strategiyasının prioritet xəttinə çevrilmişdir.

Demokratiya nəzəriyyəsinin quru ehkam olmadığını deyən akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, insan şüurunun məhsulu kimi o, cəmiyyətin inkişafının və təkmilləşməsinin gedişində yeni ideyalarla, müddəalarla və təcrübə ilə zənginləşir. Demokratiyaya gedən yol nə qədər mürəkkəb olsa da, dünya təcrübəsi göstərmişdir ki, o, millətlərin mənafeələrinə cavab verir. Azərbaycanın tarixinə nəzər salmaqla akademik Ramiz Mehdiyev demokratik intibahın parlaq nümunələrini göstərir. Həm Xalq Cümhuriyyəti, həm Sovet Azərbaycanı milli mənlilik şüurunun iki əsas tipinin – milli birlik və mədəni-tarixi həmrəylik hissinin təcəssümü olmuşdur. Bünövrəsi 1991-ci ildən başlayan müstəqil Azərbaycan Respublikası isə özlüyündə həmin təməllərin sintezidir. Bu respublika Azərbaycan xalqının bütün XX yüzillik ərzindəki müstəqil və demokratik dövlət qurmaq niyyətini təcəssüm etdirən dövlətyaratma təcrübəsini irsən əxz etmişdir.

Azərbaycanda gələcək dəyişikliklərin əsasının 1993-1996-cı illərdə qoyulduğunu deyən akademik Ramiz Mehdiyevin sözlərinə görə, 1996-cı ildən, dövlət çevrilişləri təhlükələri aradan qaldırıldıqdan sonra ölkədə vəziyyət köklü surətdə dəyişməyə başlamışdır. 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda hökm sürmüş siyasi və iqtisadi hərc-mərclik qurtarmış, ictimai-siyasi sabitlik bərqərar edilmiş, vətəndaş cəmiyyətinin bünövrəsi qoyulmuşdur. Akademikin fikrincə, əslində, hər bir müasir dövlət müəyyən şəraitdə idarəçiliyin demokratik formasına nail ola bilər. Ancaq məsələ daha çox demokratiyanı saxlamaqdan, idarəçiliyin demokratik formasını sabit etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə çatmaqdan ötrü isə müvafiq iqtisadi baza olmalıdır. "Ona görə də indi Azərbaycanın siyasi elitasının prioritet vəzifələrindən biri iqtisadi nailiyyətləri yeni demokratik şüur formalaşdırılması amilinə transformasiya etməkdir", – deyər akademik Ramiz Mehdiyev bildirir.

Akademik Ramiz Mehdiyev "demokratiyanın müdafiəsi" bayrağı altında ölkələrin daxili işlərinə kobudcasına qarışmağın, onlara siyasi təzyiq göstərməyin, seçki proseslərinin, vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının vəziyyətinin qiymətləndirilməsində ikili standartları zorla qəbul etdirmək cəhdlərinin demokratik dəyərləri universallaşdırmaq işinə ziyan vurduğunu qeyd edir. Demokratiyanın zor gücü ilə tətbiq edilməsinin lazım olan effekti verməyəcəyini izah edən akademik Ramiz Mehdiyevin qənaətinə, Qərb demokratiyasının qeyri-Qərb cəmiyyətlərinin daxili institusional dayaqları ilə bir araya sığmaması yeni global qarşıdurmanın əsasını təşkil edəcəkdir. Əsrlər boyu təşəkkül tapmış milli ənənələri bir anda məhv etmək mümkün deyil. Əgər ölkənin həyatına kənardan müdaxilənin nəyə gətirib çıxara biləcəyi barədə ümumi təsəvvür yoxdursa, dövlətin tarixi inkişafının xüsusiyyətlərinə və xalqın mentalitetinə, habelə dövlətdə formalaşmış qaydaya məhəl qoymamaq ağılsızlıqdır. Çünki dövlətdə demokratiyanın suverenliyi dövlət suverenliyi ilə şərtlənmişdir. "Demokratiyanın hazırlanması, bərqərar olması və möhkəmlənməsi üçün təcrübə, vaxt lazımdır" deyən akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, başlıcası, ictimai şüurda dəyişikliklər olmalı, demokratik ənənələr mühtində böyümüş iki, bəlkə də üç nəsil dəyişməlidir.

Ayrıca götürülmüş cəmiyyətlərin inkişafına gəldikdə isə, nətiq bu və ya digər cəmiyyətlərdə yaradılmış demokratiya modellərinə də diqqəti cəlb etməyin vacibliyini bildirir. ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Fransa, İsveç və digər dövlətlər özlərinin yüksəlişinə görə demokratik quruluşa və demokratiyanın konkret modelinə borcludurlar. "Ancaq hansı model" sualını qoyan Ramiz Mehdiyevin fikrincə, heç bir ciddi tədqiqatçı iddia etməz ki, bu dövlətlərin hamısı özlərində formaca vahid demokratiya qurmuşdur. Bu dövlətlərdə demokratiyanın universal dəyərlərindən bəhrələnərək demokratik inkişafı hər bir ölkənin mədəni-tarixi inkişafının xüsusiyyətləri ilə uzlaşdırırlar.

Konkret olaraq Azərbaycana gəldikdə, cənab Ramiz Mehdiyev bildirir ki, ölkəmiz elə bir təsirli və dinamik tədbirlər dövrünə qədəm qoyub ki, cəmiyyət sabahkı günün perspektivini haqlı olaraq iqtidara etibar edə bilər. Ona görə də demokratik transformasiyanın müvəffəqiyyəti məhz iqtidarın fəallığından və bürokratik aparatın keyfiyyətli işindən asılıdır. Azərbaycanda müstəqillik prinsiplərinə əsaslanan milli dövlətçiliyin yaradılmasının hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi sayəsində mümkün olduğunu deyən akademik Ramiz Mehdiyevin sözlərinə görə, məhz Heydər Əliyevin sayəsində bu siyasət səmərəli dövlətçiliyə yönəldildi: "Prezident Heydər Əliyev hesab edirdi ki, demokratiyaya transformasiya prosesi həm də dövlətçiliyin inkişafının mühüm mərhələsidir. Məhz onun söyləri sayəsində bu siyasət səmərəli dövlətçiliyə yönəldilmiş xətt oldu".

Daha sonra məruzədə göstərilir ki, Azərbaycan demokratik rejimin bərqərar edilməsinin üç fazasını uğurla keçib. Birincisi, milli konsensusa nail olundu, ikincisi, hazırlıq fazası keçildi, üçüncüsü, demokratik rejim bərqərar edildi. Lakin daha uzağa baxan Azərbaycanın məqsədi konsolidasiyalı demokratiyadır. Ramiz Mehdiyev daha sonra qeyd edir ki, Azərbaycan kimi transformasiya cəmiyyətlərində demokratiya yeni davranış normalarının və təfəkkür formalarının nizamsız, xaotik və ya intensiv tətbiqi obyektini kimi başa düşülməməlidir. Milli demokratik keçid milli "Mən" in daxili potensialının tədricən tranziti, Azərbaycan cəmiyyətində təşəkkül tapmış institusional ənənələr, intensiv iqtisadi inkişaf, ictimai şüurun postindustrial dəyərlər məcrasına keçməsi, Azərbaycanın "yeni industrializm"ə transformasiyası, ölkənin regional səviyyədə mövqeyinin və ölkə vətəndaşlarına məqsədyönlü investisiyanın gücləndirilməsi, cəmiyyətdə yeni davranış normalarının tədricən formalaşdırılması və demokratik şüurda yeni aksentlərin üzə çıxarılması kontekstlərində

nəzərdən keçirilməlidir. Ramiz Mehdiyev göstərir ki, bunlar Azərbaycanda mərhələlərlə demokratikləşmə və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması üçün əsas olacaqdır.

Gələn il Azərbaycanda prezident seçkilərinin keçirilməyini deyən akademik Ramiz Mehdiyevin sözlərinə görə, cənab İlham Əliyev, əslində, prezidentliyinin birinci müddətində dövlətin inkişaf strategiyasını dəqiq müəyyənləşdirmişdir. "Biz iqtisadi inkişafı mərhələ-mərhələ sabit demokratiyanın – yəni, səmərəli dövlətçilik sisteminin formalaşmasına və kütləvi şüurun istiqamətinin mərhələlərlə dəyişməsinə yönəldilmiş demokratiyanın təşəkkülünə konversiya edirik. Təcrübənin göstərdiyi kimi, belə yanaşma daha sabit və təsirlidir. Əminəm ki, bu yanaşma daha səmərəli demokratik təsisatlar formalaşdırmağa imkan verəcəkdir", – deyə akademik Ramiz Mehdiyev bildirir. Konfransda da bəyan edildiyi kimi, Azərbaycan rəhbərliyi demokratiyaya keçidin başlıca şərtini dövlətçiliyin və dövlət intizamının möhkəmləndirilməsində görür.

Uğurlu tədqiqatların məntiqi davamı

Akademik Ramiz Mehdiyevin bu yaxınlarda işıq üzü gö-rən və elmi ictimaiyyətdə böyük maraqla qarşılanan "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" adlı kitabında da Azərbaycanda gedən demokratik proseslərin mahiyyəti, özünəməxsus xüsusiyyətləri, mərhələləri elmi cəhətdən təhlil edilmişdir. Ramiz Mehdiyevin vətəndaş cəmiyyətinə transformasiya olunan müasir Azərbaycan cəmiyyətinin, demokratik-hüquqi dövlətçiliyimizin inkişafının aktual məsələlərinin dolğun fəlsəfi-politoloji təhlilinə həsr olunmuş əvvəlki əsərlərinin, bir növ, məntiqi davamı olan son əsəri də Azərbaycanın ictimai-siyasi, fəlsəfi fikir tarixində mühüm bir hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Akademik Ramiz

Mehdiyevin elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi bu kitabında universal dəyər sayılan demokratiya Azərbaycanın tarixi təcrübəsi və inkişaf yolu kontekstində təhlil edilməklə yeni məsələlərlə gündəliyə gətirilir.

Kitabda çıxarılan nəticələrdən biri ondan ibarətdir ki, Azərbaycan demokratik cəmiyyət qurur, aparılan iqtisadi islahatlar demokratik proseslərin inkişafı ilə paralel getdiyinə görə, təbii ki, uğurlarımız daha da çox olacaqdır. Demokratik prosesləri əsas tutan və bunları iqtisadi islahatlarla uğurlu şəkildə uzlaşdıran Azərbaycan dövləti mühüm nəticələr əldə edib. Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarının artması, Neft Fondunun yaradılması, onun vəsaitindən istifadə ilə əlaqədar Prezident İlham Əliyevin gördüyü tədbirlər, Neft Fondunda toplanan gəlirlərdən cəmiyyətin inkişafı, ən vacib problemlərin həlli naminə istifadə edilməsi, onun bir qisminin gələcək nəsillər üçün saxlanması, təbii ki, Azərbaycanda demokratik proseslərin inkişafı, sosial konsensusun əldə edilməsi üçün çox əlverişli şərait yaradır. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafını xarakterizə edən göstəricilər – valyuta ehtiyatları, adambaşına düşən məhsul, sosial proqramların həyata keçirilməsinə ayrılan vəsaitlər, ölkənin xarici borcunun səviyyəsi və sair, – bütün bu göstəricilər akademik Ramiz Mehdiyevin fikrincə, aparılan islahatların, demokratik proseslərin məntiqi nəticəsidir. Əsərdə bir-mənalı olaraq ümummilli inkişaf strategiyasının, yəni bu gün artıq öz bəhrələrini verən və müəllifi ulu öndər Heydər Əliyev olan, cəmiyyətin bütün sahələrini əhatə edən ümummilli inkişaf strategiyasının Azərbaycanda alternativinin olmadığı sübut edilir. Onun bu gün uğurla davam etdirilməsi, tamamilə yeni bir mərhələyə qaldırılması, yeni bir xəttin başlanması bu kitabda elmi dəlillərlə sübut olunmuşdur. Bu xətt Azərbaycan cəmiyyətinin bütün sahələrinin modernləşdirilməsi, iqtisadi yüksəliş, demokratik cəmiyyət quruculuğunda tamamilə yeni bir fazanın başlanmasıdır. Müəllif

tamamilə doğru olaraq bu xəttin ölkə Prezidenti İlham Əliyevin adı, onun apardığı siyasətlə bilavasitə bağlı olduğunu sübut edir. Əsərdə Azərbaycanda dünya ölkələrinin heç birinə bənzəməyən, özünəməxsus, alternativsiz demokratik inkişaf modelinin formalaşması təsdiq olunur. Doğrudan da demokratik quruculuq yolu ilə gedən Azərbaycan dünya proseslərinə çox həssas olan bir bölgədə yerləşməsinə baxmayaraq, onun həm iqtisadi, həm siyasi, həm də digər sahələrdə özünəməxsus inkişaf modeli formalaşmışdır.

Müəllif çox geniş materiallara və təcrübəyə əsaslanaraq, Azərbaycanın timsalında baş verən prosesləri dünyada gedən proseslərlə dialektik vəhdətdə götürərək demokratik tranzit probleminin anatomiyasını açmış, onun əsas milli xüsusiyyətlərini üzə çıxarmışdır. Müəllif doğru olaraq göstərir ki, demokratik tranzit keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin həyatında yaşanacaq labüd bir mərhələdir. Yəni, demokratiyanı hər hansı bir inqilabi yolla cəmiyyət həyatına daxil etmək mümkün deyildir. Demokratiyanın formalaşması, qərarlaşması üçün labüd olaraq onun müəyyən təkamül prosesindən keçməsi olduqca vacibdir. Bu problem əsərdə çox ciddi şəkildə qoyulur və belə fikirlə yekunlaşır ki, demokratik proseslərin sürətləndirilməsi inqilabi yolla mümkün deyil. Bu proseslərin getməsi və inkişafı üçün mütləq ölkə daxilində real zəmin yaradılmalıdır.

Akademik Ramiz Mehdiyevin yeni kitabında demokratik proseslərin inkişafına xidmət edən çox böyük bir amildən də söhbət açılır. Qloballaşan dünyada informasiya texnologiyaları, internet şəbəkəsinin genişlənməsi, bu sahədə ayrı-ayrı ölkələrdə görülmə işlər barədə verilən məlumatdan görürük ki, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edənlərin sayı ildən-ilə nə dərəcədə artır, ayrı-ayrı qitələr, ölkələr üzrə nisbət necədir. Bu, çox mühüm məsələdir və Azərbaycan üçün də əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, Azərbaycan qloballaşan dünyanın, informasiya cəmiyyətinin bir

hissəsidir. Kitabda Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı sərəncamlarla təsdiq olunmuş proqramlardan da söhbət açılır, son illərdə Azərbaycanda informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı istiqamətində görülmüş işlər barədə məlumat verilir.

Kitabda dünyanın ən böyük filosof-alimlərinin, siyasətçilərinin, ən görkəmli liderlərinin demokratiya haqqında baxışları, qədim yunan filosoflarından başlamış bugünə qədər demokratiya və sivilizasiya haqqında, demək olar ki, bütün elmi fikirlərin, müddəaların ümumiləşdirilməsi, zəngin faktlara əsaslanan geniş elmi təhlilin nəticələri verilmişdir. Bu mənada kitab yeni tədqiqatlar, yeni düşüncələr üçün çox geniş bir meydan açır. Əsərdə qaldırılan ayrı-ayrı müddəalar gələcəkdə çox ciddi elmi araşdırmaların obyektinə olacaqdır. Olduqca əhatəli, geniş, çox problemləri özündə ehtiva edən bu əsər yalnız fəlsəfi-politoloji anlamda qavranılmamalıdır.

Akademik Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" adlı yeni kitabı dövrümüzün ən aktual problemlərinə həsr edilməklə yanaşı, həm də müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin müxtəlif inkişaf mərhələləri və dövrləri arasında belə bir körpü yaradır. Oxuculara təqdim olunan bu kitabda ölkəmizin keçdiyi sosial-iqtisadi və siyasi inkişaf trayektoriyası çox aydın və müqayisəli bir şəkildə əks etdirilir. Bu, ilk dəfə olaraq fəlsəfə və siyasi elmlər sahəsində yeni elmi istiqaməti müəyyənləşdirən dəyərli əsərdir.

Aliş QASIMOV,
Bakı Dövlət Universitetinin
kafedra müdiri, hüquq elmləri doktoru, professor

Demokratik proseslərin sürətləndirilməsi Azərbaycanın davamlı inkişafının mühüm şərtidir

II fəsil
Demokratikləşmə
prosesinin
təməl
prinsipləri

Demokratiya sürətlə qloballaşan dünyada hər bir dövlətin sabit inkişafının mühüm şərti kimi bəşəriyyətin mənəvi-hüquqi ideallarının ali təzahürünə çevrilməklə hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyətinin yetkinliyinin başlıca meyarı sayılır. İnsanların qərinələr boyu təcrübədən uğurla çıxardığı demokratik dəyərlər dünya ölkələrinin əksəriyyətində milli inkişaf strategiyası kimi müəyyənləşdirilmiş, dövlət idarəçiliyinin, birgəyaşayışın, vətəndaş-hakimiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsinin ən ahəngdar forması kimi dəyərləndirilmişdir. Sivilizasiyanın hazırkı yüksək inkişaf mərhələsində ümumbəşəri dəyərlərə – demokratik ideallara və insan hüquqlarına hörmət bəsləməyən hansısa dövlətin dünya siyasətində özünə layiq yer tutmasından, global miqyasda cərəyan edən proseslərə nüfuz etməsindən danışmaq qətiyyən mümkün deyildir.

Müasir dövrdə inkişaf səviyyəsinin müxtəlifliyinə, demokratik dəyərlərin mənimsənilməsi göstəricilərinin fərqliliyinə baxmayaraq, demək olar ki, bütün ölkələr insan hüquqları prinsiplərinə sadıqlıqlarını bəyan etmişlər. Siyasi liberalizasiya və demokratikləşmə prosesinin genişlənməsi dövlətlərin fəaliyyətlərinin məhz bu prinsiplərə əsasən istiqamətləndirilməsini zəruri prosesə çevirmişdir. Tarixi təkamül nəticəsində təşəkkül taparaq formalaşmış demokratiya bu gün bəşər cəmiyyətinin ən aktual, mürək-

kəb və mübahisələrə səbəb olan problemlərindən biri olaraq qalır. Qədim dövrlərdən başlayaraq insanlar demokratiya haqqında düşünmüş, azadlığa can atmış, lakin bu, heç də həmişə bütün ölkələrə, bütün xalqlara nəsib olmamışdır. Demokratik idarəetmə sistemi xalqın hakimiyyətin mənbəyi kimi tanınmasına və çoxluğun iradəsinə əsaslanmaqla, ona dövlət işlərində iştirak hüququ verir, habelə vətəndaşları real hüquq və azadlıqlarla təmin edir. Demokratik dövlət insanların birgə fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsinin mühüm şərti, onların qarşılıqlı münasibətlərinin qaydaya salınmasının, cəmiyyətdə nizam-intizamın və sabitliyin başlıca təminatçısıdır. Demokratik inkişaf yolu seçmiş dövlətlərin mütləq əksəriyyətində ictimai-siyasi sabitliyin möhkəm təmələ söykənməsi, yüksək maddi rifah halı, vətəndaş-cəmiyyət münasibətlərinin ahəngdarlığı, şəxsiyyətin mənafehlərinin, hüquq və azadlıqlarının maksimum səviyyədə qorunması, qanunun aliliyi prinsipinə bütün səviyyələrdə əməl olunması təmin edilmişdir.

Milli inkişafa xidmət edən strategiya

XX əsrin sonlarına doğru dünyada cərəyan edən global proseslərin və milli azadlıq hərəkatının nəticəsi kimi dövlət müstəqilliyinə qovuşan Azərbaycan Dövlət Müstəqilliyi haqqında Konstitusiya Aktında demokratik-hüquqi və dünyəvi dövlət olduğunu bəyan etmiş, ümumbəşəri yolla qarşıya qoyduğu strateji hədəflərə doğru irəliləmək istəyini nümayiş etdirmişdir. Demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı prinsiplərini gələcək inkişaf modeli kimi seçmiş Azərbaycanda hakimiyyətin və bütün təbii sərvətlərin xalqa mənsubluğu, mülkiyyətin bütün formalarının bərabərliyi, vətəndaşların seçki hüququnun, çoxpartiyalı sistemin təminatı, habelə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının ümumi prinsipləri rəsmən elan edilsə də, 1991-1993-cü illərdə

rəhbərlikdə xalqın etimad göstərdiyi siyasi qüvvənin olması zəminində baş qaldırmış xaos və ziddiyyətli proseslər – qanunçuluğun, hüquq qaydalarının zəifləməsi, ictimai-siyasi sabitliyin pozulması, sosial-iqtisadi tənəzzülün dərinləşməsi bu istəyin reallaşmasında ciddi maneəyə çevrilmişdir. 90-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq bir tərəfdən Ermənistanın Azərbaycana qarşı işğalçılıq siyasətinin genişlənməsi, digər tərəfdənsə hakimiyyəti qeyri-qanuni ələ keçirmiş diletant qüvvələrə qarşı ictimai inamsızlığın dərinləşməsi, sosial-iqtisadi tənəzzül, vətəndaş qarşিদurması, xaos və özbaşınalıq xalqın demokratik və hüquqi dövlətdə yaşamaq istəyini əlçatmaz ideyaya çevirmişdir.

Bir ictimai-siyasi formasıyadan digərinə keçidin ilkin mərhələsində üzləşdiyi xaos və anarxiya mühiti xalqın demokratik dəyərləri əsl mahiyyəti üzrə dərk etməsinə mane olmuş, neqativ siyasi proseslər fonunda cəmiyyətdə bu idarəetmə formasına ehtiyatlı və pessimist münasibət formalaşmışdır. Xüsusən də 1992-1993-cü illərdə AXC–Müsavat iqtidarının ayrı-ayrı məmurlarının "demokratiya bayrağı" altında törətdikləri qanunsuzluqlar və vəzifə özbaşınalıqları Azərbaycanda demokratiyanın gerçək mahiyyəti üzrə qavranılmasına imkan verməmişdir. Ölkə vətəndaşlarının böyük qisminin yanlış olaraq demokratiyanı "hərc-mərcliyə, xaos, itaətsizliyə, siyasi qarşıdurmaya yol açan uğursuz idarəetmə forması" kimi dəyərləndirməsi də o dövrün xoşagəlməz siyasi mənzərəsini əks etdirir.

1993-cü ilin iyun ayında – ölkədə ciddi siyasi böhranın, xaos və anarxiyanın hökm sürdüyü bir şəraitdə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyət sükani arxasına keçmiş ulu öndərimiz Heydər Əliyev cəmiyyətdə demokratiyaya münasibətdə formalaşmış yanlış təsəvvürləri dəyişmək üçün ilk növbədə xalqla əl-ələ verərək ictimai-siyasi böhranı aradan qaldırmış, cəmiyyətdə yeni mübariz əhvali-ruhiyyə yaratmağa nail olmuş, milli birlik yolu ilə dövləti parçalanmadan xilas

etmişdir. Xalqın milli-mənəvi sərvətinə çevrilmiş bu birlik sayəsində hazırda respublikamızda demokratik dəyərlər qanunların və milli-mənəvi dəyərlərin tənzimlədiyi sərhədlərdən kənara çıxmır və dialektik inkişafa uyğun olaraq ictimai şüur tərəfindən tam şəkildə mənimsənilir. Azərbaycanda həqiqi demokratiya məhz Heydər Əliyevin milli dövlətçilik irsinin təcəssümü kimi formalaşmışdır və bu irs demokratiyanın özbaşınalıq kimi başa düşülməsinə, yaxud da ifrat Qərb demokratiyasının neqativ cəhətlərini özündə ehtiva etməsinə yol vermir. Faktiki olaraq bu kursun bütün sahələrdəki tənzimləmə missiyası ideoloji müstəvidə də özünü doğrultmuşdur.

"Biz Azərbaycanda demokratik respublika quraraq, sivilizasiyalararası cəmiyyət uğrunda mübarizə apararaq ümumi dünyəvi, bəşəri dəyərlərin hamısından istifadə etməliyik. Çalışmalıyıq ki, Azərbaycan uzun illərdən sonra, ilk dəfə müstəqilliyini aldıqdan sonra bütün dünyaya öz tarixi nailiyyətlərini, milli ənənələrini nümayiş etdirə bilsin. Azərbaycan xalqının bu barədə həm tarixi, həm müasir potensialı olduqca böyükdür. Bunların hamısından istifadə olunarsa, Azərbaycan həm tam müstəqil dövlət olacaq, həm də bizim cəmiyyətimiz tam demokratik-hüquqi, ümumbəşəri dəyərlərin əsasında qurulan demokratik bir cəmiyyət olacaq" deyən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demokratik inkişafa insanların daxili azadlığını, mənəvi ucalığını, qanunçuluğa riayət etməsini şərtləndirən mühüm vasitə kimi yanaşmışdır. Azərbaycan xalqının vahidliyinə çalışan ümummilli lider Heydər Əliyev özünün fitri idarəçilik istedadı sayəsində respublikada ümumbəşəri dəyərlərlə çulğaşan, milli xüsusiyyətləri, mental dəyərləri qoruyan ədalətli, sivil və demokratik cəmiyyətin möhkəm əsaslarını yaratmış, dövlət-vətəndaş münasibətlərində hər birinin mənafeyini prioritet götürmüşdür. Müxtəlif tarixi dövrlərin siyasi təbəddülatları ümummilli problemlərin

həllində cəmiyyətin Heydər Əliyev siyasi kursuna olan inamına qətiyyətlə təsir etməmiş, əksinə, bu inam gündəngünə möhkəmlənmişdir. İctimaiyyət Heydər Əliyev siyasətinə olan yüksək etimadın müqabilində dövlətə, hakimiyyətə inamını bərpa etmiş, məhz bu inam da cəmiyyəti anarxist meyillərə sürüyən mənfi tendensiyalara qarşı güclü immunitet formalaşdırmışdır. Bu mənada ulu öndər Heydər Əliyevin siyasi kursunun alternativsizliyi özünü təkcə praktik məsələlərdə təsdiqlənməmişdir – bu faktor cəmiyyətin ideoloji istiqamətləri baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Demokratik islahatların uğurlu bünövrəsi

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müdrik və qətiyyətli siyasəti nəticəsində respublikamızda qanunçuluğun və hüquq qaydalarının bərpası istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmiş, xaos və anarxiya mühitinə son qoyulmuş, hüquqi, siyasi və iqtisadi islahatlara start verilmişdir. O dövrdə Azərbaycanda demokratik cəmiyyətin atributu olan, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsini, xalqın iradəsinin ifadəsi kimi qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğunu, ədalətli iqtisadi və sosial qaydalara uyğun olaraq hamının layiqli həyat səviyyəsini təmin edən yeni konstitusiyaya ehtiyac duyulurdu. Bu zərurəti düzgün qiymətləndirən ümummilli liderimiz Heydər Əliyev dövlətin təməlinin möhkəm siyasi-hüquqi əsaslar üzərində qurulması üçün ilk növbədə müstəqil Azərbaycan Konstitusiyasının hazırlanaraq qəbul edilməsini vacib saymışdır. Dövlətçiliyə qarşı yönəlmiş mərkəli qəşdlərin qarşısı alındıqdan sonra 1995-ci ilin iyul ayında Milli Məclisin iclasında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sədrliyi ilə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını hazırlayan Dövlət komissiyası təşkil edilmişdir. Görkəmli alimlərin, hüquqşünasların,

mütəxəssislərin və rəhbər işçilərin daxil edildiyi bu komissiya 1995-ci il iyul ayının 5-də ilk iclasını keçirmişdir. Komissiya iclasında geniş nitq söyləyən ümummilli liderimiz dəyərli tövsiyələrini, məsləhətlərini vermişdir. "Biz elə bir layihə hazırlamalı və nəhayət, elə bir konstitusiya qəbul etməliyik ki, o, müstəqil Azərbaycan Respublikasında demokratik prinsiplər əsasında uzun müddət sabit yaşamasını təmin edən əsas qanun, tarixi sənəd olsun... Hakimiyyət bölgüsü – ali icra, qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyəti – bunlar hamısı xalqın iradəsinə söykənməli, seçkilər yolu ilə təmin olunmalıdır" deyən ulu öndərimiz Konstitusiyanın hazırlanmasında həm Azərbaycanın tarixi keçmişinin milli dəyərlərindən, həm də ümumbəşəri dəyərlərdən, dünyanın demokratik dövlətlərinin təcrübəsindən istifadə edilməsini mühüm vəzifə kimi irəli sürmüşdür.

Ümummilli liderimizin rəhbərliyi altında 6 ay müddətində hazırlanan və 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunan müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası ölkənin gələcək inkişaf prioritetlərini müəyyənləşdirməklə yanaşı, insan hüquq və azadlıqlarının təminatını dövlətin ali məqsədi kimi önə çıxarmışdır. Beş bölmə, 12 fəsil və 158 maddədən ibarət olan Konstitusiyanın 48 maddəsinin sırf insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını özündə əks etdirməsi ulu öndərimiz Heydər Əliyevin demokratik dəyərlərə sadıqlığını bir daha təcəssüm etdirir. Konstitusiyada əksini tapmış bu strateji məqsədlər, ilk növbədə, hüquqi islahatları və insan haqlarının qorunması prinsipinin real həyatda tətbiqini zəruri etmişdir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında BMT-nin 1948-ci il 10 dekabr tarixli Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində və digər beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş insan hüquq və azadlıqları tam və əhatəli şəkildə təsbit olunmuşdur.

Azərbaycan Konstitusiyası dövlətin müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü qorumağı əsas niyyətlər kimi bəyan etmişdir. Konstitusiyada qeyd olunur ki, demokratik quruluşa təminat vermək, vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmaq, qanunların aliliyini təmin edən hüquqi, dünyəvi dövlət qurmaq, ədalətli sosial və iqtisadi qaydalar əsasında hər bir vətəndaşın layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanaraq bütün dünya xalqları ilə dostluq, sülh, əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq Azərbaycan dövlətinin ali məqsədləridir.

1995-2003-cü illərdə Azərbaycan ulu öndərimiz Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında bu ali məqsədlərə doğru inamla irəliləmiş, demokratik dəyərlərin mənimsənilməsi, Avropaya inteqrasiya, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində mühüm uğurlara nail olmuşdur. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə həyata keçirilən müntəzəm islahatların başlıca qayəsini məhkəmə-hüquq sisteminin, prokurorluq, polis, ədliyyə orqanlarının fəaliyyətinin müasirləşdirilməsi, bu kontekstdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının maksimum müdafiəsi üçün çevik mexanizmlərin yaradılması, qanunların aliliyinin təmin olunması məsələləri təşkil etmişdir. Ötən müddətdə insan hüquqları üzrə bir sıra mühüm konvensiyalara, sazişlərə qoşulan, Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvünə çevrilən Azərbaycanda üçpilləli məhkəmə sisteminin formalaşdırılması, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətə başlaması, İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkil İnstitutunun yaradılması, söz, mətbuat, fikir, vicdan azadlıqlarının, çoxpartiyalı sistemin, şəffaf və azad seçki qanunvericiliyinin təmin edilməsi və s. demokratik inkişaf yolunda qazandığımız mühüm nailiyyətlərdəndir.

Azərbaycanda demokratik dövlətçilik ənənələri formalaşdıran Heydər Əliyev dühasının xalq qarşısındakı ən mühüm xidmətlərindən biri də məhz bundan ibarətdir ki, ümummilli liderimiz müəllifi olduğu siyasi kursun davamlılığını təmin etmiş, dərin zəkası hesabına onun gələcək uğurlarına etibarlı təminat yaratmışdır. Ulu öndərimizin 2003-cü ilin prezident seçkiləri ərəfəsində "Mən ona özüm qədər inanıram" deməklə özünün layiqli davamçısı kimi cəmiyyətdə təqdim etdiyi cənab İlham Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə əldə olunmuş böyük nailiyyətlər Azərbaycan xalqının seçimində qətiyyəni yansıtmadığını bir daha təsdiqləyir. Heydər Əliyevin zəngin dövlətçilik fəlsəfəsindən bəhrələnən cənab İlham Əliyev ulu öndərimizin möhkəm təməllər üzərində formalaşdırdığı idarəçilik ənənələrini davam etdirir.

Azərbaycanın inkişafının hazırkı mərhələsində dövlət müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə təminat yaradan əsas amillərdən biri də ölkənin çağdaş fəlsəfi-siyasi tarixinin olduğu kimi qələmə alınmasından ibarətdir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin qurub yaratdığı bu dövlətin qət etdiyi demokratik yola nəzər salınması, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yaradılan çağdaş tariximizin gələcək nəsillərə çatdırılması qarşımızda duran ümdə vəzifələrdəndir. Bu gün Azərbaycanda get-gedə intensivləşməkdə olan demokratiya xətti o qədər geniş və çoxşaxəlidir ki, bu prosesə hər müəllif baxışı yeni-yeni həqiqətlərə işıq salır. Bununla belə, etiraf etmək lazımdır ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin əsasını qoyduğu demokratik milli inkişaf yolunu tədqiq edən yüzlərlə kitab və monoqrafiya heç biri elmi-nəzəri səviyyəsinə, praktik məzmun yükünə, faktoloji əhəmiyyətinə və sanbalına görə Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında

düşünərkən" kitabı ilə müqayisə olunmaq imkanında deyildir. Tanınmış ictimai-siyasi xadim, akademik Ramiz Mehdiyev gərgin elmi tədqiqatların, konseptual ümumiləşdirmə və dərin məntiqi mühakimələrin nəticəsi kimi ərsəyə gətirdiyi bu əsərdə müasir qloballaşma dövründə demokratiya anlayışının uğurlu izahını vermiş, tranzitar cəmiyyətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda demokratik-liberal islahatların gerçəkləşdirilməsi mərhələlərinə obyektiv elmi nəzər salmışdır.

Akademik Ramiz Mehdiyev "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" adlı əsərinin yazılmasını müasir Azərbaycan tarixi-siyasi və fəlsəfi fikrinin obyektiv şəkildə qələmə alınması, cəmiyyətdə baş verən mürəkkəb ictimai-siyasi proseslərin geniş ictimaiyyətə izah olunması zərurəti ilə izah etmişdir: "Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən dövlət idarəçiliyi sistemində olduğumdan, mən bu illər ərzində Azərbaycanın hansı tələyüklü dəyişikliklərdən keçdiyini və müstəqillik illərində əldə etdiyi zirvələri dəqiq və aydın görürəm. Ancaq mən bu kitabı yazarkən heç də son həqiqəti əks etdirməyə iddia etmirəm, sadəcə, düşünürəm ki, bu təşəbbüs ölkənin elmi potensialını göstərilən problemin ciddi tədqiqinə istiqamətləndirə bilər. Təəssüf ki, bizim elmi ictimaiyyətin əhəmiyyətli hissəsi ötən əsrin 80-90-cı illərində mübtəla olduğu letargiya yuxusundan hələ çıxmayıb".

Əsərdə antik dövrlərdən bugünədək təkamül yolu keçmiş demokratiya, insan hüquqları və vətəndaş cəmiyyəti ideyaları geniş şərh edilir, dünya səviyyəsində məşhur nəzəriyyəçilərin fikirlərinə yer ayrılır. Müxtəlif nəzəriyyəçilərin demokratiya haqqında dərin fəlsəfi düşüncələrini ümumiləşdirən akademik Ramiz Mehdiyev bu kontekstdə bəşəriyyətin alternativsiz inkişaf yoluna çevrilmiş sözügedən idarəetmə formasının uğur və çatışmazlıqlarına obyektiv nəzər salmışdır. Əsərdə eyni zamanda keçid cəmiyyətlərində demokratik inkişafın forma

və xüsusiyyətlərinə, problematik cəhətlərinə elmi-fəlsəfi rakursda nəzər salınmış, Azərbaycanda demokratikləşmə prosesinin inkişaf mərhələləri və perspektivləri təhlil edilmişdir. Liberal idarəetmə forması kimi bəşəriyyəti öz təsiri altına salan, insanların ədalətli dövlət yaratmaqla bağlı arzu və istəklərini maksimum dərəcədə özündə ehtiva edən demokratiyanın təkamül tarixi, forma və xüsusiyyətləri, üstün və zəif cəhətləri elmi səviyyədə əsərdə geniş təhlil olunmuş, tranzitar cəmiyyətlərdə demokratikləşmə prosesinin xüsusiyyətlərini açan maraqlı mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Akademik Ramiz Mehdiyev əsərdə Azərbaycanın qısa müddətdə demokratik inkişaf yolunda əldə etdiyi nailiyyətləri həyata keçirilən sosial-iqtisadi islahatların nəticəsi kimi dəyərləndirərək siyasi və iqtisadi islahatların bir-birini təmməladığını qeyd etmişdir. Akademikin elmi yanaşmalarından hasil olan qənaətlərdən biri də məhz budur ki, müasir dövrdə dünya dövlətlərinin əksəriyyətinin milli inkişaf yoluna çevrilmiş demokratiya hər bir xalqın sosial-iqtisadi, mədəni və intellektual baxımdan bu prosese hazırlığı ilə üzvi surətdə bağlıdır. Demokratik dəyər və normaların hər hansı cəmiyyətdə möhkəmlənməsi, özünə etibarlı dayaq tapması üçün ilk növbədə insanların maddi rifah halı, yaşayış və düşüncə tərzini mütərəqqi dəyişikliklərə məruz qalmalıdır. Akademik Ramiz Mehdiyevin bu qənaəti eyni zamanda respublikamızın çağdaş inkişaf yolunun xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev dəfələrlə vurğulamışdır ki, demokratik proseslərin davamlı şəkildə aparıldığı hansısa dövlətin iqtisadi sahədə yüksək nəticələr əldə etməsi, beynəlxalq arenada layiqli yerini tutması, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası mümkün deyildir. Eyni zamanda, iqtisadi cəhətdən inkişaf etməmiş hansısa dövlətdə demokratikləşməyə və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna yönə-

lən cəhdlər uğursuzluqla nəticələnir. Məhz bu reallıqdan çıxış edən Azərbaycan Prezidenti hər iki təmayülə vəhdət şəklində yanaşılmasını vacib sayır və ölkənin uzunmüddətli inkişafını məhz demokratik və iqtisadi islahatların paralel şəkildə davam etdirilməsi şərtlə real hesab edir. Dövlət başçısının demokratik inkişaf konsepsiyası kifayət qədər təkmil səciyyə daşıyır və inkişaf etmiş dünya dövlətlərinin təcrübəsindən qaynaqlanır: "Əsl açıq demokratik cəmiyyəti ancaq maddi rifah əsasında qurmaq mümkündür. İqtisadi cəhətdən geridə qalmış dövlətlərdə demokratik proseslər də geridə qalır. O ölkələr ki onlar iqtisadi cəhətdən güclüdürlər, o ölkələrdə demokratiyanın inkişafı da çox yüksək zirvədədir. Ona görə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi xalqın maddi rifahının yaxşılaşdırılması, demokratik cəmiyyətin qurulması və formalaşması üçün başlıca şərt-dir. Ancaq bununla bərabər, əgər sadəcə olaraq iqtisadi məsələlərə diqqətimizi yönəltsek və siyasi islahatlarda hansısa bir yubanma olarsa, bu da Azərbaycanın qarşısında duran vəzifələrin həlli üçün bizə imkan yaratmayacaqdır. Siyasi islahatlar mütləq aparılmalı və Azərbaycan müasir ölkəyə çevrilməlidir" deyən Azərbaycan Prezidenti bu fikirdədir ki, demokratiya vətəndaşların sosial-siyasi, mədəni və iqtisadi rifahına, bu sahələrdə baş verən müsbət dəyişikliklərə adekvat reaksiya verməlidir. Demokratik dövlətin bir təsisat kimi başlıca vəzifəsi bütövlükdə cəmiyyətin və ayrılıqda hər bir vətəndaşın maddi rifah halının yüksəldilməsi, onların sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsinin təmin olunması, habelə şəxsiyyətin azad inkişafı üçün bərabər imkanların yaradılmasıdır.

Əsərin "Azərbaycan – 2005" adlanan bölməsində akademik Ramiz Mehdiyev demokratik inkişaf prosesində vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının roluna toxunmaqla yanaşı, demokratik cəmiyyətin yaradılmasında təkamül yoluna üstünlük verilməsi ideyasını əvvəldən-axıradək müdafiə

edir. Son illər bir sıra MDB dövlətlərində yaşanan "məxməri inqilab" ssenariləri təsdiqləmişdir ki, demokratik proseslərin inqilabi yolla sürətləndirilməsi, demokratik dəyərlərin kor-koranə transferi qətiyyənlə mümkün deyildir. Hər bir ölkənin daxilində mütləq demokratik proseslərin getməsinə real zəmin yaradılmalı, tətbiq olunan yeniliklər ictimai şüur tərəfindən tam şəkildə mənimsənilməlidir. Bu nöqteyi-nəzərdən Azərbaycanda dünya ölkələrinin heç birinə bənzəməyən inkişaf modelinin formalaşması faktı artıq tam təsdiqini tapmışdır. Demokratik quruculuq yolu ilə gedən respublikamız həssas bir bölgədə yerləşsə də, onun həm iqtisadi, həm siyasi, həm də digər sahələrdə özünəməxsus inkişaf modeli formalaşmaqdadır. Bir sıra postsovet dövlətlərində analogi tranzit "məxməri inqilab" ssenarilərinə əsaslandığı halda, Azərbaycanda demokratik inkişaf suverenlik və özünütəminat prinsiplərinə söykənir. Bu elmi-fəlsəfi yanaşma tərzii öz iddiasını dünyaya qəbul etdirməyə çalışan, milli məxsusluğa arxa çevirib dünyaya yeni mövcudluq üsulu vermək istəyən ayrı-ayrı siyasi mərkəzlərə, alimlərə, fikir sahiblərinə ən tutarlı cavabdır. Akademik Ramiz Mehdiyev həmçinin qeyd edir ki, müasir dünyada demokratik dəyərlərin yayılması kifayət qədər sabit xarakter alsa da, özlüyündə demokratiya mücərrəd anlayışdır və nəzərdə tutulan son məqsədə çatmaq üçün hansısa bir konkret çıxış nöqtəsi kimi baxmağa imkan vermir. Bu baxımdan demokratiya xalq hakimiyyəti ideyalarının yad, yaxud yeni olduğu məkanlarda yalnız təkamül və inkişaf yolu ilə keçirilməlidir. Hər bir nəzəriyyə kimi, o da əvvəlki stereotiplərin bütünlüklə yox edilməsini, habelə başqa davranış normaları və standartlarının formalaşması üçün vaxt tələb edir.

Əsərdə həmçinin qeyd olunur ki, Azərbaycanda transformasiya prosesinin dönməz xarakter almasında siyasi hakimiyyətin gücü və iradəsi həlledici rol oynayır. "Güclü

iqtisadiyyat – müstəqil dövlət" prinsipini uğurla reallaşdıran Azərbaycan Respublikasında hər hansı bir inqilabın baş verməsi nəinki mümkünsüzdür, hətta siyasi müzakirə predmeti deyildir. Keçmiş İttifaq respublikalarının çoxundan fərqli olaraq, Azərbaycanın siyasi hakimiyyət sistemi sabit və çox uğurlu şəkildə idarə edilir. Digər ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda hakimiyyətin icra və qanunverici orqanları arasında nəinki qarşıdurma meyilləri olmamışdır, əksinə, onlar arasında konstruktiv əməkdaşlıq mövcuddur. Bütün bunlar güclü və səmərəli dövlətin əsas göstəriciləri olmaqla, ölkədə vahid dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin mühüm amili kimi qiymətləndirilir. Eyni zamanda, bu gün Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi iqtisadi siyasət nə bazar fundamentalizminə, nə də inzibati-amirlik metodlarına əsaslanır. Dövlətin iqtisadi siyasəti bir tərəfdən sosial ədalət, digər tərəfdən də səmərəli iqtisadiyyat prinsipləri ilə uzlaşdırılır.

Uzun illər boyu Qərbdə formalaşan bu və ya digər fikir ehkam kimi insanlara təqdim olunmuş, şüurlara hakim kəsilmiş, bəzən bu fikirlərin cazibəsinə düşən alimlər şablondan çıxmaq imkanından məhrum olmuşlar. Hazırda dünyada mövcud olan ayrı-ayrı nəzəriyyələrin hakim mövqedə olması da təkzibedilməz həqiqətdir. Bu səbəbdən istər regional, istərsə də global müstəvidə demokratiya, demokratik dövlət, milli müstəqillik, regionalizm, qloballaşma və suverenlik kimi məfhumlar haqqında yeni elmi yanaşmaların ortaya qoyulmasına, maraqlı fikirlərin səslənməsinə böyük ehtiyac duyulur. Çünki demokratik dəyərlərin özü də bəşəriyyətin inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq dəyişir, təkmilləşir, yeni məzmun kəsb etməyə başlayır. Bu mənada akademik Ramiz Mehdiyev belə mülahizə ilə çıxış etmişdir ki, demokratik prinsiplər hansısa dövlət tərəfindən formalaşsın və elan oluna bilməz. Heç bir ölkə, yaxud siyasətçi demokratiya arbitri deyildir.

Demokratik dəyərlər bütün bəşəriyyətə məxsusdur və onun hər bir ölkə üzrə inkişaf yolu, spesifik təsir gücü mövcuddur. Demokratiya və insan hüquqlarının qorunması pərdəsi altında öz iradəsini dünyaya qəbul etdirməyə, müəyyən planlarını gerçəkləşdirməyə çalışan ayrı-ayrı qüvvələrin təhdid və şantajları demokratik idealların möhkəmlənməsinə mane olur və tormozlayıcı amilə çevrilir. "...Nəticədə demokratiya XXI əsrin əsas ideoloji silahına – nəinki mövcud rejimləri dəyişdirməyə, tranzitlər və transformasiyalar doğurmağa, həm də Yer kürəsinin istənilən nöqtəsinə hərbi müdaxiləni "legitimləşdirməyə" qadir olan silaha çevrilmişdir. Dünyanı, bir növ, iki düşərgəyə – kommunist və kapitalist düşərgələrinə bölən "soyuq müharibə" dövrünün müddəaları dünya məkanının "azad, qismən azad və qeyri-azad kimi yeni bölgüsü prinsiplərinə transformasiya olmuşdur" deyən akademik Ramiz Mehdiyev vurğulayır ki, "demokratiyanın müdafiəsi" bayrağı altında ölkələrin daxili işlərinə kobudcasına qarışmaq, onlara siyasi təzyiq göstərmək, seçki proseslərinin, vətəndaş hüquqları və azadlıqlarının vəziyyətinin qiymətləndirilməsində ikili standartları zorla qəbul etdirmək cəhdləri demokratik dəyərləri universallaşdırmaq işinə ziyan vurur", – deyə müəllif vurğulayır.

Əsərdə həmçinin qeyd olunur ki, demokratiyanın inkişaf səviyyəsini müəyyən etmək üçün onun ayrı-ayrı dövlətlərin xüsusiyyətlərindən irəli gələn çətinliklərini, hakimiyyət qollarının ayrı-ayrı institusional formalarda müəyyən olunmuş qarşılıqlı münasibətlərini nəzərə almaq lazımdır. Demokratik sistemin yaradılmasına demokratiyanın "ideal" modelinin olması mövqeyindən yanaşmaq düzgün deyildir. Demokratik dəyərləri müxtəlif siyasi və mədəni şəraitlərə uyğunlaşdırıla bilən cürbəcür institusional formaların kombinasiyası vasitəsilə həyata keçirmək lazımdır. Akademik Ramiz Mehdiyevə görə, hansı məkanda

qurulmağından asılı olmayaraq, demokratiya təkamüllü və suveren olmalıdır. Bu işə vətəndaş cəmiyyətinin kompleks şəkildə və sabit inkişafını, səmərəli siyasi strukturun təsis olunmasını, rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat formalaşdırılmasını, regional proseslərə təsirin fəal mexanizmlərini tətbiq etməyə imkan verir.

Hər bir dövlətin müstəqilliyini şərtləndirən, onu əbədləşdirən amillər ilk növbədə demokratik dəyərlərin maksimum səviyyədə təminatından asılıdır. İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsi də təsdiqləyir ki, ictimai-siyasi həyatın bütün sahələri üzrə demokratikləşmə prosesinin sürətləndirilməsi, dövlətin hüquqi bazasının möhkəm təməllər üzərində qurulması, sosial ədalət prinsiplərinə ciddi şəkildə riayət olunması həmin dövlətdə sabitliyin, vətəndaş həmrəyliyinin, dinamik iqtisadi inkişafın başlıca təminatlarından biridir. Müstəqil Azərbaycan da qloballaşan dünyanın tamhüquqlu subyekti kimi heç bir kənar təsiri, müdaxiləni qəbul etmədən demokratik dəyərlərə doğru inamla irəliləyir. Respublikamızın sosial-iqtisadi sahədə ildən-ilə daha böyük uğurlar qazanması, beynəlxalq layihələrin gerçəkləşdirilməsində əsas söz sahibi kimi çıxış etməsi, regionda lider dövlətə çevrilməsi və ən nəhayət, insanların maddi rifah halında özünü göstərən kardinal dəyişikliklər Azərbaycanda demokratik inkişaf kursunun əbədi və dönməz olmasına ən başlıca təminatdır.

Abel MƏHƏRRƏMOV,
Bakı Dövlət Universitetinin rektoru,
AMEA-nın həqiqi üzvü, Milli Məclisin deputatı

Azərbaycan fəlsəfi fikrinin yeni meridianları

İki dünya sistemi arasındakı mübarizədə paritetin pozulması, dünyanın ən böyük güc mərkəzlərindən birinin sıradan çıxması və artıq yeni dünya nizamının formalaşması şəraitində müxtəlif xalqlar və ölkələr öz gələcək inkişaf xəttini daha dəqiq müəyyənləşdirmək üçün yollar axtarır. Bunun üçün beynəlxalq miqyasda gedən ictimai-siyasi proseslərin mahiyyətini düzgün dərk etmək və bütün planet miqyasında müşahidə olunan ümumi meyilləri ölkənin daxili və xarici siyasətində nəzərə almaq tələb olunur.

Qloballaşma dövründə, Avropaya inteqrasiya olunduğumuz bir vaxtda milli dövlətçilik konsepsiyasının dünyanın aparıcı ictimai-siyasi fikirləri kontekstinə salınması böyük əhəmiyyətə malikdir. İndi Azərbaycan keçid mərhələsinə yekun vurmaqla bərabər, həm də ictimai özünüdərk mərhələsinə qədəm qoyur. Ona görə də bu dövrdə gedən ictimai-siyasi proseslərin təkcə tarixi müstəvidə deyil, həm də ideya-siyasi və fəlsəfi müstəvilərdə nəzərdən keçirilməsi çox vacibdir. Bu baxımdan, akademik Ramiz Mehdiyevin bu günlərdə rus dilində çapdan çıxmış "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" (*Bakı, Şərq-Qərb, 2007*) adlı iri həcmli monoqrafiyası Azərbaycanın təkcə ictimai-siyasi həyatında deyil, həm də ideoloji və fəlsəfi fikir sahəsində önəmli hadisə hesab edilə bilər.

Kitabda öz əksini tapan genişmiqyaslı nəzəri və praktik problemlərin qoyuluşu və izahı göstərir ki, belə bir əsəri hər hansı dövlət qurumunda çalışan adam, hətta böyük dövlətçilik təcrübəsi olsa da, ancaq praktik-əməli fəaliyyətinin nə-

ticəsi kimi yaza bilməzdi. Habelə hər hansı böyük nəzəriyyəçi və ya filosof da ancaq nəzəri tədqiqatlarla belə bir kitabı ərsəyə gətirə bilməzdi. Nəzəriyyə ilə praktikanın vəhdətindən doğan belə bir əsəri yalnız Azərbaycan ictimai-siyasi reallığında baş verən hadisələrin bütün təfərrüatını, detallarını bilən və eyni zamanda, dünya fəlsəfi fikrinin incəliklərinə bələd olan, yüksək səviyyədə fəlsəfi ümumiləşdirmələr aparan yetkin bir filosof yaza bilərdi. Təsədüfi deyildir ki, kitabda həm nəzəri-fəlsəfi, həm də empirik-faktiki baza çox zəngindir. Müəllif Azərbaycanda gedən dövlət quruculuğu proseslərinin memarı olan Heydər Əliyevin fəaliyyətini ideya qaynaqları baxımından da dəyərləndirir və Azərbaycanda demokratikləşdirmə prosesinin böyük nəzəri baza əsasında həyata keçdiyini vurğulayır.

Ən çətin və ən vacib məsələlərdən biri quruculuq proseslərinin elmi-nəzəri əsaslara söykənməsi və digər tərəfdən, elmi-fəlsəfi fikrin vaxtında və düzgün tətbiq oluna bilməsidir. Akademik Ramiz Mehdiyevin bu əsəri göstərir ki, Azərbaycanda gedən dövlət quruculuğu prosesləri, demokratiya yolunda atılan inamlı addımlar ciddi elmi-nəzəri və fəlsəfi əsaslara malikdir. Bu prosesin təməlini qoyan ümummilli liderimiz Heydər Əliyev özünəməxsus fitri istedadla, böyük fəhmlə məhz Azərbaycan üçün məqbul olan variantları həmişə düzgün müəyyənləşdirə bilirdi. Onun seçdiyi bu xəttin arxasında, təməlində, bazasında nə kimi elmi-nəzəri müddəaların dayandığını isə bu kitabdən daha dəqiq öyrəne bilərik.

Akademik Ramiz Mehdiyev əsaslandırır ki, demokratik islahatların inkişaf tempi ilə ictimai-iqtisadi inkişaf arasında tarazlıq olmalıdır. Əgər biz ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin qurulmasını, demokratik təsisatların daha tez bərqərar olmasını istəyiriksə, onda, ilk növbədə, iqtisadi islahatlar da sürətləndirilməli və cəmiyyət yeni iqtisadi bazis üzərinə yüksəlməlidir. Müəllifin fikrinə görə, demokratiya nəzə-

riyyəsi quru ehkam deyildir; insan şüurunun məhsulu kimi o, cəmiyyətin inkişafının və təkmilləşməsinin gedişində yeni ideyalarla, müddəalarla və təcrübə ilə zənginləşir. Demokratiyaya gedən yol nə qədər mürəkkəb olsa da, dünya təcrübəsi göstərmişdir ki, o, millətlərin mənafeyinə cavab verir. "Əgər biz Azərbaycanın tarixinə nəzər salsaq, demokratik intibahın parlaq nümunələrini də, vahid totalitar məkan çərçivəsində birgə yaşamağın uzun dövrünü də görürük... Müasir demokratiya, sadəcə, qlobal transformasiyalar epoxasında dəbdə olan termin deyildir. Bu, politoloji anlayışın hüdudlarından kənara çıxan yeni dünya nizamını formalaşdırmaq tərzidir" (*"Azərbaycan" qəzeti, 24 may 2007-ci il*).

Əlbəttə, inkişaf etmiş xarici ölkələrdə demokratikləşmə prosesinin praktikasını öyrənilməli və nəzərə alınmalıdır. Həm də təkcə praktikanın yox, yüzillərdən bəri işlənib-hazırlanan fəlsəfi və siyasi nəzəriyyələrin də mənim-sənilməsinə böyük ehtiyac var. Görünür, məhz bunları nəzərə aldığındandır ki, akademik Ramiz Mehdiyev öz əsərində demokratiya haqqında həm Şərqdə, həm də Qərbdə mövcud olan ideyaları və təlimləri geniş və hərtərəfli surətdə araşdırır, onların Azərbaycan ictimai-siyasi fikrində və xalqın düşüncə tərzində nə dərəcədə öz əksini tapdığını nəzərə almağa çalışır. Müəllif belə qəti qənaətə gəlir ki, Azərbaycanda demokratik islahatlar təkcə Qərb fəlsəfi fikrindən deyil, həm də Şərq (İslam) fəlsəfi təlimlərindən qaynaqlanır.

Azərbaycan fəlsəfi fikrinin müasir dövrdə aktual olan problemlərindən biri müstəqillik əldə etdikdən sonra seçilmiş strateji inkişaf yolunun siyasi, iqtisadi və mədəni-mənəvi aspektləri arasında dinamik tarazlıq yaradılmasından ibarətdir.

İlk növbədə qeyd edək ki, dövlət idarəçilik kursu sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyası ilə uyğun gəlməli, bu sahədə

ən optimal variantlar seçilməlidir. İkincisi, həm cəmiyyətin inkişafında, həm də dövlət idarəçiliyində demokratik prinsiplər önə çəkilməlidir. Digər tərəfdən, bütün bu məsələlərin milli-fəlsəfi ənənələrlə uzlaşdırılması tələb olunur. Ona görə də fəlsəfi problematikanın öz strukturunda prioritetlər dəyişir və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun demokratik dəyərlər əsasında həyata keçirilməsini şərtləndirən amillər önə çıxır. Məhz bu baxımdan akademik Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" əsəri təkcə dövlətşünaslıq və siyasətşünaslıq sahəsində yox, həm də fəlsəfə müstəvisində ciddi maraq doğurur.

Azərbaycanda fəlsəfi fikrin ənənəvi marksist düşüncə tərzinin və kommunist ideologiyasının aşkar və qeyri-aşkar təsirlərindən xilas edilməsi heç də diqqətin ictimai gerçəklikdən ayrılaraq müxtəlif çeşidli Qərb idealist konsepsiyalarına yönəldilməsi yolu ilə həyata keçməməlidir. Fəlsəfi fikrin ictimai dəyişdiricilik funksiyasını saxlamaqla konkret sosial-siyasi və ideoloji problemlərlə əlaqələndirilməsi onun praktik dəyərini daha da artırır. Akademik Ramiz Mehdiyevin təkcə haqqında söhbət açdığımız bu kitabı yox, həm də bütün əvvəlki əsərləri müasir Azərbaycan fəlsəfi fikrinin pragmatik məcraya yönəldilməsi və nəzəriyyə ilə praktikanın uzlaşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin bu əsəri Azərbaycanın ictimai-siyasi gerçəkliyində demokratik proseslərin yerini, rolunu və inkişaf meyillərini əks etdirən müstəqil bir tədqiqat işi olsa da, onu müəllifin əvvəlki monoqrafiyalarının kontekstində oxuduqda daha çox məqamların üzərinə işıq düşür. Belə ki, qloballaşma probleminə həsr olunmuş tədqiqatlarda inkişaf etmiş dövlətlərdən müasir texnologiyalarla yanaşı, həm də iqtisadi inkişaf modellərinin və sosial təsisatların, idarəetmə metodlarının və s.

öyrənilməsi və mənimsənilməsinin mümkünlük şərtləri də araşdırılır. Demokratik təsisatların cəmiyyətin öz təbii inkişafından qaynaqlanması ilə yanaşı, hazır şəkildə transfer olunması variantına da münasibət bildirilir. Müəllifin mövqeyinə görə, hamı üçün eyni bir demokratiya resepti ola bilməz. Real ictimai inkişaf səviyyəsi, mədəni-mənəvi dəyərlər, milli mentalitet nəzərə alınmadan hər hansı bir demokratik islahatın uğurla nəticələnməsi şübhə doğurur.

Sosialist ictimai gerçəkliyin nəzəri və ideoloji əsası olan marksist-leninçi fəlsəfədən fərqli yeni fəlsəfi bazisin yaradılması olduqca çətin və məsuliyyətli bir işdir. Bu, təkcə Azərbaycanda deyil, bütün postsovet məkanında filosoflar qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Fərəhləndirici haldır ki, postkommunist ideologiyası və fəlsəfəsinin formalaşdırılmasında Azərbaycan öncül mövqelərdən birini tutur. Və bu sahədə istiqamətləndirici rolu akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları oynayır. Bu tədqiqatlar Azərbaycanda əvvəllər analoqu olmayan mövzulara həsr edilmişdir. Əslində, beynəlxalq miqyasda götürdükdə də postsovet erasının fəlsəfi tədqiqi yeni tipli metodoloji yanaşmalar tələb edir və bu baxımdan Ramiz müəllim, sadəcə, konkret ictimai-siyasi gerçəkliyin araşdırılması ilə məşğul olmayıb, həm də bu araşdırma üçün ən optimal fəlsəfi və metodoloji əsasların işlənib hazırlanması yükünü öz üzərinə götürmüşdür.

"Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabında diqqəti çəkən məqamlardan biri də müasir problemlərin fəlsəfə tarixi kontekstində nəzərdən keçirilməsidir. İndiyədək demokratiya haqqında mövcud olan fəlsəfi və ictimai-siyasi konsepsiyaların əsasən Qərb düşüncəsindən qidalandığı zənn edilirdi. Şərq ölkələrində demokratiya sanki milli düşüncəyə yad olan və kənardan transfer edilən bir hadisə kimi dəyərləndirilirdi. Akademik Ramiz Mehdiyev bu tədqiqatında təkzibolunmaz surətdə

sübuta yetirmişdir ki, Şərq fəlsəfi fikir ənənələrində demokratik islahatlar üçün təməl ola biləcək çox qiymətli fikirlər və hətta sistemli tədqiqatlar mövcuddur. Bu sırada müəllifin əl-Fərabinin və "Saflıq qardaşları"nın təlimlərini yada salması və "ideal şəhər" haqqında mülahizələrin demokratiya ideyası ilə müqayisəsi çox önəmlidir. İdeal sosial quruluş axtarırları Şərq (İslam) fəlsəfi fikrində həmişə xalqın ümumi rifahı və ümumi iradəsi ilə əlaqələndirilmişdir. Müəllif Fərabî tərəfindən verilən şəhərlərin təsnifatına xüsusi yer ayırır və burada Fərabinin "nadan şəhər", "pozğun şəhər", "azmış şəhər" və sair formalara rəğmən "fəzilətli şəhər" ideyasını vurğulamasını misal gətirir. Belə ki, insanların azadlığı və əksəriyyətin xoşbəxtliyi şəhərin idarə olunmasında əsas amillərdən biri kimi göstərilirsə, deməli, Fərabî təlimində demokratik ünsürlər mühüm yer tutur. Kitabda "Saflıq qardaşları"nın traktatları haqqında geniş məlumat verilməsi və onun Azərbaycan fəlsəfi fikrində ilk dəfə olaraq demokratik düşüncənin təməllərindən biri kimi təqdim olunması xüsusi diqqətə layiqdir. Doğrudan da, belə qədim demokratik fikir ənənələri olan xalqların dövlət quruculuğu praktikasında ancaq Qərb fəlsəfi təlimlərinə müraciət etməsi təəccüblü görünərdi. Müəllif Azərbaycanda demokratiyanın həm də milli fəlsəfi ənənələr üzərində inkişaf imkanlarını yüksək dəyərləndirir və bu məsələdə Qərblə Şərqlin sintezi mövqeyindən çıxış edir.

Demokratik düşüncənin hər bir xalqın milli mentaliteti və fəlsəfi fikir ənənələri ilə əlaqədar olması dövlət quruculuğu prosesinin də milli ideologiya ilə vəhdətdə həyata keçirilməsini tələb edir ki, keçid dövründə milli ideologiya və azərbaycançılıq konsepsiyası bu sahədəki araşdırmalarda əsas xətt kimi nəzərə alınır. Təsədüfi deyildir ki, Heydər Əliyev tərəfindən seçilmiş strateji kurs kitabda bir tərəfdən dövlət quruculuğu praktikasının təməli kimi, digər tərəfdən

də bu sahədə ictimai-siyasi şüurun ənənəvi inkişaf yolunun qanunauyğun bəhrəsi kimi dəyərləndirilir.

Kitabda demokratiya haqqında klassik fəlsəfi və sosial-fəlsəfi konsepsiyalarla yanaşı, bilavasitə son dövrlərin ictimai gerçəkliyinin empirik araşdırmaları üzərində qurulmuş yeni konseptual sistemdən də istifadə olunur ki, bu da tarixiliklə müasirliyin vəhdətinə nail olmaq üçün mühüm şərt-dir. Akademik Ramiz Mehdiyev təkcə müstəqil Azərbaycan Respublikasının, hətta postsovet dövlətlərinin yox, həm də Şərqi Avropa dövlətlərinin sosialist sistemindən, kommunist ideologiyasından qurtulduqdan sonra seçdikləri inkişaf yolunun praktikasını ümumiləşdirməklə demokratiyanın yeni tipli təliminin formalaşması prosesində iştirak edir. Yəni, söhbət Avropada formalaşmış təlimlərin mənimsənilməsindən və Azərbaycan gerçəkliyinə tətbiqindən deyil, Şərqi Avropa da daxil olmaqla, böyük bir region üçün optimal sayıla biləcək konsepsiyanın yaradılmasından gedir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin müasir siyasi-fəlsəfi təlimlərin beynəlxalq səviyyədə formalaşdırılması prosesində fəal iştirakı Azərbaycan fəlsəfi fikrinin hüdudlarının genişlənməsindən və aparıcı mövqe tutmasından xəbər verir. Lakin, bizcə, belə ümumiləşdirici və istiqamətləndirici tədqiqatların daha geniş miqyasda davam etdirilməsi üçün Milli Elmlər Akademiyasında və ali məktəblərin fəlsəfə kafedrlərində bu problematika üzrə geniş müzakirələr və konfranslar keçirilməlidir. "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın Bakıda keçirilməsi də yəqin məhz akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatlarının beynəlxalq miqyasda dəyərləndirilməsindən xəbər verir.

Mayın 23-də Bakıda "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda keçirilən beynəlxalq elmi-praktik konfransda ABŞ, Rusiya, Ukrayna, Almaniya, Polşa, Gürcüstan və sair ölkələrdən gəlmiş görkəmli mütəxəssislər iştirak et-

miş, akademik Ramiz Mehdiyevin qaldırdığı problemlərə münasibətlərini bildirmişlər. Konfransda bir sıra məsələlər üzrə yekdil rəy söylənsə də, fikir ayrılıqları və mübahisələrin də olması problemin aktuallığına və demokratiya haqqında təsəvvürlərin hələ də tam formalaşmadığına dəlalət edir. Ənənəvi Qərb demokratiyasından fərqli olaraq, keçid cəmiyyətlərində özünəməxsus demokratik institutların formalaşması, demokratik düşüncənin milli mədəniyyətlər və mentalitetlə də əlaqədar olması bu sahədə yeni tədqiqatlara ehtiyac olduğunu bir daha sübut edir.

Rusiyanın görkəmli politoloqu və iqtisadçı alimi, professor Vladislav İnozemtsevin "Demokratiya ya var, ya da yoxdur, onun müxtəlif formalarından danışmaq düzgün deyil" mövqeyi, Ukraynadan gəlmiş politoloq Oles Doniy tərəfindən təkzib edildi və o öz mövqeyini əsaslandırmaq üçün akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatlarına müraciət etdi. ABŞ-ın Con Hopkins Universitetinin Orta Asiya və Qafqaz İnstitutunun İpək Yolu Tədqiqatları Proqramının direktoru Svante Kornelin və digər görkəmli mütəxəssislərin də öz çıxışlarında akademik Ramiz Mehdiyevin qaldırdığı məsələlərə müraciət etməsi və onun tədqiqatlarını bu sahədə nüfuzlu elmi mənbə kimi qəbul etmələri əlamətdar bir məqam idi. Mən bu faktları ona görə vurğulayıram ki, akademik Ramiz Mehdiyevin yeni işıq üzü görmüş "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" adlı fundamental əsəri artıq dünyanın bir sıra tanınmış politoloqları üçün mötəbər mənbə hesab olunur. Beləliklə, postsovet məkanında məhz Azərbaycanın ictimai-siyasi və iqtisadi proseslərin önündə getməsi beynəlxalq elmi-fəlsəfi ictimaiyyət tərəfindən də qəbul edilmiş olur.

Kitabda demokratiya haqqında, demokratik inkişaf yolunun məqamları, mərhələləri, Azərbaycanda onun özünəməxsus xüsusiyyətləri haqqında geniş söhbət açılır. Diqqəti kitabın adındakı ikinci məqama yönəltsek, başqa bir məsə-

lə ön plana çıxır. "İrs haqqında düşünərkən" deyəndə müəlif hansı irsdən söhbət açır? Əlbəttə, söhbətin birmənalı şəkilə Heydər Əliyev irsindən getdiyini vurğulamaq mümkündür. Digər tərəfdən, əsəri oxuyarkən burada çox qədimdən başlayaraq böyük filosofların, siyasi xadimlərin, dövlət başçıların fikirlərinin də öz əksini tapdığı məlum olur. Məhz Heydər Əliyev irsindənmi söhbət getməsinin, yoxsa dünya elmi-fəlsəfi fikrinin bir irs kimi nəzərə çatdırılmasının önə çəkilməsi sual olaraq qarşıya çıxır. Heydər Əliyev özü bilavasitə fəlsəfi əsərlər yazmasa da və dövlət quruculuğu xəttinin, strategiyasının elmi-nəzəri əsaslarını traktatlar şəkilində ifadə etməsə də, onun bütün fəaliyyəti böyük elmi-fəlsəfi irsə əsaslanırdı. O, intuitiv şəkildə, bəzən də özünəməxsus dahiyənə ustalıqla əvvəlki nəsillərin əldə etdiyi həm praktik, həm də elmi-fəlsəfi nailiyyətləri həmişə nəzərə almışdır. Bu mənada, Ramiz Mehdiyevin əsəri bir dahinin, böyük bir mütəfəkkirin uzaqgörənliyi, siyasi səriştəsi, intuisiyası ilə başa gələn nailiyyətlərin arxasında duran məntiqi-idraki proseslərin açılması baxımından da əhəmiyyətlidir. Çünki dövlət quruculuğuna qoşulan hər bir gənc böyük fitri istedad sahibi, dahi ola bilməz. Sırası adamların, gənclərin bu proseslərin elmi-nəzəri, məntiqi əsaslarını öyrənməsi çox vacibdir. Ancaq bu halda biz quruculuq prosesinə geniş kütlələrin cəlb olunmasına nail ola bilərik. Vətəndaş cəmiyyətinin qurulması da dövlət idarəçiliyində getdikcə daha çox insanların və bütövlükdə cəmiyyətin iştirak etməsini nəzərdə tutur.

Problemin tarixi, siyasi, iqtisadi, mədəni-mənəvi aspektlərinin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi bir şeydir, onun kompleks halda, mahiyyət müstəvisində tədqiqi başqa bir şeydir. Akademik Ramiz Mehdiyevin son illərdə apardığı fəlsəfi tədqiqatlar məhz məzmun zənginliyi ilə, ictimai-siyasi gerçəkliyin bütün əsas aspektlərinin mahiyyət müstəvisində nəzərdən keçirilməsi ilə seçilir.

Qərb ölkələrində neçə əsrlik ənənəsi olan liberalizmin və konservatizmin qloballaşma şəraitində yenidən dəyərləndirilməsi və postsovet məkanında keçid cəmiyyətində gedən quruculuq proseslərinin mahiyyətinin açılması, burada müxtəlif ideoloji meyillərin kəsişməsindən yaranan yeni sinkretik ideoloji formaların ortaya çıxarılması və Azərbaycanın ictimai-siyasi gerçəkliyini daha obyektiv əks etdirən integrativ proseslərin təhlil edilməsi diqqəti cəlb edir.

Belə ki, müasir dövrdə Azərbaycanda dövlət quruculuğu prosesini şərtləndirən ən mühüm məsələlərdən biri də hansı ictimai-siyasi quruluşdan və hansı ideya-siyasi baxışdan imtina edib, əvəzində nə kimi yeni quruluş və baxışlar sistemi qurmaq məsələsidir. Əgər biz Qərb dəyərlərini və inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində bərqərar olan aparıcı ideya-siyasi baxışları qəbul ediriksə, əvvəlcə bu sahədə kifayət qədər biliklər əldə edilməlidir. Həmin ölkələrdəki siyasi sistemlər və hakim ideoloji prinsiplər haqqında yetərli məlumat olmalıdır. Daha sonra isə bizim ictimai-iqtisadi reallığımızdan çıxış etmək və qarşıda duran vəzifəni bütün konkretliyi ilə izah etmək tələb olunur.

70 il SSRİ-nin tərkibində olmuş Azərbaycan Respublikası üçün sosializmin miras qoyduğu dəyərlərdən birdən-birə imtina etmək çox çətindir. Həm də nəinki çətindir, sadəcə, mümkün deyil və buna heç ehtiyac da yoxdur. Sosial demokratizmin müəyyən komponentlərini saxlamaq zərurəti müasir dövrdə bütün dünyada özünü göstər-məkdədir.

Belə olan halda birdən-birə tam liberallaşma yolunun seçilməsi, demokratikləşdirmə adı ilə anarxiya yaradılması, sosializmin nailiyyətlərindən tamamilə imtina edilməsi, hər şeyə sıfırdan başlanması istiqamətində çağırışlar nə dərəcədə əsaslıdır?

Mahiyyəti dərk edilmədən, təqlid şəklində qəbul olunan intensiv liberallaşma meyillərinin anarxiya və dövlət-

sizləşməyə gətirib çıxarmaması üçün (Azərbaycanda bu hal müstəqilliyin ilk illərində artıq müşahidə olunmuşdur) ictimai-iqtisadi reformaların ideya-siyasi təkamülü qabaqlamasından çəkinmək lazımdır.

Vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, insanların hüquq və azadlıqlarının təmin olunması, söz və mətbuat azadlığı, fikir plüralizmi, siyasi plüralizm və s. – bütün bunlar tədricən, əvvəlki dəyərlər sistemini uçurub-dağıtmadan, bir sintez halında həyata keçirilməlidir.

Qərb ölkələrindəki ideya-siyasi meyillərin təhlili göstərir ki, onlar liberalizmi məhz sosialist təliminin bir sıra mühüm elementləri ilə zənginləşdirməyə çalışırlar. Bir çox ölkələrdə sosialistlər hakimiyyətə gəlir və sosialist idealları ön plana keçir. Belə olan halda biz sosializmin ideya-nəzəri bazasından nəyə görə qeyd-şərtsiz imtina etməliyik? Axı sosializm heç də bir sıra məhdud düşüncəli adamların təsəvvür etdiyi kimi, bolşevizm və ya marksizm-leninizm təlimindən ibarət deyil. Sosializm ideyaları Platondan üzü bəri bütün tərəqqipərvər fikir sahiblərinin təlimlərində önəmli yer tutmuşdur. Təsədüfi deyildir ki, "yeni liberalizm" təlimi xüsusi mülkiyyətin törətdiyi qeyri-bərabər vəziyyət və istismar hallarına qarşı mübarizə üsurlərini də özündə ehtiva edir.

Ona görə də yeni dövrdə liberalizm təliminin sosialist yönümlü təlimlə inteqrasiyası meyilləri hiss olunur. Klassik liberalizmdən sosial liberalizmə və hətta liberal sosializmə doğru təkamül də açıq-aşkar hiss olunur.

Modernləşdirmə nəzəriyyəsinin tərəfdarları T.Parsons, U.Rostou, Q.Almond və s. klassik liberalizmin mövqelərini möhkəmləndirmək üçün liberal plüralizmin daha da inkişaf etdirilməsini vacib sayırlar. Onların fikrincə, plüralizm bir tərəfdən sosial diferensasiyaya gətirib çıxarsa da, digər tərəfdən inteqrativ tendensiyalar da artır. Koalisiya siyasi partiyalar, müstəqil məhkəmə sistemi də ictimai-siyasi

inteqrasiyaya xidmət edir. Maarifçilik ideallarının təbliği, kütləvi informasiya vasitələri, təhsil müəssisələri cəmiyyətdə birləşdirici rol oynayır, ümumbəşəri dəyərlərin yayılması ön plana keçir. Mədəniyyət ideologiyaya qarşı dayanır. İdeoloji qarşıdurmadan sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin qarşıdurmasına keçid meyilləri özünü göstərir. Lakin bu, müvəqqəti bir haldır. Bütün sivilizasiyalar mahiyyəti etibarilə eyni yönümlüdür və ictimai tərəqqiyə xidmət edir. Mədəniyyətlərin müxtəlifliyi isə qarşıdurmadan daha çox qarşılıqlı tamamlamaya aparmalıdır.

Bizim Qərb dünyası ilə əlaqələrimiz, müasirləşmə prosesləri, hələ ki, daha çox dərəcədə siyasi müstəvidə gedir. Bizə sivilizasiyanın elmi-texniki, iqtisadi təməllərindən öncə demokratiya prinsiplərini, siyasi plüralizmi, insan hüquqlarını və s. öyrətməyi üstün tuturlar. Çünki bu sonuncuları imitasiya etmək asandır, elmi, müasir texnologiyayı, sənayeni isə imitasiya etmək olmur. Onları doğrudan-doğruya yaratmaq lazımdır. Bu ağır vəzifə isə yerli hakimiyyətin, gənc milli dövlətin öz üzərinə düşür.

İqtisadi bazisdən və real ictimai şəüur səviyyəsindən ayrı düşmüş, kənardan transfer olunan süni liberallaşma və intensiv demokratiya əvəzinə demokratiyanın və liberallaşmanın iqtisadi islahatlarla həmahəng aparılması, təkamül yoluyla həyata keçirilməsi həqiqi real inkişafın başlıca şərtidir.

Dünyada gedən proseslərin mahiyyətini və ideya əsasını anlamadan onlara kor-koranə şəkildə qatılmaq ancaq ziyan gətirə bilər. Heydər Əliyevin böyüklüyü onda idi ki, o, Azərbaycan miqyasında həyata keçirilməli olan vəzifələri dünyada gedən proseslərin kontekstində nəzərdən keçirir və Azərbaycanın milli maraqları ilə global maraqların uzlaşdırılması mövqeyindən çıxış edirdi.

Ölkəni inkişafdan qoyan, onu hər dəfə sıfırdan başlamağa məcbur edən ən ziyanlı hadisələrdən biri siyasi kursun, ideologiyanın, inkişaf strategiyasının tez-tez dəyişilməsidir. Lakin artıq 14 ildir ki, Azərbaycanda vahid inkişaf strategiyası, siyasi-iqtisadi və mədəni-mənəvi inkişaf konsepsiyası, vahid milli ideologiya formalaşmaqdadır. Ölkəmizin öz milli maraqlarına söykənən beynəlxalq siyasi kursu da, demokratikləşdirmə, hüquqi dövlət quruculuğu istiqamətində ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyəti də göz qabağındadır.

Qloballaşma şəraitində milli özünəməxsusluğun qorunub saxlanması, habelə, milli mənəvi dəyərlərə sədaqətlə yanaşı, ümumbəşəri dəyərlərin, beynəlxalq hüquq normalarının və s. inkişaf etdirilməsi – bütün bunlar Azərbaycanın siyasi simasını, onun özünəməxsus beynəlxalq imicini formalaşdırmışdır.

Azərbaycanın öz siyasi dəst-xətti, öz dövlətçilik "Mən"-i, öz inkişaf yolu vardır. Əlbəttə, bu inkişafın qırılmasını, ölkəmizin bu inkişaf magistralından kənara çıxarılmasını arzulayan beynəlxalq qüvvələr də az deyil. Öz hakimiyyət hərisliyi ilə, siyasi diletantizmi sükan arxasına keçirməklə düşmənlərimizin dəyirmanına su tökdüyünü bəlkə heç özləri də dərk etməyən daxili qüvvələr də vardır.

Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan öz milli dövlətçilik "Mən"-ini qoruyub saxlamaqda, seçdiyi demokratikləşdirmə kursunu davam etdirməkdə ısrarlıdır. Bu gün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ölkəmizin demokratik prinsiplərlə idarə olunmasında nə qədər qətiyyətli mövqedə durduğu heç kimdə şübhə doğurmur.

Kitabda köhnə ideologiyadan imtina edərək yeni iqtisadi münasibətlərə və demokratik dəyərlər sistemə keçən Azərbaycanın dövlət quruculuğu praktikası, siyasi və sosial-iqtisadi inkişaf yolu qloballaşma kontekstində nəzərdən

keçirilir. Bununla əlaqədar olaraq qarşıya tək bir ölkə miqyasında deyil, bütün MDB məkanında aktual olan bir sıra problemlərin ümumi qanunauyğunluqlarını müəyyən-ləşdirmək və demokratikləşdirmənin Azərbaycandakı konkret təzahürlərini bu ümumi meyillərlə əlaqəli şəkildə araşdırmaq təşəbbüsü göstərilir.

Əsas vəzifə quruluşların və ideologiyların əvəzlənməsi ilə sonuclanan keçid dövründə ortaya çıxan daxili və xarici amilləri vaxtında və düzgün nəzərə almaqdan ibarətdir. Əvvəllər belə bir keçidin praktik nümunəsi olmadığından onun elmi-fəlsəfi araşdırılması istiqamətində də heç bir iş görülməmişdir. Buna görə də hər bir ölkə quruculuq prak-tikası ilə yanaşı, nəzəri tədqiqatlara, yaranmış yeni ictimai-siyasi situasiyanın elmi əsaslarla dəyərləndirilməsinə böyük ehtiyac hiss edir.

Milli dövlətçilik strategiyası və onun fəlsəfi əsasları işlənilib hazırlanmasa, heç bir fəaliyyət sahəsində uğur qazanmaq mümkün deyil. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev eyni zamanda bu quruculuğun ideya əsaslarını da formalaşdırmışdır.

Keçid dövründə milli dövlət quruculuğu ictimai gerçəkliyin dərin elmi təhlili ilə yanaşı, planetar miqyasda özünü göstərməkdə olan bir sıra tendensiyaların da üzə çıxarılmasını tələb edir. Heç bir ölkədə ictimai-siyasi proseslər başqalarını eynilə təkrar edə bilməz. Müxtəlif tarixi mərhələlərin də hərəsinin öz xüsusiyyəti var. Bununla belə, elmi idarəetmə və strateji planlaşdırma spesifik xüsusiyyətlərdən abstraksiya olunaraq ictimai inkişafın ümumi inkişaf meyillərinin üzə çıxarılmasını və onların nəzərə alınmasını tələb edir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatlarında keçid cə-miyyətlərinin, həmçinin modernləşmə yoluna qədəm qoyan dövlətlərin nə kimi problemlərlə üzləşdiyi açılib göstərilir. Şərqi Avropa ölkələri ilə yanaşı, Yaponiya, Türkiyə, Hindis-

tan, Malayziya və başqa ölkələrin praktikasi da nəzərdən keçirilir. Klassik ənənəvi cəmiyyətin, habelə qərarlaşmış ideoloji sistemin tədricən dağılması və yeni sosial-iqtisadi münasibətlər sisteminə demokratik yolla keçidin qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi müəllifin əsas məqsədlərindən biridir. Burada o, ümumi qanunauyğunluqların təhlilindən konkret bir ölkədə – Azərbaycanda onların təzahür xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə keçir. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə yeni mərhələdə davam etdirilən demokratik dövlət quruculuğunun ideoloji və siyasi rakursu ön plana çəkilir. Xüsusi təzahürə ümumi tendensiya kontekstində baxılır və praktikada həyata keçirilənlərin hansı nəzəri modelə uyğun olduğu müəyyənləşdirilir. Daha sonra, müəllif müasir ideoloji sistemlərin müqayisəli təhlilini verərək, hansı isə bir modelin xalis şəkildə gerçəkləşməsinin qeyri-mümkün olduğunu göstərir. O, liberalizmin də sosial-fəlsəfi köklərini açaraq iqtisadi münasibətlərdə onun rəhbər tutulmasını qanunauyğun hesab edir. Liberalizm şəxsiyyətin müstəqilliyini, cəmiyyətə və dövlətə münasibətdə onun ilkinliyi ideyasını ön plana çəkir ki, bu da Azərbaycanda dövlət quruculuğu praktikasında istifadə olunan məqamlardan biridir. Müəllif belə bir qənaətə gəlir ki, liberalizmlə konservatizmin sintezi olan, sosialist və demokratik ideyalarla tamamlanan neokonservatizm indi ölkəmiz üçün daha məqbul bir ideoloji konstruksiyadır.

Uğurlu xarici siyasət səmərəli iqtisadi siyasətlə tamamlanır. Liberallaşma və bazar iqtisadiyyatına əsaslanan keçid prosesi müxtəlif ölkələr üçün müxtəlif formalarda baş verir. Azərbaycanda bu prosesə ləngidici təsir göstərən əsas amil Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsidir. Məhz bu amilə görə Azərbaycan öz xarici siyasətində iqtisadi maraqlarla yanaşı, böyük dövlətlərin bölgədə maraqlarını da nəzərə almağa, beynəlxalq proseslərə müstəqillik əldə etmiş digər dövlətlərə nisbətən daha böyük diqqət yetir-

məyə, iqtisadiyyatın siyasi aspektlərini ön plana çəkməyə məcburdur. Amma buna baxmayaraq, Azərbaycanın iqtisadi sahədəki uğurları da günbəgün artır. Akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycanda iqtisadiyyatın inkişafının bu sahədə yeridilən düzgün siyasətlə əlaqədar olduğunu göstərir; bazar rəqabətini, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin, valyuta bazarı, ticarət əlaqələri, bank-maliyyə sistemi və s. liberallaşdırılmasını, mülkiyyət plüralizmini iqtisadi inkişafı şərtləndirən əsas amillər hesab edir.

Hakimiyyət və müxalifətin münasibətləri məsələsində müəllif dialoq tərəfdarı kimi çıxış edir, bir şərtlə ki, müxalifət də konstruktiv mövqedə dayansın. Müxalifətin, əslində, demokratik ənənələrdən çox uzaq olması, bir çox yüksək dəyərləri, azadlıq və demokratiya ideallarını ancaq mitinqlərdə, çıxışlarda dilə gətirmələri, özlərinin isə hətta partiyadaxili münasibətlərdə də avtoritar mövqedə durduqları qeyd olunur. Konkret faktlardan çıxış etsə də, müəllif müxalifətin fəaliyyətini də elmi ümumiləşdirmələr əsasında şərh edir, onun uğursuzluqlarının köklərini açıb göstərir.

Kitabda demokratiyanın dövlət və cəmiyyətin inkişafında prioritetliyi nəzəri planda əsaslandırıldıqdan sonra müəllif Azərbaycanda demokratikləşmə siyasətinin əsas aspektlərini şərh edir. Müəllif göstərir ki, demokratik dövlət quruculuğunun, doğrudan da, böyük üstünlükləri var, lakin o, kor-koranə surətdə deyil, elmi-nəzəri səviyyədə dərk edilməklə tətbiq olunmalıdır. Bunun üçün ictimai şüurun da tədricən inkişaf etməsinə nail olmaq lazımdır.

Əlbəttə, konkret bir ölkədə gedən çox mürekkəb, spesifik prosesləri təhlil edərək ümumi meyilləri aşkara çıxarmaq və onu mövcud elmi-nəzəri konsepsiyaların işığında nəzərdən keçirərək elmi dəyərləndirmə aparmaq böyük məsuliyyət tələb edir. Bu missiyanın sırası bir tədqiqatçı tərəfindən deyil, çağdaş Azərbaycanda dövlət quruculuğunun fəal iştirakçısı, Heydər Əliyevin idarəçilik

məktəbinin təmsilçisi, digər tərəfdən də yüksək nəzəri hazırlığa, elmi-fəlsəfi bilik səviyyəsinə malik olan bir şəxs tərəfindən həyata keçirilməsi də əsla təsadüfi deyil. Görünür, məhz ona görə də akademik R.Mehdiyevin tədqiqatları Azərbaycan fəlsəfi fikrində nəzəri və praktik biliyin vəhdət nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Bu cəhətləri xüsusi olaraq qeyd etməklə yanaşı, müəllifin ön sözdə yazdığı bir fikrə diqqəti yönəltmək istərdik. O deyir: "Mən bu kitabı yazarkən heç də həqiqətin son instansiyasına iddia etmirəm və belə güman edirəm ki, bu təşəbbüs ölkəmizin elmi fikrini qeyd olunan problematika üzrə ciddi tədqiqatlara yönəldəcəkdir" (*səh. 11*). Həqiqətən də akademik Ramiz Mehdiyevin dövrümüzün aktual problemləri ilə bağlı hər bir əsəri sonrakı tədqiqatlar üçün bir başlanğıc olur, müzakirələrə, yeni elmi-fəlsəfi araşdırmalara səbəb olur. Ona görə də əminliklə demək olar ki, bu əsər Azərbaycanda ictimai-siyasi və fəlsəfi fikrin inkişafına böyük təkan verəcəkdir.

Kitabdan hasil olan yekun təəssürat bundan ibarətdir ki, Azərbaycan yeni inkişaf mərhələsinə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə öz siyasi kursunu, demokratik dövlət quruculuğu modelini, öz iqtisadi inkişaf strategiyasını və mədəni-mənəvi dəyərlərini düşünülmüş surətdə həyata keçirmək əzmi ilə qədəm qoymuşdur və bu sahədə əməli fəaliyyətlə yanaşı, ona işıq salan və elmi-nəzəri əsaslara söykənən ardıcıl ideoloji və siyasi kurs mövcuddur.

*Səlahəddin XƏLİLOV,
AMEA-nın müxbir üzvü,
professor*

Heydər Əliyev irsi – demokratiyanın, qüdrətli dövlətin və güclü iqtisadiyyatın təminatçısı

"15 il istənilən dövlətin tarixində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən müddət olmasa da, sabit və effektiv dövlətçiliyin yaradılması, siyasi strukturun və demokratik sistemin mükəmməl formalaşdırılması, milli iqtisadiyyatın intensiv inkişafı və ölkə əhalisinin rifahının artması baxımından Azərbaycan üçün tam kifayət etdi. Azərbaycanın inkişaf etmiş dövlətlər cərgəsinə qoşulması üçün hələ xeyli yolun keçilməsi və böyük işlərin görülməsi lazım gəlsə də, bu gün tam əminliklə təsdiq etmək olar: ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi və Prezident İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilən strategiya xalqın tələb və maraqlarına cavab verir".

Ramiz MEHDİYEV

Xalqımızın ümummilli lideri, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı Heydər Əliyevin zəngin irsinin tədqiqi istiqamətində görülmən işlər artıq bir neçə ildir ki, tarix, fəlsəfə, politologiya və digər ictimai elmlərin birləşmə nöqtəsində öz metodologiyasını, predmetini formalaşdırmaqdadır. Bir çox tədqiqatçılar tərəfindən də qeyd edildiyi kimi, Heydər Əliyev hər dövrü, hər mərhələsi məktəb olan qeyri-adi ömür yaşamış, yalnız mənsub olduğu Azərbaycan xalqının deyil, ümumən dünya xalqlarının təsəvvüründə özünün mükəmməl obrazını, aydın cizgiləri ilə seçilən möhtəşəm portretini yaratmışdır. Onun istər dövlət təhlükəsizlik orqanlarında,

istərsə də bilavasitə Azərbaycan rəhbərliyində çalışarkən gördüyü işlər, atdığı addımların miqyas və mahiyyəti ulu öndərin mənəvi-siyasi irsinin tədqiqi üçün geniş material verir.

Tarix yaradan şəxsiyyətin tarixini yazmaq və yaşatmaq missiyası

Ulu öndərimiz ötən əsrin 50-60-cı illərində dövlət təhlükəsizlik orqanlarında Azərbaycana qəsd kampaniyasının qarşısını aldı, 70-ci illərdə respublikanı İttifaqın geri qalmış ucqar ölkəsindən varlı və inkişaf edən dövlətinə çevirdi, 80-ci illərdə isə Kreml iyerarxiyasının ən yüksək pillələrindən birində əyləşərək ölkəsinin perspektiv müstəqilliyini şərtləndirəcək siyasi-iqtisadi strategiyalar tətbiq etdi. Ən yeni tariximizdə isə qurusucu olduğu müstəqil Azərbaycan dövlətini XXI əsrə bütün parametrlər üzrə möhkəm özül üzərində, ölkənin gələcək inkişafını təmin edəcək mükəmməl dövlətçilik konsepsiyası ilə birgə gətirdi. Bu gün Heydər Əliyev yolunun ən layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən bu konsepsiya daha böyük uğurlarla müşayiət olunur. Heydər Əliyevin sarsılmaz bünövrə üzərində formalaşdırdığı müstəqil Azərbaycan dövləti indi qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun yenidən qurulur, möhkəmlənir. XXI əsrdə bu dövlətin keçəcəyi yol, üzləşəcəyi perspektivlər isə yenə də Heydər Əliyev irsinə nə dərəcədə sadiqliyimizdən asılıdır. Ulu öndərə aid ideya və prinsiplərin dövlət quruculuğu prosesində davamlı olaraq tətbiqi Heydər Əliyevin mənəvi-siyasi irsinin ətraflı öyrənilməsinə, bu irsin hələ açılmamış səhifələrinin üzə çıxarılmasını zərurətə çevirir.

Son illər bu sahədə aparılan elmi araşdırmalar və əldə edilən nəticələr barədə söhbət açarkən görkəmli dövlət xadimi,

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, həqiqi dövlət müşaviri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin əməyi xüsusi qeyd edilməlidir. Müasir Azərbaycan fəlsəfi-tarixi dünyagörüşünün peşəkar, daha doğrusu, hələlik yeganə araşdırıcısı olan Ramiz Mehdiyevin Heydər Əliyev irsinin ictimai mənimsənilməsində, təşviqatında, konkret tədqiqat əsərləri kimi ərsəyə gəlməsində rolu çox böyükdür. 30 ildən artıq müddətdə Heydər Əliyev komandasına mənsub olan, bu missiyanı indi Prezident İlham Əliyevin idarəçiliyində layiqincə davam etdirən Ramiz Mehdiyev həyat təcrübəsində qarşılaşdığı müşahidələrini elmi-nəzəri prinsiplərlə uzlaşdıraraq ümum-milli liderimiz barəsində çox mükəmməl əsərlər yazmışdır.

Görkəmli alim, eyni zamanda, respublikamızın bir sıra tanınmış alimlərini, həmçinin elmdə hələ ilk addımlarını atan gənc və istedadlı araşdırıcıları da Heydər Əliyev irsinin tədqiqi işinə cəlb etməklə bu sahədə elmi məktəb formalaşdırmışdır. Onun ardıcılıqları ilə birgə yorulmadan apardığı araşdırmalar nəticəsində Azərbaycan və dünya Heydər Əliyev ideyalarının əhəmiyyətini yenidən dərk edir, bu ideyalardan bəhrələnməyə çalışır. Professor Ramiz Mehdiyevin Heydər Əliyev irsi barədə tədqiqatları, əslində, istedadlı alimin nəzəri araşdırmalarının və yüksək rütbəli məmurun bir neçə onillik fəaliyyət prosesindəki təkmil müşahidələrinin uğurlu harmoniyasıdır. Bir məqama da nəzər salmaq lazımdır ki, ölkədə həqiqi dövlət müşaviri statusunu daşıyan yeganə şəxs olan Ramiz Mehdiyev son 13 il ərzində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin, Prezident İlham Əliyevin Azərbaycanın inkişafına, qüdrətlənməsinə həsr edilən siyasətlərinin fəal icraçısı, tətbiqçisi, təbliğatçısı olmaqla yanaşı, həmçinin 70-ci illərdə də şərəfli missiyanın iştirakçılarından olmuşdur. Həmin illərdə Heydər Əliyevin komandasında yüksək vəzifələrdə çalışan professor həm də Azərbaycanın İttifaq daxilində iqtisadi, siyasi muxtariyyətini əldə edərək

həqiqi müstəqilliyinin ilkin təməlini yaradan ulu öndərimizin siyasətinin ideoloji məsuliyyətini daşıyan, siyasi təşviqatını aparan, ictimai dəstəyini formalaşdıran əsas simalardan olmuşdur.

Bu günlərdə oxuculara təqdim edilən "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" adlı kitab professor Ramiz Mehdiyevin yeni sanballı və mükəmməl elmi əsəri olmaqla bərabər, ümummillə lider Heydər Əliyevin əbədiyaşar irsinin növbəti səviyyəli, peşəkar tədqiqatıdır. Sivilizasiyanın ən böyük nailiyyəti hesab etdiyi demokratiya anlayışı barədə təhlil aparan müəllif "Demokratiya nədir, qloballaşma və yeni dünya nizamı şəraitində ictimai quruluşun bu idealının mahiyyətini nə müəyyənləşdirir, bu prosesdə müstəqil Azərbaycan dövləti üçün onun rolu və yeri nədən ibarətdir?" kimi cəmiyyəti narahat edən suallara kifayət qədər aydın cavab verib.

Müəllif kitabda çoxsaxəli tədqiqatının əsas məqsədlərini – bəşəriyyətin tarixi inkişafında demokratiyanın rolunu və yerini təhlil etmək imkanı; sivilizasiyalı dünyanın daim "xalq hakimiyyəti"nə doğru irəliləməsini göstərmək istəyi; demokratik tranzitin elmi tədqiqinə cəhd etmək; Azərbaycanın ictimai-siyasi perspektivlərinə qısa futuroloji baxış kontekstində açıqlayır. Əsərdə siyasi vəziyyətin təhlili metodu əsasında "hakimiyyət və siyasət nədir, ictimai həyat fəaliyyətinin təşkili və tənzimlənməsində onların rolu və əhəmiyyəti nədən ibarətdir" suallarına da cavab verilir. Xüsusən, keçid dövründə müasir demokratiyanın çoxlu nəzəri əsaslarının və siyasət–hakimiyyət münasibətlərinin şərhə Azərbaycanın siyasi reallıqları prizmasından nəzərdən keçirilir.

"Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabında araşdırmalar çox geniş mövzuları, qlobal prosesləri, tarixi hadisələri əks etdirdiyindən, əsər barədə yazılan resenziyanın da yalnız konkret sahəni, mövzunu

əhatə etməsi tələb olunur. Bu baxımdan əsərdə əsasən Azərbaycanla bağlı proseslərə verilən şərhlərə diqqət ayırmağa lüzum görürük.

Müəllif giriş sözündə əsərin yazılması vacibliyini belə ifadə edir: "Ötən əsrin 70-ci illərindən etibarən dövlət idarəçiliyi sistemində olduğumdan mən bu illər ərzində Azərbaycanın hansı tələyüklü dəyişikliklərdən keçdiyini və müstəqilik illərində əldə etdiyi zirvələri dəqiq və aydın görürəm. Ancaq mən bu kitabı yazarkən heç də son həqiqəti əks etdirməyə iddia etmirəm, sadəcə, düşünürəm ki, bu təşəbbüs ölkənin elmi potensialını göstərilən problemin ciddi tədqiqinə istiqamətləndirə bilər. Təəssüf ki, bizim elmi ictimaiyyətin əhəmiyyətli hissəsi ötən əsrin 80-90-cı illərində mübtəla olduğu letargiya yuxusundan hələ çıxmayıb".

Mövzudan kənarlaşmadan müəllifin son fikrinə nəzər salmağa zərurət duyuruq. Həqiqətən də bu gün ölkənin elmi ictimaiyyətində dünyada baş verən və məmləkətimizin bilavasitə, birbaşa içində olduğu proseslərlə bağlı elmi araşdırmalar, nəzəri tədqiqatlar, geosiyasi təhlillər hazırlamağa meyil, cəhd görünür. Alimlərimiz hələ də müasirliklə səsleşməyən, heç bir yeniliyi ifadə etməyən, elmə və dövlətə töhfə verməyən mövzularda taftoloji "araşdırmalar"la məşğuldurlar. Etiraf etməliyik ki, Azərbaycan elmində bu sahədə ciddi boşluq yaranıb. Buna görə də tam yəqinliklə demək olar ki, professor Ramiz Mehdiyevin bu yönümlü əsərləri həm ölkə miqyasında məlum ehtiyacı ödəyir, həm yeni mövzular üzrə elmi axtarışları istiqamətləndirir, ən əsası isə, beynəlxalq miqyasda Azərbaycanın elmi potensialının layiqli nümunəsi kimi qəbul edilir, məlum məkanda ölkəmizin elmi təmsilçisi funksiyasını daşıyır.

Professor Ramiz Mehdiyev əsərdə Azərbaycanda demokratikləşmə məsələsinə toxunarkən qeyd edir: "Azərbaycan demokratiyanı xalqın öz istəyi ilə seçdiyi ölkədir. Bu yola o özü çıxıb və azadlıq, demokratiya prinsiplərinin gerçəkləşməsinə təmin edəcək vasitəni də – tarixi, geosiyasi və fərqli özünəməxsusluğu nəzərə almaqla məhz özü seçəcək. Azərbaycan suveren ölkə olaraq bu yolla hərəkətinin müddətini və şərtlərini müstəqil müəyyənləşdirməyə qadirdir...

Son onillik ərzində Azərbaycan xalqının müqəddəratı məsuliyyətini üzərinə götürmüş Heydər Əliyev üçün suveren demokratiyaya, hər bir vətəndaşın maddi rifahının yaranmasına, Azərbaycanın tərkib hissəsi olan xalqların, qrupların, zümərələrin hüquq və azadlıqlarının təminatına əsaslanan milli inkişafın yeni strategiyasını yaratmaq fəvqəladə səylər və zəhmət hesabına başa gəldi". Kitabda 90-cı illərin əvvəllərində demokratikləşmə yolunda ölkədə cərəyan edən proseslərə də nəzər salınır, bu yolda rastlanan çətinliklər, maneələr çözülmür. Əslində, məlum mövzu tədqiqatçının bütün əsərlərinin əsas araşdırma leytmotividir, lakin bu kitabda demokratikləşməyə ümumi proseslərin təmsalında nəzər salınmır, sırf müstəqil mövzu kimi təhlil obyektinə çevrilir.

Bu barədə qeydlərimizdən ayrılmadan, bir qədər keçmişə ekskurs etməklə müəllifin hələ 16-17 il öncə demokratikləşmə prosesi barədəki fikirlərini yenidən xatırlamaq, fikrimizcə, oxucular üçün maraqlı olardı. Hələ 7 aprel 1992-ci il tarixində – Heydər Əliyevin adını çəkənin repressiya hədəfinə çevrildiyi, ziyalıların, alimlərin zorla susdurulduğu bir dövərdə professor Ramiz Mehdiyev çəkinmədən "Bakinskiy raboçiy" qəzetində "Keçmişimiz gələcəyin kontekstində" məqaləsi ilə çıxış etdi. Məqalədə müstəqilliyini yenidən

əlan etmiş ölkənin demokratiya yolunda üzləşdiyi maneələr şərh olunur, demokratik azadlıqların və hüquqların cəmiyyətdə bərqərarında o zamankı hakimiyyətin maraqlı olmaması, həmçinin yeni demokratik dalğanın məhz Heydər Əliyevlə gələ biləcəyi barədə mülahizələr geniş yer tapmışdı: "Respublikada siyasi vəziyyəti böhran vəziyyəti kimi səciyyələndirmək lazımdır. Cəmiyyətdə siyasi qeyri-sabitlik, iqtisadiyyatın tənəzzülü, əhəlinin kütləvi şəkildə yoxsullaşması, korrupsiya və alverin qanuniləşdirilməsi, kriminal özbaşınalıq – bu amillər mövcud vəziyyəti xarakterizə edir. Bütün bunların səbəbi isə, fikrimcə, hakim strukturların nüfuzunun olmamasında, sərəştəsizlikdə, cəmiyyəti idarə edən təsisatların korrupsiyaya uğramasındadır... Mən "güclü əl" in əleyhinəyəm. Lakin güclü hakimiyyət və möhkəm intizam tərəfdarıyam. Məsələ avtoritarlıqda deyil, şəxsiyyətin nüfuzundadır. Beləliklə, öz şəxsi fikrimi ifadə edərək bildirirəm – Əliyevin respublikada nüfuzu var. Biz digər amili də etiraf etməliyik: Əliyevə münasibətdə ədalət-sizliyə yol verilmişdir..."

"Bakinskiy raboçiy" qəzetinin 19 iyun 1993-cü il tarixli sayında "Demokratiyanın çətin yolu" başlığı ilə dərc edilən məqaləsində fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev Azərbaycan demokratiyasının sabahı ilə, bu prosesdə Heydər Əliyevin oynayacağı əlahiddə rolla bağlı konkret qənaətini bölüşürdü: "Bu gün Azərbaycan ciddi sınaqlardan keçir. Xarici hücumlar və daxili qarşıdurma dalğası artmaqdadır. Yaratmaqdan daha çox dağıtmağı bacaran bəzi siyasətçilərin ambisiyaları insanların diqqətini, cəmiyyətin fiziki, mənəvi və intellektual gücünü gündəlik problemlərdən yayındırır. Lakin nə qədər çətin olsa da, Azərbaycanın tarixi inkişaf yolunun irəli sürdüyü dövlətçilik vəzifələri dərinədən təhlil edilməli və həll olunmalıdır. Hazırda insanlar yeni partiyalara deyil, şəxsiyyətlərə bel bağlayırlar – elə şəxsiyyətlərə ki, onlar xalqın milli-mənəvi dirçəlişinə,

respublikanın hərtərəfli böhrandan çıxarılmasına görə məsuliyyəti öz üzərlərinə götürürlər. Bu gün insanlar belə siyasətçilərin arxasınca gedirlər. Güclü Prezident əhalinin demokratik təbəqələrinin dəstəyinə və şəxsi nüfuzuna arxalanaraq cəmiyyətin demokratikləşməsi prosesini, iqtisadi və sosial islahatları sürətləndirəcək partiyaların və siyasi hərəkatların yaradıcı fəaliyyəti üçün şərait yaradacaq. Bütün bunlar, əlbəttə ki, Azərbaycanın həyati maraqlarına cavab verir, ölkənin Avropa demokratik sivilizasiyasının standartlarına yaxınlaşmasına imkan yaradardı".

Professor Ramiz Mehdiyev əsərdə xüsusən son 4 il ərzində ölkədə cərəyan edən proseslərə nəzər salır, bunları postsovet məkanında cərəyan edən olayların və müxtəlif qruplar, bəzən dövlətlər tərəfindən hazırlanan ssenarilərin fonunda təhlil edir. Müəllif 2003-cü ildə Prezident Heydər Əliyevin səhhətindəki problemlərlə əlaqədar ölkə əhalisində yaranan müəyyən narahatlıqları qeyd etməklə xalqın öz gələcəyi ilə bağlı seçim etməkdə çətinlik çəkmədiyini də əsaslandırır. Bildirir ki, son prezident seçkilərində yalnız ölkənin yeni rəhbəri seçilmirdi, həm də ümumiyyətlə, dövlətin gələcəyi, yeni siyasi rejimin xarakteri və respublikanın sonrakı inkişaf yönümü də müəyyən edilirdi. Heydər Əliyevin sayəsində qazanılan nailiyyətləri əsas götürən ölkə əhalisinin mütləq əksəriyyəti bu siyasi kursun davamlılığını tələb edirdi. Bununla belə, cəmiyyətdə fərqli ideyalar, revansist xarakterli planlar da özünə yer tapırdı. Lakin cənab İlham Əliyevin prezident seçkilərində 76 faiz səs alması siyasətdə varisliyin qorunması baxımından ciddi siqnal idi. Beləliklə, ictimaiyyətdə ölkənin demokratiya və liberal iqtisadiyyat yolu ilə inkişafının davam edəcəyinə əminlik yarandı.

Müəllif demokratikləşmə prosesinin milli mahiyyətini şərh edir, qarşıya çıxan maneələri yada salır, onları kənar destruktiv qüvvələrin təsiri kimi səciyyələndirir:

"Azərbaycan demokratik inkişafın öz təkamül yolunu seçib, bu yol milli ənənələrin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla müasir cəmiyyətin hərtərəfli dəyərlərinə əsaslanır. Bizim prioritetimiz insan hüquqlarının və çoxpartiyalığı nəzərdə tutan vətəndaş azadlıqlarının təminatıdır. Demokratik tranzitin əsas təsisatlarını yaratmaq və demokratiyanın təsdiqi mərhələsini təmin etmək məqsədilə müstəqillik illərində ölkədə çox ciddi maneələri (dövlət çevrilişi cəhdləri, ölkə rəhbərinə sui-qəsdlər, Dağlıq Qarabağla bağlı Ermənistanla aparılan müharibə, erməni separatçılarının terror aktları, ölkəni parçalamaq cəhdləri və s.) dəf etmək lazım gəldi. Bununla belə, xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, bizim cəmiyyətdə heç də hamı ölkənin inkişafının təkamül yolunu real və mümkün saymır. Məhz buna görə ki, müəyyən xarici və daxili qüvvələr "demokratiyaya keçid" in inqilabi texnologiyasına istinad edirlər".

Bu proseslərdən danışarkən müəllif postsovet məkanına zərər sıranan "rəngli" inqilablar ssenarilərinin təhlilinə də geniş yer ayırır. Yeni dünya nizamında "demokratik dalğa" adı altında süni şəkildə formalaşan siyasi situasiyalar və bunun nəticəsində baş verən inqilablar, hakimiyyət dəyişiklikləri əsərdə sanballı elmi araşdırmanın predmetidir. Professor Ramiz Mehdiyev keçmiş sovet ölkələrində baş verən "qızılgül"-"narıncı"-"zanbaq" inqilablarının mahiyyətində dayanan səbəbləri dəqiqliklə tədqiq edir və belə nəticəyə gəlir ki, bu inqilabların uğurunu təmin edən şərtlər, əsasən, oxşardır. İnqilabların baş verdiyi ərəfədə hakimiyyətlər öz nüfuzlarını itirir, buna adekvat olaraq müxalifət güclənir; iqtidar komandaları təsir rıçaqlarını əldən verir, müxalifət isə əksinə, yeni təsir vasitələri ələ keçirir; iqtidar iqtisadiyyatda böhranın qarşısını ala bilmir, müxalifət isə sosial tələblərlə elektoratının sayını artırır; hakimiyyət mərkəzdənqaçma meyilləri ucbatından bölgələri nəzarətdən çıxarır, müxalifət

isə əyalətlərdə əsas söz sahibinə çevrilir; iqtidar beynəlxalq dəstəkdən məhrum olur, müxalifət isə xarici yardım nəticəsində fəallaşır; hakimiyyət nomenklaturası tədricən müxalifətin tərəfinə keçir; iqtidar proseslərə müqavimət göstərə bilmir, iradə nümayiş etdirmir, müxalifət isə hadisələri nəzarətinə keçirir, ambisiyalarında davamlı olur; iqtidar ədalətli seçkilər təşkil edə bilmir, bu isə müxalifətin son, qəti hücumuna keçməsinə səbəb olur. Bir sözlə, "rəngli" inqilabların eyni resepti var. Bu ssenarilər isə həmin ölkədə deyil, kənarda hazırlanır, onun icraçıları "qrant layihələri" pərdəsi altında xaricdə təlim keçir, maraqlı siyasi dairələr, bəzən hətta dövlətlər öz büdcələrindən maliyyə yardımı ayırırlar, vəziyyəti süni şəkildə gərginləşdirmək üçün hazırlanan təxribat və avantüraların tətbiqinə xüsusi diqqət yönəldilir.

Azərbaycanın demokratik inkişaf strategiyası

Müəllif 2003-cü ilin prezident seçkilərində ciddi uğursuzluğa düçar olan radikal müxalifətin 2005-ci il parlament seçkiləri kampaniyasını "rəngli inqilab məkanı"na çevirmək planı barədə də müfəssəl təhlil verir. Gürcüstanda, Ukraynada, Qırğızıstanda baş verən hakimiyyət dəyişikliklərindən ruhlanan Azərbaycan radikalları oxşar situasiyanı ölkəmizdə tətbiq etməyə canı-dildən girişsələr də, elə ilk həmlə-dəcə uğursuzluğa düçar oldular. Əvvəla, Prezident İlham Əliyevin nüfuzu ölkə rəhbəri seçilərkən aldığı 76 faizlik dəstəkdən 85 faizə qədər yüksəlmişdi, digər tərəfdən, respublika iqtisadi inkişafın yeni mərhələsinə qədəm qoymuş, iqtidar sabitliyə, siyasi proseslərə və ümumilikdə ölkəyə tam nəzarətini qoruyub saxlamış, beynəlxalq dəstəyini genişləndirmiş, ən əsası isə, hakimiyyət ölkədə demokratik seçkilər keçirmək iradəsini ortaya qoymuşdur. Bir sözlə, müxalifətin inqilab sevdasının baş tutması üçün heç bir ictimai, siyasi, sosial, xarici zəmin yox idi.

Bu proseslərdən bəhs edərkən müəllif onu da vurğulayır ki, əslində, Azərbaycanda da "rəngli" inqilab etməyə cəhd göstərən, hakimiyyətə marginal, onlara tabe olacaq dairələri gətirməyə çalışan xarici qüvvələr (hətta fəvqəlqüvvələr) mövcud idi. Lakin ölkəmizdə uzun müddət monitorinq aparan, bütün siyasi tərəflərin imkanlarını öyrənən, siyasi qarşıdurma yaranarkən xalqın hansı qüvvəni dəstəkləyəcəyini müəyyənləşdirən xarici dairələr anladılar ki, Azərbaycan nə Gürcüstan, nə Ukrayna, nə də Qırğızıstandır. Başqa tərəfdən, Prezident İlham Əliyevin bu ölkələrin devrilmiş prezidentləri ilə müqayisəsini aparmaq, əslində, qeyri-ciddi məsələdir, ümumiyyətlə isə Azərbaycan rəhbəri ölkə daxilində qazanılan nüfuza görə MDB məkanında alternativsiz liderdir. Professor Ramiz Mehdiyev həmin dövrdə şəxsən şahidi olduğu hadisələri, apardığı rəsmi danışıqları, xarici təmsilçilərlə etdiyi maraqlı və mürəkkəb müzakirələri, siyasi proseslərin pərdəarxası məqamlarını oxucuların ixtiyarına verir.

Professor Ramiz Mehdiyevin təhlillərinin yekun qənaəti deməyə əsas verir ki, bu gün artıq Azərbaycan müstəqil şəkildə, heç bir qüvvənin köməyi olmadan inkişaf yolunu seçmək və onu həyata keçirmək, suveren dövlətçiliyini qorumaq iqtidarında olan, müxtəlif dövlətlər, xarici təşkilatlar tərəfindən idarə olunmayan azad ölkədir. Demokratik transformasiya milli inkişaf strategiyasının prioritetinə çevrilmişdir. Bir sıra postsovet dövlətlərində analoji tranzit "rəngli" inqilablar ssenarilərinə çevrildiyi halda, Azərbaycanda demokratik tranzit təkamül yolu ilə inkişaf, suverenlik və özünütəminatmə prinsiplərinə əsaslanır. Bu reallığı artıq beynəlxalq məkanda da anlaşırlar. Ümummilli lider Heydər Əliyevin xalqın milli ənənələri və sivil dəyərlər əsasında formalaşdırdığı Azərbaycanın demokratikləşmə strategiyası bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən yeni dövrün tələblərinə uyğunlaşdırılır, daha effektiv nəticələr əldə edilir,

bir sözlə, respublikamız demokratik nailiyyətlərdən yetərincə bəhrələnməklə demokratiya anlayışının bəşəriyyətdə möhkəmlənməsi prosesinə də əvəzsiz töhfəsini verir. Demokratiya isə mücərrəd anlayış olaraq nəzərdə tutulan məqsədə çatmaq üçün hansısa konkret çıxış nöqtəsi deyil. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, demokratiya çox halda öz siyasi-ictimai təyinatından kənar müstəvidə tətbiq edilir. Nəticədə demokratiya əsrimizin əsas ideoloji silahına - nəinki mövcud rejimləri dəyişdirməyə, tranzitlər və transformasiyalar doğurmağa, həm də Yer kürəsinin istənilən nöqtəsinə hərbi müdaxiləni "legitimləşdirməyə" qadir olan silaha çevrilmişdir. Demokratiya prinsipləri heç bir dövlət tərəfindən formalaşa və elan oluna bilməz, heç bir ölkə, yaxud da siyasətçi demokratiya arbitri deyil, ümumiyyətlə, bu anlayışı hansısa dar məkanla məhdudlaşdırmaq düzgün olmaz. Demokratiya dəyərləri bütün bəşərə məxsusdur, onun hər bir ölkə üzrə öz inkişaf yolu, spesifik təsir gücü mövcuddur.

Müəllif demokratik nailiyyətlərdən danışarkən qeyd edir ki, "Dövlətin daxili sabitliyi onun gücünü təmin edir və demokratik inkişafın davamlılığına şərait yaradır. Bu prioritet Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra keyfiyyətə yeni dövlətçiliyin formalaşdırılmasının əsasını təşkil etmişdir. Ötən illərdə məhz bu sabitlik milli inkişaf strategiyasının təməli olmuş və Azərbaycanın köklü islahatlar, dəyişikliklər yoluna qədəm qoymasına imkan vermişdir. 2003-cü ildə ölkə siyasi məkanı yeni mərhələyə qədəm qoydu: inam, fəaliyyət və dinamika. Məhz bu üç amil Prezident İlham Əliyevin varislik siyasətini şərtləndirir və XXI əsrdə effektiv dövlətçiliyin başlanğıc mərhələsini ehtiva edir. 2003-cü ilin oktyabrında Prezidentə göstərilən etimad sivil siyasi təsisatların yaranmasına və dinamik iqtisadi layihələrin gerçəkləşməsinə yönələn yeni, daha fəal addımlara rəvac verdi. Ümumiyyətlə, son üç ildə ölkədə partiyalarara-

si dialoqun şəffaf bünövrəsi formalaşmış, üçüncü sektor və təndəş cəmiyyətinin əsaslı tərkibinə çevrilmiş, demokratik təsisatlar və ənənələr mərhələli, xaosik sıçrayışsız və sosial gerçəkliyi nəzərə almaqla təkmilləşmişdir".

Professor Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" kitabında ölkədəki demokratikləşmə prosesi fonunda məmur məsuliyyəti, vəzifəli şəxslərin öz səlahiyyətlərinə münasibətləri kimi çox önəmli məsələyə də diqqət ayrılır. Tədqiqatçı bu məqamlara toxunarkən məmurun öz peşə öhdəliklərinə, daşdığı siyasi vəzifənin tələblərinə, ən əsası isə şəxsi vicdanına, məənəviyyətinə riayət etməsi zərurətinə nəzər salır. Təəssüf ki, bəzi hallarda biz bu prinsiplərə zidd fəaliyyət göstərən, mahiyyətlərindəki rəzaləti və simasızlığı artıq ifşa edənlərə də rast gəlirik. Bu buqələmunlar törətdikləri siyasi xəyanətə və dövləti cinayətlərə görə məənəvi və hüquqi məsuliyyətlərini etiraf etmək əvəzinə, söylədikləri cəfəngiyyatlarla, əslində, insanlığa ləkə olduqlarını bir daha sübut edirlər. Bu riyakarlar yalnız konkret insanlara şər atmırlar, həm də Heydər Əliyev siyasi platformasına mənsub olan, Prezident İlham Əliyevi birmənalı dəstəkləyən yüz minlərlə insanın ən həssas duyğularını təhqir edirlər.

Kitabda müəllif bəzi məmurların məlum nankorluq faktlarını xatırlatmaqla bir daha bəyan edir ki, Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin etimadını qazanmaq hər bir insanın taleyində böyük şans, uğurlu tale qismətidir. Bu etimadı doğrultmaq üçün tələb olunan şərt isə konkretidir: dövlətə və xalqa şərəflə xidmət etmək, daşdığın vəzifənin məsuliyyətini anlamaq, iqtidarın komanda təəssübünü çəkmək və sədaqətli olmaq.

Bu, çətin iş deyil. Dövlətə, xalqa, Prezidentə sədaqətli və məsuliyyətli xidməti elə müəllifin – həqiqi dövlət müşaviri Ramiz Mehdiyevin də ön sırasında olduğu iqtidar komandasının mənsubları şərəflə həyata keçirirlər. Prezident İlham

Əliyevin ətrafında formalaşan bu monolit birlik Azərbaycanın daha uğurlu sabahını, perspektiv inkişafını, qüdrətlənməsini təmin edən prosesə əvəzsiz töhfədir. Əsl məmurluğun layiqli nümunəsini yaratmaq missiyası eyni zamanda Heydər Əliyevin əbədiyaşar ruhu qarşısında əxlaq və vicdan borcudur!

Bu prinsiplər isə həm də professor Ramiz Mehdiyevin yüksək elmi yaradıcılığının, qətiyyətli vətəndaş mövqeyinin və Heydər Əliyev irsinə, Prezident İlham Əliyevin siyasi kursuna sarsılmaz bağlılığının mükəmməl tərənnümü olan "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" kitabının sadə məntiqi izahıdır...

İxtiyar HÜSEYNLİ

Heydər Əliyev irsinin ideoloji aspektləri: müstəqillik, müasirlik, azərbaycançılıq

*"Milli ideologiyamız tarixi keçmişimizlə, millətimizin
adət-ənənələri ilə, xüsusiyyətləri, xalqımızın, dövlətimizin
bugünü və gələcəyi ilə bağlı olmalıdır".*

Heydər ƏLİYEV

I

Bu il iyunun 6-da ABŞ-ın En-Bi-Si telekanalının jurnalisti respublika Prezidenti İlham Əliyevdən müsahibə götürərkən ona ilk sualı belə oldu: "Heydər Əliyevin xalqınız üçün qoyduğu irs barədə nə deyə bilərsiniz?" Əlbəttə, sual bir çox cəhətdən olduqca aktual, maraqlı və düşündürücü sual idi, lakin konkret deyildi. Çünki əgər söhbət ümumiyyətlə "Heydər Əliyevin xalqımız üçün qoyduğu irs"dən gedirsə, bu mövzunu bir qəzet müsaibəsi çərçivəsində əhatə etmək qeyri-mümkündür. Çünki Heydər Əliyev öz xalqı üçün o qədər zəngin maddi-mənəvi, nəzəri-siyasi, hüquqi-ideoloji irs qoyub getmişdir ki, onların yalnız adlarını sadalamaq ayrıca bir kitab deməkdir. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin qeyd etdiyi kimi, Heydər Əliyev 30 ildən artıq Azərbaycanın məsuliyyətini öz çiyinlərində daşıyan, onu bir dövlət və millət kimi tarixin sınaqlarından çıxaran elə nadir Rəhbər, Vətəndaş və Şəxsiyyətdir ki, bu dövrdə onun gördüyü irili-xırdalı hər bir iş indi bizim ümummilli sərvətimizdir. Bura çox şey daxildir – həm gördüyü işlər, həm də dediyi sözlər...

Düzdür, sağlığında "Zamanı biz yazırıq" deyən ulu öndər əlinə qələm alıb silsilə kitablar yazmamışdı, amma yaşadığı

və mənsub olduğu dövrün yaddaşına elə bir imza atmışdı ki, onu həm müasirləri və həm də ardıcılıarı hər gün oxuyur və öyrənir. Çağdaş dövrümüzün görkəmli dövlət xadimi, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri haqqında professor Ramiz Mehdiyev qəti əminliklə demişdir: "Yaşadığımız dövr tarixə Heydər Əliyev epoxası kimi daxil olacaqdır". Burada heç bir mübaligə yoxdur. Çünki Heydər Əliyev tarixə müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və müəllifi kimi həmişəlik həkk olunmuşdur. Yeni neft strategiyasının, iqtisadi inkişaf konsepsiyasının, milli müstəqillik ideologiyasının, Azərbaycan Milli Ordusunun... yaradıcısı kimi Heydər Əliyev, əslində, müasir və müstəqil Azərbaycan tarixinin şəriksiz müəllifidir. O, müstəqil Azərbaycan dövlətinin tarixini qələmlə yox, əməli işi ilə yazmışdı. Müstəqil Azərbaycan bütün əzəməti və misilsiz gözəlliyi ilə Heydər Əliyevin şah əsəridir. Sağlığında "Bilirəm ki, 30 ildən artıq müddətdə Azərbaycana bəxş etdiyim töhfələr – zavodlar, buruqlar, binalar, obyektlər, abidələr, yeni qəsəbələr... mən həyatda olmayanda da Heydər Əliyevin izləri kimi yaddaşlarda yaşayacaq" deyən ulu öndər heç də yanılmamışdır. Çünki Prezident İlham Əliyevin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, "...İnsan tarixə öz əməlləri ilə düşür. Heydər Əliyev tarixin böyük bir hissəsidir. Onun əməlləri, bütün təşəbbüsləri bir məqsəd daşıyırdı. Azərbaycan xalqına xidmət etmək, ölkəmizi gücləndirmək, müstəqilliyimizi möhkəmləndirmək, ölkəmizdə demokratik cəmiyyət qurmaq. Bütün bu istiqamətlərdə işlər davam etdirilir. Hamımız, Azərbaycan xalqı bu siyasətə sadıqdır. Biz bu siyasəti davam etdirəcəyik. Azərbaycanda bu siyasətin alternativləri yoxdur. Xalqımız da, beynəlxalq ictimaiyyət də bunu çox yaxşı bilir".

Heydər Əliyev böyük siyasətçi, görkəmli dövlət xadimi olduğu qədər də böyük ideoloq və alovlu tribun idi. Heydər Əliyevin doğma vətən torpağında izləri və özünün dediyi kimi, "töhfələri" nə qədər çox və saysız-hesabsızdırsa, onun

beyinlərə hakim kəsilmiş ideyaları, müstəqilliyimizə, dövlət quruculuğuna, milli mənlilik şüurunun yüksəlməsinə xidmət göstərən ideya töhfələri bundan qat-qat çox və genişdir. Həyatının 30 ildən artıq bir dövrü Heydər Əliyev dühası ilə sıx bağlı olmuş fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyev yazır ki, "Heydər Əliyevin siyasi tələyinin mahiyyətini dərk etmək üçün müxtəlif hadisələrin fəlsəfi məğzini araşdırmaq və onun ideyalarını başa düşmək lazımdır".

Heydər Əliyev irsinin ideoloji aspektləri məhz ona məxsus ideyaların mahiyyət və məzmunundan doğur. Bu, Müstəqillik, Müasirlik, Azərbaycançılıq, Dövlətçilik və Vətənkeşlik təlimindən ibarətdir. Heydər Əliyevin çoxsaylı çıxışlarında, nitq və söhbətlərində, müsahibə və mühakimələrinə sağlam cürcəti kimi boy atan bu ideyalar ulu öndərin milli təəssübkeşlik və şəxsi vətənpərvərlik duyğularından vüsət alır. Professor Ramiz Mehdiyevin dediyi kimi, "Heydər Əliyevin bütün fəlsəfi konstruksiyası xalqın milli dirçəlişi, milli qürur hissələrinin oyanması ideyasına əsaslanırdı". Ulu öndərin bütün fəaliyyəti bu fikri təsdiq edir. O, alovlu vətənpərvər və müdrik dövlət xadimi kimi özünü bütönlüklə xalqın, dövlətin, vətənin dirçəlişinə həsr etmişdir. Ulu öndər çıxışlarının birində demişdir: "Mənim yaratdığım hər şey mənim üçün əzizdir. Zavod da, fabriklər də, elektrik stansiyaları da, yol da, körpü də, ev də, bina da, saray da – hər bir şey. Amma mənim üçün hər şeydən əziz mənim torpağımdır". Məhz bu fikir Heydər Əliyevin mənəvi-siyasi varlığının və təbiətinin mahiyyətini, ruhunu təşkil edirdi. Onun zəngin mənəvi-əxlaqi, nəzəri-siyasi və ideoloji irsinin mərkəzində bu əməl – vətənkeşlik və azərbaycançılıq durur. Onun müasirlərinə və varislərinə, cıdırdaşlarına və ələyhdarlarına – özünü Azərbaycan vətəndaşı hesab edən hər kəsə tövsiyəsi belə idi: "Kim müxalifətdə durursa-durunsun, ancaq vətəninə, xalqına, mənəviyyətinə, məsləyinə müxalifətdə durmasın".

Azərbaycan milli ideologiyasının formalaşmasında Heydər Əliyevin müstəqillik dövründəki fəaliyyəti ilə əvvəlki rəhbərlik dövründəki fəaliyyəti arasında sıx məntiqi əlaqə, dialektik vəhdət mövcuddur. Sual oluna bilər, hansı istiqamətlərdə? Axı bu dövrlər bütün parametrlərinə görə ziddiyyət təşkil etmişdir. Bəli, dövr ziddiyyətli, paradoksal olmuşdur, lakin Heydər Əliyev milli təəssübkeşlik, vətənkeşlik və azərbaycançılıq baxışlarında həmişə ardıcıl və dönməz olmuşdur. Fəaliyyətində təyinatına, yerinə və zamanına görə müxtəlif dövrlər, fasilələr və istiqamətlər olsa da, Heydər Əliyevin dogma xalqına, vətəninə xidmətdə heç vaxt fasilə olmamışdır. Bu cəhət onun nəzəri-siyasi və ideoloji irsinin ardıcılıq və tamlığında özünü daha aydın göstərir.

Professor Ramiz Mehdiyev yazır ki, "Heydər Əliyevin Azərbaycana uzunmüddətli rəhbərliyinin ən sanballı göstəricisi azərbaycançılıq məfkurəsinin və milli ruhun hədsiz yüksəlməsi, milli özünüdərk inkişafı, xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılması kimi fundamental prinsiplər əsasında milli dövlətçilik arzularının və hisslərinin güclənməsi, real siyasi amilə çevrilməsidir" (*"Azərbaycan" qəzeti, 21 iyun 2006-cı il*).

Milli şüurun sağlam istiqamətdə inkişafı, milli-mənəvi dəyərlərin bərpası, mütərəqqi ənənələrin təbliği istiqamətində görülmüş mühüm tədbirlər, Azərbaycan dövlətçiliyinin təməl prinsiplərini ehtiva edən hüquqi baxışlar əliyevçilik ideologiyasını formalaşdırmışdır. Xalqımızın böyük mənəvi-ideoloji sərvəti olan əliyevçilik ideologiyasının əsas qayəsini müstəqillik, müasirlik və azərbaycançılıq kimi uca, ulyi anlayışlar təşkil edir.

II

II fəsil

Demokratikləşmə prosesinin təməl prinsipləri

Azərbaycanın cari siyasi tarixinin və çağdaş həyatının təxminən son 35 ili Heydər Əliyevlə, onun çoxtərəfli və genişmiqyaslı zəngin əməli-nəzəri və siyasi fəaliyyəti ilə bağlı olmuşdur. Bu dövrdə ulu öndərin rəhbərliyi altında Azərbaycan xalqı tarixi baxımdan bir əsrdən digər əsrə, bir ictimai-siyasi quruluştan digər duruma, asılılıqdan müstəqilliyə, bir ideoloji müstəvidən digər ideoloji mühitə qədəm qoymuşdur. Bu dövrə fikrən nəzər salarkən ölkəmizin nə qədər dəyişib inkişaf etdiyini istər-istəməz etiraf etməli olursan. Ötən 35 ildə Azərbaycan xalqı, sözün həqiqi mənasında, misilsiz inkişaf yolu keçmişdir. Ən başlıcası, demokratik, müstəqil, dünyəvi və hüquqi Azərbaycan dövləti bərqərar olmuşdur. Bu, xalqımızın həm iqtisadi, həm siyasi, həm də mənəvi sərvətidir. Bu tarixi qələbəni lazımcına qiymətləndirmək, qorumaq, möhkəmlətmək və ona dönməz xarakter vermək Azərbaycan milli ideologiyasının mahiyyət və məzmununu təşkil edir.

Danılmaz faktdır ki, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin təməlini qoymuş Heydər Əliyev həm də müstəqillik ideologiyasının banisi və müəllifidir. Buna bu gün müəllifinin şəərəfinə "əliyevçilik ideologiyası" deyilirsə, burada təsadüfi heç nə yoxdur. Ötən 35 ildə Heydər Əliyev mahir dövlətşünas və rəhbər kimi xalqı üçün nə mümkündürsə onu etmiş və həm də özünün davamçıları və siyasi varisləri üçün zəngin ideya irsi və böyük mənəvi-ideoloji varidat qoymuşdur. Bu zəngin nəzəri-siyasi irsin tərkibində milli müstəqillik, müasirlik və azərbaycançılıq ideologiyası mühüm yer tutur. Heydər Əliyev bu haqda demişdir: "İndi... bütün həyatımı təhlil edəndə görürəm ki, hər halda bir başlıca hadisə var, o da budur ki, mən Azərbaycanın müstəqilliyini təmin edə bilmişəm. Onu daxili çəkişmələr alovunda, dağıntılar və qan içində olmağa qoymamışam".

Ölkələr arasında iqtisadi, siyasi, ideoloji yarış labüddür. Azərbaycan bu yarışa ideologiyasız qoşula bilməzdi. "İdeyasızlaşdırma" həvəskarları milli ideologiyayı gerilik, milli məhdudluq və lüzumsuz əyalətçi təşəbbüsü hesab etsə də, Heydər Əliyev ideologiyaya hərəkətdə olan siyasət kimi baxırdı. Başqa sözlə desək, dünya miqyaslı siyasətçi olan Heydər Əliyev üçün ideologiya qarşıya qoyulmuş milli vəzifələrin elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırmaq sənəti idi. O, dövlət başçısı kimi hər bir əməli addımını ideoloji cəhətdən əsaslandırmağa adət etmişdi. Dövlətsünas Heydər Əliyevin ardınca həmişə cəmiyyətsünas Heydər Əliyev addımlayırdı. Və yaxud əksinə. Ümumiyyətlə, həm görkəmli siyasətçi, nadir dövlət başçısı və böyük ictimai xadim olan Heydər Əliyev həm də misilsiz ideoloq, alovlu tribun, mahir təbliğatçı və səmimi təşviqatçı idi. Bu cəhətlər cəmiyyətdə onun mənəvi-siyasi mövqelərini respublika Prezidenti kimi malik olduğu inzibati-hüquqi mövqeləri səviyyəsində, bəlkə də ondan artıq möhkəmləndirirdi. Ona görə vətəndaş Heydər Əliyevin cəmiyyətdə nüfuz gücü Prezident Heydər Əliyevin inzibati gücündən bəlkə də üstün idi. O öz fikrini cəmiyyət üzvləri ilə bölüşməyi, xüsusən ölkənin və habelə xarici intellektual elitanın nümayəndələrini dinləməyi, adamlara saatlarla qulaq asmağı və onlara lazımi təsir göstərməyi gözəl bacarırdı. O, adamları kitab kimi "oxumağa" və əsər kimi öyrənməyə adət etmişdi. Bu dərin zəka sahibinin təfəkkür və görüş dairəsi o qədər global və miqyaslı idi ki, onun fikir dünyasında hamıya – Çoban Xanışdan tutmuş Z.Bjezinskiyə qədər hər kəsə yer vardı. Çünki onun həyat fəlsəfəsi, özünün dediyi kimi, olduqca sadə və dəqiq idi: "Xalqa xidmət elə! Bax, budur ideya, budur fəlsəfə".

Heydər Əliyev gün ərzində müxtəlif kateqoriyalı insanlarla azı 10-15 görüş keçirərdi. Bu onun fəaliyyətində normal praktikaya çevrilmişdi. Bu görüşlər zamanı Heydər

Əliyev həm öyrədir, həm də öyrənirdi. O, dinləməyi də yaxşı bacarırdı, danışmağı da. Ünsiyyət zamanı hər kəs Heydər Əliyevdən nəse öyrənir, ruhən gümrahlaşır və fikrən zənginləşirdi. Odur ki, Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu fəaliyyətinin bütün mərhələləri və anları həm də Azərbaycan milli ideologiyasının yaranması, formalaşması, təbliği və təşviqi anları olmuşdur. O, gördüyü hər bir işi ideoloji cəhətdən əsaslandırmağı, onun fəlsəfi, elmi, siyasi məhiyyətini olduqca yığcam və məntiqi arqumentlərlə şərh etməyi dahiyanə bir ustalıqla bacarırdı. Odur ki, Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərinə xas olan elmi-faktoloji zənginlik, dərin məzmun, incə təhlil, emosional vüsət dinləyicini özünə cəlb edir, beyinlərə həkk olurdu.

Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsinə nail olmaq, onun daxili və xarici parametrlərini dəqiq müəyyənləşdirmək və onları uzlaşdırmaq Heydər Əliyev təliminin təməl prinsiplərindən biridir. Dünyəvi qloballaşma və modernləşmə prosesinin geniş vüsət aldığı bir dövrdə ümumi bəşəri inkişaf dinamikasından kənarda qalmaq olmazdı. Hindistanın görkəmli dövlət xadimi C.Nehrunun yazdığı kimi: "Bizim ideamız və məqsədimiz tarixi meyillərə zidd gedə bilməz". Dünyadan təcrid olunmaq milli təhlükəsizliyə zəmanət vermir. Odur ki, indiki dövrün qeyri-adiliyi və ondan irəli gələn tələblərlə hesablaşmaq lazım gəlirdi.

Professor Ramiz Mehdiyevin yazdığı kimi: "Qloballaşma kütlələrin şüurunda yeni stereotiplər formalaşdırır və cəmiyyətə yeni mənəvi-əxlaqi komponentlər gətirir. Lakin postindustrial dövrün yeni aspektlərinin necəliyindən asılı olmayaraq, bizim vəzifəmiz milli tariximizi, adət və ənənələrimizi, dinimizi qoruyub saxlamaq və onların varisliyini təmin etməkdir. Bu, çoxlarının tələm-tələsik hesab edə biləcəyi kimi, atavizm deyildir. Bu, qloballaşan məkana uğurlu və rentabelli integrasiyanın əsası kimi milli "Mən"-i qoruyub saxlamaq səyidir. Qloballaşma prosesi insan cəmiyyəti üçün yeni üfüqlər açır..."

Heydər Əliyev müstəqilliyimizin, Azərbaycan dövlətçiliyinin təhlükə mənbələrini və ona qarşı mübarizə metodlarını müasirləri arasında daha aydın görürdü. Odur ki, "gözə görünməz cəbhə", yəni ideoloji mübarizə cəbhəsi həmişə, hər zaman onun diqqət mərkəzində olmuşdur. Başqa sözlə desək, o bu cəbhənin ən ayıq-sayıq döyüşən müsəlləh əsgəri idi. Heydər Əliyev bütün fəaliyyəti boyu ideoloji mübarizə cəbhəsində bir anlıq fasiləyə, istirahətə yol vermədən daim döyüş və müdafiə mövqeyində sərvaxt dayanmışdı. Çünki bu cəbhədə həmişə, gecə-gündüz fasiləsiz müharibə gedir, ideoloji cəbhədə "atəşkəs rejimi", fasilə və sülh yoxdur. Naşı adamlara elə gəlir ki, əgər düşmənin odlu silahları atəş açmırsa, deməli, onlar artıq susmuşdu. Xeyr, ideoloji cəbhənin döyüşçüləri gözə görünməsə də, onların təxribatçı silahı heç vaxt susmur. Əksinə, müstəqilliyimizi möhkəmləndirmək uğrunda xalqımızın hər bir uğuru düşməni daha da quduzlaşdırır, onları yeni-yeni ağlagəlməz vasitələrə əl atmağa sövq edir. Mürəcə dairələrin müstəqil Azərbaycanın nəinki yanacaq resurslarında, hətta onun ən adi nemətlərində belə maraqları var. Odur ki, ulu öndərimiz təkrar-təkrar deyirdi: "Dövlət dövlətçiliyi qorunmalıdır!" Heydər Əliyevin bütün fəaliyyətinin başlıca qayəsini məhz bu ideya təşkil edir. Ölkənin hər bir vətəndaşı müstəqilliyimizin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi üçün şəxsi məsuliyyət daşıyır. Bunun üçün ilk növbədə hər kəsdən milli həmrəylik tələb olunur. Ulu öndərin tövsiyəsi belə idi: "Azərbaycan xalqının gücü bir yerə toplanmalıdır, hamı bir hədəfə vurmalıdır..."

Dünya miqyasında azərbaycanlıların milli həmrəyliyə kütləvi təşəbbüs tarixi, demək olar ki, Azərbaycanın müstəqillik tarixi ilə yaşıddır. 1988-ci ildən başlayaraq total erməni təcavüzünə məruz qalan Azərbaycan xalqı beynəlxalq arenada harayına hay verən doğma övladlarını arayıb-axtarmağa böyük ehtiyac hiss edirdi. Ermənilərin beynəlxalq

miqyasda böhtançı informasiya, təbliğat-təşviqat təzyiqlərinə qarşı durmaq, əsl həqiqəti dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq və xalqların mədəni-siyasi dəstəyinə nail olmaq üçün Azərbaycana dost və doğma olan insanların həmrəyliyinə böyük ehtiyac vardı. Böhtançı və məkrli erməni təbliğatı güclü və mütəşəkkil idi. Onun yaratdığı illüziyanı dağıtmaq və Azərbaycan həqiqətlərini, Xocalı soyqırımını, Sumqayıt hadisələrinin və erməni vandalizminin əsl mahiyyətini dünyaya çatdırmaq lazım idi. Bu ehtiyacı ilk duyanlardan birincisi Heydər Əliyev olmuşdur. Məhz onun təşəbbüsü ilə 16 dekabr 1991-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Milli Məclisi dekabrın 31-ni Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü elan etdi. Sonra bu təşəbbüsü respublika Ali Soveti də bəyəndi və rəsmi qərar qəbul etdi.

1993-cü ildən başlayaraq hər il Heydər Əliyev dekabr ayının axırlarında bu münasibətlə dünya azərbaycanlılarına mətbuat vasitəsilə müraciət edir, soydaşlarımızı azərbaycançılıq ideyası əsasında həmrəyliyə çağırırdı. Bütün xarici səfərlərində o, getdiyi ölkədə Azərbaycan diasporunun yaradılması üçün lazımi sözlər göstərmişdir. 2001-ci il mayın 23-də ölkə Prezidenti noyabrın 9-10-da Bakıda Dünya azərbaycanlılarının I qurultayının keçirilməsi haqqında sərəncam verdi. Bundan sonra dövlət səviyyəsində ciddi hazırlıq işləri görüldü, təşkilat komitəsi yaradıldı, işçi qrupları təşkil edildi və zəruri tədbirlər həyata keçirildi.

Nəhayət, 10 illik sözlər öz bəhrəsini verdi. Dünya azərbaycanlılarının nümayəndələri 2001-ci il noyabrın 9-da Bakıya topladı, müstəqil Azərbaycan dövlətinin inkişafı üçün hər kəsin öz məsuliyyətini və rolunu dərk etməsi şəraitində keçən qurultayda bu böyük təşəbbüsün müəllifi və təşkilatçısı, milli həmrəylik körpüsünün memarı, respublika Prezidenti Heydər Əliyev geniş nitq söylədi. O, müstəqillik əldə etdikdən sonra keçdiyimiz yola nəzər salaraq qeyd etdi ki, biz Azərbaycanda yeni həyat qurmağa başlamışıq. Azər-

baycanın müstəqil dövləti onun böyük iqtisadi və intellektual potensialı üzərində qurulmuşdur. Ancaq indi biz tamamilə başqa iqtisadi sistem yolu ilə gedirik.

Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında Heydər Əliyev ona məxsus müstəqillik, müasirlik və azərbaycançılıq ideologiyasının konturlarını bir daha dəqiqləşdirdi: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır" fikrini söylədi və açıq bəyan etdi ki, "bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır.

Azərbaycan dövləti müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnərək hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir. Hesab edirəm ki, qurultay bu sahədə, azərbaycançılıq ideyasının həyata keçirilməsi sahəsi üçün, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinə genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün çox mühüm tarixi bir mərhələdir".

III

Azərbaycanın milli təhlükəsizlik strategiyası Azərbaycan cəmiyyətinin daimi mənafeələrini qorumaq məqsədilə real və proqnozlaşdırılan meyillərin idarə edilməsi sahəsində bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olan ideyaların məcmusundan ibarətdir. ABŞ, Yaponiya, Fransa kimi ölkələrdə milli təhlükəsizlik onilliklər ərzində formalaşmışdır və bu zaman dövlətin regiondakı rolu, ortamüddətli və uzunmüddətli perspektivdə onun beynəlxalq münasibətlər-

də mövqeyi nəzərə alınmışdır. Amerika Birləşmiş Ştatları mövcud olduğu 200 ildən artıq bir müddətdə 20-yə yaxın xarici siyasət doktrinası həyata keçirmiş, milli təhlükəsizlik strategiyasını isə daha tez-tez dəyişmiş və təkmilləşdirmişdir ki, bu da milli təhlükəsizlik məsələlərinə dair yalnız rəsmi, sənədli xülasədən ibarətdir. "Milli təhlükəsizlik" anlayışının özü ilk dəfə 1943-cü ildə Uolter Limpanın kitabında işlədilmişdir. 1947-ci ildə ABŞ-da milli təhlükəsizlik haqqında akt qəbul edildikdən sonra burada Milli Təhlükəsizlik Şurası və Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi yaradılmışdır. Rusiyada bu anlayış siyasi təcrübədə 1997-ci ildə Rusiyanın Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyasının ilk variantı imzalananda işlədilmişdir. Sonrakı illərdə bu konsepsiya dəyişmiş və təkmilləşmişdir.

1993-cü ilin ortalarında Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycanın xarici və daxili siyasət strategiyası kökündən dəyişməyə başlamış, ictimai şüurda üstünlük təşkil edən anarxist meyillərin yerini qanunçuluq və hüquq tutmuşdur. Dövlətin yeni konsepsiyası insanın "təbii hüquqları" barədə Lokkun üç başlıca prinsipinin – azadlıq hüququ, yaşamaq hüququ və mülkiyyət hüququ prinsiplərinin dərk edilməsi əsasında qurulmuşdu. Məhz bu prinsiplər 1993-cü ilin iyunundan sonra Azərbaycanın yeni siyasi strategiyasının əsasını təşkil etmiş və 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəqiq əksini tapmışdır.

Heydər Əliyev 1993-1995-ci illəri müstəqil dövlət quruculuğunun ikinci dövrü, sonrakı mərhələni isə üçüncü dövr adlandırmışdı. Ulu öndərimiz üçüncü dövrü "dövlət quruculuğu baxımından ən məhsuldar dövr" adlandırmış və bu dövrün strateji mahiyyətini dəqiqləşdirərək demişdir: "Azərbaycan xalqı, bizim bütün cəmiyyətimiz, millətimiz bir amal uğrunda çalışmalı, yaşamalıdır. Bu amal da Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, Azər-

II fəsil

Demokratikləşmə
prosesinin
təməl
prinsipləri

baycanı daha da güclü, qüdrətli, sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş bir dövlətə çevirmək, xalqımızın firavanlığını təmin etməkdir... Bunun üçün hamı ümummilli maraqlar ətrafında toplaşmalı, cəmləşməlidir".

Artıq XXI əsrin birinci onilliyi yarıdan keçib. Ötən əsrin köhnə xudbin havası getdikcə aradan qalxır. Hər şey, o cümlədən insani münasibətlər və onun ideoloji-siyasi aspektləri də qloballaşır. Zamanın sürət qatarı sərhədləri aşıb qlobal mahiyyət kəsb edən yeni stansiyalardan keçir. Məhdud düşüncəli "məhəllə" adamları daim irəli şütüyən bu qatara minə bilmir.

Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 21-də Yeni Azərbaycan Partiyasının II qurultayında çıxış edərək XXI əsrdə milli ideoloji vəzifələrimizi belə səciyyələndirmişdir: "...Elə nəsil yetişdirməliyik ki, təkcə bizim vaxtımızda yox, bizdən sonra da Azərbaycanın xətalara düşməsinə imkan verməsin. Onlar düz yolla, doğru yolla, milli hissiyyatlar yolu ilə... getməlidirlər".

Məhz milli hissiyyatlar, xalqın ənənələrinə dərin sədaqət, milli özünəməxsusluğu bərpa etmək və qoruyub saxlamaq söyləri, eləcə də Qərbin və Şərqi tarixi nailiyyətləri ilə zənginləşmək əsasında cəmiyyətin modernləşdirilməsi ölkəmizdə 1993-cü ilin ortalarından həyata keçirilən uğurlu dövlət quruculuğunun Heydər Əliyev yoludur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu yolu uğurla davam etdirir. "Güclü iqtisadiyyat, güclü sosial siyasət, ölkəmizin hərtərəfli inkişafı, yeni iş yerlərinin açılması, yoxsulluğun azaldılması və aradan qaldırılması, yeni sənaye müəssisələrinin yaradılması – bütün bunlar reallıqdır. Azərbaycanın seçdiyi yol və əldə etdiyi nailiyyətlər deməyə əsas verir ki, bu, düzgün yoldur. Bu, Heydər Əliyev yoludur, Heydər Əliyev siyasətidir. Bu gün Heydər Əliyev siyasəti Azərbaycanda yaşayır, davam etdirilir, yeni formalarla zənginləşir". Ölkə

başçısı İlham Əliyevin dediyi kimi, dövlətimizin istəyi ondan ibarətdir ki, "xalqımız daha da yaxşı yaşasın, insanların rihaf halı yaxşılaşsın, mövcud olan problemlər aradan qaldırılsın, sosial ədalət prinsipləri tam şəkildə bərqərar olsun. Bilirsiniz ki, Heydər Əliyevin siyasətinin əsas istiqamətləri məhz bunlar idi. Azərbaycanda sosial ədalət prinsipləri tam şəkildə bərqərar olmalıdır. İnsanları narahat edən problemlər aradan qaldırılmalıdır".

Bəli, bu gün Azərbaycanın seçdiyi yol Heydər Əliyev yoludur, ölkəmizi müasir, demokratik dünyaya qovuşduran yoldur!

Qalib ƏHMƏDOV

Heydər Əliyevin başladığı demokratikləşmə prosesini Prezident İlham Əliyev yeni mərhələdə davam etdirir

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının və "Azərbaycan" qəzetinin "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya: ilkin nəticə və perspektivlər" mövzusunda "dəyirmi masa"sı

Demokratiya bəşər cəmiyyətinin mürəkkəb, aktual, ciddi mübahisələrə səbəb olan və maraq doğuran dəyərlərindən biridir. Tarix boyu insanlar demokratiya barədə çox düşünmüş, lakin bütün dövlətlər və xalqlar bu prosesi eyni səviyyədə keçməmişlər. Bəzi xalqlara isə demokratiya ümumiyyətlə nəsisb olmamışdır. Qloballaşan dünyamızda demokratikləşmə məsələləri aktualıq kəsb etməyə başlamışdır və bu, keçid dövrünü yaşayan cəmiyyətlərdə özünü daha qabarıq büruzə verməkdədir. Azərbaycan da sivil dünyanın bir üzvü kimi bu proseslərdən kənarda deyil. Tarixən demokratik ənənələri olan Azərbaycan XX əsrin dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra demokratik inkişaf yolunu seçmiş və uğurlara nail olmuşdur. Amma keçid cəmiyyətlərində də demokratik inkişaf eyni getməmiş, müəyyən amillər bu prosesə öz təsirini göstərmişdir. Bununla belə, Azərbaycan demokratik inkişafın əsas mərhələsini artıq arxada qoymuşdur. Amma sürətli iqtisadi inkişaf Azərbaycanın tezliklə demokratik cəhətdən də dünyanın inkişaf etmiş dövlətinə çevriləcəyi barədə nikbin proqnozlar irəli sürməyə əsas verir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" adlı sonuncu əsərində də belə bir nəticə çıxarılır ki, Azərbaycanda

demokratik proseslərin inkişafı iqtisadi islahatlarla paralel gətidiyinə görə uğurlarımız daha çox olacaqdır. Ziyahılar, ictimai xadimlər və ali məktəblər üçün çox faydalı olan bu kitab həm də Azərbaycan həqiqətlərinin beynəlxalq aləmə çıxarılmasının ən təkmil modellərindəndir. Çünki kitabın rus dilində nəşri, heç şübhəsiz, Azərbaycan haqqında obyektiv təsəvvürlərin daha da genişlənməsinə, ölkəmizin bütövlükdə beynəlxalq aləmdə sivilizasiyalı, demokratik dövlət kimi tanınmasına xidmət edəcəkdir. Mayın 23-də Azərbaycan Respublikası Prezidenti İcra Aparatının dəstəyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının təşkilatçılığı ilə Bakıda keçirilən beynəlxalq konfransda da keçid cəmiyyətlərində demokratikləşmə məsələləri ilə bağlı geniş diskussiya aparıldı. Rusiya, ABŞ, Almaniya, Ukrayna, Gürcüstan, Polşa və Türkiyədən olan qonaqların konfransa qatılması keçid cəmiyyətlərində demokratikləşmə proseslərinə geniş maraq olduğunu sübut edirdi. Konfransda səslənən fikirlər keçid cəmiyyətlərində demokratikləşmə prosesinin tədqiqatçılar tərəfindən necə təsəvvür edildiyini göstərməklə yanaşı, ümumən müasir demokratik hərəkətin nailiyyətlərini və çatışmazlıqlarını qiymətləndirməyə imkan verəcək.

Bu günlərdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və "Azərbaycan" qəzetinin birgə təşkil etdiyi "dəyirmi masa"da Bakıda keçirilmiş beynəlxalq konfransda səslənən fikirlərlə bağlı geniş diskussiya aparıldı. Konfransda səslənən fikirlərlə üst-üstə düşdüynə görə, "dəyirmi masa"da akademik Ramiz Mehdiyevin Azərbaycanın elmi və ictimai-siyasi həyatında böyük hadisə olan "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" əsəri ətrafında da politoloji təhlillər olundu.

"Dəyirmi masa"nı giriş sözü ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, əməkdar elm xadimi, professor Seyfəddin Qəndilov açdı:

– Demokratiya bu yola yeni qədəm qoymuş ölkələr üçün asan proses deyil. Elə ölkələr var ki, keçid dövründə demokratikləşmə prosesində daha çox uğurlar qazanıblar. Amma elə dövlətlər var ki, orada demokratik inkişaf zəif getmişdir. Keçid cəmiyyətlərinin bəzilərində demokratik inkişafın daha intensiv və davamlı olmasının, bəzilərində isə bir qədər gecikməsinin obyektiv səbəbləri var. Təcrübə göstərir ki, ərazisi hərbi təcavüzə məruz qalan və ya tez-tez hakimiyyət dəyişikliklərinin baş verdiyi ölkələrdə demokratikləşmə prosesi bir qədər ləngimişdir. Məsələn, Şərqi Avropa ölkələri demokratik inkişafa daha tez nail olduqları halda, Azərbaycan, Gürcüstan kimi ölkələrdə ərazilərin hərbi təcavüzə məruz qalması səbəbindən demokratikləşmə prosesi bir qədər gec getmişdir. Amma torpaqlarımızın işğal olunmasına, bir milyondan artıq soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsinə baxmayaraq, Azərbaycan demokratik inkişafın müəyyən mərhələsini keçib və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı sürətləndikcə, cəmiyyətdə demokratik dəyərlər də bərqərar olunmaqdadır. Prezident İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi, demokratik cəmiyyətə gedən yol o zaman hamar olur ki, ölkə sosial-iqtisadi cəhətdən qüdrətlənmiş olsun. Əgər belə olmasa, demokratik inkişafa istənilən səviyyədə nail olmaq, cəmiyyətdə demokratik dəyərləri tam dolğunluğu ilə tətbiq etmək qeyri-mümkündür.

Mayın 23-də "Gülüstən" sarayında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının dəstəyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının təşkilatçılığı ilə keçirilən "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransda da keçid cəmiyyətləri üçün vacib sayılan elmi əsaslara söykənən mülahizələr irəli sürüldü. Qeyd etmək lazımdır ki, belə bir konfransın Bakıda keçirilməsi dünyada gedən demokratik proseslərə Azərbaycan Respublikasının mövqeyini göstər-

məklə yanaşı, ölkəmizdə bu sahədə yetkin bir fikrin, sağlam düşüncənin olduğunu nümayiş etdirdi. Konfransda çıxış edən qonaqlar da öz fikirlərində yekdilliklə bildirdilər ki, demokratik inkişaf Azərbaycanda özünün müəyyən mərhələsini artıq keçib. Bu mərhələnin üzərində möhkəm demokratik bünövrə qurulub və bundan sonra indiyədək görülmüş işlər daha da inkişaf etdirilməlidir. Çıxışlarda göstərildi ki, Şərqdə ilk demokratik respublika 1918-ci ildə məhz Azərbaycanda qurulub. Hələ Xalq Cümhuriyyəti zamanı Azərbaycanda kişi-qadın bərabərliyinin təmin olunması xüsusilə qeyd olundu. Bu, bir həqiqətdir ki, Xalq Cümhuriyyəti demokratik fikrin inkişafı istiqamətində çox düzgün yol tutmuşdu. Ona görə də Azərbaycanda sonrakı dövrlərdə demokratik inkişaf yönündə görülmüş işlər müəyyən ənənəyə, əməli praktikaya əsaslanmışdır.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda demokratik inkişaf istiqamətində mühüm addımlar atılmış, söz, vicdan, sərbəst toplaşmaq azadlığı təmin olunmuşdur. Amma bu demokratik dəyərlər yalnız ümummilli lider Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra həqiqi mahiyyət kəsb etməyə başlamış, praktikada öz yerini tapmışdır. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra elə ilk aylarda gördüyü işlər göstərdi ki, Azərbaycan yalnız demokratiya yolu ilə gedəcəkdir. Ulu öndər Heydər Əliyev 1993-cü ildə prezident seçkiləri ərəfəsində öz proqramında bəyan etdi ki, Azərbaycan demokratik inkişaf yolunu seçəcək, xalqımız sivil dünyanın yolu ilə gedəcək. Həqiqətən də, Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıtdığı ilk vaxtlardan başlayaraq cəmiyyət həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, demokratik fikrin inkişafı və demokratik dəyərlərin cəmiyyətdə öz yerini tutması sahəsində böyük işlər görüldü. Məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1995-ci ildə müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyası ümumxalq səsverməsi ilə qəbul edildi.

Konstitusiyadakı müddəaların üçdə birinin insan hüquq və azadlıqlarına həsr olunması göstərdi ki, Azərbaycanın yolu yalnız demokratiyaya doğrudur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin demokratik inkişafı ilə bağlı müəyyənləşdirdiyi yol, onun fikirləri, ideyaları dövlət başçısı cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla və böyük yaradıcılıqla davam etdirilir. Əgər biz Prezident İlham Əliyevin çıxışlarını nəzərdən keçirsək, onun demokratiya barəsində fikirlərində çox maraqlı məqamların, yeniliklərin olduğunu, demokratik proseslərə baxışının dünyanın tələblərilə tam uzlaşdığını görürük. Məsələn, cənab Prezident göstərir ki, əsl demokratik cəmiyyət formalaşdırmaq üçün birinci növbədə maddi baza olmalıdır. Yəni, demokratik inkişaf möhkəm iqtisadi təmələ əsaslanmalıdır. Güclü iqtisadiyyat olmasa, səmərəli iqtisadi islahatlar keçirilməsə, şübhəsiz, demokratiyanın inkişafı üçün lazımi şərait ola bilməz. Çünki iqtisadiyyatı zəif olan ölkələrdə demokratiya da zəifdir. İqtisadi cəhətdən inkişaf edən ölkələrdə isə demokratik proseslər sürətlə gedir. Prezident İlham Əliyevin fikirlərindəki bir cəhət də çox maraqlıdır. Cənab Prezident doğru olaraq qeyd edir ki, iqtisadi islahatlar siyasi islahatlarla paralel getməlidir və bu iki amil bir-birini tamamlamalıdır. Əgər iqtisadi islahatlarla siyasi islahatlar bir-birinə paralel getməsə, əldə olunan uğurlar da müvəqqəti olacaq. Ölkəmizdə çox böyük iqtisadi islahatlar həyata keçirilir. Azərbaycan iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə dünyanın ən qabaqcıl dövlətlərindəndir. Eyni zamanda, siyasi islahatlar da iqtisadi islahatlara paralel aparılır. Azərbaycanda demokratik inkişaf proseslərində qazanılan nailiyyətlər də məhz bu islahatların bir-birini tamamlamasının nəticəsidir.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin Azərbaycan ictimai-siyasi fikrinin çox böyük nailiyyətləri sayılan tədqiqatlarında, xüsusilə də onun "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" əsərində öl-

kəmizdə demokratik fikrin inkişafı və respublikamızın özünəməxsus demokratik inkişaf xüsusiyyətləri politoloji və elmi əsaslarla təhlil süzgəcindən keçirilir. Akademik Ramiz Mehdiyev konfransdakı fundamental məruzəsində hər bir cəmiyyətin özünəməxsus demokratik inkişafı məsələsinə də xüsusi diqqət yetirdi. Dünyada böyük demokratik inkişaf yolu keçən dövlətlərin heç biri iddia edə bilməz ki, onlar vahid model əsasında bugünkü səviyyəyə gəlib çatıblar. Ümumbəşəri dəyər olan demokratiyanın vahid modeli yoxdur. Hər bir ölkənin özünəməxsus xüsusiyyətləri var və bunlar hökmən nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan akademik Ramiz Mehdiyevin əsərləri, tədqiqatları, elmi-nəzəri araşdırmaları alimlərin, siyasətçilərin, mütəxəssislərin diqqətini daim cəlb etmişdir.

Bu "dəyirmi masa"-nın keçirilməsində də məqsəd verilən beynəlxalq qiymət əsasında akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatlarının nəticələrinə və həmin konfransda keçid cəmiyyətlərində demokratik inkişafa dair səslənən fikirlərə öz münasibətimizi bildirməkdir. Bu fikirlərin geniş ictimaiyyət arasında təbliğində ölkənin yeganə rəsmi dövlət nəşri olan "Azərbaycan" qəzetinin böyük rolu vardır. Qeyd etmək istərdim ki, bu qəzet Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi proseslərdə prinsipial mövqeyi ilə fəal iştirak edir, dövlətçiliyimizin inkişafına, güclənməsinə peşəkarlıqla xidmət göstərir. Məhz bunları nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası tədbiri "Azərbaycan" qəzeti ilə birgə keçirir.

Professor Seyfəddin Qəndilov "dəyirmi masa"-nı açıq elan edərək sözü məruzəçilərə verdi.

Baxtiyar Sadıqov, Milli Məclisin deputatı, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru:

– Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə mayın 23-də Bakıda keçirilən "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusun-

da beynəlxalq elmi-praktik konfrans, şübhəsiz ki, ölkəmizin demokratik inkişaf strategiyasının səmərəli həyata keçirilməsinə öz əsaslı təsirini göstərəcəkdir. Öncə qeyd etmək istərdim ki, belə bir konfransı keçirmək üçün Azərbaycan Respublikasının mənəvi haqqı vardır. Çünki arxaya dönüb müstəqillik tariximizə qısaca nəzər salanda, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra Azərbaycan dövlətinin və xalqının necə böyük inkişaf yolu keçdiyinin şahidi olarıq. Adi məişət məsələlərindən tutmuş dövlət səviyyəsində böyük quruculuq, siyasi inkişaf və demokratikləşmə proseslərinə qədər, bütün uğurlarımızı nəzərdən keçirəndə fəxr etməmək olmur. Heydər Əliyevin təmin etdiyi bu inkişafın və ulu öndərimizin siyasi kursunun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin müdrik siyasətinin nəticəsidir ki, indi Azərbaycan beynəlxalq tədbirlər mərkəzinə çevrilib. Həm idman sahəsində, həm elm sahəsində, həm də dünyanı düşündürən aktual məsələlər mövzusunda ölkəmizdə hər il saysız-hesabsız möhtəşəm tədbirlər keçirilməkdədir. Müqayisə üçün qeyd edim ki, həm Azərbaycanın, həm də beynəlxalq təşkilatların təşəbbüsü ilə Bakıda keçirilən beynəlxalq miqyaslı tədbirlərin sayı Qafqazın digər dövlətlərində keçirilən tədbirlərin birlikdə sayından qat-qat çoxdur. Bu, bir tərəfdən ölkəmizdəki ictimai-siyasi sabitliyin əbədi və dönməz olmasından, digər tərəfdən, Azərbaycanın istənilən beynəlxalq tədbirə ev sahibliyi etmək imkanlarının mövcudluğundan xəbər verir. Xüsusilə vurğulanmalıdır ki, Azərbaycanın beynəlxalq tədbirlərin keçirilməsi üçün mənəvi haqqı və imkanları ilə yanaşı, bu tədbirlərdə söz deməyi bacaran, ağıllı təkliflər irəli sürən ziyalıları, alimləri və mütəxəssisləri də var.

"Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq konfransın Azərbaycanda keçirilməsi təsadüfi deyildi. Çünki Sovet imperiyasının caynağından azad olmuş

dövlətlərdən biri də Azərbaycandır. Azərbaycanlılar müəkkəb və çətin dövrdə, erməni işğalçıları ilə aparılan müharibə şəraitində müstəqil Azərbaycan dövlətini yaratmalı və qorumalı olublar. Eyni zamanda, Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi dünya birliyinin tamhüquqlu üzvünə çevrilməsi bəzi dövlətlərin maraqlarına cavab vermirdi. 1991-1993-cü illərdə hakimiyyətə yiyələnərək guya demokratik dövlət quracaqlarını bəyan edən siyasi dairələrin səriştəsiz idarəçiliyi isə həmin dövlətlərin maraqları ilə tam uzlaşmırdı. Amma xalqın təkidli tələbi ilə ulu öndər Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra Azərbaycan nəinki müstəqilliyini və dövlətçiliyini möhkəmləndirdi, eyni zamanda, demokratik tərəqqiyə və sosial-iqtisadi yüksəlişə nail oldu.

Konfransda keçid dövrünü yaşayan dövlətlərdə demokratikləşmə prosesi ilə bağlı bir çox məsələlərə toxunuldu, demokratik nəzəriyyələr qarşı-qarşıya qoyuldu. Çıxış edən natiqlərin bəziləri keçid dövlətləri üçün Avropa, bəziləri isə ABŞ demokratiyasının məqbul olduğunu əsaslandırmağa çalışdılar. Təbii ki, demokratiyanın müxtəlif modellərinin hər biri özlüyündə mütərəqqi dəyərlərin daşıyıcısıdır. Amma istər ABŞ, istər Avropa modelinin təkamül prosesini keçmədən keçid cəmiyyətlərində birdən-birə tətbiq etmək heç vaxt gözlənilən nəticəni verməyəcək, əksinə, şüurlardan başlamalı olan demokratikləşməni bir qədər də ləngidəcək.

Konfransda Azərbaycan Respublikasının demokratik inkişafına dair dəyərli fikirlər səsləndirildi. Akademik Ramiz Mehdiyev doğru olaraq qeyd etdi ki, Azərbaycan demokratik inkişafın müəyyən mərhələsini uğurla keçib. İndiki mərhələdə demokratiyanın bərqərar olmaq fazasına yetişdiyini diqqətə çatdıran akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycanın daha uzağa baxdığını və əsas məqsədin konsolidasiyalı demokratiya olduğunu bildirdi. Azərbaycan bir müsəlman ölkəsi olaraq demokratikləşmə prosesində, həmçinin, Avropa,

dəyərlərinə sahib olur. Ancaq biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizdən, mentalitetimizdən, keçmişimizdən imtina etmək niyyətində deyilik. Bütövlükdə, konfransda səslənən fikirlər, maraqlı təkliflər göstərdi ki, demokratiya nəzəriyyəsinin zənginləşdirilməsinə ehtiyac var.

Demokratiyanın ən mühüm atributlarından biri cəmiyyətdə mətbuat və söz azadlığının təmin edilməsidir. Elmi-praktik konfransda bu barədə ətraflı söhbət getdi və professor Əli Həsənov çox maraqlı, ətraflı məruzəsində dəyərlili təkliflərlə çıxış etdi. Azərbaycan xalqının demokratikləşmə prosesində əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərdən biri də mətbuat və söz azadlığının tam formalaşmasıdır. Əgər ilk növbədə söz azadlığı olmasa, demokratik cəmiyyətin özündə ehtiva etdiyi digər bəşəri dəyərlərdən də danışmaq qeyri-mümkündür. Amma söz azadlığı ilə bağlı Azərbaycandakı vəziyyətlə bir sıra beynəlxalq qurum və təşkilatların verdiyi qiymətlər arasında müəyyən ziddiyyətlər mövcuddur. Adını hüquq müdafiəçisi, jurnalist qoyan bir qismin saxta məlumatlarına əsasən bəzi beynəlxalq təşkilatlar öz hesabatlarında Azərbaycanda mətbuat və söz azadlığının boğulduğunu iddia edirlər. Amma mövcud reallığı əsas götürəndə, ən azından son üç ildə qəzetlərdə şərəf və ləyaqəti təhqir olunduğuna görə 8 mindən artıq vətəndaşın Mətbuat Şurasına şikayətini nəzərə alanda, bu qənaətdə gəlirik ki, Azərbaycanda mətbuat və söz azadlığı nəinki var, hətta bəzən insanlar bunun çoxluğundan əziyyət çəkirlər. Ancaq bir sıra beynəlxalq qurum və təşkilatların açıqladığı rəylər tamamilə başqa bir mənzərə haqqında təsəvvür yaratmaq niyyəti güdür. Mətbuat və söz azadlığının mövcudluğu üçün nə lazımdır? Təbii ki, ilk növbədə möhkəm qanunvericilik bazası. Əvvəla, Azərbaycanda mətbuat və söz azadlığı, jurnalistlərin azad şəkildə birbaşa öz vəzifələri ilə məşğul olmaları, obyektiv, qərəzsiz şəkildə informasiya toplayaraq yaymaları üçün heç bir maneə yoxdur. Hər bir kəsin sərbəst

surətdə KİV nəşri ilə məşğul olması üçün bütün şərait yaradılıb. Bunun üçün sadəcə bir ərizə yazaraq Ədliyyə Nazirliyinə təqdim etmək kifayətdir. İkincisi, dövlət tərəfindən mətbuata nəzarət tamamilə aradan götürülüb. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 6 avqust 1998-ci il tarixli sərəncamı ilə mətbuat üzərində senzura nəzarəti ləğv olunub. Hazırda ölkəmizdə qəzetlər üçün qadağan olunmuş hər hansı bir mövzu yoxdur. Dövlət mətbuat və söz azadlığının inkişafı üçün bundan artıq nə etməlidir?

İndiyə qədər 3 mindən çox KİV, jurnalist təşkilatı qeydiyyatdan keçib. Bunlardan təxminən 300-ü mütəmadi fəaliyyət göstərir, 100-nün isə dövriliyi daha müntəzəmdir. 3 mindən artıq KİV-in təsis olunduğu bir dövlətdə mətbuat və söz azadlığının pozulduğunu iddia etmək olarmı? Qətiyyəyən yox! Söz azadlığından sui-istifadə edən 7 jurnalist insanların şərəf və ləyaqətini təhqir etdiyi, qanunlara məhəl qoymadığı üçün həbsxanada cəza çəkir. Ən çox mübahisə doğuran da həmin jurnalistlərin həbsidir. Bunu əldə bayraq edən bəzi beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında Azərbaycan iqtidarı tərəfindən guya jurnalistlərin sıxışdırılması barədə müxtəlif fikirlər yer almaqdadır. Amma gəlin görək həqiqətdənmi belədir? Prezident İlham Əliyevin 2005-ci ildə Azərbaycan milli mətbuatının 130 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı imzaladığı sərəncama əsasən 200-dək jurnalist və KİV mükafatlandırıldı. Mətbuatımızın tarixi ərzində birdən-birə bu qədər jurnalistin və KİV-in mükafatlandırılması olmamışdı. Ləğv olunmuş "əməkdar jurnalist" adı yenidən bərpa olundu, qəzetlərin çapı ilə əlaqədar müstəqil və müxalifət qəzetlərinin mətbəələrə olan borcları dövlət büdcəsi hesabına ödənildi, onlara kredit verilməsi məsələsi təmin olundu və sair. Prezidentin mətbuatın inkişafı üçün atdığı bu müntəzəqqi addımlar bir daha göstərir ki, Azərbaycan iqtidarı ölkədə mətbuat və söz azadlığını nəinki təmin edib, həm də onun inkişafına xüsusi diqqət və qayğı ilə yanaşır.

Eyni zamanda, Azərbaycan dövləti hər bir vətəndaşının şərəf və ləyaqətini qorumağı, hüquq və azadlığını təmin etməyi də öz üzərinə götürüb. Dövlət heç vaxt özünün korporativ maraqlarını, şəxsi mənafeyini əsas götürərək kimlənsə vətəndaşlara, cəmiyyətin hörmətli üzvlərinə, ziyalılara, dövlət məmurlarına şər, böhtan atmasına, təhqir etməsinə yol verməyəcək! Belə halda həmin vətəndaşın sivil qaydada qəzeti və jurnalisti məhkəməyə vermək ixtiyarı var. Bu da hüquqi dövlət üçün normal və adi haldır. Məsələn, E.Fətullayev iddia edir ki, guya Xocalı faciəsini azərbaycanlılar törədib. Heç bir azərbaycanlı ona şərəf gətirməyəcək belə böhtanı öz üzərinə götürməz. Hüquqi dövlətdə isə bu cür məsələlər məhkəmələrdə həll olunduğu üçün xocalılıqların şərəf və ləyaqətini təhqir edən E.Fətullayev məhkəmə qarşısında cavab verməli oldu və cəzasını aldı. Yaxud "Sənət" qəzetini götürək. Məlum olduğu kimi, bir müddət əvvəl bəzi Avropa dövlətlərində mətbuatda Məhəmməd Peyğəmbərlə bağlı xoşagəlməz, təhqiramiz hallara yol verildi. Əgər "Sənət" qəzetinin də əməkdaşları öz yazıları ilə Avropanın bu cəfəng qəzetlərinə qoşulurlarsa, dini qarşıdurmaya cəhd göstərilərsə, mənəvi dəyərlərimizi, insanların dini həsiyyətlərini təhqir edərlərsə və məhkəmədə haqlı olaraq onlar barəsində həbs qərarı verilsə, bunu mətbuat və söz azadlığının sıxışdırılması kimi qələmə vermək nə dərəcədə doğrudur?

Konfransda Azərbaycan tərəfinin bu məsələ ilə bağlı çox maraqlı təklifləri oldu. Hər hansı bir dövlətdə və cəmiyyətdə, xüsusən Azərbaycanda demokratiyanın səviyyəsini qiymətləndirərkən köhnə prinsiplərdən istifadə etmək lazım deyil, məsələlərə yanaşmanın yeni prinsiplərini tətbiq etmək lazımdır. Bu, daha ədalətli və obyektiv olar.

Tofiq Rəsulov, fəlsəfə elmləri doktoru, professor:

– "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda həsr olunmuş beynəlxalq konfransın Bakıda keçirilməsi ötən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq 15 ildən artıq müddətdə Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətə və vətəndaş cəmiyyətinə doğru transformasiya prosesinin dönməz olmasına inamı bir daha göstərdi. Konfrans ərəfəsində akademik Ramiz Mehdiyev tərəfindən elmi ictimaiyyətə təqdim edilən "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" adlı kitabda Azərbaycanda gedən demokratik proseslərin mahiyyəti, özünəməxsus xüsusiyyətləri, mərhələləri elmi cəhətdən təhlil edilmişdir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin yeni kitabında, beynəlxalq konfransdakı məruzəsində, habelə tədbirdəki digər məruzə və çıxışlarda keçid dövrü ölkələrində demokratik inkişafın müxtəlif modellərinin olması ideyası önə çəkilmişdir. Dünyanın müxtəlif regionlarında demokratik prosesin bu ölkələrin sosial-siyasi, iqtisadi, mənəvi inkişaf amilləri ilə bağlılığı göstərilmiş və əsaslandırılmışdır. Akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycan demokratiyasını səciyyələndirmək üçün dünyada ən məşhur müəlliflərin irəli sürdükləri demokratik rejimlərin tipologiyasını təhlil edir. Xüsusilə də tranzit cəmiyyətləri və bunlarda siyasi idarəetmənin modellərinə toxunaraq siyasi məkanın mövcud və mümkün pozitiv və neqativ inkişaf ssenarilərini təhlil edir. Müəllif göstərir ki, demokratik inkişaf olan yerlərdə demokratikləşmə uğurla həyata keçirilir, lakin belə düşünmək heç də tranzitar ölkələrdə demokratiyanın müvəffəqiyyətli olmasına inamı azaltmır. Müəllifin fikrinə görə, demokratik tranzit daha ehtiyatlı, ölçülüb-biçilmiş, düşünülmüş yanaşma tələb edir. Həmin cəhətləri nəzərə almaqla müəllif Azərbaycanda XXI əsrdə demokratik proseslərin perspektivlərini şərh edir, inkişafın milli modelini işıqlandırır.

Akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycanda ötən əsrin 90-cı illərindən inkişaf etməyə başlamış demokratiyanın birinci mərhələsini demokratik institutların yaradılması, təsisatlanması mərhələsi kimi səciyyələndirir. Bu mərhələdə güclü dövlətin zəruriliyini qeyd edir və ölkədə demokratik prosesin şərti olan sabitliyin yaranmasında, müxtəlif sosial qrupların və təbəqələrin, etnik qrupların birliyinin möhkəmləndirilməsində, ölkənin müdafiə qüdrətinin artırılmasında güclü dövlətin mühüm rolunu vurğulayır. Əsərdə demokratik proseslərin indiki mərhələsi demokratiyanın konsolidasiyasının ərəfəsi, təsisatlanmadan sonrakı faza kimi dəyərləndirilir. Bu mərhələdə insan hüquq və azadlıqlarının genişlənməsi, azərbaycançılıq ideyasının üstünlük təşkil etdiyi sosial-mədəni mühitin formalaşması, demokratik təsisatların, dövlət orqanları ilə sıx əlaqədə ümumi milli ideyalara xidmət etməsi, azərbaycançılıq milli ideologiyasının hər bir vətəndaşın mənlək şüuruna çevrilməsi prosesi baş verir. Müəllif yazır ki, konsolidasiya yeni siyasi və vətəndaş cəmiyyəti yaratmaq vasitəsilə cəmiyyətdə demokratik ənənələrin təkmilləşməsinə yardım edir. Demokratiyanın konsolidasiyası, müəllifin fikrinə görə, mürəkkəb və demokratik institutların və proseslərin formalaşmasına nisbətən daha sonrakı fazadır.

Demokratiyaya həsr olunmuş beynəlxalq elmi-praktik konfransın materiallarının öyrənilməsi, geniş təbliğ olunması ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin demokratik-hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti qurmaq barədə ideyalarının ardıcıl surətdə reallaşmasına mühüm töhfədir. Müasir Azərbaycanın həyatının iqtisadi, sosial-siyasi, mədəni-əxlaqi sahələrinin vətəndaş cəmiyyətinə doğru transformasiyası bunu əyani şəkildə nümayiş etdirir. Azərbaycan xalqı inanır ki, ölkəmiz demokratiya və liberal iqtisadiyyat yolu ilə irəliləyir. Prezident İlham Əliyevin siyasəti müasir Azərbaycan dövlətçiliyində demokratik varislik və səmərəli idarəçilik prinsipinə əsaslanır.

Səttar Səfərov, iqtisad elmləri doktoru, professor:

– Akademik Ramiz Mehdiyevin demokratiya haqqında qənaətləri onun uzunmüddətli dövlət idarəçiliyində topladığı böyük elmi-praktik təcrübəyə əsaslanır. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin yaxın silahdaşı kimi 70-ci illərdən onunla çiyin-çiyinə çalışan görkəmli filosofun demokratikləşmə prosesləri haqqındakı fikirləri bu baxımdan diqqəti xüsusi cəlb edir. Cənab Ramiz Mehdiyevin məruzəsinin ideya qayəsində ümumən bu fikir parlaq xətt kimi özünü göstərir ki, hazırda Azərbaycanda demokratik transformasiya milli inkişaf strategiyasının prioritet xəttinə çevrilmişdir. Bir sıra postsovet dövlətlərində analoji tranzit "rəngli" klientalist ssenarilərə çevrildiyi halda, Azərbaycanda demokratik inkişaf suverenlik və özünütəminatmə prinsiplərinə əsaslanır. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir ki, Azərbaycanda həqiqi demokratiya məhz ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strateji inkişaf kursunun məntiqi nəticəsi kimi özünə ciddi dayaqlar tapmış, ictimai şüurda bu yolun dönməzliyinə və əbədiyyətinə qəti əminlik yaranmışdır. Bununla belə, respublikamız sivil demokratik dəyərlərin hansısa dövlətlərin maraqlarına uyğun şəkildə mənimsənilməsini, kənar diktələri qəbul etmir və "demokratiyanın suverenliyi" prinsipini müdafiə edir. Yəni, demokratiyanın fundamental təməl prinsiplərini tam və qeyd-şərtsiz qəbul edərək onun milli modelinin tətbiqini vacib sayır.

Avropada və dünyanın demokratiya yolu ilə gedən digər ölkələrindəki sabit ictimai-siyasi vəziyyət, insanların fərvan yaşayışı, vətəndaşlar arasında münasibətlərin ahəngdarlığı, insanların bir-birinə böyük hörmətlə yanaşması, dövlət-vətəndaş münasibətlərinin sivil xarakter daşması demokratiyanın müasir dünyada ən optimal idarəetmə üsulu olduğunu bir daha təsdiqləyir. Çağdaş qloballaşma dövründə demokratiya həm də planetar təfəkkürün formalaşması, ictimai-siyasi proseslərin ümumbəşəri ideallarla uzlaşdırılması

zərurəti kimi nəzərdən keçirilir. Hər bir dövlətin və cəmiyyətin qloballaşma qovşağında yetişəcəyi mühüm nailiyyətlərdən biri məhz demokratiyaya qovuşmaq, demokratik dəyərləri tam əxz etməkdən ibarətdir. Yeni dünya nizamı demokratiyanı dövlət və cəmiyyətin inkişafının prioritet istiqaməti kimi meydana çıxarmış, demokratik quruluşu sivilizasiyalararası dialoqun əsas amili kimi müəyyənləşdirmişdir. Demokratiya sonu olmayan proses kimi səciyyələndiyindən, – iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, – bu gün hansısa dövlətdə ideal idarəetmə sisteminin mövcudluğundan danışmaq mümkün deyildir.

Akademik Ramiz Mehdiyev məhz bu reallıqdan çıxış edərək məruzəsində 2003-cü ildən sonra Azərbaycanda demokratik inkişaf sahəsində keyfiyyətə yeni mərhələnin başladığını qeyd etmişdir. Filosof bu xüsusda ölkəmizin son illərdə əldə etdiyi uğurlu iqtisadi nəticələrə diqqət çəkir və haqlı olaraq qazanılan nailiyyətlərin demokratikləşmə prosesinə mühüm töhfə verəcəyini vurğulayır. Həmçinin qeyd edir ki, Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəməri və Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəməri, Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu kimi layihələrin gerçəkləşdirilməsi qloballaşma layihələrində ölkənin önəmini əhəmiyyətli dərəcədə artırır, eyni zamanda, Avropa məkanının enerji təhlükəsizliyi məsələlərini həll edir. Bununla yanaşı, ölkədə yerli sahibkarlığın investisiya imkanları artır, yeni investisiya proqramlarının gerçəkləşdirilməsi və neft satışından gələn gəlirlərdən bu layihələrdə istifadə edilməsi üçün geniş perspektivlər yaranır, əcnəbi sərmayədarlar fəal surətdə cəlb olunur. Azərbaycanın sürətlə həyata keçirdiyi bu islahatlar isə ölkəmizdə demokratikləşmə proseslərinin sürətlənməsinə real imkanlar açır.

Sevil Məmmədova, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Bu gün ölkəmiz demokratik-hüquqi dövlət quruculuğu yolu ilə uğurla irəliləyir. Təməli ümummilli liderimiz Hey-

dər Əliyev tərəfindən qoyulmuş demokratikləşmə siyasətini onun layiqli siyasi varisi, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev böyük bacarıqla davam etdirir. Dövlətimizin daxili siyasəti uğurlu balanslaşdırılmış xarici siyasətlə tamamlanır. Azərbaycan özünün keyfiyyətə yeni mərhələsini yaşamaqla demokratiya yolunda sürətlə və dinamik inkişaf edir. Bu yolda ölkəmizdə toplanmış təcrübə həm vətən, həm də xarici tədqiqatçılar üçün xüsusi elmi maraq doğurur. Bu baxımdan hörmətli akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları, xüsusilə son illərdə işıq üzü görmüş "Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri", "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar", "Demokratiya yolunda" və sair əsərləri olduqca əhəmiyyətlidir. May ayının 23-də "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın keçirilməsi beynəlxalq ictimaiyyətin, tanınmış siyasətçilərin, görkəmli alimlərin Azərbaycanda demokratik dövlət quruculuğu prosesinə artan marağının olması ilə yanaşı, ölkəmizin demokratik inkişaf modelinin beynəlxalq aləmdə tanınmasından xəbər verir. Bu model Şərqi və Qərbi ən yüksək dəyərlərini özündə əks edir.

Konfransda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycanda demokratiya: nəzəriyyə və praktika" mövzusunda məruzəsi onun indiyədək bu istiqamətdə apardığı tədqiqatların məntiqi davamı olmaqla, ölkəmizdə demokratik dövlət quruculuğu prosesinin politoloji müşayiətinin təmin edilməsinə əhəmiyyətli bir töhfədir.

Ramiz Mehdiyevin məruzəsində konfransın müzakirəsinə çıxarılan problemin bir çox aspektlərinə toxunulmuş, olduqca dəyərli elmi mülahizələr irəli sürülmüşdür. Akademik Ramiz Mehdiyev məruzəsində demokratiyanın müasir industrial cəmiyyət üçün hər şeydən daha funksional olduğunu göstərərək Azərbaycan kimi transformasiya cəmiyyətlərində milli demokratik keçidi aşağıdakı kontekstlər-

də nəzərdən keçirilməsini təklif edir: milli "Mən"-in daxili potensialının tədricən tranzit və Azərbaycan cəmiyyətində təşəkkül tapmış institusional ənənələr kontekstində; intensiv iqtisadi inkişaf kontekstində; ictimai şüurun postindustrial dəyərlər məcrasına keçməsi və Azərbaycanın "yeni industrializm"-ə transformasiyası kontekstində; ölkənin regional səviyyədə mövqeyinin və ölkə vətəndaşlarının məqsədyönlü investisiyasının gücləndirilməsi kontekstində; cəmiyyətdə yeni davranış normalarının tədricən formalaşdırılması və demokratik şüurda yeni aksentlərin üzə çıxarılması kontekstində.

Ramiz Mehdiyevin fikrincə, sonuncu kontekst tranzit Azərbaycanda mərhələlərlə demokratikləşmə və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması üçün əsas olacaqdır. Akademik Ramiz Mehdiyevin ölkədə gedən modernləşdirmə proseslərinin siyasi təhlilinə tətbiq etdiyi metodoloji yanaşma da xüsusi elmi maraq doğurur və həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyət kəsb edir. SSRİ-nin süqutundan sonra müstəqil dövlət qurulması və onun əsaslarının möhkəmləndirilməsi ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin qarşısında duran birinci dərəcəli vəzifə idi. Tədqiqatçıların qeyd etdiyi postkommunist ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da postavtoritar ölkələrdən fərqli olaraq, iqtisadi və siyasi modernləşdirmə paralel getdiyi üçün bu yolda bir çox çətinliklər meydana çıxmışdır və çıxır. Lakin buna baxmayaraq, Azərbaycan rəhbərliyi bu istiqamətdə məqsədyönlü siyasət yeritmiş, modernləşdirmənin, demokratiyaya keçidin başlıca şərtini dövlətçiliyin və dövlət intizamının möhkəmləndirilməsində görmüşdür.

Ölkəmizdə demokratik inkişaf prosesinin politoloji müşayiətində akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları xüsusi rol oynayır və bu baxımdan onun konfransdakı məruzəsi olduqca əhəmiyyətlidir. Onun məruzəsində, həmçinin, digər elmi əsərlərində Azərbaycan siyasi elmi çərçivəsində

tədqiq olunası bir sıra problemlər qarşıya qoyulur, onların tətbiqinə dair politoloqlarımız üçün olduqca dəyərli olan metodoloji yanaşmalar təklif olunur. Biz politoloqlar isə akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərindən, onun metodologiyasından bəhrələnərək bu istiqamətdə tədqiqat işlərimizi genişləndirməliyik.

Nigar Ələkbərova, fəlsəfə elmləri doktoru, professor:

– Demokratiya əhatəli və geniş mənalı fenomendir. Avropa Şurasının qəbul etdiyi tərifi görə, "Demokratiya insanın şəxsi və siyasi azadlıqları, qanunun aliliyi deməkdir". Həmin tərif liberal demokratiyaya aiddir ki, burada azadlıq ən ali dəyər hesab edilir. Hətta azadlıq firavanlıqdan da üstün sayılır. Lakin bu azadlıq heç də özbaşınalıq deyil, çünki liberal demokrat üçün onun azadlığı digər şəxsin hüquqları başlanan yerdə bitir.

Ümumiyyətlə, XX əsr demokratiya əsridir. Demokratik istiqamətdə inkişaf edən ölkələrin sayı bu əsrin ikinci yarısından başlayaraq çox böyük sürətlə artır. 80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində SSRİ-də, sonra isə postsovet respublikalarında formalaşan tranzit genişmiqyaslı və olduqca mürəkkəb posttotalitar demokratik transformasiya dəyişikliklərinin bir təzahürü kimi qiymətləndirilməlidir. Dünyada son onilliklər "qlobal demokratikləşmə" adlanan proses baş verir və həmin tranzit onun tərkib hissəsi sayılır. Bizim ölkədən də yan keçməyən bu qlobal demokratikləşmənin mahiyyəti və əsas qanunauyğunluqları müasir siyasi elmin diqqət mərkəzindədir. Problemlə bağlı iki aparıcı yanaşma mövcuddur. Birinci yanaşmaya uyğun olaraq, demokratikləşmənin hazırkı dalğası (S.Hantinqtonun təbirincə desək, "üçüncü dalğa") klassik Qərb liberal demokratiyasının vahid standartlarına yaxınlaşma kimi başa düşülür. Yəni, demokratikləşmə dünyanın siyasi xəritəsinin unifikasiyasıyla nəticələnməlidir.

İkinci yanaşmaya uyğun olaraq, "qlobal demokratikləşmə" demokratiyanın əksinə – diversifikasiyası, yəni, inkişafın demokratik variantlarının genişlənməsinə gətirib çıxarır. Fikrimcə, daha düzgün ikinci yanaşmanın tərəfdarları, məsələn, tanınmış alimlər – M.Simai, F.Şmitter, Q.Donnell, S.Hantinqton, A.Melvil, eləcə də ölkəmizdə akademik Ramiz Mehdiyev hesab edirlər ki, demokratiyanın müxtəlif modelləri mümkündür. Deməli, hər bir postsovet respublikasında, o cümlədən Azərbaycanda özünəxas, yerli zəminə və şəraitə uyğun gələn demokratiya modeli formalaşmaqdadır.

Azərbaycanda demokratik proseslərin spesifikasiyası tarixin hökmü ilə tamamilə başqadır. Qərbin bir neçə yüzillikdə keçdiyi kapitalist inkişaf yolunu ölkəmiz bir neçə onillik ərzində keçməlidir. Azərbaycan dövləti, cəmiyyəti, siyasəti və mədəniyyətinin demokratikləşməsində xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin ideyaları və əməli fəaliyyəti həlledici əhəmiyyətə malikdir. Böyük öndər bir məqsəd kimi ölkədə demokratik cəmiyyətin və hüquqi-dünyəvi dövlətin qurulduğunu bəyan etmişdir. Heydər Əliyev Azərbaycanın dünya, ilk növbədə Avropa iqtisadi, mədəni, informasiya və digər strukturlarına inteqrasiya olunmasının tərəfdarı idi. Lakin o, həmişə qeyd edirdi ki, Qərb demokratiyasına istiqamət götürdüyümüzə baxmayaraq, onu mexaniki şəkildə yerli zəminə keçirməməliyik, tənqidi işləyərək ən müsbət və bizə yararlı olan xüsusiyyətlərini qəbul etməliyik.

Flora Ağayeva, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Müzakirə edilən məsələyə idarəetmə münasibətləri, hazırda mövcud olan situasiya baxımından nəzər yetirmək istərdim. Müasir şəraitdə ölkəmizdə idarəetmə münasibətlərinin inkişafında 2 dominant meyil özünü göstərməkdədir: bir tərəfdən demokratikləşmə, digər tərəfdən dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi. Hər iki meylin obyektivliyi keçid dövrünün xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

Bu mülahizənin ilkin əsasını cəmiyyətimizdə baş verən real pozitiv sosial-iqtisadi proseslər təşkil edir və bu proseslərin müsbət sürət templəri artmaqda davam edir. Akademik Ramiz Mehdiyevin qeyd etdiyi kimi, 2003-cü ildən sonrakı dövrü cəmiyyətin və dövlətin sabit inkişaf mərhələsi kimi göstərmək olar.

Cəmiyyətdə demokratik dəyişikliklərin mahiyyəti insanı önə, diqqət mərkəzinə çəkməkdir. İdarəetmə münasibətləri baxımından da bu fikir özünü doğruldur. İdarəetmədə demokratikləşmə prosesləri islahatlara yönəldilsə, islahatlar cəmiyyətdəki hər bir insana yönəldilir. Deməli, inkişaf vektoru demokratikləşməyə doğru transformasiya edən zaman bütün idarəetmə strukturlarının çevikliyi və effektivliyi daha da yüksəlməli, idarəetmə münasibətlərinin daha optimal yollarının axtarışı da sürətlənməlidir. İnkişaf etmiş dünya dövlətlərinin təcrübəsi göstərir ki, bu, nə bir ilin, nə də on ilin işidir. Söhbət şəxsiyyət və hakimiyyətin qarşılıqlı əlaqələrinin prinsipə yeni əsaslarının yaranmasından, şəxsiyyət və dövlətin qarşılıqlı münasibətlərində yeni üslubun formalaşmasından gəlir.

İdarəetmə münasibətlərinin inkişafında dominant meyillər olan demokratikləşmə və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi dövlət qulluqçularının mentalitetini, dövlət idarəçiliyinin motivləşdirmənin dəyişilməsinə imkan yaratmış olur.

Fikrimin təsdiqlənməsini akademik Ramiz Mehdiyevin "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" kitabında dəyərli fikirlərindən birində tapıram. O, qeyd edir ki, qarşıda duran işlərin müvəffəqiyyəti məhz hakimiyyətin fəallığından və bürokratik aparatın keyfiyyətli işindən asılıdır. Nə gizlədək, bizdə qapalı və hərdən təkəbbürlü kasta təşkil etməklə dövlət qulluğunu biznes növü kimi anlayan məmurlara hələ də rast gəlinir. Buna görə də dövlət idarəçiliyinin effektivliyinin artırılması, məmurların qərarlara ciddi riayət etməsi milli məkanın demokratikləşməsinin vacib tərkib hissəsidir.

Yekun olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanın ictimai-siyasi inkişafının əsas istiqaməti olan demokratiya yolunda əldə edilmiş nailiyyətlər bizimdir, ölkəmizindir, xalqımızındır, əldə edəcəklərimiz isə hələ irəlidədir.

Fəxrəddin Nağıyev, hüquq elmləri namizədi, dosent:

– Vaxtilə dövlət formalarından birinə aid edilən "demokratiya" anlayışı indi həm də cəmiyyətin sosial və siyasi qüvvələrini, onların demokratikləşməsinə səy göstərilməsini əhatə edir. Bizim günlərimizdə demokratiya, akademik Ramiz Mehdiyevin tutarlı və dolğun ifadəsi ilə desək, "Yeni dünya nizamını formalaşdırmaq tərzidir".

Əslində, nə tarixən, nə də bizim günlərimizdə heç bir dövlət özünü "antidemokratik" adlandırmadığından, bu və ya digər dövlətin demokratik olub-olmadığını onun konstitusiyası, qanunları, insan və vətəndaş hüquqlarını nə dərəcədə tanıması ilə deyil, onlara əməl edilmə dərəcəsi ilə müəyyənləşdirmək mümkündür. Məhz bu səbəbdən demokratiya anlayışı ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi inkişafın ən müxtəlif pillələrində olan müxtəlif xalqlar və dövlətlər tərəfindən də kifayət qədər fərqli şəkildə nəinki başa düşülür, həm də tətbiq olunur.

Bu anlayış Azərbaycan xalqına da kifayət qədər yaxındır, xalqımızın tarixi ənənələri, adətləri insanların bir-birinə hörmət, ümumbəşəri dəyərlərə ehtiram hissləri üzərində qurulmuş, zaman keçdikcə bu dəyərlərə də dövrün tələbləri mövqeyindən yenidən baxılmışdır. Azərbaycan tarixinin "dördüncü respublika" adlandırılan müstəqillik dövründə bu dəyərlərə münasibət dövlət səviyyəsinə yüksəlmişdir. 1998-ci ildə ümummillə liderimiz Heydər Əliyev "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" fərmanında demokratiyanı və insan hüquqlarını bəşər sivilizasiyasının ən müdrik kəşflərindən biri adlandırmış, insan hüquqlarına hörməti və onların qorunmasını müasir dünyaya qovuşmağın əsas yolu elan

etmişdir. Həmin fərmanın imzalanmasından keçən on ilə yaxın dövrün təhlili göstərir ki, dövlətimizin demokratiya istiqamətində bütün sonrakı inkişafı məhz ümummillə liderin müəyyən etdiyi prinsiplərə uyğun qaydada reallaşdırılmışdır.

Ötən 12 il ərzində Azərbaycan nəinki öz müstəqilliyini qoruyub saxlaya bilmiş, həm də inkişafının elə mərhələsinə çatmışdır ki, o, bu gün hətta qloballaşan dünya şəraitində azərbaycançılıq anlayışının milli ideologiya səviyyəsinə yüksəlməsinə, demokratiyanın Azərbaycan modelinin yaradılmasına və beynəlxalq konfranslar vasitəsilə bu modelin dünya ictimaiyyətinə təqdim edilməsinə nail olmuşdur. Daha çox fəxr etməli odur ki, 200-dən artıq müstəqil dövlət arasında belə mövqeyə malik dövlətlərin sayı barmaqla sayılacaq qədər azdır və onlardan biri məhz Azərbaycandır.

2007-ci il may ayının 23-də Bakıda keçirilən beynəlxalq elmi-praktik konfransda akademik Ramiz Mehdiyevin məruzəsində bu mövqe belə izah edilmişdir: "Azərbaycan qlobal planda təkbaşına liderlik ideyasının əleyhinədir. Biz çoxtərəfli təsisatlar çərçivəsində çoxmərkəzli tarazlıq tərəfdarıyıq. Azərbaycan demokratiya ixracını bir prinsip kimi qəbul etmir və onu ötən əsrin əvvəllərində bolşeviklərin "ümumdünya inqilabı" ideyası kimi zərərli ideya sayır. İraq, Əfqanıstan, Somali kimi dövlətlərdə silah gücünə, Ukrayna, Gürcüstan, Qırğızıstanda müxtəlif "rəngli" inqilablarla demokratiya toxumu əkmək prinsipi bütövlükdə, romantik demokratiya ideallarını şübhə altına alır, xalqlarda demokratiyaya inamsızlıq yaradır, ümumbəşəri dəyərlərin gözdən düşməsinə səbəb olur. Konfransda Gürcüstanı təmsil edən müstəqil politoloq Mamuka Aresidzenin dediyi kimi, bu ölkədə "...müəyyən yerli yaddaş və Qərb dəyərlərinin qovuşa bilməməsi nəticəsində inqilabi proses təkamül prosesini qabaqladı, nəticədə ölkədə mənəvi və ictimai böhran yarandı".

Konfransda elan olunduğu kimi, Azərbaycan rəhbərliyi demokratiyaya keçidin başlıca şərtini dövlətçiliyin və dövlət intizamının möhkəmləndirilməsində görür. Keçid dövründə güclü icra hakimiyyəti, sabitliyin qorunub saxlanması və demokratik qərarlar qəbul edilməsi üçün yaxşı zəmin yaradan güclü parlament uğurlu demokratik keçidin əsasıdır. Eyni zamanda, güclü hakimiyyət ideyası milli mövqelərdən düşünən, məmur aparatını özünə tabe etməyə qadir olan, dövlət quruculuğu və ictimai quruluş sahəsində millətin ideyalarını bərqərar edən dövlət xadimlərindən millətin formalaşdırdığı siyasi sinfin hökmranlığıdır. Demokratik keçidin müvəffəqiyyəti məhz iqtidarın fəallığından və idarəetmə aparatının keyfiyyətindən asılıdır.

Konfrans iştirakçılarının bir qrupunu qəbul edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev demokratiyanın inkişafında xalqın mövqeyinin həlledici olduğunu vurğulayaraq demişdir ki, bütün mövcud və mümkün meyarlardan ən düzgünü ən sadəsidir: əgər xalq ölkədəki vəziyyətdən razıdırsa, həyata keçirilən siyasəti dəstəkləyirsə, deməli, bu, düzgün siyasətdir.

Sakit Əliyev, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Müasir dövrün ən çətin problemlərindən biri qeyri-demokratiyadan demokratiyaya, totalitarizmdən demokratiyaya keçid problemidir. Totalitar idarəçilik sistemindən demokratik idarəçilik sisteminə keçid prosesi tarixi təcrübədə eyni olmamış, fərqli dövrlərdə, müxtəlif ölkələrdə özünəməxsus xarakterik xüsusiyyət kəsb etmişdir. Hər bir ölkə, hər bir xalq özünün milli-tarixi adət-ənənələrini, siyasi-mədəni köklərini, milli-mənəvi dəyərlərini nəzərə alaraq özlərinə xas olan milli demokratiyanı reallaşdırır. Keçid dövrünün başlıca məzmunu totalitar siyasi sistemin bütün institutları, strukturları və münasibətləri ilə birlikdə tamamilə yeni siyasi sistemə dəyişdirilməsindən ibarətdir.

Müstəqil Azərbaycan dövlətində və cəmiyyətində son illərdə idarəetmə münasibətlərinin demokratikləşdirilməsi sahəsində dərin sosial-siyasi və hüquqi islahatlar aparılır. İdarəetmə münasibətlərinin demokratikləşdirilməsi sahəsində aparılan bu islahatlar ilk növbədə idarəetmənin demokratik institutlarının və mexanizminin formalaşmasına yönəldilmişdir. İdarəetmənin demokratik institutlarının və mexanizminin formalaşması isə öz əksini ümumbəşəri demokratik və milli-mənəvi dəyərləri özündə ehtiva edən konstitusiyanın qəbul edilməsində və həmin konstitusiya əsasında aparılan siyasi, iqtisadi, sosial və s. sahələrdəki islahatlarda tapa bilər.

Azərbaycanda belə bir ilk demokratik Konstitusiya 1995-ci ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə ümumxalq referendumu yolu ilə qəbul edildi. Konstitusiya da insan hüquq və azadlıqlarının geniş şəkildə təsbit edilməsi, demokratik idarəçilik mexanizminin əsas prinsip və normalarının müəyyənləşdirilməsi, hakimiyyət bölgüsü prinsipi, ümumiyyətlə, demokratik idarəetmə institutları və onların fəaliyyət mexanizminin əsas istiqamətləri öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda şəxsiyyətin konstitusion statusu cəmiyyətin demokratik dəyişikliklər yolunda əldə etdiyi mühüm nailiyyətdir. Ölkəmizdə ümummilli lider Heydər Əliyev və onun siyasi kursunun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən çoxpartiyalılıq, iqtisadiyyatın liberallaşdırılması, fikir və söz azadlığının təmin edilməsi sahəsində mühüm işlər görülmüşdür.

Demokratik idarəetmənin formalaşması və inkişafı sahəsində aparılan başlıca islahatlardan biri də azad və demokratik seçkilərin keçirilməsidir. İdarəetmə münasibətlərinin demokratikləşdirilməsi üçün son dərəcə vacib olan islahatlardan ən əhəmiyyətli Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinin qəbul edilməsidir. Bu məcəllə ölkədə keçiri-

lən parlament, prezident və bələdiyyə seçkilərinin əsas mexanizmlərini müəyyən etmişdir.

Demokratik idarəetməyə keçidin başlıca xüsusiyyətlərindən ən mühümü hakimiyyət bölgüsü prinsipidir. Hakimiyyətin bölgüsü aparılmadan, qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyətlərinin azad, sərbəst fəaliyyəti üçün hərtərəfli şərait yaradılmadan demokratik idarəetmə mümkün deyil. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında hakimiyyət bölgüsü prinsipi, demokratik idarəetmə institutları və onların fəaliyyət mexanizminin istiqamətləri təsbit olunmuşdur. Konstitusiyaya görə, Azərbaycanda demokratik idarəetmənin prezidentlik institutu fəaliyyət göstərir.

Müstəqilliyimizin on beş ildən artıq olan təcrübəsi və keçirilən prezident seçkiləri güclü prezidentlik institutunun Azərbaycan üçün məqbul olduğunu sübut edir. Vətəndaş cəmiyyətinin və hüquqi dövlətin bərqərar olması demokratiyaya keçidin mühüm amilini təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, müasir vətəndaş cəmiyyəti ilə birlikdə həm də müasir hüquqi dövlət formalaşmalıdır.

Müstəqillik illəri ərzində vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlətin bərqərar edilməsi istiqamətində çoxsaylı islahatlar aparılmışdır. Aparılan islahatlar içərisində məhkəmə-hüquq islahatlarını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Məhkəmə sistemindəki islahatların əsas məqsədləri hüquqi dövlət çərçivəsində müstəqil məhkəmə sisteminin fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsindən, vətəndaşların ədalətli məhkəmə araşdırmasına, məhkəmə qərarlarından şikayət hüququnun həyata keçirilməsi və sairədən ibarətdir. Qəbul edilmiş onlarca yeni qanun məhkəmələrin, prokurorluğun, vəkilliğin, polisın, ədliyyə orqanlarının və digər hüquq-mühafizə orqanlarının statusunu müəyyənləşdirmişdir.

Aparılan islahatlar nəticəsində yaradılan yeni strukturların başında kimin durmasının da böyük əhəmiyyəti var.

Dövlət administrasiyasının yeni orqanlarında siyasi mədəniyyətin və idarəetmə mədəniyyətinin səviyyəsi rəhbərlərin və mütəxəssislərin səriştəliyinin necə olmasından asılıdır. Bütün bunlar inzibati-dövlət idarəetməsi sahəsində ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanmasını aktual vəzifə kimi qarşıya qoyur. Sosial, iqtisadi, siyasi və hüquqi dəyişikliklər bu gün dövlət qulluqçularından və rəhbərlərindən demokratik idarəçiliyə uyğun yeni keyfiyyətlər və vərdişlər tələb edir. Onlar dövlət təşkilatlarında dəyişikliklər aparılmasının müasir metodlarını və vasitələrini mənimsəməli, innovasiya proseslərinin idarəedilməsi qabiliyyətlərinə malik olmalıdırlar. Dövlət idarəçiliyində çalışan yeni nəsil özünün qulluq fəaliyyətində demokratik dəyərləri və mənəviyyat normalarını formalaşdırmalı, dövlət idarəçiliyinin bütün səviyyələrində, bütövlükdə cəmiyyətin maraqlarına uyğun olaraq işin səmərəliyini artırmalıdır.

Buna görə də keçid dövründə müasir tələbləri nəzərə almaqla yeni demokratik idarəetmə prinsipləri əsasında kadr hazırlığının və ixtisas artırılmasının xüsusi sisteminin yaradılması zərurəti meydana gəldi. Bu zərurəti görən ümummilli lider Heydər Əliyev 1999-cu il yanvarın 3-də xüsusi fərmanla Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasını yaratdı. Artıq öz işlərini dünya standartlarına və demokratik idarəetmənin yüksək inkişaf etdiyi ölkələrdə aparılan təcrübə mübadiləsi əsasında quran Dövlət İdarəçilik Akademiyası uğurlu addımlarını atmağa başlamışdır.

Rüfət Quliyev, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Keçid dövründə demokratikləşmə prosesinin ən böyük problemlərindən biri insanların şüurunda mühüm keyfiyyət dəyişikliklərinə nail olmaqdır. Məlum olduğu kimi, insan şüuru konservativ olur. İctimai şüur ətrafda olan gerçəkliyi əks etdirməklə yanaşı, uzun müddət öncə, hətta uzaq keçmişdə olanları da əks etdirməkdə davam edir. Keçmiş real-

lıqlara uyğun dəyərləri özündə daşıyır, bu dəyərlərə müvafiq düşünür və hərəkət edir.

Keçmiş sovet quruluşuna məxsus mühit və dəyərlər hamımıza yaxşı məlumdur. Bu, totalitarizm, insan hüquqlarının kobudcasına pozulması, insan üzərində fiziki və mənəvi zorakılıq və bunlarla bağlı insanlarda formalaşmış və dərin kök salmış təşəbbüslülük və köləlik psixologiyasıdır. Hazırda Azərbaycan müstəqil, çiçəklənən bir ölkədir və bu ölkənin seçdiyi yol tərəqqi və demokratiyadır. Fəqət, bu yolda müvəffəqiyyət qazanmaq üçün bütün əhəlinin, bütün sosial qrupların təşəbbüsü və fəal iştirakı tələb olunur. Təəssüf ki, bir çox insanlar demokratik proseslərdə iştirak etmirlər və hər bir məsələni yalnız hökumətin üzərinə qoyurlar.

Sonuncu parlament seçkiləri ərəfəsində rayonların birində sosioloji sorğu keçirirdim. Sorğu zamanı bir qaçqın ağsaqqal kişiye Azərbaycanda keçən sosial-iqtisadi proseslərlə bağlı sual verdim. Bu sualın cavabında ağsaqqal dedi: "Ay oğul, biz kimik ki, sırayı adamıq, sən özün necə lazımdır, elə də anketə cavab yaz".

Təəssüf ki, ictimai həyatımızda belə passiv mövqeyə tez-tez rast gəlmək olar. Bu da onunla bağlıdır ki, Sovet hakimiyyəti dövründə demokratik mühitdən, insanların ictimai proseslərdə iştirakından söhbət belə gedə bilməzdi. İnsanlar tərəfindən hər hansı təşəbbüs nəinki alqışlanmırdı, əksinə, hətta cəzalandırılırdı. 1937-ci il terroru nəticəsində insanların şüurunda çox möhkəm həkk olunmuşdu ki, sağ qalmaq istəyirsənsə, heç bir sərbəst fikir söyləmə, heç bir təşəbbüs göstərmə. İndi isə bizim mühit və cəmiyyət qarşısında duran vəzifələr tam dəyişmişdir. Bu gün ölkəmizin və hər birimizin inkişafı üçün demokratik şərait və hər bir vətəndaşın fəal mövqeyi tələb olunur. Məhz hər birimizin və hamımızın birgə səyi və bacarığı sayəsində Qarabağ probleminin həllinə, dövlətimizin və cəmiyyətimizin tərəqqisinə, xalqı-

mızın firavan yaşayışına nail ola bilərik. Ona görə də xalqımızda demokratik dəyərlərin aşılmasına və insanlarda, xüsusilə gənc nəsildə fəal həyat mövqeyinin tərbiyə edilməsinə böyük diqqət yetirilməlidir.

Mustafa İsgəndərzadə, filologiya elmləri namizədi, dosent:

– "Keçid cəmiyyətində demokratiya" mövzusunda elmi-praktiki konfransın müasir ictimai-siyasi həyatımız üçün əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Bunu birinci növbədə onunla izah etmək olar ki, keçmiş postsovet məkanında müstəqilliyə qovuşmuş, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət və cəmiyyət quruculuğu yolunu tutmuş ölkələrin əksəriyyətində bu yöndə artıq xeyli uğurlu addımlar atılmış və proses getdikcə daha da güclənməkdədir. Beynəlxalq əhəmiyyətli belə bir konfransın Bakıda keçirilməsi və onun işində dünyanın bir çox inkişaf etmiş ölkələrindən mötəbər nümayəndələrin iştirak etməsi demokratikləşmə prosesinin daha geniş intişar tapmasına olan marağın səngimədiyini göstərir.

Əhatəli məruzəsi ilə bütövlükdə konfransın sonrakı işinə güclü təsir göstərən də məhz azərbaycanlı alim idi. Hörmətli akademikimiz Ramiz Mehdiyevin bu mövzu ilə bağlı yazmış olduğu sanballı məqalə və monografiyalar geniş ictimaiyyətə yaxşı məlumdur. O, müstəqillik dövründə ölkəmizdə baş vermiş bütün demokratikləşmə proseslərini, xüsusilə ümummilli lider Heydər Əliyevin zəngin, özgür siyasi irsini özünəməxsus məharətlə şərh edərək onun təbliği və tədrisi ilə məşğul olan bir şəxsiyyət kimi tanınır. Lakin bu konfransdakı çıxışı, sözün əsl mənasında, müasir demokratiya fenomeninə, eləcə də demokratikləşmə prosesinə tamam yeni baxış, yeni yanaşma, yeni tətbiqi mexanizm idi. Hörmətli akademikimiz müasir Azərbaycan gerçəkliyi əsasında artıq formalaşmaqda olan Azərbaycan demokratizminin əsl modelini göstərə bilmişdir.

Konfransda ölkəmizi təmsil edən nümayəndələrdən hörmətli professorlarımız Əli Həsənov və Rəbiyyə Aslanovanın məruzələri də öz siqləti və mükəmməlliyi ilə seçilən çıxışlardan oldu. Əlbəttə, digər ölkələri – ABŞ-ı, Türkiyəni, Almaniyanı, Ukraynanı, Polşanı və s. təmsil edən nümayəndələrin çıxışları da problemə yanaşma baxımından son dərəcə maraqlı və əhəmiyyətli idi. Bizim isə başlıca borcumuz Azərbaycan dövlətinin bu nəcib işini lazımcına dərk etməkdən, konfransın materiallarını dərinləndirib geniş yaymaqdan ibarətdir.

Zaur Bağirov, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Keçirilmiş konfrans keçmiş avtoritar və totalitar dövlətlərdə demokratik cəmiyyətin formalaşma yolları və yerli demokratiyanın spesifik formalarının elmi təhlilinə və öyrənilməsinə həsr olunmuşdu. Bununla əlaqədar bəzi məsələlər üzərində dayanmaq istədim. İlk növbədə bu, göstərilən məsələnin məhz indi öyrənilməsinin vacibliyi ilə bağlıdır. Sual olunur ki, nə üçün göstərilən konfrans məhz indi keçirilmişdir?

Bu, ilk olaraq hadisələrin ahənginin və əhəmiyyətinin bir müddət keçdikdən sonra dərk olunması ilə bağlıdır. İkincisi, bu yaxınlarda elm əhlinə təqdim olunmuş akademik Ramiz Mehdiyevin müəllifi olduğu "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşüncələr" elmi monoqrafiyası 13 il ərzində olan və müasir Azərbaycanda gedən siyasi, iqtisadi, mədəni proseslərin öyrənilməsində birinci mərhələnin yekunu kimi qəbul olunmalıdır. Göstərilən monoqrafiyada və konfrans materiallarında mənim diqqətimi cəlb edən dərin fəlsəfi düşüncələr və araşdırmalardır ki, onlar əsas istifadə olunan anlayışların müasir elmi və dəyişmiş dünyagörüşü çərçivəsində anlayışla dolğunlaşmasıdır.

Həm monoqrafiyada, həm də konfransda demokratiyanın bərqərar olması, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və hüquqi dövlətin qurulması prosesi, həyat tərzini ümumi ka-

teqoriya ilə bağlanmışdır. Yəni, demokratiya siyasi anlayış yox, məhz obyektiv xarakter daşıyan, insanların və cəmiyyətin yaşamaq üsulu kimi qəbul edilmişdir. Bu yanaşma üç əsas və vacib nəticələrə gəlməyə imkan verir:

Birincisi, demokratiyanın həyat tərzini kimi formalaşması uzun mərhələli bir prosesdir. İkincisi, mərhələlərin sayı müasir keçid dövründə olan ölkələrin müxtəlif inkişaf pilləsində olmasından asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Üçüncüsü, mərhələlərin gedişi və sayı bu ölkələrə ümumi qloballaşmada olan dünya tərəfindən təsir göstərilməsi məsələsidir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrin bu cəmiyyətlərə kömək və ya dəstək verməsindən asılıdır. Həmin dəstək birinci növbədə, öz modelinin bu ölkələrə zorla tətbiq olunmasını inkar edən yolla aparılmalıdır.

Seyfəddin Qəndilov:

– "Deyirmi masa"da çıxış edənlər mövzu ətrafında öz fikirlərini, mülahizələrini elmi əsasda şərh etdilər. Bu tədbirdə demokratiya haqqında fikirlərimizdə bir qədər də irəlilə getdik. Burada söylənilən fikirlər, şübhəsiz ki, gələcək tədqiqatlarımız, təbliğatımız, tələbələrle görüşlərimiz üçün də çox faydalı olacaq.

Dünyanın bugünü də, sabahı da demokratiya, demokratik inkişaf ilə bağlıdır. Bəşəriyyətin tərəqqisi demokratik inkişaf ilə əlaqədardır. Bütün dövlətlər, xalqlar demokratiya yolu ilə getməlidirlər. Çünki yalnız bu, səadət gətirən, inkişafa aparıcı yoldur. Cəmiyyət həyatının müxtəlif sahələrinin hamısının inkişafı demokratiya ilə bilavasitə bağlıdır. Amma ümumbəşəri dəyər olan demokratiya ixrac olunmur. Bu, əksər çıxışlarda da birmənalı şəkildə vurğulandı. Demokratiya zor gücünə, ixrac yolu ilə olmamalı, insanların şüurunda yetişməlidir. Demokratiya insanların məişətindən, həyat tərzindən doğmalıdır. Hansı xalqın canında demokratiyaya meyil varsa, onlar demokratiyanı daha tez qavrayırlar.

Demokratiya ilə bağlı beynəlxalq konfransın Azərbaycanı keçirilməsi başı bəlalər çəkmiş xalqımızın çox qısa müddətdə əldə etdiyi demokratik nailiyyətlərdən xəbər verir. 15 il tarix üçün çox qısa müddətdir, 200-300 il demokratiya yolunu keçən dövlətlər var. Amma 15 ildə böyük müsibətlərlə üzləşməsinə baxmayaraq, Azərbaycan demokratiya yolu ilə irəli gedərək müəyyən mərhələyə çatıbsa, bu, çox böyük uğurdur. Bu nailiyyəti, şübhəsiz ki, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin söyləri, müdrikliyi, uzaqgörənliyi sayəsində qazana bilmişik. Müstəqilliyimizi Heydər Əliyev xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtmamışdan əvvəl əldə etmişdik. Amma iki ildə Azərbaycan dövlətinin, xalqının başı hansı müsibətləri çəkdi? Ancaq 1993-cü ilin iyununda, Heydər Əliyevin Bakıya gəlməsindən sonra yaranan vəziyyət göstərdi ki, doğrudan da müdrik şəxsiyyətlərə hər zaman ehtiyac var. Azərbaycan xalqının xoşbəxtliyi onda oldu ki, ümummilli liderimiz hakimiyyətə qayıtdı, dövlətçiliyimizi yaşatdı, sütunları hələ kövrək olan müstəqilliyimizi möhkəmləndirdi. Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı bütün sahələrin tərəqqisi ilə yanaşı, Azərbaycanın yalnız demokratiya yolu ilə inkişafını təmin etdi. İndi üstündən 14 il keçəndən sonra biz demokratiya barədə danışa bilirik və dünyada sözümüzə qulaq asır, maraqla göstərirlər. Bütün bunlar düşünməyə əsas verir.

Demokratiyanı nümunə ilə yaymaq lazımdır. Bəzi dövlətlərin – Ukraynanın, Gürcüstanın təcrübəsindən məlum olduğu kimi, orada baş verən inqilablar ölkədə demokratik ab-hava yaratmadı. Amma Azərbaycanın özünün yolu, dəst-xətti var. Bu, bizim xalqımızın müdrikliyindən, demokratik düşüncəyə yaxın olmasından irəli gəlir. Azərbaycan xalqı təbiət etibarilə demokratik xalqdır. Bunu bütün Şərqdə ilk demokratik respublikanın Azərbaycanda yaradılması da təsdiq edir. Bu, təsadüf deyil, başqa ölkələrdə də demokratik respublika qurulaydı. Prezident İlham Əliyevin çox dəyərli

sözü var: "O yerdə ki xalqın güzəranı yaxşıdı, o yerdə ki xalq öz hakimiyyətini müdafiə edir, demək, orada demokratiya var".

Bu gün ölkəmizdəki demokratik inkişafıla bağlı beynəlxalq qiymətə də ehtiyacımız var. Bu qiyməti qəbul etməli, eləcə də nöqsanlarımızı aradan qaldırmalı və xalqımızın mənafeyinə, milli-mənəvi dəyərlərimizə uyğun işlər görməliyik. Azərbaycan dövləti gündən-günə inkişaf edir, qüdrətlənir, buna paralel olaraq demokratik dəyərlər də cəmiyyətdə öz yerini tutur. Bunlar göstərir ki, ölkəmiz düzgün yoldadır. Azərbaycan yerində saymır, nöqsanların içində ilişib qalmır. Hər bir sahədə nöqsan ola bilər. Demokratik cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə çatışmazlıqlar yoxdurmu? Demokratik inkişaf elə bir prosesdir ki, burada nöqtə qoyulmur. Bu, gedilməli olan uzun bir yoldur. Bu yolda nailiyyətlər də olacaq, çətinliklər də. Uğuru düzgün istiqamət tutanlar qazanır. Azərbaycan isə doğru yoldadır.

"AZƏRBAYCAN"

Demokratiya cəmiyyətdə ədalət prinsipini və qanunun aliliyini təmin edən inkişaf strategiyasıdır

Hər bir liderin dövlət idarəçiliyində qazandığı uğur və nailiyyətləri şərtləndirən başlıca amillərdən biri də ciddi təmələ söykənən siyasi varislik ənənələrinə sdaqətlilikdir. Söhbət ölkənin sabit, dinamik inkişafın təkamül yolu ilə davam etdirilməsi xəttinin etibarlı şəkildə qorunmasından gədir. Azərbaycan xalqının Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında son 4 ildə əldə etdiyi yüksək nəticələr də məhz dövlət idarəçiliyinin bundan əvvəl formalaşmış təkmil mexanizmlər əsasında həyata keçirilməsidir. Ulu öndərimiz, dünya şöhrətli ictimai-siyasi xadim Heydər Əliyevin ciddi təmələ əsaslanan inkişaf strategiyasını inamla davam etdirən cənab İlham Əliyev qısa müddətdə Azərbaycanı Cənubi Qafqaz regionunun ən sürətlə inkişaf edən, sabit və qüdrətli dövlətinə çevirməyə müvəffəq olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti qısa müddətdə ona bəslənilən ümidləri tam doğrultmuş, cəmiyyətin bütün gözləntilərini gerçəkləşdirməyə çalışmaqla hər bir fərdin marağına cavab verən çevik və qətiyyətli qərarlar qəbul etmişdir. Vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu yolu ilə inamla irəliləyən, Avratlantik məkana integrasiya kursunu davam etdirən, global enerji və kommunikasiya layihələrinin mərkəzinə çevrilən, ümumi daxili məhsulun artım dinamikasına görə dünyanın lider dövlətləri sırasında ön yer tutan müstəqil Azərbaycan bu gün bütövlükdə Avropa məkanının enerji təhlükəsizliyində aparıcı mövqeyə malikdir. Ulu öndərimiz

Heydər Əliyevin müəllifi olduğu yeni neft strategiyasının məntiqi nəticəsi olan, dünyanın ən böyük mühəndis qurğusu sayılan Bakı–Tbilisi–Ceyhan əsas ixrac neft boru kəmərinin tam istismara verilməsi, eləcə də Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz kəmərinin tikintisinin yekunlaşmaq üzrə olması Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sisteminəki mövqələrini daha da möhkəmləndirir, onun xarici investisiyalar üçün açıq və cəlbədicə dövlət imicinin formalaşmasını təmin edir. Respublikamızın sürətli tərəqqi yoluna qədəm qoyması vətəndaşların sosial rifah halının nəzərəcarpacaq səviyyədə yaxşılaşması, istehsal sahibkarlığının maliyyə əsaslarının yaradılması, çoxlu sayda iş yerinin açılması, regionların tarazlı və sabit inkişafı, infrastrukturun yeniləşməsi, insan kapitalının möhkəmlənməsi kimi pozitiv nəticələrlə əlamətdardır.

Azərbaycanın son 10 ildə siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni-humanitar sahələrdə əldə etdiyi yüksək nəticələr möhkəm təməl üzərində formalaşmış ictimai-siyasi sabitlik amili ilə şərtlənməklə, həmrəyliyə və vətəndaş sülhünə əsaslanır. İctimai-siyasi sabitlik amili, eyni zamanda, mürəkkəb geosiyasi məkanda yerləşən Azərbaycanın dünya miqyasında sivil, demokratik yolla inkişaf edən, beynəlxalq hüquq normalarına və prinsiplərinə hörmətlə yanaşan ölkə imicini daha da möhkəmləndirmişdir. Hazırda respublikamızda ictimai asayişin, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının etibarlı təminatı, vətəndaşların konstitusion mənafələrinin yüksək səviyyədə qorunması, kriminogen durumun sabitliyi Azərbaycanın ötən müddətdə qazandığı ən mühüm nailiyyətlər sırasındadır. 2003-cü ilin məlum 15-16 oktyabr hadisələri zamanı Azərbaycan dövlətçiliyinə qarşı yönəlmiş xəyanətkar qəsdlərin qarşısını xalqın dəstəyi ilə alaraq ictimai-siyasi sabitlik və qanunçuluq naminə nümayiş etdirdiyi qətiyyət, prinsiplilik, yüksək iradə Prezident İlham Əliyevin ən ekstremal situasiyalara hazır rəhbər olduğunu göstərir. Ötən

müddətdə hər bir Azərbaycan vətəndaşı sabit ölkədə yaşadığını, baş verəcək hər hansı təhlükədə dövlətin başçısına arxalana biləcəyini özü üçün tam yəqinləşdirmişdir.

Demokratik islahatların keyfiyyətə yeni mərhələsi

Qloballaşan dünyada olduğu kimi, bu gün Azərbaycanda da zaman islahatların və demokratik inkişafın xeyrinə işləyir. Prezident İlham Əliyev yeni dövrün pragmatik təfəkkürlü siyasətçisi kimi yaxşı bilir ki, ölkənin inkişafının yeganə düzgün yolu demokratiyadır. Lakin demokratiya davamlı və sərhədləri görünməyən prosesdir. Əgər demokratiya tarixi təkamül və mübarizə nəticəsində təbii olaraq reallaşmırsa, ona kənar təsirlər, modellər və diktələr hesabına siyasi rejimlər, ideologiyalar sınırsa, əldə olunan uğurlar da keçici mahiyyət daşıyır. Prezident İlham Əliyevin ötən üç ildə yeritdiyi siyasət deməyə əsas verir ki, Azərbaycan öz inkişafının Qərb modelini müəyyənləşdirərək demokratiyaya doğru kor-koranə deyil, təkamül yolu ilə irəliləməyə üstünlük verir. Prezident İlham Əliyevin bəyan etdiyi kimi, ölkəmizin sabit və tarazlı inkişafı yalnız demokratik yeniliklərin geniş tətbiqindən keçir. Dövlət başçısı bu iki təmayülü bir-birindən ayırmadan Azərbaycanın milli strateji inkişaf yolu kimi müəyyənləşdirmiş, iqtisadi tərəqqi və demokratikləşmə prosesinin üzvi vəhdətinə nail olmağın vacibliyini dəfələrlə önə çəkmişdir.

Bir müddət əvvəl Prezidentin İcra Aparatının dəstəyi, Milli Elmlər Akademiyasının və Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş "Keçid cəmiyyətlərində demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans keçid mərhələsini yaşayan cəmiyyətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda demokratik inkişaf yolunun perspektivlərinə elmi-fəlsəfi baxışdır. Beynəlxalq ekspertlərin, nüfuzlu politoloq-

ların, görkəmli dövlət xadimlərinin, qeyri-hökumət təşkilatları rəhbərlərinin iştirakı ilə keçirilən konfrans müasir qloballaşma dövründə demokratiyanın inkişaf meyillərinin, forma və modellərinin bir daha nəzərdən keçirilməsi, keçid cəmiyyətlərində demokratik inkişaf tendensiyaalarının müəyyənləşdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycanın yeni dövr tarixinin müəllifi kimi, müstəqil və demokratik dövlətçilik ənənələrinin əsaslarını yaratmış ulu öndərimiz Heydər Əliyevin yaxın sırdaşı kimi uzun illər dövlət idarəçiliyində olan Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin dərin elmi-fəlsəfi məzmun yükünə malik məruzəsi elmi ictimaiyyət tərəfindən xüsusi maraqla qarşılanmış, demokratiya haqqında bitkin konsepsiya kimi dəyərləndirilmişdir. Filosof çıxışında müasir dünyanın köklü transformasiya dövrünü yaşamasını təkcə yeni dünya nizamının hərbi-siyasi aspektləri ilə deyil, həm də bəşəriyyətin inkişafının əsas istiqamətinə çevrilən qloballaşmanın geniş vüsət alması ilə izah etmişdir.

Akademik Ramiz Mehdiyev bildirmişdir ki, hazırkı "sürət əsri"nin gerçəklikləri keçid cəmiyyətlərində demokratiyanın mahiyyətinin yeni anlamının formalaşmasına təsir göstərir. Demokratiya nəzəriyyəçilərinin "demosun hakimiyyəti" haqqında ideyaları bu gün üçün aktuallığını itirməsə də, bu qəlibləşmiş nəzəriyyələr cəmiyyətin inkişafının və təkmilləşməsinin gedişində yeni ideya və müddəalarla, qazanılmış təcrübə ilə zənginləşir. Müasir demokratiyanın sadəcə qlobal transformasiyalar epoxasında dəbdə olan termin olmadığını diqqətə çəkən filosof həmçinin vurğulayır ki, hazırda demokratiya homogen dünya nizamının formalaşdırılması strategiyasıdır.

Akademik Ramiz Mehdiyev məruzəsində həmçinin qeyd etmişdir ki, Azərbaycan hələ ötən əsrin sonlarında dünyadakı mütərəqqi inkişaf meyillərini düzgün qiymətləndirərək demokratiya və azad bazar iqtisadiyyatı

yolunu özünün strateji milli inkişaf strategiyası elan etmişdir. Respublikamızda gələcək siyasi dəyişikliklərin əsası hələ 1993-1996-cı illərdə qoyulmuş, ümumxalq referendumu yolu ilə qəbul edilmiş Konstitusiyanın 7-ci maddəsində respublikamızın demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar dövlət olduğu öz təsdiqini tapmışdır. Eyni zamanda, demokratik həyat tərzinin diktə etdiyi gerçəklik kimi insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi elan olunmuşdur. Ölkə iqtidarı siyasi və sosial-iqtisadi problemlərin dolaşığı düşünlərini açaraq, Avratlantik məkana inteqrasiya xətti götürərək tamamilə ayrı bir ictimai-siyasi və iqtisadi struktur yaratmağa başlamış, ölkənin təcrid vəziyyətindən çıxarılması və vətəndaş cəmiyyətinin qurulması prioritetə çevrilmişdir. "...1996-cı ildən, dövlət çevrilişləri təhlükələri aradan qaldırıldıqdan sonra ölkədə vəziyyət köklü surətdə dəyişməyə başlamışdır. 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda hökm sürmüş siyasi və iqtisadi hərc-mərcliyə son qoyulmuş, ictimai-siyasi sabitlik bərqərar edilmişdir. Daha heç kim şübhə etmir ki, Azərbaycan mərhələ-mərhələ dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya üçün əlverişli imkanlar qazanmışdır" deyən akademik Ramiz Mehdiyev əlavə etmişdir ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında uğurla gerçəkləşdirilmiş Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft kəmərləri, eləcə də Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihələri qloballaşma proseslərində Azərbaycanın önəmini daha da artırır, onu Avropa məkanının enerji təhlükəsizliyində vacib dövlətə çevirir.

Məruzədə həmçinin vurğulanır ki, cənab İlham Əliyevin prezidentliyinin ilk beş ili sabit iqtisadi və siyasi sistemin yaradılmasına, sosial vəzifələrin həllinə, əhəlinin alıcılıq qabiliyyətinin və rifahının yüksəldilməsinə, cəmiyyətdə ictimai konsensusun əldə edilməsinə yönəlmişdir. Qazanı-

lan uğurlar isə Azərbaycanın davamlı və sonu görünməyən demokratiya magistralında uğurla irəliləməsinə, dünya miqyasında nüfuzunu yüksəltməsinə, özünüifadəsinə geniş imkanlar yaratmışdır. Akademik Ramiz Mehdiyev əminliklə qeyd edir ki, bu kurs növbəti beş ildə də ölkənin ictimai-siyasi inkişafının əsas səmtini təşkil edəcəkdir. Respublikamızın sabit iqtisadi inkişaf yolunda olması idarəçiliyin demokratik formasını sabitləşdirməyə və möhkəmlətməyə əsaslı zəmin formalaşdırır. Filosofun qənaətinə, indiki məqamda ölkənin siyasi elitası qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri iqtisadi nailiyyətləri yeni demokratik şüur formalaşdırılması amilinə transformasiya etməkdir. Akademik, eyni zamanda, yeni davranış normaları və stereotiplərinin keçid cəmiyyətlərində asanlıqla qəbul olunmadığını da xüsusi qeyd edir. Bu meyarlar sosiomədəni mühit, siyasi prioritetlər və əhəlinin rifah halı dəyişdikcə formalaşır. "Başqa sözlə desək, demokratikləşmə Azərbaycan cəmiyyətinin sosial-mədəni həyatına yeni seqmentlər gətirir, onu dəyişdirməyə və yeni davranış normaları tətbiq etməyə çalışır. Demokratiya sivilizasiyalı rəqabətin elə formasıdır ki, burada opponentlər kimi cəmiyyətin elitalarının ən hazırlıqlı və güclü nümayəndələri çıxış edir. Bu, demokratiyanın xalq hakimiyyətinin ən yaxşı forması olduğunu qətiyyənlə şübhə altına almır, çünki bəşəriyyət bundan daha mükəmməl formanı hələ axtarıb tapmamışdır", – deyərək Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev vurğulamışdır.

Filosof keçid cəmiyyətlərinin inkişafının düzgün və perspektivli strategiyasının mürəkkəb seçimi qarşısında olduğunu xüsusi qeyd etmişdir. Bu dövlətlər hazırda təkcə "üçüncü demokratik dalğa"nın deyil, həm də "modernləşmə", "qərbləşmə", "multikulturalizm" və s. kimi anlayışların bütöv bir kompleksinin təsirinə məruz qalmışlar. Bütün bunlara rəğmən, Azərbaycanda dünya ölkələrinin heç birinə

bənzəməyən, özünəməxsus, alternativsiz inkişaf modelinin formalaşması faktı təsdiqini tapmışdır. Demokratik quruculuq yolu ilə gedən respublikamız həssas bir bölgədə yerləşsə də, onun həm iqtisadi, həm siyasi, həm də digər sahələrdə özünəməxsus inkişaf modeli formalaşmaqdadır. Bir sıra postsovet dövlətlərində analoji tranzit "məxməri inqilab" ssenarilərinə əsaslandığı halda, Azərbaycanda demokratik inkişaf suverenlik və özünütəminatmə prinsiplərinə söykənir. Bu xüsusda akademik Ramiz Mehdiyev həmçinin qeyd etmişdir ki, əsrlər boyu təşəkkül tapmış milli ənənələri bir anda məhv etmək mümkün deyildir. Və əgər ölkənin həyatına kənardan müdaxilənin nəyə gətirib çıxaracağı barədə ümumi təsəvvür yoxdursa, dövlətin tarixi inkişafının xüsusiyyətlərinə və xalqın mentalitetinə, habelə dövlətdə formalaşmış qaydalara məhəl qoymamaq tamamilə fəsadlı və səhv yanaşmadır.

Hazırkı şəraitdə tez-tez hansı dövlətin ümumi qəbul olunmuş demokratik standartlara cavab verib-vermədiyi barədə müzakirələr açılır və bu xüsusda bəzi dövlətlər həmin "ümumi standartlar"ın müəllifi kimi çıxış etməyə çalışırlar. Nəticədə demokratiya əsrimizin əsas ideoloji silahına – nəinki mövcud rejimləri dəyişdirməyə, tranzitlər və transformasiyalar doğurmağa, həm də planetin istənilən nöqtəsinə hərbi müdaxiləni legitimləşdirməyə qadir olan silaha çevrilmişdir. Halbuki demokratiya prinsipləri heç bir dövlət tərəfindən formalaşa və elan oluna bilməz, heç bir ölkə, yaxud da siyasətçi demokratiya arbitri deyildir. Demokratik dəyərlər bütün bəşəriyyətə məxsusdur və onun hər bir ölkə üzrə öz inkişaf yolu, spesifik təsir gücü mövcuddur.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri hesab edir ki, demokratiyanın fundamental dəyərləri universal xarakter daşısa da, onlar hər bir ölkədə özünəməxsus şəkildə, ənənələr, mədəniyyət və milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla həyata

keçirilir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, "Biz özünü təmin edən ölkəyik" və buna görə də qarşılıqlı münasibətləri "ikili standartsız" və kənardan hər hansı təzyiq olmadan qurmağa borcluyuq. Demokratiya suveren olmalıdır və milli inkişaf strategiyasının müvəffəqiyyətinin əsası məhz demokratiyanın suverenliyindədir. Demokratiya suveren olduğuna görə, universal dəyərlərlə yanaşı, milli inkişafın daxili kontekstini, milli "Mən"-in fəlsəfəsini və azərbaycançılığın sosiomədəni seqmentini də əks etdirməlidir. Bu amillər milli inkişaf strategiyasının perspektivini də əvvəlcədən müəyyənləşdirir. Bu strategiya yaxın gələcəkdə Azərbaycanı təşəkkül tapmış demokratik dəyərləri, ənənələri və formalaşmış vətəndaş cəmiyyəti olan inkişaf etmiş dövlət kimi görməyə imkan verəcəkdir.

Şəffaflıq ədalətli idarəçiliyin vacib şərtidir

Dövlət başçısı İlham Əliyev Azərbaycanda demokratik dəyərlərin, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının möhkəmlənməsində məhkəmələrlə yanaşı, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının da roluna mühüm önəm verir. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra qeyri-hökumət təşkilatlarının vətəndaş cəmiyyəti quruculuğu prosesindəki müstəsna rolunu nəzərə alan Azərbaycan Prezidenti onların dövlətlə sıx əməkdaşlığının təmin olunmasına xidmət edən ardıcıl tədbirlər həyata keçirir. Hazırkı şəraitdə dövlət strukturları ilə QHT sektorunun bərabərhüquqlu tərəfdaşlıq prinsipləri əsasında sıx əməkdaşlığı vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, demokratiyanın dərinləşməsi, ölkə qanunvericiliyinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və milli maraqların qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Prezident İlham Əliyevin bir müddət əvvəl təsdiq etdiyi "Azərbaycan Respublikasının qeyri-hökumət təşkilatlarına dövlət dəstəyi Konsepsiyası"nın əsas məqsədi də məhz dövlət orqanları ilə

qeyri-hökumət təşkilatları arasında tərəfdaşlıq münasibətlərinin sabit və səmərəli sisteminin yaradılması, qeyri-hökumət təşkilatlarının dövlət və cəmiyyətin inkişafı üçün əhəmiyyət daşıyan problemlərin həllinə cəlb olunması, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafının sürətləndirilməsidir. Sərəncamda QHT-yə Yardım Fondunun yaradılması və onlarla bağlı yeni qurumun formalaşdırılması məsələlərinin əksini tapması da son dərəcə təqdirəlayiq hal olmaqla, dövlətin ictimai qurumların fəaliyyətində nə qədər maraqlı olduğunu bir daha nümayiş etdirir.

Konsepsiyada qeyd olunduğu kimi, dövlətin yerli QHT-yə dəstəyinin əsas məqsədi cəmiyyətdə yeni münasibətlər sisteminin formalaşdırılması, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının müasirləşdirilməsi, vətəndaş təşəbbüsünün artırılması, milli maraqların qorunması sahəsində qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətinin təşviq edilməsi, onların sosial əhəmiyyətli məsələlərin həllinə cəlb edilməsi, dövlət və cəmiyyətin inkişafı üçün əhəmiyyət kəsb edən layihələrin maliyyələşdirilməsidir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyətində korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirləri də xüsusi yer tutur. Dövlət başçısı ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının keyfiyyətə yeni mərhələsində müxtəlif kateqoriyadan olan məmur təbəqəsinin və digər vətəndaşların sosial rifah tədbirlərinin genişləndirilməsi, qanunçuluğun gücləndirilməsi və ictimai maarifləndirmə yolu korrupsiya və rüşvətxorluğa qarşı mübarizə tədbirlərini xüsusi diqqətdə saxlayır. Korrupsiyanı sosial-iqtisadi inkişafı, demokratikləşmə proseslərini əngəlləyən buxov hesab edən dövlət başçısı İlham Əliyev fəaliyyətinin ilk vaxtlarından bu ümumbəşəri sosial bəlaya qarşı səmərəli tədbirlərə başlamış, 13 yanvar 2004-cü il tarixdə "Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" qanunu imzalamışdır. Qanunda korrupsiya ilə mübarizə üzrə dövlətin strateji kursunun əsasları müəyyən edilmiş, habelə korrup-

siya cinayətlərinin mahiyyəti və onlarla mübarizənin hüquqi əsasları müəyyən olunmuşdur.

"Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında" qanuna müvafiq olaraq "Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramı (2004-2006-cı illər)" Azərbaycan Prezidentinin 3 sentyabr 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. İcrası başa çatmış dövlət proqramı korrupsiyaya qarşı mübarizənin səmərəli surətdə həyata keçirilməsi üçün vahid sistemi təmin etməklə, müvafiq dövlət orqanları qarşısında konkret vəzifələr müəyyənləşdirmişdir. Korrupsiyaya qarşı mübarizəni dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri kimi müəyyən edən Azərbaycan Prezidentinin 28 oktyabr 2004-cü il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsinin Əsasnaməsi təsdiq olunmuş, bu qurumun səlahiyyət və funksiyaları müəyyən edilmiş, qısa müddətdə korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində əhəmiyyətli nəticələr qazanılmışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın təsdiq edilməsi barədə" 28 iyul 2007-ci il tarixli fərmanı ölkəmizdə şəffaflığın təmin olunması və korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin davam etdirildiyini təsdiqləyir. Belə bir mühüm sənədin imzalanmasının başlıca məqsədi korrupsiya sahəsində həyata keçirilən tədbirlərin davam etdirilməsi, normativ-hüquqi bazanın və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılmasının və bu sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsidir. Azərbaycanda Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın reallaşdırılması mühüm və çoxpilləli proses olub, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin tərkib hissəsidir. Respublikada dövlət məmurlarının, məhkəmə hakimlərinin və işçilərinin,

hüquq-mühafizə orqanlarında çalışanların məvacibləri ildən-ilə artırılır, onların sosial problemlərinin həlli istiqamətində ardıcıl addımlar atılır. Bu və digər addımlar korrupsiyaya qarşı mübarizənin yüksək keyfiyyət kəsb etməsində mühüm şərtlərdir.

Bakıda "Transparency International" təşkilatının Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələri üzrə illik regional görüşünün "Korrupsiyaya qarşı mübarizə və keçid dövrü ölkələrində islahatlar" mövzusunda açılış konfransı da respublikamızda demokratikləşmə və iqtisadi inkişaf prosesinə mane olan, sosial bəlaya çevrilən korrupsiyaya qarşı səmərəli mübarizə mövzusunda həsr olunmuşdur. Müasir dövrdə ümumi inkişaf və təhlükəsizliyə birbaşa təsir göstərən korrupsiya təkcə hamılıqla qəbul edilmiş ümumbəşəri demokratik dəyərləri deyil, həm də mədəni-dini və etnik dəyərləri sarsıdır. Hazırda bütün dünyada global problem kimi qəbul olunan korrupsiya iqtisadi tərəqqi prosesində, milli sahibkarlığın inkişafında ciddi buxova çevrilir, demokratik təsisatların inkişafına, vətəndaş cəmiyyəti və hüquqi dövlət quruculuğu prosesinə mane olur. Tarix boyu cəmiyyətlərin üzləşdiyi ən ciddi problemlərdən biri olan korrupsiyaya qarşı mübarizə bu gün də dünya dövlətlərinin qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir.

Sözgedən tədbir Azərbaycanın korrupsiyaya qarşı effektiv mübarizə aparan dövlətlər sırasında olduğunu bir daha təsdiqləmişdir. Dövlət rəsmilərinin, beynəlxalq ekspertlərin, xarici səfirliklərin nümayəndələrinin iştirak etdiyi konfransda dərin məzmunlu nitq söyləyən Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycanda korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərinin hüquqi miqyası, bu sahədə həyata keçirilən maarifləndirmə işləri, o cümlədən struktur islahatları barədə ətraflı məlumat vermişdir.

Akademik Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, demokratik təsisatları və iqtisadiyyatı inkişaf prosesində olan keçid dövrü ölkələri bu problemlə daha çox qarşılaşır. Natiq totalitar rejimdən çıxan ölkələrdə korrupsiya ilə səmərəli mübarizə üçün zəruri qanunvericilik bazası olmadığını, səmərəli institusional mexanizmlər formalaşmadığını diqqətə çəkmişdir. Keçid dövrünü yaşayan digər dövlətlər kimi, Azərbaycan da xarici təhlükələrlə yanaşı, siyasi-iqtisadi sabitliyə, dövlət orqanlarının öz funksiyalarını normal şəkildə həyata keçirməsinə, qanunun aliliyinin təmin edilməsinə, ictimai asayişin qorunmasına, insan hüquqlarının müdafiəsinə qarşı yönəlmiş fəaliyyətlər və sair bu kimi təhdidlərlə üzləşmişdir. Akademik Ramiz Mehdiyev korrupsiyanı daxili təhdidlər sırasında xüsusi qeyd etmişdir. Bildirmişdir ki, korrupsiyaya qarşı mübarizə demokratik dövlət quruculuğu siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, onun daha da uğurla həyata keçirilməsinə xidmət edir. Demokratiyanın dərinləşməsi, demokratik təsisatların və idarəçiliyin gücləndirilməsi korrupsiyaya qarşı mübarizənin əsas vasitəsi ola bilər. Bu isə şəffaflığı, hökumətin cəmiyyət qarşısında hesabat verməsini, sosial ədalətin və insan hüquqlarının təminatını tələb edir. "Korrupsiya qar topası kimidir, dığırlandıqca böyüyür və sonda dağıdıcı qüvvəyə çevrilir. Bir qədər də metaforik demiş olsaq, korrupsiya dövlətlərin yoluxduğu xərcəng xəstəliyinə bənzəyir. Əgər bu gün dünyanın başqa yerlərində həkimlər həmin xəstəliyi sağaltmaq üçün baş sındırırlarsa, biz də eyni qaydada dövlətlərin qarşısında duran bu problemin həlli üçün yollar axtarıq. Biz cəmiyyətlərimizin və hüquq sistemlərimizin bütün ağır artilleriyasını məhz bu ümumbəşəri bəlaya qarşı, korrupsiyaya qarşı mübarizəyə yönəltməliyik" deyən cənab Ramiz Mehdiyev xatırlatmışdır ki, korrupsiyaya qarşı səmərəli mübarizə məqsədilə ölkəmizdə beynəlxalq

Ramiz
Mehdiyev

standartlara uyğun zəruri qanunvericilik bazası yaradılmış, institusional islahatlar həyata keçirilmişdir.

Təcrübə göstərir ki, yeni, müasir və təkmil dövlətçilik modelinin yaradılması, demokratik idarəetmə meyarlarının cəmiyyət həyatının ən müxtəlif sahələrində bərqərar olması çevik hüquqi mexanizmlərin formalaşdırılmasından bilavasitə asılıdır. Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin son üç il yarımında inamla həyata keçirdiyi siyasi və hüquqi islahatlar da məhz respublikamızda demokratiyanın, qanunçuluğun, hüquq qaydalarının daha da möhkəmlənməsinə, habelə Azərbaycanın beynəlxalq arenadakı demokratik imicinin yüksəlməsinə xidmət edir.

*Məhəmməd İMANLI,
hüquq elmləri doktoru, professor*

fəsil

Qloballaşma dövrü və milli-mənəvi dəyərlər

*Ramiz MEHDİYEV,
Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İcra Aparatının
rəhbəri, həqiqi dövlət müşaviri, akademik*

III fəsil

Qloballaş-
ma dövrü
və milli-
mənəvi
dəyərlər

Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət

Dünyada gedən proseslər birmənalı şəkildə göstərir ki, XXI əsrdə bəşəriyyətin inkişaf strategiyasını xeyli dərəcədə məhz qloballaşma müəyyənləşdirəcəkdir. Bu da qanunauyğundur, çünki biz tarixdə ilk dəfə olaraq Şekspirin ritorik "olum, ya ölüm" sualının bəşəriyyət qarşısında duran problem kimi yeni səpkidə səsləndiyi və yeni məna kəsb etdiyi bir dövrə qədəm qoymuşuq. Qloballaşma prosesi yeni hadisə deyildir. Bəşəriyyət tarix boyu həmişə integrasiyaya, vahid siyasi, iqtisadi, yaxud sosiomədəni məkanın bir hissəsi olmağa can atmışdır. Tarix belə nümunələr yaradaraq bu və ya digər imperiyaya öz hərbi-siyasi və iqtisadi nüfuz dairəsini iki, bəzən də üç qitəyə genişləndirmək imkanı vermişdir. Üç dünya dininin meydana gəlməsi dünya məkanının qlobal integrasiyasının yeni nümunəsini yaratmışdır. İudaizm, Xristianlıq, sonra isə İslam gerçəkliyin sosiomədəni, siyasi və iqtisadi qavrayışına təsirin hüdudlarını genişləndirərək, başlıca olaraq bu və ya digər dinin nümayəndələrinin məskunlaşdığı məkanlar yaratdılar.

Lakin dünya tarixində bəşəriyyət hələ heç vaxt bütün dünya məkanının sabit və təhlükəsiz inkişafını təmin

etməli olan ümumi siyasi və iqtisadi məkan yaradılmasına könüllü cəhd etmək üçün ümumi məqsəddə çatmağa belə yönəlməmişdir. XIX əsrdə başlanan, XX əsrdə fasilələrlə davam edən və hazırda da baş verən ümumdünya integrasiya prosesinin tarixi analoqu olmayıb və yoxdur, ona görə də ümumdünya integrasiyasının faydalı və mənfi cəhətlərinə ölçülüb-biçilmiş və əlaqələndirilmiş şəkildə yanaşmaq son dərəcə vacibdir.

Qloballaşma suveren dövlətlər arasındakı sədləri dağıdaraq cəmiyyətin daxilində sosial münasibətləri yeni məcraya salır, milli özünəməxsusluğu xüsusi dünyagörüşü çərçivələrinə salaraq sərt şəkildə məhdudlaşdırır. O, əvvəla, milli mədəniyyət və ənənələrin öncüllüyünü dağıdır, özünəməxsusluqdan uzaqlaşmanı gücləndirir, coğrafi və iqtisadi vəziyyətindən, siyasi quruluşundan, habelə milli mentalitetindən asılı olmayaraq cəmiyyəti qərbləşdirir. İkincisi, istər millətin, istərsə də dövlətin müstəqil inkişaf imkanlarının mahiyyətinə varmadan səmərəsizliyi amansızcasına cəzalandırır və beynəlxalq səmərəlilik "çempion"larını, yəni, inkişaf etmiş ölkələri isə daha da həvəsləndirir.

Beləliklə, yeni minilliyin əvvəlində qloballaşma dünya təfəkkürünün və tərəqqinin yeni, öncül istiqamətinə çevrilmişdir. Hesab edilir ki, ümumiyyətlə, XXI əsr qloballaşma əlaməti altında keçəcəkdir.

Qloballaşmanın milli məkanlara təsiri prosesində dövlətin daxili siyasi inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir. İntegrasiya proseslərinin təsiri yeni qavrayış, təfəkkür tərzini formalaşdırır, sonra isə yeni dövrün bu komponentlərinə həyat verir. Davranışın yeni stereotipləri və formaları meydana gəlir. Demokratik dövlət kimi Azərbaycan hüquqi və demokratik əsasları möhkəmləndirmək istiqamətində irəliləyir.

Müstəqillik əldə edildiyi gündən 16 il keçəndən sonra əminliklə demək olar ki, əslində, totalitar dövrün kütləvi şüur formasının açıq, şəffaf və demokratik cəmiyyət ele-

mentləri ilə zənginləşmiş şüur forması ilə əvəz olunmasını nəzərdə tutan ictimai transformasiya baş vermişdir. Bu, bütövlükdə cəmiyyətdə yeni siyasi oriyentirlərin formalaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərir, funksional baxımdan yeni siyasi təşkilatların yaradılmasına gətirib çıxarır. Formalaşan siyasi məkan xeyli dərəcədə əhalinin bütün təbəqələrinin mənafeələrini ifadə edir. Demokratik cəmiyyətdə monosentrik siyasi sistemlərdən danışmağın əsassız olması tamamilə təbiidir. Lakin siyasi məkan həttə ikiqütblü, yaxud polisentrik olsa belə, kütlənin tələblərinə cavab verməli, əhalinin mənafeələrini ifadə etməli, inkişafa və tərəqqiyə kömək göstərməli, başlıcası isə dövlət müstəqilliyinin əsası kimi milli suverenliyi, – o cümlədən daxili siyasi məsələlərdə, – qoruyub saxlamalıdır.

Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna nail olmaq siyasi hakimiyyətin bütün dairələri üçün öncül istiqamət sayılan məqsəddir. Kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst fəaliyyət göstərməsi, üçüncü sektorun – qeyri-hökumət təşkilatlarının, birlik və assosiasiyaların maneəsiz işləməsi, söz, iradə, fikir, dini etiqad azadlığı müasir Azərbaycanın ictimai-siyasi inkişafının öncül istiqamətləridir.

Demokratiya monosentrik siyasi ideyaları qəbul etmir. İnsan zəkası cəmiyyətin siyasi və iqtisadi həyatında onun integratoru olan bir baxış, yaxud ideya çərçivəsində olan varlığı qəbul etmir. Dünya tarixi dəfələrlə sübut etmişdir ki, ideyaların avtoritarizmi bəzən nə qədər açıq görünsə də, bu və ya digər sistemin legitimliyini, yaxud disfunksonallığını itirməsi ilə şərtlənən müəyyən çərçivələrə və sərhədlərə malikdir.

Antik dövrlərdən tutmuş SSRİ-nin dağılmasına qədər bəşəriyyət həmişə hər bir fərdin böyük azadlığa və geniş seçim hüququna malik olduğu polisentrik siyasi sistemə can atmışdır. Müasir dövrdə "seçim hüququ" anlayışının fəlsəfi qavrayışı dövlətin milli suverenliyinin qorunması

məsələsində və beynəlxalq münasibətlərdə bəlkə də əsas əngəldir. Ona görə də belə bir mülahizə də əsassız deyildir ki, bəşəriyyət "demokratiyadan yorulmaq" kimi səciyyələndirilən həddə çatıb bilər, elə bir həddə ki, monosentrik qloballaşma və milli suverenliyin məhdudlaşması "xalqların nüfuzdan və qərar qəbul etmək hüququndan məhrum olması" kimi qəbul edilə bilər.

Buna görə də aydındır ki, ölkəni tərəqqiyə və inkişafa aparmağa qadir olan yeni siyasi elitəni elə bir nəsil formalaşdıracaq ki, ondan ötrü milli "Mən", milli eyniyyət, təkcə regional planda deyil, həm də global miqyasda milli müstəqilliyin və dövlət suverenliyinin qorunub saxlanması, ölkənin iqtisadi baxımdan güclənməsi mühüm amildir.

Milli eyniyyətdən danışarkən dinin bəzi qloballaşma məkanlarında aradan qalxan, digərlərində isə əksinə, fəallaşaraq dövlət həyatının bütün sahələrinə getdikcə daha çox təsir göstərən rolunu unutmamaq olmaz. Bəzi Qərb tədqiqatçılarının fikrincə, Qərbdə din siyasi və sosial məsələlərdə artıq həlledici rol oynamır. O, sosial münasibətləri nizamlamır. Din sosial ədalət haqqında təsəvvürlərin inkişafında müsbət rolunu oynamışdır.

Bütövlükdə ötən əsrin təhlil etsək görərik ki, əsrin sonları dinin hər yerdə dirçəliş dövrü (la Revanche den Dieu) olmuşdur. XX əsrin ortalarında baş verən hadisələr konkret məkanlarda Xristianlığın və İslamın rolunun və əhəmiyyətinin güclənməsinə səbəb olmuşdur: II Vatikan Məclisi – onun çağırılması barədə ideya 1959-cu il iyulun 3-də XXIII İohann tərəfindən rəsmən elan olunmuşdu – katolik kilsəsinin yeni xəttini daha müfəssəl və hərtərəfli işləyib hazırlamalı idi. 1970-1980-ci illərdə "İslamın canlanması" baş verdi və müsəlmanlıq Avropa və Amerika ölkələrində intensiv yayılmağa başladı. Eyni zamanda, islam və xristian ilahiyyatçıları arasında dialoqun konkret oriyentirləri meydana gəldi.

Qitələrin qarşılıqlı asılılığının artdığı indiki dövrdə din milli dövlətdə yeni əlamətlər kəsb etməyə başlamışdır. Eyni zamanda, üçüncü demokratik dalğa da kommunizmlə mübarizədə, eləcə də millətçiliklə şiddətli toqquşmadaindən istifadə edir. Din təmsilçiləri, ayrı-ayrı dini qruplar xristian ölkələrində avtoritar rejimlərə müqavimət göstərilməsində əsas rol oynamışlar. Məscidlərdə birləşən üləmalar və islamçılar da müsəlman ölkələrində eyni müxalifət rolu oynamışlar. Misallar kifayət qədər çoxdur. Polşada kommunist rejimi ilə mübarizədə Papa başlıca fiqur idi, ayətullah Xomeyni isə İranda şahlıq rejimini devirmişdir, 1986-1987-ci illərdə kardinal Kim, katolik liderləri və baş protestant təşkilatı – Milli Kilsə Şurası Cənubi Koreyada müxalifətin prezidentin birbaşa seçkisi uğrunda mübarizəsini dəstəklədilər.

Müasir demokratik cəmiyyətdə dini etiqad azadlığı hər bir vətəndaşın konstitusiyaya hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Yaradanın qüdrətinə inam insanın mənəvi-əxlaqi, psixoloji ovqatını şərtləndirir, dünyagörüşünü kamilləşdirir, təfəkkür tərzini və formasını tənzimləyir. Azərbaycan 1000 ildən çoxdur ki, əsasən müsəlman əhalili dövlətdir. Buna baxmayaraq, Azərbaycanın tarixi təkcə İslam tarixi deyildir. Odlar yurdu zərdüştiliyin vətənidir, birinci minilliyin əvvəllərində onun ərazisində xristian dövlətləri mövcud olmuşdur. Müasir Azərbaycanda isə üç dünya dininin nümayəndələri – müsəlmanlar, xristianlar və iudaistlər dözümlülük şəraitində yaşayırlar.

SSRİ-nin dağılmasının gətirdiyi ideoloji plüralizm respublika vətəndaşlarının öz dini hisslərini tam gerçəkləşdirməsinə zəmin yaratdı. Bununla yanaşı, keçmiş kommunist hakimiyyəti illəri Azərbaycan xalqını "elmi ateizmin" düzgünlüyünə inandıra bilməmişdi. Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanda birdən-birə fikir və etiqad azadlığının hiss olunması məscidlərin, mədrəsələrin və ilahiyyat fakültələrinin sayının sürətlə artmasına gətirib çıxarmışdı.

Dini etiqadı ilə heç vaxt fərqlənməyən, orta məktəblərin, kitabxanaların, poliklinikaların, xəstəxanaların, sosial təyinatlı digər obyektlərin fəaliyyəti üçün normal şəraiti olmayan bölgələrdə "mesenatların" köməyi ilə məscidlər yağışdan sonra çıxan göbələklər kimi artmağa başladı.

Faktlara müraciət edək. Sovet dövründə Azərbaycanda rəsmən 17 məscid fəaliyyət göstərirdi. Müstəqillik illərində onların sayı 1300-ə çatmışdır. 1990-2000-ci illərdə xarici dövlətlərin (Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə, İran və s.) müxtəlif strukturları bölgələrdə 150 məscid tikmişlər. Hazırda, əslində, hər iri kənddə bir məscid vardır. Bir sıra iri rayon mərkəzlərində 5-6 məscid inşa edilmişdir. Bakı şəhərində və ona bitişik Abşeron rayonunda qeydiyyatdan keçmiş 50 məscid fəaliyyət göstərir.

Əlbəttə, kollektiv dini ayinlərin keçirilməsi üçün ibadət-xanalar lazımdır. Biz bunu şübhə altına almırıq. Lakin tamamilə qanunauyğun bir sual doğur: bölgələrdə istehsal obyektlərinin, təhsilin, səhiyyənin inkişafına yönəldilmiş mühüm sosial və humanitar layihələrin həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac olduğu halda, bu və ya digər dinə sədaqət hisslərinin belə ifadəsi nə dərəcədə aktualdır? İslam dəyərlərinin Azərbaycan ictimai həyatına qayıdışını təcəssüm etdirən məscidlərin və digər obyektlərin belə tələm-tələsik inşası, sadəcə olaraq, dəbdə olan mömin sayılmaq əlaməti deyilmi? Yoxsa bu, milli eyniyyəti vurğulamaq, İslam sivilizasiyasına mənsubiyyəti gözə çarpdırmaq cəhdidir?

Bizim fikrimizcə, məsələnin mahiyyəti başqa müstəvidədir. SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan vətəndaşlarının təhsil sahəsi kimi, dini baxışlar sahəsi də iri dövlətlərin dini modellərinin təzyiqi altında olmuşdur. Demokratikləşmə eyforiyası bir tərəfdən dini etiqad azadlığına gətirib çıxarmış, digər tərəfdən isə ölkənin milli təhlükəsizliyinə qorxu yaratmışdır. Təriqətçilik cərəyanlarının sayı artmağa başlamış, Azərbaycanda din yeni Avropa

(xristian), İran, Türkiyə, ərəb dini modellərinə, ya da "liberal İslam" modelinə yönəlmənin təcrübə obyektinə çevrilmişdi.

Siyasi partiya bayrağı altında radikal islam qruplarını birləşdirməyə cəhdlər göstərilir. Həmin modellərin hər biri transformasiya dövrü yaşayan Azərbaycanın milli reallıqlarında müstəsna iddiasında idi. Bu sahədə milli inkişaf strategiyasını düşünülmüş şəkildə müəyyənləşdirmək və Azərbaycanda dinin yerini və rolunu inamla səciyyələndirmək üçün on ilə yaxın vaxt lazım olmuşdur. Azərbaycanın dünyəvi idarəetmə formasına malik demokratik dövlət olduğu bu gün heç kəsə şübhə doğurmur. Bu, müsəlman və eyni zamanda, nəzərəcarpacaq Avropa aksenti olan çoxkonfessiyalı ölkədir.

Lakin buna baxmayaraq, yeni təfəkkürün formalaşması prosesinə kömək edən bir sıra digər amillər Azərbaycan vətəndaşlarının şüurunu çoxsaylı dini sistemlərin, daha çox isə yalançı təriqət ideologiyalarının sınaq meydanına çevirmişdir. Sosioloqların tədqiqatları göstərmişdir ki, bədnam "Aum Senrike" də daxil olmaqla, heç bir dini təriqət birliyi Azərbaycandan yan ötməmişdir.

Postkommunist Azərbaycanında Xristianlığın protestant yönümlü müxtəlif təriqətçi missioner təşkilatları daha fəal işləməyə başladılar. 1991-ci ildən sonra qısa müddətdə onlar ölkənin müxtəlif bölgələrində 20-dən çox dayaq məntəqəsi yaradaraq, müxtəlif məlumatlara görə, üç mindən beş minədək etnik azərbaycanlıyı sekta üzvlüyünə cəlb etmişlər. Respublikanın yerli əhalisini xristianlaşdırmaq məqsədilə xeyli maliyyə vəsaiti xərclənmiş, onlarca adda xüsusi ədəbiyyat buraxılmış, seminarlar keçirilmiş, təriqətlərin ən perspektivli və sadıq ardıcılıarı daha yüksək səviyyəli hazırlıq keçmək üçün Qərbin müxtəlif xristian mərkəzlərinə göndərilmişlər.

"Qreyter Qreyts Uorld Austriç" ("Həyatverən nemət") Ümumdünya Kilsəsi, "Həyatın sözü" kilsəsi, "Adventistlərin 7-ci gününün presviterianları", "Gideon qardaşlığı", "İxtus" kilsəsi kimi beynəlxalq baptist təriqət təşkilatları burada xüsusilə fəallıq göstərirdilər. "İncilləşdirmə-2000" proqramı təriqət missionerlərinin məqsəd və vəzifələrinin miqyasından xəbər verir. Proqramda iki mininci ilədək Bibliyanı hər beş azərbaycanlı ailəsindən birində yaymaq, respublikanın hər beş vətəndaşından birini xristian missioner təşkilatlarının fəal üzvlüyünə cəlb etmək nəzərdə tutulurdu.

Səciyyəvi haldır ki, göstərilən təriqət təşkilatlarının əksəriyyətinin fəaliyyəti bu və ya digər səbəblərdən hətta bir sıra xristian Avropa ölkələrində və postsovet dövlətlərində qadağan olunmuşdur. Məsələn, Ermənistanda 1995-ci il aprelin 24-də – bədnam "erməni soyqırımı"nın ildönümü günü Yerevanda qeyri-ənənəvi təriqətlərin üzvləri kütləvi surətdə döyülmüş, nəticədə şəhər qriqorian kilsəsinə mənsub olmayan "müqəddəs atalar"dan təmizlənmişdir.

Azərbaycanda isə yaranmış boşluqdan təriqətçilik ideyalarının və baxışlarının kütləvi şüura yeridilməsi üçün məharətlə istifadə edilmişdir. Məsələn, Bakının mərkəzində – Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində Bakı Bibliya İnstitutu deyilən qurum yaradılmışdı və geniş fəaliyyət göstərirdi. Bu təşkilatların ideologiyası təriqət qanunlarına ciddi riayət və dünyəvi həyatın inkar olunmasını tələb edirdi. Bunların əksəriyyəti təriqət üzvlərinə onların ardıcılıqları olmayanlara qarşı davakar – mənfi münasibət aşılayırdı. Ermənistan və Azərbaycanın müharibə vəziyyətində olmasına baxmayaraq, bəzi təşkilatlar ermənilərə "din qardaşları" kimi baxmağa çağırır, "Qarabağ münaqişəsinə və dövlətçilik ideyalarına

biganəliyi, qüvvə və vaxtlarını özlərinin və yaxınlarının nicatına yönəltməyi" təbliğ edirdilər.

Bu qəbil təşkilatların məqsədləri aşağıdakılar idi:

- respublikanın müsəlman əhalisini xristianlaşdırmaq;
- müsəlman dini-etnik konsepsiyası ilə polemika aparmaq, İslamı ləkələyən tezislər yaymaq;
- İrana, Türkiyəyə və Orta Asiyaya soxulmaq üçün Azərbaycanca əməliyyat meydanı hazırlamaq və i.a.

"Əlverişli" şəraitdən istifadə edən missioner təriqətləri əhalinin müəyyən qrupları arasında çox geniş təbliğat aparır, ilahiyyat baxışları və qnoseoloji cəhətdən müxtəlif yalançı dini ideologiyaları, sözün həqiqi mənasında, zorla sıırırdılar. Bütün bu baxışları və ideologiyaları bir şey birləşdirirdi: Azərbaycan istehlakçısına təklif olunan bütün ideoloji surroqat Azərbaycanı parçalamaq və dağıtmaq niyyəti güdən erməni siyasətinin proqram məqsədlərinin yerinə yetirildiyini əyani surətdə göstərirdi.

Erməni separatçılarının sərfəlidir ki, işğal edilmiş ərazilərdən olan məcburi köçkünlər nəinki özəli torpaqlarına qayıtmaq uğrunda mübarizə üçün təşkilatlanmasınlar, əksinə, təriqət ehkamlarını qəbul edərək yeganə nicat yolunu hər şeyi unutmaqda, onların ailələrini doğma ocaqlarından didərgin salanları və yurdlarını viran qoyanları bağışlamaqda görsünlər.

Biz dini etiqad azadlığı prinsipini şübhə altına almırıq. Bu mövqə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəqiq əksini tapmışdır. Dini plüralizm bütün dini cərəyanların nümayəndələrinə münasibətdə tolerantlığın öncül olduğu Azərbaycan cəmiyyətinin əsaslarından biridir. Lakin Azərbaycanın heç bir vətəndaşı din pərdəsi altında antimilləli təbliğat aparan, habelə dövlətçiliyin dağılmasına kömək göstərən, gələcək vətəndaş münaqişələrinin təməlini qoyan, ölkə vətəndaşlarını dini dözümsüzlüyə, dövlət və dünyəviliklə bağlı hər şeyə biganəliyə çağıran, müsəlman-

ların, təriqətçi olmayan xristianların və iudaistlərin baxışlarına qeyri-müqabil və dözümsüz münasibət göstərən təşkilatların qanun qarşısında labüd surətdə məsuliyyət daşdığını da şübhə altına almamalıdır.

Başçıları bu və ya digər təriqətçi missioner təşkilatın üzvü olan bəzi qeyri-hökumət birlikləri Qərb donorlarından iri qrant alıcıları statusuna malik olmuşlar, halbuki onlarca digər qeyri-hökumət cəmiyyəti də bu donorların diqqətindən kənarda qalmışdır. Beləliklə, üçüncü sektorun təsiri vasitəsilə həmin donor təşkilatların əsas ideyaları kütləvi şüura yeridilir. Lakin Azərbaycan cəmiyyətinin sağlam mənəvi-əxlaqi simasının formalaşmasında problemlər yaradan təkəcə ölkəni incilləşdirmək məqsədi güdən təriqətçi missioner təşkilatları deyildi.

1997-ci ildə "Dini etiqad azadlığı haqqında" qanunda xaricilərin Azərbaycan ərazisində missionerlik fəaliyyəti ilə məşğul olmasını qadağan edən dəyişikliklər olunması ölkənin incilləşdirilməsi təhlükəsinin qarşısını qismən alsa da, bu dini qurumların qeyri-qanuni fəaliyyəti və cəmiyyətin dini identikliyi problemi hələ də aktual olaraq qalır.

Yuxarıda qeyd etmişdik ki, müstəqillik əldə edəndən sonra Azərbaycan İslamın Türkiyə, İran, Səudiyyə Ərəbistanı modellərinin ölkənin ictimai həyatında sınaqdan keçirilməsi üçün meydana çevrilmişdi. Müstəqillik qazanıldıqdan az sonra ölkədə İran tərəfindən maliyyələşdirilən çoxlu sayda mədrəsə meydana gəldi. Ali məktəblərdə ilahiyyat fakültələri açıldı, burada Türkiyədən gəlmiş müəllimlər çalışırdılar. Səudiyyə Ərəbistanı və Küveyt xeyriyyə cəmiyyətləri Azərbaycanda çox böyük İslam Universitetinin tikintisini maliyyələşdirməyə başladılar.

Nəticədə əhali Azərbaycan cəmiyyətinin eyniləşdirilməsinə imkan verən milli dini modeli axtarmaq dilemması qarşısında qaldı. Tamamilə aydındır ki, əhalinin əksəriyyəti müsəlman olan ölkə üçün global qərbləşmə müstəm-

ləkəçiliyi epoxasında cəmiyyətdə İslamın rolu və yeri haqqında dəqiq müəyyən edilmiş xəttin olmaması ciddi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Ən görkəmli İslam alimlərindən olan Yusif əl-Kərdavi yazır: "Müstəmləkəçiliyin növlərindən ən təhlükəlisi ideya müstəmləkəçiliyidir. O, torpaqları deyil, zəhinləri zəbt edir, zəka isə toplardan deyil, qələmdən istifadə edir" Sosiomədəni məkanın bu cür müstəmləkələşdirilməsi "yeni demokratiyalar"ın transformasiyası nəticəsində baş verir.

Lakin cəmiyyətdə demokratik meyillərin genişlənməsi ilə müşayiət edilən liberallaşma dini kosmopolitizmə gətirib çıxarmamalıdır. Çünki müəyyən mənəvi-əxlaqi meyarlar və qaydalar olmadan cəmiyyət öz üzvlərinin kamil və hərtərəfli inkişafına təminat verə bilməz. SSRİ-də kommunist ideologiyası uzun illər boyu insanları dindən ayırmağa, onları sosial gerçəkliyi ateistcəsinə qavramaq ruhunda tərbiyə etməyə cəhd göstərmişdir. Lakin bu ideyası layihə iflasa uğradı. Bütün bu illər ərzində dini ənənələr qorunub saxlanaraq nəsilən-nəslə ötürülmüşdür. Ona görə də dini siyasi konyunktur silahına çevirmək deyil, cəmiyyətə xidmətə yönəltmək çox əhəmiyyətlidir.

Azərbaycanda cəmiyyətin indiki dini qavrayışı bir neçə amilin təsiri altında formalaşır. Əvvəla, bu, keçmiş sovet dövründən miras qalan mənəvi-əxlaqi boşluğun doldurulmasıdır. SSRİ-nin süqutu dini ibadət müəssisələrinin mükəmməl şəkildə fəaliyyətə başlamasını, dini ənənələrin cəmiyyətə qayıtmasını, cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi dayaqlarının təşəkkülündə dinin üstün rolunu şərtləndirdi. İkincisi, XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində dünyada gedən global proseslər – yəni, (1) keçid cəmiyyətlərində "İslam dirçəlişi", (2) Qərb və Şərq dünyalarının geosiyasi toqquşması əhalinin dini şüuruna əhəmiyyətli təsir göstərir. Əgər ötən əsrin ortalarında bəşəriyyət SSRİ ilə ABŞ arasında müharibə təhlükəsi qarşısında durmuşdusa, hazırda

bu təhlükə sivilizasiyalı dünya ilə, təəssüf ki, müəyyən siyasət nəticəsində müsəlman siması almağa başlayan terrorizm arasında müharibə qorxusudur.

Bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, belə geosiyasi toqquşma dünyada İslamın rolunun artması ilə bağlıdır. S.Hantinqton yazır: "Xristianlıq, ilk növbədə, başqa dinlərin tərəfdarlarını döndərmək yolu ilə, İslam isə həm döndərmək hesabına, həm də əhalinin yüksək artımı vasitəsilə genişlənir. Ötən əsrin 80-ci illərində dünyada sayı ən yüksək həddə – 30 faizə çatan xristianların faiz nisbəti bərabərləşmişdir, hazırda isə aşağı düşür və yəqin ki, 2025-ci ildə onların sayı dünya əhalisinin 25 faizini təşkil edəcəkdir. Əhalinin son dərəcə yüksək tempə artması nəticəsində dünyada müsəlmanların sayı böyük sürətlə artmaqda davam edərək üçüncü minilliyin əvvəlində dünya əhalisinin 20 faizinə çatacaq və sonrakı bir neçə il ərzində xristianların sayını ötərək, ehtimal ki, 2025-ci ildə 30 faizə çatacaqdır".

Üçüncüsü, transformasiya dövlətlərinin "siyasi modernləşmə"si cəmiyyətdə dinin rolunun güclənməsinə şərait yaradır, çünki yeni siyasi elita təşəkkül tapır. Tarixə müraciət etsək görürük ki, istər Qərbi Avropada, istərsə də Şərqdə din yönümlü siyasi qüvvələr dövlətin siyasi modernləşməsi dövründə və yeni sosiomədəni meyillərin təsiri ilə meydana gəlmişlər. Hərçənd, Amerikanın "inkışafın sosiologiyası" nümayəndələri tərəfindən işlənilən hazırlanmış "siyasi modernləşmə" nəzəriyyəsi Qərb sentrizmi yönümlü olduğundan İslamın Afrika–Asiya dövlətlərinin ictimai-siyasi həyatına sabit təsir göstərməsi amilini nəzərə almırdı. Bu ictimai-siyasi həyat İslamın din kimi spesifikliyi, başlıcası isə, həmin dövlətlərin ictimai inkışafının baş verdiyi tarixi, iqtisadi və siyasi şəraitlə bağlı idi.

Belə səhv araşdırma nəticəsində İslamın rolu onun yayıldığı ölkələrin siyasi inkışafına, əslində, təsir

göstərməyən amil səviyyəsinə endirilirdi, halbuki bunun tam əksi açıq-aşkar idi. Ona görə də "siyasi modernləşmə" mərhələsində transformasiya məkanlarının dünyəviləşməsindən son dərəcə ehtiyatla danışmaq lazımdır. Qlobal dini dirçəlişin digər təzahürləri kimi, İslam dirçəlişi də eyni vaxtda həm modernləşmənin nəticəsi, həm də onunla əlbəyaxa döyüşə girmək cəhdidir".

Modernləşmə prosesində ön səhnəyə, adətən, dini siyasi qüvvələr çıxır. Tədqiqatlar göstərir ki, onlar praktiki surətdə bu qəbil transformasiya cəmiyyətlərinə xas olan vahid xarakteristikalara malik olurlar. Ötən əsrin 70-ci illərinə nəzər salsaq, İslam dəyərlərinin yayılmasının və cəmiyyətin "islamlaşdırılması"nın baş verdiyi oxşar meyilləri müşahidə edə bilərik. Bu, "İslam dünyası"nda urbanizasiyanın görünməmiş sürəti, "kommunikasiya inqilabı", əhalinin ənənəvi təbəqələrinin modernləşmə proseslərinə cəlb olunması ilə bağlı idi. Bu isə "kütlələrin görünməmiş miqyasda siyasətə cəlb edilməsinə" kömək göstərirdi.

Təbiidir ki, müasir dövrdə İslamın ictimai şüura təsirindən danışmaq və iyirminci əsrin sonunda "İslam dirçəlişi"nin Şərq yarımkürəsinə təsirinə məhəl qoymamaq, əslində, on altıncı əsrin sonunda protestant reformasiyasının Avropa siyasətinə təsirini inkar etmək kimidir.

İslam hazırda Azərbaycanda kütləvi şüurun formalaşmasına müəyyən təsir göstərməkdə davam edir. Sosial və siyasi layihələr həyata keçirilərkən bunu nəzərə almaq lazımdır. Cəmiyyətdə dinin yeri həm tarixi, həm də sosial-siyasi amillərlə müəyyən olunmuşdur. Dünyada gedən proseslər, birüzlü qloballaşma müsəlmanların həyatında İslam amilinin rolunu daha da gücləndirir, İslam mədəniyyətində həmrəyliyin möhkəmlənməsinə və onun genişlənməsinə imkan yaradır. Azərbaycan (açıqını deyəcəyik) "İslam dirçəlişi"nin reallıqlarını öz üzərində hiss edir və təsadüfi deyildir ki, cəmiyyətdə İslam problemlərinə maraq getdikcə ar-

tır. Şübhəsiz ki, "İslam dirçəlişi"ndən bəhs edərkən biz heç **də** dövlətin dünyəvilik xarakterini itirməsinin mümkünlüyündən danışmırıq. Əksinə, biz qloballaşma epoxasında İslamın modernləşməsindən, maarifçi İslamdan danışırıq. Hesab edirik ki, müasir şəraitdə Türkiyənin laisizm (türkcə laqlıq – dünyəvilik) modeli Azərbaycanda maarifçi İslam modelinin mümkün variantlarından biridir. Bu da təbiidir, çünki "İslam dirçəlişi" bütövlükdə fundamental islahatı nəzərdə tutur və bu halda "oyanış ümumdır və heç də tək cə fərdi möminliyə aid deyildir".

Dünyəvi dövlətdə din əzəldən cəmiyyətin ancaq mənəvi-əxlaqi yol göstərənı olmalıdır, onun sosial-siyasi mövqeyi siyasi oyunlar və kombinasiyalar vasitəsinə çevrilə bilməz. Vətəndaşların kütləvi şüuru dini normaları ictimai-siyasi həyatda ülviləşdirməyə can atan müəyyən qruplaşmaların radikal-təməlcı əhvali-ruhiyyəsinin və baxışlarının yalançı nümayiş meydanına çevrilməməlidir.

Cəmiyyətdə din amili lazımdır. Lakin tefəkkürün və informasiyanın sirkulyasiyası, qlobal təbəddülatlar və proqnozlaşdırılan "sivilizasiyaların toqquşması" erasmda yalnız konfessiyalararası dialoq, tolerantlıq milli eyniyyəti qoruyub saxlamağa və onun postindustrial epoxaya keçməsinə imkan yarada bilər.

Çox vaxt dövlətlərin transformasiyası ilə yanaşı, milli eyniyyətin itirilməsi cəmiyyətin mükəmməl inkişafını ləngidən böhrana gətirib çıxarır. Buna görə də filosoflar, politoloqlar və sosioloqlar tez-tez deyirlər ki, bəşəriyyət "böhranın normallaşması" dövründə yaşayır, yəni, mövcud dünya nizamı daimi, xroniki ümumi böhrandan ibarətdir və bu böhran vaxtaşırı normallaşaraq dövlətlərin və cəmiyyətlərin qismən inkişafına kömək göstərir. "Tarixi təcrübə getdikcə qəhrəmanlıq eposundan acı bağıracaq kimi uzanan operaya çevrilir. Böhran və onun normallaşması haqqında deyilənlərin ən heyretləndirici əlamətlərindən biri sosial

dəyişikliklər və tarixi təkamül haqqmda nikbin söhbətlərin iflasa uğramasıdır".

Modernləşmə prosesində kütləvi şüurda dinin rolunun güclənməsi tez-tez baş verir. Lakin keçid cəmiyyətləri üçün relevant olan mədəni və mənəvi dini dəyərlər təməlciliyə çevrilməməlidir. Hərçənd tarixi təcrübə göstərir ki, "təməlcilik"... daha çox əhalinin öz İslam irsini bilən və bununla fəxr edən savadlı təbəqələrinin ideologiyasıdır. Bu, savadsız xalq kütlələrinin səfərbər edilməsində səmərəli vasitə ola bilsə də, onların dini deyildir".

S.Hantinqton bu fikirdədir. O, davakar Misir islam qruplaşmalarının liderlərini təhlil edərək yazır: "Onların çoxu iyirmi-otuz yaşlı gənclər idi. Səksən faizi tələbə, yaxud universitet məzunı idi. Yarıdan çoxu elit kolleclərdən, yaxud tibb, mühəndislik kimi ən elmtutumlu texniki ixtisas sahələrindən idi. 70 faizdən çoxu "adi, lakin kasıb olmayan təbəqələrdən çıxmışdı və ailələrinin ali təhsil almış ilk nəslı idi".

Aydındır ki, qloballaşma dövründə yeni siyasi elitələr formalaşdırın siyasi modernləşmə çox vaxt ön səhnəyə siyasi fəaliyyətdə mənəvi dəyərləri başlıca prioritet hesab edən və siyasi məkanı daha da təkmilləşdirməyə qadir olan texnokrat siyasətçiləri çıxarır. Türkiyənin təcrübəsi buna əyani misaldır. Lakin başlıcası budur ki, din, – istər İslam, istərsə də Xristianlıq, – dünyəvi dövlətdə siyasi hakimiyyətə çatmaq vasitəsi kimi istifadə edilməsin, dinin cəmiyyətdə ancaq mənəvi-əxlaqi oriyentir rolunu yerinə yetirməsini nəzərdə tutan səmərəli dövlətçilik xəttinə mane olmasın.

Əlbəttə ki, modernləşmə İslamı sıxışdırıb aradan çıxarmaq cəhdi kimi qəbul edilməməlidir. Qərbin hazırda regionuza tətbiq etdiyi ideya – cəmiyyət və dövlət həyatının modernləşməsi, vətəndaş cəmiyyətinin, hüquqi dövlətin qurulmasına kömək və i.a. zamanın tələbidir. Lakin o, praktika gerçəkləşdirilməyə başlayan kimi əhalinin savadlı tə-

bəqələrinin bir qismində Qərbin niyyətlərinin səmimiliyinə şübhə yaranır, belə ki, bu niyyətlər ekspansiya cəhdi kimi təsəvvür edilir. Çox vaxt da bu şübhələr əsassız olmur.

Məsələ bundadır ki, qloballaşmanın təbiətinin məhdud mənada başa düşülməsi bəzi hökumətlərin qarşılıqlı asılılıqdan sui-istifadə etməsinin, birtərəfli siyasətin köməyi ilə ondan ancaq öz mənafeləri üçün yararlanmağa çalışmaları-nın səbəblərindən biridir. Bu zaman da tilsimli dairə yara-nır: dəyişikliklərə getməmək, vaxtı ötüb keçmiş köhnədən yapışmaq olmaz; hər şey olduğu kimi qalsa, təsəvvür edil-diyindən daha pis olacaqdır.

Modernləşmə yolu bəzən əhalinin geri qalmış hissəsinin, dini radikalizm tərəfdarlarının müqaviməti ilə rastlaşır. Bu-nu biz bu və ya digər formada Azərbaycanın müasir həya-tında da müşahidə edirik. Lakin çətinliklər ictimai həyatın və dövlət həyatının yeniləşdirilməsinə mane olmamalıdır. Dünya birliyinin bir hissəsi kimi Azərbaycan bəşəriyyətin magistral inkişaf yolundan kənarda qala bilməz.

Qloballaşma dövründə ideologiya yaşaradırmı? Bu sualın aktuallığı bütövlükdə dünyanın inkişafının gedişindən doğur. Lakin onun birmənalı cavabı yoxdur. Bizcə, dəqiq ifadə olunmuş inkişaf strategiyasına malik dövlət qurmaq üçün təkcə indiki nəsillər deyil, həm də gələcək nəsillər qarşdakı konkret milli məqsədləri görməli və onlara doğru elə bugündən irəliləməyə başlamalıdırlar.

Əvvəlcə, global transformasiyalar dövründə milli ideya-nın nə demək olduğu sualına cavab verməyə çalışaq. Bu, millətin, yaxud etnosun ümumi ali mənafeələrini əks etdirən fenomendir, onu alimin və ya yazıçının kabinetində yaratmaq, quraşdırmaq olmaz. İnsanların zəkasına və ürəyinə sə-mərəli təsiri baxımından heç bir sosial ideya xalq ruhunun dərinliklərində yaşayan milli ideya ilə rəqabət apara bilməz və bu ideyanın daşıyıcısı yalnız xalqdır.

İdeologiya intellektualların yaratdıqları konsepsiyalarla məhdudlaşır və "elmi biliklərdən tutmuş dinə qədər və həqiqiliyindən, yaxud saxtılığından asılı olmayaraq, gündəlik məqbul davranış təsəvvürlərində" ictimai və fərdi şüurun bütün sahələrini əhatə edir. Bir sözlə, ideologiya ictimai və siyasi həyatı dolğunlaşdıran baxışlar və ideyalar sistemidir. Milli ideya yeni, əvvəllər mövcud olmayan reallıqlar yaradan insanın praktik fəaliyyəti prosesində gerçəkliyin dərk edilməsinin fəal əlaqə vasitəçisidir.

İdeyalar kütlələrə nüfuz etdikdə maddi qüvvəyə çevrilir; bu, ideyaların təşkiləddici, səfərbəredici və dəyişdirici fəaliyyəti olmadan ictimai həyatın maddi bazisinin inkişafının vaxtı çatmış məsələlərini həll etməyin mümkünsüzlüyünü iddia edən marksizmin müddəasıdır. Eyni zamanda, adi şüurun "nəzəriyyətsizliyini" ehkəmləş-dirmək və onu yalnız ictimai psixologiya ilə bağlamaq da düzgün deyildi. İdeologiyanın sinfin "mütəfəkkirləri" tərəfindən yaradıldığını hesab edən Marks, bununla belə, inkar etmirdi ki, "bütün sinif öz maddi şəraiti və müvafiq ictimai münasibətlər zəminində" təkcə "xüsusi duyğular və xəyallarını" deyil, həm də "düşüncə və dünyagörüşü tərzlərini" yaradır.

Müasir sosial fenomenologiya hesab edir ki, davranışın tənzəimlənməsi dəyərləri və mənafeləri konseptuallaşdıran "gündəlik nəzəriyyələr" in köməyi ilə həyata keçirilir. Bu zaman nəzəriyyənin gündəlik həyatda mənimsənilməsi "artıq davranışın mədəni formanın zahiri tələblərinə uyğunlaşması praktikasında başlayır və davranışın rəmzi cəhdlərinin mənasının tədricən izah edilməsi, başa düşülməsi və dəqiqləşdirilməsi səciyyəsi daşıyır".

Hazırda yeni minilliyin milli ideologiyası həm Qərbin, həm də qeyri-Qərbin, həm "yeni sağlar" ın, həm də "yeni sollar" ın, bəlkə də "yeni mərkəzcilər" in də ən yeni nəzəri

və ideya-siyasi doktrinalarını süzgəcdən keçirmədən formalaşdırıla bilməz. Keçid, transformasiya dövrü şəraitində bəzən bu proses ictimai şüurda gözə çarpmadan gedir.

Sivilizasiyaların, dövlətlərin, siyasi rejimlərin tarixi sübut edir ki, aydın şəkildə ifadə edilmiş məqsədli yollar göstərilmədən, oykuməndə öz yerini müəyyənləşdirmədən, özünün "Mən-sivilizasiya"sını qoruyub saxlamağın təminatı sayılan dəyərlər və əxlaq sistemi olmadan sabit və inkişaf edən birliklər olmur. Bunlar dini baxışlarda, ictimai şüurda, dövlət aktlarında, tərbiyə və təhsilə dair məqsədli göstərişlərdə, nəhayət, milli ideologiyada əks olunmuşdur. Onların sayəsində insan öz dünyasını adekvat şəkildə qavrayır, öz sivilizasiyasının xüsusiyyətlərini mənimsəyir, siyasi və sosial məkanda şüurlu şəkildə hərəkət edir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi, Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında 2001-ci ildə imzaladığı fərmanlar, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanılması məsələləri barədə Azərbaycan xalqına müraciəti təkcə keçmişə ehtiram əlaməti, yaxud qoruyucu mühafizəkar əhvali-ruhiyyənin təzahürü deyildir. Bu, zamanın tələblərinə, modernləşməyə keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə milli sosiomədəni prioritetləri siyasi prosesdən kənarlaşdırmağa qadir olan qloballaşmanın tələblərinə cavab idi. Milli yönümlü belə siyasətin əsasında öz xalqının tarix və mədəniyyətini, onun milli mentalitetinin mahiyyətini, mənlik şüurunu və milli "Mən"ini qoruyub saxlamaq səyləri durur.

Qeyd edək ki, bütün bunların əsasını milli ideologiya təşkil edir. Bu, son dərəcə mühüm fenomendir, çünki SSRİ-nin süqutundan sonra Azərbaycanın keçirdiyi sosiomədəni böhranın başlıca səbəbi ənənəvi dəyərlərin və normaların tənzimləyici rolunun aşağı düşməsi idi. Bütün bunlar

ənənəvi dəyərləri əvəzləyən, lakin hələ kök salmağa macal tapmayan universal dəyərlərin sürətlə ucuzlaşması fonunda baş verirdi. Böhranın aradan qaldırılması, cəmiyyətin yeni dəyər və mənəvi-etik seçim kimi milli birlik əsasında makrososial inteqrasiya üsullarının axtarışı ciddi problem olaraq meydana çıxmışdı. Nəticədə, sosial inteqrasiyanın və makrososial tənzimləmənin əldə olunmuş səviyyəsi saxlanılmaqla, universal göstərişlərin rolu güclənməyə başladı.

Bəşəriyyət tarixində belə vəziyyətlər dəfələrlə olmuşdur. Ancaq əsl milli mənafeləri yalnız yeni, modernləşməyə yönəlmiş, universal və milli başlanğıcların bərabərliyini qəbul edən ideologiya müdafiə edə bilər. XVI əsrdə İngiltərədə puritanlığın yayılmasına cavab olaraq, XVIII-XIX əsrlərdə kontinental Avropada Fransa inqilabının gətirdiyi dəyişikliklərə cavab olaraq, XX əsrdə sovet təhlükəsi ABŞ-da mühafizəkarları liberal dəyərlərin və təsisatların müdafiəçisinə, liberalları isə öz milli prioritetlərinin müdafiəsi üçün klassik liberalizmin ifadəçilərinə çevirəndə meydana çıxan konservatizm belə idi.

Dünya azərbaycanlılarının 2001-ci il noyabrın 9-10-da Bakıda keçirilən birinci qurultayını da bu mövqedən şərh etmək lazımdır. Məsələ bundadır ki, millətin gücünü təkcə onun birliyi və monolitliyi deyil, həm də milli özünüdərkli və mentaliteti qoruyub saxlamaq səyləri müəyyən edir.

Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyev öz fəaliyyəti ilə bizə məhz bu həqiqəti çatdırmışdır. Ona görə də Azərbaycanın yeni nəsildən olan siyasətçilərinin tarixi legitimliyinin dərəcəsi bu nəslin rəşadətli siyasi xəttinə varisliyi, onun mədəniyyət səviyyəsinə, tərbiyə tərzinə uyğunluğu ilə ölçüləcəkdir.

Qloballaşma və qarşılıqlı əlaqə kontekstində Azərbaycanın modernləşməsi necə olmalıdır? Qarşılıqlı əlaqəni rədd edərək və milli "Mən"i qoruyub saxlayaraq modernləşə bilərmi?

Cavab həm sadə, həm də mürəkkəbdir. Bu tarixi yolu bütün Cənub-Şərqi Asiyanın, əslində, bütün ölkələri keçmişdir. Yaponiya intellektuallarının modernləşmə konsepsiyası "Qərb texnologiyaları, yapon ruhu" aforizmi idi.

Azərbaycanda 1993-cü ildən başlayan modernləşmə ideologiyası çoxcəhətliyi sayəsində səmərəli olmuşdur. O, inkişafının ilk səviyyəsində ideologiyaya az bənzəyirdi, daha çox qloballaşma şəraitində ölkənin strateji inkişaf konsepsiyası funksiyasını yerinə yetirirdi.

Modernləşmə ideologiyasının 1996-cı ildə formalaşan ikinci və əsas səviyyəsi ölkə əhalisinin ən fəal hissəsini özünə cəlb etdi. Bu səviyyədə yeni mühafizəkarlıq, liberalizm, sosializm və vətənpərvərlik prinsipləri vəhdət halında birləşdi. Digər ölkələrlə müqayisədə dünya kontekstində onlara çatmaq və regional kontekstdə isə qabaqlayıcı inkişaf ideyası modernləşmənin milli ideologiyasının əsası oldu. Bu ikili məqsəd ölkəmizdə son iki yüz ildə tətbiq edilmiş "müstəmləkə şüuru" komplekslərinin aradan qaldırılmasına kömək göstərir.

Milli ideologiyanın inkişafının üçüncü səviyyəsi cəmiyyətdə antimodernizm ovqatını "söndürə", ənənəçilik təzahürlərinin qalıqlarını neytrallaşdırma bilən kənar amortizator rolu oynamalı idi. Beləliklə, milli ideologiya əhalinin obyektiv olaraq ölkənin modernləşmə yolu ilə irəliləməsinə müqavimət göstərən təbəqələrinə yönəlmişdi. Bu zaman başlıca vəzifə Azərbaycanda sosial və texnoloji dəyişiklikləri həyata keçirmək, habelə milli mədəniyyətin özünəməxsusluğunun qorunub saxlanılmasına təminat vermək, etibarlı sosial müdafiəni və əlbəttə, şəxsiyyət azadlığını təmin etmək, beləliklə də, iqtisadi səmərəliliyi sosial ədalətlə birləşdirmək idi.

*Ramiz MEHDİYEV,
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İcra Aparatının rəhbəri,
həqiqi dövlət müşaviri, akademik*

Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi

Yeni minillikdə Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişaf fəlsəfəsini üç determinantın – milli ideyanın formalaşması, şəxsiyyətin rolunun tanınması və millətin məqsədyönlüliyünün dəstəklənməsi determinantlarının təsir dairəsində nəzərdən keçirmək lazımdır. XXI əsrdə Azərbaycanın simasını bu amillər bəri başdan müəyyən edir.

Əsas ideoloji paradigmların təşəkkülü tarixinə ötəri nəzər salaraq və milli ideya məkanında ehkam və dəyərlərin konvergenziyasının mümkünlüyünü nəzərdən keçirərək, onlardan hər birinin son illərdə Heydər Əliyev siyasətinin nailiyyətlərindən biri olduğunu təsdiqləyərək indiki reallıqların təhlilinə keçək və milli Azərbaycan siyasətinin mənzərəsini yenidən canlandırmağa çalışaq.

Bu gün zamanəmiz suallar zamanəsi kimi təsəvvür olunur; elə suallar ki, onlara cavabı, çox güman, siyasətçilərin yeni nəsli – iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasına yönəldilmiş siyasi xətti davam etdirməyə, onun cəmiyyət üçün məqbulluğunu təmin etməyə, ənənə və təməlləri qorumağa, cəmiyyətin qarbleşdirilməsini (vesternizasiya) uyğunlaşma imkanlarımızın səviyyəsinə çatdırmağa qadir modernistlər nəsli verəcəkdir.

Alman sosioloqu Maks Veber peşə seçimi olaraq siyasətçilər və siyasət barədə düşüncələrində təkə iradəni, ağıl,

ehtirası, borc hissini, xarakteri deyil, həm də fəhmi – "real-lıqların təsirinə daxili mütəşəkkilliklə və təmkinlə uyğunlaşmaq bacarığını..." siyasətçinin həlledici psixoloji keyfiyyəti sayırdı. Axı məhz real vəziyyətə xüsusi həvəslə nüfuz etmək bacarığı dövlət idarəetmə strategiyasının işlənilib hazırlanmasına və lazımı anda düzgün qərar qəbul olunmasına kömək edir. Belə siyasətçilər həmişə öz diqqətlərini siyasətçinin əsas və real silahdaşı olan cəmiyyətə yönəlir və formalaşmış olan siyasi xəttin varisliyinə müsbət təsir göstərilir. Nəticədə yeni siyasi paradigma, məkan, təfəkkür, mədəniyyət yarana bilər. 2003-cü ilin prezident seçkiləri nəticəsində məhz belə olmuşdur.

Ehtimal etməyə bütün əsaslar var ki, bu seçkilər milli siyasətin məkanını genişləndirir. 2003-cü ilin prezident seçkiləri əvvəlki seçkilərdən tək cəmiyyətə deyil, həm də ölkənin siyasi inkişaf mərhələsi ilə fərqlənir. Başqa sözlə desək, prezident seçkiləri gənc Azərbaycan demokratiyası üçün növbəti kamillik imtahanı oldu və yeni minillikdə Azərbaycanın necə bir dövlət olacağının bünövrəsini qoydu.

Yeni dövr başlanır, amma necə bir dövr? Bu suala Heydər Əliyevin son illər ərzində ölkədə yaratdığı siyasi və iqtisadi vəziyyət cavab verir. Öz mahiyyəti etibarilə yeni dövr cəmiyyətin inkişafının maraqlarına və tələblərinə uyğun olmayan, milli siyasi məkanı məhdudlaşdıran yolu inkar edir. Eyni zamanda, bu dövr ölkənin gələcək inkişaf istiqamətlərini də müəyyənləşdirir.

Ölkənin siyasi inkişafının 2003-cü ildəki mərhələsi göstərir ki, siyasi hakimiyyət, resurslar və statuslar uğrunda mübarizə həmişəkindən daha kəskin xarakter almışdır. Seçkiqabağı kampaniyada iştirak müxalifətin bir çox xadimləri üçün özlərinin cəmiyyətdəki mövqelərini qoruyub saxlamaq və ya yaxşılaşdırmaq məqsədi deyil, partiyada tam hakimiyyət uğrunda və öz siyasi gələcəyi uğrunda amansız çarpışmadan duruş gətirmək məqsədi daşmışdır. Lakin hə-

min xadimlər bu mübarizədə yalnız bir cəmiyyətə deyil, həm də ölkənin və xalqının mənafeələrinin mahiyyətini anlamaq və dərk edə bilməyərək tarixi prosesdən kənarda qalmışlar.

Bizə elə gəlir ki, qüvvələrin sınaq dövrü sona yetmişdir. İndi ölkənin siyasi quruluşunu təkmilləşdirməkdən, yeni şəraitə uyğun gələn milli ideologiya hazırlamaqdan, iqtisadiyyatı modernləşdirməyin səmərəli yollarının axtarışından, habelə şəxsiyyətin və dövlətin mənafeələrinə cavab verən siyasətin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsindən söhbət gedir. Bu baxımdan milli ideologiya sağlam vətənpərvərlik, vətənə məhəbbət hissi kimi öz torpağına hörmət, doğma xalqının özünəməxsus keçmişə malik olmaq və üzvi şəkildə inkişaf etmək hüquqlarını tanımaq kimi təsəvvürə gətirilir. Tarixi yaddaş konyunktura müvafiq surətdə yenidən formalaşdırılması mümkün olan ölü material deyildir, əksinə, öz kökləri ilə güclü, öz təzahürlərində bənzərsiz və öz imkanlarında qüdrətli olan canlı orqanizmdir.

Cəmiyyət insan şəxsiyyətinin inkişafını təmin edən, adamlarda mənilik və ləyaqət, haqq-ədalət, qanuna hörmət hissləri doğuran biliklər sisteminin zəruriliyinə daim ehtiyac duyur. Belə sistemi yalnız keçmiş və bugün barədə dərinləndirmək, gələcək üçün proqnozlar vermək sayəsində qurmaq olar. Bundan ötrü fikir, hisslər, intuisiya və sair xüsusiyyətlərin sintezi gərəkdir. Mənəviyyatla birləşməyən bilik təhlükəli ola bilər. Ötən illərin tarixi təcrübəsi göstərmişdir ki, cəmiyyətdə canlı və anlaşıqlı ideya olmadıqda, dövlətin və millətin siyasi, iqtisadi və mənəvi inkişafının əsasları sayılan ideoloji oriyentirlər olmadıqda hökmən boşluq yaranır və o, müxtəlif və çox vaxt bir-birinə zidd, ənənəvi sosial-mədəni normalarla vəhdət təşkil etməyən siyasi nəzəriyyə və ideologiyaların qarışığı ilə dolur. Bu,

dövlətçiliyin formalaşması prosesinə və millətin simasına mütləq təsir göstərir.

1991-1993-cü illərin praktikasi göstərdi ki, dövləti kortəbii, situativ şəkildə idarə etməyə, ictimai şüuru zorakılıqla ideologiyasızlaşdırmağa can atmaq nəyə gətirib çıxara bilər. Odur ki, ideoloji sistemi cəmiyyəti mənən dirçəltməyə, onun yaradıcılıq potensialını gücləndirməyə, ictimai şüuru uğurlu dövlət quruculuğunun başlıca amilinə çevirməyə qadirdir struktur kimi qurmaq niyyəti Heydər Əliyev siyasətinin əsası olmuşdur. Cəmiyyət-dövlət sistemində insanın yeri və rolu barədə biliklərin məcmusu kimi, milli mənafelərin daxili və xarici siyasət meydanında həyata keçirilməsinin çox mühüm mexanizmi kimi milli ideologiya yeni zamanənin prioritetinə çevrilmişdir.

"Azərbaycançılıq" anlayışı milli siyasi diskursda nisbətən yaxın vaxtlardan işlədilir. O, ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və millətləri ümumdövlət mənafeləri və dəyərləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyasının verballaşdırılması kimi 1992-1993-cü illərdə xüsusilə geniş yayılan şovinist və separatçılıq əhvali-ruhiyyəsinə qarşı mübarizə ideyası kimi meydana gəlmişdir. Yeni anlayış ictimaiyyət tərəfindən kifayət qədər tez dəstəklənmiş, təzə, məzmunlu elementlərlə dolğunlaşmışdır. Düşünürük ki, indi "azərbaycançılıq" artıq milli ideologiyanın ilk nümunəsi hesab edilə bilər.

Elmi nəşrlərdə ideologiya sosial qrupların və ya bütün cəmiyyətin mənafelərini ifadə edən, sosial reallığı bu mənafələr prizmasından izah edən və əməli fəaliyyət direktivləri olan nəzəriyyələr, ideyalar və məlumatlar sistemi kimi müəyyənləşdirir. İdeologiya anlayışının şərhı dəfələrlə dəyişmişdir. İndi ideologiyaya cəmiyyətin mənəvi həyatının fenomeni, ictimai şüurun spesifik səviyyəsi kimi baxılır. İdeoloji düşüncənin spesifikasiası onun dəyər yönümlülüüyü olub sosial gerçəkliyin, ictimai qaydaların, dövlət quruluşunun və sairin qiymətləndirilməsini əhatə edir.

İdeologiya mühüm sosial funksiyaları yerinə yetirir: mövcud reallıqlara haqq qazandırır və yaxud inkar edir, insanlارın fərdi və ya kollektiv davranışı amili kimi çıxış edir, sosial fəaliyyət proqramlarının hazırlanmasına kömək edir.

Deyilənləri nəzərə alaraq təsdiq edə bilərik ki, özünün bütün tərkib hissələri ilə birlikdə azərbaycançılığı tamamilə milli ideologiyanın konkret, spesifik forması hesab etmək olar. Azərbaycançılıq ideyası bir neçə nisbətən müstəqil təhlil cəhəti üzrə nəzərdən keçirilə bilər:

– əsasən antropologiya (etnologiya), etnoqrafiya, sosial psixologiya, linqvistika çərçivəsində nəzərdən keçirilən etnomədəni cəhət;

– sosiologiyanın, politologiyanın və digər cəmiyyətşünaslıq elmlərinin köməyi ilə açılan sosial-siyasi cəhət;

– beynəlxalq siyasət və hüquq sahəsində və digər sahələrdə kompleks elmi fənlər vasitəsilə işlənilən hazırlanan geosiyasi cəhət.

Lakin başlıcası odur ki, – bunu xüsusi vurğulamaq istərdik, – araşdırılan problemin tək cəhəti çərçivəsində qapanıb qalmaq olmaz, çünki bu halda biz ölkədə yaşayan bütün etnosların həmrəyliyinin, sabit, tarixən perspektivli cəmiyyətin şərti kimi onların qarşılıqlı fəaliyyətinin əsası kimi azərbaycançılıq ideyasını sadəcə olaraq köklü surətdə əhatə edə bilmərik.

Məruz qaldığı bütün sınaqlara baxmayaraq, milli dövlət ideologiyası kimi azərbaycançılıq bu gün bizim qarşımızda dəqiq ifadə edilmiş ideya kimi durur. Onun ümumi tarixlə, onlarca millətin və etnik qrupun bir ərəzidə birgəyaşayış təcrübəsi, onların psixoloji xüsusiyyətlərinin yaxınlığı, ümumi mental xarakteristikaları ilə şərtlənən öz bölgüsü var.

İdeologiya olaraq azərbaycançılıq mühüm funksional elementlərlə zəngindir və bunların da mahiyyəti ölkəni mənəvi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən

qorumaqdır. Bu ideologiya inzibati-ərazi quruluşuna görə unitar, siyasi quruluş və dövlət idarəçiliyinə görə hüquqi və demokratik dövlət kimi Azərbaycanın möhkəmlənməsinə və inkişafına yönəldilmişdir. Azərbaycançılıq müstəqil və bənzərsiz Azərbaycanı sivilizasiyalı dövlətlər sırasına çıxaracaq bir yoldur.

Azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyətlər bahasına nail olduğu tarixi sərvətdir. Bu, ilk növbədə, real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanılması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır. Bu gün azərbaycançılıq milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının, ölkədə yaşayan bütün etnosların qardaşcasına qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin çox-əsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin ümumi tarixi təcrübəsidir.

Azərbaycançılıq ideologiyasında vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır. İdeologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir.

Bu deyilənlərdən görünür ki, ideya-nəzəri və siyasi baxımdan azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-biri ilə sıx bağlıdır. Zənnimizcə, azərbaycançılıq coğrafi məkan baxımından neokonservatizmin milli variantı, onun prinsip və ideyalarının Azərbaycanın konkret şəraitində təcəssümüdür.

Metodoloji prinsip baxımından – ümuminin və xüsusiyyətin, yeni birincinin və ikincinin nisbəti baxımından azərbaycançılıq ikinci kimi çıxış edir. Azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-birini zənginləşdirərək vahid tam kimi çıxış edirlər.

Buna görə də azərbaycançılığın milli ideologiya kimi qəbul edilməsi ölkəmizin sivilizasiyalı dövlətlər sırasına daxil olması, ümumdünya oriyentirləri və meyilləri kontekstində daha uğurlu inkişafı üçün möhkəm zəmin yaradır.

Neokonservatizm və azərbaycançılıq öz ləyaqətini itirməmiş xalqın sağlam düşüncəsinə, zəkasına eyni dərəcədə söykənir. Bu mənada vətənpərvərlik öz vətəninə, ölkəsinə, xalqına məhəbbət deməkdir və onun şovinizm ilə, milli müstəsnaqlıq və etnoeqoizm ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Əsrlərin, minilliklərin dərinliklərindən gələn ənənəyə mənsubluq bizim mədəniyyətimiz kimi qədim mədəniyyət üçün dövlətçiliyin əsasını, bütün vətəndaşların rifahı naminə dövlətin mövcudluğunun və inkişafının əsasını təşkil edir. Məhz buna görə zəngin keçmişi olan dövlət fərdi və ya qrup mənafelərinin mexaniki məcmusunun ifadəsi deyildir, əksinə, bütün cəmiyyətin ali mənafelərinin təcəssümüdür. O mənafelərin ki, vətəndaş onların naminə təkcə öz mülkiyyətini deyil, həm də həyatını qurban verməyi bacarmalıdır.

"Vətən, onun tarixi, dili və adət-ənənələri olmadan mən bir heç olardım" fikrini dərk edən fərd vətəndaşa çevrilir, çünki başa düşür ki, "vətənə olan təhlükə şəxsən mənə də, yəni mənim firavanlığıma və hətta həyatıma olan təhlükədir". Məhz bu şəkildə milli ideologiya ilə aşılınmış vətəndaşlıq dövlətin öz tərəqqisini, təhlükəsizliyini, ərazi bütövlüyünü, nəsillərin və milli ruhun varisliyini təmin etmək söylərinin əsas amilinə çevrilir.

Tarixi inkişafın mənasını, intellektual fenomeni və mədəni irsi özündə birləşdirən azərbaycançılığı bu gün belə təsəvvür edirik. Belə ideologiya millətin birliyinə, onun ruhunun əzəmətinə və solumun fəaliyyətinin məqsədyönlüyyətinə çalışaraq gələcəyə körpümüz olmağa qadirdir.

Prezident Heydər Əliyev 2001-ci il noyabrın 9-da Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında dövlətin siyasətini

səciyyələndirərkən onun prioritet hissəsini nəzərə çatdırmışdır: "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycanın dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Dövlət siyasətinin strategiyası olan azərbaycançılıq dolğun ideologiyanın bütün keyfiyyətlərini qazanır, Azərbaycan xalqının bugünü və gələcəyinin qavranılması və qiymətləndirilməsini müəyyən edir.

Xalqın həyatının təşkilinin ali forması, fundamental antropoloji təsisat dövlətdir. Məhz buna görə də dövlətçilikdən məhrum olmuş xalqlar dünya tarixinin səhnəsindən silinmişlər. Xalqın öz dövlətçiliyinə münasibəti barədə rəylərin dairəsi kifayət qədər genişdir və öz dövlətçiliyinə görə qürur hissindən və dövlət atributlarına çox böyük hörmətdən tutmuş "xalqın öz hökumətlərini tənqid etməsindən xoşu gəlir" kimi bizim günlərdə də mənasını itirməyən qədim Roma deyiminədək ən müxtəlif variantlarda özünü göstərir. Bəzi tədqiqatçılar milli dövlət ideyasını beynəlxalq münasibətlərin hakim konsepsiyasına qurban verərək bu ideyanı tarixin arxivinə göndərməyə nə qədər tələssələr də, əslində, biz milli dövlət modelinin müəyyən modifikasiyası ilə qarşılaşırıq. Hər bir dövlətin hər bir vətəndaşına aydın olmalıdır ki, beynəlxalq münasibətlərin təşəkkül tapmış müasir sisteminin əsasını suveren dövlətlər təşkil edir. Milli dövlət öz suverenliyini qorumağa, milli rifahın maksimum səviyyəyə çatmasına nail olmağa çalışır və s. Məhz belə qavrama prizmasından yanaşaraq vurğulamaq lazımdır ki, müasir Azərbaycan dövləti öz vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin etməyə və onların sosial rifahına təminat verməyə qadirdir.

Dünyanı öz gözləri ilə görməyə çalışan hər bir insan təkcə milli ənənəyə deyil, həm də dünya sivilizasiyasına

mənsub olduğunu dərk etməlidir. Ailə, soy, icma, etnos, dil birliyi həyatımıza təbii surətdə daxil olmuş kateqoriyalardır. Lakin daha yüksək, mücərrəd səpkili, yəni millətin fəvqündə duran və onun dünyagörüşünün formalaşmasında fəal iştirak edən dəyərlər var. Bu, milli ideya, milli ideologiyadır ki, onların təsiri nəticəsində dünya tarixi və siyasətinin müəyyənləşdirdiyi məkanda millətlər və dövlətlər yaranır, inkişaf edir, yaşayır, öz nadirliyini qoruyub saxlayırlar. Bu məkanın özünü sivilizasiya telləri birləşdirir və bunlar bir regionun xalqları və dövlətlərinin milli xüsusiyyətlərini inkar etməyərək və kiçiltməyərək onların yanaşı yaşamasını və əməkdaşlığını mümkün edir.

Azərbaycan Avropa ilə Asiyanın qovuşuğunda yerləşən ölkədir. Bizim sivilizasiyamız əsasən iki güclü qüvvənin təsiri altında formalaşmışdır: Şərq təməli və Qərb təsiri. Məlumdur ki, xalqın ictimai-tarixi inkişafının başlıca istiqamətlərini, onun xarakterini, dünya siyasi meydanında davranışını ən çox coğrafi determinizm amili müəyyən edir. Mütəfəkkirlərin bir çoxu coğrafi mühiti siyasi həyat, dövlət quruluşu formalarının və milli varlığın digər formalarının determinantı kimi qiymətləndirir.

Biz bu tədqiqatımız çərçivəsində milli ideologiya kimi azərbaycançılığın mahiyyətini təhlil etməyi qarşıma məqsəd qoymuruq. İndi bu ideologiya dövlətçiliyimizin bir hissəsidir. Hegelin belə bir dahiyənə kəlamını xatırlatmaq kifayətdir: "Xalqın dövlət quruluşu onun dini, onun incəsənəti və fəlsəfəsi ilə, yaxud heç olmasa onun təsəvvürləri və fikirləri ilə, ümumiyyətlə, onun mədəniyyəti ilə birlikdə vahid substansiyanı, vahid ruhu əmələ gətirir. Dövlət fərdiləşmiş bütöv deməkdir, bu bütövdən onun ən yüksək dərəcəli əhəmiyyətli bir tərəfini də ayırmaq olmaz".

Dərk etmək lazımdır ki, biz keçid iqtisadi sistemi olan, vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının formalaşdığı tranzitar cəmiyyətdə yaşayırıq və Ermənistanla müharibə vəziyyətinin

dəyik. Belə bir şəraitdə azərbaycançılıq integrativ ideoloji sistem kimi, "milli ideya" forması kimi təsəvvür edilir. Bu ideyanın əsasında sivilizasiyalı Avrasiya birliyinin bir hissəsi – özünəməxsus milli özgünlüyə, ənənəyə, milli eyniyyətə və mentalitetə malik Azərbaycan haqqında təsəvvür dayanır.

Tarixi inkişafın gedişində integrasiya olunan və formasını dəyişən "milli ideya" dövlət quruculuğu prosesində həmişə mühüm yaradıcı rol oynamışdır. Hələ qədim romalıların imperiya istilaları prosesində formalaşmış öz "milli-dövlət" ideyası vardı: "Qoy başqaları metalı yumşaq və mərməri canlı etsinlər və mahir əllərindəki tişələrlə heykəllər yonsunlar: ey romalı, onlar bunu səndən yaxşı bacarırlar! Sən isə bir şeyi – dövlətlə xalqları idarə etməyi, təkəbbürlüləri bağışlamağı və devirməyi yadında saxla". Tarixin dönüş məqamlarında milli ideya çox vaxt millətin və dövlətin inkişafının yeni istiqamətini müəyyən etmişdir.

Biz "yenidən ideologiyalaşdırmaya və ideologiyasızlaşdırmaya" çağırışlar dövrünü yaşayaraq ideologiya barəsində elə bir konstruktiv baxışa gəlib çıxmışıq ki, indi ideologiyayı obyektiv surətdə zəruri və müsbət hal kimi, siyasi vəzifələrin həlli üçün lazımı vasitə kimi, ölkəni modernləşdirmək üçün çox mühüm milli resurs kimi qavrayırıq. Bununla yanaşı, azərbaycançılıq bizim üçün, ilk növbədə, cəmiyyətimizdəki dəyərlərin elə bir sistemidir ki, o, ayrıca bir vətəndaşın həyatını ali ümummilli və ümumbəşəri dəyərlər dünyasına qovuşdurmaq üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycançılığın məzmunca mahiyyətini müxtəlif xalqların, mədəniyyətlərin, ənənələrin, konfessiyaların üzvi şəkildə vəhdəti təşkil edir. Azərbaycançılıq keçmiş tarixi dövrlərin mifologiyasını, mədəni kodlarını və rəmzlərini mənimsəyərək onlardan yeni ideyaları əsaslandırmaq və milli dövlətin inkişafının yeni vektorunu müəyyənləşdir-

mək üçün istifadə edir. İndi o, cəmiyyətimizdə ən qurucu və dinamik qüvvədir. Azərbaycançılığın gücü həm də bundadır ki, o, fərdi maraqları və meyilləri dövlətin siyasəti ilə birləşdirməyə və xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamağa qadirdir. Təbii ki, milli birliyə mənsubluq hissi həyatın özünə də mənə verir və onun əhəmiyyətini müəyyən edir, qarşılıqlı məsuliyyət və ümumi işə bağlılıq hissini gücləndirir, tənhalıq və qərblilik hissini aradan qaldırmağa kömək göstərir. Bu ideologiya Azərbaycanda vahid cəmiyyət, vahid xalq formalaşdırır.

Deyilənləri nəzərə alaraq Qərb tədqiqatçılarının belə bir fikrini müəyyən dərəcədə başa düşmək olar ki, insan "dərın köksalma və demək olar ki, tayfa mənsubiyyəti duyğuları doğuran tarixi ənənələrin mövcudluğu şəraitində özünü müdafiə olunmuş hiss edə bilər".

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, cəmiyyətin modernləşməsi, kosmopolitləşməsi, simasızlaşması və buna müvafiq olaraq öz kökündən qopmaq meyilləri gücləndikcə bu tələbat nəinki azalmır, hətta müəyyən şəraitdə qat-qat artır. Belə vəziyyətdə məhz dövlət–insan birliyinin bu özünütəşkil forması bir çox sosial fenomenlərin formalaşması və institutionallaşmasının amilinə çevrilir.

"Mən – sivilizasiya" anlayışının inikası kimi azərbaycançılıq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının təmin olunduğu siyasi və dövlət quruluşunun milli mahiyyətinə, inkişaf strategiyasına, formasına etno-siyasi baxış kimi çıxış edir. Azərbaycançılıq cəmiyyətin normativ dəyərlərinin vəhdətinə – dövlət hüquq düşüncəsinin, əmək və işgüzar etika tərbiyyəsinə, mənəvi dəyərlərə qovuşmağa səmtlənir və beləliklə də növbəti dəfə neokonservatizmlə çuğlaşır. Azərbaycançılıq güclü dövlət hakimiyyətinin və möhkəm milli intizamın, milli maraqların və milli özünüdərkli olmasını istəyir. O, ən müxtəlif sosial təbəqələrdə həmrəylik axtarır, daimi, lakin mötədil, millətin və dövlətin real imkanlarından irəli gələn reformizmi təbliğ edir.

Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan millətinin tarixi, mənəvi-əxlaqi və mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların təkə bir yox, bir çox nəsillərinə xidmət edəcəkdir və müstəqillik və milli eyniyyət həmin nəsillər üçün layiqli həyatının və şəxsi azadlığının ayrılmaz atributlarına çevriləcəkdir.

Bu gün biz Azərbaycanda milli ideologiyanın formalaşmasının şahidiyik. Xalqın məhz çox böyük potensial ehtiyatlarının və ölkəni tərəqqiyə, firavanlığa doğru aparmağa qadir siyasi elitanın olması onu göstərir ki, neokonservatizmin milli forması kimi azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinin yaxın gələcəyi ərzində milli ideologiyanın əsası olaraq qalacaqdır.

Geriyə doğru irəli?

Görəsən, belə bir paradoks hal mümkündürmü?

Tələbə yoldaşım Əli ciddi və çalışqan oğlan idi. İmkanı olsa da, heç vaxt imtahanları tapşırtmazdı, oxuyub qiymət alardı. Özü də qrupumuzun yaxşı oxuyanları sırasında idi. "Elmi ateizm" fənnindən "zaçot"umuz çətin alındı. Müəllimimiz fənninin imtahana salınmasını istəsə də, buna nail ola bilməmişdi. Odur ki, acığını bizdən çıxırdı. Düz iki gün bizi (hələ dekanımız Şirməmməd müəllim bundan xəbər tutub müdaxilə etməsəydi, kim bilir, daha neçə gün uzanacaqdı) çək-çevirə saldı. "Zaçot"u yenidən vermişdik ki, Əli məni şübhəli halda kənara çəkdi, "sözüm var" dedi. Tez deməsini təkid etsəm də, o tərəf-bu tərəfə baxa-baxa adamların durduğu yerdən xeyli aralandırdı. Sonra:

– Şahid ol, – deyərək üzünü göyə tutdu: – Allah, qələt eləmişəm! Səninlə bağlı nə demişəmsə, yalandan demişəm. Qiymət almaq üçün demişəm, – söylədi.

Onun ciddi olduğunu, yaxud zarafat etdiyini kəsdirməsəm də, həmsöhbətimə qoşuldum:

– Sən də mənə şahidlik elə! Dediklərim "zaçot" (məqbul) almaq üçündür. Allahımı dana bilmərəm!

İnam ürəkdə olur

Y etmiş il sovet-sosialist quruluşunda yaşadığ. Özündən əvvəlki bütün dəyərləri inkar edən, hətta təzə vaxtlarında "kapitalistlərin çəkdiqləri" dəmir yollarını sökərək "proletar dəmir yolu" salıb yüklərini onunla daşı-

Qloballaşma dövrü və milli-mənəvi dəyərlər

yacaqlarını söyləyən bolşeviklər inkarla uzağa gedə bilməyəcəklərini başa düşdülər. Amma dinə, Allaha münasibətdə sonadək radikal mövqedə dayandılar. Allahı inkar edərək dinsizliyi, ateizmi təbliğ etdilər. Çox cüzi miqdarda fəaliyyət göstərən məscidlərə (məscidlər taxıl anbarlarına, hətta bəzi yerlərdə kənd klublarına çevrilmişdi) partiyanın və komsomolun üzvləri gedə bilməzdi. Yalnız yaşı ötmüş, cəmiyyətdən heç nə ummayan qocalar və yaşlı evdar qadınlar məscidə sərbəst gedib-gəlirdilər. Qaydanı pozanlar partiya və komsomol biletindən məhrum edilir, qınaq hədəfinə çevrilir və bütün perspektivlərini itirirdilər.

Nə ciddi qadağalar, nə sərt cəzalar, nə "KQB nəzarəti" bizi dinimizdən və Allahımızdan ayrı sala bildi. Həyat və məişətimizin ayrılmaz hissəsi olan adət-ənənələrimizi, dinimizi, partiya biletinin altında döyünən ürəyimizin içində isə Allahımızı qoruyub saxladığımızı.

Dünyəvi elm və inkişaf yolunu tutmaq, sovet quruluşunun yaratdığı təhsil imkanlarından istifadə etmək xalqımıza çox şey verdi. Ulu öndər Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyinin birinci dövründə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ali məktəblərin, oraya qəbul edilən gənclərin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artdı. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev azərbaycanlı oğlan və qızların dövlət hesabına SSRİ-nin hər guşəsindəki ali təhsil ocaqlarına göndərirdi. Hətta ən nadir ixtisaslar üzrə mütəxəssislər hazırlanmasına nail oldu. Dövlət müstəqilliyi qazanıldıqdan sonra həmin kadrlar karımıza gəldi və bu gün də əksəriyyəti xalqımıza sədaqət-lə xidmət edir.

Sərhədlər açıldıqdan, əlaqələrimiz artıb sıxlaşandan sonra xalqımızın və onun elmi, mədəni potensialının təmsilçisi olan kadrlarımızın səviyyəsini, bacarığını müqayisə etmək imkanı qazandıq. Bu müqayisədə təkcə özümüz yox, hətta Avropadan gələnlər də təsdiq etdilər ki, dünyagörüşü və ümumi səviyyəyə nəinki, məsələn, müsəlman respublikala-

rı olan İran və Türkiyədən geri qalmırıq, hətta bir çox parametrlərdə onlardan irəlidedirik və üstünlük! Bu, çox xoş və fərəh doğuran reallıqdır! Şübhəsiz, islam respublikası olsaydıq, dini yolu seçsəydik, indiki səviyyəyə və inkişaf mərhələsinə çata bilməzdik. Qloballaşma dövründə dünya birliyinə inteqrasiya etməyən, bəşəri dəyərlərdən sərbəst bəhrələnməyən müstəqil dövlət isə çətin qabağa gedər. Bəlkə heç müstəqilliyini qoruyub saxlaya da bilməz!

Yol ayrıcında

XX əsrin başlanğıcında dünya möhkəm çalxalanırdı. İnsanlar nəsə qorxulu, dəhşətli bir hadisənin baş verəcəyini hiss edirdilər. Əslində yanılmamışdılar. Əvvəlcə milyonlarla insanın həyatına son qoyan Birinci dünya müharibəsi başlandı, sonra bəşəriyyətin "kommunizm" adlı qeyri-qanuni övladı dünyaya gəldi. Amma buna qədər də xalqın "ağıllı başları" millətin gələcəyi barədə düşünürdü. Həmin dövrdə müxtəlif ölkələrdə təhsil almış, müxtəlif dünyagörüşünə malik Azərbaycan ziyalıları da var idi. Tarixin ayrı-ayrı dövrələrində onlara necə qiymət verilməsindən, hətta bəzilərinin güllələnməsindən, Sibir sürgününə göndərilməsindən, repressiyaya məruz qalmasından asılı olmayaraq, hamısı xalqına xidmət göstərmək, millətini bildiyi yolla irəli aparmaq istəyirdi. Necə deyərlər, yollar müxtəlif olsa da, niyyət özlüyündə xoş idi. Və həmin dövrün ziyalıları fikir və ideya mübarizəsini bəzilərinin təsis edib min bir əziyyətlə buraxdıqları mətbuat səhifələrində aparırdılar. Sonralar bu mübarizələr iki mövqedə formalaşdı. "Dini, yaxud dünyəvi inkişaf yolu" seçimi əslində dini, yaxud dünyəvi təhsilə üstünlük verilməsi müstəvisində həll olunurdu. Bu gün tariximizin seçilmiş simaları o dövrdə öz sözlərini dedilər. Həm də təkcə sözlə mübarizə aparmaqla kifayətlənmədilər. Bu mübarizə meydanının əsgərinə, komandirinə, sərkərdəsinə

çevrildilər. Böyük bir maarifçi ziyalılar ordusu meydana gəldi. Azərbaycanın ilk və ən böyük jurnalisti Həsən bəy Zərdabi çox əziyyət və mübarizədən sonra "Əkinçi" qəzetini yaratdı. Onun həyat ideali qəzetin məramında öz əksini tapmışdı: "Hər kəsi çağırıram, gəlməyir, deyirəm, qanmayır. Axırda gördüm ki, onları haraylayıb çağırmaqdan, onlara deməkdən başqa bir qeyri-ələc yoxdur. Olmaz ki, mənim sözümü eşidənlərdən heç bir qanan olmasın, necə ki, bir bulağın suyunun altına nə qədər bərk daş qoysan, bir neçə ildən sonra su tökülməkdən o bərk daş mürur ilə əriyib dəşilir, habelə söz də, ələlxüsus doğru söz mürur ilə qanmazın başını dəşib onun beyninə əsər edir... Belədə qəzet çıxarmaqdan bir qeyri-ələc yoxdur ki, kağızın üstündə yazılmış o doğru sözlər qapı-pəncərələrdən o iman mənzilinə çatılsın. Heç olmaz ki, doğru söz yerdə qalsın" – bax, Həsən bəy Zərdabi və onun məsləkdaşları 132 il bundan əvvəl belə bir saf əqidə və daxili yangı ilə xalqa xidmət etmək, onu maarifləndirərək gözünü açmaq yoluna qədəm qoydular.

"Əkinçi" son nömrəsinə qədər xalqa doğru söz dedi, düzgün yol göstərdi. Həsən bəy Zərdabi və "Əkinçi"nin ətrafına toplaşan Azərbaycan ziyalıları xalqın gözünü açmaq, onu cəhalet və mövhumatdan qurtarmaq, maarifləndirmək üçün sona qədər cərpışdılar. "Əkinçi" bağlandıqdan sonra qələmi yerə qoymadılar, sona qədər öz mübarizələrini başqa mətbu orqanlarda davam etdirdilər. Həsən bəy kəndlilərə elmi biliklər verir, ona yoxsulluqdan qurtarmağın, daha çox məhsul götürməyin yollarını öyrədirdi. Avropadan öyrənməyin, işi elmi nailiyyətlər əsasında qurmağın faydasını izah edirdi, lazımi bilgiləri toplayıb qəzetində yazırdı.

Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində müstəsna xidmətləri olan "Molla Nəsrəddin" jurnalının meydana gəlməsi, onun fəaliyyəti sayəsində "Molla

Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin yaranması bu mübarizənin geniş vüsət alıb kəsərinin artmasına imkan yaratdı. Həm satirik, həm də onun ətrafına toplaşan və sonradan "mollanəsrəddinçilər" adını alan ədiblərin əsas mövzularından biri elm və təhsil məsələləri idi. "Bizə hansı elmlər lazımdır?" mübahisəsi mollanəsrəddinçilərin uzun illər boyu apardıqları müzakirələrin baş mövzusu idi. Şərqi böyük lətifə ustasının adını özünə təxəllüs götürən böyük Mirzə Cəlil ömrü boyu mövhumatçı, şəxsi mənafeyi naminə milləti geriye çəkən savadsız və məhdud dünyagörüşlü mollalara qarşı barışmaz mübarizə apardı, onları lağ və istehza, satira hədəfinə çevirdi. Cəlil Məmmədquluzadə heç də ateist, yaxud allahsız deyildi. Təkcə bir faktı xatırladaq. Sovet hakimiyyəti illərində repressiyaya məruz qalan böyük ədib bir paralarının canfəşanlığı və "təşəbbüskarlığı" ilə "Molla Nəsrəddin" in "allahsız" adı altında nəşri ilə razılaşmamış və varlığı qədər sevdiyi işindən imtina etmişdi. Dinini və Allahını sevən mütəfəkkir yazıçı məhz millətini və xalqını da böyük məhəbbətlə sevdiyi üçün onların gələcəyini dünyəvi inkişafda, elm və mədəniyyətin tərəqqisində görürdü. Xoşbəxtlikdən bu mövqe, bu inkişaf istiqaməti qalib gəldi, bütün bədrəmələrə, əyintilərə, əzab-əziyyətlərə və məhrumiyyətlərə baxmayaraq, Azərbaycan yenidən müstəqillik və demokratiya yoluna çıxdı.

Bizi niyə çaşdırmaq istəyirlər

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi qazanan zaman onun hansı yolla gedəcəyi hamıya aydın idi və heç bir mübahisə belə doğurmadı. Totalitar cəmiyyətin fəsadlarından, söz və fikir azadlığının yoxluğundan əziyyət çəkən xalq demokratik cəmiyyət arzusunda idi. Dövlət modeli barədə müəyyən mülahizələr olsa da, heç kim seçiləcək modelin demokratik prinsiplərə tam cavab verəcəyinə zərər qədər də şübhə et-

mirdi. Və hamı Qərb demokratiyasının nümunə götürüləcəyi təqdirdə milli-mənəvi dəyərlərin, mentalitetimizin qorunmasında ısrarlı olduğunu gizlətmirdi. Xalqın arzu və tələbi ilə yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıdan, keçid dövrünün çox mühüm və mürəkkəb problemlərini böyük məharət və qətiyyətlə həll edən ümummilli lider Heydər Əliyev bu məsələdə də uzaqgörənlik və prinsipiallıq nümayiş etdirdi: "Biz müstəqil dövlətik. Heç kəs bizi məcbur etmir ki, demokratiya yolu ilə gedək. Demokratiya, bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedək. Heç kəs də buna bizi məcbur edə bilməz. Bu, bizim özümüzün tutduğumuz yoldur. Biz bu yolla gedirik. Amma bu yolla gedən hər bir ölkənin özünəməxsus xüsusiyyəti var. Amerika Birləşmiş Ştatlarının, yaxud da Avropanın ayrı-ayrı inkişaf etmiş ölkələrinin mənzərəsinin surətini çıxarıb gətirib hər bir ölkəyə tətbiq etmək olmaz. Bu yolda bizim çətinliklərimiz, anlaşılmaqlığımız var. Amma biz bu yolla gedirik və gedəcəyik".

Əlbəttə, arzu, istək başqa şeydir, onun gerçəkliyə çevrilməsi isə insandan böyük zəhmət və əzmkarlıq tələb edir. Bu mənada yeni cəmiyyət quruculuğunun başlıca prinsiplərinin və inkişaf konturlarının işlənilib hazırlanması böyük zəka və qüdrət tələb edirdi. Üstəlik, praktik həllini gözləyən bir çox təxirəsalınmaz problemlər – ölkədə sabitlik və əmin-amanlıq, qayda-qanun yaradılması, siyasi, iqtisadi, hüquqi islahatlar keçirilməsi də gündəlikdə dururdu. Eyni zamanda, bir neçə istiqamətdə fəaliyyət göstərən ulu öndər Heydər Əliyev həyatımızın baş qanununun – yeni Konstitusiyanın hazırlanmasını diqqət mərkəzində saxladı. Ümummilli liderimizin başçılıq etdiyi Konstitusiya komissiyası gərgin və səmərəli işlədi. Bir sıra məsələlər ətrafında geniş diskussiyalar, çoxsaylı müzakirələr keçirildi. Nəhayət, gərgin əməyin bəhrəsi sayılan bu mühüm siyasi sənəd meydana gəldi. Baş müəllifi ulu öndər Heydər Əliyev olan müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası 12 noyabr 1995-ci ildə ümum-

xalq səsverməsi yolu ilə qəbul edildi. Beləliklə, Azərbaycan xalqı hüquqi-demokratik, dünyəvi və unitar dövlət quruculuğu, sərbəst bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedəcəyini bütün dünyaya bəyan etdi. Bu yolu referendumda böyük mütəşəkkilliklə iştirak edən Azərbaycan xalqı seçmişdir. Bəşəriyyətin sivil inkişaf yoluna qayıdarkən kimsə bundan əvvəlki dövrlərdə qazanılmış nailiyyətlərdən və milli-mənəvi dəyərlərdən imtina etmək niyyətində deyildi. Əksinə, ulu öndər Heydər Əliyev xalqımıza xas bir çox dəyərlərin qorunub saxlanması barədə fərman və sərəncamlar imzaladı. Bu mühüm sənədlərin əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirən akademik Ramiz Mehdiyev yazır: "Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi, Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında 2001-ci ildə imzaladığı fərmanlar, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanması məsələləri barədə Azərbaycan xalqına müraciəti təkcə keçmişə ehtiram əlaməti, yaxud qoruyucu mühafizəkar əhvali-ruhiyyənin təzahürü deyildir. Bu, zamanın tələblərinə, modernləşməyə keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə milli sosiomədəni prioritetləri siyasi prosesdən kənarlaşdırmağa qadir olan qloballaşmanın tələblərinə cavab idi. Milli yönümlü belə siyasətin əsasında öz xalqının tarix və mədəniyyətini, onun milli mentalitetinin mahiyyətini, mənlilik şüurunu və milli "Mən"ini qoruyub saxlamaq söyləri durur".

Həm ümummilli lider Heydər Əliyevin, həm möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin ölkə rəhbərliyi dövründə Azərbaycanda hüquqi-demokratik dövlət quruculuğu sahəsində, elm və mədəniyyətin inkişafında böyük uğurlar qazanılıb, tarixi keçmişimizə hörmət, milli-mənəvi dəyərlərə ehtiramla yanaşma və dini dözümlülük məsələlərində başqalarına nümunə olacaq addımlar atılıb. Vəcdan azadlığı, fikir plüralizmi sahəsində heç bir problem yoxdur. Lakin son

dövlərdə Azərbaycana ayaq açan missionerlik, gənclərin dini və dünyəvi dünyagörüşlərinə müxtəlif istiqamətlərdən təsir göstərmək, başqa səmtə yönəltmək cəhdləri narahatlıq doğurmaya bilməz.

Azərbaycan böyük təbii sərvətlərə malik, əlverişli geosiyasi mövqedə yerləşən bir ölkədir. Bir çox dövlətlərin burada öz maraqlarını təmin etmə cəhdləri kimsəyə sirr deyil! Bəzən heç həmin dövlətlərin özləri də bunu gizlətmirlər! Ancaq söhbət açıq mübarizədən getmir. İnsanların dini hissiyyatı vasitəsilə beyninin və şüurunun ələ keçirilməsi, onların "müqəddəslik", "Tanrıya sədaqətlə xidmət" adı altında vasitəyə çevrilməsi uğrunda çarpışma yeni mərhələyə daxil olmaqdadır. Başlıca hədəfi yeniyetmələr və gənclər olan bu genişmiqyaslı və uzaqgüdən məqsədli mübarizə qarşısına tezliklə sədd çəkilməsə, dövlətimiz və dövlətçiliyimiz üçün ciddi təhlükəyə çevrilə bilər! Çünki maraqlı qüvvələrin böyük vəsait sərf etdiyi, uzunmüddətli dövrdə apardığı işlərdə niyyət hər hansı bir dinin və ya təriqətin yayılması deyil, bu yolla Azərbaycanın kimlərinə mənafeyinə uyğun siyasət yürütməsi, hansısa qüvvələrin təsiri altına salınması, beləliklə, əsl müstəqillikdən məhrum edilərək güclülərin istəyinə tabe etdirilməsidir! Deyilənlərdə zərər qədər də şişirtmə və panika yoxdur! Sadəcə, ətrafımızda baş verənlərə daha diqqətlə və ayıq nəzərlərlə baxmaq, müəyyən müddətdə bu istiqamətdə müşahidələr aparmaq, din pərdəsi altında törədilənləri bir daha ağıl süzgəcindən keçirmək kifayətdir.

Dəb, fərqlənmək cəhdi, yoxsa aldadılma?

Akademik Ramiz Mehdiyev "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" əsərində qeyd edir ki, "SSRİ-nin dağılmasının gətirdiyi ideoloji plüralizm respublika vətəndaşlarının öz dini hisslərini tam gerçəkləşdirməsinə zəmin yarat-

mışdır. Bununla yanaşı, keçmiş kommunist hakimiyyəti illəri Azərbaycan xalqını "elmi ateizm" in düzgünlüyünə inandırma bilməmişdi. Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanda birdən-birə fikir və etiqad azadlığının hiss olunması məscidlərin, mədrəsələrin və ilahiyyat fakültələrinin sayının sürətlə artmasına gətirib çıxarmışdı. Dini etiqadı ilə heç vaxt fərqlənməyən, orta məktəblərin, kitabxanaların, poliklinikaların, xəstəxanaların, sosial təyinatlı digər obyektlərin fəaliyyəti üçün normal şəraiti olmayan bölgələrdə "mesenatların" köməyi ilə məscidlər yağışdan sonra çıxan göbələklər kimi artmağa başladı.

Faktlara müraciət edək. Sovet dövründə Azərbaycanda rəsmən 17 məscid fəaliyyət göstərirdi. Müstəqillik illərində onların sayı 1300-ə çatmışdır. 1990-2000-ci illərdə xarici dövlətlərin (Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə, İran və s.) müxtəlif strukturları bölgələrdə 150 məscid tikmişlər. Hazırda, əslində, hər iri kənddə bir məscid vardır. Bir sıra iri rayon mərkəzlərində 5-6 məscid inşa edilmişdir. Bakı şəhərində və ona bitişik Abşeron rayonunda qeydiyyatdan keçmiş 50 məscid fəaliyyət göstərir.

Əlbəttə, kollektiv dini ayinlərin keçirilməsi üçün ibadət-xanalar lazımdır. Biz bunu şübhə altına almırıq. Lakin tamamilə qanunauyğun bir sual doğur: bölgələrdə istehsal obyektlərinin, təhsilin, səhiyyənin inkişafına yönəldilmiş mühüm sosial və humanitar layihələrin həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac olduğu halda, bu və ya digər dinə sədaqət hisslərinin belə ifadəsi nə dərəcədə aktualdır? İslam dəyərlərinin Azərbaycan ictimai həyatına qayıdışını təcəssüm etdirən məscidlərin və digər obyektlərin belə tələm-tələsik inşası, sadəcə olaraq, dəbdə olan mömin sayılmaq əlaməti deyilmi? Yoxsa bu, milli eyniyyəti vurğulamaq, İslam sivilizasiyasına mənsubiyyəti gözə çarpdırmaq cəhdidir?

Bizim fikrimizcə, məsələnin mahiyyəti başqa müstəvidir. SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan vətəndaşlarının

təhsil sahəsi kimi, dini baxışlar sahəsi də iri dövlətlərin dini modellərinin təzyiqi altında olmuşdur. Demokratikləşmə eyforiyası bir tərəfdən dini etiqad azadlığına gətirib çıxarmış, digər tərəfdən isə ölkənin milli təhlükəsizliyinə qorxu yaratmışdır. Təriqətçilik cərəyanlarının sayı artmağa başlamış, Azərbaycanda din yeni Avropa (xristian), İran, Türkiyə, ərəb dini modellərinə, ya da "liberal İslam" modelinə yönəlmənin təcrübə obyektinə çevrilmişdi".

Artıq XXI əsrin ilk illəri arxada qalıb. Deməli, XX əsrin əvvəllərindən yüz il keçir. Bu məsafə həm də o deməkdir ki, dünya yüz il qabaqkı dünya deyil! Buna baxmayaraq, keçən əsrin başlanğıcında insanları, xüsusən Azərbaycan ziyalısını düşündürən bəzi problemlər yenidən qabarmaq ərəfəsindədir. Təbii ki, başqa bir səviyyədə. Fərqli və oxşar məqamlar hansılardır?

Ötən əsrin əvvəllərində Şərqi təmsilçisi sayılan Azərbaycan Qərbi mədəniyyətinə, dünyəvi elmə və təhsilə can atırdı. Bu istək insanların daxilindən, yeniliyi öyrənmək və "yeni tərzdə" yaşamaq arzusundan irəli gəlirdi. Maneələr isə artıq köhnəlmiş sayılan adət-ənənədən qopa bilməmək, yeni və müasir tipli məktəblərin azlığı, cəmiyyətdə güclü mövqə sahibi olan ruhanilərin mövcudluğu və s. idi. İndi isə vəziyyət əksinədir. Azərbaycan müasir, iqtisadi, elmi və mədəni cəhətdən inkişaf etmiş, dünyada tanınmış gənc, müstəqil dövlətdir. Burada hamı dünyəvi və dini elmlərin, dövlətlərin, Qərbi və Şərqi təmayüllü inkişaf yolunun nə olduğunu gözəl anlayır. Kompüter və internet Azərbaycan gəncinin həyatına möhkəm daxil olmaqdadır. Bununla yanaşı, müxtəlif təriqətlərə uyanlar, necə deyərlər, saqqalını uzadaraq şalvarını qısaldanlar, hətta başqa dinə meyil edənlər də var. Bu nədir? Həvəs, maraq, daxili tələbat, yoxsa məsələnin kökündə başqa gizlinlər dayanır?!

Ötən əsrin doxsanıncı illərinin əvvəllərində Azərbaycan da 17 məscid fəaliyyət göstərirdi. Bu gün isə onların sayı

1750-ni keçib. Artıq kəndlərin çoxunda məscid binaları tikilib. Demək olmaz ki, ciddi ehtiyacdən yaranıb. Çünki çoxunun qapısı bağlıdır, yaxud az miqdarda qocaların ünsiyyət yeridir. Belə məscidlərin bir qismini kəndin bazar iqtisadiyyatı şəraitində varlanmış təzə sahibkarları tikdirib. "Savab iş görmək", bəlkə də özünü göstərmək üçün. Halbuki həmin kəndlərin əksəriyyətində məscid tikdirənin yaxın qohumlarının da oxuduqları məktəb yararsız vəziyyətə düşmüşdü, dərəcə gedən uşaqlar qışda soyuq sinif otaqlarında donurdular.

Bu günlərdə mənim üçün yeni olan maraqlı bir informasiyaya rast gəldim. Qurani-Kərimdə ən çox "Allah" kəlamı işlədilib – 2.698 dəfə. İkinci yerdə isə "elm" sözü durur – 811 dəfə. Əslində bu rəqəm və müqəddəs kitabımızda alimin mürəkkəbinin şəhid qanına bərabər tutulması elmə-biliyə hörmət və ehtiram, insanların dünyəvi biliklərə yiyələnmələrinin təşviqi deməkdir. Məscidlərin bir qismi isə dünyanın ayrı-ayrı dövlətlərinə məxsus dini qurumların vəsaiti hesabına inşa olunub. Ötən illərin təcrübəsindən məlum olur ki, niyyət heç də səmimi deyilmiş, belə "humanitar yardımın" arxasında məkrli addımlar da dayanmış. Dəb xatirinə, necə deyərlər, başqaların gözündə yaxşı görünmək üçün müxtəlif dini ritualları icra edənlər də çoxdur. Yüz ildən sonra müəyyən qisim gənclərin yenidən geriye qayıtması hansı zərurət və məntiqdən doğur? Ümumiyyətlə, geriye qayıtmaqla irəli getmək mümkündürmü, belə bir paradoksal halı necə qiymətləndirmək olar?

Aparığımız araşdırmalar və şəxsi müşahidələrimiz müəyyən qənaətə gəlməyə əsas verir. Nədir onlar? Yazının başlanğıcında qeyd etdiyimiz bir fikri yenidən xatırladıq: Allaha məhəbbət və istək insanın qəlbində olur. Onun "zahiri əlamətlərlə" bürüzə verilməsi vacib deyil. Yalnız ruhanilərin (xüsusən mollaların) geyim və saqqalla

fərqlənməsi qəbul olunub. Bu gün cavanların "dini formada" geyinməsi ictimaiyyət tərəfindən başqalarından seçilmək, fərqlənmək cəhdi kimi qəbul edilir. Yaxud ayrı bir misal. Ötən əsrin doxsanıncı illərində – SSRİ-nin süqutundan sonra namaz qılmaq və oruc tutmaq sürətlə yayılmağa başladı. İnsanlar bunu bir qədər nümayişkaranə şəkildə etməyi xoşlayırdılar. Bir neçə ildən sonra böyük əksəriyyəti həmin ayinləri "tərgitdi" və bununla da dəbə uyduqlarını, "boğazdan yuxarı" dindarlıq etdiklərini göstərdilər. Onlara baxan yeniyetmələr isə dinə daha möhkəm bağlandılar. Azərbaycanda vicdan azadlığı var, kim hansı dinə sitayiş etdiyini, hansı əqidəyə qulluq göstərdiyini özü müəyyənləşdirir. Amma bütövlükdə cəmiyyətin hansı istiqamətdə inkişafı, dövlətin sabahı sayılan gənclərin əqidə, inam və dünyagörüşü heç kəsin fərdi, şəxsi məsələsi sayıla bilməz! Biz müstəqilliyimizin, dövlətimizin qədrini bilməli, onun tək cə bugününün yox, sabahının da qayğısına qalmalıyıq! Bu gün elə nəsil yetişdirməliyik ki, sabahımızdan nigarançılığımız və qorxumuz olmasın. Bir çox maraqlı qüvvələr məhz din amilindən istifadə etməklə gəncləri yanıltmağa, öz təsirinə salaraq müəyyən məsələlərdə alət kimi istifadə etməyə çalışır. Bu yolda külli miqdarda vəsait xərcləyir, təbliğat aparır, bəzən sadələşmələri tora da salırlar. Təəssüf ki, ziyahlarımız belə məqamlarda seyrçi mövqe tutur, bəlkə də "dinsizlikdə" ittiham olunmaqdan qorxaraq səslərini çıxarmırlar. Böyük ideallar naminə tənqid və təhdidlərdən çəkinməmək, övladlarımızın gələcəyi naminə həqiqəti vaxtında və məqamında söyləmək son dərəcə vacibdir!

Qara çadradan ağ "qapatma"ya

SSRİ-nin süqutundan sonra uzun illər boyu ölkənin ətrafına çəkilməmiş dəmir pərdə götürüldü, sərhədlər açıldı. Biz

nəinki dünyada baş verənləri "öz gözümüzlə" görməyə başladıq, hətta öz vizamızla qonşu dövlətlərə gedə bildik. Bu səfərlər ilk vaxtlar "həsərlərin qovuşması" motivli olsa da, tezliklə alış-veriş niyyəti üstün yer tutmağa başladı. Qonşu İran və Türkiyə ilə yeni tipli "ticarət əlaqələri" bir-birimizi daha yaxından tanımağa, öyrənməyə də kömək göstərdi.

İlk təəssürat bizim "xeyrimizə" idi. Sərbəst bazar iqtisadiyyatının bir çox üstünlüklərinə baxmayaraq, elm və təhsil məsələsində, xüsusən gənclərin savad və dünyagörüşündə daha öndə olduğumuz meydana çıxdı. Sən demə, biz nəinki dilimizi, dinimizi, mədəniyyətimizi, adət-ənənələrimizi qoruyub saxlamış, hətta xeyli inkişaf etdirmişik də! Qadın azadlığı məsələsində də irəlidə idik. Hətta sonralar qadınlarımız ticarət məsələsini əllərinə alaraq daha çox fəallıq göstərdilər. Dünya gör-götür dünyasıdır. Qadınlarda maraq hissi ilə yanaşı, "götürmək" qabiliyyəti də güclüdür. Xaricə gedən qadınlarımız türklərin "qapatma" adlandırdıqları hicab geyim formasını Azərbaycana gətirdilər. Başqaları da maraq naminə onları yamsılamağa başladı. Hazırda belə geyinənlərin sayı artan istiqamətdədir. İsti yay günlərində baş-boğazını bağlayan, gigiyenik cəhətdən çox da əlverişli olmayan belə geyimləri qadına cazibədar göstərən nədir?

Böyük dramaturq Cəfər Cəbbarlının sovet dönməndə ən çox sevilən, uzunömürlü səhnə həyatı yaşayan, film və opera təcəssümünü tapan "Sevil" pyesi olub. Əsərdə Azərbaycan qadınının həyat və mübarizəsi son dərəcə təbii və səmimi formada, böyük ustalıqla təsvir edilmişdir. Əsərin qəhrəmanı kəndli qızı Sevil maddi və mənəvi asılılıqdan qurtarmaq uğrunda özü və ətrafı ilə qəhrəmancasına mübarizə aparır, elmə, savada yiyələnir, cəmiyyətin bərabər hüquqlu üzvləri sırasına çıxır. Sevil bu mübarizəni çadranı atmasından, ən əvvəl "qara əsarət"dən qurtarmasından başlayır. Azərbaycan dünyada yeganə ölkədir ki, çadrasını atan qadına abidə ucaldıb! Həm də qadın azadlığı problemi

tarixən qısa zamanda baş verib. Görünür, qadınların çadrasız gəzmək istəyinin şiddəti bu prosesi daha sürətli edir. Kiçik bir müqayisə. Demokratiyanın beşiyi sayılan ABŞ-da qadınlar səs hüququ almaqdan ötrü düz 144 il mübarizə aparmışlar. Azərbaycan qadınına nə olub? Niyə qara çadradan çıxmış bu fədakar insan ağ "qapatma"ya (hicaba) qayıtmaqla azadlığını könüllü şəkildə məhdudlaşdırmaq istəyir? Ən xoşagəlməzi odur ki, geriyəqayıdışın önündə cavanlar gedir. Bu mübarizənin çətinliyindən, ağrı-acısından bixəbər cavanlar! İnanmıram ki, yaşlı nəslə yenidən qalın örpəyə bükmək mümkün olsun! Cavanlar niyə belə asanlıqla "təslim" olurlar? Yəqin ki, yenə də qadınların "aparıcı qüvvəsi" sayılan dəb hərisliyi! "Mən abırılıyam" mesajı da az rol oynamır. Amma açıq-saçıq geyinənlərin ucdantutma tərbiyəsiz, hicaba keçənlərin isə tam əxlaqlı olduğunu düşünmək və qəbul etmək absurddur. Geyim zahiri görkəmdir, əxlaq isə mənəviyyatla bağlıdır. Bütün hallarda "fərqlənmək", "diqqət çəkmək" istəyindən qaynaqlanan bu geriləmə bəlkə də "gənclik səhvi" kimi dəyərləndirilməlidir. Anası müasir, sivil qadın olanın balasının özünü bürüb-bükməsinə başqa nə ad vermək olar? Deməli, bu, evdə bisməyib! Qonşudan gəlsə, kənar, yad təsirdir. Bəs niyə öz övladlarımızı özgə təsirindən qorumayaq?!

Qonşuluqda bir ailə yaşayırdı. Analarını itirmişdilər. Ailənin başçısı kişi sonradan evlənmədi. Evin kiçik oğlu tərbiyəli, sözəbaxan, fəqir uşaq idi. Xəbər tutduq ki, məhəllədəki qarajların birində hər axşam dini söhbət aparılara qoşulub. Nə valideyn, nə də qeyriləri bunda xoşagəlməz heç nə görmədilər. "Allahın yolu ilə gedir" dedilər. İllər keçdikcə böyüyürdü. Ara-sıra tay-tuşları ilə "Quran"dan, "din tarixindən" söhbət və mübahisə edirdi. Əcaib saqqal buraxanda hər şey məlum oldu. Atası ilə rastlaşanda xəbərdarlıq etdim: "Min çətinliklə övlad böyüdürsən, – dedim. – Gözdə-qulaqda ol, vəhabilərə

qoşular". Kişi yaman kövrəldi. Əli ilə yaşarmış gözlərini tutaraq: "Daha oğlum məni eşitmir, üzümə qayıdır, – dedi, – heç bilmirəm neyləyim. Elə bil havalıdır".

İslam dini dövlət başçısına, böyüyə, valideynə hörmətlə yanaşmağı, ədəb-ərkanı tərbiyə edir. Əgər övlad ağvalideyn olursa, bu, təkcə ata-ananın yox, onun özünün də faciəsidir. Gözümüz görə-görə övladlarımız yollarını azırlarsa, niyə dayanıb-durmuşuq? Niyə onları və öz gələcəyimizi xilas etmirik?!

Akademik Ramiz Mehdiyev "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" əsərində haqlı olaraq yazır: "Azərbaycanda cəmiyyətin indiki dini qavrayışı bir neçə amilin təsiri altında formalaşır. Əvvəla, bu, keçmiş sovet dövründən miras qalan mənəvi-əxlaqi boşluğun doldurulmasıdır. SSRİ-nin süqutu dini ibadət müəssisələrinin mükəmməl şəkildə fəaliyyətə başlamasını, dini ənənələrin cəmiyyətə qayıtmasını, cəmiyyətin mənəvi-əxlaqi dayaqlarının təşəkkülündə dinin üstün rolunu şərtləndirdi. İkincisi, XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində dünyada gedən global proseslər – yəni, (1) keçid cəmiyyətlərində "İslam dirçəlişi", (2) Qərb və Şərq dünyalarının geosiyasi toqquşması əhəlinin dini şüuruna əhəmiyyətli təsir göstərir. Əgər ötən əsrin ortalarında bəşəriyyət SSRİ ilə ABŞ arasında müharibə təhlükəsi qarşısında durmuşdusa, hazırda bu təhlükə sivilizasiyalı dünya ilə, təəssüf ki, müəyyən siyasət nəticəsində müsəlman siması almağa başlayan terrorizm arasında müharibə qorxusudur".

Xalqını sevən ona düz yol göstərməlidir!

Yenidən ötən əsrin əvvəllərinə qayıdıram. O vaxt Azərbaycanın bütün ziyalıları ayağa qalxmış, "dini, ya dünyəvi" inkişaf yolu problemini həll etmişdilər. Dini mövhumatın,

cahil mollaların ifşasında "Molla Nəsrəddin" jurnalının və onun baş mühərriri Mirzə Cəlilin böyük xidmətləri olmuşdur (Hər dəfə bu mövzuda söhbət düşəndə iranlı dostumun qorxa-qorxa mənə dediği "özünüzü bu mollalardan qoruyun" sözlərini xatırlayıram). Bu gün Mirzə Cəlil yenidən hücum və təftiş hədəfinə çevrilib. Özü də bu hücum o qədər əhatəli və mütəşəkkildir ki, bir nöqtədən komanda gəl-diği şübhə doğurmur. Digər maarifçilərimizə də qəzet səhi-fələrində və televiziya kanallarında hücum çəkiləcəyi gözlənilir. Amma Azərbaycan ziyalıları gözləmə mövqeyində dayanıb-durmalı deyil. Heydər Əliyev Fondu yükün bir his-səsini öz çiyinlərinə götürərək məktəb tikintisinə və təmiri-nə yeni vüsət verib. Çox fərəhlidir ki, dolu məktəblər boş məscidləri üstələyir. Ölkə Prezidenti möhtərəm İlham Əliyevin imzaladığı dövlət proqramında gənclərin bir qis-minin təhsil alması üçün inkişaf etmiş dövlətlərə göndəril-məsinə başlanmışdır. Hazırda dünyanın elə bir qabaqcıl ölkəsi yoxdur ki, orada azərbaycanlı gənc təhsil almasın. Bu-dur inkişaf, budur gələcəyə qayğı! Xalqını sevən onu doğru yola istiqamətləndirməlidir. Gənclər ölkənin həssas, təcrübəsiz təbəqəsidir. Onlar axtarır, öyrənir, bəzən də maraqlarının ardınca gedirlər. Belə halda yanıla, səhv edə bilirlər! Bu məqam daim diqqətdə olmalıdır. Gənclər təşkilatla-rı gəncləri təsir dairəsində saxlamalı, səmərəli fəaliyyətə istiqamətləndirməlidir. Burada asudə vaxtın təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Kifayət qədər enerjisi və boş vaxtı olan gənc boş-bekar qalanda pis yola düşə, yaramaz vərdiş-lərə qurşana bilər. Müasir gənclərin idmana cəlbə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev həm də Milli Olimpiya Komitəsinin prezidentidir. Ölkəmiz-də idmanın inkişafına, yeni idman qurğularının yaradılma-sına daim diqqət göstərir. Təəssüf ki, o qurğuların bəzilərinin qapıları gənclərin üzünə həvəssiz açılır. Dövlətin siyasətini düzgün icra etmək, idmanı kütləviləşdirmək vacibdir!

Gənclərin tərbiyəsində mətbuat da mühüm rol oynayır. Çox heyif ki, bəzi müstəqil qəzetlər yad təsirlər altına düşərək ayrı-ayrı təriqətlərin təbliğatçısına çevrilirlər. Kiminsə beş-on manatına görə dövlətimizin gələcəyi sayılan gənclə-rin korlanmasında vasitəçiyə çevrilmək yaramaz! İlk növbə-də hamımız müstəqilliyimizin qədrini bilməli, onu pis niyyət və qesdlərdən qorumaq, fəal vətəndaş mövqeyi nümayiş etdirməliyik! Yalnız belə halda daim inkişaf edə, qüdrətlənərik!

Bəxtiyar SADIQOV

Təhlükə haradan gəlir?

İslam dinini cahil ruhanilərdən,
ekstremist təriqətlərdən və
fərdi laqeydliyimizdən qorumaq lazımdır

"Mən çox qorxuram bir vaxt ola ki, din əldən gedə. Bu il məhərrəmlikdə Xasayurt ağsaqqalları iki yüz əlli min manat verib rövşəxan Molla Əbdülhüseyn cənablarını gətiriblər ki, mərsiyə oxusun. On günün ərzində mərsiyəxan cənabları iki yüz əlli söz danışdı: yəni, sözün birini min manata satdı və bu sözlərin biri də bu idi ki, "Həzrət Abbas təpiyi ilə yüz həştad min qoşun öldürdü"... Mənə daxil olan odur ki, təzə ərsəyə gələn cavanlarımız Molla Əbdülhüseynlərin rəvayətlərini yada salıb məsciddən qaçacaqlar. Onda da işlər xarab olacaq. Zarafatsız deyirəm ki, hər kəs rastına gəlir, – hamısını yavaş-yavaş dinə soyumuş görürəm. Niyə və nədən? Günah özümüzdədir!.. Mən elə qanıram ki, bunların hamısı dinimizin yavaş-yavaş əldən getməyinin əlamətidir. Pənah Allaha!.."

*Cəlil MƏMMƏDQULUZADƏ,
"Molla Nəsrəddin", 1910, №4*

XXI əsrin həyatımıza və təfəkkürümüə gətirdiyi yeniliklər, eləcə də intensiv novatorlaşan düşüncə tərzini indiyə qədər toxunulmaz qalan mövzuları yenidən gündəmə gətirməyə, onları yeni dövrün dəyərləri baxımından müzakirə etməyə zəmin yaradır. Digər tərəfdən, elmi-texniki dirçəlişin son mərhələsi elə misilsiz nailiyyətlərə imza atmışdır ki, artıq insan ənənəçi stereotiplərini dəyişdirməyi də məqbul sayır. Bu dəyişikliklər həm də geniş-

miqyaslı xarakter olaraq heç bir sərhəd tanımayan prosesin – qloballaşmanın tələbi kimi səciyyələnir. Şübhəsiz ki, qloballaşan dünyanın insanı mənəvi dəyərlər sistemində də məhdudiyyətləri aradan götürüb, öz baxışlarını təkmilləşdirməyə səy göstərir. Belə yanaşma bəzən kosmopolitizm kimi yabançı və ziyanlı meyillərə rəvac versə də, hər halda bəşər övladını həyatda öz fərdi yolunu seçməyə, lüzumsuz komplekslərdən uzaqlaşmağa səfərbər edir. Bu isə şəxsiyyət azadlığının rəhni olan vicdan, əqidə azadlıqları prinsiplərinin ödənməsidir. XXI əsrin insanı budur, belə olmaqdır, buna doğru gedir...

Tolerantlığın unikal modeli

Qloballaşma, eyni zamanda, insan idrakının şablon nəzəriyyələrindən təmizlənib kompleks şəkildə yeniləşməsinə də zəruri edir. Çoxumuz bu dəyişikliklərə hazır deyilik, ətrafımızda cərəyan edən yeni həyat tərzlərini bəzən təhlükə də sayırıq, fərqli məkan və mədəniyyətlərdən gələn təmayüllərin cəmiyyətdə intişar tapmasını qəbul etmək istəmirik, həmişə və hər yerdə, hətta yeri gəldi-gəlmədi, daim milli "Mən"imizə söykənməyi əsas götürürük. Lakin inkişafın dialektikasına uyğun olaraq dünya dəyişməkdə, yeniləşməkdə davam edir, ən əsası isə müxtəlif sivilizasiyaların öz simalarını saxlamaqla harmonik bütünləşməyə doğru gedişini sürətləndirir.

İnsanın mənəvi dünyasının əsas nüvəsini təşkil edən etiqadla bağlı dəyərlər də müasir dövrdə mühüm dəyişikliklər astanasındadır. Etiqad dedikdə, əlbəttə ki, dinlər, təriqətlər və onlara münasibəti nəzərdə tuturuq. Əsas səmavi-monoteist dinlərdən əlavə, bu gün dünyada mindən artıq dini təriqət mövcuddur. Bir sözlə, Aya, uzaq qalaktikalara ayaq ba-

san insandan hətta Afrikanın ucqar cəngəlliklərindəki qəbilələrin sakinlərinə qədər hər kəs etiqad sahibidir, hərə öz seçdiyi dini təmayülə inanır, sitayiş obyektini müəyyənləşdirir.

Tarixən müxtəlif dinlərin vətəni və istinad nöqtəsi olan, sonralar isə fərqli və çoxsaylı konfessiyaların sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərdiyi Azərbaycanda da tolerantlığın ən yüksək səviyyəsi bərqərar olmuşdur. Müvafiq qanunları pozmayan, ekstremizmə və ayrı-seçkiliyə yönəlməyən hər bir din, yaxud təriqət məmləkətimizdə azad şəkildə, heç bir təqiblə üzləşmədən yayılmaq haqqına malikdir. Təsədüfi deyildir ki, bir neçə il öncə Roma Papası mərhum II İohann Pavel Xristianlığın katolik məzhəbinə etiqad edən ölkələrin israrlı dəvətlərinə rəğmən, məhz əhalisinin cəmi 0,5 faizini katoliklərin təşkil etdiyi Azərbaycana səfərə gəldi. Bu gün dünyada "dini etiqadın Azərbaycan modeli" kimi bir fakt, mükəmməl rəy formalaşmışdır ki, bu da elə qloballaşan sivilizasiyaların əməkdaşlığına mühüm töhfədir.

Bütün dinlərə qucaq açan Azərbaycanda əhalinin mütləq əksəriyyəti İslama sitayiş edir. Təqdirəlayiq haldır ki, xalqımızın malik olduğu mental dəyərlər İslamın təməl prinsipləri ilə üst-üstə düşmüş, bu uyğunluq isə Tanrının Yer üzünə göndərdiyi sonuncu dinin ölkəmizdə qısa müddət ərzində geniş yayılmasına və indiyə qədər də hakim din olmasına şərait yaratmışdır. Sonuncu Peyğəmbərin – Məhəmməd Rəsulullahın (s.) təliminin dünyanın dörd bir tərəfində yayılması üçün azərbaycanlılar həm qollarının gücünü, həm də zəkalarını sərf etmişlər. İslam xilafətinin böyük cahangirləri olan həmvətənlərimizlə yanaşı, qüdrətli teoloq-alim, filosof, ruhani soydaşlarımız da müqəddəs dinimizə bütün varlıqları ilə xidmət etmişlər. Bu gün qürurla etiraf etməliyik ki, İslamın dünya miqyasında qazandığı nüfuzda, gücdə, qüdrətdə Azərbaycanın və imanlı azərbaycanlıların payı vardır.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu gün Azərbaycanda dini tolerantlıq hökm sürür və heç kəs inancma görə təqib olunmur. Akademik Ramiz Mehdiyev bu məqama "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" əsərində toxunaraq qeyd edir: "Müasir demokratik cəmiyyətdə dini etiqad azadlığı hər bir vətəndaşın konstitusiyə hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Yaradanın qüdrətinə inam insanın mənəvi-əxlaqi, psixoloji ovqatını şərtləndirir, dünyagörüşünü kamilləşdirir, təfəkkür tərzini və formasını tənzimləyir. Azərbaycan 1000 ildən çoxdur ki, əsasən müsəlman əhalili dövlətdir. Buna baxmayaraq, Azərbaycanın tarixi təkcə İslam tarixi deyildir. Odlar yurdu zərdüştiliyin vətənidir, birinci minilliyin əvvəllərində onun ərazisində xristian dövlətləri mövcud olmuşdur. Müasir Azərbaycanda isə üç dünya dininin nümayəndələri – müsəlmanlar, xristianlar və iudaistlər dözümlülük şəraitində yaşayırlar".

Təəssüf ki, bu münbit şərait din pərdəsi altında maskalanan məzhəb və klerikal qrupların antimilli, antidövlət, antiazərbaycan fəaliyyəti yürütməsinə imkan vermişdir. Məzhəb prinsiplərini dövlətimizin maraqlarından üstün tutan, daha doğrusu, ölkəmizin mənafeyini öz mənfəətlərinə qurban verməyə hazır olan çoxsaylı təriqətlər, missioner təşkilatları artıq neçə illərdir Azərbaycanla "səssiz müharibə" aparırlar. Onların məqsədi Azərbaycanı ekstremist dini təmayüllərin toqquşma poliqonuna çevirmək və "dini inqilab" ixracını respublikamıza keçirməkdir.

Radikal vəhəbilik – İslama və dövlətçiliyimizə təhlükə

Keçən əsrin 80-ci illərinin ortalarından etibarən ölkəmizə Xristianlığın və büt-pərəstliyin müxtəlif təriqətlərinin missionerləri ayaq açmağa başladı. Müxtəlif sosial vədlər və yardımlarla ətraflarına xeyli insan kütləsi cəlb etsələr də,

onların əksəriyyətinin taleyi uğursuz oldu. Çünki pulla ələ alınan "tərəfdar-dini ardıcıl" sabah daha böyük vəsaitin müqabilində qəlbini fərqli təriqətin inancına fəda edirdi. Dolanışığını "etiqaad səxavəti" ilə təmin etməyə öyrəncəli olan soydaşlarımızın operativ manevrləri hesabına məmləkətimizə bu gün də yeni-yeni missioner təşkilatları gəlir, lakin burada özlərinə mənəvi-ideoloji dayaq formalaşdırma bilirlər. Ümumiyyətlə, xristian və bütperəst missionerlərin yaratdıqları müəyyən problemləri çıxsaq, onların ölkəmizdə öz məqsədlərinə çatmaqlarını düşünmək sadəlövhlik olardı.

Lakin müqəddəs dinimizlə pərdələnən təriqət və qrup təmsilçilərinin Azərbaycana ayaq açması ilə ölkə vətəndaşlarımız əsl təhlükənin nə olduğunu və haradan qaynaqlana biləcəyini dəqiq müəyyənləşdirə bildilər. Bu dairələr qısa müddət ərzində həm tərəfdar saylarını artırdılar, həm də mütəşəkkil şəbəkə formalaşdırmağa müvəffəq oldular. Ən təhlükəli məqam isə o idi ki, bu tərəfdarlar daha pula görə yox, ideoloji prinsiplərə görə təriqətlərə qoşuldular. Akademik Ramiz Mehdiyev "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" əsərində problemə çox doğru münasibət ifadə edir: "Əlverişli" şəraitdən istifadə edən missioner təriqətləri əhəlinin müəyyən qrupları arasında çox geniş təbliğat aparır, ilahiyyat baxışları və qnoseoloji cəhətdən müxtəlif yalançı dini ideologiyaları, sözün həqiqi mənasında, zorla sıırırdılar. Bütün bu baxışları və ideologiyaları bir şey birləşdirirdi: Azərbaycan istehlakçısına təklif olunan bütün ideoloji surroqat Azərbaycanı parçalamaq və dağıtmaq niyyəti güdən erməni siyasətinin proqram məqsədlərinin yerinə yetirildiyini əyani surətdə göstərirdi.

Erməni separatçılarının sərfəlidir ki, işğal edilmiş ərazilərdən olan məcburi köçkünlər nəinki özəli torpaqlarına qayıtmaq uğrunda mübarizə üçün təşkilatlanmasınlar, əksinə, təriqət əhkamlarını qəbul edərək yeganə nicat yolunu

hər şeyi unutmaqda, onların ailələrini doğma ocaqlarından didərgin salanları və yurdlarını viran qoyanları bağışlamaqda görsünlər.

Biz dini etiqaad azadlığı prinsipini şübhə altına almırıq. Bu mövqe Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dəqiq əksini tapmışdır. Dini plüralizm bütün dini cərəyanların nümayəndələrinə münasibətdə tolerantlığın öncül olduğu Azərbaycan cəmiyyətinin əsaslarından biridir. Lakin Azərbaycanın heç bir vətəndaşı din pərdəsi altında antimillili təbliğat aparın, habelə dövlətçiliyin dağılmasına kömək göstərən, gələcək vətəndaş münasibətlərinin təməlini qoyan, ölkə vətəndaşlarını dini dözümsüzlüyə, dövlət və dünyəviliklə bağlı hər şeyə biganəliyə çağırın, müsəlmanların, təriqətçi olmayan xristianların və iudaistlərin baxışlarına qeyri-müqabil və dözümsüz münasibət göstərən təşkilatların qanun qarşısında labüd surətdə məsuliyyət daşdığını da şübhə altına almamalıdır".

Problemin praktik fəsadlarına keçməmişdən öncə Azərbaycanda bu yönümlü təriqətlərin yayılma səbəblərini aydınlaşdıraraq.

Problemin kökü, şübhəsiz ki, dini maarifçiliyin bərhad durumundan başladı. 70 il dinindən uzaq düşən xalq teoloji cəhətdən savadsızlaşdı, eyni zamanda xurafata meyillilik cəhalətin artmasına təkan verdi. Böyük büdcəyə malik və ətrafına çoxsaylı gəncləri şirnikləndirməyə müvəffəq olan bu missionerlərin indi ölkəmizdə dini təfriqə yaratmağa cəhd göstərməsinin əsas səbəbi də bu gün ölkə ruhanilərinin böyük qisminin, əslində, İslama ləkə gətirən əxlaq və mənəviyyata sahib olmaları, eyni zamanda, onların dini "biliklərinin" 100 il öncə Mirzə Cəlilin hədəfi olan mollaların "savadlarından" uzağa getməməsidir. Bu gün din xadimlərinin səbatsız və savadsız fəaliyyəti nəticəsində həqiqi İslam və islami dəyərlər xalqa çatdırılmamış, din qeyri-peşəkar səviyyədə, xurafat formasında təbliğ

olunmuşdur. Bu ruhanilər nəinki İslamı xalqa yaxınlaşdırdılar, əksinə, vətəndaşlarımızın həqiqi İslamdan uzaqlaşması üçün əllərindən gələn hər şeyi etdilər (bu mövzuya qarşıda bir daha toxunacağıq). Belə cəhəlat tör-töküntülərinin indi "ruhani ictimaiyyətinə" meydan sulaması səbəbindən ölkəmizdə zərərli və təhlükəli dini cərəyanlar elektoral cəhətdən genişlənir. Bu sırada radikal vəhabiliyin adı xüsusilə qeyd edilməlidir.

Bu təriqətin Azərbaycandakı və Qafqazdakı, daha doğrusu, bütün dünyadakı fəaliyyətinə nəzər saldıqda tam əminliklə söyləyə bilərik ki, mədəniyyətimizə, dini dəyərlərimizə, dövlətçiliyimizə, milli maraqlarımıza qarşı yönələn radikal vəhabilik artıq ölkəmizdə real təhlükə mənbəyi kimi qəbul edilməlidir!

Əvvəla qeyd edək ki, bizim vəhabi adlandırdığımız adamlar diqqəti yayındırmaq üçün özlərini "əsl müsəlman", "sələfilər", "Əhli-sünnət vəl-cəməət" adlandırırlar. 1992-ci ildə Azərbaycana ilk "desantlarını" atan təriqət o vaxt artıq Şimali Qafqazda, xüsusən də Çeçenistanda hakimiyyətə ciddi təsir imkanı (Şamil Basayevin təmsalında) qazanmış, Dağıstanda isə sıralarını genişləndirmişdir. Çeçen xalqının üzleşdiyi faciələrin əsas səbəbkarı olan vəhabilərin "qara siyahı"sında yüzlərlə terror əməliyyatı, qanlı hadisələr var. Bütün dünyanı təhdid edən "əl-Qaidə" terror təşkilatı, Əfqanıstandakı Taliban bəndələri, eləcə də ABŞ-dakı 11 sentyabr olayları, Yaxın Şərqdə dayanmayan qətləmlər, transmilli narkoticarət şəbəkəsinin yaradılması məhz radikal vəhabilik ideologiyasının "təhfələri"dir. Bu gün bəzi bədxahların "İslam ekstremizmi" dedikləri əməllər, əslində, məhz vəhabi terrorudur. Bütün dünyaya qan püskürən bu rəzalet yığnağı indi daha çox İslam ümməti üçün təhlükə mənbəyinə çevrilmişdir. Belə təriqətin Azərbaycandakı fəaliyyətindən daha nə gözləmək olar?!

Zombiləşən və məqurtlaşan gənclik

Paytaxtın Təbriz küçəsindəki məşhur "Əbu-Bəkr" qərar-gahından (İslam dəyərlərinin ziddinə yönələn bu məkana onlar məscid deyirlər) başlayaraq bütün Azərbaycan boyu, ən ucqar əyalətlərə qədər geniş şəbəkə yaratmağı qarşısına məqsəd qoyan radikal vəhabilərin sırasında cəmlənən gənclərin sayı, acı da olsa, bildirməliyik ki, minlərlə ölçülür. Onlar saylarını hiss etmədən artırır, vəhabilər – saqqallı və qısabalaq şalvar geyinmiş bu həmvətənlərimiz artıq hər addımbaşı rastımıza çıxırlar. Dünənədək metroda, avtobusda qarşılaşdığımız məlum görkəmlilər artıq "CİP"lərdə, "Mersedes"lərdə şütüyürlər. Onların maddi durumları durmadan yüksəlir, bu, həm sponsorların yardımları (deyilənə görə, Küveytin "İslam irsinin dirçəlişi" cəmiyyətinin maddi ayırmaları on milyon dolları keçib, "Xəlifə" təşkilatının ölkəmizdə vəhabiliyin yayılması üçün ayırdığı vəsaitin həcmi isə üç milyon dolları ötübmüş) həm də onların yerli biznesdəki mövqelərinin güclənməsi nəticəsində formalaşır. Bakının mərkəzində, ətraf məntəqələrdə yüzlərlə mağazaya sahib olan təriqət təmsilçiləri, şübhəsiz ki, vahid şəbəkədən idarə və himayə olunurlar. Əsasən əyalətdən gələn gəncləri öz ətrafına toplamağa çalışan qrup rəhbərləri onları dərhal işlə (əsasən tikinti sektorunda), məskunlaşma yerləri ilə təmin edir. Maraqlı məqam odur ki, yeni qoşulan gənclər üçün sponsorlar 5-6 nəfərlik kirayə ev də tuturlar. Belə olduqda, gənclər qarşılıqlı nəzarət altında olurlar və "yad" təsirlərə düşməyərək yalnız vəhabiliyin "dərinliklərinə" baş vurmaqla vaxt keçirirlər.

Vəhabilərin təbliğat formaları çox sadə, idarəçilik metodları isə, etiraf etməliyik ki, effektivdir. Rəhbərlik iyerarxiyası aşağıya doğru "üçlər", "beşlər", "yeddiilər" adlandırılan qruplara bölünür. Hər yeni cəlb olunan şəxsin özü bu qruplardan birinin üzvü olmaqla yanaşı, özü də belə bir qru-

III fəsil

Qloballaşma dövrü və milli-mənəvi dəyərlər

pu yaratmaq öhdəliyi götürür. Əvvəl ailə üzvləri ilə, sonra qohumlar və qonşularla müvafiq söhbətlər aparılır, zəif iradəlilər qrupun yeni üzvləri olurlar. Beləliklə, vəhəbi şəbəkəsinin zəncirvari halqası formalaşır.

Onlar, əsasən, enerjilərini və vaxtlarını sərf etmək üçün imkan, vasitə axtaran gəncləri arayıb tapırlar. Bu gənclərin intellektual səviyyəsi və düzgün qiymətləndirmə qabiliyyətləri yetərinə yüksək olmadığından qısa müddətdə manipulyasiya obyektinə çevrilirlər. Əvvəl İslam təbliğati aparılır, sonra onlara müsəlmanların öz dinlərindən uzaq düşmələri səbəbindən sosial-iqtisadi problemlərə məruz qaldıqları (? – red.) təlqin olunur. Cəmiyyətdə hələ öz yerlərini tapa bilməyən bu gənclər məlum təsir altında elə düşünürlər ki, məruz qaldıqları problemlərin səbəbləri məhz dini düzgün qavramamalarıdır. Təbliğət bu etapa qədər qoyanda isə təriqət rəhbərləri "əsl İslam"ın – vəhəbiyyənin vəsfinə başlayırlar. Cəmiyyətdə hər şeyin baş-ayaq olduğu və bu gənclərin səyi ilə düzgün nizamlamanın aparılmasının zəruriliyi beyinlərə yeridilir, "bütün problemlərə son qoyacaq müqəddəs cihad" hazırlıqla bağlı tapşırıqlar verilir. Cihad hazır olduğunu deyən gənc artıq təriqət rəhbərləri tərəfindən əsl vəhəbi kimi qəbul edilir və onunla aparılan təbliğət prosesi yekunlaşır, o, daha "məsuliyyətli" işlərə yönəldilir. Beləliklə, valideynlərinin, yaxınlarının, ictimaiyyətin nəzarətindən kənar qaldığına görə zərərli təsirlərin altına düşən, öz gələcəyi ilə bərabər dövlətinin və xalqının da müqəddəratını təhlükəyə yönəldən Azərbaycan gənci zombiləşir, manqurtlaşır, vəhşiləşir!

İngilis kəşfiyyatının İslama sıradığı rəzalət

Ancaq bu gənc soydaşlarımız bilməyəcəklər ki, onlar, əslində, ingilis kəşfiyyatının 300 il öncəki bir məkrli ssenarisi əsasında meydana gələn avantüranın iştirakçısına çevri-

liblər. Bu barədə ən tutarlı mənbə elə vəhəbiyyənin yaradıcısı olan İngiltərə kəşfiyyatçısı Hempherin memuarlarından ibarət olan "Cənab Hempherin xatirələri" kitabıdır. Qeyd edək ki, Hempher İngiltərənin müsəlman ölkələrindəki gizli casus şəbəkəsinin rəhbərlərindən olmuş, formal olaraq isə "Ost-Hind" şirkətinin nümayəndəsi kimi tanınmışdır. O, 1710-cu ildən etibarən Şərqdə fəaliyyətə başlayır, ərəb, fars, türk dillərini mükəmməl bilir və özünü azərbaycanlı müsəlman kimi qələmə verir. Onun kitabında İslam dinini məhv etmək, müsəlmanları parçalamaq üçün görülməli işlər 34 maddə halında sıralanıb.

Hempher yazır: "1710-cu ildə Müstəmləkələr Nazirliyindən müsəlmanları parçalamaq üçün vacib və yetərli bilgiləri toplamaq, casusluq etmək üçün Misirə, İraqa, Hicaza və İstanbula xeyli adam göndərdilər. Bizə lazımı miqdarda pul, bilgi, xəritə, bir də dövlət adamlarının, alim və qəbilə başçılarının adlarını göstərən böyük bir siyahı verdilər. Bəs-rə şəhərinə gəldim. Orada ilk dəfə şiələri tanıdım. Əgər sünnilərlə onların arasındakı ixtilafları şiddətləndirə bilsəydim, İngiltərədə ən böyük xidməti mənə tapşırıcaqdılar. Biz ingilislər rifah və səadət içində yaşamağımız üçün bütün dövlətlərdə fitnə və təfriqə çıxarmaq məcburiyyətindəyik. Osmanlı dövlətini ancaq belə fitnələrlə yıxa bilərdik. Bəs-rədə qalmaq üçün şikəst bir kişinin dükanında özümə iş də tapdım və orada farsca da mükəmməl öyrənməyə başladım. Bu dükan ara-sıra elm qiyafəsində, ərəbcə, türkcə və farsca bilən Məhəmməd bin Abdulvəhab Necdli adında bir dəliqanlı gəlirdi. Bu gənc yüksək dərəcədə hündürdən danışan və qiyafəcə çox əsəbi adam idi. Osmanlı dövlətini çox tənqid etdiyi halda İran dövləti haqqında pis bir şey deməzdi. Necdli Məhəmməd sünnilərin dörd məzhəbindən birinə tabe olmağa bir səbəb görmürdü. Bu barədəki "Quran" ayələrini görməzliyə vurur, Hədisi-Şəriflərə əhəmiyyət vermirdi. Bu iş mənim lap ürəyimcə oldu, çünki axtardığımı Necdli

Məhəmməddə tapmışdım. Sözüün qıtası, alimlərə hörmət-sizliyi, dörd xəlifəyə əhəmiyyət verməməsi ilə "Qurani-Kərim"-i və sünnəti anlama xüsusunda müstəqil bir görüşə sahib idi. Onu əldə etmək üçün bu ən zəif nöqtələrindən yararlanmalıydım. Daima onu tərəfləyirdim. Hətta bir gün ona "Sən Ömər və Əlidən daha böyüksən. Peyğəmbər indi həyatda olsaydı, onları deyil, səni xəlifə təyin edərdi. Mən İslamın sənin əlinlə yeniləşməsinə və yüksəlməsinə istəyirəm. İslamı cahana yayacaq yeganə şəxsiyyət, yeganə alim sən sən!" demişdim.

Bir müddət sonra "Qurani-Kərim"-i köhnə alimlərə görə deyil, öz fikirlərimizə görə təfsir etməyi qərarlaşdırdıq. Necdli Məhəmmədin qadın istədiyini bilir və ona bir qadın axtarırdım. Müsəlman gənclərini yolundan azdırmaq üçün nazirliyimiz tərəfindən oraya ingilis qadınları göndərirdi. Onlardan "Səfiyyə" adı ilə göndərilən birisi ilə Məhəmmədə bir həftəlik nikah bağladım. Mən bir tərəfdən, qadın da bir tərəfdən onu aldatmağa başladım. İçkinin haram olmadığına da onu inandırdım və məqsədimizə çatıb onu içirttik. Hətta namazın fərz olmadığını da iddia edərək onun inamında şübhə yaratmağa çalışırdım. Nəticədə o, namazlarını azaltmağa başlamışdı. Bununla da mən Necdli Məhəmmədin əynindən iman paltarını yavaş-yavaş çıxarmağa başladım. Ona təlqin etdim ki, sünnilik və şübhədən kənarda özünə bir yol tutsun. Onun fikir və düşüncələrini "Səfiyyə" vasitəsilə öyrənmişdim. Mənə nazirlik katibi "Biz İspaniyanı müsəlmanlardan içki və qadın sayəsində aldıq" demişdi. Bu, nə qədər də doğrudur. Artıq Necdli Məhəmməd mənim cızdığım yolla gedirdi. Mənim vəzifəm ona istiqlalı, hürriyyəti və qisasçılığı başa salmaq idi, bunu da bacardım. Məhz bundan sonra artıq bir məzhəb qurmağa qərar verdim, axı biz bir-birimizin sirr dostu olmuşduq. İki il sonra (1730) üsyana başladım. Dəriyyə əmiri Məhəmməd Bin Səudu da öz

tərəfimizə çəkdi. Nazirliyin yardımı ilə xeyli gücləndik. Müsəlmanların qəlblərini və etimadlarını dini yolla təmin etmək üçün Necdli Məhəmməddən, siyasi yolla təmin etmək üçün Məhəmməd bin Səuddan istifadə etdik. Beləcə, davamlı şəkildə günü-gündən qüvvətlənməyə başladım. Dəriyyə şəhərini özümüzə mərkəz seçdik. Din olaraq da yeni vəhəbilik dinini təsis etdik. İngilis hökuməti vəhəbi hökumətini gizlicə dəstəkləyir və hər şeylə təmin edirdi. Hər iki Məhəmməd də göstərdiyimiz yolla gedirdi..."

Ruhani nüfuzu niyə aşağı düşür?

İndi bu yolla çoxsaylı Azərbaycan gənci gedir. Onlar hər gün İslamdan, azərbaycançılıqdan, mənəvi dəyərlərdən, insanlıqdan uzaqlaşır, istiqamətləri isə uçurum və məhvdir! Son vaxtlarda aparılan istintaq-əməliyyat tədbirləri nəticəsində bölgələrdə xeyli vəhəbi qrupları ifşa olunmuşdur. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, bu qruplar müasir hərbi silah-sursatla təchiz olunmuş, üzvləri isə hərbi təlim görmüşlər. Göründüyü kimi, vəhəbilik cərəyanı Azərbaycanda fəaliyyətinin yeni mərhələsinə başlamaq istəyir. Bu, Əfqanıstan, Çexistan və digər ölkələrdəki məlum ssenarilərin təkrarı kimi planlaşdırıla bilər.

Sərt və təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsi üçün artıq gecikirik. Hüquq-mühafizə orqanları Azərbaycanın konstitution quruluşuna qarşı çıxan, ekstremizmə yol açan, "Dini etiqad azadlığı haqqında" qanunun bütün müddəalarını pozan radikal vəhəbilik cərəyanını nəzarətə götürməli, təcili olaraq zərərsizləşdirməli, bu təriqətin üzvü olan gənclərin reabilitasiyası və onların cəmiyyətə sağlam ruh, təfəkkürlə dönmələri üçün müvafiq addımlar atmalıdır.

Bu sahədə mövcud olan digər problem isə radikal şüəliyin təbliğidir. Əhalisinin əksəriyyətinin şüə olduğu ölkədə

yalnız qonşu dövlətin rəsmi ideologiyasına istinad olunan tərzdə təbliğat aparılması yolverilməzdir. Məmləkətimizdə elə bu sətirlərin müəllifinin də sırasında olduğu on minlərlə Həzrət Əli, Əhli-Beyt aşiqinin dini hissləri hansısa dairələrin marağında olan şiəliyin radikal, yalançı prinsiplərlə təbliğatı ilə təhqir edilir. Əslində, bu təbliğat şiəliyin və Əhli-Beytin deyil, bunlarla pərdələnən siyasi avantüristlərin, "islam inqilabı ixracı" məkrinin növbəti fırladağıdır. Ötən əsrin sonlarında Azərbaycanda fəaliyyət göstərən İslam Partiyasının rəhbərlərinin məhz belə təbliğat ilə maskalanaraq əslində qonşu ölkənin casusuna çevrilmələri və dövlətimizə xəyanət etmələri unudulmayıb. Cənubdan gələn təhlükəli dalğanın, qara əbaya bürünmüş bu zərərli fəaliyyətin təsiri artıq aydın hiss edilməkdədir. Onu da yaddan çıxarmaq olmaz ki, məhz bu təsirlərin nəticəsində hətta bir kənd miqyasında siyasi separatçılığa cəhd edilir, yaxud da öz dövlətini hansısa ölkənin şimal əyaləti hesab edən Azərbaycan vətəndaşları peyda olurlar.

Belə nüansların yaranmasının bir səbəbi də Azərbaycanda ümumiyyətlə ruhani nüfuzunun aşağı olmasındadır. Etiraf etməliyik ki, ictimaiyyətin etimadını qazanmayan, keçmiş müəmmalı olan, dinə yalnız aşkar maddi mənafe ilə bağlanan axundlar, din xadimləri bu gün çoxluq təşkil edir. Sanki XX əsrin əvvəllərini yaşayır, Mirzə Cəlil dövrünün qəhrəmanlarını görürük. Əyalətlərdə vəziyyət daha acınacaqlıdır. Əyyaş və tüfeyli olanlar, dələduzluğa görə həbsdə yatanlar bəzən illər sonrası rayonlarda ali ruhani məqamına yüksəlirlər. Təəssüf ki, onların bu statusdakı fəaliyyəti də əvvəlki dövrlərdən fərqlənmir. Məsələn, Naftalanda narkotik ticarəti ilə bağlı saxlanan axundu xatırlayaq. Dini məclisləri aparan ruhanilərin "səviyyəsi" isə ölkədə dini maariflənmənin vəziyyətini göstərir.

Bu kimi hallar və savadsız, riyakar mollaların dinə "yardımçı təsərrüfat" kimi yanaşmaları İslamın mütərəqqi

dəyərlərinin deyil, tam əksinə, cəhəlin yayılmasına təkan verir. Bu gün İslama münasibət, dinə bağlılıq çoxları üçün yaşam dəbinə, reklam vasitəsinə çevrilib. Sovet dönmində Krıma, Polşaya səfərləri ilə qürrelənənlər indi gerçəkləşdirdikləri həcc ziyarətlərinə də eyni tərzdə baxırlar. Qonşusundan geri qalmamaq naminə hacı, məşhədi olanlar (hətta onların arasında ziyarətdən sonra restoranlardan çıxmayanlar da var) naşı mollaların fərziyyələrinə əsaslanıb sanki Tanrıya da kələk gəlmək eşqinə düşürlər. Belə "hacılar" "çirkəli" pullarla tikdirdikləri məscidləri öz sexləri, fabrikləri sayaraq qapısına qıfıl da vurub ibadət üçün bağlayırlar. Əsl müsəlman kimi görünmək məqsədilə məscid tikmək yarışına girən işbazlar anlamırlar ki, layiqli müsəlman azan səsi ilə yanaşı, həm də məktəb zənginin sədasına oyanan cəmiyyətdə yetişir.

Yaxud da Azərbaycanda savadlı ruhaniləri yetişdirən məkan kimi daim təriflənən Bakı Dövlət Universitetinin ilahiyyat fakültəsinin tədris korpusunun qarşısında Türkiyə Cümhuriyyətinin bayrağı dalğalanır. Şübhəsiz ki, əks argument kimi müxtəlif səbəblər göstərilə bilər. Ancaq, cənablar, bu, sadəcə bəhanə olacaq, fakt isə odur ki, Azərbaycan ilahiyyatçıları Türkiyə bayrağı altında formalaşır!

Azərbaycanda bu sahədə ən acınacaqlı məsələlərdən biri də İslamı zahiri əlamətlərdə – geyimdə, fərdi ibadəti reklam etmək şəkərində qavramaqdır. Bu gün yeniyetmə qızların müxtəlif baş örtüyü vasitələrindən kütləvi istifadə etmələri elə həmin kampaniyaçılığın bir təzahürüdür. Övladlarının yeniyetməlik şıltaqlıqlarına qarşı çıxmayan valideynlər anlamırlar ki, İslam belə yanaşmaları qəbul etmir.

Akademik Ramiz Mehdiyev "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" əsərində dünyəvi dövlətdə dinin funksiyasını obyektiv səciyyələndirir: "Dünyəvi dövlətdə din əzəldən cəmiyyətin ancaq mənəvi-əxlaqi yolgöstərəni olmalıdır, onun sosial-siyasi mövqeyi siyasi oyunlar və kom-

binasiyalar vasitəsinə çevrilə bilməz. Vətəndaşların kütləvi şüuru dini normaları ictimai-siyasi həyatda ülviləşdirməyə can atan müəyyən qruplaşmaların radikal-təməlçi əhvali-rühiliyyəsinin və baxışlarının yalançı nümayiş meydanına çevrilməməlidir.

Cəmiyyətdə din amili lazımdır. Lakin təfəkkürün və informasiyanın sirkulyasiyası, global təbəddülatlar və proqnozlaşdırılan "sivilizasiyaların toqquşması" erasında yalnız konfessiyalararası dialoq, tolerantlıq milli eyniyyəti qoruyub saxlamağa və onun postindustrial epoxaya keçməsinə imkan yarada bilər".

Bu məqalədə qısaca da olsa toxunduğumuz geniş mövzularla, əslində, Amerika kəşf etmirik! Bu problemlər barədə oxucularımız məlumatlıdır və belə məsələlər lokal miqyasda daim fəal müzakirə obyektı olur. Ancaq belə məqamları məhdud çevrədən geniş auditoriyalara çıxarmaq, ictimai müzakirələr, diskussiyalar təşkil etmək vacibdir. Çünki qloballaşma dövründə İslam dininə daha həssaslıqla yanaşılmalı və o, cəhalət tör-töküntülərindən təmizlənməlidir!

Biz müsəlman dünyasında ilk demokratik respublikanın vətəndaşlarıyıq!

Biz müsəlman dünyasında ilk novator mədəniyyət və incəsənət incilərinin müəllifləridiyik!

Biz müsəlman dünyasında insan azadlığını əsas təməl prinsip kimi qəbul edən ilk dövlətik!

Biz müsəlman dünyasında bu gün də inkişafın, müasirliyin, tolerantlığın, sivil düşüncə tərzinin flaqmanıyıq!

Ən nəhayət, biz müsəlman dünyasında İslamla geriye – cəhalətə, nadanlığa, xurafata yox, əksinə, İslamla azad, demokratik, dünyəvi cəmiyyətə doğru gedən müsəlmanlarıq!

İxtiyar HÜSEYNLİ

Müasir ictimai həyatda din və mənəviyyat problemləri

*"Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə,
öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik".*

Heydər ƏLİYEV

Qloballaşma və yeni iqtisadi münasibətlər şəraitində fəlsəfə, din və əxlaqın yenidən nəzərdən keçirilməsinə və onların insan həyatında rolunun müasir tələblər baxımından dəyərləndirilməsinə böyük ehtiyac var. Akademik Ramiz Mehdiyev "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" məqaləsində diqqəti məhz dini dəyərlərin ictimai həyatda rolu, habelə dinin böyük mənəvi təsir gücündən sui-istifadə hallarına qarşı mübarizənin əhəmiyyəti məsələlərinə yönəldir və indiki dövrdə bu problemin aktuallığını xüsusi qeyd edir: "Demokratikləşmə eyni zamanda bir tərəfdən dini etiqad azadlığına gətirib çıxarmış, digər tərəfdən isə ölkənin milli təhlükəsizliyinə qorxu yaratmışdır". Azərbaycanda dövlət dindən ayrı olsa da, həqiqi dini hisslərə həmişə hörmətlə yanaşılır. "Müasir demokratik cəmiyyətdə dini etiqad azadlığı hər bir vətəndaşın konstitusiyaya hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Yaradanın qüdrətinə inam insanın mənəvi-əxlaqi, psixoloji ovqatını şərtləndirir, dünyagörüşünü kamilləşdirir, təfəkkür tərzini və formasını tənzimləyir" ("Azərbaycan" qəzeti, 24 sentyabr 2007-ci il).

Dini hiss universal əqli keyfiyyətlərdən daha çox mənəviyyat hadisəsidir və insan "Mən"inin dərin qatla-

rını ifadə etməklə yanaşı, lokal mədəni-mənəvi mühitlə, hətta fərdi mövcudluqla əlaqədardır. Digər dinlərdən fərqli olaraq, İslam dini eyni zamanda bir şəriət, həyat tərzı kimi də çıxış edir və bəzən ictimai münasibətlərdə də bələdçi olur.

Dini duyğu insani mahiyyətlə bağlı olduğu üçün daha dərin və qədim köklərə malikdir. C.Əfqaninin yazdığına görə, "insanın ilk tərbiyəsi onun dini tərbiyəsidir, fəlsəfi dünya-görüşü sonra yaranır". Lakin fəlsəfi düşüncənin formalaşmasında dini hissın böyük rolu var.

Dini etiqad baxımından müasir Azərbaycan cəmiyyətinin strukturuna nəzər salsaq, hələ də dinə etinasız olanların nisbi çəkisinin çox yüksək olduğunu müşahidə etmək olar. Formal olaraq müsəlman sayılan əhalinin tərkibində dini inam dərəcələri çox fərqlidir. Yetmiş illik sovet dövründə əhalinin böyük əksəriyyətinin savadlanması, fanatizmin və mövhumatçılığın əsasən aradan qaldırılması postsovet ölkələrində dini etiqadın az qala sıfırdan başlanmasına uyğun gəlir ki, bu da müstəqillik dövründə dinə düşünülmüş münasibət bəslənməsinə, etiqadın şüurlu surətdə seçilməsinə imkan yaradırdı.

O vaxtlar postsovet məkanında, o cümlədən Azərbaycanda daha sağlam və mütərəqqi dini modelin formalaşması üçün böyük imkan var idi. Lakin təəssüf ki, dövlət müstəqilliyinin ilk illərində, ümumi ictimai-siyasi xaos şəraitində dini etiqada şüurlu münasibət və onun elmi-fəlsəfi şüurla həmahəng inkişafı kimi məsələlər diqqət mərkəzinə çəkilmədi. Əhalinin "dinə qayıdışı" onun daha yüksək intellektual səviyyəsi olan nümayəndələrinin məqsədyönlü iştirakı ilə, dərk olunmuş bir proses kimi həyata keçə bilmədi. Və dinə qayıdılması tam bir kortəbiiilik şəraitində, daha çox dərəcədə xarici missionerlərin söyləri və "yardımı" ilə həyata keçdi. Dinə qayıdış adı altında mövhumata, xurafata, təriqətçiliyə də qayıdış baş verdi ki, indi dinin bir daha bu

psevdo dini elementlərdən təmizlənməsinə ehtiyac yaranmışdır və bu, elə də asan məsələ deyil.

Bununla belə, Azərbaycan əhalisinin yenə də böyük bir qismi dünyəvilik mövqeyində dayandığından və din adı altında hər hansı bir təriqətə və ya mövhumatçılığa, mərasimçiliyə uymadığından bu bazada müasir Azərbaycan ictimai və mədəni-mənəvi gerçəkliyi üçün ən çox məqbul olan dini etiqad modelinin formalaşdırılması hələ də mümkündür. Yüz minlərlə uşaqların və gənclərin təhsil mərhələsində əhatə olunduğunu nəzərə alsaq, gənc nəslin yeni dünya-görüşünün əlahiddə təsirlərdən uzaq, məhz həqiqi dini zəmin üzərində formalaşdırılması üçün böyük potensial imkanlar vardır. Heç nəyə inanmamaq, müqəddəs heç nə tanımamaq nə dərəcədə təhlükəlidirsə, nəyi isə fətişləşdirmək də bir o qədər təhlükəlidir.

Sadələşmiş din modeli... Ancaq yerin-göyün və bütün bəşəriyyətin fəvqündə duran, sonsuz əbədi-əzəli varlığa – Allaha pərəstiş etmək olar. Heç olmazsa ona görə ki, bu dünyada Allahın ehtiva etmədiyi heç nə yoxdur. Allaha pərəstiş insanı alçalda bilməz, yüksəldər. Allahın bütün yaratdıqları, əslində, bərabər hüquqlu tərəflərdir. Hər hansı bir cismani varlığın mütləqləşdirilməsi büt-pərəstlik əlaməti olaraq rədd edildiyi kimi, hər hansı bir insanın da fikirlərinin ilahiləşdirilməsi, mütləqləşdirilməsi yolverilməz haldır. Bu dünyada nəyinsə (kiminsə) fəvqəlləşdirilməsi yerdə qalan hər şeyə qarşı çıxmağa "əsas" verir. Qalan hər şey kiçildilir, alçaldılır, dəyərsizləşir. Birinin mütləq təsdiqi başqalarının inkarına gətirir və qarşıdurma yaradır. Ancaq Allaha inam nəyinsə inkarına gətirmir, kin-küdurət yaratmır. Niyə? Çünki Allah hər şeyi ehtiva edir. Allaha məhəbbət hər hansı bir insana qarşı kını istisna edir. Bu prinsip Xristianlıq fəlsəfəsində daha bariz şəkildə ifadə olunmuşdur. Başqa sözlə desək, xristianlar bu ideyanı daha çox təbliğ edir və "özününküləşdirirlər". Halbuki bu, bütün dinlərin mahiy-

yətindən irəli gəlir. "Qurani-Kərim"də də deyilir: "O kəslər ki, pisləyin qarşısını yaxşılıq etməklə alırlar – onları axirət yurdunun gözəl aqibəti gözləyir" (13-22).

* * *

Din cəmiyyət üçün yox, insan üçündür. Ayrıca götürülmüş hər bir insanın düzgün mənəvi-əxlaqi meyarlar seçə bilməsi, digər insanlara münasibətdə yüksək mənəvi prinsiplərdən çıxış etməsi üçün dinin rolu əvəzsizdir.

Dinin sosial təşkili, dini institutların yaradılması ancaq dini ideyaların təbliğ olunması, dindarlara öz dini biliklərini zənginləşdirmək, Allahla ünsiyyətdə olmaq, dua etmək, mənəviyyatını təkmilləşdirmək və s. üçün şərait yaradılmasına xidmət edir. Həmin sosial institutların, dini məbədlərin və s. fəaliyyətini təmin etmək üçün peşəkar din xadimləri, ruhanilər hazırlanıb yetişdirilir, bu məqsədlə müxtəlif səviyyəli dini məktəblər fəaliyyət göstərir.

Dini sosial qurumlar cəmiyyətin mikrostrukturunda miqyasca kiçik yer tutsalar da, müəyyən müstəqilliyə, muxtariyyətə malikdirlər. Konstitusiyada da təsbit olunduğu kimi, din ilə dövlət bir-birindən ayrılır. Lakin bu ayrılıq ancaq hüquq müstəvisində mütləq xarakter daşıyır. Siyasət və ideologiya müstəvisində bu ayrılığın mütləqləşdirilməsi mümkün deyil. Siyasətlə məşğul olan, ideoloji konsepsiyalar hazırlayan insanlar, millət vəkili və başqaları bu və ya digər dinə qulluq etməsindən və ya ümumiyyətlə, dinə münasibətindən asılı olaraq müxtəlif mövqelərdə dururlar. Başqa sözlə, din siyasətə müstəqil sosial subyekt kimi deyil, siyasətin formalaşmasında iştirak edən şəxslərin dünyagörüşü vasitəsilə təsir göstərə bilər.

Bununla belə, müasir dövrdə də din bəzən ideologiyaya çevrilir və siyasətdə aparıcı rol oynayır. Son zamanlar İslam dini də bu missiya ilə çıxış edir. İranda və Əfqanıstanda baş verən hadisələr buna ən yaxşı misaldır. Azərbaycanda da İslam

İslam dini ilə bağlı təbliğat bəzən öz əsas missiyasından uzaqlaşaraq ideya-siyasi yön almağa təşəbbüs göstərir. İndi ədəbi-bədii fikir sahiblərinin, jurnalistlərin ən çox meyil etdikləri "ideoloji modellər" XX əsrin əvvəllərində türk ideoloqları və müsavətçilərin irəli sürdüyü "Türkçülük, islamçılıq, müasirlik" şüarının müxtəlif modifikasiyalarından ibarətdir. Və bunların hamısında "İslamçılıq", "islamlaşmaq" ideyası mərkəzi yerlərdən birini tutur. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra xalqın sovet ideologiyasının təsiri ilə icbari yolla imtina etmiş olduğu dini dəyərləri qaytarmaq təşəbbüsü, heç şübhəsiz, təqdirəlayiq bir hadisədir. Həm də nəzərə alsaq ki, İslam bizim üçün əsrlər boyu təkə əqidə deyil, həm də əxlaq, adət-ənənə, hətta düşüncə tərzinin formalaşmasının əsas mənbələrindən biri olub, ona qayıtmağın bizim üçün necə mühüm bir hadisə olduğunu təsəvvür etmək çətin deyildir. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev dinin mənəviyyatda rolunun artmasını ölkəmizin inkişaf strategiyasının vacib istiqamətlərindən biri hesab edir: "Heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və bu mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq".

Bəziləri millətlə dinin müxtəlifliyinə istinad edərək bunlar arasında ancaq fərqi görməyə çalışırlar. Bizcə, Azərbaycanda neçə əsrlərdən bəri yaşayan xalqların ümumi mənəviyyat, adət-ənənə və həyat təzi sayəsində vahid "azərbaycanlı" adı altında birləşməsində İslam dininin rolu az olmamışdır.

Bütün bunlar müasir Azərbaycan milli şüurunda, ictimai psixologiyasında dinin həqiqətən mühüm yerlərdən birini tutduğunu göstərir. Bəs onda dinin fəal siyasi və ideoloji mövqeyi nəyə görə yolverilməz hesab olunur? İlk növbədə ona görə ki, hər şey öz yerində olanda gözəldir.

Azərbaycan artıq öz strateji yolunu seçmişdir və psevdo-dini təlimlərin dinin nüfuzundan istifadə edərək din bayrağı

altında siyasətə müdaxilə etmək təhlükəsi Konstitusiyə səviyyəsində, hüquqi yolla aradan götürülmüşdür. Bəs onda belə təşəbbüslərin qorxulu cəhəti nədən ibarətdir? Qorxulu cəhət əsl dinin psevdodini təlimlərlə, ideoloji məzmunla əvəz olunması və dinin öz həqiqi miqyasından uzaqlaşmasıdır. Biz dinin ideoloji aktivliyindən, siyasi müdaxiləsindən daha çox həqiqi dini itirməkdən qorxuruq. Çünki sovet dövründə hər cür dinin inkar olunması insanların mənəviyyatında bir boşluq yaratmışdı və kommunist rejiminin uğursuzluğunun səbəblərindən biri cəmiyyət miqyasında mükəmməl ideoloji sistem yaratmaqla yanaşı, fərdi mənəvi aləmdəki boşluğa dini əvəz edə biləcək layiqli alternativ tapa bilməməsi idi. İndi din aşkar şəkildə inkar olunmasa da, bu boşluğu həqiqi dindən kənar fanatizm, xurafat, təriqətçilik, psevdodini məzmunla doldurmaq təşəbbüsü daha ağır nəticələr verə bilər.

Bir daha yada salmaq istərdik ki, dinin əsl məramı insan mənəviyyatını ülvəi duyğularla zənginləşdirməkdir. Din fərdi mənəviyyatı yaddan çıxarıb sosial qurumlar, təsisatlarla məşğul olduqda o, dinlikdən çıxır, başqa bir şeyə çevrilir. İnsanlar isə yenə də dinə möhtac qalırlar.

Xüsusi kommunist ideologiyasından imtina etmiş bir xalq bu boşluğun yerini nə ilə doldurmağa ehtiyac hiss etdiyi bir vaxtda dinçilik də, millətçilik də, Qərbçilik də və hətta bazar iqtisadiyyatına sürətli keçidin təsiri ilə baş alıb gedən "alver psixologiyası" da ideologiyada mərkəzi yer tutmaq iddiasında ola bilər. Və bu problem ciddi surətdə tədqiq olunmalıdır.

Bəs əslində din ideologiyasının strukturuna daxil olmalı-dırmı və əgər olmalıdırsa, burada nə kimi yer tutmalıdır? Bizcə, ideologiya ayrıca fərdlərin ruhu, mənəviyyatı haqqında yox, cəmiyyətin siyasi təşkili, optimal siyasi-iqtisadi strukturu və ictimai həyatda mədəni-mənəvi meyarlar haqqında təlim, ideyalar sistemi olduğundan burada nə din, nə

də milli spesifiklik mərkəzi yer tuta bilər. Din və millətlə əlaqə əsasən sonrakı mərhələdə – ictimai müstəvidən fərdi müstəviyə keçəndə ortaya çıxır. Cəmiyyətin elə təşkilati strukturu, elə ictimai dəyərlər və meyarlar sistemi optimal sayıla bilər ki, şəxsi mənafə ilə ictimai mənafə, əxlaqla hüquq arasında ciddi ziddiyyət ortaya çıxmırsın, insanların vicdan azadlığı hər hansı formada məhdudlaşdırılmasın. Bu baxımdan dövlət siyasəti və hüquq normaları, qanun məəcəllələri işlənilib hazırlanarkən onların əhəlinin dini və milli hissləri ilə uzlaşması, ahəngdarlığı məsələsi nəzərə alınmalıdır. Xüsusi İslam dininin özünəməxsus hüquq sistemi (müsəlman hüququ – şəriət) olduğundan bizim ölkədə ilk növbədə dünyəvi prinsiplər əsasında hazırlanan hüquq normaları və qanunlar şəbəkəsi müəyyənləşərkən şəriətin də imkan daxilində nəzərə alınması və əmələ gələn uyğunsuzluqların, ziddiyyətlərin minimuma endirilməsi vacib şərtlərdən biridir. Yəni cəmiyyətin inkişaf strategiyası, sosial ideal elə seçilməlidir ki, o, adamların mənəvi ideali və əqidəsi ilə ahəngdar ola bilsin. Lakin burada yeganə məqbul metod – deduktiv metoddur. Adamların hər birinin istək və arzularının, şəxsi mənafelərin, dini və milli hisslərin toplanmasından cəmiyyətin optimal modeli hasil ola bilməz. Əksinə, ümumi ictimai inkişaf qanunauyğunluqlarının öyrənilməsindən hasil edilən cəmiyyət modeli, sosial ideal və ona çatmaq üçün həyata keçirilən siyasi, iqtisadi və hüquqi islahatlar sistemi ilkin olaraq müəyyənləşdirilir.

* * *

Çox vaxt Avropa ölkələrinin elm və texnologiya sahəsində inkişaf etməsi, İslam dünyasının isə müqayisədə geri qalması faktından çıxış edərək bunu Xristianlıq və İslam dini ilə əlaqələndirməyə çalışırlar. Elmi təhlil əvəzinə ideologiyalaşdırılmış, psevdoelmi mülahizələr söylənilməsinə tez-tez rast gəlmək olur. Lakin XX əsrin Parsons, Hantinqton

kimi görkəmli sosioloqlarının da bəzən belə mövqedən çıxış etməsi təəccüb doğurmaya bilmir.

Əslində, Xristianlığın da, İslamın da elmə münasibəti yaxşı məlumdur. Xristianlıq yarandığı vaxtdan azadfikirliyin və elmi tədqiqatın əleyhinə olmuşdur. Xüsusən, xristianlıq sosial bir hadisə kimi formalaşdıqdan sonra din xadimləri özlərinin cəmiyyətdəki mövqelərini qoruyub saxlamaq üçün onların əhkamlarından kənar hər nə varsa qanundankənar və qəbahət hesab etmişlər. İnkivizisiya məhz Xristianlığın törəməsidir.

İslam isə yarandığı vaxtdan nəinki elmə qadağa qoymuş, hətta insanları elmi fəaliyyətə sövq etmişdir. İslam dini öz təsir dairəsini də daha konkret müəyyənləşdirmiş, insanların mənəvi aləmi və həyat tərzini müəyyən etməyə çalışmaqda onların peşə və ixtisas fəaliyyətlərinə bilavasitə nüfuz etməyə çalışmamışdır. Məhz buna görə də İslamın yarandığı və yayıldığı ilk əsrlərdə elm sürətlə inkişaf etmiş və əvvəlcə ərəb ölkələri, sonra isə bütün İslam dünyası elmin inkişaf səviyyəsinə görə dünyada ən qabaqcıl mövqe tutmuşlar. Böyük din xadimləri eyni zamanda böyük elmi kəşflər etmiş, elmin bir sıra sahələrini inkişaf etdirmişlər. Əl-Kindi, Fərabî, Biruni, Ömər Xəyyam, İbn Sina, Nəsirəddin Tusî, İbn Rüşd, Uluğ bəy və başqaları riyaziyyatın, astronomiyanın, mexanikanın, fiziologiyanın, təbabətin, fizikanın, kimyanın inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmiş və bir çox sahələrdə müasir elmin təməlini qoymuşlar. Bu həmin dövr idi ki, Roma imperiyasında Xristianlıq qəbul olunduqdan sonra elm və mədəniyyətin, texnologiyanın inkişafında minillik bir pauza yaranmışdı və antik elmin və mədəniyyətin estafetini ərəblər əllərinə götürmüşdülər.

Ancaq Xristianlığın yaranmasından 1400 il, İslamın yaranmasından isə 700 il keçdikdən sonra dünyada elmi-texniki inkişafın, sivilizasiyanın gedişatında yeni bir dönüş yaranmağa başladı. Bu, Avropada renessans dövrü idi. XV-XVI

əsrlərdə Avropa Xristianlığın əhkamları ilə daban-dabana zidd yeni düşüncə tərzinə sahib olmuşdur. İnkivizisiya ilə azadfikirliyin iki-üç əsrlik qanlı mübarizəsi, nəhayət ki, elm və dinin bir-birindən ayrılmasına və yeni düşüncənin, yeni Avropanın doğulmasına gətirib çıxartdı. Yeni Avropanın təməlçilərindən biri olan Frensis Bekon artıq xristian ideologiyu deyildi. Avropada xristian əhkamlarından kənarda tamamilə müstəqil bir həyat başlanırdı. Xristianlıq isə daha çox dərəcədə simvolikləşdirilərək ayrı-ayrı şəxslərin vicdan işi kimi məhdud dairəyə salınmış, dövlət işindən və ictimai tərəqqinin aparıcı xəttindən uzaqlaşdırılmışdı.

Məhz elmin dindən azad olaraq tam müstəqil ictimai hadisə kimi formalaşması, insanların ikiləşməsi və elmə münasibətlərinə münasibəti öz daxillərində ayrı-ayrılıqda yaşatması elmin tam azad inkişafı üçün meydan açan amillərdən biri oldu. Şərqdə isə din elmə aşkar şəkildə mane olmadığından onlar hələ də birlikdə addımlayır. Məhz İslam dininin elmə qarşı loyallığı, liberallığı, dözümlülüyü elmin uzun əsrlər boyu dinin təsir dairəsində qalmasına imkan yaratmışdır. Dində düşməni görməyən elm onun sərhədlərindən çox da kənara çıxmağa ya çalışmırdı, ya da... Bəli, nə qədər paradoksal görünərsə də, Şərqdə elmin geniş asfalt yola çıxma bilməməsinin səbəbi İslamın elmə düşmən mövqeyi deyil, əksinə, yaxşı münasibət bəsləməsi idi. Və bu yaxşı münasibət elmin dindən tamamilə imtina edərək yeni sürət yoluna çıxmasına imkan verməmişdir. Elm mahiyyəti etibarilə dindən fərqli bir hadisədir. O, dinə zidd deyil, sadəcə olaraq, dindən fərqli bir müstəvidədir. Əslində, onlar bir-birinə qarşı dayanmamalıdır, çünki onların yolu kəsişmir, toqquşmur.

Elm ilə din arasında ziddiyyət, qarşıdurma o zaman yaranır ki, elm öz yolundan kənara çıxaraq inamı əvəz etmək istəyir, Allahın varlığını və ya yoxluğunu isbat etmək iddiasına düşür. Digər tərəfdən, din də o zaman elmə qarşı çıxır ki,

özünün bir inam hadisəsi olduğunu unudaraq universal idrak hadisəsi kimi çıxış etməyə çalışır və dünyada gedən proseslərin izahını vermək iddiasına düşür.

Bəli, idrak və inamın hər biri öz işi ilə məşğul olduqda gözəldir. Başqasının sahəsinə keçdikdə isə mürtəceləşir. Bəlkə də öz mahiyyətlərinə istinad etsəydilər, nə elm dinin işinə, nə də din elmin işinə qarışardı. Lakin onlar sosial hadisəyə çevrildikdən sonra həmin sosial qurumları təmsil edən insanların mənafeləri, şəxsi maraqları bu qarşıdurmanın yaradılmasına gətirib çıxarmışdır...

Bu prosesləri istər sosial, istərsə də qnoseoloji müstəvidə izah etmək çətin deyil. Lakin nə üçünsə hələ də müsəlman ölkələrində müəyyən ideoloqlar həyatın bütün sahələrini dinlə əvəz etməyə çalışır, dini insanın fərdi mənəviyyatından kənara çıxararaq sosiallaşdırır, siyasiləşdirir, ideologiyalaşdırırlar... Bir sözlə, dini öz şəxsi maraqları üçün alətə çevirirlər. Qərbdə də dövlətin və elmin dinlə əlaqəsini çoxdan kəsdiyi bir cəmiyyətdən belə ideoloqlar çıxır ki, onlar öz tərəqqilərinin səbəbini öz dinlərində, başqalarının geriliyinin səbəblərini isə onların dinində "axtarırlar".

Bizcə, indiki dövrdə dinlərin ideoloji və siyasi məqsədlər üçün istifadə olunmasının, onların elmi və fəlsəfəni "əvəz etmək" cəhdlərinin qarşısını almaq çox vacibdir.

Fəlsəfənin predmeti dünyadan kənara çıxır və özünü mənəvi bir varlıq olaraq dünyadan ayırmış insanın dünya ilə münasibətini əks etdirir. Elm obyektiv dünyanı, insansız ("Mən"siz, mənəvi faktorsuz) dünyanı öyrəndiyi halda, fəlsəfə məhz insanlı dünyanı, insaniləşmiş, rəmziləşmiş dünyanı öyrənir. İncəsənət də dünyanı ifadə edir, bədii obrazlarla, rəmzlərlə əks etdirir. Lakin burada söhbət elmdəki mənada inikasdan deyil, ideya-estetik yaşantıdan gedir. Bütün bu sahələr insana birbaşa yox, dolayısı ilə təsir edir.

Din isə insanın məqsədini, həyatın mənasını bilavasitə təlqin edir. Dini dəyərlərin isbata ehtiyacı yoxdur. Burada həqiqət hissi təcrübə, məntiqi tefəkkür və ya bədii obraz vasitəsilə deyil, qəlbin nuru, mənəvi işıqlanma ilə açılır.

Fəlsəfə ilə dinin məqsədi eynidir, amma birinci idrak, ikinci inam üzərində qərar tutur. Məhəmməd İqbal yazır: "Din qətiyyətlə qəbul edildiyi və tam mənası ilə qavrandığı təqdirdə xarakter və mənliyi büsbütün dəyişdirə biləcək həqiqətlər sistemidir". Türk tədqiqatçısı professor Murtaza Korlaelçi Hegelə istinadən yazır: "Din var olmaq üçün fəlsəfəyə möhtac deyildir. Fəqət Hegelin dediyi kimi, fəlsəfə ruhu bilgi ilə, dini həqiqəti zəka ilə uzlaşdırmaq üçün özünü dinə qatmağa məcburdur". Çünki din insanın bilavasitə mahiyyətini, həyatının mənasını müəyyən edir.

Cəmiyyətin yüksək dərəcədə təşkilatlanmış olduğu bir şəraitdə hər bir insanın fərdi həyatı özündən daha çox kənar amillərdən asılıdır. İnsan hələ dünyaya gəlməmiş, onun yaşamalması olduğu təbii, sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi mühit formalaşır və bu mühit fərddə müqayisədə qat-qat böyük miqyaslı proseslərlə bağlı olduğundan xeyli dərəcədə ətalətli və konservativ olur. Onun azacıq da olsa dəyişdirilməsi böyük daxili enerji tələb edir.

Lakin bu mühiti dəyişmək lazımdır?

İnsan müəyyən zaman və məkanda dünyaya gəlir. Bu onun qismətidir. İnsan ya öz taleyi, qisməti ilə barışmalı və mühitə uyğunlaşmalı, ya da mühiti dəyişdirmək kimi çətin bir yola qədəm qoymalıdır ki, bu yol ancaq daxildən gələn işıqla aydınlaşa bilər. Mühitə qarşı dayana biləcək, ona alternativ ola biləcək yeganə mənbə insanın daxili mənəvi aləmidir. Lakin daxili aləm özü də mühitin təsiri ilə formalaşmırmı?

Sonsuzluğu ehtiva edəndə, kainatın ənginliyinə girəndə, nəhayətsiz, əzəli, əbədi dünyaya qovuşanda, ölümdən sonrakı ölməz həyatı da öz həyatına əlavə edəndə, mümkün-

süzlüklər hamısı mümkün olanda... həyatın ecazkarlığı, ülvi-liyi artır, insan özünü əzəli-əbədi hesab edir, hadisələr içə-risində itib-batmır, nəfsin torundan çıxır, yüksəlir, cılız, ca-ri, cismani, keçici, fani həyatdan uzaqlaşaraq onun fəvqündə durmaq, mənəviləşmək, ideallaşmaq, Allaha qovuşmaq əz-mində olur!

İnsanın qəlbi ülvi, müqəddəs bir duyğu ilə dolur, böyük Allaha pərəstiş edərkən özü də qanad açır, ucalır, mənəvi dünyanın sirli-soraqlı, dərin qatlarını ehtiva edir.

Fərd öz həyatı, öz hərəkətləri ilə ancaq özünü təmsil et-diyini və əgər görən, bilən varsa, qanun qarşısında, əgər gö-rən, bilən yoxdursa, ancaq öz vicdanı qarşısında cavabdeh olduğunu zənn edirsə, o, ən azı eqoistdir; bu, onun fərdi miqyasdan milli və ümumbəşəri miqyasa çıxıb bilməməsinin nəticəsidir.

İnsan hər bir məqamda özündən başqa ailəsini, elini-oba-sını, millətini, dövlətini təmsil edir, insanlığı – bəşəriyyəti təmsil edir. Tək özü qarşısında deyil, tək dövlət, qanun qar-sısında deyil, həm də milləti təmsil etməklə millət qarşısın-da, insanlığı təmsil etməklə bütün bəşəriyyət qarşısında məsuliyyət daşıyır. Daha böyük miqyasda və daha böyük ümumilik dərəcəsində isə insan öz hərəkətləri ilə Allah qar-sısında məsuliyyət daşıyır.

Dini hiss – insanın Allah qarşısında məsuliyyət hissi mər-hələ-mərhələ: ailə qarşısında, millət qarşısında, bəşəriyyət qarşısında məsuliyyət hissələrinin davamı kimi ortaya çıxdıq-da bu, daha sadəcə hiss yox, dərk olunmuş, zəka ilə qovuş-muş bir hiss olur.

Təkcə dinlər yox, bütün əxlaqlar da yaxşılığa qarşı min-nətdarlıq hissini zəruri hal, norma sayır. Kimsə əl tutanda, yaxşılıq edəndə çalışır ki, fürsət düşən kimi əvəzini çıxacaq, ya da bu, mümkün deyilsə, heç olmasa sözlə öz minnətdar-lığımızı bildirək...

Bəli, insan ona edilən hər kiçik yaxşılığın ünvanını axta-rır, öz təşəkkürünü bildirməyə ehtiyac duyur. Lakin bütövlükdə həyat üçün, bu dünyanın bütün gözəllikləri üçün, dərk etmək, sevmək, sevilmək, quruculuq, yaradıcılıq sevincləri üçün kimə təşəkkür etmək lazımdır?

İnsan dünyanın ahəngi, gözəlliyi, qanunauyğunluğu və bu qanunların dərk edilənliyi üçün Allaha minnətdarlığını bildirir və dini ayinlərin əksəriyyəti də bu minnətdarlığın ifadə edilməsidir.

Lakin maraqlı budur ki, İslam dinindəki bütün ayinlərin icrası – Allaha minnətdarlıq prosedurları elə qurulub ki, on-lar insanın özü üçün, onun sağlamlığı üçün, onun daxili mənəvi sakitliyi üçün də şərt olur. Allaha dua edən, dinin qoy-duğu qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərən insan həm də öz sağlamlığına, fiziki və mənəvi kamilliyinə xidmət edir.

İnsan Xəliq qarşısında əyilir, ona bəxş edilmiş bütün qa-biliyyətlərə və gözəlliklərə görə böyük Yaradana minnət-darlığını bildirir və bununla mənən yüksəlir, ucalır, öz nəfsi və başqaları qarşısında əyilməz olur. Təbiətdə, həyatda heç kimdən asılı olmadan mövcud olan ahəngi, gözəlliyi görmək, duymaq və bundan məmnun qalmaq, minnətdar olmaq, əslində, onları öz daxilinə köçürmək, həmin gözəllikdən, ahəngdən mayalanmaq deməkdir. Əslində, bu dünyanın özündə də sənə öyrədən, insanlara, müəllimlərə, ustadlara münasibətdə minnətdarlıq və pərəstiş duyğusu insanı kiçiltmir, əksinə, yüksəldir. Əks təqdirdə insan nankor bir eqoistə çevrilə bilər. Tənbehə layiq olan isə riyakarlıq və təmənnalı əyilməkdir ki, bunlar nə dini hisslə, nə insani ləyaqətlə bir araya sığır.

Kənarda, başqalarında yaxşı olanları görməyən, duymayan, qiymətləndirməyənlər bu yaxşılıqlardan məhrum olanlardır. İnsan özündə ən azı rüşeym halında olmayanı başqasında da görə bilmir.

Daxilən gözəl olmağın bir yolu var: o da xaricdəki gözəl-
liyi duymaq, ona heyran olmaq və qovuşmaqdır.

Böyüklərə hörmət insanın özünə hörmət olunmasının
əsasını qoyur. Müdriklik, gözəllik və ahəng qarşısında diz
çökməyənlər zor və hiylə qarşısında diz çökürlər. Böyük
Allah qarşısında əyilməyənlər cismani qüvvələr qarşısında
əyilməyə məhkumdurlar. Allaha səcdə etmək, Allah qarşı-
sında əyilmək hadisələr dünyasında əyilməzliyin təməl da-
şıdır.

Dini hissdən kənarda din yoxdur. Dinin sosial infrastruk-
turu hələ din deyil.

Din – mənəviyyat hadisəsidir.

Dinin mahiyyəti dini hisslə – Allaha inamla bağlıdır.

Mütləqə inam yolu nisbi inamlardan keçir.

Məhdud miqyaslı, cılız adam sonsuzluğa qədəm qoya
bilməz.

Ümumiyyətlə, inam hissindən məhrum olan adamda Al-
laha inam da ola bilməz.

Mütləqə sevgi yolu nisbi sevgilərdən keçir. Sevgi hissindən
məhrum olan adam dindar ola bilməz.

Nisbi müqəddəslik duyğuları olmadan mütləq müqəddəslik
duyula bilməz.

İnsanın öz həyatında, fərdi mənəviyyatında müqəddəs,
ali, ülvi, toxunulmaz heç bir şey yoxdursa, dini müqəddəslik
duyğusu da olmayacaq.

Bir sözlə, dini hisslər ancaq dini məktəblər, ruhani idarə-
ləri, məscidlər vasitəsilə deyil, bütövlükdə tərbiyə (ailə tər-
biyəsi, dünyəvi məktəb tərbiyəsi, elm və incəsənətin təsiri,
nəhayət, fəlsəfə) vasitəsilə formalaşır. Daha doğrusu, so-
nuncuların yaratdığı yüksək mənəvi platforma olmasa,
ancaq dinin təbliği ilə dini hissləri təlqin etmək çox çətin
məsələdir.

Din insandan Allaha doğru aparən yolu işıqlandırılmalı, bu
yolun istiqamətini göstərən mayak olmalıdır. Nə zaman ki

din bu missiyanı unudub başqa iddialara düşür – o, artıq da-
ha din olmur.

Müasir dövrdə daha çox din adını mənimsəmiş psevdodinlər fəaliyyət göstərir. Həqiqi din təzahürlərinə çox nadir hallarda rast gəlmək olur. Daha doğrusu, həqiqi din, əslində, çox vaxt din pərdəsi altında deyil, insani keyfiyyət kimi təzahür edir.

Din müasir şüur səviyyəsində, elmi idrak kateqoriyaları və metodları müstəvisində nəzərdən keçirildikdə, xüsusən ona çoxölçülü bir hadisə kimi baxıldıqda və onun sosial rəkursu ilə mənəvi rəkursu fərqləndirildikdə bizə "din" adı altında təqdim olunan mərasimlər toplusunun həqiqi dindən nə dərəcədə fərqli olduğu aşkara çıxır.

Sosial prizmadan baxdıqda dinin mahiyyəti görünə bilməz və ona görə də ictimai bir hadisə kimi din, əslində, çox sönük görünür.

Ancaq fərdi mənəvi aləmi işıqlandıran və ancaq mənəviyyat prizmasından baxdıqda üzə çıxan həqiqi din, mərkəzində müqəddəslik duyğusu dayanan dini mahiyyət ictimai həyatda konkret hadisələrlə təzahür edir və təəssüf ki, çox vaxt bu hadisələr, təzahürlər dini mahiyyəti əvəz etmək, onun yerini tutmaq iddiasına düşür.

İslam iki istiqamətdə qurulub:

1. İnsandan Allaha – müqəddəslik duyğusu.

2. Allahdan insana – necə yaşamağın konkret yolları (sosial rəkurs, şəriət).

İndi çox vaxt birinci unudulur və ancaq ikincidən söhbət gedir. Ali hisslərsiz, inamsız şəriət isə hələ din deyil. İctimai hadisəyə çevrilmiş din də artıq din deyil.

Din kimi təqdim olunan hər hansı bir formada təşkilatlanmış və fərdi-mənəvi varlıqların fəvqündə duran ictimai hadisə, əslində, fərqlilik mahiyyəti daşıyır.

Əsl din fərdi "Mən"lərdə yaşayır. Lakin onların toplusu deyil. "Dini icmalar", "dini idarələr" və hətta "dini

dövlətlər" şəklində təqdim olunan ictimai hadisələr, əslində, yalnız insanların dini hissində istinad edən və mahiyyətə dinlə adekvatlığı olmayan hadisələrdir. Dini hiss isə insanlarda müxtəlif dərəcələrdə təzahür edən və insan mənəviyyətinin təbiətlə, kainatla, dünya ilə təmas məqamını əks etdirən əbədi, mütləq olana münasibətidir. Bu cür yanaşılıqda mahiyyətə ancaq bir dindən söhbət gedə bilər.

Bəs onda müxtəlif dinlər nədir? Eyni mahiyyət niyə başqa-başqa formalarda təzahür edir? Bu müxtəliflik içərisində mahiyyət eyniliyi saxlanılırmı?

Deyirlər ki, bütün insanlar Adəm və Həvvanın övladlarıdır. Deməli, hamısı eyni kökdən olmaqla qohumdur. Lakin bu eyni kökdən olanlar getdikcə müxtəlifləşərək bir-birinə qarşı çıxır və düşmənçilik yaranır. Müxtəlif dinlər də, eyni mahiyyətin konkret təzahürləri olmalarına baxmayaraq, bəzən bir-birinə düşmən kəsilirlər. Əslində, burada biz "din" sözünü mahiyyət yox, təzahürün ifadəsi üçün istifadə etdik. Çünki müxtəlif dinlər, əslində, dini hiss səviyyəsində yox, bu hissənin nəqli ifadələrinin və bu ifadələrin ictimai səviyyə-də maddiləşmiş formalarıdır.

Məhz hissiyyətin sözlərlə ifadə edilməsi, nəql olunması, heç şübhəsiz, hissiyyətin özünə tam adekvat olmur. Hiss ilə anlayış arasındakı məsafə hər bir fərdin yaşadığı mühit, mənsub olduğu xalqın mifologiyası, şifahi ədəbiyyatı, həyat tərzə və ənənələrinə uyğun surətdə rənglənilir, doldurulur. Artıq hekayət şəklində, hədislər şəklində üzə çıxan "kitablar", "dini əsərlər" heç də insan-dünya münasibətinin, dini hissənin rəngsiz, boyasız ifadəsi olmayıb, milli koloritlə, ictimai şüurla və onun müxtəlif formalarının təsiri ilə cəllənməmiş, boyanmışdır. Eyni mahiyyət müxtəlif təzahürlərdə üzə çıxdığından, bəzən qarşıdurmalar üçün də "əsas" yaranır. Halbuki əsl məqsəd insan fikrinin hədis və hekayətlər səviyyəsindən elmi anlayışlar səviyyəsinə yüksəlməsi və

yenidən mahiyyətə, kökə qayıdaraq bu mahiyyətin, bu eyniyyətin nəzəri-konseptual dərkidir. Məqsəd bu müxtəlifliyin əsasında dayanan eyniyyətin, alt qatdakı mənanın üzə çıxarılmasıdır. Əsrlər boyu insan fikri bu istiqamətdə axtarışlar aparmış, insan-dünya münasibətlərinin nəzəri ifadəsi olan böyük fəlsəfi təlimlər yaradılmış və hədisədən mahiyyətə, hissiyyətdən təlimə aparan neçə-neçə yol kəşf edilmişdir. Lakin təəssüflər olsun ki, insanların dini hissi hədislər və hekayətlər səviyyəsindən daha yüksək əqli formalarda ifadə olunmamış və nəticədə təzahürlərin ömrü uzanmış, din adından çıxış edən ictimai qurumlar həqiqi dinin elmi-fəlsəfi izahının qarşısını ala bilməmişlər.

Yer üzündə çoxlu sayda dinlər, təriqətlər yayılmışdır və bunlar çox vaxt qarşı-qarşıya qoyulur, düşmənçilik həddinə çatırlar. Çünki mahiyyəti yox, təzahürləri, əlamətləri ön plana çəkirlər.

Aristotel deyir ki, nadanlar ancaq fərqi görə bilirlər, əsas mətləb isə ümumiliyi, eyniyyəti, vəhdəti görməkdən ibarətdir.

Məqsəd Allahı duymaqdır. İnsana müqəddəslik duyğusu, haqqı nahaqdan ayırmaq qabiliyyəti aşılamaqdır. Məqsəd haqqı bulmaqdır.

Bütün peyğəmbərlər və bütün müqəddəs kitablar ilk növbədə bir böyük ideyanı – Allah ideyasını təqdim və təbliğ edirlər.

İnsanın öz ağılı və təcrübəsi ilə əldə etdiyi nisbi biliklərdən fərqli olaraq, müqəddəs kitablar haqqı, həqiqəti ifadə edirlər. Lakin insan ağılı müqəddəs kitablardakı bütün hikmətləri mənimsəməkdə acizdir. Hər kəs ancaq öz istedadı, ona verilmiş idrak gücü çərçivəsində dərk edə bilər bu dünyanı, müqəddəs kitabı.

Lakin insan iddialıdır. Öz idrakının məhdudluğundan xəbərsiz kimi davranır. Öz dərk etdiyini mütləqləşdirir. Bir nisbi həqiqəti başqa nisbi həqiqətlərə qarşı qoyur. İnsanlar

müqəddəs kitablar arasında da fərqi görür, eyniyyəti görmürlər.

Bir dinə qulluq edənlər dinin əsl mahiyyətini, ali məqsədini unudaraq başqa dinlərə qarşı düşmənçilik mövqeyi tuturlar. Hətta bir din daxilində neçə-neçə təriqətlərə bölünür və bir-birinə qarşı dayanırlar.

Mahiyyətə doğru getdikcə fərqlər itir, eyniyyət qalır. Bütün ucqarlardan, əyalətlərdən mərkəzə doğru gələnlər bir nöqtədə birləşirlər. Dağın ətəyində bir-birindən çox uzaqda dayananlar zirvəyə qalxdıqda yaxınlaşır, zirvədə vəhdətə çatırlar. Vəhdətə qovuşur, vahidləşirlər. Vahidə qatılır, Vahiddə itirlər (Lakin zirvəyə gedən yol, əslində, insan qəlbinin dərinliyinə gedən yoldur. Zirvə ucqarda yox, dərinlikdədir. Zahirde yox, batindədir).

Dini təfriqələr, təriqətçiliklər mahiyyətdən uzaqlaşanda əlamətlərə uyanda ortaya çıxır.

Hər cür mərasimçilik insanın öz qəlbinin ənginliklərində tapa bilmədiyini zahiri əlamətlərdə axtarmaq təşəbbüsünün nəticəsidir.

Vahid Allaha inananlar başqalarının tanrısını fərqlimi hesab edirlər? Onda onların Vahidlik təsəvvürü şübhəli görünürmü?

"Qurani-Kərim"də bütün peyğəmbərlərin təlqin etdiyi inam vahid bir ideyanın ifadəsi kimi dəyərləndirilir. Musaya nazil olan və İsayə nazil olan kitablar da eyni bir müqəddəs kitabın hissələridir. "Quran" onları təsdiqləyir və onlara yekun vurur. Və bu Yekun bütün əvvəlki kitabların mahiyyətini və əsas məzmununu ehtiva edir.

Bunlar gənc nəsilə dini ayrı-seçkilik və düşmənçilik mövqeyinin aradan qaldırılması onlara tolerantlıq hissəsinin təlqin olunması üçün çox əhəmiyyətlidir. Gənclərin məhz bu ruhda tərbiyə olunmasında bədii ədəbiyyatın da böyük rolu vardır. Azərbaycan klassik ədəbi irsində M.F.Axundovun, Mirzə Cəlilin, H.Cavid və C.Cabbarlının əsərləri bu baxımdan xüsusi önəmə malikdir.

Cavid milli və dini dəyərlərlə müqayisədə ümumbəşəri dəyərlərə daha böyük önəm verir. Onun maarifçiliyi də, dünyəvi məktəblər uğrunda mübarizəsi də, bizzə, hər hansı bir millətə və dinə mənsub olmaqdan öncə bir bəşər övladı olaraq özünü dərk etməyi ön plana çəkməsindən irəli gəlir. Maraqlıdır ki, gəncliyində daha çox millətçi olan Cəfər Cabbarlı da tədricən ümumbəşəri ideyalara doğru təkamül yolu keçir.

Hüseyn Cavid məkan və zaman müəyyənliyindən, etnik və dini mənsubiyyətindən, mənəvi-əxlaqi məxsusiyyətdən asılı olmadan bütün insanların eyni bir mahiyyətə yüksəlmək şansını qəbul edir. Məhz mahiyyətə varanda, insani, ümumbəşəri keyfiyyətlər önə çıxanda üfüqi müstəvidəki fərqlər itir və insanlar ancaq vertikal müstəvidə, haqqa, həqiqətə yaxınlıq dərəcəsinə görə fərqlənirlər. Burada "məni hər kim sevirse, yüksəlsin" ("Şeyx Sənan") fəlsəfəsi rəhbər tutulur. Yaxud Cabbarlıda "alçaq cismani duyğuları atıb, ruhani bir yüksəkliyə varmaqdan" ("Od gəlini") söhbət açılır.

Həm də bu yüksəliş intellektual müstəvidən daha çox mənəvi müstəvidə həyata keçməlidir. Çünki Allaha ancaq inanmaq, onu ancaq müqəddəslik duyğusu ilə dərk etmək olar. Təfəkkür, məntiq, rəşadət idrak burada acizdir.

Haqqa yaxınlaşdıqca dini fərqlər artmır, azalır. Görünür, insanın daxilən təmizlənməsi, yüngülləşməsi, pərvazlanması, eşqin qanadlarıyla haqqa doğru uçuşması ideyaları həm də dinlərin vəhdəti ideyasına gətirir.

Cavid də, Cabbarlı da böyük müqəddəslik duyğusundan ayrı salınmış, özgələşmiş, dinsizləşmiş, hadisələşmiş, müxtəlifləşmiş və bu müxtəlifliklərin qarşılıqlı yaradılmış əski dünyanın əleyhinə çıxaraq insanın öz daxili mənəvi yüksəlişinə, sevgiyə, məhəbbətə və insani məhəbbətin gücü ilə əldə edilmiş ümumbəşəri birliyə səsləyirdilər. Dinləri birləşdirərək hamısına qarşı eyni

dərəcədə üsyan edən Elxan, əslində, dinləri birləşdirərək hamısına eyni dərəcədə xidmət edən Şeyx Sənanın o biri qütbü deyilmi? Və qütblər eyni mahiyyətdə birləşmirmi?

Dinlər, təriqətlər arasında fərq, bir qayda olaraq, hadisə, mərasim müstəvisində özünü göstərir. Dinin mahiyyəti isə müqəddəslik duyğusu ilə bağlıdır. Bu duyğu olmadıqda dini ehkamlar, dini ayinlər, dini mərasimlər əsl dini əvəz edir və din əvəzinə dini pərdəyə bürünmüş ideologiya və ya təriqət yaranır ki, o da mahiyyəti etibarilə dinsizlikdən fərqlənir.

Sevgi də, gözəllik duyğusu da, dini hiss də insanın ancaq mənəviyyatca kamilləşməsinə xidmət edə bilər. Bunların, əlbəttə, ictimai proseslərə də müəyyən təsiri var. Amma ancaq dolayısı ilə. Birbaşa ictimai tərəqqinin, sivilizasiyanın təməlinə duran ancaq əmək bölgüsü və elmi bilikdir ki, bunların da hər ikisi idrak prosesi ilə bağlıdır.

Dinin isə öz yeri, öz yolu vardır. O, böyük tərbiyəvi gücə malik olduğu üçün bu hissin hər hansı bir formada zəiflədilməsi ümumiyyətlə tərbiyə işinə də ziyan vura bilər. Bu baxımdan məqsəd dini xurafatdan təmizləmək, dini dünyagörüşü ilə fəlsəfi dünyagörüşü arasındakı zəhəri ziddiyyəti aradan qaldırmaq və gənclərin mənəvi aləminin bütövlüyünü təmin etmək olmalıdır.

*Səlahəddin XƏLİLOV,
AMEA-nın müxbir üzvü, professor*

Dini-mənəvi dəyərlərə tolerant münasibətin təminatçısı olan təkmil ideologiya

Bəşəriyyətin tarixi təkamül prosesinin yeni siyasi epoxası üçün səciyyəvi olan qloballaşma dalğası bir sıra mütərəqqi cəhətləri ilə yanaşı, xalqların tarixən formalaşmış etnik təfəkkür və düşüncə sisteminin, milli-mənəvi mədəniyyət arxetiplərinin total təhdidlərə, ideya avtoritarizminə məruz qalması ilə müşayiət olunur. Milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərə lazım olduğundan daha az diqqət yetirilməsi bütün dünya ölkələrində mənəviyyat problemlərini kəskinləşdirmişdir. Müasir dünyada tranzitar proseslərin nəticəsi kimi ortaya çıxan sivilizasiyalararası toqquşma və ziddiyyətlər hər bir xalqın milli-mənəvi, dini dəyərlərinin qorunması məsələsini çağdaş zamanın aktual məsələlərindən birinə çevirmişdir.

Tarixən formalaşmış ənənələr, mental baxışlardan qaynaqlanan mənəvi-əxlaqi dəyərlər, ictimai şüurda özünə möhkəm yer tapmış dini ayin və mərasimlər hər bir etnosun milliliyinin, kamillik səviyyəsinin təcəssümü olmaqdan savayı, həm də bəşər sivilizasiyasına dəyərli töhfədir. Milli kimliyi ifadə edən bu dəyərlər eyni zamanda hər bir xalqın mənəvi sərvəti, toxunulmaz xəzinəsidir. Dünyanın qədim etnoslarından olan azərbaycanlılar da əsrlər boyu öz milli mədəniyyətlərini, zəngin ənənə və dəyərlərini yaşadaraq daim yad təzahürlərdən hifz etməklə, həm də tarixi etnos kimi mövcudluqlarını qorumuşlar. Azərbaycanın milli mədəniyyəti, ənənə və dəyərləri xalqın müqəddəs etiqadına söykənməklə özündə böyük mənəvi-əxlaqi, ülvəi və dünyəvi duyğuları təcəssüm etdirir.

Əsrlərin sınağından çıxmış mədəniyyətini, mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini hifz etməyi bacaran Azərbaycan xalqı eyni zamanda ümumbəşəri mütərəqqi dəyərlərə tolerant münasibət bəsləməklə daim müasirliyə və yeniliyə can atmışdır. Azərbaycan xalqının etnik düşüncə sisteminin sakral-mifoloji layı zaman-zaman həm öz daxili inkişaf qanunauyğunluğu nəticəsində, həm də digər dinlərin təsiri ilə dəyişmiş, formalaşmış və inkişaf etmişdir. Tarixən dünya mədəniyyətlərinə, dini sistemlərə dinc münasibət bəsləyən xalqımız düşüncə sisteminin dini-mifoloji layına tapınmış, tanrıçılığın monoteist dünyagörüş bazası əsasında İslamı qəbul etmişdir.

Xalqın qəlbən tapındığı, onun milli-mənəvi özünəməxsusluğunu təcəssüm etdirən sakral-dini dəyərlər bu gün üçün xüsusi aktualıq kəsb edir. Müstəqil Azərbaycan ötən 15 ildə qazandığı bir sıra nailiyyətlərlə yanaşı, həm də regionda və bütövlükdə Avropa məkanında fərqli dini sivilizasiyaların qovuşduğu tolerant məkan kimi tanınmışdır. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ölkədə dini, milli, etnik münasibətlərin yüksək səviyyədə tənzimlənməsi, vicdan azadlığının tam bərqərar olması nəminə ardıcıl tədbirlər həyata keçirmiş, xalqın milli təhlükəsizlik maraqları baxımından bu sahəyə daim diqqətlə yanaşmışdır. 1995-ci ildə Azərbaycanda ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul olunmuş Konstitusiyada ölkə vətəndaşlarının vicdan azadlığı birmənalı təsbit edilmişdir. "...Dünyada bir çox böyük dinlər mövcuddur. Hər dinin özünəməxsus yeri var. Biz azərbaycanlılar İslam dini ilə fəxr edərək, eyni zamanda heç vaxt başqa dinlərə qarşı mənfi münasibət göstərməmişik, düşmənçilik etməmişik, ədavət aparmamışıq və heç bir başqa xalq da öz dinimizə itaət etməyə məcbur etməmişik. Ümumiyyətlə, başqa dinlərə dözümlülük, başqa dinlərlə yanaşı və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamaq İslam dəyərlə-

rinin xüsusiyyətidir. Bu, tarix boyu Azərbaycanda da, Qafqazda da öz əksini tapıbdir. Azərbaycanda İslam dini ilə yanaşı, xristian dini də, yəhudi dini də əsrlər boyu yaşayıb və indi də yaşayır" deyən ümummilli liderimiz ölkədə mütərəqqi İslam dəyərlərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirməklə yanaşı, başqa dinlərin inkişafına da tolerant mühitin yaradılmasını təmin etmiş, dini konfessiyalar arasında qarşılıqlı hörmətə söykənən münasibətlərin formalaşmasına çalışmışdır. Milli-dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşın bu torpaq üçün milli yiyəlik hissini yaşaması tolerantlığın ən bariz nümunəsidir. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin müəllifi olduğu azərbaycançılıq ideologiyası eyni zamanda dini tolerantlığın polietnik mövcudluğunun qarantı kimi çıxış edir.

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev respublikamızın ərəzi hüdüdlərində yaşayan bütün xalqların mədəniyyətinə, adət-ənənəsinə, dini baxışlarına tolerant münasibətin vacibliyini çıxışlarında daim xüsusi vurğulamışdır. Konstitusiyamızın qəbulundan sonra ölkədə dini-mənəvi münasibətləri tənzimləyən milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi müxtəlif dini icmaların qanunla müəyyənlanmış qaydada fəaliyyətinə yaxşı imkanlar açmış, bu sahədə dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi məqsədilə Dini İşlər üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Dünyəvi və demokratik dövlət modelini qəbul etməsinə rəğmən, respublikamızda insanların dini inanclarının, habelə vicdan azadlığının əleyhinə heç bir addım atılmamışdır. Ümummilli liderimiz ölkədə mütərəqqi İslam dəyərlərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirməklə yanaşı, başqa dinlərin inkişafına da dözümlü mühitin yaradılmasını təmin etmiş, dini konfessiyalar arasında qarşılıqlı hörmətə söykənən münasibətlərin formalaşmasına çalışmışdır. Milli-dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşın bu torpaq üçün milli yiyəlik hissini yaşaması da tolerantlığın bariz təzahürüdür. Əslində, dini tolerantlıq Azər-

baycan xalqının qanında, canında, kökündə var. Milli ənənələrimizdə, mentalitetimizdə, düşüncə arxetiplərimizi özündə tam ehtiva edən folklorumuzda başqa dinlərə, millətlərə dözümlü münasibət özünü yaşadır. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyası isə dini tolerantlığın ən başlıca təminatçısı kimi çıxış edir.

Xalqlararası və mədəniyyətlərarası dialoqu müasir qloballaşma dövründə daha da inkişaf etdirmək, ona dəstək vermək, bütün insanların gələcəyi naminə mədəniyyətlərin və dinlərin qarşılıqlı dialoquna nail olmaq bu gün də dövlət siyasətinin mühüm tərkib hissəsidir. Bu siyasəti son 4 ildə inamla davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin milli mədəniyyətin, dini-mənəvi dəyərlərin, adət-ənənələrin qorunması və inkişaf etdirilərək gənc nəsillərə çatdırılması ilə bağlı siyasəti bu baxımdan çağdaş dövrün reallıqları ilə şərtlənir. Dövlət başçısı hesab edir ki, müasir qloballaşma dövründə elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı real həyatda fantastik nailiyyətlərə, mütərəqqi dəyişikliklərə yol açsa da, bu prosesin tarixi-mədəni irsə müəyyən təhlükə meyilləri də özünü qabarıq göstərir. Belə bir mərhələdə xalqların milli-mənəvi mədəniyyətinin assimilyasiyaya məruz qalması təhlükəsi daha böyükdür: dünya inkişafının aparıcı meyillərindən sayılan qloballaşma prosesi dövlətlər və ölkələr arasındakı sərhədləri nisbi anlayışa çevirir, milli məkanı müxtəlif yad təsirlərə məruz qoyur. Sivilizasiyalararası yaxınlaşma, fərqli mədəniyyətlər və dünya görüşləri arasında ortaq təmas nöqtələrinin tapılması, hələ texnogen proseslərin geniş vüsət alması mütərəqqi proses olduğu qədər də, bəzən milli mədəniyyətə, mənəvi dəyərlər sistemində potensial təhlükə qismində çıxış edir. Məhz bu baxımdan xalqın milli "Mən"-inin və mental dəyərlərinin qorunması son dərəcə vacib və aktual məsələyə çevrilmişdir.

Azərbaycan Prezidenti total mədəniyyətin mütərəqqi cəhətlərinin mənimsənilməsi tərəfdarı kimi çıxış etməklə yanaşı, xalqın özünəməxsusluğunu şərtləndirən etnik-milli dəyərlərin qorunmasını da vacib məsələ kimi önə çəkir. Prezident İlham Əliyevin konsepsiyasına görə, milli ruhu qorumağın, inkişaf etdirməyin və yeni nəsillərə çatdırmağın ən mühüm şərti məhz milli dövlətçilikdir. Milli dövlət ancaq ərazinin, maddi sərvətlərin deyil, həm də milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına xidmət edir. Dövlətçilik hissələrinə malik olmadan xalq milli dövlətini inkişaf etdirə bilməz. Eyni zamanda, dövlət funksional imkanlarını işə salaraq xalqın milli-mənəvi, dini dəyərlərinin, mədəniyyətinin qorunmasının təminatçısı qismində çıxış etməlidir. Milli dövlətçiliyin konkret mənəvi dəyərlər sistemi əsasında vahid məqsədə yönəldilməsi, xalqın tarixi yaddaş və mənəvi irsinin mühafizəsinə xidmət edən irimiqyaslı fəaliyyətin həyata keçirilməsi, milli ruhlu nəslin yetişdirilməsi, zəngin daxili aləmə malik azərbaycanlı obrazının bütün dünyada tanınması üçün zəruri olan qüvvə və potensialın səfərbər olunması cənab İlham Əliyevin dövlət başçısı kimi daim diqqət mərkəzində saxladığı məsələlərdir.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin milli ideologiya və milli-mənəvi dəyərlər probleminə dair baxışları onun siyasi portretinin əsas cizgilərini təcəssüm etdirir. Dövlət başçısının 4 il müddətində bununla bağlı irəli sürdüyü prinsiplər, müəyyənləşdirdiyi strateji xətt, atdığı konkret addımlar onun Azərbaycanı həm də sivilizasiyalararası dialoq, mədəni-intellektual konsolidasiya və əməkdaşlıq mərkəzinə çevirmək məqsədindən irəli gəlir. Şübhəsiz, hər bir xalqı milli-mənəvi və dini dəyərlər qədər birləşdirən ikinci qüvvə yoxdur. Azərbaycanlıları da vahid məqsədlər ətrafında birləşdirən məhz onların zəngin mədəniyyəti, mənəvi dəyərləri, adət-ənənələridir. Azərbaycan xalqının milli mədə-

niyyətinin yad təsirlərdən qorunması üçün, ilk növbədə, milli-mənəvi və əxlaqi dəyərlərin cəmiyyətdə tam inışar tapmasına, ictimai şüurda daha da möhkəmlənməsinə çalışmaq lazımdır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ilk gündən azsaylı xalqlara, milli-dini azlıqların nümayəndələrinə həssaslıqla yanaşır, onların problemlərinin həlli üçün bütün lazımi tədbirləri həyata keçirir. Dövlət başçısı respublikamızda bütün milli və dini azlıqların birgəyaşayışı üçün kifayət qədər tolerant mühitin olduğunu məmnunluqla bildirir: "Azərbaycanda müxtəlif dinlərə mənsub olan insanlar vahid ailə kimi yaşayırlar. Bu, bizim ən böyük sərvətimizdir və xalqımızın gündəlik həyatıdır... Biz fəxr edirik ki, Azərbaycanda müxtəlif millətlərdən olan insanlar arasında qarşılıqlı anlaşma mövcuddur. Başqa dövlətlər də Azərbaycanın bu təcrübəsindən faydalana bilərlər".

Hər bir insan hansısa millətə, xalqa, etnosa mənsubluq hissi daşıyır. Bu özünəməxsusluq hissi ilə səciyyələnən, milli kimliyi ifadə edən mənəvi dəyər xalqın toxunulmaz sərvətidir. Bu realıqdan çıxış edən dövlət başçısı İlham Əliyev vurğulayır ki, demokratik prinsiplərlə yaşamaq, bu yönümdə inkişaf etmək arzusunda olan hər bir dövlət ölkəsində cəmiyyətdaxili tolerantlığın bərqərar olmasını təmin etməlidir. Bu, regionda, sonda isə bütün dünyada tolerant durumun formalaşmasına olan xidmətdir. Tolerantlıq düşüncə tərz, cəmiyyətin tarixi inkişafının nəticəsi, müxtəlif mədəniyyət və lokal insan birliklərinin birgəyaşayışı nəticəsində əldə olunmuş tarixi nailiyyətidir. Bu, demokratik cəmiyyətin, mədəniyyətlərarası münasibətlərin təməl prinsiplərindəndir. Tolerantlıq ayrıca götürülmüş bir dövlətin deyil, hazırda bütün dünyanın global, sosial-mədəni problemi statusunu kəsb etmişdir. Məhz bu baxımdan bu gün tolerantlığa münasibətin konkretləşməsinə böyük ehtiyac var. Hələ may ayında Bakıda keçirilmiş "Keçid cəmiyyətlərin-

də demokratiya" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfrans bir daha təsdiqləmişdir ki, tolerantlıq hər bir ölkənin demokratiklik səviyyəsini müəyyən edən başlıca amillərdən biridir. Azərbaycanda tolerantlıq – etnik milli və bəşəri müstəviləri əhatə etmək baxımından yekcinsliyin təsdiqi deyil, müxtəlifliyin vəhdəti kimi bugünün həm lokal, həm də global gerçəkliyinin tələblərinə cavab verir.

Söhbət, ilk növbədə, dini, milli və siyasi tolerantlıqdan gedir. Dünyəvi, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğunu milli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması ilə həyata keçirən Azərbaycan da bu kontekstdə tolerantlığın gerçəkləşdiyi bir məkandır. Geostateji mövqeyinə görə çeşidli dünyagörüşünün, həyat tərzinin, mədəni və mənəvi dəyərlərin, dini konfessiyaların qovuşduğu bu torpaq milli-etnik tərkibi ilə dünyanın nadir mədəni sivilizasiyalarından birinə çevrilmişdir. Bu polietnik cəmiyyətdə tolerantlıq şüurunun formalaşmasının qədim tarixi vardır. Azərbaycan ərazisində yaşayan çoxsaylı etnik və dini qruplar arasında möhkəm əlaqələrin formalaşmasında onların tale ümumiliyi amili də böyük rol oynamışdır. Tarix boyu Azərbaycanda yaşayan xalqlar dəfələrlə qüdrətli dövlətlərdən asılı vəziyyətə düşmüş və yaranmış şərait onları, dünyagörüşlərindəki fərqlərə baxmayaraq, yaxınlaşmağa vadar etmişdir.

Ölkəmizdə mövcud olan etnik-dini tolerantlıq hazırda bəzi inkişaf etmiş ölkələrə də göstərilə bilər. İnsan hüquqları üzrə ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında Azərbaycanda müxtəlif dini sivilizasiyalar arasındakı münasibətlərin yüksək səviyyədə olduğu, dini azlıqların maraq və mənafeələrinin qorunduğu razılıqla bildirilir. Respublikamızda rusların, yəhudilərin və digər milli azlıqların öz ana dillərində təhsil alması üçün çoxsaylı məktəblərin mövcudluğu da bunun əyani göstəricisidir.

Azərbaycan xalqı sivil, demokratik və dünyəvi dövlət prinsiplərinə sadıq qaldığını bəyan etmişdir və respublika-

mızda din dövlət siyasətindən ayrılır. Fəqət respublikamızın bu konstitusion quruluşu səviyyəsində dini-mənəvi dəyərlərin inkişafı naminə atılan addımlarla, habelə xalqın qəlbində yer tapmış islami dəyərlərlə qətiyyəən ziddiyyətə girmir. 70 illik totalitar sovet rejimi belə xalqın bu ülvı hiss və duyğularına hakim kəsilə bilməmiş, onu öz milli-mənəvi, dini dəyərlərindən, adət-ənənələrindən ayıra bilməmişdir. Hələ ötən əsrin 70-80-ci illərində məhz ulu öndərimiz Heydər Əliyevin himayəsi altında neçə-neçə məscid tarixi abidə adı altında qorunub saxlanılmış, əsaslı təmir edilmiş, xalqa qaytarılmışdır. Lakin açıq demək lazımdır ki, son illərdə islami dəyərlərin təbliğində bəzi hallarda ifratçılığa, xurafata varma, dini ayinləri qəlbən dərk etmədən, imitasiya və görüntü naminə kor-koranə icra etmə nəticə etibarilə islami dəyərlərin mənəvi-əxlaqi təsir gücünün zəifləməsinə gətirib çıxarır.

Prezidentin İcra Aparatının rəhbəri, akademik, nüfuzlu filosof Ramiz Mehdiyevin "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" əsəri bu baxımdan ölkəmizdəki çağdaş dini durumun elmi-fəlsəfi təhlilini, müasir dövrdə din-cəmiyyət, din-dövlət münasibətlərinin mürəkkəb xarakterini açan təkmil konsepsiyadır. Görkəmli İslam alimlərindən olan Yusif əl-Kərdavidən iqtibas gətirən akademik haqlı olaraq vurğulayır ki, "müstəmləkəçiliyin növlərindən ən təhlükəlisi ideya müstəmləkəçiliyidir. O, torpaqları deyil, zəhnləri zəbt edir, zəka isə toplardan deyil, qələmdən istifadə edir". Görkəmli filosofun ölkədə mövcud dini situasiya ilə bağlı elmi-siyasi təhlili də diqqətçəkici məqamlarla zəngindir. Akademik Ramiz Mehdiyev yazır ki, müasir demokratik cəmiyyətdə dini etiqad azadlığı hər bir vətəndaşın konstitusiyaya hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Yaranın qüdrətinə inam insanın mənəvi-əxlaqi, psixoloji ovqatını şertləndirir, dünyagörüşünü kamilləşdirir, təfəkkür tərzini və formasını tənzimləyir: "Müasir Azərbaycanda üç

dünya dininin nümayəndələri – müsəlmanlar, xristianlar və iudaistlər dözümlülük şəraitində yaşayırlar. SSRİ-nin dağılmasının gətirdiyi ideoloji plüralizm respublika vətəndaşlarının öz dini hisslərini tam gerçəkləşdirməsinə zəmin yaratmışdır. Bununla yanaşı, keçmiş kommunist hakimiyyəti illəri belə Azərbaycan xalqını "elmi ateizm"ın düzgünlüyünə inandıra bilməmişdi. Müstəqillik əldə edildikdən sonra Azərbaycanda birdən-birə fikir və etiqad azadlığının hiss olunması məscidlərin, mədrəsələrin və ilahiyyat fakültələrinin sayının sürətlə artmasına gətirib çıxartdı. Dini etiqadı ilə heç vaxt fərqlənməyən, orta məktəblərin, kitabxanaların, poliklinikaların, xəstəxanaların, sosial təyinatlı digər obyektlərin fəaliyyəti üçün normal şəraiti olmayan bölgələrdə "mesenatların" köməyi ilə məscidlər yağışdan sonra çıxan göbələklər kimi artmağa başladı. Faktlara müraciət edək. Sovet dövründə Azərbaycanda rəsmən 17 məscid fəaliyyət göstərirdi. Müstəqillik illərində onların sayı 1300-ə çatmışdır. 1990-2000-ci illərdə xarici dövlətlərin (Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Türkiyə, İran və b.) müxtəlif strukturları bölgələrdə 150 məscid tikmişlər. Hazırda, əslində, hər iri kənddə bir məscid vardır... Əlbəttə, kollektiv dini ayinlərin keçirilməsi üçün ibadət xanalar lazımdır. Biz bunu şübhə altına almırıq. Lakin tamamilə qanunauyğun bir sual doğur: bölgələrdə istehsal obyektlərinin, təhsilin, səhiyyənin inkişafına yönəldilmiş mühüm sosial və humanitar layihələrin həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac olduğu halda bu və ya digər dinə sədaqət hisslərinin belə ifadəsi nə dərəcədə aktualdır?"

Respublikamızda dini-mənəvi dəyərlərin təbliğində çox vaxt vicdanlı yanılmadan irəli gələn yanlış meyillərə, hansısa dini ayinin icrası ilə bağlı məcburetmə hallarına rast gəlinir. Hətta belə bir yanlış təsəvvür formalaşdırılır ki, guya qapalı geyim tərzinə malik insan daha əxlaqlı və tərbiyəli olur. Halbuki xalqımızın ən kamil əxlaqi-milli-mə-

nəvi dəyərlərini sırf dini-sakral görüşlərlə bağlamaq düzgün olmazdı. Bu dəyərlər həmin də bizim əsrlərdən bəri yol gələn folklorumuzda, etnik düşüncə tərzimizdə qorunub saxlanılır.

Dini-mənəvi dəyərlərə münasibət hər bir insanın intellektual səviyyəsi, sağlam həyat tərz, mənəvi saflığı ilə ahəngdarlıq təşkil etməlidir. Bu gün cəmiyyətdə müəyyən insanlar imitativ addımlarla özlərinin guya dini-əxlaqi dəyərlərə münasibət baxımından cəmiyyətdə başqalarından daha üstün, seçilmiş olduqlarını göstərməyə çalışırlar. Nəyinə xətinə özlərini guya dini-mənəvi dəyərlərə bağlı insan kimi göstərməyə çalışan, əslində isə münafıqlıq edən belələrinin hərəkətləri ictimaiyyətdə böyük ikrah hissi doğurur. Onlar öz çirkin məqsədlərinə çatmaq üçün bəzən xalqımızın içindən müəyyən insanları, xüsusən də gəncləri təsir altına salmağa çalışırlar. Bu da İslam dini haqqında düzgün təsəvvürlərin və təbliğatın olmamasından irəli gəlir. Məsələn, məscid deyiləndə, Azərbaycanda yanlış olaraq kimsəsiz, yoxsul insanların getdiyi yer nəzərdə tutulur. Eləcə də din xadimi deyəndə yas mərasimi, qəbiristanlıq göz önünə gətirilir. Bunun da əsas səbəblərindən biri özünü din xadimi adlandıran müəyyən qisim insanların savadsızlığı, əhali arasında İslam dini ilə bağlı təbliğat və maarifləndirmə işini düzgün apara bilməməsi ilə bağlıdır.

Akademik Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq qloballaşma epoxasında İslamın modernləşməsi təmayülünü ön plana çəkmişdir. Akademik xüsusi vurğulamışdır ki, müasir şəraitdə Türkiyənin laisizm (türkcə laıqlıq – dünyəvilik) modeli Azərbaycanda maarifçi İslam modelinin mümkün variantlarından biri ola bilər: "Dünyəvi dövlətdə din əzəldən cəmiyyətin ancaq mənəvi-əxlaqi yolgöstərəni olmalıdır, onun sosial-siyasi mövqeyi siyasi oyunlar və kombinasiyalar vasitəsinə çevrilə bilməz. Vətəndaşların kütləvi şüuru dini normaları ictimai-siyasi həyatda

ülviləşdirməyə can atan müəyyən qruplaşmaların radikal-təməlçi əhvali-ruhiyyəsinin və baxışlarının yalançı nümayiş meydanına çevrilməməlidir. Cəmiyyətdə din amili lazımdır. Lakin təfəkkürün və informasiyanın sirkulyasiyası, qlobal təbəddülatlar və proqnozlaşdırılan "sivilizasiyaların toqquşması" erasında yalnız konfessiyalararası dialoq, tolerantlıq milli eyniyyəti qoruyub saxlamağa və onun postindustrial epoxaya keçməsinə imkan yarada bilər".

Azərbaycanın dünyəvi idarəetmə formasına malik demokratik dövlət olduğu bu gün heç kəsə şübhə doğurmur. Bu, müsəlman və eyni zamanda, nəzərəcarpacaq Avropa aksenti olan çoxkonfessiyalı ölkədir. Lakin bununla yanaşı, akademik hesab edir ki, yeni təfəkkürün formalaşma prosesinə kömək edən bir sıra digər amillər zaman-zaman Azərbaycan vətəndaşlarının şüurunu çoxsaylı dini sistemlərin, daha çox yalançı təriqət ideologiyalarının sınaq meydanına çevirmişdir. Filosof həmçinin vurğulayır ki, Azərbaycanın heç bir vətəndaşı din pərdəsi altında antimilli təbliğat aparan, habelə dövlətçiliyin dağılmasına çalışan, ölkə vətəndaşlarını dini dözümsüzlüyə, dövlət və dünyəviliklə bağlı hər şeyə biganəliyə çağıran, müsəlmanların, təriqətçi olmayan xristianların və iudaistlərin baxışlarına qeyri-müqabil və dözümsüz münasibət göstərən təşkilatların qanun qarşısında labüd surətdə məsuliyyət daşdığını şübhə altına almamalıdır. Eyni zamanda, vətəndaşların kütləvi şüuru dini normaları ictimai-siyasi həyatda ülviləşdirməyə can atan müəyyən qruplaşmaların radikal-təməlçi əhvali-ruhiyyəsinin və baxışlarının yalançı nümayiş meydanına çevrilməməlidir. Cəmiyyətdə din amili lazımdır, lakin təfəkkürün və informasiyanın sirkulyasiyası, qlobal təbəddülatlar və proqnozlaşdırılan "sivilizasiyaların toqquşması" erasında yalnız konfessiyalararası dialoq, tolerantlıq milli eyniyyəti qoruyub saxlamağa və onun postindustrial epoxaya keçməsinə imkan yarada bilər.

Bu gün islami dəyərlərin düzgün təbliğində, eləcə də dini mühitin sabitliyində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyası da mühüm yer tutur. Bu mənada, azərbaycançılıq ideologiyası özündə neokonservatizmin diktə etdiyi bir sıra aktual şərtləri cəmləşdirir. Ümummilli liderimizin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideologiyası milli mənsubiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamağa, eyni zamanda, onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnməyə, hər bir insanın inkişafını təmin etməyə yönəlmiş universal və milli-fəlsəfi dünyagörüşü formasıdır. Azərbaycançılıq dövrün, zamanın tələbindən irəli gələn, bugününümüzün gerçəkliklərini özündə əks etdirən hakim dövlət ideologiyasıdır. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin bəyan etdiyi kimi, azərbaycançılıq ideologiyası hər bir vətəndaşın qarşısında ilk növbədə dövlətçiliyi qorumaq və inkişaf etdirmək, onu hər cür təhdidlərdən qorumaq vəzifəsi müəyyənləşdirir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi" əsərində qeyd etdiyi kimi, azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyət bahasına nail olduğu tarixi sərvətdir. Bu, ilk növbədə, real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanılması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır. Bu gün azərbaycançılıq milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının, ölkədə yaşayan bütün etnosların qardaşcasına qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin ümumi tarixi təcrübəsidir. Filosof xüsusi vurğulayır ki, azərbaycançılıq ideologiyasında vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır: "İdeologiya kimi azər-

baycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir. Bu deyilənlərdən görünür ki, ideya-nəzəri və siyasi baxımdan azərbaycançılıq və neokonservatizm bir-biri ilə sıx bağlıdır".

Xalqın məhz böyük potensial ehtiyatlarının və ölkəni tərəqqiyə, firavanlığa doğru aparmağa qadir siyasi elitanın olması onu göstərir ki, neokonservatizmin milli forması kimi azərbaycançılıq Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinin yaxın gələcəyi ərzində milli ideologiyanın əsası olaraq qalır. Məhz bu ideologiya Azərbaycan xalqını Avropanın və Qərbin mütərəqqi inkişaf meyillərini mənimsəməklə yanaşı, özünün milli-mənəvi, dini dəyərlərini qoruyub saxlamağa, ona sadıq qalmağa sövq edir. Bu gün islami dəyərlər sırf dövlətçilik və xalq maraqları çərçivəsində təbliğ olunmalı, cəmiyyətdə mənəvi-əxlaqi normaların möhkəmlənməsinə xidmət etməlidir.

*Hüseyn İSMAYILOV,
AMEA Folklor İnstitutunun direktoru,
filologiya elmləri doktoru*

Qloballaşma dövründə dövlətin və cəmiyyətin əsas vəzifələri

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyası və "Azərbaycan" qəzeti
bu mövzuda "dəyirmi masa" keçirdi

Ulu öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik konsepsiyasının uğurla davam etdirilməsinin nəticəsi olaraq son illərdə sosial-iqtisadi inkişafında yeni mərhələyə qədəm qoyan Azərbaycan Respublikası demokratik dəyərlərin cəmiyyətdə möhkəmləndirilməsi istiqamətində də mühüm nailiyyətlər qazanmaqdadır. Ölkəmiz bütün bu uğurlara müasir dünyamızın sürətlə qloballaşması fonunda, qloballaşma prosesinin hər bir cəmiyyətin aparıcı elementinə çevrildiyi bir zamanda nail olmuşdur. Qloballaşmadan kənarda qalmayan ölkəmiz bu prosesdə məhz öz inkişaf yolunu, özünəməxsus dəyərlərini əsas götürərək gələcəyə doğru inamla addımlayır. Təbii ki, qloballaşma dövrünün də öz tələbləri, diktəsi var. Amma bu prosesdə ölkəmizin ən mühüm istinadgahı ilk növbədə tarixi keçmişimiz, dövlətçilik ənənələrimiz, mənaviyyatımız və milli mentalitetimizdir.

İndiyə qədər qloballaşma dövrünün tələbləri, bu prosesin cəmiyyətimizə təsiri ilə bağlı aparılan elmi-nəzəri araşdırmalar arasında Azərbaycan Prezidentinin İcra Aparatının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları öz mükəmməlliyi, fundamentallığı, əhatəliyi ilə seçilir. Görkəmli alimin Azərbaycanın müasir sosial-iqtisadi və siyasi inkişafının təhlilinə əsaslanmış "Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri" əsərində qlobal transformasiyalar fonunda Azərbaycan dövlətinin

və cəmiyyətinin reallıqları fikir süzgəcindən keçirilir. Akademik Ramiz Mehdiyev həm də digər konseptual məzmunlu əsərlərində ölkəmizin keçdiyi inkişaf yolunu şərh edərək sanballı təhlillər aparmışdır. Müəllifin "Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar", "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" əsərlərində də ölkəmizin ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatında baş verən hadisələr, dəyişikliklər, həyata keçirilmiş demokratik hüquqi-islahatlar konseptual şəkildə şərh edilmişdir. Akademik Ramiz Mehdiyevin son dövrlərdə "Azərbaycan" qəzetində dərc olunmuş "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət", "Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi", "Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi" məqalələrində isə müasir dövrdə Azərbaycan dövlətinin və cəmiyyətin qarşısında dayanan aktual məsələlərin geniş şərh verilmiş, dərin təhlillər aparılaraq problemlərin həlli yolları göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və "Azərbaycan" qəzeti elmi ictimaiyyətin geniş marağını nəzərə alaraq bu mövzuda "dəyirmi masa" təşkil edib.

"Dəyirmi masa"nı giriş sözü ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının rektoru, tarix elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi Seyfəddin Qəndilov açdı:

– Bu "dəyirmi masa"nın mövzusu bugünkü həyatımızın çox aktual, vacib problemlərindən biri olan qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət məsələsinə, göründüyü kimi, çox vacib bir problemə həsr edilmişdir. Bu gün məlumdur ki, dövlət quruculuğu yollarına onlarca yeni müstəqil dövlət qədəm qoyur. Belə bir şəraitdə, şübhəsiz ki, dövlət anlayışı, dövlət quruculuğu məsələləri, dövlət və cəmiyyət prob-

lemləri olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir və bunlar, şübhəsiz ki, ictimaiyyətimizi çox düşündürən məsələlərdəndir. İndiki zamanda insanlar idarəçiliklə əlaqədar müxtəlif modellər üzərində düşünürlər. Bu, çox təbiidir. Həm də təkcə indinin məsələsi deyildir. Bəşəriyyət həmişə idarəçilikdə yeni üsul, yeni modellər üzərində düşünmüşdür və həmişə çalışmışdır ki, nə isə bunlardan özü üçün münasib olanı, daha çox uyğun gələnini seçmiş olsun. Düzdür, təcrübə göstərir ki, həyatda, praktikada bu, heç də həmişə alınmayıb. Dövr, zaman, şərait elə gətirmişdir ki, bəzən görürsən ki, çox sərt idarəçiliyə insanlar məruz qalmış olur və ya, bir növ, bəlkə də onun əsirinə çevrilirlər. Və yaxud şəraitlə əlaqədar olaraq insanlar buna ehtiyac hiss edirlər. Lakin elə zamanlar da olub ki, insanlarda özünüidarəetməyə meyil, ehtiyac hiss olunub. Təbiidir ki, belə bir şəraitdə bu da demokratiya anlamına uyğun gəlir və insanlar demokratiyaya daha çox meyil göstərirlər. Odur ki, bu axtarışlar, idarəetmə modelləri haqqında düşüncələr özü göstərir ki, bunları həyata keçirmək üçün dövrün, zamanın ruhuna, konkret şəraitə uyğun hərəkət etmək lazım gəlir.

Tarixi inkişafda demokratiyanın rolu, onun yeri, əhəmiyyəti bu gün çox araşdırılır, xüsusilə istər bizdə, istərsə də xarici ölkələrdə çoxlu əsərlər yazılır və nəşr olunur. Ancaq ədalət naminə demək lazımdır ki, bu araşdırmalar içərisində hörmətli akademik Ramiz Mehdiyevin tədqiqatları, şübhəsiz ki, xüsusi yer tutur. Ona görə ki, bu tədqiqatlar özünün yeniliyi, elmi əsasları və elmi dəyərləri ilə diqqəti cəlb edir.

Ramiz müəllimin tədqiqatlarında istər yeni dövlət quruculuğu məsələləri – istər demokratiya ilə əlaqədar olan məsələlər, istər ümumbəşəri dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin nisbəti məsələləri haqqında ətraflı bəhs edilməklə yanaşı, bizim diqqətimizi cəlb edən bir cəhət də odur ki, bunlarda Azərbaycanın özünəməxsus cəhətləri, spesifik

xüsusiyyətləri konkret faktlar, misallar əsasında göstərilir, çox yüksək elmi-nəzəri səviyyədə təhlil olunur.

Ramiz müəllimin Azərbaycanda demokratiyaya tədricən, təkamül yolu ilə keçməyin üstün cəhətlərinə dair çıxardığı elmi nəticələr də maraqlı və düşündürücüdür. Bu baxımdan onun çox maraqla oxunan əsərlərindən birinin də məhz "Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" adlanması təsadüfi deyildir. Əsər, həqiqətən də, oxucunu düşündürür, təqdim olunan məsələlərə oxucunun marağını artırır.

Bütün bunlarla yanaşı, həmçinin akademik Ramiz Mehdiyevin çox böyük əməyinin və ciddi araşdırmalarının nəticəsi olan "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət", "Azərbaycançılıq milli ideologiyanın kamil nümunəsi kimi" sanballı məqalə və əsərlərində bəşəriyyətə, insanlara məlum olan çox-çox müxtəlif idarəetmə modelləri, idarəetmə formaları, çox-çox ölkələrin demokratiya sahəsində əldə etdikləri təcrübə müqayisəli tərzdə araşdırılır. Müəllif bütün bu məsələləri çox yüksək elmi-nəzəri səviyyədə təhlil edərkən maraqlı və oxucunu düşündürən və inandırان belə bir fikir söyləyir ki, bütün bu məsələlərdə hər bir ölkənin konkret şəraiti, inkişaf səviyyəsi, onun ümumi mədəniyyət səviyyəsi, milli mentaliteti, milli-mənəvi dəyərləri nəzərə alınmalıdır. Bunlar çox doğru, əsaslı və maraqlı fikirlərdir.

Ramiz müəllimin bugünkü "dəyirmi masa"da alimlərimiz tərəfindən geniş müzakirə obyektinə olan əsərlərində azərbaycançılıq ideyasının milli ideologiyamızın əsas istiqamətlərindən biri olması, onun dövlət quruculuğu prosesindəki rolu, müstəqil dövlətimizin təməl prinsipləri, yeni dövrün əsas ideoloji hədəfləri, qloballaşma dövründə İslam dini ilə əlaqədar olan çox mühüm məsələlər elmi ictimaiyyətimizin, xüsusilə ictimaiyyətçi alimlərimizin çox böyük marağına səbəb olduğundandır ki, bu gün

burada – Dövlət İdarəçilik Akademiyasında belə bir "dəyirmi masa" arxasında toplaşmışıq. Bütün bu məsələlər ətrafında bu gün, güman edirəm ki, maraqlı və səmərəli fikir mübadiləsi olacaqdır. Ona görə də "dəyirmi masa"nın işini açıq elan edir və ilk sözü "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru, Milli Məclisin deputatı hörmətli Bəxtiyar müəllimə verirəm.

Bəxtiyar Sadıqov, Milli Məclisin deputatı, "Azərbaycan" qəzetinin Baş redaktoru:

– Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Dünya Azərbaycanlılarının 9-10 noyabr 2001-ci il tarixdə Bakıda keçirilən I qurultayındakı nitqində xalqımızın tarixi keçmişini, soy-kökünü, eyni zamanda gələcəyini, perspektiv inkişaf yolunu çox düzgün dəyərləndirmişdir: "Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz məniyyətini, öz milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Ancaq tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılar bəzi məhrumiyyətlərə düşər olmuşlar. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir".

Bütövlükdə ulu öndər Heydər Əliyev xalqın istəyi ilə yənidən ölkə rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra Azərbaycan vətəndaşlarının respublika daxilində sıx birliyinə, habelə dünyanın hər yerində yaşayan azərbaycanlıların əlaqəli fəaliyyəti və müstəqil Azərbaycanı özlərinin əbədi vətəni hesab etmələri yönündə səmərəli və ardıcıl iş aparmış, bu birliyi təmin edəcək və yaşadacaq ideyanın – azərbaycançılığın elmi, nəzəri və ideoloji əsaslarının yaradılmasına böyük diqqət və enerji sərf etmiş, bir çox qiymətli ideya və fikirlər söyləmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev irsini böyük qayğı və məhəbbətlə öyrənib təbliğ edən akademik Ramiz Mehdiyev ulu öndərin elmi-nəzəri irsinin qorunması, xalqa çatdırılması sahəsindəki səmərəli fəaliyyətini bu gün də uğurla davam etdirir. Maraqlı elmi-nəzəri tədqiqatlarından birində akademik Ramiz Mehdiyev yazır: "Azərbaycançılıq ideologiyasında vahid polietnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır. İdeologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir".

Ümummilli liderimiz ikinci dəfə dövlət müstəqilliyi qazanaraq öz dövlətçiliyini quran Azərbaycan xalqının bir məslək ətrafında birləşməsi, tarixi ənənələrdən istifadə edərək varisliyin təmin edilməsi, habelə dünya mədəniyyəti və sivilizasiyasından bəhrələnməsi üçün milli ideologiyanın zəruriliyini xüsusi qeyd edirdi. Ulu öndər bu sahədəki fikirlərini nitq və çıxışlarında daim inkişaf etdirmiş, xüsusi-lə də Yeni Azərbaycan Partiyasının tədbirlərində ideologiya məsələlərinə geniş yer vermişdir. Bu baxımdan YAP-ın yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Heydər Əliyevin söylədiyi nitq diqqəti xüsusilə cəlb edir. Daxili və xarici siyasətdə, eyni zamanda, ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi sahədə aparılan işlərin məhz milli ideologiya üzərində qurulduğunu vurğulayan ümummilli lider Heydər Əliyev "Milli ideologiya nədir" sualının cavabına geniş açıqlama verirdi. Ulu öndər qeyd edirdi ki, milli ideologiyanın birinci hissəsi dövlətçilikdir. Dövlətçilik bu gün və gələcəkdə bizim hər bir vətəndaşımızın, cəmiyyətin, dövlətin əsas vəzifəsidir. Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır,

Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir. Milli ideologiyamızın ikinci hissəsi isə milli-mənəvi dəyərlərdir. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşayışında, fəaliyyətində formalaşmışdır. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin ən əsası bizim müqəddəs kitabımız "Qurani-Şərif"də öz əksini tapıb. Ancaq bununla yanaşı, Azərbaycanın mütəfəkkir insanları, mütərəqqi insanları, Azərbaycanın böyük şəxsiyyətləri, Azərbaycanın hörmətli siyasi və dövlət xadimləri, böyük elm, mədəniyyət xadimləri Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini yaradıblar. Heydər Əliyev milli ideologiyanın bir şəxsi, bir qolu kimi ümumbəşəri dəyərləri qeyd edirdi. Ümumbəşəri dəyərlər, birinci növbədə, Konstitusiyada əsas məqsəddir. Ulu öndər vurğulayırdı ki, biz dünyəvi dövlət qururuq, hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi aparırıq. Ümumbəşəri dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin vəhdəti, sintezi bizim milli ideologiyamızın bugünü və gələcəyidir. Milli-mənəvi dəyərlərimiz bizim ana dilimizdir, Azərbaycan dilidir, bizim dinimizdir, bizim adət-ənənələrimizdir. Bunların hamısı ilə fəxr edirik və fəxr etməliyik.

Milli-mənəvi dəyərlər sırasında ulu öndər ana dilinə daha böyük önəm verirdi. Heydər Əliyev iqtisadiyyat və siyasətlə yanaşı, elmə, mədəniyyətə, maarifə və sənətə də qayğı göstərir, ziyalılarla daim dostluq edir, onların əməyini vaxtaşırı yüksək qiymətləndirirdi. Onun təşəbbüsü sayəsində "Müasir Azərbaycan dili" dərslisinin Dövlət mükafatına layiq görülməsi təkcə elmə yox, həm də ana dilinin inkişafına dövlət qayğısının təzahürü idi. Sonralar – 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyası qəbul edilərkən Əsas Qanunda Azərbaycan dilinin dövlət dili olduğunu bəyan edən xüsusi maddənin salınması həmin dövr üçün çox böyük cəsarət sayılırdı. Ulu öndər Heydər Əliyevin

müstəqillik dövrünün ilk Konstitusiyasının qəbulu zamanı dilimizin adı ilə bağlı apardığı elmi və prinsipial müzakirələr təkcə alimlərimizin yox, bütün xalqın xatirində silinməz izlər buraxmışdır.

Azərbaycançılıq ideologiyasında dinin özünəməxsus, digər ölkələrdəkindən fərqli yeri vardır. Sovet hakimiyyətinin yetmiş illik mövcudluğu dövründə aparılan geniş və ardıcıl ateizm tərbiyəsinə baxmayaraq, "allahsız nəsil" yetişdirilməsi mümkün olmadı. İnsanlar Allahı və dini ürəklərində, qəlblərinin dərinliklərində qoruyub saxladılar. Bu gün isə ölkəmizdə yaşayan hər bir vətəndaş istədiyi dinə azad və sərbəst şəkildə sitayiş edir. Dinlə dövlət arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Daha doğrusu, hər şey aydındır və qanun çərçivəsindədir. Konstitusiyamızda demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar respublika qurulduğu bəyan edilir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmişə xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə, o cümlədən dininə böyük hörmət və ehtiramla yanaşmışdır. Dindarlar onu sevir, daim qayğısını hiss edirdilər. Ulu öndər sovet dövründə vəhşicəsinə sökülərək ləğv edilmiş Bibiheybət məscidini yenidən bərpa etdirərək tikdirmiş, bu işə böyük zəhmət və vaxt sərf etmişdir. Heydər Əliyev siyasətini layiqincə davam etdirən möhtərəm Prezident İlham Əliyev bu sahədəki varisliyə də sadıqdır. Dindarlara hörmətlə yanaşan Prezident İlham Əliyev müxtəlif mərasimlərdə şəxsən iştirak edir, müqəddəs bayramların keçirilməsinə daim lazımi şərait yaradır. Artıq ölkəmizdə dini bayramlar da digər bayramlar səviyyəsində qeyd olunur.

Dövlətimizin bu sahədəki uğurlu siyasəti müstəqil Azərbaycanı dünyanın ən tolerant ölkələrindən biri kimi tanıtmışdır. Əlbəttə, tolerantlıq bir hissdir ki, onu insanlara zorla aşılamaq mümkün deyil. Başqa sözlə, qərar vermək, icbari tədbirlər görməklə insanlar tolerant olmur. Azərbaycan xalqı dözümlülük xarakterini neçə əsrlər boyu, müxtəlif insan-

larla birgə yaşayıb, birlikdə mübarizə aparmaqla qazanıb. Bu, həm də xalqımızın qonaqpərvərliyindən, həyat gerçəkliklərini daha dərinə anlamasından, alicənablığından irəli gələn duyğudur. Öz dininə bütün varlığı ilə bağlı olan və sonsuz hörmət bəsləyən xalqımız başqa dinlərə də hörmət və ehtiramla yanaşır.

"Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan millətinin tarixi, mənəvi-əxlaqi və mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların təkcə bir yox, bir çox nəsillərinə xidmət edəcəkdir və müstəqillik, milli eyniyyət həmin nəsillər üçün layiqli həyatının və şəxsi azadlığının ayrılmaz atributlarına çevriləcəkdir" söyləyən akademik Ramiz Mehdiyev öz fikirlərində tamamilə haqlıdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin böyük müdriklik və uzaqgörənliklə ərşəyə gətirdiyi azərbaycançılıq ideologiyası xalqı, cəmiyyəti öz dövləti ətrafında səfərbər edən, birləşdirən saf və sağlam bir ideyadır. Bu ideya dövrün, müstəqilliyin ən çətin və ağır sınaqlarından mətanətlə çıxdı, məkrli hücumlara sinə gərərək, əksinə, daha da möhkəmləndi, mətinləşdi, həm də əbədiləşdi. "Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!" – ulu öndərin böyük fəxarətlə dediyi bu sözləri indi hər bir Azərbaycan vətəndaşı iftixarla söyləyir.

Mübariz Qurbanlı, Milli Məclisin deputatı:

– Azərbaycanın milli ideologiyasının və dövlətçiliyinin təməl prinsiplərinin müəyyən edilməsi məsələsi ölkəmiz öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra çox ciddi diskussiya mövzusu olmuşdur. Dövlət müstəqilliyini qazanmaq müəyyən tarixi proseslər nəticəsində mümkün ola bilər. Heydər Əliyev çıxışlarının birində bu barədə çox doğru olaraq qeyd edirdi ki, milli müstəqillik əldə etmək nə qədər şərəflidirsə, onu qoruyub saxlamaq, möhkəmləndirmək ondan da məsuliyyətlidir. Bu tarixi missiyanı ulu öndər Heydər Əliyev

çox şərəflə yerinə yetirdi. O, nəinki Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin dönməzliyini təmin etdi, eyni zamanda, millətimizin və dövlətimizin söykənəcəyi təməl prinsiplərini irs olaraq müəyyənləşdirdi.

Bu məqamlar akademik Ramiz Mehdiyevin çoxillik elmi-nəzəri araşdırmalarının ana xəttini təşkil edir. Möhtərəm alimimiz öz dəyərli əsərlərində, fundamental araşdırmalarında bu gün dünyada sürətlə gedən və özünü iqtisadiyyatda, siyasətdə, mənəviyyatda, ideologiyada aydın göstərən qloballaşma proseslərinin təzahürləri, onun Azərbaycana təsiri, həmçinin dövlətimizin gələcəyini müəyyənləşdirən strategiya ilə uyğunluğunu dəqiqliklə şərh edir, bu barədə çox obyektiv, əsaslanmış rəyini irəli sürür. Qeyd etməliyik ki, qloballaşma prosesində böyük ziddiyyətlər də özünü büruzə verməkdədir. Qloballaşma pərdəsi altında müəyyən aparıcı dövlətlərin digər ölkələri öz təsiri altına salmaq iddiaları aydın hiss olunmaqdadır. Azərbaycan dövləti öz siyasəti ilə qloballaşmanın əleyhinə deyil. Ölkəmiz qloballaşma ilə paralel surətdə gələcəyə doğru inamla addımlayır. Amma qloballaşmanın dövlətçiliyimizə və milli-mənəvi dəyərlərimizə hansısa formada xələl gətirməsinə imkan vermək olmaz. Dünya dövlətlərinin təsnifatına baxsaq, sənaye, demokratik və sosial-iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrlə bərabər, geridə qalan ölkələri də görəcəyik. Niyə dövlətlər arasında belə ciddi fərqlər yaranmışdır? Bunu araşdırdıqda biz yüksək inkişaf etmiş dövlətlərin təməl prinsiplərinə söykəndiyini görürük. Bu təməl həm siyasətdə, həm iqtisadiyyatda, həm də mənəviyyatdadır. İstənilən Qərb dövlətini götürsək, onun müəyyən təmələ söykəndiyinin şahidi olarıq. ABŞ-ın amerika ideologiyasına söykənməsi bu dövləti indiki inkişaf səviyyəsinə çatdırıb. Böyük Britaniya dövləti Britaniya ənənələrinə söykənərək dünyanın ən inkişaf etmiş dövlətlərindən birinə çevrilib. Osmanlı imperiyası dövründə türk millətinin söykəndiyi ana prinsip "Qurani-

Şərif"dən irəli gələn dini təməl prinsipləri idi. Müasir Türkiyə dövlətinin meydana gəlməsi isə Atatürkçülüyn yaranması ilə özünü büruzə verdi. Atatürk Türkiyə dövlətinin əsasını qoyarkən onun təməl prinsiplərini də müəyyən etdi. Bu təməl prinsiplər Türkiyəni parçalanmaqdan, dağılmaqdan qorudu və onu inkişaf yoluna çıxartdı. İndi Türkiyədə hakimiyyətə istər sağlar, istər sollar gəlsin, heç bir siyasi qüvvə Atatürkün müəyyən etdiyi təməl prinsiplərdən kənara çıxa bilməz. Yəni, dünya qloballaşdıqca Türkiyə özünün təməl prinsiplərinə söykənərək bundan yararlanır.

Akademik Ramiz Mehdiyev də öz əsərlərində bu barədə araşdırma apararaq haqlı olaraq qeyd edir ki, müstəqil Azərbaycan dövləti də məhz bu yolu seçib, ulu öndər Heydər Əliyev bu düzgün strateji xətti müəyyənləşdirib. İlk dövrlərdə milli ideoloji xəttimizin müəyyən edilməsi zamanı müxtəlif təkliflər eşidilirdi. Türkçülüyə istinad etmək, dinə söykənmək və digər prinsipləri qəbul etmək təklifi ilə çıxış edənlər var idi. Amma bu təkliflərin hər biri yarımçıq idi, nə isə çatışmırdı. Hansısa elementin çatışmaması və yarımçıq tezis inkişafa, ideoloji xəttə əngəl olurdu. Bu prinsipləri tamamlamaq, inkişaf etdirmək, möhkəmləndirmək və qətiləşdirmək lazım idi. Məhz ümummilli lider Heydər Əliyev bunu qətiləşdirdi və Azərbaycanın təməl prinsiplərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirdi:

Birincisi, dövlətçilik. Yeni Azərbaycan Partiyasının yaranmasının 6 illiyi ilə bağlı keçirilən tədbirdə çıxış edən Heydər Əliyev dövlətçiliyin nə olduğunu və nəyə görə ideologiyamızda dövlətçiliyə birinci yer verildiyini çox aydın şəkildə ifadə edirdi. Xalq üçün birinci onun dövlətidir. Əgər dövlət yoxdursa, hansı ideologiya və prinsipdən danışmaq olar?

Ümummilli liderimiz dövlətimizin təməl prinsiplərində sonrakı yerdə qanunçuluğu müəyyən etmişdir. Dövlət varsa,

qanun olmalıdır. Əgər qanun yoxdursa, dövlət mövcud olmayacaq. Dövlət qanuna söykənməlidir. Dövlətin söykəndiyi qanun onun idarə edilməsinin əsas xətlərini və prinsiplərini müəyyən edir. Bu qanunlar olmasa, idarəçilik olmayacaq. İdarəçiliksiz isə dövlətin gələcəyi təhlükə altına düşər. Qanunçuluq Heydər Əliyevin dövlətçiliyə, dövlətin idarə olunmasına, dövlətin təməl prinsiplərinə verdiyi ən böyük töhfələrdən biridir.

Ümummilli liderimizin müəyyən etdiyi təməl prinsiplərdən biri də varislikdir. Varislik dövlətin idarəçiliyində, siyasətdə, iqtisadiyyatda və ideologiyada prinsipial olaraq əldə edilənlərin gələcək nəsillərə ötürülməsidir. Varislik mexaniki deyil, yaradıcı şəkildə, təkamül yolu ilə, inkarı inkar, yəni, fəlsəfənin qanunları əsasında baş verir. Bu yaradıcı varislik nəticəsində biz bu gün ümummilli liderimizin yaratmış olduğu təməl üzərində Azərbaycanı irəliyə aparmaqdayıq. Yaradıcılıq varisliyin nəticəsidir ki, Azərbaycan ideologiyasında, iqtisadiyyatında keçmişə söykənərək gələcəyə doğru inkişaf özünü göstərməkdədir. Bəzən varislik deyəndə kimlərsə hakimiyyət varisliyini önə çəkmək istəyirlər. Bu, hakimiyyət varisliyi, fərdi şəkildə varislik deyil. Bu, hakimiyyətin ideoloji, siyasi, iqtisadi baxımdan gələcək nəsillərə ötürülməsidir.

Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi digər prinsip azərbaycançılıqdır. Ümummilli liderimiz çox haqlı olaraq deyirdi ki, azərbaycançılıq söykəndiyimiz təməl prinsiplərin əsasıdır. Bu gün azərbaycançılıq dünyada olan 50 milyon azərbaycanlıni vahid ideya çetiri altında birləşdirir. Azərbaycançılığı Azərbaycanda ictimai dövriyyəyə gətirən və onun yerini möhkəmləndirən Heydər Əliyevdir. Hələ 1992-ci ildə YAP-ın proqramı qəbul edilərkən Heydər Əliyev azərbaycançılığı birinci məram kimi göstərdi. Azərbaycançılıq bu gün bütün dünya azərbaycanlılarının, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların və Azərbaycan dövlətinin söykəndiyi

təməl prinsipdir. Ölkəmizə düşmən olan Ermənistan bütün dünya ermənilərini erməni kilsəsi ətrafında birləşdirib. Biz isə bütün dünyada olan azərbaycanlıları azərbaycançılıq ideyası altında birləşdirmişik.

Azərbaycan dövlətinin təməl prinsiplərindən biri də vətəndaş həmrəyliyi. Bu da çox vacib prinsiplərdən biridir. Məhz Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə qayıdışı ilə Azərbaycanda vətəndaş sülhünə nail olunmuşdur. Heydər Əliyevin ölkədə vətəndaş qarşিদurmasını aradan qaldırmaq istiqamətində gördüyü tədbirlər, dövlət çevrilişinin qarşısını alması, silahlı yolla hakimiyyətə gəlmək ənənəsinə birləşməlik son qoyması və s. vətəndaş sülhünə yol açmışdır. Vətəndaş həmrəyliyi ölkəmiz üçün daimi prinsipdir. Çünki bu, bizim hamımızı birləşdirən amillərdən biridir.

Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi digər bir prinsip isə sosial ədalətdir. Cəmiyyətdə ədalət olmasa, qarşıdurma qaçılmazdır. Bütün cəmiyyətlərin tarixi göstərir ki, ədalət prinsipi pozulduqda qarşıdurma meyilləri güclənir. Bu isə xaos və anarxiyaya gətirib çıxara bilər. Ədalət prinsipinin təmin olunması islahatlardan keçir. Daimi islahatlar, inkişaf yolu ilə, həmçinin cəmiyyətdə insanların təbəqələşməsi fonunda müxtəlif siyasi və iqtisadi vasitələrlə sosial ədalətin təmin olunması bu gün ölkəmizdə uğurla gerçəkləşir.

Ümummilli lider hər zaman qeyd edirdi ki, milli ideologiyamız tarixi keçmişimizə, adət-ənənələrimizə, xalqımızın mentalitetinə söykənməlidir. Bu, həqiqətən də belədir. Akademik Ramiz Mehdiyev öz dəyərlı əsərlərində bu prinsipi tarixin və reallığın kontekstində faktlaşdırır, əsaslandırır, ulu öndərin irəli sürdüyü məramlar əsasında yeni istiqamətlər müəyyənləşdirir. Məhz bu prinsiplərə söykənərək Azərbaycan xalqı gələcəyə doğru inamla addımlayır, dövlətimiz inkişaf edir. Həç bir qüvvə ümummilli prinsiplərə zidd getməməlidir. Kimsə dini qabardıb fundamentalizmi ölkəmizə gətirmək istəyirsə, kimsə azərbaycançılığı kənara

sıxışdırmaq istəyirsə, onun qarşısı mütləq alınmalıdır. Azərbaycanda hansı dövr, hansı hakimiyyət olursa-olsun, akademik Ramiz Mehdiyevin vurğuladığı kimi, Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi ideoloji prinsiplərdən kənaraşmaq qeyri-mümkündür. Necə ki, həç bir siyasi dairə Türkiyədə Atatürkün müəyyən etdiyi prinsiplərdən imtina edə bilməz, ABŞ öz banilərının müəyyən etdiyi Konstitusiyaya prinsiplərindən uzaqlaşa bilməz, Böyük Britaniya tarixi ənənələrinin ziddinə gedə bilməz, Yaponiya tarixi ənənələrindən kənara çıxaraq ölkəni başqa istiqamətə yönəldə bilməz, Azərbaycanda da Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi təməl prinsiplərdən kənara çıxıla bilməz.

Tofiq Rəsulov, "Fəlsəfə və sosial psixologiya kafedrası"nın müdiri, professor:

– Bugünkü "dəyirmi masa"da akademik Ramiz Mehdiyevin "Müstəqil Azərbaycan və onun əldə etdiyi uğurlar ümummilli lider Heydər Əliyevin şah əsəridir" ideyasını, müasir Azərbaycan dövlətinin demokratik inkişaf xəttindəki varisliyi hərtərəfli, elmi cəhətdən əsaslandırmağa həsr olunmuş əsərləri haqqında məzmunlu söhbət getdi. Çıxışlar bir daha onu göstərdi ki, Ramiz Mehdiyev Azərbaycanın müstəqillik tarixini, bu dövrdə cəmiyyətdə baş verən sosial-siyasi, mədəni-ideoloji prosesləri araşdıran tədqiqatçılar sırasında aparıcı mövqe tutur. Onun tədqiqatlarının leytmotivi Heydər Əliyevin dövlət müstəqilliyi konsepsiyasını, milli ideya və dövlətçilik ideologiyası olan "azərbaycançılığ"ın mahiyyətini açmaqdan, Azərbaycanda onun gerçəkləşməsini real faktlar əsasında göstərməkdən ibarətdir. Müəllif müstəqilliyimizin tarixini, dövlət quruculuğunun çətin yollarını işıqlandırır və göstərir ki, Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövrü Azərbaycan tarixində ən şərəfli səhifələrdən biridir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin əsərindən qırmızı xətlə keçən ideyalardan ən başlıcası müasir Azərbaycan dövlətçi-

liyinin demokratik inkişafındakı varislik ideyasıdır. Müəllif yazır ki, "Heydər Əliyev Azərbaycanın hərtərəfli inkişafının uzunömürlüyünü təmin edən irs, dövlətçilik xətti, siyasi məktəb yaratmışdır. Bu irsin ən görkəmli nümayəndəsi, Heydər Əliyev siyasi məktəbinin layiqli təmsilçisi cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan 4 ildə milli intibahın şərəfli mərhələsini yaşayır".

Müəllifin "Azərbaycan" qəzetində dərc olunan məqalələrində Heydər Əliyevin siyasi kursu ilə yanaşı, həm də onun idarəçilik metodunun davamçısı olduğunu bəyan edən İlham Əliyevin xalqın problemlərinə, arzu və istəklərinə həssaslıqla yanaşmağı bütün məmurların qarşısında zəruri tələb kimi qoyması, bürokratizm və formalizmə qarşı barışmaz olması xüsusi qeyd olunur. Akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərində, xüsusilə də "Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi" adlı məqaləsində "Biz haraya gedirik" sualına cavab verilir. Müəllif öz əsərlərində Azərbaycan dövlətçiliyinin müasir hüquqi, demokratik, dünyəvi məzmununu açıqladıqdan və Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmaqda olduğunu işıqlandırandan sonra yeni minillikdə Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişaf fəlsəfəsini bəyan edir.

Elmi ictimaiyyətə məlumdur ki, akademik Ramiz Mehdiyev ümummilli lider Heydər Əliyevin "azərbaycançılıq" milli ideyası konsepsiyasını kamil milli dövlətçilik ideologiyası kimi, milli ideologiyanın dövlətçilik ideologiyasına nisbətən daha geniş anlayış olmasını tədqiq edən ilk müəlliflərdən biridir. İndi söhbət gedən əsərlərində o bu problemləri hərtərəfli, elmi səciyyədə təhlil edir. Müəllifin azərbaycançılıq ideologiyası "Azərbaycanın bugünü və gələcəyinin qavranılması və qiymətləndirilməsini müəyyən edir", yaxud da "azərbaycançılıq bizim üçün ilk növbədə cəmiyyətimizdəki dəyərlərin elə bir sistemidir ki, o, ayrıca bir vətəndaşın həyatını ali ümummilli və ümumbəşəri dəyərlər

lər dünyasına qovuşdurmaq üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir" fikri olduqca qiymətlidir. Milli ideya, milli ideologiya cəmiyyətin mənəvi həyatının mühüm komponentidir. Burada müəllifin problemə kompleks yanaşması diqqəti özünə cəlb edir. Politoloji ədəbiyyatda bəzən tarixi prosesə, o cümlədən ideya-mənəvi proseslərə yanaşmada sosiolojiləşdirməni və yaxud da antropolojiləşdirməni mütləqləşdirən yanaşmalardan fərqli olaraq, akademik Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq yazır ki, azərbaycançılıq ideyası bir neçə nisbətən müstəqil təhlil cəhəti üzrə – etno-mədəni cəhət, sosial-siyasi cəhət, geosiyasi cəhət üzrə nəzərdən keçirilə bilər.

Akademik Ramiz Mehdiyevin əsərlərində Azərbaycan Respublikasının əldə etdiyi uğurlar və demokratiya yollarında inamlı yüksəlişi, azərbaycançılıq ideologiyasını ictimai şüurun inkişafında vətəndaşlarımızda milli mənlik şüurunun formalaşmasında mühüm rolu elmi cəhətdən işıqlandırılmışdır.

Fəxrəddin Nağıyev, "Dövlət quruculuğu və hüquq kafedrası"nın müdiri, hüquq elmləri namizədi:

– Müstəqillik Azərbaycana öz dövlətçiliyini bərpa etmək, sərbəst inkişaf yolunu seçmək, əvvəlki dövrdə toplanıb qalmış problemləri həll etmək üçün tarixi şans verdi. Bu problemlərin ən əhəmiyyətlisi isə vahid milli ideyanın olmaması idi. Bütün digər sahələrdə olduğu kimi, ideoloji sahədə də yaranmış bu boşluğu doldurmaq yükü məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin üzərinə düşürdü. Ulu öndərin təşəbbüsü ilə 2001-ci ildə Bakıda keçirilən Dünya azərbaycanlılarının I qurultayındakı nitqində Heydər Əliyev deyirdi: "Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmi-

şə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəşər dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir".

Akademik Ramiz Mehdiyev haqlı olaraq azərbaycançılığı xalqımızın çox əzab-əziyyət bahasına nail olduğu tarixi sərvət adlandırır və onu, ilk növbədə, real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsası sayır. Bu gün azərbaycançılıq dedikdə, ilk növbədə, milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının, ölkədə yaşayan bütün etnosların qardaşcasına qarşılıqlı əlaqəsi və təsirini çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin ümumi tarixi təcrübəsi göz qabağına gəlir. Öz iradəsindən asılı olmayan səbəblər üzündən 20 ilə yaxın bir müddət ərzində qonşu dövlətlə müharibə vəziyyətində olan, bir iqtisadi-ictimai formasiyadan digərinə keçid kimi ağırlı bir prosesi yaşayan, totalitar rejimdən qurtularaq vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarını yaratmaqla öz inkişafının keyfiyyətə yeni bir dövrünə qədəm qoyan bir dövlət üçün milli ideya dövlət quruculuğu prosesində həlledici rol oynaya bilmək dərəcəsində əhəmiyyətli-dir. O, millətin və dövlətin inkişafının yeni istiqamətlərini müəyyən edə bilmək qabiliyyətindədir. Azərbaycançılığın gücü həm də bundadır ki, o, fərdi maraqları və meyilləri dövlətin siyasəti ilə birləşdirməyə və xalqın milli-mədəni eyniyyətini qoruyub saxlamağa qadirdir. Milli ideologiyanın ölkədə vahid cəmiyyət, vahid xalq formalaşdırdığını vurğulayan Akademik Ramiz Mehdiyev Qərb tədqiqatçılarının belə bir fikrinə istinad edir ki, "insan dərin köksalma və demək olar ki, tayfa mənsubiyyəti duyğuları doğuran tarixi ənənələrin mövcudluğu şəraitində özünü müdafiə olunmuş hiss edə bilər". Şübhə yoxdur ki, bu kontekstdə tayfa mən-

subiyyətini dərk edərək özünü daha inamlı, daha güclü hiss edən insan barəsində danışarkən müəllif bütöv Azərbaycana məxsus vətəndaş nəzərdə tutur. Bu ölkənin hansı etnosuna, xalqına mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, bu gün azərbaycanlı üçün tayfa – vahid, güclü Azərbaycandır, bu tayfanın üzvləri Azərbaycanda yüzillərlə, bir sıra hallarda, minillərlə yaşayan, Azərbaycanı özünə vahid və tək vətən sayan xalq və etnosların nümayəndələri olan insanlar – azərbaycanlılardır.

Ölkəmizin bütün əhalisinin vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsi kifayət qədər mürəkkəb, təşəbbüsçülərdən böyük səbir və takt tələb edən bir prosesdir. Azərbaycan xalqı tarixində ilk dəfə olaraq müstəqil şəkildə Konstitusiya qəbul edərək öz dövlətini – ərazi quruluşunu, idarəçilik formasını, siyasi rejimini müəyyən etmişdir. Bu gün müstəqil dövlət kimi Azərbaycan Respublikası demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesini həyata keçirir. Bu, heç də sadə proses deyildir. Siyasi, iqtisadi, humanitar, sosial sahələrdə bir çox islahatları həyata keçirməli, bunların nəticəsində insanların şüurunda əsaslı dəyişikliklər baş verməlidir. Nəticədə hər bir insan öz dövlətinin əsl sahibi kimi hiss etməli, onunla qürur duymalı, eyni zamanda, onun taleyi üçün məsuliyyət daşıdığı da hiss etməlidir. Dövlətlə xalq arasında həmişə mövcud olmuş yadlaşma aradan qalxmalı, onlar qarşılıqlı olaraq bir-birini tamamlamalıdır. İnsan öz dövlətinin şəxsinə öz himayəçisini görməli, onun daha da inkişafı üçün əlindən gələni əsirgəməməlidir. Öz növbəsində, dövlət də özünü hər bir vətəndaşının qarşısında həmişə borclu saymalı, bütün fəaliyyəti bu borcu ödəməyə yönəlməlidir. Yalnız belə olduqda qədim romalıların "Xalqın öz hökumətlərini tənqid etməkdən xoşu gəlir" deyimi müasir azərbaycanlıların "Xalq öz hökumətini başa düşür və həmişə ona dəstək verir" ifadəsi ilə əvəz oluna bilər.

Səttar Səfərov, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının professoru, iqtisad elmləri doktoru:

– Akademik Ramiz Mehdiyevin son məqalələrini oxuduqca Heydər Əliyev irsinin tədqiqi, öyrənilməsi və təbliğində növbəti sistemli yanaşmanın şahidi olursan. Bu, heç də təsadüfi deyildir. Ramiz Mehdiyev bütün şüurlu həyatı və fəaliyyəti boyu Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında məsul vəzifələrin icrası ilə məşğul olmuş, birbaşa ulu öndərimizin dövlət idarəçiliyi, işgüzarlığı, prinsipliliyi və qayğısının təsiri altında fəaliyyət göstərmişdir. Heydər Əliyevin həyatının bütün dövrləri demokratik prinsiplərə əməl etmək nümunəsi olmuşdur. Heydər Əliyev demokratik prinsiplərə abstrakt təfəkkür elementi kimi deyil, real həyat prosesləri prizmasından yanaşırdı. O, bütün sosial-iqtisadi proseslərin qoyuluşu və həllinə ölkənin sabilliyi, təhlükəsizliyi və dinamik inkişafı mövqeyindən yanaşırdı.

Demokratiya xaos vəziyyətində işləyə bilmir. İngilis ifadəsi var: "Qanun və qayda". Qayda olmadıqda, qanun işləmir. Qayda yaratmaq üçün qanun olmalıdır. Qaydalar qanun əsasında yaradılır. Heydər Əliyev müdrik şəxsiyyət idi. O, Azərbaycan mentalitetinə, xalqın adət-ənənəsinə, sosial-iqtisadi inkişaf reallıqlarına uyğun səviyyədə demokratik proseslərin inkişafına şərait yaratmışdı.

Heydər Əliyev sosial-iqtisadi və siyasi proseslərdə ekstremizmin qəti əleyhdarı idi. İqtisadi islahatlarda sistemlilik və koordinasiya mövqeyini müdafiə edir, inzibati amirənə sistemindən "şok əməliyyatı" ilə birdən-birə bazar iqtisadiyyatına keçidi rədd edirdi. Bu, olduqca humanist addım idi. Azərbaycanda suverenliyin qarşıya qoyduğu vəzifə diktaturadan demokratiyaya, inzibati amirənə iqtisadiyyatından bazar iqtisadiyyatına keçid Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strateji xətlə həyata keçirilir. Cənab İlham Əliyevin ölkə prezidentliyi dövrü buna əyani sübutdur. 2003-cü ildən bəri ÜDM istehsalının indiyə kimi görünməmiş yüksək

sürətli artım tempi, 640 mindən çox yeni iş yerinin yaradılması, yoxsulluğun 49-50 faizdən 16 faizə enməsi, özəl sektorun ÜDM-də payının 80 faizə yüksəlməsi, Azərbaycanın xarici ölkələrə investisiya qoyan ölkəyə çevrilməsi və ən başlıcası, xalqın rifahının yüksəldilməsi ilə demokratik proseslərin paralel inkişafının təmin edilməsidir. Xalqın rifahının yüksəldilməsi həqiqətən həlledicidir, onsuz, sözün həqiqi mənasında, demokratiya mümkün deyil!

Nigar Ələkbərova, "Politologiya və siyasi idarəetmə kafedrası"nın müdiri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor:

– Demokratikləşmə prosesində cəmiyyətdə dinin rolu məsələsi həqiqətən də çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Heç kim üçün gizli deyil ki, SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycanda dini baxışlar sahəsi iri dövlətlərin dini modellərinin təzyiqinə məruz qaldı. Bir tərəfdən başqa dinlərin, digər tərəfdən isə müxtəlif İslam modellərinin, o cümlədən İran, Türkiyə, ərəb dini cərəyanlarının, ya da "liberal İslam" modelinin burada yayılmasına cəhdlər göstərilməyə başlandı. Eyni zamanda, ölkəmiz çoxsaylı yalançı təriqət ideologiyasının sınaq meydanına çevrildi. Nəticədə isə əhali Azərbaycan cəmiyyətinin eyniləşdirilməsinə imkan verən milli-dini modeli axtarmaq dilemması qarşısında qaldı. Hazırda İslam kütləvi şüurun formalaşmasına kifayət qədər güclü təsir göstərir. İslam dirçəlişinin reallıqları və getdikcə cəmiyyətdə İslam problemlərinə marağın daha da artması müşahidə olunur. Lakin xüsusi vurğulanmalıdır ki, müsbət dəyişikliklərlə yanaşı, bu məsələ ilə bağlı bir çox problemlər ortaya çıxır. Bunlardan tələyüklü məsələlər kimi aşağıdakıları göstərmək istərdim: İslam və siyasət; İslam və qadın; İslam və müasir beynəlxalq terrorizm; İslam və dünya birliyinə inteqrasiya; İslam və vətəndaş cəmiyyəti; İslam və əxlaq.

İslam və siyasətlə bağlı Azərbaycan dövlətinin mövqeyi birmənalıdır. Azərbaycan dünyəvi dövlətdir və İslam siyasətdən ayrılır. Burada əsas məsələ ondan ibarətdir ki, dövlətimizin dünyəvi xarakterinin saxlanması, qorunması şərti ilə Azərbaycanda maarifçi İslam, modernləşməyə və tolerantlığa açıq və qadir olan İslam modeli tam formalaşsın.

İslam və qadın məsələsi çox aktualdır. Yaxşı məlumdur ki, XX əsrdə Azərbaycan qadını, müsəlman qadını bir neçə onillik ərzində Qərbdə qadınların bir neçə yüzillik keçdiyi yolu uğurla keçərək ön sıraya çıxmağa bildi. Hələ birinci respublika zamanı qadınlara siyasi hüquqlar verildi. İkinci respublika zamanı Azərbaycan qadınları kütləvi şəkildə orta və ali savad ala bildi, kişilərlə bərabər sosial hüquqlar qazandı. Üçüncü respublika dövründə isə gender siyasəti həyata keçirilməyə başlandı. İslamın sərbəst inkişafı dövründə bu dində qadının yüksək statusu haqqında çox danışılır. Amma realıqda bir çox problemlər üzə çıxır. Məsələn, ölkəmizdə son vaxtlar çox müzakirə olunan hicab məsələsi, tədris müəssisələrində hicab, qızların yuxarı siniflərdə oxumaması (xüsusilə cənub zonasında belə halların artıq kütləvi xarakter alması), onların erkən yaşda ərə verilməsi problemi, qadınların müstəqilliyi problemi, qadınlara qarşı zorakılıq və s.

İslam və müasir beynəlxalq terrorizm məsələsinə gəlincə, əfsuslar olsun ki, müasir dövrdə beynəlxalq terrorizm əsasən ekstremist islamçı-terrorçu qruplaşmalarla əlaqələndirilir. Onlar cihad şüarı altında özlərinin zorakılıq hərəkətlərinə bəraət qazandırmağa çalışırlar. Bu cür "yalançı islam" obrazı əsl İslamla əlaqələndirilir, hətta eyniləşdirilir. Müəyyən təsirlər altında dini radikalizmin yaranaraq genişlənməsi də mümkün olan təhlükə kimi qiymətləndirilməlidir.

İslam və dünya birliyinə inteqrasiya məsələsinə gəldikdə, Qərbdə son illərdə ciddi dərəcədə islamofologiya

yanarmışdır. Belə şəraitdə İslam daşıyıcıları kimi bizim qarşımızda aqressiv, davakar və qəddar din kimi qəbul olunmasına qarşı yönəlmiş dinc, sülhsevər və rəhmli, humanist din olan İslam haqqında təsəvvürlərin yayılması problemi son dərəcə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İslam və vətəndaş cəmiyyəti məsələsinə dair son onilliklər Qərb elmi ədəbiyyatında əsasən xristian və yəhudi dinlərinin vətəndaş cəmiyyətinin təməlini təşkil edən "modul insan"ın formalaşması üçün əlverişli zəmin və əvəzsiz şərt olması ideyasını sübut etməyə çalışırlar. İslamı isə "sosial passivliyi" ilə fərqlənən insan tipinin formalaşmasının səbəbi kimi qiymətləndirirlər.

İslam və əxlaq problemindən danışarkən İslamın yüksək əxlaqi-tərbiyəvi, etik potensialından maksimum bəhrələnmək, qloballaşma şəraitində adət-ənənələrin, normaların, milli dəyərlərin yeniləri ilə, çox vaxt da pozitiv müsbət əhəmiyyəti olmayanlarla dəyişilməsi olduqca pis nəticələrə gətirib çıxarır. Kənardan – həm Qərbdən, həm də Şərqdən gələn dağıdıcı tendensiyalar əsasən gənclər tərəfindən çox tez qəbul olunur.

Beləliklə, müsbət innovasiyaların yaradıcı aspektdə qəbul edilməsi, eyni zamanda, milli-ənənəvi və mədəni spesifikasiyin, təkrarsızlığın qorunması modernləşmə və ənənəvilik prinsiplərinin uzlaşdırılması nəticəsində qloballaşma şəraitində həm Qərbdən, həm də Şərqdən gələn mədəni-mənəvi və ideoloji ekspansiyaya qarşı düşünülmüş əks təsirin göstərilməsini və İslamın Azərbaycan modelinin yaradılmasını, onun təkrarsız simasının və sosial səmərəliyinin itirilməməsini təmin edə bilər.

Elman Nəsirov, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının elmi katibi, tarix elmləri namizədi, dosent:

– Həqiqi dövlət müşaviri, akademik Ramiz Mehdiyevin təkcə irihəcmli kitabları deyil, müasir Azərbaycan dövlətçi-

liyinin inkişaf fəlsəfəsinə həsr edilmiş məqalələri də öz zəngin forma və məzmun mündəricəsi baxımından geniş ictimai əks-səda doğurur. "Azərbaycan" qəzetində dərc edilən, eyni zamanda, dərin elmi təhlil və mühakimə qabiliyyətinin nəticəsi olaraq formalaşmış və cəmiyyətin bütün üzvlərinə ünvanlanmış "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət", "Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi", "Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın kamil nümunəsi" və digər dərin məzmunlu məqalələrdə müstəqillik salnaməsinin 16 illik tarixi dövrü nəzəri-konseptual baxımdan araşdırılır, ona elmi-siyasi qiymət verilir, konkret mərhələlərlə təsnifatlandırılır və ən başlıcası, dövlətçiliyimizin daha da möhkəmləndirilməsi ilə bağlı görülmüş işlər və atılmış addımların perspektivlərini ehtiva edən fikir və mülahizələr irəli sürülür.

Ramiz Mehdiyevin məqalələri öz məzmun və dolğunluğu etibarilə elmi akademik mahiyyətli olduğundan onlara qiymətvermə və dəyərləndirmə meyarlarının seçimində də, heç şübhəsiz, elmi yanaşma tərzini nümayiş etdirilməlidir.

Akademik Ramiz Mehdiyev ilk dəfə olaraq Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişaf fəlsəfəsini və yeni minillikdə onun simasını müəyyən edən üç mühüm faktorunu ön plana çıxarır. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Milli ideyanın formalaşması;
2. Şəxsiyyətin rolunun tanınması;
3. Millətin məqsədyönlüliyünün dəstəklənməsi.

Azərbaycanın ideoloji paradigmasına nəzər salan akademik Ramiz Mehdiyev sadalanan hər üç determinantı Heydər Əliyev siyasətinin nailiyyətlərindən biri kimi əsaslandırır. Məsələyə nəzəri-konseptual baxımdan yanaşan Ramiz müəllim banisi Heydər Əliyevin olduğu müasir Azərbaycan dövlətinin milli ideologiyasının kamil nümunəsi kimi azərbaycançılıq məfkurəsini dərin elmi-fəlsəfi təhlillər müstə-

visinə çıxarır. Müəllifə görə, özünün bütün tərkib hissələri ilə birlikdə azərbaycançılığı tamamilə milli ideologiyanın konkret, spesifik forması hesab etmək olar. Hörmətli akademik xüsusi olaraq qeyd edir ki, milli dövlət ideologiyası olan azərbaycançılıq mühüm funksional elementlərlə zəngindir və bütün bunlar mahiyyət etibarilə ölkəni mənəvi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən qorumağa xidmət edir.

Akademik Ramiz Mehdiyev vurğulayır ki, tarix inkişaf prosesində integrasiya olunan və formasını dəyişə bilən "milli ideya" dövlət quruculuğu prosesində həmişə mühüm yaradıcı rol oynamışdır.

Tarixin dönüş məqamlarında milli ideya çox vaxt millətin və dövlətin inkişafının yeni istiqamətini müəyyən edən əsas amilə çevrilmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyevin ən yaxın həmfikir və silahdaşlarından biri olmuş, indi də Prezident İlham Əliyevin komandasında yüksək dövlət vəzifəsi tutan cənab Ramiz Mehdiyevin bu qənaətləri, əslində, onun azərbaycançılığın, Azərbaycan dövlətçiliyi tarixinin yaxın gələcəyi ərzində milli ideologiyanın əsası olaraq qalacağı haqqında sonsuz inam və əminliyindən qaynaqlanır, müasir reallığı inkişaf etdirir.

Sakit Əliyev, siyasi idarəetmə fakültəsinin dekanı, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Akademik Ramiz Mehdiyevin "Azərbaycan" qəzetində nəşr olunan "Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət" adlı məqaləsi demokratikləşmə prosesində cəmiyyət həyatında dinin yeri və rolunun elmi cəhətdən əsaslandırılması kimi aktual bir problemə həsr olunmuşdur. Müəllif məqalədə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müxtəlif təriqətlərin missionerlik fəaliyyətlərinin ölkənin milli təhlükəsizliyinə qorxu yaratdığını narahatlıqla qeyd edərək yazır: "SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan vətəndaşlarının təhsil sahəsi kimi, dini baxışlar sahəsi də iri dövlətlərin dini modellərinin təzyiqi altında olmuşdur. Demokratikləşmə eyforiyası bir

tərəfdən dini etiqad azadlığına gətirib çıxarmış, digər tərəfdən isə ölkənin milli təhlükəsizliyinə qorxu yaratmışdır. Təriqətçilik cərəyanlarının sayı artmağa başlamış, Azərbaycan yeni Avropa (xristian), İran, Türkiyə, ərəb dini modellərinə, ya da "liberal İslam" modelinə yönəlmənin təcrübə obyektinə çevrilmişdir".

Yarana biləcək bu təhlükələrin qarşısının alınmasında və aradan qaldırılmasında başlıca amillərdən biri İslam dininin sosial mahiyyətinin müəyyən edilməsi üçün təbliğatçılıq və maariflənmə işlərinin aparılmasıdır.

İslam dininin Azərbaycan modeli hələ XX əsrin əvvəllərində Əli bəy Hüseynzadənin tezis şəklində irəli sürdüyü məşhur "Bizə fədai lazımdır: türk hissiyyatlı, İslam etiqadlı, Avropa qiyafəli fədai!" fikri "Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək" şəklində ifadə olunaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin və onun varisi olan bugünkü müstəqil Azərbaycan Respublikasının rəsmi dövlət bayrağında göy, qırmızı və yaşıl rənglərlə simvolizə edilmişdir. İslam dininin cəmiyyətin demokratikləşdirilmə prosesində rolunun müəyyən edilməsində aparılan təbliğat işlərində hökumət, qeyri-hökumət təşkilatlarının və kütləvi informasiya vasitələrinin üzərinə böyük işlər düşür. Bu baxımdan "Azərbaycan" qəzetində akademik Ramiz Mehdiyevin problemlə bağlı silsilə məqalələrinin nəşr edilməsinin böyük əhəmiyyəti var. İslam dininin Azərbaycan modelinin təkmilləşməsində İslam və demokratiyanın qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ümumiyyətlə, Qərb demokratik mədəniyyəti ilə İslam mədəniyyətini bir-birinə yaxınlaşdırma biləcək çoxlu amil mövcuddur. İslam dini özünün mahiyyəti və məzmunu etibarilə humanizmi, insan azadlığını, sosial ədaləti başlıca prinsip kimi qəbul edən bir dindir. İslamın müqəddəs kitabı "Quranı-Kərim" in ayrı-ayrı surə və ayələrində insanlar və millətlər arasında bərabərlik, xalq hakimiyyəti, vicdan azadlığı,

ümuminin razılığı əsasında problemlərin həll edilməsi, seçmək azadlığı, fəal həyat mövqeyi, sosial ədalət, sosial təminat məsələləri İslamın əsas tələbləri kimi açıq-aydın şəkildə öz əksini tapmışdır. Bütün bunların hamısı demokratiyanın əsasları ilə üst-üstə düşür. Bu gün müsəlman aləminə daxil olan ölkələrin əksəriyyətində hökm sürən despotizmin, cəhalətpərəstliyin, nadanlığın, insanların sosial passivliyinin İslamın qaydaları ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. İslam aləmindəki demokratiyanın uğursuzluqlarının başlıca səbəbi uzun illər ərzində insanların şüuruna hakim kəsilmiş cəhalət, avamlıq və nadanlıqdır. Buna görə də İslam aləmindəki demokratiyanın uğursuzluqlarının İslamın mənbələri ilə, onun mahiyyəti və məzmunu ilə əlaqələndirilməsi düzgün deyil. Nəhəng İslam dünyasını və zəngin İslam mədəniyyətini bir qrup islam təməlçiləri və terrorçuları ilə eyniləşdirmək heç bir məntiqə sığmır. İslam dini mahiyyətə demokratiyanın əleyhinə deyil, demokratiya İslamın mahiyyəti, məzmunu və ruhundadır.

Beləliklə, əsası Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə qoyulan, Qərb demokratik dəyərləri, milli-mənəvi dəyərlər və İslam dəyərlərinin sintezi əsasında formalaşan İslam dininin Azərbaycan modelinin başlıca prinsipləri müəllifi ümummilli lider Heydər Əliyev olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. Akademik Ramiz Mehdiyevin bu fikirləri reallığı tam əks etdirir: "Dünyəvi dövlətdə din özəldən cəmiyyətin ancaq mənəvi-əxlaqi yol göstərəni olmalıdır, onun sosial-siyasi mövqeyi siyasi oyunlar və kombinasiyalar vasitəsinə çevrilə bilməz. Vətəndaşların kütləvi şüuru dini normaları ictimai-siyasi həyatda ülviləşdirməyə can atan müəyyən qruplaşmaların radikal-təməlçi əhvali-ruhiyyəsinin və baxışlarının yalançı nümayiş meydanına çevrilməməlidir".

Musa Quluzadə, Dövlət İdarəçilik Akademiyasının şöbə müdiri, dosent:

– Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra xalqın keçmişinə, milli adət-ənənələrinə, dininə dövlət səviyyəsində hörmət və diqqət göstərilməyə başlandı. Böyük azərbaycanlı, bütün türk dünyasının və müsəlman aləminin lideri Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanın və azərbaycançılıq ideologiyasının banisi kimi ölkədə dünyəvi dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin sərhədlərini dahiyənə bir tərzdə müəyyənləşdirdi. Heydər Əliyev bu dəyərlərin uzlaşmasından və uyuşmasından ibarət yeni bir ideologiyanın da əsasını qoydu: "Bizim dövlətimiz dünyəvi dövlətdir. Ancaq biz dindən ayrı deyilik".

Heydər Əliyev uzaqgörən dövlət xadimi kimi dinə düzgün yanaşmağı, onun dəyərlərindən müasir cəmiyyətin faydalanması naminə çalışmağı tövsiyə edirdi. Ulu öndər duyurdu ki, dövlətin və dinin mənafeyi üst-üstə düşəndə daha böyük işlər görmək olar və görülür də. Bu gün respublikamızda din dövlətdən və siyasətdən ayrı olsa da, hazırda Azərbaycan Respublikasında dini təşkilat və qurumlara milli dövlətin bir atributu kimi baxılır.

Dinə hörmət etmək üçün onu dərk etmək lazımdır. Bunun üçün isə dinin tarixini, hökm və qanunlarını bilmək lazımdır. Dinimizi olduğu kimi öyrənmək, olduğu kimi dərk etmək lazımdır. Burada vacib bir məsələ də ortaya çıxır: dini həm də qorumaq lazımdır. Onun saflığını, hər cür xurafat və mövhumatdan qorumaqla bərabər, dinimizə radikal hücumların da qarşısı qətiyyətlə alınmalıdır.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkədə demokratiyanın inkişafı Azərbaycanı açıq ölkəyə çevirdi. Bundan istifadə edən xarici və daxili radikal ünsürlər baş qaldırdı. Xarici missionerlər müxtəlif yollarla ölkəmizə ayaq açdılar. Boşluq olan yerə belələri daha çox can atırlar. Son illərdə xristian missioner cərəyanları daha çox fəallıq

göstərmişlər. Belə ki, onlar öz sıralarına beş mindən artıq köklü azərbaycanlı cəlb edə bilmişlər. Bu əməlləri üçün missioner təşkilatları külli miqdarda pul xərcləyirlər. Missioner təşkilatları kortəbii yox, olduqca ölçülüb-biçilmiş işlər görmüşlər. Azərbaycanda onlar seminarlar keçirmiş, 100 mindən çox müxtəlif ad altında ədəbiyyat dərc etmiş və yaymışlar. Missioner təriqətçilər öz mənzillərində ulu əcdadlarımızdan bizə miras qalan, bütün dinlərdən bəşəriyyəti, əxlaqi dəyərləri ilə seçilən dinimizi təhqir edirlər. Məhəmməd Peyğəmbərə hörmətsizlik etməkdən belə çəkinmirlər. Faktlar göstərir ki, son 6 ildə Azərbaycanda dinə maraq 2 dəfədən çox artmışdır. Dinin ictimai şüura təsirini də açıqca göstərə bilərik. Ancaq dini şüur da yekcins deyildir. Bu gün qloballaşan dünyada din məsələsində də müxtəlif modellər təklif olunur: Qərb modeli, Türkiyə modeli, Rusiya və hətta İran variantı və s. Bu modellərin heç biri Azərbaycan üçün nümunə sayıla bilməz. Akademik Ramiz Mehdiyevin dəyərli əsərlərində qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanın öz modeli var. Ölkəmizdə dinlər və məzhəblər arasında olan sabit və yaxşı münasibət dünyanın heç bir ölkəsində yoxdur. Bu gün bir çox dövlət və ictimai xadimlər Azərbaycan modelinin bütün dövlətlər üçün nümunə sayıla biləcəklərini söyləyirlər.

Sevil Məmmədova, fəlsəfə elmləri namizədi, dosent:

– Müasir ictimai dövlət quruculuğunun magistral yolu kimi modernləşmənin mahiyyətini və əsasını milli ideologiyanın təkmilləşdirilməsi təşkil edir. Azərbaycan cəmiyyətinin həyatında ideologiyanın, mənəvi başlanğıcın həmişə hansı rol oynamasını nəzərə alaraq ictimai şüurun tam ideologiyasızlaşmasını gözləmək sadələşmə olardı. Yeni sənaye ölkələrinin modernləşməsi təcrübələri göstərir ki, onların hakim dairələri sosial-iqtisadi dəyişikliklərin həyata keçirilməsində ideologiyanın əhəmiyyətini nəzərə almış və heç də ideologiyasızlaşdırmaq cəhdləri etməmişlər. Demokratiya

quruculuğunu həyata keçirən Azərbaycan üçün də əsasında milli mənafeələr duran modernləşdirmə ideologiyası lazımdır. Milli ideologiyanın tərkib hissəsi kimi çıxış edən bu ideologiya milli və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanaraq sintetik, pragmatik xarakterli yeniliklərə açıq olmalı və konstruktiv rolu yerinə yetirməlidir. Modernləşdirmə ideologiyası həm dünya ictimai fikrinin nailiyyətləri, həm də Azərbaycan mədəniyyətinin ənənələri, həmçinin xalqın öz gücünə və imkanlarına inamı üzərində qurulmalıdır. Bu ideologiyanın obyektiv təyinatı adamların şüurunda sivil sahibkarlığın və rəşadət təşərrüfatçılığın inkişafı üçün vacib olan çevriliş etməkdən ibarətdir ki, bu da yalnız Azərbaycan xalqının milli-mənəvi irsinin istifadə olunması ilə mümkündür.

Modernləşdirmə ideologiyası cəmiyyətdə modernləşdirmə və milli dövlət mənafeələri problemləri üzrə ideya-siyasi razılığın təmin olunmasına yönələn mərkəzçi ideologiya rolunu yerinə yetirə bilər, bu milli razılıq isə həyata keçirilən dəyişikliklərin uğurlu olması üçün zəruridir.

Modernləşdirmə prosesinin gedişində meydana çıxan problemlərin və qarşıda duran vəzifələrin müvəffəqiyyətli həlli üçün ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin irəli sürdüyü azərbaycançılıq ideyasının mənimsənilməsi zəruri şərtlərdən biridir. Azərbaycan dövlətinin milli ideologiyasının özəyini, əsasını təşkil edən azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissələri kimi milli dövlətçilik, milli-mənəvi dəyərlər və ümumbəşəri dəyərlər çıxış edirlər. Onlar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında müəyyən edilmiş əsas məqsəddə əks olunaraq Azərbaycanda hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesinin aparılmasında milli-mənəvi dəyərlərlə vəhdətdə öz ifadəsini tapır. Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişaf etdirilməsində hər bir vətəndaş iştirak etməlidir, çünki dövlətçiliyi möhkəmləndirərkən

dövlət cəmiyyətə arxalanır. Hörmətli akademik Ramiz Mehdiyev öz əsərlərində azərbaycançılıq milli dövlət ideologiyası kimi nəzərdən keçirir və vurğulayır ki, milli ideologiyanın ilk nümunəsi hesab edilən azərbaycançılıq bu gün ümumi tarixlə, millətin və etnik qrupun bir ərazidə birgəyaşayış təcrübəsi, onların psixoloji xüsusiyyətlərinin yaxınlığı, ümumi mental xarakteristikaları ilə şərtlənir.

İdeologiya olaraq azərbaycançılıq mühüm funksional elementlərlə zəngindir və bunların da mahiyyəti ölkəni mənəvi və fiziki baxımdan zəiflətmək cəhdlərindən qorumaqdır. Azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanı sivilizasiyalı dövlətlər sırasına çıxaracaq bir yoldur. Azərbaycançılıq xalqımızın çox əzab-əziyyət bahasına nail olduğu tarixi sərvətdir. Bu, ilk növbədə, real müstəqilliyə nail olmağın, vahid və bölünməz Azərbaycanın qorunub saxlanılması və möhkəmləndirilməsinin siyasi əsasıdır. Bu gün azərbaycançılıq milli həyatın ahəngdarlığının, konfessiyaların dinc yanaşı yaşamasının, ölkədə yaşayan bütün etnosların qardaşcasına qarşılıqlı əlaqəsi və təsirinin çoxəsrlik ənənəsi, onların ümumi taleyi və gələcək müstəqil Azərbaycanın bütövlüyü, inkişafı və firavanlığı uğrunda birgə mübarizəsinin ümumi tarixi təcrübəsidir.

Yusif Ağayev, *Dövlət İdarəçilik Akademiyasının əməkdaşı, filologiya elmləri namizədi:*

– Azərbaycan dünyəvi dövlətdir və ölkəmizdə din dövlətdən ayrılır. Konstitusiyamızda təsbit olunmuş bu prinsip dövlət-din münasibətlərini tənzimləyən əsas müddəalardır. Amma dinin dövlətdən ayrı olması dövləti ölkədəki dini vəziyyətə görə məsuliyyətdən sığortalamır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 18-ci və 48-ci maddələrində təsbit olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayrılır. Bütün dini etiqadlar qanun qarşısında bərabərdir. Digər tərəfdən, insan ləyaqətini alçaldan və insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin

yayılması və təbliği qadağandır. Həmçinin dövlət təhsil sistemi dünyəvi xarakter daşıyır.

Azərbaycanda tarixən bütün dinlər dinc, qarşılıqlı hörmət əsasında yaşamışdır. Lakin son dövrlərdə bəzi dövlətlərin regionda maraqlarının artması, eləcə də dini etiqad azadlığı haqqında Azərbaycan Respublikasının çox unikal şəkildə qəbul edilmiş qanunlarının verdiyi imkandan faydalanan və bəzən sui-istifadə edən bəzi qruplar, bundan din pərdəsi altında adət-ənənələrimizə yaraşmayan, dinimizə uyğun gəlməyən çox zərərli fəaliyyətlərlə də məşğul olmağa cəhd göstərirlər. Belə cəhdlər isə, əslində, dinin düzgün istiqamətdə inkişafına mane olur. Lakin din pərdəsi altında ekstremizmin, qarşıdurmanın yaradılmasına Azərbaycan dövlətçiliyi və milli maraqlarına qarşı kimlərinə sui-istifadəsi-nə dövlət razı ola bilməz və olmamalıdır da.

Müxtəlif dini təsirlər altına düşən təbəqələrin formalaşması öz-özlüyündə nəticədir və bugünün faktıdır. Səbəblər araşdırılmalı və çıxış yolu məhz səbəbləri yaradan amillərdən daha praktik və ardıcıl olmalıdır.

Bir daha yada salmaq istərdik ki, dinin əsl məramı insan mənəviyyatını ülvəi duyğularla zənginləşdirməkdir. Din fərdi mənəviyyatı yaddan çıxarıb sosial qurumlar təsisatlarla məşğul olduqda əsl dinlikdən uzaqlaşır, başqa bir təsisata yön alır. Həqiqətdə isə insanlar yenə də əsl dinə, onun mahiyyətinə və mənəvi duyğulara möhtac qalır. Cəmiyyət həyatı üçün din vacib və zəruri bir ideyadır.

Dinin cəmiyyət həyatındakı rolunu düzgün qiymətləndirmək olduqca zəruridir. Bu, həyatımızın ayrılmaz bir hissəsidir. Gələcək nəslin tərbiyəsində bu amili nəzərə almaq çox vacibdir. Bunun üçün də istər orta ümumtəhsil, istər ali, istərsə də bizi əhatə edən bütün sahələrdə dinin əsl mahiyyəti doğru və düzgün təbliğ olunmalıdır. Vətəndaşlarımıza və rəcəyimiz ilkin məlumatlar onların bu sahədə əldə edə biləcəyi ən əsas biliklərdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, əsl və

təndaşın formalaşması üçün vətənpərvərlik hissi, maarifləndirmə ilə yanaşı, doğru mənəvi biliklərin də çatdırılması olduqca əhəmiyyətlidir.

Seyfəddin Qəndilov:

– Müzakirəmiz çox maraqlı keçdi, "dəyirmi masa"da qarşıya qoyduğumuz məqsəd alındı. Hörmətli akademik Ramiz Mehdiyevin son vaxtlar yazdığı əsərlər, nəşr etdirdiyi kitablar haqlı olaraq elmi ictimaiyyətimizin, xüsusilə də ictimaiyyətçi alimlərimizin çox böyük marağına səbəb olur. Bu gün keçirilən "dəyirmi masa"dakı müzakirələr də göstərdi ki, bu, hər birimizi düşündürən məsələdir. Və bu məsələlər ətrafında olan çıxışlar, irəli sürülən fikirlər təhsil sahəsində çalışanlar, həmçinin tədqiqatçılar üçün də çox əhəmiyyətlidir.

Müzakirələrdə ümumi qənaət belə oldu ki, biz qloballaşan dünyada tarixi köklərimizdən ayrılma bilmərik. Biz dinimizdən, dilimizdən, milli mentalitetimizdən, adət-ənənələrimizdən ayrılma bilmərik. Eyni zamanda, biz qloballaşan dünyada ümumbəşəri dəyərlərdən də ayrı qala bilmərik. Bunları biz necə uyğunlaşdırmalıyıq? Burada geniş fikir mübadiləsinə, diskussiyaya, alim, tədqiqatçı sözlünə, fikrinə, şübhəsiz ki, böyük ehtiyac var. Odur ki, Ramiz müəllimin qələmə aldığı bu məsələlər çox ciddi və həm də indiki və gələcək inkişafımızla sıx bağlı olan əhəmiyyətli məsələlərdir. Yəni, bu gün müstəqil Azərbaycanın gələcəkdə gedəcəyi yolda qarşısına çıxacaq məsələlərə alim təfəkkürü ilə verilən elmi cavablardır.

Müzakirə göstərdi ki, biz İslam dini ilə əlaqədar olaraq burada söylənilən fikirlərə, çıxışlarda qaldırılan məsələlərə, xüsusilə də dinlə əlaqədar gənclər arasında maarifləndirməyə çox fikir verməliyik. Gənclərimizin düzgün istiqamətləndirilməsi bizim üçün əsas cəhətdir. Gəncləri biz necə başlı-başına buraxa bilərik? Yol verə bilmərik ki, onlara həər öz qayda-qanununu təbliğ etsin, gənclərin beynini korla-

sın. Ona görə də maarifləndirmə işi bu sahədə güclü olmalıdır.

Dövlət İdarəçilik Akademiyası kadr hazırlığı ilə məşğul olan bir təhsil müəssisəsi olduğundan burada bizim gənclərlə əlaqədar xüsusi təkmilləşmə kurslarımız var. İki həftəlik bu kurslarda biz dinlə əlaqədar mövzu da salmışıq. Bu mövzu ilə əlaqədar mühazirələrin dinlənilməsi çox faydalıdır. Bu, maarifləndirmə sahəsində gedən işlərdir. Biz bunu edirik və bu məsələ ilə əlaqədar xüsusi kurslar da təşkil edə bilərik. Akademik Ramiz Mehdiyevin sanballı, fundamental əsərlərinin ictimai müzakirəsi məqsədilə təşkil olunan bu "dəyirmi masa" olduqca səmərəli və əhəmiyyətli keçdi. Hesab edirəm ki, ulu öndər Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi və Prezident İlham Əliyevin uğurla həyata keçirdiyi strateji inkişaf kursu barədə konseptual şərhlər, xüsusən də akademik Ramiz Mehdiyevin bu mövzudakı tədqiqatları daha geniş ictimai auditoriyaların müzakirəsinə çıxarılmalıdır. Bu müzakirələr və onların nəticələri yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyan müstəqil Azərbaycan Respublikasının əsas ideoloji hədəflərinin həyata keçməsinə dəyərli töhfə olacaqdır.

"AZƏRBAYCAN"

Birləşdirici ideya

III fəsil

"Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq".

Heydər ƏLİYEV

Bakını daha yaxşı görmək üçün ona dənizdən baxmaq lazımdır. Çünki Abşeron yarımadasının özünəməxsus relyefi paytaxt şəhərini yalnız Xəzərin qoynundan geniş panoramda seyr etməyə imkan verir. Adətən, amfiteatr kimi mərtəbə-mərtəbə yüksələn, boz-qumsal və yaşıl zolaqları növbələşən, çoxmərtəbəli yaşayış binalarının xaotik birliyindən yaranan özgün görünüşü səmanın maviliyi tamamlayır.

Bakının səması ilin əksər günlərində təmiz və aydın olur. Dənizin bütün baxış bucaqlarında isə "Dağüstü park" deyilən yüksəklik daha qabarıq nəzərə çarpır. Bir vaxtlar bu yüksəklikdə sovet imperiyasının tanınmış simalarından olan S.M.Kirovun abidəsi ucalırdı. Və paytaxtla bağlı çəkilən bütün mənzərə fotosəkilləri bir simvolu xatırladı. Mərkəzi hakimiyyətin, "xalqlar dostluğu və proletar beynəlmiləçiliyinin", gücün və itaətin rəmzini...

Birliyimizin yeni rəmzi

"Qardaş xalqların sarsılmaz ittifaqı" adı ilə 70 il yaşayan SSRİ zorla yaradılmış süni bir qurum idi. Bu qurumun əsas "birləşdirici sementi" marksizm-leninizm

Qloballaşma dövrü və milli-mənəvi dəyərlər

ideologiyası, istehsal vasitələri üzərində ictimai mülkiyyət forması və vahid dövlət büdcəsi sayılırdı. İllər keçdikcə bu nəzəriyyə hər yeni dövlət başçısı tərəfindən öz istəyinə uyğunlaşdırıldığından gözdən düşmüşdü. İstehsal vasitələri üzərində ictimai mülkiyyət ölkə miqyasında təsərrüfatsızlığa və dağıntıya gətirirdi. Superdövlətin nəhəng büdcəsi isə mərkəz tərəfindən bölüşdürüldüyündən "kiçik qardaşlar"ın istismarına və soyulmasına xidmət edirdi. Büdcəyə çox verib az alanlar getdikcə daha çox narazı qalırdılar. Amma Kirovun timsalında imperiyasevər qüvvələrin yumruğunun respublikanın başı üzərində saxlanması hər cür etirazın zor gücünə şüsdürülməsi anlamını verirdi. Heç də təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan müstəqillik yoluna qədəm qoyarkən xalqın tələbi ilə ilk sökülən abidə Bakının rəmzinə çevrilən Kirovun heykəli oldu. Beləliklə, müstəqil Azərbaycan həm marksizm-leninizmdən, həm kommunizm quruluşundan, həm də başı üstündəki yumruq rəmzindən azad oldu.

Bu gün eyni nöqtədən Dağüstü park yüksəkliyinə baxanda şəhidlərin memorial abidəsi görünür. Canlarını Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə qurban vermiş insanların əziz xatirəsinə ucaldılan bu abidə artıq ölkə paytaxtının yeni simvoluna çevrilmişdir.

Rəmzlərin dəyişməsinin təkcə ictimai-siyasi yox, həm də ciddi əxlaqi-mənəvi səbəbləri də olmuşdur. Nədir onlar?

Qırmızı imperiyanın dağılması zamanı müttəfiq respublikaların dövlət müstəqilliyi qazanmasına imkan yarandı. Zəngin neft və təbii qaz ehtiyatlarına malik, müstəqil yaşamasına iqtisadi potensialı çatan Azərbaycanı asılılıq boyunduruğunda saxlamaqdan ötrü imperiyasevər qüvvələr tərəfindən "Qarabağ problemi" adlı məkrli plan hazırlanaraq meydana atıldı, beləliklə, azadlıq qazanmaq arzusunda olan xalqımız uzun sürən dağıdıcı müharibəyə cəlb edildi. Bu

qanlı fitnəkarlığın ilkin mərhələsində on minlərlə soydaşımız uzun əsrlərdən bəri Ermənistan ərazisində yaşadıkları ata-baba torpaqlarından çıxarılaraq qovuldular. Onlara qarşı erməni dövləti səviyyəsində aqlaşmaz vəhşiliklər və qəddarlıqlar törədilir, doğma yurd-yuvadan ayrılmaq istəməyənlər zorakılıqlara və qətlərə məruz qalırdılar. SSRİ rəhbərliyi isə bütün bu qanunsuzluqlara və vəhşiliyə seyrçi mövqe tutur, qarşısını almırdı. Kommunizm təliminin əsas prinsiplərindən sayılan "xalqlar dostluğu və proletar beynəlmiləçiliyi" müddəasının iflasa uğradığı göz önündə idi! Uzun müddət konservasiya vəziyyətində qalan erməni millətçiliyi və düşmənçiliyi yenidən kara gəlmişdi.

Münaqişə getdikcə böyüyərək qanun davasına, daha sonra isə Dağlıq Qarabağ torpağına keçirilərək Azərbaycandan ərazi qoparmaq uğrunda müharibəyə çevrildi. Hadisələrin başlanğıcında xalqımız böyük ümidlə Moskvaya baxır, SSRİ rəhbərliyindən bu özbaşınalıqların qarşısını alacaq obyektiv və ədalətli qərar gözləyirdi. Getdikcə ermənilər azğınlaşır, azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərin işğalı və şəhidlərin sayı artır, hadisələrin isə qarşısı alınmırdı. Erməniperəst mövqe tutan Mərkəzdən "ədalətli mövqe, obyektiv qərar" gözləntisi də fiaskoya uğradı.

Xalq bu haqsızlıqla barışmaq istəmirdi. Azadlıq meydanına yığılan insanlar qəzəb və etirazlarını bildirərək fasiləsiz mitinqlər, habelə piket və tətillər keçirirdilər. Bu etirazlar nəticə vermədiyindən getdikcə böyüyüb genişlənir, daha şiddətli xarakter alırdı. Mərkəz Azərbaycan xalqının azadlıq və müstəqillik arzusunun birdəfəlik boğmağı, digər müttəfiq respublikalara da görk olmaqdan ötrü cəzalandırmağı qərara aldı. Əli Azərbaycan xalqının qanına batmış cəllad Qorbaçovun qərarı ilə 20 yanvar 1990-cı ildə Bakıya qoşun yeridildi, dinc əhaliyə zirehli texnika və odlu silahlər vasitəsilə divan tutuldu, yüzlərlə insan qətlə yetirildi, ömürlük əlil və şikəst oldu. Moskvadan

göndərilmiş və əksəriyyəti ermənilərdən ibarət olan bu qəddar aksiyadan sonra "xilaskar Qızıl Ordu", "xalq ordusu" mifi də puça çıxdı.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan müstəqilliyə nail olmuşdu. Zəngin təbii sərvətlərə malik ölkəni ələ keçirməyə çalışan dövlətlər isə onu yenidən öz caynaqlarına almaq istəyirdilər. Bu qarmaqarışıqlıqdan istifadə edən ermənilər yenidən qisasçılıq xislətlərini büruzə verdilər. Onlar XI Qırmızı ordunun Azərbaycana soxulmasından istifadə edərək bolşevizm bayrağı altında qırğınlar törətməyə başladılar. 1918-ci ilin martında təkcə Bakı şəhərində 30 mindən çox azərbaycanlı ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdi. Soyqırımına məruz qalanların böyük əksəriyyətini həmin vaxtlar "Çəmbərəkənd qəbiristanlığı" adlanan (sovet hakimiyyəti illərində qəbiristanlığı "mədəniyyət və istirahət parkı"na çevirmişdilər) ərazidə dəfn etmişdilər.

Əsrin sonlarında isə Azərbaycan ikinci dəfə dövlət müstəqilliyi qazandı. Bu dəfə də məlum qüvvələr müstəqilliyimizi həmin ssenari üzrə beşikdə boğmağa cəhd göstərdilər. Xalqın arzu və tələbi ilə yenidən dövlət rəhbərliyinə qayıdan ümummilli lider Heydər Əliyev bütün mənfur niyyətlərin qarşısını cəsarətlə aldı, xalqımızı və kövrək dövlətçiliyimizi hər cür məkrli əməllərdən qorudu. Lakin müstəqillik arzusunun gerçəkləşdirilməsi qurbansız başa gəlmədi. Həmin qurbanların bir qismi bu gün xalqımızın fəxrlə "Şəhidlər xiyabanı" adlandırdığı, böyük hörmət və ehtiramla yad etdiyi məkanda uyumaqdadır. 1918-ci ilin mart soyqırımı qurbanlarına qovuşanlar əvvəlcə 20 Yanvar şəhidləri oldu. Sonra isə Qarabağ uğrunda döyüşlərdə şəhid olanların bir qismi burada dəfn edildi. Qürur doğuran fakt odur ki, hazırda Şəhidlər xiyabanında uyuyan, bütövlükdə isə Azərbaycanın azadlığı, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü naminə canlarından keçənlər arasında

ondan çox xalqın, millətin və etnik qrupun – rus, ukraynalı, yəhudi, tatar, ləzgi, talış, tat və digərlərinin nümayəndəsi var! Əslində, onlar Azərbaycan uğrunda canlarından keçən azərbaycanlılardır! Bu gün Şəhidlər xiyabanında əbədi məşəli sönməyən şəhid məqbərəsi həm də vətən uğrunda axıdılan qanlarla birləşən mərd insanların əbədi birlik və dostluq rəmzidir!

Möhtəşəm ideyanın əsas prinsipləri

"Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz məniyyətini, öz milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Ancaq tarixin müxtəlif mərhələlərində azərbaycanlılar bəzi məhrumiyyətlərə düçar olmuşlar. Ona görə də bütün dünyaya səpələnmiş azərbaycanlıların birliyi, həmrəyliyi indi həm bizim üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün, həm də dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlılar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir..."

Bu sözləri ümummilli liderimiz Heydər Əliyev Dünya azərbaycanlılarının 9-10 noyabr 2001-ci il tarixdə Bakıda keçirilən I qurultayındakı nitqində söyləmişdir. Bütövlükdə ulu öndər Heydər Əliyev xalqın istəyi ilə yenidən ölkə rəhbərliyinə qayıtdıqdan sonra Azərbaycan vətəndaşlarının respublika daxilində sıx birliyinə, habelə dünyanın hər yerində yaşayan azərbaycanlıların əlaqəli fəaliyyəti və müstəqil Azərbaycanı özlərinin əbədi vətəni hesab etmələri yönündə səmərəli və ardıcıl iş aparmış, bu birliyi təmin edəcək və yaşadacaq ideyanın – azərbaycançılığın elmi, nəzəri və ideoloji əsaslarının yaradılmasına böyük diqqət və enerji sərf etmiş, bir çox qiymətli ideya və fikirlər söyləmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev irsini böyük qayğı və məhəbbətlə öyrənib təbliğ edən akademik Ramiz Mehdiyev

ulu öndərin elmi-nəzəri irsinin qorunması, xalqa çatdırılması sahəsindəki səmərəli fəaliyyətini bu gün də uğurla davam etdirir. Maraqlı elmi-nəzəri tədqiqatlarından birində akademik Ramiz Mehdiyev yazır: "Azərbaycançılıq ideologiyasında vahid politnik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, sərbəst iqtisadiyyatın, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapmışdır. İdeologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosiomədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirmişdir. O, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil edir".

Azərbaycançılıq ideyasının müəllifi olan ulu öndər Heydər Əliyev bu ideyanın inkişaf etdirilərək formalaşdırılmasına, onun əsas prinsip və xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilərək dəqiqləşdirilməsinə daim diqqətlə yanaşmışdır. Ümummilli liderimiz ikinci dəfə dövlət müstəqilliyi qazanaraq öz dövlətçiliyini quran Azərbaycan xalqının bir məslək ətrafında birləşməsi, tarixi ənənələrdən istifadə edərək varisliyin təmin edilməsi, habelə dünya mədəniyyəti və sivilizasiyasından bəhrələnməsi üçün milli ideologiyanın zəruriliyini xüsusi qeyd edirdi. Ulu öndər bu sahədəki fikirlərini nitq və çıxışlarında daim inkişaf etdirmiş, xüsusilə də Yeni Azərbaycan Partiyasının tədbirlərində ideologiya məsələlərinə geniş yer vermişdir. Bu baxımdan YAP-ın yaradılmasının altıncı ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Heydər Əliyevin söylədiyi nitq diqqəti xüsusilə cəlb edir.

Daxili və xarici siyasətdə, eyni zamanda ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi sahədə aparılan işlərin məhz milli ideologiya üzərində qurulduğunu vurğulayan ümummilli lider Heydər Əliyev "Milli ideologiya nədir" sualının cavabına geniş açıqlama verir: "Bu milli ideologiya nədən ibarətdir? Birinci, dövlətçilik. Dövlətçilik bu gün və gələcəkdə bizim

hər bir vətəndaşımızın, cəmiyyətin, dövlətin əsas vəzifəsidir. Dövlətçilik Azərbaycanın müstəqilliyini, ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlamaqdır, Azərbaycanın müstəqilliyini möhkəmləndirməkdir. Dövlətçilik hər bir vətəndaşın qəlbində olmalıdır. Ona görə hər bir vətəndaş vətənpərvərlik hissləri ilə yaşamalıdır və bizim partiyamız, bütün dövlət orqanları, bütün təbliğatımız Azərbaycanda dövlətçiliyi inkişaf etdirmək üçün hər bir vətəndaşda milli vətənpərvərlik hisslərini yaratmalıdır. Milli vətənpərvərlik hissləri hər bir vətəndaşda o qədər güclü olmalıdır ki, hər bir vətəndaş milli mənafeyi öz şəxsi mənafeyindən, öz şəxsi yaşayışından, öz şəxsi həyatından – hər şeydən üstün tutsun...

Milli vətənpərvərlik, milli qürur hissi bizim dövlətçiliyimizin yaşaması üçün ən böyük amillərdən biridir. Şübhəsiz ki, dövlət dövlətçiliyi möhkəmləndirir. Amma dövlət cəmiyyətə arxalanır. Cəmiyyət insanlardan ibarətdir. İnsanların isə hər biri gərək əsl vətəndaş olsun, vətənpərvər vətəndaş olsun, milli qürur hissi ilə yaşayan vətəndaş olsun. Onda bu vətəndaş dövlətçiliyi inkişaf etdirən vətəndaş olacaqdır. Bu, bizim milli ideologiyamızın əsas hissəsidir.

Milli ideologiyamızın ikinci hissəsi bizim milli-mənəvi dəyərlərimizdir. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşayışında formalaşıbdır, xalqımızın fəaliyyətində formalaşıbdır. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan millət həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin ən əsası bizim müqəddəs kitabımız "Qurani-Şərif"də öz əksini tapıbdır. Ancaq bununla yanaşı, Azərbaycanın mütəfəkkir insanları, mütərəqqi insanları, Azərbaycanın böyük şəxsiyyətləri, Azərbaycanın hörmətli siyasi və dövlət xadimləri, böyük elm, mədəniyyət xadimləri Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərini yaradıblar. Bu, bizim

adət-ənənələrimizdir. Bu, bizim milli-əxlaqi mentalitetimizdir. Bu, bizim bütün başqa mənəvi dəyərlərimizdir.

Biz bunların hamısı ilə fəxr etməliyik. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin heç biri bizə ləkə salmır, bizi utandırmır. Mən niyə bunu xüsusi qeyd edirəm? Çünki sovet hakimiyyəti dövründə kommunist ideologiyası bu milli-mənəvi dəyərləri sıxışdırıb çıxarmaq istəyirdi. Hesab edilirdi ki, kommunist ideologiyası var, ümumi mənəvi dəyərlər var və Sovetlər birliyində yaşayan hər bir xalq bu ümumi mənəvi kommunist ideologiyasına əsaslanan ümumi mənəvi dəyərlərlə yaşamalıdır...

Nəhayət, bizim milli ideologiyamızın bir şəxəsi, bir qolu da ümumbəşəri dəyərlərdir. Ümumbəşəri dəyərlər Azərbaycan xalqı tərəfindən artıq çox onillərdir, əsrlərdir ki, qavranıbdır, qəbul olunubdur. Ümumbəşəri dəyərlər, birinci növbədə, bizim yaratdığımız Konstitusiyada əsas məqsəddir. Biz dünyəvi dövlət qururuq. Biz hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi aparırıq. Bax, bu bir cümlədə ümumbəşəri dəyərlərin ifadəsi öz əksini tapıbdir. Eyni zamanda, ümumbəşəri dəyərlərlə bərabər, Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin vəhdəti öz əksini tapıbdir. Ümumbəşəri dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin vəhdəti, sintezi bizim milli ideologiyamızın bugünü və gələcəyidir.

Bir də qeyd edirəm, biz tarixi köklərimizdən heç vaxt ayrıla bilmərik. Biz tarixi köklərimizi həmişə iftixar hissi ilə qiymətləndirməliyik və tarixi köklərimizin mənasını dünyaya bəyan etməliyik, yaymalıyıq, təbliğ etməliyik, onunla fəxr etməliyik. Eyni zamanda, öz milli-mənəvi dəyərlərimizi ümumbəşəri dəyərlərlə birləşdirib, zənginləşdirib Azərbaycan xalqının ümumi dəyərlərini, mənəvi dəyərlərini yaratmalıyıq. Yenə də deyirəm, bunun içərisində həm demokratiya, həm hüquq normaları, həm dünyəvi dövlət, həm insan azadlığı, insan hüquqlarının qorunması,

plüralizm, sərbəst ticarət, insan sərbəstliyi, sərbəst bazar ticarəti, sərbəst bazar iqtisadiyyatı var – bunlar hamısı ümumbəşəri dəyərlərin bizim milli-mənəvi dəyərlərlə vəhdətindən meydana gələn müddəalardır. Bunlar bizim milli ideologiyamızın böyük bir hissəsini təşkil edir...

Milli-mənəvi dəyərlərimiz bizim ana dilimizdir, Azərbaycan dilidir, bizim dinimizdir, bizim adət-ənənələrimizdir. Bir də təkrar edirəm, bizim mənəvi-əxlaqi mentalitetimizdir. Bunların hamısı ilə fəxr edirik və fəxr etməliyik. Bizim bütün təbliğatımız, bütün elmi işlərimiz insanlarda bu milli-mənəvi dəyərlərə görə qürur hissi, iftixar hissi doğurmaq və bu milli-mənəvi dəyərlərə sədaqət aşılamaqdan ibarət olmalıdır..."

Milli-mənəvi dəyərlər sırasında ulu öndər ana dilinə daha böyük önəm verirdi. Azərbaycan dilinin inkişafında, onun bugünkü səviyyəyə çatmasında dilçi alimlərlə yanaşı, ulu öndər Heydər Əliyevin də xidmətləri ölçüyəgəlməzdir. Bir neçə məqama diqqət çəkmək istərdik. SSRİ-nin mövcudluğu dövründə rus dili müttəfiq respublikalardakı xalqların ana dilini belə sıxışdıraraq birinci yerə çıxmışdı. Hətta iş o yerə çatmışdı ki, rus dilini bilməyənlərə qərribə nəzərlərlə, "qeyri-ziyalı" kimi baxırdılar. Belələri dövlət strukturlarındakı vəzifələrə irəli çəkilmirdilər. İdarələrdə kargüzərliq rus dilində aparılır, iclaslarda və respublika miqyaslı toplantılarda hamı rusca danışır, müttəfiq respublikaların rəhbərləri daim rusca çıxış edirdilər. 1969-cu ildə Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilən Heydər Əliyev ADU-dakı ilk çıxışını ana dilində etdi. Onun bu seçimi və cəsarəti aydın səmada göy gurultusu təsirini bağışladı. Hamı respublikaya özünə qədərkilərdən fərqli – vətəni və xalqını dərin məhəbbətlə sevən, dilinə və millətinə hörmət bəsləyən, cəsarətli və prinsipial İNSANIN, əsl AZƏRBAYCANLININ rəhbərliyə başladığına əmin oldu. Onun sonrakı addımları da başqalarından seçilirdi. Bu rəh-

bər iqtisadiyyat və siyasətlə yanaşı, elmə, mədəniyyətə, maarifə və sənətə də qayğı göstərir, ziyalılarla daim dostluq edir, onların əməyini vaxtaşırı yüksək qiymətləndirirdi. Onun təşəbbüsü sayəsində "Müasir Azərbaycan dili" dərslisinin Dövlət mükafatına layiq görülməsi təkcə elmə yox, həm də ana dilinin inkişafına dövlət qayğısının təzahürü idi. Sonralar – 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-in yeni Konstitusiyası qəbul edilərkən Əsas Qanunda Azərbaycan dilinin dövlət dili olduğunu bəyan edən xüsusi maddənin salınması həmin dövr üçün çox böyük cəsarət sayılırdı. Ulu öndər Heydər Əliyevin müstəqillik dövrünün ilk Konstitusiyasının qəbulu zamanı dilimizin adı ilə bağlı apardığı elmi və prinsipial müzakirələr təkcə alimlərimizin yox, bütün xalqın xatirində silinməz izlər buraxmışdır. Artıq Azərbaycan bütün dünyada həm də müstəqil və inkişaf etmiş dili olan dövlət kimi tanınır. Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan dili haqqında qəbul edilmiş qanun və digər normativ-hüquqi sənədlər dilimizin gələcək inkişafını da təmin etmişdir. Bütün bunları Azərbaycanda yaşayan digər xalqların və etnik qrupların nümayəndələri də düzgün başa düşür, normal dəyərləndirirlər. Çünki Azərbaycan dili digər dillərin sıxışdırılması hesabına inkişaf etdirilmir. Əksinə, hamıya bərabər şərait yaradılmışdır. Azərbaycan dili isə haqlı olaraq azərbaycançılığın mühüm prinsiplərindən biri sayılır.

Tolerantlıq müxtəlif dinlərə sitayiş edənlərin birləşməsi deməkdir

Azərbaycançılıq ideologiyasında dinin özünəməxsus, digər ölkələrdəkindən fərqli yeri vardır. Sovet hakimiyyətinin 70 illik mövcudluğu dövründə aparılan geniş və ardıcıl ateizm tərbiyəsinə baxmayaraq, "allahsız nəsil" yetişdirilməsi mümkün olmadı. İnsanlar Allahı və dini ürəklərində, qəlbələrinin dərinliklərində qoruyub saxladılar. Bu gün isə ölkə-

mizdə yaşayan hər bir vətəndaş istədiyi dinə azad və sərbəst şəkildə sitayiş edir. Dinlə dövlət arasında heç bir ziddiyyət yoxdur. Daha doğrusu, hər şey aydındır və qanun çərçivəsindədir. Konstitusiyamızda demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar respublika qurulduğu bəyan edilir. Din dövlətdən ayrılır. Dövlət təhsil sistemi dünyəvi xarakter daşıyır. Bütün bunlar o deməkdir ki, din siyasətə və dövlət işinə qarışmır. İnanlıqlar istədikləri vaxt istədikləri dini məbədə və ziyarətgaha gedir, istədikləri ayinləri icra edirlər. Dövlət isə dindarların və dini qurumların işinə yersiz müdaxilə etmir, əksinə, onların normal fəaliyyətinə şərait yaradır. Maraqlı faktdır ki, müstəqillik qazanıldıqdan sonra nəinki köhnə məscid, kilsə və sinaqoqların fəaliyyəti güclənmiş, hətta yeniləri tikilərək istifadəyə verilmişdir. Dini təhsil ocaqları mövcuddur, istəyənlər ömürlərini ruhaniliyə həsr edirlər.

Dövlət başçılarının da dinə münasibəti sivil və normaldır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmişə xalqın milli-mənəvi dəyərlərinə, o cümlədən dininə böyük hörmət və ehtiramla yanaşmışdır. Dindarlar onu sevir, daim qayğısını hiss edirdilər. Ulu öndər sovet dövründə vəhşicəsinə sökülərək ləğv edilmiş Bibiheybət məscidini yenidən bərpa etdirərək tikdirmiş, bu işə böyük zəhmət və vaxt sərf etmişdi. Heydər Əliyev siyasətini layiqincə davam etdirən möhtərəm Prezident İlham Əliyev bu sahədəki varisliyə də sadıqdır. Dindarlara hörmətlə yanaşan cənab İlham Əliyev müxtəlif mərasimlərdə şəxsən iştirak edir, müqəddəs bayramların keçirilməsinə daim lazımi şərait yaradır. Artıq ölkəmizdə dini bayramlar da digər bayramlar səviyyəsində qeyd olunur.

Dövlətimizin bu sahədəki uğurlu siyasəti müstəqil Azərbaycanı dünyanın ən tolerant ölkələrindən biri kimi tanıtmışdır. Əlbəttə, tolerantlıq bir hissdır ki, onu insanlara zorla aşılamaq mümkün deyil. Başqa sözlə, qərar vermək, icbari

tədbirlər görməklə insanlar tolerant olmur. Azərbaycan xalqı dözümlülük xarakterini neçə əsrlər boyu, müxtəlif insanlarla birgə yaşayıb, birlikdə mübarizə aparmaqla qazanıb. Bu, həm də xalqımızın qonaqpərvərliyindən, həyat gerçəkliklərini daha dərinləndirən anlamaından, alicənablığından irəliləyən duyğudur. Öz dininə bütün varlığı ilə bağlı olan və sonsuz hörmət bəsləyən xalqımız başqa dinlərə də hörmət və ehtiramla yanaşır. Əslində, kimin harada – evdə, məsciddə, kilsədə, sinaqoqda dua etməsindən asılı olmayaraq, hamı üzünü bir Allaha tutur, Ona ibadət edir. Bəlkə də xalqımızı belə tolerant edən onun bu sadə həqiqəti daha dərinləndirən dərk etməsidir. Gizli deyil ki, Azərbaycan müstəqillik yoluna qədəm qoyan ilk illərdə, həmçinin xaos və qarmaqarışıqlıq dövründə bəzi düşmən qüvvələr məhz bu amildən istifadə etməklə ölkə daxilində qarşıdurma və parçalanma yaratmağa can atırdılar. Dini zəmində tənfiqə yaratmaq niyyəti sonralar da antiəzərbaycançı qüvvələrin gündəmində dururdu. Amma dəridən-qabıqdan çıxsa da, hətta AXC–Müsavat iqtidarı dövründə "meydan qəhrəmanları" bu sahədə yanlış siyasət yeritsələr də, xalq daha ağıllı və müdrik çıxdı. Əvvəlcə həmin qüvvələr, indi isə bütün dünya Azərbaycanı dini cəhətdən ən dözümlü ölkə saydığını açıq şəkildə bəyan edir. Roma Papası II İohann Pavelin Azərbaycana səfəri də bu həqiqətin etirafına çevrildi.

Planetin ən cavan, səmavi dini sayılan İslamın digərlərindən fərqli cəhətləri mövcuddur. Bir sıra görkəmli alim və teoloqların etiraf etdikləri kimi, Azərbaycanda İslamın özgün xüsusiyyətləri olmaqla yanaşı, İslam dininin ölkəmizə xas modeli də yaranmışdır. Və bu, ölkə inkişafının müxtəlif dövrlərində ictimai-siyasi, habelə elmi-mədəni həyatda baş verən dəyişikliklərin təsirindən doğmuşdur. Cəmiyyət və din müstəvisində baş verən yeniləşmək Şərq Azərbaycanının Qərbyönlü siyasət yeritməsinə, dünyaya sürətlə integrasiyasına maneçilik törətmir. Ölkəmizdə İslam özünü daha çox məişətdə büruzə verir. İnancılılar dini ayinləri evdə icra etməyi, bayramları ailələri ilə birgə keçirməyi

daha üstün tutur, məscidlərə tez-tez getməyə can atırlar. Ancaq İslamın xalqın varlığına təsirsiz ötürdüyünü güman etmək yanlış olardı. Azərbaycan xalqı əsrlərdən süzülüb gələn adət-ənənəsinin böyük bir qismini İslam dini çərçivəsində qoruyub saxlamışdır. Eyni zamanda, bir sıra islami dəyərlər xalqın mədəni keyfiyyətlərinə, mentalitetinin əsas xüsusiyyətlərinə çevrilmişdir. Xoşbəxtlikdən uzun dövr ərzində gedən bu proses sağlam zəmində baş vermişdir. Bu gün Azərbaycanda İslam inkişafı tormozlayan yox, onu saf-laşdıran, milli-mədəni dəyərlərə xələl gətirə biləcək ünsürlərdən qoruyan, daxili qüvvə verən faktor sayılır.

"Azərbaycançılıq ideyasının dərk olunmasının əsasında Azərbaycan millətinin tarixi, mədəni-əxlaqi və mədəni ənənələri zəminində birlik ideyası durur və bu, nəinki indi, həm də uzaq gələcəkdə azərbaycanlıların təkə bir yox, bir çox nəsillərinə xidmət edəcəkdir və müstəqillik və milli eyniyyət həmin nəsillər üçün layiqli həyatının və şəxsi azadlığının ayrılmaz atributlarına çevriləcəkdir" söyləyən akademik Ramiz Mehdiyev öz fikirlərində tamamilə haqlıdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin böyük müdriklik və uzaqgörənliklə ərsəyə gətirdiyi azərbaycançılıq ideologiyası xalqı, cəmiyyəti öz dövləti ətrafında səfərbər edən, birləşdirən saf və sağlam bir ideyadır. Bu ideya dövrün, müstəqilliyin ən çətin və ağır sınaqlarından mətanətlə çıxdı, məkrli hücumlara sinə gərərək, əksinə, daha da möhkəmləndi, mətinləşdi, həm də əbədləşdi.

"Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!" – ulu öndərin böyük fəxarətlə dediyi bu sözləri indi hər bir Azərbaycan vətəndaşı iftixarla söyləyir.

Bəxtiyar SADIQOV

Mündəricat

Azərbaycanın bugünü və gələcəyi naminə intellekt və siyasətin alyansı.....	6
--	---

I fəsil

Yeni dövrün yeni lideri

Heydər Əliyevin banisi olduğu müstəqil Azərbaycan dövləti Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında daha da möhkəmləndi və inkişaf etdi (Ramiz Mehdiyev)	21
--	----

İlham Əliyevin uğurlu prezidentlik fəaliyyəti Heydər Əliyev siyasəti kursunun uzunömürlüliyünü təmin edir (Ramiz Mehdiyev)	68
--	----

Müstəqil Azərbaycanın inkişaf yolu (Bəxtiyar Sadiqov)	87
---	----

Heydər Əliyev irsinin dəyərli tədqiqatı və konseptual şərh (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının və "Azərbaycan" qəzetinin birgə elmi konfransı)	98
--	----

Heydər Əliyev ideyalarına əsaslanan milli inkişaf strategiyası (Aliş Qasimov)	114
---	-----

Dövlətşünaslıq məsələləri fəlsəfi fikir müstəvisində (Səlahəddin Xəlilov)	128
---	-----

Müasir tariximizə mükəmməl elmi-fəlsəfi yanaşma (Xalid Niyazov)	137
---	-----

Azərbaycanda demokratik, ədalətli və şəffaf seçkilər tam təmin olunub (Qalib Əhmədov)	153
---	-----

İqtisadi yüksəliş və tərəqqi mərhələsi (Müşfiq Atakişiyev)	166
--	-----

Vətəndaş cəmiyyətinə dair dəyərli elmi əsər (Tofiq Rəsulov)	180
---	-----

Azərbaycanın demokratik inkişafında yeni mərhələ (Aslan Aslanov, Vaqif Musayev)	184
---	-----

Radikal müxalifət iqtidarla mübarizədə ideoloji baxımdan tam tərksilah olub (Elnur Hacıaliyev)	196
--	-----

Xalqı üçün işləyən lider (Rüstəm Qaraxanlı)	201
---	-----

II fəsil

Demokratikləşmə prosesinin təməl prinsipləri

Demokratiya Azərbaycanın hərtərəfli inkişafının başlıca şərtidir ("Demokratiya yolunda: irs haqqında düşünərkən" kitabı barədə)	211
---	-----

Demokratiya Azərbaycanın ictimai-siyasi inkişafının əsas istiqamətidir (Ramiz Mehdiyev)	217
---	-----

Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı yeni milli strategiya xalqın rifahını yüksəldəcək (Ramiz Mehdiyev)	239
--	-----

Demokratik inkişaf prosesinin mükəmməl elmi-nəzəri
tədqiqatı ("Demokratiya yolunda: irs haqqında
düşünərkən" kitabının təqdimat mərasimi) 245

Müstəqilliyin yolu demokratiyadan keçir
(Bəxtiyar Əliyev) 289

Prezident İlham Əliyevin demokratik dəyərlərə sıx
bağlılığı Azərbaycanın hərtərəfli tərəqqisinin əsas
zəminidir (Seyfəddin Qəndilov) 301

Demokratiya Azərbaycanın seçdiyi yoldur
(Alış Qasımov) 315

Demokratik proseslərin sürətləndirilməsi
Azərbaycanın davamlı inkişafının mühüm şərtidir
(Abel Məhərrəmov) 329

Azərbaycan fəlsəfi fikrinin yeni meridianları
(Səlahəddin Xəlilov) 344

Heydər Əliyev irsi – demokratiyanın, qüdrətli
dövlətin və güclü iqtisadiyyatın təminatçısı
(İxtiyar Hüseynli) 361

Heydər Əliyev irsinin ideoloji aspektləri:
müstəqillik, müasirlik, azərbaycançılıq
(Qalib Əhmədov) 375

Heydər Əliyevin başladığı demokratikləşmə prosesini
Prezident İlham Əliyev yeni mərhələdə davam etdirir
(Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət
İdarəçilik Akademiyasının və "Azərbaycan" qəzetinin
birgə "dəyirmi masa"sı) 388

Demokratiya cəmiyyətdə ədalət prinsipini və
qanunun aliliyini təmin edən inkişaf strategiyasıdır
(Məhəmməd İmanlı) 420

III fəsil **Qloballaşma dövrü və** **milli-mənəvi dəyərlər**

Qloballaşma dövründə dövlət və cəmiyyət
(Ramiz Mehdiyev) 435

Azərbaycançılıq – milli ideologiyanın
kamil nümunəsi (Ramiz Mehdiyev) 455

Geriye doğru irəli? (Bəxtiyar Sadıqov) 467

Təhlükə haradan gəlir? (İxtiyar Hüseynli).....484

Müasir ictimai həyatda din və mənəviyyat
problemləri (Səlahəddin Xəlilov) 499

Dini-mənəvi dəyərlərə tolerant münasibətin
təminatçısı olan təkmil ideologiya
(Hüseyn İsmayılov) 519

Qloballaşma dövründə dövlətin və cəmiyyətin əsas
vəzifələri (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası və
"Azərbaycan" qəzetinin birgə "dəyirmi masa"sı) 532

Birləşdirici ideya (Bəxtiyar Sadıqov) 565

Yığılmağa verilib: 15.01.2008.

Çapa imzalanıb: 15.05.2008.

Kağız formatı 60/90, 1/16. Ofset kağızı 80 qr.

Fiziki çap vərəqi 36,5. Sifariş № 821

Tiraj: 1000

“Oskar” NPM-nin mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.

Bakı, Tbilisi prospekti, 3001.

Tel: 430 23 10, 430 23 20.